

Hans H. Orberg

LINGVA LATINA

PER SE ILLUSTRATA

Pars II

ROMA AETERNA

LINGVA LATINA PER SE ILLVSTRATA II
ROMA AETERNA

HANS H. ØRBERG
LINGVA LATINA
PER SE ILLUSTRATA

PARS II
ROMA AETERNA

DOMVS LATINA
ANNO MMIII

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA

Pars I:

Familia Romana (978-1-58510-201-3); hard cover (978-1-58510-238-5)
Latine Disco: Student's Manual (978-1-58510-050-7)
Grammatica Latina (978-1-58510-223-5)
Exercitia Latina I (978-1-58510-212-9)
Latin-English Vocabulary (978-1-58510-049-1)
Lingva Latina: Familia Romana CD-ROM for PC (87-90696-08-5)
Exercitia Latina I CD-ROM for PC (978-87-90696-10-8)

Pars II:

Roma Aeterna (978-1-58510-233-4); hardcover (978-1-58510-314-0)
Exercitia Latina II (978-1-58510-067-5)
Indices (87-997016-9-3)
Instructions for Part II (978-1-58510-055-2)
Latin-English Vocabulary (978-1-58510-052-1)
Lingva Latina: Roma Aeterna CD-ROM For PC (87-90696-09-3)
Exercitia Latina II CD-ROM for PC (978-87-90696-12-2)

Ancillaries:

CD-ROM for Mac, contains Familia Romana, Roma Aeterna, Exercitia Latina I & II (978-87-90696-13-4)
Caesaris: Commentarii De Bello Gallico (87-90696-06-9)
Colloquia Personarum (978-1-58510-156-6)
Menaechni ex Plauti Comoedia (1-58510-051-X)
P. Vergilii Maronis: Aeneis, Libros I et IV (978-87-90696-17-7)
Petronius: Cena Trimalchionis (87-90696-04-2)
Plautus: Amphitryo (87-997016-7-7)
Sallustius & Cicero: Catilina (87-90696-11-5)
Sermones Romani (97-90696-07-7)

For College Students:

Lingva Latina: A College Companion (978-1-58510-191-7)

For further information on the complete series and new titles, visit www.pullins.com.

Copyright © 1990 Hans Ørberg

Illustrations by Peer Lauritzen

Hardcover ISBN: 978-1-58510-314-0

Paperback ISBN: 978-1-58510-233-4

Distributed by Focus Publishing / R Pullins Company, PO Box 369, Newburyport, MA 01950 (www.pullins.com) with permission of Domus Latina.

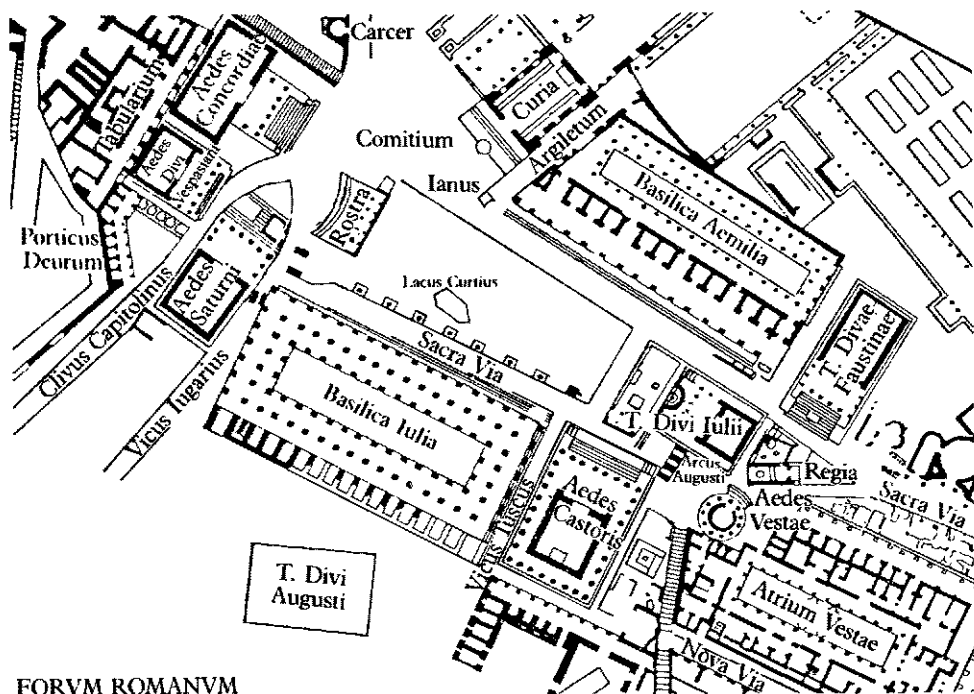
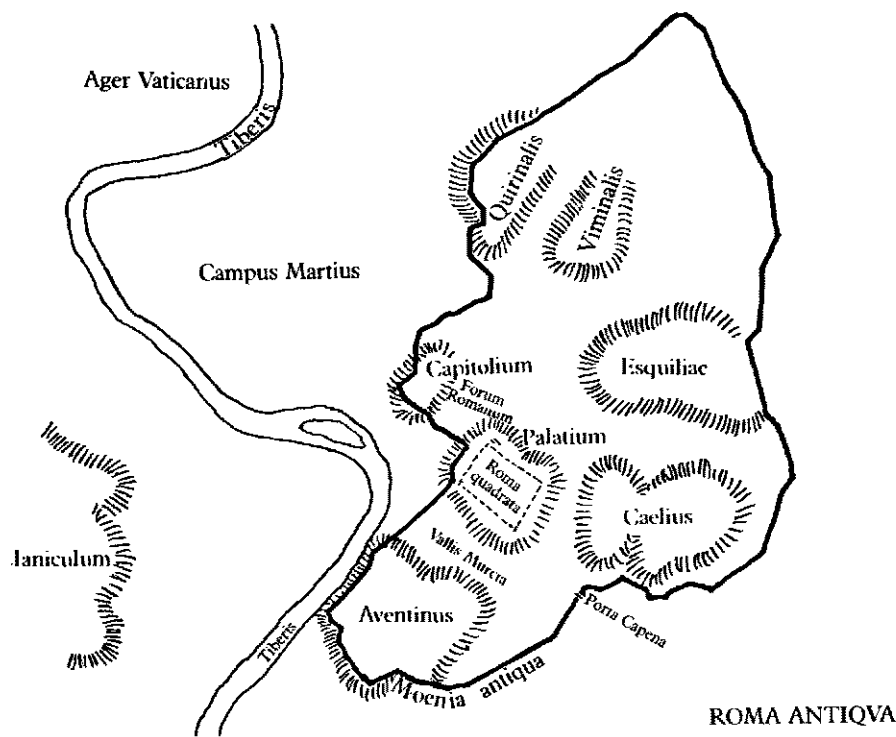
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1 0

All rights reserved. No part of this publication may be produced, stored in a retrieval system, produced on stage or otherwise performed, transmitted by any means, electronic, mechanical, by photocopying, recording, or by any other media or means without prior written permission of the publisher.

0808TS

INDEX CAPITVLORVM

	página
Cap. XXXVI. ROMA AETERNA	7
XXXVII. TROIA CAPTA (Vergilius)	29
XXXVIII. PIVS AENEAS (Vergilius)	44
XXXIX. KARTHAGO (Vergilius)	55
XL. INFELIX DIDO (Vergilius)	70
XLI. ORIGINES. Līvius	85
GEMELLI EXPOSITI. Ovidius	93
XLII. BELLVM ET PAX. Līvius	98
RAPINA SABINARVM. Ovidius	111
MVLIERES PACEM FACIVNT. Ovidius	112
XLIII. ROMA ET ALBA. Līvius	116
CAVSA HORATII. Cicerō	129
XLIV. REGES ET REGINAE. Līvius	133
FILIA IMPIA. Ovidius	152
XLV. ROMA LIBERATA. Līvius	156
HOSTIS PRO HOSPITE. Ovidius	170
XLVI. POST REGES EXACTOS. Eutropius	176
XLVII. GRAECI ET ROMANI. A. Gellius	199
LIBRI SIBYLLINI. A. Gellius	205
DE IVRE IVRANDO. A. Gellius	206
XLVIII. BELLVM PVNICVM SECVNDVM. Līvius	209
XLIX. HANNIBAL. Cornēlius Nepōs	248
SCIPIO ET HANNIBAL. Līvii Periocha	258
L. GRAECIA LIBERATA. Līvius	263
LI. SCIPIO AEMILIANVS. Līvii Periochae	292
CIVITAS DILACERATA. Sallustius	303
LII. IVGVRTHA. Sallustius	309
LIII. MARIVS ET SVLLA. Eutropius	339
M. TVLLIVS CICERO. Cicerō	350
LIV. CN. POMPEIVS MAGNVS. Cicerō	359
FINIS MITHRIDATIS. Līvii Periochae	379
FINIS POMPEII. Eutropius	381
LV. DE RE PVBLICA. Cicerō	387
LVI. SOMNIVM SCIPIONIS. Cicerō	407
INTEGER VITAE. Horātius	420

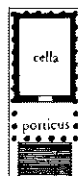
ROMA AETERNA

Palātium et Capitōlium

Urbs Rōma in rīpā Tiberis flūminis sita est vīgintī milia passuum ā marī. Hōc locō flūmen facile trānsītur, et collēs propinquī bene mūniri possunt. Moenia Rōmāna antīqua septem collēs sīve montēs complectuntur, quōrum haec sunt nōmina: Palātium, Capitōlium, Aventīnus, Caelius, Ēsquiliae, Viminālis, Quirinālis. Ā colle Quirinālī et ā monte Capitōlinō ūsque ad Tiberim flūmen campus Mārtius patet.

- 10 Palātium primum mūnītum est, sed ea moenia quadrāta quibus Rōmulus, prīmus rēx Rōmānōrum, Palātium mūnīvisse dīcitur iam prīdem periērunt, neque ūlla casa restat ex illā urbe antīquissimā, quae ā fōrmā moenium 'Rōma quadrāta' appellābātur, praeter 'casam
- 15 Rōmulī' strāmentō tēctam. Postēā Rōmānī nōbilissimī in Palātiō habitāvērunt, ibique post Iūliī Caesaris aetātem Augustus, Tiberius, Caligula aliīque prīncipēs Rōmānī domōs magnificās sibi aedificāvērunt. Omnium

Terrārum dea gentium-
que Rōma,
cui pār est nihil et nihil
secundum
[Mārtiālis XII.8]

fōrma templi

complectī : cingere

Capitōlinus -a -um
< Capitōlium

☐ fōrma
quadrāta

[annō 753 a. C.: ante
Christum (nātum)]

casa -ae f = parva domus
pauper
re-stāre = reliquus esse,
superesse
tegere tēxisse tēctum
= operire

strāmentum
-ī n

casa

magnificus, *comp*-ficientior, *sup*-ficientissimus
Palātīnus -a -um < Palātium

arx
arcis f

firmus -a -um = qui
frangi nōn potest,
validus

summum Iāniculum =
summa Iāniculī pars
trāns (↔ cis) = ultrā
arduus, *comp* magis a.,
sup māximē a.

praecipitāre = prōicere
(capite prīmō)
sacer -cra -crum: (locus)
s. = ubi dii adorantur
clārus = nōbilis

L. = Lūcius (praenōmen)

sacrāre = sacrum facere
et deō trādere
ex-pellere -pulissee
-pulsum
cōsul -is m

[annō 509 a. C.]

augustus -a -um = deō
dignus, magnificus

dea: *pl dat/abl* -ābus
cōn-secrāre = sacrāre
tertium *adv*
incendium -ī n = ignis
quō domus cōnsūmitur
re-ficere -fēcisse -fectum
< -facere

[annō 82 p. C.: post
Christum (nātum)]

splendēre = clārē lucēre

vērō magnificentissima est domus illa ā Domitiānō prīncipe in colle Palātīnō aedificāta, quae vocātur 'domus 20 Augustāna'.

Ea Capitōlii pars quae spectat ad septentriōnēs, ardua atque mūrīs firmīs mūnīta, Arx dīcitur. Nec vērō 'arx' nōmen huius montis proprium est, nam aliī quoque montēs arduī nātūrā et opere mūnītī 'arcēs' dicuntur, ut 25 summum Iāniculum, quod trāns Tiberim situm est. Locus in Capitōliō māximē arduus appellātur saxum Tarpēium, dē quō ōlim hominēs scelestī suppliciū causā praecipitābantur.

In monte Capitōlinō, quī prae cēterīs sacer habētur, 30 multa sunt aedificia sacra, quōrum clārissimum est templum Iovis Optimī Māximī. Hoc templum prīmum aedificāvit L. Tarquinius Superbus, septimus et ultimus rēx Rōmānōrum. Ille vērō, cum nōndum sacrāvisset novum templum, Rōmā expulsus est ā L. Iūniō 35 Brūtō, atque prō rēge duo cōsulēs populō Rōmānō praepositī sunt. Nōn rēx igitur, sed cōsul Rōmānus hoc templum augustum Iovī Optimō Māximō, summō deō populī Rōmānī, et Iūnōnī et Minervae, duābus māximīs deābus, cōnsecrāvit. Deinde idem templum 40 iterum et tertium sacrātum est, cum post incendia refectum esset. Postrēmō Domitiānus templum Iovis Capitōlinī incendiō cōnsūmptum refēcīt atque tantis divitiīs exōrnāvit ut nihil magnificentius fierī posset: aurō et gemmīs splendet tēctum, quod plūrimīs columnīs ē 45

marmore pulcherrimō factū sustinētur; intus in cellā,
post forēs aurō opertās, ingēns simulācrum Iovis in altā
sēde sedentis positum est. Ad hoc templum imperātor
victor post triumphum ascendit, ut Iovī Optimō Māx-
50 imō sacrificium faciat, dum ducēs hostium, quī in tri-
umphō ante currum imperātōris ductī sunt, ad suppli-
cium trāduntur.

In summā Arce templum Iūnōnis Monētae situm est,
in quō nummī ē metallīs pretiōsīs, aurō, argentō, aere,
55 efficiuntur atque imāginibus imprimuntur. In infimō
Capitoliō est Tabulārium, id est amplum aedificium in
quō tabulae et litterae pūblicae servantur.

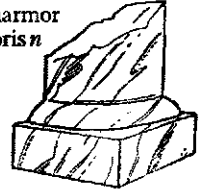
Forum Rōmānum

Infra Capitōlinum Palātīnumque collem est forum
60 Rōmānum. In eā valle ōlim magna palūs erat, quae tum
dēmum siccāta est cum aqua palūdis in flūmen dēdūce-
rētur per cloācam subterrāneam quae appellātur 'cloāca

cella -ae f = locus in
templō clausus
operīre -uisse -rum
simulācrum -ī n = imāgō,
signum
sēdes -is f = locus ubi
aliquis sedet

sacrificium -ī n: s. facere
= bovem/ovem/porcum
occidere et deō offerre

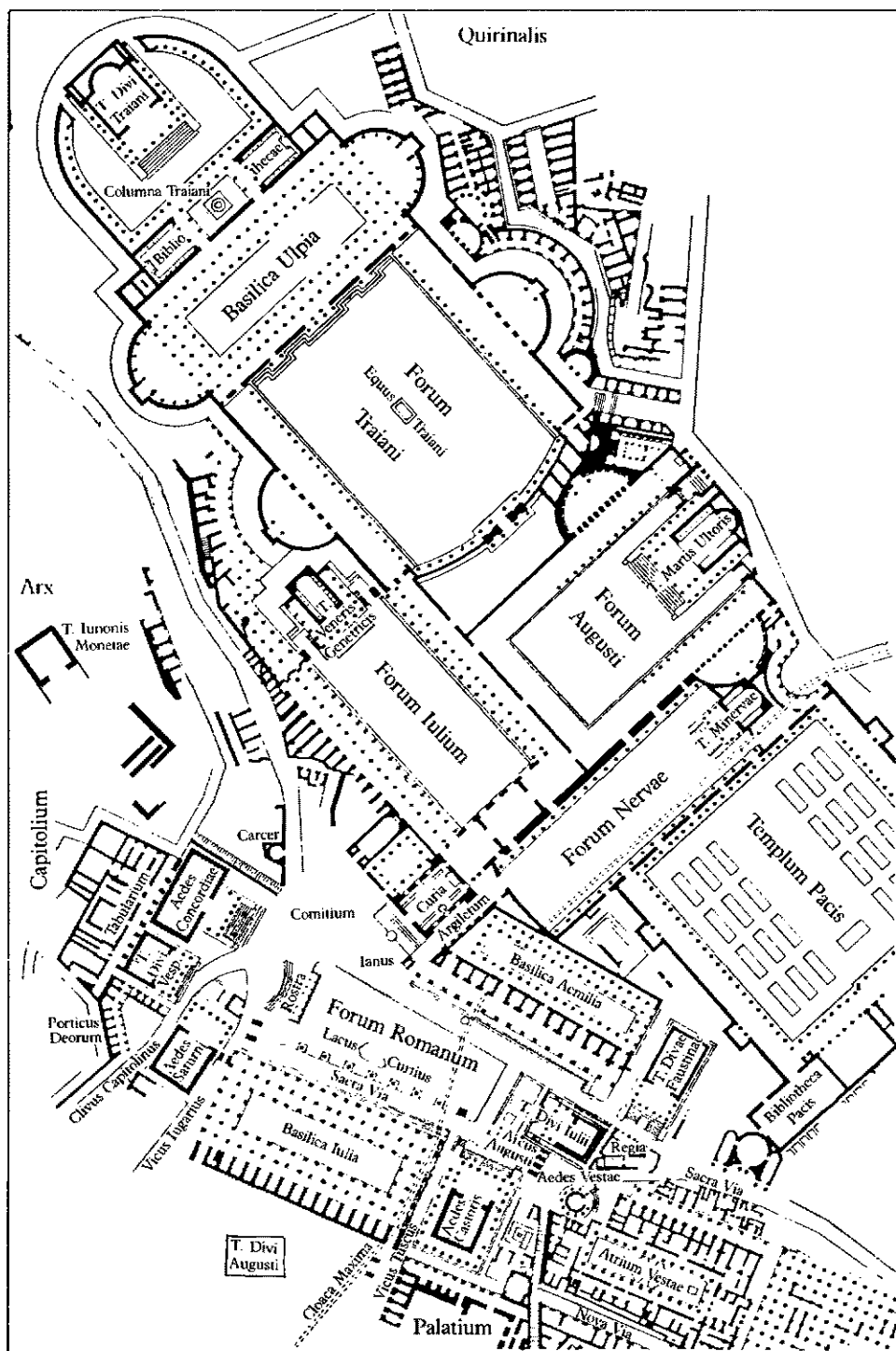
marmor
-oris n

triumphus -ī m

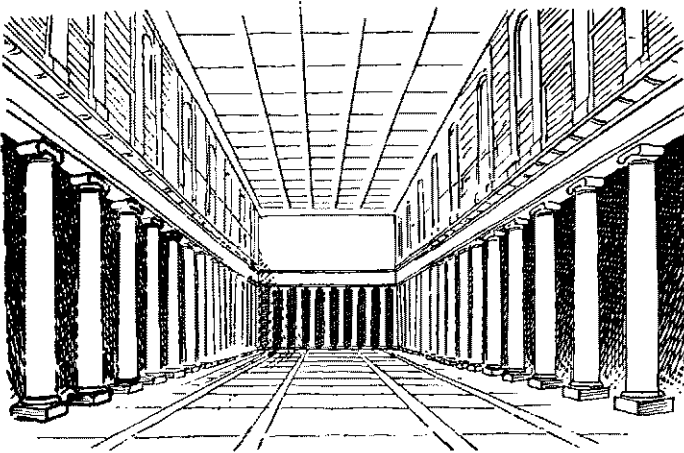
Monēta -ae f: cognōmen
Iūnōnis
metallum -ī n
aes aeris n = metallum
ferro pretiōsius ex quō
assēs efficiuntur
amplus -a -um = magnus,
lātus et altus
servāre = saluum
cūstōdire

palūs -ūdis f = locus
ūmidus
siccāre = siccum facere
dē-dūcere
cloāca -ae f = fossa tēcta
sub-terrāneus -a -um
= sub terrā situs

Māxima'. Postrēmus siccātus est locus in mediō forō
quī 'lacus Curtius' dīcitur ā nōmine equitis cuiusdam
65 quī sē armātum cum equō suō in vorāginem ibi factam
praecipitāvisse nārrātur.

Magnus numerus hominum cotīdiē convenit in fo-
rum Rōmānum, locum urbis celeberrimum, quī multīs
aedificiīs pūblicis et sacris cingitur. Aedificia pūblica

70 amplissima sunt duae basilicae, Aemilia et Iulia. Basi-
lica est aedificium pūblicum in quō et alia multa negōtia
aguntur et iūs inter cīvēs dīcitur. Antequam illae basili-
cae exstrūctae sunt, tabernae in forō erant: tabernae
veterēs eō locō ubi basilica Iulia sita est, tabernae novae
75 in locō basilicae Aemiliae. Nunc autem mercēs in vicīs
et in aliīs forīs vēneunt.

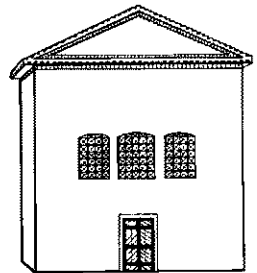
Iūxtā basilicam Aemiliam, in eā forī parte quae dīci-
tur Comitium, locāta est Cūria, id est aedificium quō
senātus Rōmānus convenīre solet. Senātus cōstat ex

cloāca Māxima

celeber -bris -bre: (locus)
c. = quō multi conveni-
unt

basilica -ae f

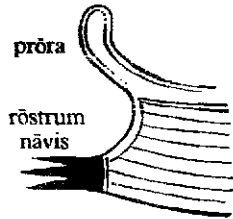
Cūria -ae f

ex -struere -ūxisse -ūctum
= aedificāre

vicus -ī m = pars urbis,
viae domūsque
vēn -īre -eunt -iisse
= vēndī (pass)

locāre (< locus) = pōnere;
locātus = situs

senātus -ūs m

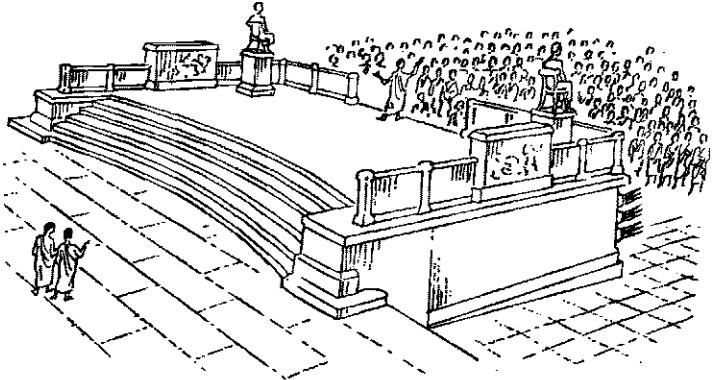
senātor -ōris *m*rēs publica = rēs omnium
civium communisōrātor
-ōris *m*Rōstra -ōrum *n*

prōra -ae *f* = pars nāvis
prior (↔ puppis)
illūstris -e = clārus,
nōbilis
ōrātiōnem habēre
= verba facere
M. = Marcus

Cicerō -ōnis *m*

dē-struere -ūxisse -ūctum
↔ exstruere

sescentis senātoribus, civibus nōbilissimis, quī ante 80
Caesaris aetātem summam potestātem in rē pūblicā Rō-
mānā tenēbant. Tunc vērō in antiquam cūriam Hostī-
liam, quae paulum ad septentrionēs extrā Comitium sita
erat, senātōrēs convocābantur. Via celebris quae inter
Cūriam et basilicam Aemiliam in forum exit Argilētum 85
nōminātur.

Ante Comitium est locus superior ex quō ōrātōrēs
verba faciunt ad populum. 'Rōstra' nōmen est huius
locī, quia rōstris nāvium captārum ōrnātur ('rōstrum'
enim vocantur eae hastae ferreae quae ē prōrā nāvis 90
longae ēminent velut rōstrum avis). Multī ōrātōrēs il-
lūstrēs in Rōstra ascendērunt, ut ōrātiōnēs ad populum
habērent, neque vērō haec Rōstra sunt unde M. Tullius
Cicerō, ōrātor omnium quī Rōmae fuērunt illūstrissi-
mus, ōrātiōnēs habuit, nam Rōstra antiqua, quae in 95
ipsō Comitio posita erant, simul cum cūriā antiquā ā
Iulio Caesare dēstrūcta sunt cum nova cūria aedificā-
rētur.

Ex aedibus sacrīs forī Rōmānī minima quidem, sed
 100 veterrima est aedēs Iānī, quae ad infimum Argilētum
 sita est. Illa aedēs duās iānuās vel portās habet, quae
 tum dēmum clauduntur cum per tōtum imperium po-
 puli Rōmānī terrā marīque pāx facta est — id quod per
 septingentōs annōs inter Rōmulum et Augustum bis
 105 tantum ēvenit. Augustus vērō, cum ad Actium, prō-
 munturium Ēpīrī, classem M. Antōnīi vīcisset, Iānum
 tertium claudī iussit.

In contrāriā forī parte est aedēs Vestae antiquissima,
 quae fōrmam habet rotundam, nōn quadrātam. Vesta
 110 est dea foci rērumque domesticārum, in cuius aede ignis
 aeternus ardet neque ūllum deae simulācrum inest. Sex
 virginēs Vestālēs ex filiābus Rōmānōrum illūstrium
 elēctae diligenter cūrant nē ignis Vestae umquam ex-
 stinguātur, namque ignis ille semper ārdēns Rōmam
 115 urbem aeternam esse significat. Iūxtā aedem Vestae est
 ātrium Vestae, id est domus Vestālīum, et Rēgia, do-
 mus pontificis māximī, in quā ōlim rēgēs Rōmānī habi-
 tāvisse dīcuntur. (Pontifex māximus est summus sacer-
 dōs, quī cēterīs omnibus sacerdōtibus Rōmānīs praefec-
 120 tus est; sacerdōtum negōtium est sacrificia facere atque
 rēs divīnās cūrāre.)

Ante Rēgiam est templum C. Iūliō Caesarī cōsecrā-
 tum, quod templum Divī Iūlii appellātur. Caesar enim,
 ut plērīque principēs Rōmānī, post mortem in deōrum
 125 numerō habētur et 'divus' vocātur. Templum Divī Iūlii

aedēs-is *f* = templum
 vetus, *comp* veterior,
sup veterrimus

terrā marīque (*loc* = *abl*)
 = in terrā marīque

ē-venīre = accidere
 prōmunturium-ī *n* =
 mōns in mare ēminēns
 Ēpīrus-ī *f*
 Iānus = aedēs Iānī

fōrma
 rotunda

focus-ī *m* = ignis domes-
 ticus
 domesticus-a-um
 < domus
 aeternus-a-um = per-
 petuus
 Vestālīs-e < Vesta
 filia: *pl dat/abl* -ābus
 ex-stinguere-īnxisse
 -īnctum ↔ accendere

Vestālīs-is *f* = virgō
 Vestālīs
 rēgia-ae *f* = domus rēgis
 pontifex-icis *m*

prae-ficere-fēcisse
 -fectum = praepōnere

dīvīnus-a-um (< deus)
 = sacer
 C. = Gāius (praenōmen)

dīvus-a-um = dīvīnus

cremāre = ūrere

[annō 44 a. C.]

clivus -i m = latus montis

Castor -oris m

Pollūx -ūcis m

aerārium -i n < aes

(: pecūnia)

dē-pōnere = pōnere in
tūtō locō

re-stituere -uisse -ūtum
= reficere

frōns = pars prima

aedēs Castoris et Pollūcis

(fili) geminī = duo

eōdem diē nātī

auxiliō (dat) = ad
auxilium

marmoreus -a -um = ē
marmore factus

Vespasiānus: prīnceps
Rōmānus (mortuus
annō 79 p. C.)

[annō 367 a. C.]

factiō -ōnis f = pars ci-
vium quae idem dē rē
publicā sentit
patriciī -ōrum m
plēbēiī -ōrum m
concordia -ae f ↔ dis-
cordia

vetustās -ātis f < vetus

ab Augustō aedificātum est eō ipsō locō ubi corpus Cae-
saris ā cīvibus lūgentibus cremātum erat postquam M.
Antōnius cōsul ōrātiōne clārissimā amicum suum mor-
tuum laudāvit.

Ab utrāque parte basilicae Iūliae magna aedēs sita 130
est, ā dextrā sub clivō Capitōlinō aedēs Sāturnī, ā si-
nistrā aedēs Castoris et Pollūcis.

Aedēs Sāturnī est aerārium populī Rōmānī, id est
locus ubi pecūnia pūblica dēpōnitur ac servātur. Hoc
templum antīquissimum SENATVS POPVLVSQVE ROMA- 135
NVS INCENDIO CONSVMPVTVM RESTITVIT, ut in fronte in-
scrip̄tum est.

Aedēs Castoris cōsecrāta est diīs Castorī et Pollūcī,
Iovis filiīs geminīs, quī saepius Rōmānīs in proeliīs
auxiliō vērunt. Inter hanc aedem et templum Dīvi 140
Iūlii senātus populusque Rōmānus post proelium ad
Actium factum Augustō victōri arcum marmoreum ae-
dificāvit. Templum Dīvi Augusti situm est post basili-
cam Iūliam.

Infra Capitōlium iuxta Tabulārium sunt aedēs Con- 145
cordiae et Dīvi Vespasiāni.

Aedēs Concordiae antīqua eō tempore aedificāta esse
dicitur cum post longam discordiam quae populum Rō-
mānum dīviserat in duās factiōnēs inter sē inimicissi-
mās, patriciōs et plēbēiōs, tandem concordia omnium 150
cīvium restitūta est. Deinde, temporibus Augusti, senā-
tus populusque Rōmānus aedem Concordiae vetustāte

collāpsam in meliōrem faciem restituit. Prope aedem
Concordiae est Carcer, cuius pars subterrānea, tenebrīs

155 et odōre foeda atque terribilis, Tulliānum appellātur;
multī hostēs Rōmānōrum in Tulliānō supplicio affectī
sunt.

Aedēs Dīvi Vespasiānī ā filiīs Titō et Domitiānō aedi-
ficāta, ā Domitiānō patrī mortuō dēdicāta est. Iūxtā ae-
160 dem Dīvi Vespasiānī est porticus duodecim diīs et deā-
bus cōsecrāta, quōrum simulācra aurāta in porticū
stant. Nōmina duodecim deōrum hīs Ennī versibus
hexametris continentur:

Iūnō, Vesta, Minerva, Cerēs, Diāna, Venus, Mārs,

165 *Mercurius, Iovi', Neptūnus, Vulcānus, Apollō.*

Multae viae ex omnibus urbis partibus in forum fe-
runt, ut Argilētum, Sacra via, Nova via, vīcus Tūscus,
vīcus Iugārius, atque clīvus Capitōlinus, quō imperātō-
rēs triumphantēs in Capitōlium ascendunt. ('Clīvus' dī-
170 citur via quae in clīvō montis facta est.)

In summā Sacrā viā infrā clivum Palātīnum est arcus
Titī, de quō mox dīcendum erit, et templum Iovis Sta-
tōris. In hoc templum senātus eō diē convēnit quō Ci-
cerō cōsul orātiōne clārissimā habitā Catilinam, hos-
175 tem patriae, ē senātū atque ex urbe expulit.

Vīcus Tūscus forum Rōmānum cum forō Boāriō iun-
git, id est forum celebre prope Tiberim flūmen ubi bo-
vēs aliaeque pecudēs vēneunt. In ārā Māximā, quae in
forō Boāriō locāta est, sacrificia Herculi, deō Graecō,

col-lābī -lāpsum = ad
terram lābī
faciēs = fōrma

odor -ōris *m* = quod per
nāsum sentītur

dēdicāre = sacrāre

porticus -ūs *f* = ordō
columnārum tēctus
aurātus -a -um = aurō
opertus

Cerēs -eris *f*
Diāna/Diāna -ae *f*
Iovi': Iovis (nōm)
= Iuppiter

vīcus = via quae per
vicum fert
triumphāre = trium-
phum agere

āra
-ae *f*

Stator -ōris *m*: cognōmen
Iovis
[annō 63 a. C.]

boārius -a -um < bōs

pecus -udis *f* = bēstia
quā ūtitur agricola

cōn-stituere -uisse -ūtum
= locāre (rem novam),
prīmum facere

[*Fāstī I.581-582*]

inter-icere -iēcisse
-iectum < -iacere;
inter-iectus esse
= interesse
re-novāre = novum
(dēnuō) facere

capere = continēre (in sē
habēre) posse
[annō 220 a. C.]

(viam) mūnīre = aedifi-
cāre, facere

Cn. = Gnaeus (prae-
nōmen)
[annō 55 a. C.]
theātrum aedificandum
cūrāre = cūrāre ut the-
ātrum aedificētur
statua -ae f = signum
hominis

[annō 44 a. C.]
īdūs Mārtiae = diēs xv
mēnsis Mārtii

superāre = vincere
Pharsālus -i f
in-cendere -cendisse
-cēsum = accendere

fiunt. Herculēs enim antīquīs temporibus bovēs fōrmō- 180
sōs in hunc locum ēgit

cōstituitque sibi quae 'Māxima' dīcitur āram

hīc ubi pars urbis dē bove nōmen habet,

ut versibus nārrat Ovidius.

Urbs marmorea

185

Extrā forum Rōmānum sunt alia multa aedificia pū-
blica. Iam veterēs rēgēs Rōmānī in valle Murciā, quae
inter Palātium et Aventīnum interiecta est, circum
Māximum cōstituērunt, quī ā Caesare renovātus plūs
quam trecentōs passūs longus est et octōgintā mīlia 190
spectātōrum capit. Alter circus postea in campō Mārtiō
aedificātus est et circus Flāminius appellātus ā nōmine
C. Flāminiī, quī eōdem tempore viam Flāminiam mū-
nīvit; tertius circus trāns Tiberim in agrō Vāticānō cōn-
stitūtus ā principe C. Caligulā. Nōn procul ā circō Flā- 195
miniō Cn. Pompēius cōsul amplissimum theātrum
marmoreum aedificandum cūrāvit cum porticū et novā
cūriā. In cūriā Pompēiā statua Pompēiī locāta erat, ad
cuius pedēs C. Iūlius Caesar ā M. Brūtō, C. Cassiō aliīs-
que senātōribus necātus est. Id factum est īdibus Mār- 200
tiīs quārtō annō postquam Caesar exercitum Pompēiī
superāvit in Thessaliā ad oppidum Pharsālum. Post ne-
cem Caesaris cūria Pompēia ā populō irātō incēnsa est.

Caesar autem, priusquam ita necātus est, nōn solum
vetera opera refēcerat, sed etiam nova cōstituerat. In 205

eā urbis parte quae est post Comitium, multis domibus
privatis destructis, novum forum fecerat in quo tem-
plum Veneris Genetricis situm est. Venus enim ā Iūliō
Caesare 'genetrix' nōminābatur, quia gēns Iūlia ā Ve-
210 nere orta esse dicitur.

Caesare interfecto C. Octaviānus adulēscēns necem
eius ulcisci cōstituit, neque vērō id sine auxiliō deō-
rum, praecipuē Mārtis, fieri posse arbitrābatur. Ergō
Mārti deō templum vōvit priusquam proelium commi-
215 sit cum Brūtō et Cassiō. Quibus victis Octaviānus iūxtā
forum Iūlium novum forum cum templō Mārtis incohā-
vit. Magnum quidem opus fuit, neque brevī tempore
perfectum est, nam quadrāgintā dēnique annis post
Caesar Octaviānus Augustus, quō cognōmine tum ap-
220 pellābatur, magnificum illud monumentum victōriae
suae Mārti dēdicāvit. Templum Mārtis Ultōris nōminā-
tum est, quod ille deus mortem Caesaris ultus esse putā-
batur.

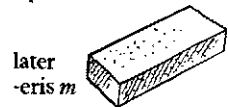
Nēmō princeps Rōmānus tot aedificiis magnificis Rō-
225 mam auxit ōrnāvitque quot Augustus. Nōn solum aedēs
sacrās vetustāte collāpsās aut incendiis absūptās refē-
cit, sed plūrimās domōs ē lateribus factis destrūxit at-
que tot et tanta nova opera marmorea aedificāvit ut iūre
glōriātus sit 'marmoream sē relinquere urbem quam
230 latericiam accēpisset.' Iūxtā domum suam Palātinam
templum Apollinis fēcit cum porticibus et bibliothēcā
Latīnā Graecāque. In campō Mārtiō plūrima opera ex-

genetrix -icis *f* = māter
gēns (Iūlia) = cūcti qui-
bus nōmen commūne
est (Iūlius/Iūlia)
oriri ortum = initium
facere

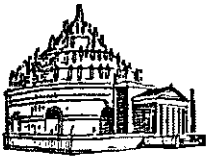
ulcisci necem Caesaris =
pūnīre eōs quī Caesa-
rem necāvērunt
vovēre vōvisse vōtum
= (deō) prōmittere
(proelium) com-mittere
= incipere
[annō 42 a. C.]
incohāre = aedificāre
incipere

monumentum -i *n* < mo-
nēre; *m. rei* = quod
monet dē rē
ultor -ōris *m* = quī
ulciscitur
ulcisci ultum

augēre -xisse -ctum
ab-sūmere = cōsumere,
perdere

glōriāri = glōriōsē dicere
latericius -a -um = ē late-
ribus factus
"marmoream relinquo
urbem quam lateri-
ciam accēpi"
bibliothēca -ae *f* = locus
ubi librī servantur

mausolēum Augustī

anniversārius -a -um
= quī quotannis fit
mausolēum -ī n = monu-
mentum magnificum
mortuō aedificātum
ossa = corpus mortuum
Panthēum (-on) -ī n

balneae -ārum f = balnea
pública
thermae -ārum f =
magnae balneae

imperātor: titulus prīn-
cipis Rōmānī
Nerō -ōnis m

ibī-dem = eōdem locō
(corpus) exercēre =
movendō parāre

ductus -ūs m < dūcere

in-dūcere
[annō 312 a. C.]

longitūdō -inis f < lon-
gus; habet l. em passu-
um m = m passūs lon-
gus est
11 190 p. [16,5 km]

arcuātus -a -um = quī
fōrmam arcūs habet

imperāre = imperātor
esse

strūxit, ē quibus memoranda sunt haec: porticus ad
circum Flāminium, quam ā nōmine sorōris suae porti-
cum Octāviae nōmināvit; theātrum Mārcellī, appellā- 235
tum ā sorōris filiō M. Claudiō Mārcellō; āra Pācis, in
quā sacerdotēs virginēsq̃ue Vestālēs anniversārium sa-
crificium facere iussit; mausolēum Augustī, id est mo-
numentum in quō ossa prīncipis cremāta servantur. Eō-
dem tempore Panthēum, altum templum rotundum, in 240
campō Mārtiō exstrūctum est ā M. Agrippā, duce illūs-
trī quī classī Augustī praefectus erat, itemque magnae
balneae quae ab eōdem thermae Agrippae vocantur.

Hae prīmae thermae Rōmae fuērunt, sed postea aliae
thermae etiam magnificentiōrēs aedificātae sunt ab im- 245
perātore Nerōne in campō Mārtiō, ā Titō et Trāiānō in
Ēsquilīis. Rōmānī cotīdiē in thermās illās celebrēs lavā-
tum eunt atque ibīdem corpora exercent natandō, cur-
rendō, luctandō. Aqua, cuius magna cōpia ā lavantibus
cōnsūmitur, ē montibus in thermās dēdūcitur per lon- 250
gōs aquae ductūs, quōrum veterrimus, aqua Appia, in
urbem inducta est ab Appiō Claudiō Caecō, quī etiam
viam Appiam ā portā Capēnā ūsque ad urbem Capuam
mūniendam cūrāvit. Ductus eius habet longitūdinem
passuum ūndecim mīlium centum nōnāgintā (ex eō rī- 255
vus est subterrāneus passuum ūndecim mīlium centum
trīgintā, suprā terram opus arcuātum passuum sex-
āgintā). Sed ductus clārissimus, aqua Claudia, ab
imperātore Claudiō, quī ante Nerōnem Rōmae imperā-

260 vit, perfecta est, et habet longitudinem passuum qua-
drāgintā sex milium quadringentōrum sex (ex eō opus
arcuātum passuum sex milium quadringentōrum nōnā-
gintā et ūnūs).

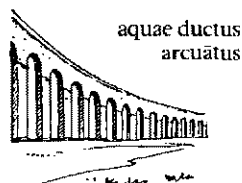
Urbis incendium et domus aurea Nerōnis

265 Nerōne imperante terribile incendium ā circō Māx-
imō ortum magnam urbis partem absūmpsit. Nerō,
cum urbem ārdentem prōspiceret, pulchritūdine flam-
mārum dēlectātus dīcitur iniisse domesticam scaenam
et cecinisse Trōiae incendium, sed incertum est num
270 tyrannus ille insānus, quī vetera aedificia vicōsque an-
gustōs contemnēbat, urbem ipse incenderit. Cum sextō
dēmum diē ignis exstīctus esset, ex regiōnibus quat-
tuordecim, in quās Augustus Rōmam dīvīserat, quat-
tuor tantum integrāe manēbant, trēs funditus flammīs
275 dēlētae erant, in septem reliquīs pauca tēctōrum vestigia
supererant.

Post incendium, cum tōta vallis quae inter Ēsquiliās
et Palātium interiecta est domibus vacua facta esset,
Nerō in hāc regiōne domum amplissimam sibi ex-
280 strūxit, quae ita aurō atque gemmīs splendēbat ut iūre
‘domus aurea’ nōminārētur. Longissima porticus ā
Sacra viā ad illam domum splendidam ferēbat. In vesti-
bulō stābat ingēns statua tyrannī ex aere facta, quae
Colossus appellābātur. In hortīs Nerōnis, quī ūsque ad
285 montem Caelium patēbant, stāgnū arte factum erat

46 406 p. [68,6 km]

6491 p. [9,6 km]

[annō 64 p. C.]
orīri ortum esse (: primum
fieri, incipere)

in-īre = intrāre
scaena = locus in theātrō
ubi fābula agitur

in-sānus -a -um = cui
mēns sāna nōn est

dēlere -ēvisse -ētum =
absūmere, perdere
tēctum : domus
vestigium : quod reli-
quum est

splendidus -a -um
= splendēs
vestibulum -ī n = locus
clausus ante iānuam
Colossus -ī m: statua Sōlis
Rhodīlocāta
stāgnū -ī n = lacus
aquae stantis (: nōn
fluentis)

probāre = probum esse
putāre
“quasi homō tandem
habitāre coepī!”

T. = Titus (praenōmen)

amphitheātrum
Flāvium

col-locāre = locāre

Flāvii: T. Flavius Vespasiānus eiusque filiū

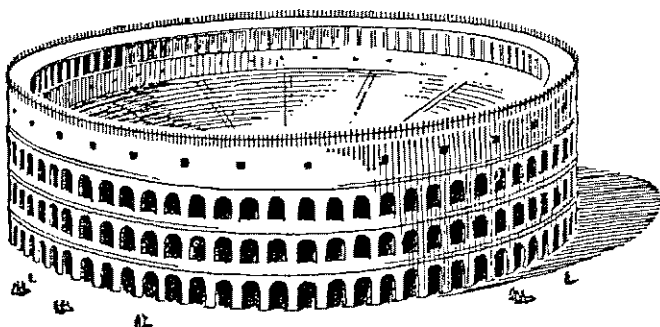
idem Vespasiānus = Vespasiānus quoque

candelābrum -ī n

Hierosolyma-ōrum n

aedificiis circumdatum atque campis silvisque cum
multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. Nerō
ipse domum suam perfectam ita probavit ut ‘sē’ diceret
‘quasi hominem tandem habitare coepisse!’ Horum om-
nium operum nihil paene restat, nam post mortem Ne- 290
ronis imperator T. Flavius Vespasianus in loco stagni

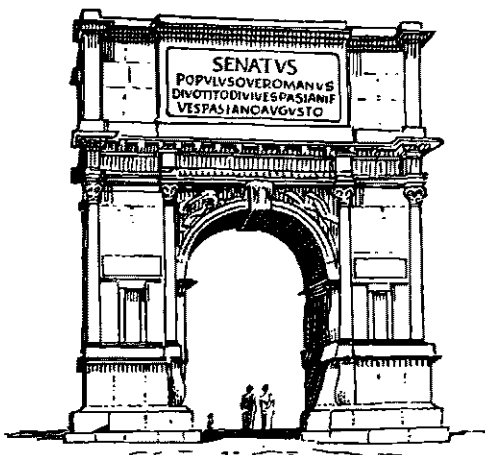

clarissimum amphitheātrum extruxit, quod a nomine
principis amphitheātrum Flāvium appellatur; atque Ti-
tus et Traianus in ipso loco domus aureae thermas suas
collocaverunt. 295

Imperatores Flāvii

Idem Vespasianus duo templa aedificavit: templum
Divi Claudii in Caelio monte (coeptum quidem ab
Agrippina, Claudii uxore, sed a Nerone prope funditus
destructum), et templum Pacis foro proximum. Hoc 300
templum incohatum est cum Titus, filius Vespasiani
maior, Iudaeos vicisset atque Hierosolyma, urbem illor-
um nobilissimam, delivisset. In templo Pacis servan-

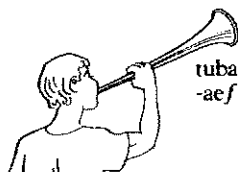
tur rēs sacrae quās Titus Iūdaeīs victīs adēmit, in iīs
 305 candēlābrum aureum et mēnsa aurāta quae in templō
 Hierosolymōrum stābat tubaeque argenteae quibus Iū-
 daeī convocābantur.

Postquam imperātor Titus morbo mortuus est, senā-
 tus populusque Rōmānus arcum pulcherrimum Divō
 310 Titō dēdicāvit, quī in summā Sacrā viā positus est. In
 parte interiōre triumphus Titī dē Iūdaeīs imāginibus
 illūstrātur: ab alterā parte imperātor laurō ōrnātus currū
 triumphālī vectus vidētur, ab alterā milītēs candēlā-
 brum et tubās Iūdaeōrum ferentēs.

315 Domitiānus, frāter Titī minor, quī post eum imperā-
 vit, templum Iovis Optimī Māximī in Capitoliō refēcit
 et domum Augustānam in Palātiō aedificāvit, ut suprā
 dictum est. Inter cētera Domitiānī opera memorandum
 est stadium in campō Mārtiō factum, ubi iuvenēs Rō-
 320 mānī cursū sē exercent.

ad-imere-ēmisse
 -ēemptum ↔ dare

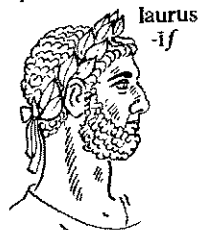

tuba
 -ae f

arcus Titī

morbus -īm = mala
 valētūdō
 [annō 81 p. C.]

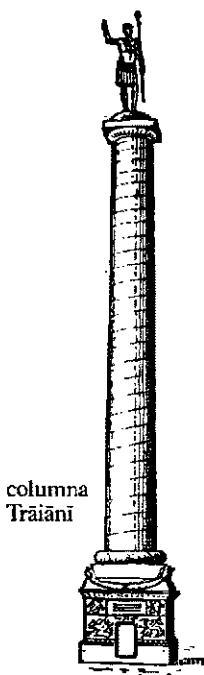
interior -ius comp
 (< intrā) = internus
 illūstrāre = illūstrem
 facere
 triumphālis -e < trium-
 phus

laurus
 -is f

stadium -īn = circus in
 quō iuvenēs currendō
 sē exercent

[annō 96 p. C.]

aereus -a -um = ex aere
factus
[annō 117 p. C.]
P. = Pūblius (praenōmen)
prae-clārus -a -um = prae-
aliis clārus, clārissimus

Trāiānus et Hadriānus

Domitiānō interfectō, primum M. Coccēius Nerva
annum tantum et quattuor mēnsēs imperāvit, deinde
M. Ulpius Trāiānus, optimus princeps, imperium accē-
pit. Quōrum uterque novum forum faciendum cūrāvit. 325
Forum Nervae cum templō Minervae situm est inter
forum Augusti et templum Pācis. Forum Trāiāni,
omnium māximum et splendidissimum, inter Arcem et
collem Quirīnālem interiectum est. In mediō forō lo-
cāta est statua equi quī ipsum principem vehit. Illa 330
basilica quam Trāiānus forō suō adiūnxit et ā nōmine
suō basilicam Ulpiam appellāvit, etiam amplior est
quam basilica Iūlia. Iūxtā basilicam Ulpiam, inter duās
bibliothēcās ab eōdem p̄ncipe cōstitutās, stat alta
columna in quā bella quae Trāiānus in Dāciā gessit 335
plūrimis imāginibus illūstrantur. In summā columnā
statua imperātōris aerea posita est.

Trāiānō mortuō, imperātōr P. Aelius Hadriānus
templum praeclārum post basilicam Ulpiam aedificā-
tum Divō Trāiānō dēdicāvit. Māxima vērō Hadriāni 340
opera sunt templum Veneris et Rōmae sive Urbis Aeter-
nae in Veliā situm, id est in colle humili quī ā Palātiō ad
Ēsquiliās versus ēminet; Panthēum novum in campō
Mārtiō; ac mausōlēum trāns Tiberim situm. Pōns
Aelius, quō Hadriānus mausōlēum suum cum campō 345
Mārtiō iūnxit, māximus et firmissimus est omnium
pontium quī in Tiberi facti sunt.

Antōnīnus Pius, quī post Hadriānum imperāvit, ter-
tiō annō imperīi suī Faustīnam uxōrem perdidit, quae ā
350 senātū cōsecrāta est. Templum Dīvae Faustīnae dē-
dicātum — ac deinde, vicēsimo annō post, Dīvō Antō-
nīnō — in Sacrā viā situm est iūxtā basilicam Aemiliam.

Orbis caput

Sed satis hōc locō dictum est dē magnitudīne et pul-
355 chritūdīne urbis Rōmae. Videāmus nunc quōmodo
haec urbs mirābilis ā parvā orīgine ad tantam magnitū-
dinem tantamque glōriam pervēnerit ut caput orbis ter-
rārum appellētur. Nam, ut dīcit Ovidius:

Hīc ubi nunc Rōma est, orbis caput, arbor et herbae

360 *et paucae pecudēs et casa rāra fuit.*

Nunc vērō

Iuppiter, arce suā cum tōtum spectat in orbem,

nūl nisi Rōmānum quod tueātur habet.

Omnium prīmum igitur dīcendum est dē Aenēā,
365 duce Trōiānōrum, ā quō populus Rōmānus orīginem
trahit. In carmine praeclārō quod *Aenēis* īnscribitur, P.
Vergilius poēta, quī aetāte Augustī vīxit, rēs ab Aenēā
gestās hexametris nārrāvit, quam nārrātiōnem proximīs
quattuor capitulis solūtā ōrātiōne sequimur, aliquot
370 Vergiliū versibus servātis.

perdere = āmittere

cōsecrāre = Dīvum
/Dīvam nōmināre
vicēsīmus -a -um
= xx (20.)

orbis = orbis terrārum

magnitūdō -inis f
< magnus

orīgō -inis f < orīrī

[*Fāsti* V. 93–94 et
I. 85–86]
arbor : arborēs

casa rāra: paucae casae

cum ab arce suā (: ab
Capitōliō)
tuērī = intuērī
omnium prīmum = ante
omnia
Aenēās -ae m
orīginem trahere = ortus
esse
Aenēis -idis f
liber īnscribitur = librō
titulus est

ōrātiō solūta ↔ versūs

OPERA VRBANA	annō a.C.	PRINCIPES ROMANI
Rōma quadrāta	750	Rēgēs (753–509)
Rēgia		Rōmulus rēx
Iānus	700	
Cūria Hostilia	650	
Pōns Sublicius		
Circus Māximus	600	
Templum et Ātrium Vestae	550	
Cloāca Māxima		Tarquīnius Superbus rēx
Templum Iovis Capitōlinī dēdicātum (509)	500	Cōsulēs (509–)
Aedēs Sātūrnī (498), Castoris (484)	450	
	400	
Aedēs Concordiae (367)		
Templum Iūnōnis Monētae (344)	350	
Rōstra ōrnāta (338)		
Aqua Appia, Via Appia (312)	300	
Templum Iovis Statōris (294)	250	
Circus Flāminius (220)	200	
Basilica Aemilia, Pōns Aemilius (179)	150	
Porticus XII deōrum (c 120)	100	
	90	
Templum Iovis Capitōlinī incēsum (83)		
Tabulārium (78)	80	
Templum Iovis Capitōlinī reffectum (69)	70	
	60	
Theātrum et Cūria Pumpēi (55)	50	
Forum Iūlium, Templum Veneris Gen. (46)		
Cūria Iūlia (46)		C. Iūlius Caesar (48–44)
Aedēs Sātūrnī restitūta (42)	40	
Basilica Aemilia restitūta (34)		
Templum Divi Iūlii (29)	30	Augustus (31 a.C.–14 p.C.)
Aedēs Apollinis Palātina (28)		
Porticus Octāviae (27), Panthēum (28)		
Mausolēum Augusti (23)		
Thermae Agrippae (19)	20	
Theātrum Mārcelli (13)		
Āra Pācis (9)	10	
Templum Mārtis Ultōris dēdicātum (2)		

OPERA VRBANA

Aedēs Castoris restitūta (6)

Aedēs Concordiae restitūta (10)

Basilica Iūlia perfecta (12)

Domus Tiberiāna in Palātiō

Templum Divi Augusti perfectum

Domus Caligulae in Palātiō

Circus Vāticānus (Gāi et Nerōnis)

Aqua Claudia perfecta (52)

Thermae Nerōnis (62)

Domus Aurea, Colossus (64)

Templum Iovis Capitolini incēsum (69)

Templum Divi Claudii (70)

Templum Pācis (75)

Amphitheatrum Flāvium (80)

Thermae Titī, Arcus Titī (81)

Aedēs Divi Vespasiani (81)

Templum Iovis Capitolini reffectum (82)

Domus Augustāna (92)

Stadium Domitiani (96)

Forum Nervae, Templum Minervae (97)

Thermae Traiani (109)

Forum Traiani, Basilica Ulpia

Columna Traiani (113)

Templum Divi Traiani

Panthēum renovātum (126)

Pons Aelius (134)

Mausolēum Hadriani (139)

Templum Divae Faustinae (141)

annō
p.C.

PRINCIPES ROMANI

Tiberius (14–37)

Caligula (37–41)

Claudius (41–54)

Nerō (54–68)

Vespasianus (69–79)

Titus (79–81)
Domitianus (81–96)

Nerva (96–98)
Traianus (98–117)

Hadrianus (117–138)

Antoninus Pius (138–161)

Vocābula nova:

casa
 strāmentum
 arx
 cōsul
 incendium
 marmor
 cella
 simulācrum
 sedēs
 triumphus
 sacrificium
 metallum
 aes
 palūs
 cloāca
 basilica
 vīcus
 cūria
 senātus
 senātor
 orātor
 rōstrum
 prōra
 aedēs
 prōmunturium
 focus
 rēgia
 pontifex
 aerārium
 discordia
 factiō
 patriciī
 plēbeī
 concordia
 vetustās
 odor
 porticus
 clivus
 āra
 statua
 genetrix
 monumentum
 ultor
 later

PENSVM A

Dē cāsū genetivō

Urbs Rōma, quae caput orb— terr— vocātur, in ripā Tiber— flūmin— sita est xx milia pass— ā marī.

In Capitoliō est magnus numerus templ—, qu— clārissimum est templum Iov— Optim— Māxim—. In cellā h— templ— simulācrum de— sedent— positum est.

Vesta est dea foc— ac r— domestic—, in c— aede nūllum de— simulācrum inest. Ātrium Vest— est domus virgin— Vestāl—. Rēgia est domus pontific— māxim—, summ— sacerdot— popul— Rōmān—.

C. Octaviānus adulēscēns xix ann— dux exercit— fuit; postquam necem Caesar— ultus est, monumentum victōri— su— aedificāvit: templum Mārt— Ultōr—.

Colossus est statua Sōl— Rhod— locāta; eōdem nōmine vocābatur statua Nerōn— quae Rōm— in vestibulō dom— aure— stābat. In hortis ill— tyrann— erat multitūdō omn— gener— pecud— ac fer—.

Titus, filius Vespasiān— princip—, post expugnātiōnem Hierosolym—, urb— Iūdaeōrum nobilissim—, triumphāvit. In templō Pāc— servantur rēs sacrae Iūdae—, in iis tubae et candēlabrum magn— preti—. Iūdaeī eās rēs magn— aestimant, etiam plūr— quam Rōmānī. Novus imperātor triumph— cupidus est.

Domitiānus, quī mult— sceler— accusābatur, prae metū mort— dormire nōn poterat. Māximum Hadriān— opus est templum Vener— et Rōm— sive Urb— Aetern—.

Rōmulus rēx bell— studiōsus erat, neque eum pudēbat cas— su— pauper—.

PENSVM B

Cum rēx Tarquinius Rōmā — esset, duo — populō Rōmānō — [= praepositī] sunt. Cōsul Rōmānus — [= templum] Iovis —. Domitiānus illam aedem — [= igne] absūptam — [= refecit]. Tēctum aurō —, columnae ē — factae sunt. In

templō Iūnōnis Monētae, quod — [= positum] est in summā —, nummī efficiuntur ex aurō et argentō et —. Arx — [= validis] mūrīs mūnītur. In aede Vestae, quae fōrmam — habet, ignis aeternus — quī numquam —. In campō Mārtiō est — Pācis, ubi sacerdōtēs et Vestālēs anniversārium — faciunt. Augustus templum Mārtis — aedificāvit, postquam necem Caesaris — est. Hadriānus — Aelium in Tiberī fēcit.

Titus Iūdaeōs — [= vīcit] et rēs sacrās, ut — argenteās et — aureum, iīs —. In summā — viā — populusque Rōmānus Dīvō Titō arcum — [= cōsecrāvit].

— est ōrdō columnārum tēctus. Mausōlēum dīcitur — [= magnum] — in quō ossa servantur. Aqua Appia est aquae — veterrimus, quī in urbem — est ab Appiō Claudiō. — est aedificium quō senatus convenit. — est parva domus pauper; — domus rēgis est. — sunt bēstiae quibus agricola ūtitur.

Locus — est quō multī conveniunt. Is cui mēns sāna nōn est — esse dīcitur. Aedificium quod stāre nōn potest —. Cicerō est — Rōmānus — [= clārissimus].

Synōnima: imāgō et —; māter et —; dīvus et —; clārus et —; internus et —; superesse et —; operīre et —; prōicere et —; sacrāre et —; aedificāre et —; accidere et —; ūrere et —; accendere et —; deō prōmittere et —; glōriōsē dicere et —; intrāre et —; eōdem locō et —.

Contrāria: puppis et —; discordia et —; plēbēī et —; bona valētūdō et —; exstruere et —; dare et —.

PENSVM C

Num hominēs pauperēs in Palātiō habitant?

Quis templum Iovis Capitōlinī aedificāvit?

Templumne Iovis ā rēge dēdicātum est?

Quid facit imperātor post triumphum?

Quid significat ignis Vestae?

Quid est negōtium sacerdōtum?

Quot senātōrēs in senātū Rōmānō sunt?

Quis fuit M. Tullius Cicerō?

bibliothēca
mausōlēum
balneae
thermae
ductus
longitūdō
flamma
vestibulum
stāgnum
pecus
candelābrum
tuba
morbus
laurus
stadium
pōns
magnitūdō
orīgō
quadrātus
firmus
sacer
augustus
amplus
subterrāneus
celeber
illūstris
rotundus
domesticus
aeternus
dīvinus
dīvus
marmoreus
aurātus
interiectus
latericius
anniversārius
arcuātus
īnsānus
splendidus
interior
triumphālis
aereus
praeclārus
vicēsimum
restāre
tegere
praecipitāre
sacrāre
expellere
cōsecrāre
reficere
splendēre
siccāre

dēducere
exstruere
venīre
locāre
ēminere
dēstruere
ēvenire
ardere
extinguere
praeficere
cremare
dēponere
restituere
collābi
dēdicare
triumphāre
renovāre
superāre
incendere
ulcisci
vovēre
incohāre
absūmere
glōriārī
exercere
inducere
inīre
probāre
collocāre
adimere
tertium
ibidem

Ubi C. Iūlius Caesar necātus est?
Cūr Caesar Dīvus Iūlius appellātur?
Ubi templum Dīvi Iūlii aedificātum est?
Quārē Augustus Mārtē 'Ultōrē' appellābat?
Quandō Augustus Iānum clausit?
Quamobrem Nerō urbem incendisse putābātur?
Cūr domus Nerōnis 'aurea' vocābātur?
Quid aedificātum est in locō domūs aureae?
Quam gentem Titus in oriente superāvit?
Ubi mausolēum Hadriāni situm est?

TROIA CAPTA

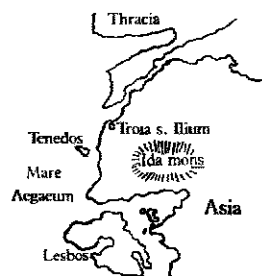
[Ex Vergiliū Aenēidis librō II, solūtis versibus]

Aboriginēs

Italiae incolae primī Aboriginēs fuērunt, quōrum rēx Saturnus tantā iūstitiā fuisse dīcitur ut nec servīret quisquam sub illō nec quidquam suum proprium habēret, sed omnia commūnia omnibus essent. Ob memoriam illius aetātis ‘aureae’, quae vocātur, mōs Rōmānōrum est ut mēse Decembrī diēbus fēstis quī dicuntur Sāturnālia servī in convīviis cum dominis discumbant.

Post hunc Pīcus, deinde Faunus in Latiō rēgnāvit. Eō tempore Euander, Mercuriū et Carmentis filius, profugus ex Arcadiā, regiōne Peloponnēsī mediā, in Italiā vēnit cum parvā manū Graecōrum; cui Faunus, rēx benignus, montem, quem ille postea Palātium appellāvit, et arva colenda dedit.

Faunō mortuō, Lātīnus, filius eius, rēgnū accēpit. Huius filius in primā iuventūte periit; sōla in rēgiā erat filia, nōmine Lāvīnia, iam mātūra virō. Illam multī virī

Aboriginēs -um *m*

iūstitia -ae *f* < iūstus;
tantā iūstitiā esse =
tam iūstus esse

fēstus -a -um; diēs *f.* =
diēs ōtiōsus quō dī
adōrantur

Sāturnālia -iūm *n*
dis-cumbere = accum-
bere

Euander -drī *m*
Carmentis -is *f*
profugus -a -um = ex
patriā fugiēns

manus = armātōrum
numerus
benignus -a -um = quī
alicui bene vult

arvum -ī *n* = ager quī
arātur
rēgnū -ī *n* = rēgis
imperium
iuventūs -ūtis *f* = aetās
iuvenis

uxōrem petēbant

Rutulī -ōrum *m*: gēns
Latīi

Trōiānus -a -um < Trōia

diūturnus -a -um = quī
diū manet
Īlium -ī *n* = Trōia

[annō 1184 a. C.]

dolus -ī *m* = cōsiliū
fallendī
fabricāre = cōficere
(arte fabrōrum)
com-plēre -ēvisse -ētum

Ulixēs -is *m*

Tēnedos -ī *f*

Argī -ōrum *m*: urbs
Peloponnēsī
ā-vehere ↔ ad-vehere

cūra = metus nē quid
malī accidat

īn-spicere = dīligenter
aspicere
cōsistere -stitisse
mōlēs -is *f* = ingēns
fōrma, magnitūdō

suspectus -a -um = cui
nēmō cōfidit

Lāocoōn -ontis *m*
dē-currere
Danaī -unī/-ōrum *m*
= Graecī

ē Latiō tōtāque Italiā petēbant, ante omnēs Turnus, rēx
Rutulōrum.

Equus Trōiānus

20

Dum Latīnus in Italiā in pāce diūturnā rēgnat, Trōia
seu Īlium, clārissima Asiae urbs, post bellum decem
annōrum tandem ā Graecīs capta est. Graecī enim, cum
urbem vī expugnāre nōn possent, dolō ūsī sunt: equum
ingentem ē lignō fabricāvērunt eumque militibus armā- 25
tis complēvērunt, quibus praefectī erant Ulixēs et Pyr-
rhus, Achillis filius. Equō ligneō in lītore relictō, cēterī
Graecī celeriter in īnsulam propinquam, cui nōmen est
Tenedos, profectī sunt ibique latuērunt.

Trōiānī vērō, cum Graecōs Argōs in patriam suam 30
āvectōs esse arbitrārentur, tum dēmum post tot annōs
portās aperuērunt atque exīre ausī sunt. Sine cūrā sub
altīs mūrīs ambulābant atque castra Graecōrum dēserta
īnspiciēbant; sed ubi primum equum ligneum in lītore
collocātum vīdērunt, stupentēs cōstitērunt et mōlem 35
equī mīrābantur. Aliī eum ut dōnum Minervae, deae
Trōiānīs benignae, sacrātum intrā mūrōs dūcī et in arce
locārī iubēbant, aliī dōnum Graecōrum suspectum in
mare praecipitandum et flammīs ūrendum esse cēnsē-
bant, aliī interiōrem equī partem īnspicere volēbant. 40

Ita dum populus incertus in contrāriās sententiās dī-
viditur, Lāocoōn, Neptūnī sacerdos, ab summā arce dē-
currēns civēs suōs monuit nē Danaīs cōfiderent:

- 42 ... "Ō miserī, quae tanta īnsānia, cīvēs?
 45 Crēditis āvectōs hostēs? aut ūlla putātis
 dōna carēre dolīs Danaum? Sic nōtus Ulixēs?
 45 Aut hōc inclūsī lignō occultantur Achīvī,
 aut haec in nostrōs fabricāta est māchina mūrōs...
 49 Quidquid id est, timeō Danaōs — et dōna ferentēs!"
 50 Sic fātus omnibus vīribus ingentem hastam in latus equī
 mīsīt; sed illa tremēns in firmō rōbore stetit neque in
 partem interiōrem ad milītēs occultōs penetrāvit.

- Paulō post animī Trōiānōrum rē horrendā turbāti
 sunt: Dum Lāocoön ad āram taurum immolat, subitō
 55 duo anguēs ingentēs ab īnsulā Tenedō per mare tran-
 quillum ad lītus natant. Cum terram attigissent, capiti-
 bus ērēctīs oculisque ārdentibus Trōiānōs perterritōs
 prōspiciunt. Inde rēctā viā Lāocoontem petunt; et pri-

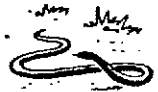
īnsānia -ae f < īnsānus

āvectōs esse
 ūlla dōna Danaum
 vōbīs nōtus est U.?

Achivī -ōrum m = Graeci
 haec māchina in nostrōs
 mūrōs f. est
 māchina -ae f = instrū-
 mentum belli (ad mūrōs
 dēstruendōs)
 fātus = postquam fātus est
 rōbur -oris n = lignum
 dūrissimum
 stāre stetisse
 occultus -a -um = latēns
 penetrāre = vī intrāre

anguibus implicitī
 Lāocoön et filiī
 sē explicāre
 cōnantur

anguis
 -is m

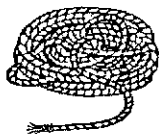
immolāre = sacrificiī
 causā occidere

at-tingere-tigisse-tāctum
 (< ad + tangere) = tan-
 gere
 ē-rigere-rēxisse-rēctum
 = tollere

complexi-plexum

tener -a -um = mollis et
tenuis, invalidus
cor-ripere -uisse -reptum
= celeriter rapere
am-plecti = complexi
rem collō (dat) circum-
dare = collum rē c.
ex-plicāre ↔ implicāre
clāmōrem tollere
= clāmāre
cōn-fugere = fugere in lo-
cum tutum
clipeus -ī m = scūtum
rotundum
pavor -ōris m = timor
subitus
poenās dare alicui =
pūnīri ab aliquō
scelerātus -a -um < scelus

con-clāmāre = simul
clāmāre

fūnis
-is m

con-tingere -tigisse
-tāctum = tangere
penitus adv = ex interiōre
parte
sonāre -uisse = sonum
dare
infelix = quī malam
fortūnam affert

prae-dicere

Trōēs -um m = Trōiānī

suprēmus -a -um =
summus, ultimus
frōns -ondis f = folia
arborum
oc-cidere -cidisse

pate-facere = aperire

dē-mittere ↔ tollere

mum parva duōrum filiōrum corpora complexi membra
eōrum tenera edunt, tum patrem ipsum, quī miseris 60
filiis auxiliō veniēbat, corripunt. Iam bis corpus eius
medium amplexuntur, bis collō longa corpora sua cir-
cumdant. Ille simul manibus sē explicāre cōnātur, si-
mul clāmōrēs horrendōs ad caelum tollit. At anguēs in
summam arcem ad simulācrum Minervae cōfugiunt 65
ibique sub clipeō deae latent.

Tum vērō cūcti Trōiānī novō pavōre perturbantur,
et 'Lāocoontem poenās meritās Minervae dedisse' dī-
cunt, 'quod hastā scelerātā sacrum rōbur laeserit.'
Conclāmant omnēs 'simulācrum equi in arcem Miner- 70
vae dūcendum esse.'

Ergō parte mūrōrum dēstrūctā mächina illa hostibus
armātis plēna magnō labōre in urbem trahitur fūnibus,
dum pueri puellaeque carmina sacra canunt et fūnem
manū contingere gaudent. In ipsō limine portae cōnsis- 75
tit atque penitus ex ventre sonant arma, sed Trōiānī
pergunt et mōnstrum infelix in arce sacrā pōnunt.

Etiā tunc Cassandra, filia Priamī virgō cui rēs futū-
rās praedicentī nēmō umquam crēdēbat, fātum Trōiae
cīvibus suis praedixit, nec vērō Trōēs miserī, quibus ille 80
diēs suprēmus futūrus erat, ei crēdidērunt, sed velut
fēstō diē templā deōrum fronde exōrnāvērunt.

Cum iam sōl occidisset et nox obscura terram tegeret,
Trōiānī fessī somnō sē dedērunt. Tum equō patefactō
militēs Graeci per fūnem dēmissum ad terram lāpsi 85

sunt. Urbis cūstōdibus occīsīs, portās patefēcērunt et cēterōs Graecōs, quī interim Tenedō redierant, in urbem recēpērunt.

Somnium Aenēae

90 Dum haec aguntur, Trōiānī sine cūrā dormiēbant, in iīs Aenēās, dux ēgregius, Anchīsā et Venere deā nātus. Ecce eī in somnō appāruit maestissimus Hector, filius Priamī mortuus — sed quālis erat, quantum mūtātus ab illō Hectore quī ex tot proeliīs victor redierat! Sordidam

95 barbā crīnēsque cruentōs gerēbat et vulnera illa quae plūrima circum mūrōs Trōiae accēperat. Ille graviter gemēns Aenēam monuit ‘ut deōs Penātēs urbis Trōiae caperet atque ex urbe incēnsā fugeret’:

289 “Heu, fuge, nāte deā, tēque hīs” ait “ēripe flammīs!

100 Hostis habet mūrōs. Ruit altō ā culmine Trōia.”

Hic Aenēās clāmōribus hominū et strepitū armōrum ē somnō excitātus est. Celeriter in summum tēctum ascendit, unde cum multās domōs per tōtam urbem flagrantēs vidēret, hostēs dolō in urbem penetrāvisse intellēxit. Arma amēns cēpit, ut in arcem curreret

105 cum manū militum.

Ecce autem Panthūs, Apollinis sacerdos, ex tēlis Graecōrum ēlāpsus, amēns ad līmen accurrit sacra manū tenēns. Quem cum Aenēās interrogāvisset ‘quae

110 fortūna esset patriae?’ magnō cum gemitū haec respondit:

cūstōs -ōdis *m* = is qui cūstōdit

re-cipere -cēpisse
-ceptum

somnium -ī *n* = quod in somnō vidētur
agī = fieri

Anchisēs -ae *m*, acc -ēn
deā nātus : deae filius

barba
-ae *f*

crīnis -is *m* = capillus

gemere = graviter spīrāre ob dolōrem
(dī) Penātēs -ium: dī quī domum vel patriam tuentur

ex hīs flammīs

ruere = praecipitārī,
collābī

culmen -inis *n* = summa pars (aedificiū/montis),
summa fortūna

flagrāre = ardēre

ā-mēns -entis = cui mēns abest, insānus

Panthūs -ī *m*
tēlum -ī *n* = pīlum vel sagitta

ē-lābī = effugere
sacra -ōrum *n* = rēs sacrae

gemitus -ūs *m* < gemere

summa : ultima
in-ēluctābilis-e = qui
vitārī nōn potest
Dardania -ae f = Trōia
Teucrī -ōrum m = Trōiānī
dominārī = dominus esse
(↔ servīre)
in urbe incēnsā

sē armāre = arma capere

stringere -īnxisse -ictum
= ēdūcere (gladium)
moritūrus -a -um part fut
< morī

in-citāre = animum ex-
citāre (ad iram)
vādere -sisse = īre, prō-
cēdere
sternere = humī prōicere

lūctus -ūs m < lūgēre

turris
-is f

pandere -disse passum
= lātē extendere
Āiāx -ācis m
Oileus -ī m

vinculum -ī n = id quō
aliquis vincitur
speciēs -ēī f = quod
aspicitur

ruere = sē praecipitāre,
prōcurrere

aedēs -ium f pl = domus

undique = ex omnibus
locis/partibus

“Vēnīt summa diēs et inēluctābile tempus 324

Dardaniae. Fuimus Trōēs, fuit Īlium et ingēns
glōria Teucrōrum! Ferus omnia Iuppiter Argōs
trānstulit.. Incēnsā Danaī dominantur in urbe.” 115

Hōc auditō Aenēās iuvenēs audācēs, quōs pugnandī
cupidōs videt, paucīs verbīs hortātur ut sē arment et
strictīs gladiīs in media hostium arma moritūrī sē prae-
cipitent:

“Ūna salūs victīs: nūllam spērāre salutem!” 354

Tālibus verbīs ad pugnam incitātī iuvenēs ācerrimī
per tēla, per hostēs vādunt in mortem haud dubiam.
Plūrima corpora sternuntur per viās et per domōs, ubī-
que fit lūctus et pavor...

Priamus 125

Neque quisquam nē in templīs quidem deōrum tūtus
erat. Ecce virgō Cassandra crīnibus passīs ā templō Mi-
nervae (ubi Āiāx, Oīlēī filius, eī vim attulerat) trahēbā-
tur, frūstrā oculōs ārdentēs ad caelum ērigēns — nam
tenerās manūs vincula tenēbant. Trōiānī hanc speciem 130
ferre nōn poterant et cūctī in medium hostium agmen
ruēbant. Pugna ācris ante templum orta est multīque
Trōiānī ab hostibus numerō superiōribus occīsī sunt.
Paucī cum duce Aenēā ēlāpsī prōtinus ad aedēs Priamī
clāmōre vocātī sunt. Hīc vērō ācerrimē pugnābātur: 135
Graecīs undique prōcurrentibus Trōiānī inclūsī vī et
armīs resistēbant, aliī turrēs et culmina domōrum dē-

struēbant atque laterēs trabēsque in hostēs mūrōs
 ascendētēs coniciēbant, alii strictīs gladiīs forēs dē-
 140 fendēbant. Aenēās vērō, cupidus cīvibus inclūsīs aux-
 ilium ferendī, per forēs occultās in rēgiam penetrat
 atque dēfēnsōribus sēsē adiungit.

Domus interior gemitū ac tumultū miscētur, penitus-
 que magna ātria ululātū fēminārum resonant, cum mā-
 145 trēs pavidāe in aedibus errent infāntēs suōs amplexae.
 Neque vērō rōbur iānuae vim Graecōrum diūtius ferre
 potest: frāctīs cardinibus forēs concidunt, Graecī ferō-
 cēs in ātrium penetrant prīmōsque trucīdant, rēgia tōta
 hostibus armātis complētur.

150 Rēx Priamus senex, ut primum forēs frāctās et hostēs
 in mediīs aedibus vīdit, manibus infirmis arma capit et
 gladiō cingitur atque moritūrus in hostēs prōgreditur.
 Hoc vidēns Hecuba, uxor eius, quae cum filiābus pavi-
 dis circum magnam āram sedēbat, “Ō miserrime con-
 155 iūnx!” inquit, “Quārē inūtilī gladiō cingeris? aut quō
 vādis ita armātus? Iam nōn tēlīs egēmus, sed auxiliō
 deōrum:

523 *Hūc tandem concēde! Haec āra tuēbitur omnēs*
— aut moriēre simul!”

160 Sic locūta maritum senem ad sēsē recēpit et in ārā lo-
 cāvit.

Ecce autem Polītēs, ūnus filiōrum Priamī, ex caede
 vix ēlāpsus per porticūs longās et vacua ātria ad āram
 fugit saucius. Illum Pyrrhus irātus persequitur iam iam-

trabs -bis f

con-icere -iēcisse -iectum
 = iacere (in ūnum
 locum)

dēfēnsor -ōris m = qui
 dēfendit
 miscēre = turbāre

ululātus -ūs m < ululāre
 re-sonāre

pavidus -a -um = timi-
 dus, territus

con-cidere = cadere (in
 locō), collābi
 trucīdāre = crudēlīter
 occīdere

ut primum (+ perf)
 = cum primum
 in-firmus -a -um = in-
 validus, debilis
 (gladiō) cingī = sēarmāre

coniūnx m = maritus
 in-ūtilis -e = qui nihil
 prōdest, quō nēmō ūti
 potest
 egēre (+ abl) = (rē neces-
 sariā) carēre

con-cēdere = cēdere

moriēre = moriēris
 simul nobiscum

Polītēs -ae m

saucius -a -um = vulne-
 rātus
 iam iam(que) = statim

vītam effundere = morī

caelestis -e < caelum

nēquīquam = frūstrā
 haerēre -sisse -sum =
 fixus esse, movērī nōn
 posse

laeva -ae f = manus laeva
 (↔ dextra)
 coma -ae f = crīnis,
 capillus
 dē-figere

quondam = ōlim, ali-
 quandō

horror -ōris m < horrēre
 per-fundere -fūdisse
 -fūsum = tōtum affi-
 cere, permovēre

fulgēre = (subitō)
 splendēre
 sē offerre = sē ostendere

patrius -a -um < pater

que manū tenet et hastā percutit. Tandem Polītēs ante 165
 oculōs parentum concidit ac multō cum sanguine vītam
 effundit.

Hic Priamus, quamquam ipse mortem iam propin-
 quam videt, irā permōtus exclāmat: “At prō tālī scelere
 dī caelestēs praemia dēbita reddant tibi, quī cōram 170
 patre filium foedē trucīdāvistī!” Sīc fātus senex infirmus
 tēlum inūtile coniēcit, quod Pyrrhum laedere nōn
 potuit, sed nēquīquam in clipeō haesit. Cui Pyrrhus
 “Nunc morere!” inquit, senemque trementem et in san-
 guine filiū lābentem ad ipsam āram trāxit, ubi laevā 175
 comam eiusprehendēns dextrā ēnsem sustulit atque in
 latere rēgis dēfixit!

Sic periit Priamus, quondam tot gentium atque terrā-
 rum rēx superbus, cum Trōiam patriam ab hostibus
 captam et incēnsam vidēret. 180

Anchīsēs

At tum primum saevus horror Aenēam perfūdīt: nam
 cum rēgem senem ex crūdēlī vulnere morientem vidē-
 ret, vēnit eī in mentem ipsīus pater senex Anchīsēs et
 uxor Creūsa et parvus filius Ascanius, quōs sōlōs domī 185
 dēseruerat. Tum subitō māter Venus, in lūce pūrā per
 noctem fulgēns, filiō sē videndam obtulit eīque suāsīt ut
 celeriter domum ad suōs fugeret, simulque prōmīsīt sē
 ipsam filium tūtum ad līmen domūs patriae ductūram
 esse. Aenēās igitur dēscendit ac dūcente deā inter flam- 190

mās et hostēs elāpsus est: neque tēla neque flammae ei nocuērunt.

Ubi iam ad antīquam domum patriam pervēnit, Anchīsēs pater, quem primum in altōs montēs portāre vo-
 195 lēbat, ex patriā captā fugere recūsāvit. “Vōs quibus integrae sunt vīrēs” ait, “vōs capite fugam! Dī caelestēs, si mē vītā prōducere voluissent, hanc patriam mihi servāvissent. Nōlō urbī captae superesse. Ipse meā manū mortem inveniam!” Tālia dīcēs fixus eōdem locō haec-
 200 rēbat, dum filius et parvus nepōs omnisque domus multīs cum lacrimīs ei suādent ‘nē omnēs suōs sēcum perderet!’

Aenēās vērō, rūsus armīs sūmptīs, “Mēne putās” inquit “tē relicto pedem hinc efferre posse? Sī tibi certum est Trōiae peritūrae tē tuōsque addere, patet iānuā mortī: iam aderit Pyrrhus sanguine Priamī cruentus, quī filium cōram patre, tum patrem ipsum ad āram obtruncāvit! — Num ideō, māter cārissima, per tēla, per ignēs mē ēripuistī, ut hostem in mediīs aedibus, ut
 210 Ascanium puerum et patrem meum uxōremque alterum in alterius sanguine trucidātōs cernam?

668 *Arma, virī, ferte arma! Vocat lūx ultima victōs.*

*Reddite mē Danaīs! Sinite instaurāta revīsā
 proelia! Numquam omnēs hodiē moriēmur inultī!”*

215 Sed coniūnx pedēs virī abeuntis complexa in limine haerēbat parvumque Iūlum patrī ostendēbat:

675 “Sī peritūrus abīs, et nōs rape in omnia tēcum!”

nocēre - uisse

ubi (+ perf) = ubi primum, postquam

re-cūsāre = dicere se nōlle
 fugam capere = fugere

prō-ducere = longiorem facere
 urbī captae super-esse = post urbem captam superesse (: vivere)

nepōs -ōtis m = filius filiī / filiae
 domus : familia

ef-ferre < ex-; pedem efferre = ēgredi
 certum mihi est = certum cōsiliū meū est

iam (+ fut): mox

obtruncāre = trucidāre

lūx : diēs
 sinite re-vīsā = sinite mē re-vīsare
 instaurāre = rūsus incipere
 in-ultus -a -um = cui ultor nōn est

Iūlus -ī m: alterum nōmen Ascaniū

prōdigium -ī n = rēs
mīrābilis contrā
nātūrā facta
lūmen -inis n = lūx

re-stinguere = ex-
stinguere
fragor -ōris m = strepitus
gravis
tonāre -uisse: tonat
= tonitrus fit

tendere = extendere
al-loquī < ad-loquī
quā = quā viā, ubi

nātus -ī m = filius
tibi comes ire = tē
comitari

onus -eris n = quod
portātur
famulus -ī m = servus

tumulus -ī m = collis
parvus
Cērēs -eris f. Sātūrnī
filia, dea agrōrum
et frūgum
fās *indecln* = iūs divinum;
fāsest = licet per deōs

vīvō : fluentī

pius -a -um = quī deōs
et patriam et parentēs
diligīt
ē-gredi -gressum

Tālia exclāmāns omnem domum gemitū complēbat —
cum subitō mīrābile prōdigium vīsum est: namque inter
manūs maestōrum parentum lūmen in summō Iūli ca- 220
pite appāruit, neque flamma puerō nocēbat! Parentēs
pavidī ignem aquā restinguere properant; at pater An-
chīsēs laetus Iovem invocat, subitōque fragōre ā laevā
tonat, et simul stēlla dē caelō lāpsa multā cum lūce per
tenebrās currit. Quae cum, quasi viam mōnstrāns, post 225
montem Īdam occidisset, Anchīsēs manūs ad caelum
tendēns deōs sic alloquitur:

"Iam iam nūlla mora est, sequor et quā dūcitis adsum, 701
dī patrū! Servāte domum, servāte nepōtem! ...

Cēdō equidem nec, nāte, tibi comes ire recūsō." 704

Tum Aenēās, cum iam strepitus flammārum propius
audirētur, "Ergō, cāre pater" inquit, "in umerōs meōs
tē impōnam; ipse tē portābō, nec mihi grave erit hoc
onus. Parvum Iūlum mēcum dūcam, et Creūsa vestigia
nostra sequētur. Vōs, famulī, haec quae dīcam animad- 235
verite: extrā urbem est tumulus et vetus templum Ce-
reris, in eum locum omnēs conveniēmus. Tū, pater,
cape sacra manū et deōs Penātēs! Neque enim mihi fās
est rēs sacrās tangere priusquam manūs caede cruentās
flūmine vīvō lāverō." 240

Creūsa

Haec locūtus pius Aenēās patrem in umerōs sustulit
et parvum filium manū tenēns domō ēgressus est.

Creūsa eōs sequēbātur. Ita per tenebrās vādunt, et

- 245 Aenēam, quem dūdum neque tēla neque agmen Graecō-
rum commovēbat, nunc omnis aura, omnis sonus ter-
ret, cum pariter filiō patrique timeat.

dūdum = paulō ante
com-movēre = per-
movēre (animū)
aura -ae *f* = ventus levis
pariter = aequē, eōdem
modō

Iam portīs appropinquābant atque salvī esse vidēban-
tur, cum Anchīsēs per umbram prōspiciēns “Fuge, mī

- 250 fili!” exclāmat, “Hostēs appropinquant. Clipeōs atque
gladiōs micantēs cernō.” Quā rē perturbātus dum
Aenēās celeriter ē nōtā viā discēdit, Creūsa incerta cōn-
stitit neque marītum aberrantem sequī potuit. Nec
prius ille respexit quam ad tumultum templumque Ce-
255 reris pervēnit.

micāre = subitō movērī
ac fulgēre

nec ille respexit prius
quam...
re-spicere ↔ prō-spicere

Hīc cum uxōrem deesse vidēret, filiō et patre et Penā-
tibus apud sociōs relictīs, ipse armātus in urbem rever-
tit et eādē viā quā vēnerat domum patriam repetīvīt;
quam ā Graecīs captam et incēnsam invēnit. Inde prōcē-
260 dēns rēgiam Priamī et arcem revīsīt. Hūc undique divi-
tiae Trōiānae ex templīs incēnsīs ēreptae cōnferēbantur.
Puerī et matrēs pavidae longō ōrdine circum stābant.

sociū -ōrum *m* = hominēs
quī commūnī fortunā/
negōtiō coniunguntur
re-petere

re-vīsere -sisse

cōn-ferre con-tulisse col-
lātum = in eundem
locum ferre

Aenēās autem per tenebrās errāns coniugem suam
quaerēbat; quīn etiam clāmāre ausus est maestrusque
265 ‘Creūsam’ iterum iterumque vocāvit. Quod cum diū
nēquiquam fēcisset, imāgō atque umbra ipsius Creūsae
virō stupentī appāret et hīs dictīs eum cōnsōlātur:
“Quid iuvat mē lūgēre, ō dulcis coniūnx? Nōn sine nū-
mine deōrum haec ēveniunt, nec fās est tē hinc comitem

quīn etiam = (nōn hoc
sōlum) sed etiam,
atque etiam

dulcis = iūcundus, cārus
nūmen -inis *n* = voluntās
deōrum
Olympus -ī *m*: mōns
Thessaliae; ibi diū
habitāre dicuntur

- 270 portāre Creūsam — rēx Olympī hoc nōn sinit. Diū per

vāstus -a -um = ingēns et
dēsertus
Hesperia -ae f: terra ad
occidentem sita
ūber -eris = fertilis
rēgius -a -um < rēx (r.a
coniūnx: Lāvīnia, filia
rēgis Latīnī)

haec ubi dicta dedit: ubi
(= postquam) haec dixit
re-cēdere -cessisse

com-prehendere
= prehendere

vāsta maria tibi nāvigandum est, et tandem in terram
Hesperiam veniēs, ubi inter arva ūberrima fluit Tiberis
amnis: illic rēgnum tibi parātum est et rēgia coniūnx.
Nōli meā causā lacrimās effundere!

Iamque valē, et nātī servā commūnis amōrem!"

789

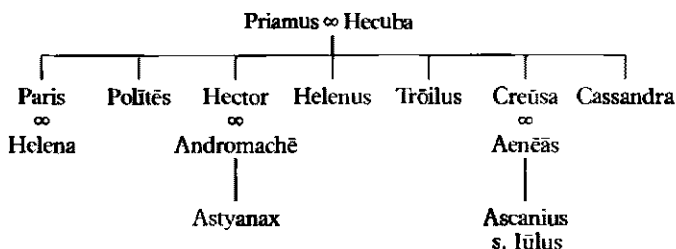
Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem

dīcere dēseruit, temūesque recessit in aurās,

dum ille frūstrā imāginem eius effugientem amplectī ac
manum comprehendere cōnātur.

Tum dēmum Aenēās, nocte iam cōsūmptā, ad so- 280
ciōs revertit. Atque ibi admīrāns sociōrum novōrum
magnum numerum invēnit, et virōrum et fēminārum,
quī undique eō convēnerant, ut duce Aenēā in aliās
terrās proficīscerentur. Quōs omnēs Aenēās posterō diē
sēcum trāns montēs dūxit.

285

PENSVM A

Dē cāsū datīvō

Aedēs Castoris sacrāta est di- Castor- et Pollūc-, Iovis fili- gemin-, quī saepius Rōmān- auxili- vēnērunt. Octāviānus de- Mārt- templum vōvit.

Rēx Faunus Euandr-, Mercurij fili-, arva dedit. Rēg- Latīn- ūna filia erat, Lāvīnia, iam mātūra vir-. Lāvīni- nōn licuit rēg- Turn- nūbere.

Trōiānī equum ligneum Minerv-, de- Trōiān- benign-, sacrātum esse putābant, sed sacerdōs, c- nōmen erat Lāocoōn, i- suāsit nē Graec- cōnfiderent. Cassandra fātum Trōiae civ- su- praedixit, nec vērō Trōiānī e- crēdidērunt, sed somn- sē dedērunt.

Aenēās iuven- Trōiān- suāsit ut host- Graec- resisterent: “Ūna salūs vict-: nūllam spērāre salūtem!” Graecī, qu- dīi favēre vidēbantur, nēmin- parcēbant.

Venus fili- sē ostendit et e- imperāvit, ut patr- et uxōr- et fili- auxiliū ferret. Ille māt- su- pārui, neque quisquam e- redeunt- nocuit. Anchīsēs urb- capt- superesse nōluit, sed Aenēās “Sī t- certum est” inquit “Trōi- peritūr- tē addere, patet iānuā mort-. Date m- arma! Reddite mē Dana-!” Tandem patr- su- sen-, c- vīrēs deerant ad fugiendum, persuāsit ut ex urbe portārētur, nec id onus fili- grave fuit. Aenēās fugiēns nōn s-, sed patr- ac fili- timēbat. Umbra Creūsae vir- mīrant- occurrit et “Nōn t- licet” inquit “mē tēcum dūcere. Diū nāvigandum est t-, sed in Hesperīā nova patria t- et soci- tu- parāta est.”

PENSVM B

Rēx Faunus — [= ōlim] Euandrō, quī — [= fugiēns] in Italiam vēnerat, — colenda dedit. Post Faunum Latīnus — accēpit; cuius filius in primā — mortuus est. Latīnō rēgnante pāx — [< diū] fuit.

Graecī nōn vī, sed — Trōiam intrāvērunt: equum ligneum — [= cōnfēcērunt] et armātis complēvērunt. Trōiānī, quī

Vocābula nova:

iūstitia
arvum
rēgnum
iuventūs
dolus
mōlēs
insānia
māchina
rōbur
anguis
clipeus
pavor
fūnis
frōns
cūstōs
somnia
barba
crīnis
culmen
tēlum
sacra
gemitus
lūctus
vinculum
speciēs
aedēs *pl*
turris
trabs
dēfēnsor
ululātus
laeva
coma
horror
nepōs
prōdigium
lūmen
frager
nātus
onus

famulus
 fās
 aura
 socius
 nūmen
 fēstus
 profugus
 benignus
 diūturnus
 suspectus
 occultus
 tener
 scelerātus
 suprēmus
 āmens
 inēluctābilis
 pavidus
 infirmus
 inūtilis
 saucius
 caelestis
 patrius
 inultus
 vāstus
 ūber
 rēgius
 discumbere
 fabricāre
 āvehere
 īnspicere
 dēcurrere
 penetrāre
 immolāre
 attingere
 ērigere
 corripere
 amplectī
 explicāre
 cōnfugere
 conclāmāre
 contingere
 sonāre
 praedicere
 patefacere
 dēmittere
 gemere
 ruere
 flagrāre
 ēlābi
 dominārī
 stringere
 incitāre
 vādere

Graecōs in patriam suam — esse putābant, castra dēserta —
 et — equī mīrābantur. Lāocoōn equum ligneum, ut dōnum
 —, hastā laesit, sed hasta in firmō — [= lignō] stetit nec ad
 militēs — [= latentēs] —. Dum Lāocoōn taurum —, duo —
 eum — [= celeriter rapiunt] et corpus eius — [= complec-
 tuntur], neque ille sē — potest. Trōiānī, novō — [= timōre]
 perturbātī, — [= simul clāmant] ‘equum dōnum esse Miner-
 vae, deae Trōiānīs —.’ Equus in urbem trahitur —, dum
 templa velut — diē — [= foliis] ōrnantur.

Equō — [= apertō] Graecī per fūnem — ad terram lābun-
 tur. Aenēās in somnō Hectorem — [= vulnerātum] vidit, quī
 sordidam — et — [= capillōs] cruentōs gerēbat atque Aenēae
 suāsīt ut ex urbe — [= ārdentī] fugeret. Hōc — perturbātus
 Aenēās — [= sine mente] arma capit et iuvenēs ad pugnam
 —. Iī — gladiūs per hostēs — [= eunt]. Cassandra, quae
 fātum — poterat, crīnibus — ā templō trahēbātur oculōs ad
 caelum — [= tollēns], nam — manūs — tenēbantur. Trōiānī
 hanc — ferre nōn poterant et — [= ex omnibus partibus] in
 mediōs hostēs — [= sē praecipitābant]. Ad — [= domum]
 Priamī ācerrimē pugnābātur. Trōiānī altās — et — domōrum
 dēstruēbant et laterēs — que in hostēs — [= iaciēbant]. Frāc-
 tīs cardinibus forēs — [= collābuntur]. Rēx manibus — [=
 invalidis] arma capit, sed Hecuba “Iam nōn tēlis —” inquit,
 “sed auxiliō deōrum. Hūc tandem —!” Cum Politēs cōram
 patre — [= obtruncātus] esset, Priamus — [= pīlum] in Pyr-
 rhum coniēcīt, quod — [= frūstrā] in — eius —. Pyrrhus —
 [= capillum] rēgisprehendēns ēnsem in latere eius —. Hoc
 vidēns Aenēās — perfūsus est. Anchīsēs filium et — in fugā
 comitārī — [= nōluit]. Tum — [= lūx] in capite Iūli apparuit
 atque simul cum hōc — māximus — [= strepitus] caelestis
 audītus est. Aenēās patrem ex urbe portāvit nec hoc — filiō
 grave fuit.

In convīviīs — [= servī] cum dominīs nōn — [= accum-
 bunt]. In manū senis gladius — est. Quī invocat deōs — [
 caelum], manūs ad caelum — [= extendit]. Caelō serēnō nōn

— [= tonitrus fit]. Manibus cruentis — tangere — non est.
Nihil evenit sine — [= voluntate] deorum. Quae lūget ululāre aut — solet; ululātū et — [< gemere] significātur —.

Synonyma: filius et —; scelestus et —; summus et —; timidus et —; fertilis et —; splendēre et —; exstinguere et —; ubi et —.

Contraria: dextra et —; servīre et —.

PENSVM C

Aboriginēs quī fuērunt?

Quis fuit Latīnus?

Quōmodo Graeci in urbem Trōiam penetrāvērunt?

Quid fecit Lāocoön et quid ei accidit?

Cuius filius erat Aenēas?

Quid Aenēas in somnō vīdit?

Ubi rēx Priamus interfectus est?

Cūr Aenēae redeuntī nēmō nocuit?

Num Anchīsēs statim filium comitātus est?

Cum quibus Aenēas ex urbe aufūgit?

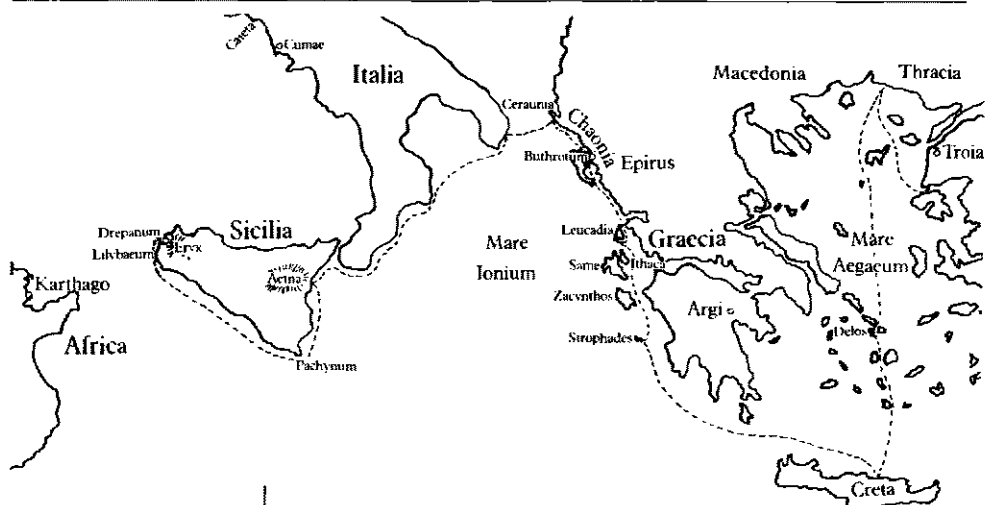
Quārē Creūsa maritum sequi nōn potuit?

Quid Aenēas in urbem reversus vīdit?

Quid Creūsa Aenēae abeuntī prōmīsīt?

Quō socii Aenēae convēnērunt?

pandere
conicere
resonāre
concidere
trucidāre
egēre
concēdere
haerēre
dēfigere
perfundere
fulgēre
recūsāre
prōducere
efferre
obtruncāre
instaurāre
revisere
restinguere
tonāre
tendere
alloquī
commovēre
micāre
respicere
repetere
cōferre
comprehendere
penitus
undique
nēquiquam
quondam
quā
dūdum
pariter

PIVS AENEAS

[Ex Vergiliū Aenēidis librō III, solūtis versibus]

Penātēs

eā hieme quae...
 prīma aestās = prīma
 aestātis pars
 (nāvem) dē-dūcere = dē
 lītore in mare dūcere
 ventis vēla dare: nāvigāre
 dīs = dīis

linea curva
 curvus -a -um = quī
 fōrmam arcūs habet
 con-dere = cōstituere

(rēx) socius = quī alte-
 rum adiuvat

pondus -eris *n*: onus
 grave magnum *pondus*
 habet

potīri + *abl*: rē potīri
 = rem suam facere
 citō *adv* = celeriter
 ex-cēdere = exire

Eā quae secūta est hieme Trōiānī profugī sub monte Idā
 classem vīgintī nāvium aedificāvērunt. Primā aestāte
 pater Anchīsēs nāvēs dēdūcere et ventīs vēla dare iubē-
 bat, atque Aenēās cum sociīs filiōque et dīs Penātibus 5
 lītora patriae reliquit et campōs ubi Trōia fuit.

Prīmum in Thrāciam vectī sunt ibique in lītore curvō
 novam urbem condere volēbant.

Rēx Thrāciae amīcus et socius fuerat Trōiānōrum,
 dum fortūna fuit. Itaque Priamus, cum suās rēs dēspē- 10
 rāret, filium suum Polydōrum in Thrāciam mīserat cum
 magnō aurī pondere. Sed rēx ille infīdus, cum fortūnam
 Trōiānōrum recēdere vidēret, contrā iūs fāsque Polydō-
 rum obruncāvit et aurō vī potītus est. Quod cum Trō-
 iānī profugī cognōvissent, citō ē terrā scelerātā excēdere 15

cōstituērunt. Ergō ubi primum ventus secundus fuit,
iterum in altum prōvecti sunt.

prō-vehere

In mediō marī Aegaeō est īnsula Apollinī sacra, nō-
mine Dēlos. Haec īnsula Trōiānōs fessōs tūtō portū re-
20 cēpit, ibique deus Apollō, quem pius Aenēās in vetere
templō adōrābat, novam terram Trōiānīs et posterīs eō-
rum pollicitus est.

Dēlos -ī f

posterī -ōrum *m* = filiī et
nepōtēs et eōrum filiī
et nepōtēs et cēt.

Dēlō relictā Crētā petivērunt, cuius īnsulae magna
pars ab incolīs dēserta erat. Nāvibus in litus subductis,
25 iuvenēs Trōiānī iam novam urbem aedificābant et arva
nova colēbant, cum foeda pestilentia hominēs miserōs
afficere coepit, et simul sōl flagrāns agrōs siccōs adeō
torrēbat ut nec herbam nec frūmentum ferre possent.

(nāvem) sub-dūcere
↔ dēdūcere

pestilentia -ae *f* = morbus
gravis quī multōs simul
afficit
ad-eō = tam valdē, ita

torrēre -uisse tōstum
= igne siccāre

Cum omnēs hīs malīs perturbārentur, dī Penātēs,
30 quōs Aenēās sēcum Trōiā extulerat, noctū in somnīs ei
visi sunt ante lectum adstāre in lūmine lūnae plēnae
atque hīs dictīs cōsōlārī: “Nōs quī tē, Dardaniā in-
cēnsā, per mare tumidum secūtī sumus, nōs iīdem
posterōs tuōs in caelum tollēmus imperiumque urbī
35 eōrum dabimus. Tū longum fugae labōrem nē recūsā-
veris! Rūrsus mūtanda est sēdēs, nōn licet tibi in hāc
terrā cōsīdere. Est terra antīqua quam Grāiī ‘Hespe-
riam’, incolae ipsī ‘Italiam’ dīcunt. Ea nōbīs sēdēs pro-
pria est, illam terram quaere! Age, surge et haec dicta
40 laetus refer parentī tuō!”

ef-ferre ex-tulisse ē-lātum
noctū *adv* = nocte
ad-stāre

tumidus -a -um = turgi-
dus (: turbidus)
in caelum tollere : glōriā
afficere
labor = rēs difficilis
et molesta
sēdēs = locus ubi aliquis
habitat
cōsīdere = sēdem
capere
Grāius -ī *m* = Graecus
proprius ↔ aliēnus

referre = nūntiāre
parēs -entis *m/f*
= pater/māter
stupe-facere = stupentem
facere
sē corripere = ciō
surgere

Hōc somniō et vōce divīnā stupefactus Aenēās ē lectō
sē corripuit manūsque ad caelum tendēns deōs precātus

eum certiōrem facere
= ei nūtiāre
longinquus -a -um
↔ propinquus

aequor -oris *n* = mare
summum, mare

mare Ionium: inter
Graeciam et Siciliam
et Italiam
nimbus -ī *m* = nūbēs
quae imbrem affert
repentinus -a -um (< re-
pente) = subitus

dis-cernere

inter-diū ↔ noctū
tot-idem *indēcl* = idem
numerus
quo-ad = usque ad id
tempus quō
dē-ferre-tulisse-lātum

Strophadēs -um *f*
Harpȳiae -ārum *f*

volucris -is *f* = avis

Notus -ī *m* = ventus quī ā
meridiē flat
unda -ae *f* = parvus
fluctus
Zacynthos -ī *f*

Samē -ēs *f* (= *Cephalēnia*)

sacrificāre = sacrificium
facere

est. Quō factō patrem suum dē rē certiōrem fēcit, quī
sine morā terram illam longinquam quaerendam esse
cēnsuit. Trōiānī igitur, paucīs relictīs, hanc quoque sē- 45
dem dēseruērunt et rūsus vāstum aequor classe percur-
rēbant.

Mare Ionium

Postquam in altum prōvectae sunt nāvēs nec iam
ūllae terrae appārēbant, nimbus repentinus sōlem oc- 50
cultāvit imbrem tempestātemque afferēns. Continuō
magnī flūctūs surgunt et nāvēs per mare vāstum iactan-
tur. Palinūrus, optimus gubernātor, rēctum cursum te-
nēre nōn poterat neque diem noctemque discernere,
cum nec sōl interdiū nec stēllae noctū appārērent. Trēs 55
diēs totidemque noctēs nāvēs caecae errābant, quoad
quārtō diē in litora Strophadum dēlātae sunt. (Stropha-
dēs dīcuntur duae parvae insulae in marī Ioniō sitae.)
Inde pulsī ab Harpȳiīs, mōnstrīs foedissimīs quibus
corpora volucrum, vultūs virginum sunt, ad septentriō- 60
nēs cursum tenuērunt. Notus vēla implēbat, nāvēs cele-
riter per undās vehēbantur quō ventus ferēbat. Iam in
mediō marī appārēbant insulae arduae Zacynthos
Samēque et Ithaca, rēgnum et patria Ulixis; mox etiam
cernēbātur Leucāta, insulae Leucadiae prōmunturium 65
nautīs metuendum, in quō templum Apollinis situm
est. Hunc locum Trōiānī fessī petivērunt. In terram
ēgressī Iovī sacrificāvērunt, atque Aenēas clipeum,

quem cuidam hostī adēmerat, ad forēs templī fixit et
70 hunc versum inscripsit:

288 AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBVS ARMA.

Tum sociōs portum linquere iussit, ac nāvēs ab insulā
Leucadiā praeter litora Ēpīrī vectae prōtinus ad portum
Būthrōtī urbis accessērunt.

75 *Andromachē et Helenus*

Hīc fāma incrēdibilis iīs allāta est: Helenum, Priamī
filium, rēgnō Ēpīrī potitum esse atque Andromachēn,
viduam Hectoris, uxōrem dūxisse! Hāc fāmā stupefac-
tus Aenēās, cum ā virō ipsō certior fierī cuperet, classe
80 in portū relictā ad urbem prōgrediēbātur. Sed ante ur-
bem Andromachēn invēnit, quae in lūcō sacrificābat
Manēsque Hectoris invocābat ad tumultum et duās ārās
quās ibi sacrāverat. Ut Aenēam cōspexit venientem et
arma Trōiāna agnōvit, rē incrēdibilī exterrita palluit
85 animusque eam reliquit; lābitur et post longum tempus
tandem “Nāte deā, vīvisne?” inquit, “aut, sī ā mortuīs
revenīs, dīc mihi: Hector ubi est?” lacrimāsque effūdīt
et omnem locum clāmōre implēvit. Aenēās turbātus
paucīs respondit: “Vivō equidem vītamque per māxima
90 perīcula servō. Nē dubitāveris! Sed quae fortūna tē
revīsīt, Hectoris Andromachē?” Illa vultum dēmīsīt et
parvā vōce locūta est: ‘sē et Helenum Trōiā captā ā
Pyrrhō in Ēpīrum abductōs esse; postea vērō, cum
Pyrrhus interfectus esset ab Oreste, Agamemnonis filiō,

A. haec arma dē Danaīs
victōribus *capta deō dat*
linquere hīquissē lictum
= relinquere

Būthrōtum -ī n

Andromachē -ēs f, acc -ēn

in-crēdibilis -e = vix crē-
dendus; (factum) i.e =
quod vix crēdī potest

vidua -ae f = mulier quae
maritum amīsīt

lūcus -ī m = silva deō
sacra
(dī) Manēs -ium m =
animae mortuōrum
ut (+ *per*) = ut prīmum,
postquam
agnōscere -nōvisse
= recognōscere
ex-terrēre = terrēre
pallēscere -luisse =
pallēre incipere,
pallidus fierī

paucīs *verbīs*

Orestēs -is m
Agamemnōn -onis m:
dux Graecōrum

extrēmus -a -um *sup*
< extrā

cāsus = id quod accidit

invītāre = (hospitem
domum suam) vocāre,
recipere

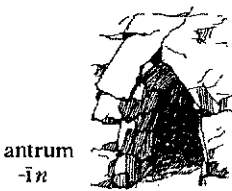
dī-gredi-gressum
= discēdere

Phoebus -ī m = Apollō

iuvencus -ī m = bōs
iuvenis

rēri = arbitrārī

(locum) effugere = vitāre

antrum
-ī n

gurgēs -itīs m = vorāgō
turbida

prae-stat = melius/prae-
ferendum est
circum-ire
īn-formis -e ↔ fōrmōsus

(rem) experīrī -rtum =
cognōscere quālis sit
(rēs)

Helenum Chāoniā, parte Ēpīrī extrēmā, potitum esse et
sē uxōrem dūxisse.’ 95

Dum haec nārrat itemque dē cāsū Aenēae et Ascanī
puerī quaerit, ex urbe venit Helenus cum multīs comiti-
bus; quī cīvēs suōs laetus agnōscit eōsque in urbem ad
convīvium magnificum invitat. 100

Priusquam inde dīgressus est, Aenēās ā rēge Helenō,
quī dīvīnā mente nūmina Phoebī sentiēbat, quaesivit
‘quae perīcula sibi vitānda essent?’ Ille, immolātis ex
mōre iuvencīs, Aenēam ad Phoebī templum manū
dūxit, deinde dīvīnō ex ōre haec fātus est: “Nāte deā! 105
Pauca tibi dīcam, nam cētera fārī vetat Iūnō. Italia,
quam tū iam propinquam esse rēris, longō cursū abs tē
dīviditur: prius circum Siciliam tibi nāvīgandum est
quam in illā terrā urbem condere poteris. Haec Italiae
lītora quae nōbīs proxima sunt, effuge: cūncta oppida ā 110
malīs Graecīs habitantur. Sed ubi ventus ad ōram Sicu-
lam tē advēxerit et fretum angustum ā dextrā patēbit,
laevam pete! Nam illud fretum duo mōnstra horrenda
tenent, latus dextrum Scylla, laevum Charybdis, quae
in īmō gurgite latēns raptās nāvēs vāstīs flūctibus mer- 115
git; at Scylla, cui caput et pectus est virginis, venter
lupī, cauda delphīnī, ex antrō suō obscurō nāvēs in saxa
trahit. Praestat tōtam Siciliam longō cursū circumīre
quam semel Scyllam īnfōrmem vidēre et saxa illa re-
sonantia experīrī. Praetereā hoc ūnum ante omnia tē 120
moneō: semper Iūnōnem prīmam adōrā atque illī deae

potentī m̄xima sacrificia fac! Sic dēnique, Siciliā re-
 lictā, tūtus in Italiam perveniēs. Haec sunt quae meā
 vōce licet tē monēre. Age, vāde, et factis tuis Trōiam ad
 125 caelum tolle!”

potēns -entis = qui
 magnam potestatem
 habet

Quae postquam Helenus vātēs dīvinō ōre fātus est,
 dōna magnifica ad nāvēs ferrī iussit. Item Andromachē
 Ascaniō vestem pretiōsam, quam suis manibus cōnfēce-
 rat, dōnāvit.

vātēs -is *m/f* = homō qui
 dīvinō modō rēs futurās
 praedicit

130 *Mōns Aetna*

Eō diē Trōiānī iūxtā Ceraunia prōmunturium vectī
 sunt, unde cursus brevissimus est in Italiam. Post sōlis
 occāsum in litus ēgressī sunt et fessī somnō sē dedērunt;
 sed mediā nocte Palinūrus, cum ventum secundum cae-
 135 lumque serēnum vidēret, signum proficiscendī dedit.

Ceraunia -ōrum *n*: prō-
 munturium Ēpirī

occāsus -ūs *m* < occidere

Iam aurōra ab oriente rubēbat, cum procul humilēs
 collēs appāruērunt. “Italia!” prīmus exclāmat Achātēs,
 atque sociī omnēs laetō clāmōre Italiam salūtant. Tum
 pater Anchīsēs magnam pateram merō implēvit atque in
 140 celsā puppī stāns deōs invocāvit:

signum = id quō aliquid
 significātur
 aurōra -ae *f* = prīma lūx
 (ante sōlem ortum)
 Achātēs -ae *m* (*acc*-ēn,
abl-ē): Aenēae amīcus
 fidissimus

patera -ae *f* = vās humile
 ex quō vinī sacrificium
 fit

528 “*Dī maris et terrae tempestātumque potentēs,
 ferte viam ventō facilem et spīrāte secundī!*”

maris potēns = potestā-
 tem maris habēns
 spīrāre = flāre
 : date cursum facilem
 et ventōs secundōs

Iam vēlis plēnis Italiae litorī appropinquābant, tem-
 plumque Minervae in arce appārēbat. Neque vērō in
 145 terrā illā Graecōrum morātī sunt, sed Iūnōnī sacrificiis
 factis praeter litora Italiae ad Siciliam versus nāvigāvē-
 runt.

morārī (< mora) = diū-
 tius in locō manēre

ē-dere -didisse -ditum
 < ē + dare
 nī-mīrum *adv* = scilicet,
 certē

scopulus -ī *m* = saxum
 ēminēns

ignārus viae (*gen*) = quī
 viam ignōrat
 Cyclōpēs -um *m*

horribilis -e = horrendus
 ē-mittere

ortus -ūs *m* (< orīrī)

↔ occāsus

extrēmus : māximus

cōnficī = cōnsūmī,

invalidus fierī

supplex -icis = ōrāns

prō-cēdere -cessisse

resistere -stitisse
 sē cōferre (in locum)

= īre

flētus -ūs *m* < flēre

tollere = auferre

quī- quae- quod-cumque

=quem/quam/quod

libet; quās-cumque

terrās = quās terrās

(vōbīs) libet

pereō | hominū (-ō nōn
 elīditur)

Mox procul cernēbātur mōns Aetna, et simul ā dextrā
 audiēbātur fragor quem saxa flūctibus pulsāta ēdēbant,
 atque in infimā vorāgine appārēbat fundus maris. “Nī- 150
 mīrum haec est illa Charybdis” inquit Anchisēs, “Hōs
 scopulōs, haec saxa horrenda Helenus memorābat. Ō
 sociī, ēripite nōs ē periculō!” Primus Palinūrus prōram
 ad laevam vertit, et cūcta classis rēmīs ventīsque lae-
 vam petivit. 155

Inde, postquam sōl occidit, fessī et ignārī viae ad
 ōram Cyclōpum advectī sunt. Iūxtā haec loca surgit
 Aetna, mōns ingēns, unde fūmus flammaeque ad cae-
 lum ēduntur, interdum etiam saxa lapidēsque cum fra-
 gōre horribili ab imō fundō ēmittuntur. Tōtam illam 160
 noctem Trōiānī perterritī in silvīs latuērunt, cum
 causam tantī fragōris ignōrārent.

Posterō diē paulō ante sōlis ortum vir ignōtus ex-
 trēmā fame cōfectus ē silvīs prōcessit atque supplex
 manūs ad lītus extendit; barbam horrentem gerēbat et 165
 sordidam scissamque vestem — at Graecus erat, quon-
 dam armātus adversus Trōiam missus. Ubi vestimenta
 et arma Trōiāna procul agnōvit, paulum exterritus resti-
 tit, sed mox ad lītus sē contulit cum flētū precibusque:
 “Per deōs superōs vōs ōrō, Teucrī, hinc tollite mē! In 170
 quāscumque terrās abdūcite! Hoc satis est! Fateor mē
 cum cēteris Graecīs Īlium bellō petivisse, quam ob rem,
 sī tantum est scelus meum, iacite mē in flūctūs!

Sī pereō, hominū manibus perīssē iuvābit!”

606

175 Hoc audiēns ipse pater Anchīsēs iuvenī supplicī dex-
tram dedit eumque interrogāvit ‘quis esset?’ et ‘unde
venīret?’ Ille, victō tandem terrōre, haec respondit: “Ex
patriā Ithacā Trōiam profectus sum comes infēlicis
Ulixis. Hīc mē sociī, dum trepidī fugiunt, in vāstō Cy-
180 clōpis antrō dēseruērunt. Mōnstrum infandum est Cy-
clōps ille nōmine Polyphēmus, quī carne et sanguine
hominum miserōrum vescitur! Egomet vīdī eum in me-
diō antrō iacentem duōs dē nostrō numerō manū pre-
hēnsōs ad saxum frangere ac membra eōrum cruenta
185 dēvorāre! Nec vērō tālia passus est Ulixēs, nam cum
Polyphēmus carne vīnōque implētus per antrum iacē-
ret, nōs longam hastam acūtā in oculō eius, quem
solum in mediā fronte habēbat, dēfiximus: ita tandem
sociōs necātōs ultī sumus. — Sed fugite, ō miserī, fugite
190 ac fūnēs nāvium incīdite! Nam quālis Polyphēmus tālēs
centum aliī Cyclōpēs infandī ad haec curva litora habi-
tant et in altīs montibus errant.”

Vix haec dīxerat, cum ipsum Polyphēmum pāstōrem
caecum inter pecudēs suās ambulāntem vīdērunt et lī-
195 tora nōta petentem —
658 *mōnstrum horrendum, infōrme, ingēns, cui lūmen ad-
ēemptum!*

Postquam ad mare vēnit, vulnus magnō cum gemitū
lāvit. Trōiānī vērō celeriter fūnēs incīdērunt et nāvēs
200 rēmīs incitāvērunt. Hoc sēnsit Polyphēmus, sed cum
eōs capere nōn posset, clāmōrem horribilem sustulit,

terror -ōris *m* < terrere

trepidus -a -um =
pavidus, timidus
Cyclōps -ōpis *m*
in-fandus -a -um
= horrendus
(carne) vescī = cibō ūtī,
(carnem) ēsse
ego-met = ego (ipse)

patī passum = sinere

hasta acūtā

aliquem ulciscī = necem
alicuius *u.*
in-cidere -disse -sum
(< -caedere) = secāre

pecudēs : ovēs

cui lūmen (: oculus)
adēemptum *est*

in-citāre = citō movēre
sentire sēnsisse sēnsū
tollere sus-tulisse sub-
lātum; clāmōrem *t.*
= clāmāre

con-tremēscere -muisse
= valdē tremere
cavus -a -um = cuius
media pars vacua est
con-currere -risse = in
eundem locum currere

Pachȳnum -ī *n*
Lilybaeum -ī *n*
circum-vehere: locum
circumvehi = circum
locum vehi
Eryx -ycis *m*
Drepanum -ī *n*
Acestēs -ae *m* (*acc -ēn*)
genitor -ōris *m* = pater
ex-cēdere -cessisse; ē vitā
e. : mori

sepelire -īvisse -ultum =
(hominem mortuum)
terrā operire
sepulcrum -ī *n* = locus
ubi homō sepultus est

quō mare et terrae contremuērunt atque penitus reso-
nuit mōns cavus. Cyclōpēs ē silvīs et altīs montibus ad
litora concurrērunt, unde singulīs oculīs Trōiānōs ē
cōspectū abeuntēs prōspiciēbant.

205

Trōiānī profugī, postquam Pachȳnum et Lilybaeum
prōmunturia circumvectī sunt, tandem sub monte
Eryce portum Drepanī petivērunt, ubi ā rēge Acestā be-
nignē receptī sunt. Hic Aenēās genitōrem Anchīsēn
āmīsīt, ille enim cōfectus aetāte ē vitā excessit — 210
nēquīquam ex tantīs periculīs ēreptus.

Aenēās, postquam ossa patris in monte Eryce sepeli-
vīt, ex Siciliā atque ā sepulcrō genitōris digressus est.

PENSVM A

Dē cāsū ablātīvō

Graeci, cum Trōiam v- capere nōn possent, dol- ūsi sunt:
equum ligneum milit- armāt- complēvērunt et in litor- reli-
quērunt. Mult- spectant- Lāocoōn omn- vīr- equum hast-
percussit. Paul- post duo anguēs rēct- vi- eum petunt. Part-
mūrōrum dēstrūct- equus host- plēnus magn- labōr- in
urbem trahitur fūn-. Velut fēst- di- templa frond- ōrnantur.
Equ- patefact- militēs exeunt; occis- urbis cūstōd- sociōs
suos recipiunt in urbem quae dēfēnsōr- carēbat. Interim
Trōiānī sine cūr- dormiēbant, in ī- Aenēās, Anchīs- et
Vener- de- nātus. Ille clāmōr- et strepit- ē somn- excitātus
est.

Cum Priamus gladi- cingerētur, Hecuba, quae vir- prū-
dentior erat, "Iam nōn tēl- egēmus" inquit, "sed auxili- deō-
rum!" Dūcent- Vener- Aenēās salvus domum rediit e-dem
vi- qu- dom- exierat. Anchīsēs loc- sē movēre nōluit et

“Ipse” inquit “me—man—moriar. Nōlite me—caus—hīc morārī!”

Prīm— aestāt— Trōiānī duc— Aenē— ex Asi— profectī sunt. In medi— mar— Aegae— est īnsula nōmin— Dēlos, quae Trōiānōs tūt— port— recēpit. Dēl— relict— in Crētā vērunt. Ibi Trōiānī foed— pestilenti— afficiēbantur et agrī sōl— flagrant— torrēbantur.

Aedēs Iovis Capitōlinī mult— magnificentior est cēter—omn—; ea summ— de— digna est. In templum Iovis Statōris senātus e— di— convēnit qu— Cicerō, ōrātiōn— clāriśsim— habit—, Catilinā Rōm— expulit. Pāc— terr— mar—que fact— Iānus clauditur.

Polycratēs tant— fēlicitāt— et tant— glōri— erat ut dī eī invide—rent.

PENSVM B

In Crētā Trōiānī foedā — afficiēbantur atque agrī sōle —. Penātēs — [= nocte] vīsī sunt ante lectum Aenēae —, quī Trōiānīs et — eōrum novam terram prōmīsērunt. Ergō ex īnsulā — [= exīre] cōstituērunt et rūsus in altum — sunt. Ibi — [= subitus] sōlem occultāvit ita ut diem noctemque — nōn possent ac nāvēs trēs diēs —que noctēs caecae errārent, — in īnsulās Strophadēs — sunt.

In Ēpīrō Aenēās fāmam — [= vix crēdendam] audīvit: Helenum parte Ēpīrī — esse et Andromachēn, — Hectoris, uxōrem dūxisse. Andromachē in — [= silvā sacrā] dīs Mānibus —. Helenus laetus Trōiānōs — [= recognōvit] eōsque ad convīvium — [= vocāvit]. Tunc ille — divīnō ōre rēs futūrās praedixit.

Charybdis nāvēs in — [= vorāginem] mergit, et Scylla — [↔ fōrmōsa] nāvēs in — periculōsōs trahit. — [= melius est] tōtam Siciliā — quam illa mōnstra —.

— [= ut prīmum] Italia in cōspectum vēnit, Anchīsēs — vīnō implēvit et deōs maris — [= potestātem habentēs] invocāvit. Trōiānī in terrā Graecōrum — [< mora] nōlēbant.

Vocābula nova:

pondus
posterī
pestilentia
aequor
nimbus
volucris
unda
vidua
lūcus
iuvencus
gurgēs
antrum
vātēs
occāsus
aurōra
patera
scopulus
fūmus
lapis
ortus
flētus
terror
genitor
sepulcrum
curvus
tumidus
longinquus
repentīnus
incrēdibilis
extrēmus
infōrmis
potēns
supplex
trepidus
infandus
horribilis
cavus
condere
potīri
excēdere

prōvehere
 subducere
 torrere
 adstare
 stupefacere
 certiorem facere
 discernere
 deferre
 sacrificare
 linquere
 agnoscere
 exterrere
 pallescere
 invitare
 digredi
 rēri
 praestare
 circumire
 experiri
 morari
 edere
 emittere
 se conferre
 vesci
 incidere
 contremescere
 concurrere
 circumvehere
 sepelire
 citō
 adeō
 noctū
 interdiū
 totidem
 quoad
 quicumque
 nimirum
 egomet

Ex Aetnā — flammaeque surgunt atque saxa — que —. In
 ōrā Cyclōpum vir Graecus accessit cum — [= lacrimis] preci-
 busque: “Hinc in quās — terrās abducite mē!” Anchisēs virō
 — [= ōranti] manum dedit. Mōnstrum horrendum erat Po-
 lyphēmus, quī in — obscurō habitābat et carne hūmānā —.
 Cum ille accēderet, Trōiānī fūnēs nāvium — [= secuērunt]
 et — [= celeriter] aufūgērunt. Polyphēmus clāmōrem —
 [< horrēre] sustulit, quō penitus resonuit mōns —.

In Siciliā Aenēās ossa — [= patris] suī —. Tum ex Siciliā
 atque ā — patris — est [= discessit].

Fōrma litterae C est līnea —. Onus grave magnum —
 habet. — est parvus flūctus. Chāonia est pars Ēpīrī —. —
 est bōs iuvenis. Saxa flūctibus pulsāta fragōrem —.

Synōnyma: (summum) mare et —; avis et —; turgidus et
 —; pavidus et —; (urbem) cōstituere et —; relinquere et —;
 arbitrārī et —; tam valdē et —; scilicet et —; ego (ipse) et —.

Contrāria: occāsus et —; (nāvem) dēducere et —; propin-
 quus et —; noctū et —.

PENSVM C

Quid Trōiānī profugī sub monte Īdā fēcērunt?

Quōmodo rēx Thrāciae aurō Priamī potitus est?

Quid deus Apollō Trōiānis pollicitus est?

Cūr Trōiānī in Crētā manēre nōn potuērunt?

Cūr Palinūrus rēctum cursum tenēre nōn potuit?

Quae insulae in mari Īoniō sitae sunt?

Quid fēcit Aenēās in insulā Leucadiā?

Ubi Aenēās Andromachēn invēnit?

Quid Andromachē Aenēae nārāvīt?

Cūr Aenēās per fretum Siciliae nāvigāre nōluit?

Quid Andromachē Ascaniō dōnāvīt?

Cūr Trōiānī Italiā reliquērunt?

Quid accidit in ōrā Cyclōpum?

Num Polyphēmus Trōiānōs fugientēs vidit?

Ubi pater Anchisēs sepultus est?

KARTHAGO

[Ex Vergiliū Aenēidis librō I, solūtis versibus]

Iūnō

Urbs antīqua fuit, Karthāgō, in ōrā Āfricae contrā Ita-
liam sita, dives atque bellicōsa. Hanc urbem Iūnō magis
aliīs omnibus dīlēxisse dicitur, hoc rēgnū omnium
5 gentium esse volēbat. Sed audīverat genus ā Trōiānō
sanguine ortum ōlim arcem Karthāginis expugnātūrum
esse. Id metuēns et memor veteris bellī quod ad Trōiam
prō cārīs Argīs gesserat (nōndum oblīta erat causam īrae
ac dolōris: iūdicium Paridis, quī Venerem deam pul-
10 cherrimam esse iūdicāverat), Trōiānōs per mare tōtum
iactātōs longē ā Latiō arcēbat. Itaque fātīs āctī multōs
iam annōs circum omnia maria errābant.

33 *Tantae mōlis erat Rōmānam condere gentem!*

Vix ē cōspectū Sicīliae in altum vēla dabant laetī,
15 cum Iūnō, aeternum vulnus sub pectore servāns, haec

Venti

Karthāgō -inis f

bellicōsus -a -um = bellī
studiōsus
dīligere -lēxisse -lēctum

genus = gēns

ōlim = aliquandō post

memor -oris = quī me-
minī, reminiscēns
(↔ oblītus)

iūdicium -ī n = sententia
pulcherrimam: ex tribus
deābus Iūnōne, Venere,
Minervā

iūdicāre = cēnsēre
arcēre = prohibere
fāta pl = fātum

mōlēs = labor molestus
ac difficilis
ventis vēla dabant

vulnus : dolor

haec sēcum *dixit*
mē-ne nōn posse? = nōn-
ne ego possum?
dis-icere-iēcisse-iectum
= in variās partēs iacere
scelus: v. xxxvii. 128

rēgīna-acf = rēgis con-
iūnx, fēmina rēgnāns
Iovis soror: Sātūnus est
pater utrūsq̄ue

scēptrum-i n = baculum
quō rēgis imperium sig-
nificatur

Nympha-acf: Nymphae
sunt deae minōrēs quae
silvās, montēs, flūmina
incolunt

im-pellere-pulisse
-pulsum = pulsāre
Eurus-i m = ventus quī
ab oriente flat
Āfricus-i m = ventus quī
ab Āfricā flat
volvere = circum (in or-
bem) agere/vertere
crēber-bra-brum
= frequēns

rigēre = flecti nōn posse

oc-cidere = cadere,
interfici, mori
īliacus-a-um (< īlium)
= Trōiānus
procella-acf = ventus
rapidus

sēcum: “Mēne rēgem Teucrōrum ab Italiā āvertere nōn
posse? Nōnne Minerva classem Graecōrum ventis dis-
icere atque submergere potuit ob ūnūs Āiācis scelus?
At ego, deōrum rēgīna Iovisque et soror et coniūnx, ūnā
cum gente tot annōs bellum gerō!” Tālia animō incēnsō 20
sēcum cōgitāns dea in Aeoliam, nimbōrum patriam, vē-
nit. Hīc rēx Aeolus in vāstō antrō ventōs tempestātēs-
que in vinculis tenēt; ipse rēx in celsā arce sedet scēp-
trum tenēns. Quem tum Iūnō supplex ōrāvit ut classem
Aenēae submergeret aut disiceret — et simul eī Nym- 25
pham suam fōrmā pulcherrimam uxōrem prōmīsīt!

Tempestās

Aeolus, ubi haec audīvit, cavum montem hastā im-
pellit, ac ventī velut agmine factō ex antrō ruunt: Eurus
Notusque et Āfricus terrās mariaque turbant et vāstōs 30
flūctūs ad litora volvunt. Subitō nūbēs ātrae caelum
occultant atque crēbra fulgura cum tonitrū in tenebrīs
micant. Omnia mortem praesentem nautīs ostendunt.

Statim Aenēās manūs frīgore rigentēs ad caelum ten-
dēns exclāmat: “Ō virī beātī, quibus in patriā sub altīs 35
Trōiae moenibus licuit occidere! Utinam ego quoque in
campīs Īliacīs animam prō patriā effūdissem!” Dum tā-
lia verba iactat, rapida procella vēla scindit flūctūsque
ad caelum tollit. Franguntur rēmī, tum prōrā āversā
latus flūctibus pulsatur. Nāvēs aliae summō flūctū tol- 40
luntur, aliae inter flūctūs fundum attingunt! Trēs in

saxa latentia abripiuntur, trēs ab altō in vada feruntur,
ūnam ante ipsius Aenēae oculōs ingēns flūctus in pup-
pim ferit atque ter circumagit, tum rapidus vertex eam
45 vorat.

118 *Appārent rārī nantēs in gurgite vāstō...*

Intereā Neptūnus, cum pontum tantā tempestāte
miscērī sentīret, graviter commōtus caput ex summā
undā extulit et prōspiciēns classem Aenēae per tōtum
50 aequor disiectam vīdit. Tum Eurum Zephyrumque ad
sē vocāvit et sic fātus est: "Iamne audētis, ventī, sine
meō nūmine caelum terramque miscēre et tantās tem-
pestātēs excitāre? Ego vōs...! Sed praestat mōtōs flūctūs
sēdāre. Properāte domum rēgīque vestrō haec dīcite:
55 nōn illi datum esse imperium pontī saevumque triden-
tem, sed mihi!" Sic ait, et dictō citius aequor tumidum
sēdāvit, nūbēs collēctās dispulit sōlemque redūxit.

Fessī Aenēadae proxīma litora petentēs ad ōrās Āfri-
cae cursum vertunt. Est in sinū longō locus ubi īnsula
60 portum tūtum efficit inter duōs scopulōs quibus frangi-
tur omnis flūctus. Hūc Aenēās nāvēs septem quae ex
omnī numerō supersunt colligit, ac Trōiānī ē nāvibus
ēgressī magnō cum gaudiō fessa corpora in litore ster-
nunt. Ac primum Achātēs ignem facit et socii cibō
65 egentēs frūmentum ūmidum flammīs torrent.

Aenēās intereā scopulum cōnscendit et lātē in mare
prōspexit: nāvis in cōspectū nūlla erat, sed trēs cervōs
in litore errantēs vīdit, quōs grex longō agmine sequē-

ab-ripere < -rapere
vadum -īn = aqua humilis
(↔ altum)
ferire = pulsāre
circum-agere
vertex -icis m = aqua quae
vertitur, gurgēs

nāre = natāre

pontus -ī m = mare

ex-tulit = sustulit

tridēns -entis m:
Neptūni scēptrum

ego vōs docēbō...

sēdāre = tranquillum
facere (↔ turbāre)

dictō citius = citius quam
dictum est
col-ligere -lēgisse -lēctum
↔ spargere
dis-pellere -pulsisse
-pulsum = in variās
partēs pellere
Aenēadae -um m = Ae-
nēae socii, Trōiāni

sinus
-ūs m

cervus
-ī m

	bātur. Celeriter arcum sagittāsque manū corripuit, quae tēla gerēbat fidus Achātēs, et primum ipsōs ducēs gregis 70
sternere strāvissestrātum	strāvit, tum omnem gregem in silvam ēgit, nec prius dēstitit quam septem ingentia corpora humī iacēbant.
praeda -ae f = quod capitur vel rapitur	Hinc portum repetīvit et praedam omnibus sociīs partī- tus est. Vīnum deinde, quod iīs ā litore Siciliae abeunti- bus dederat bonus Acestēs, dīvisit, et hīs dictīs maestōs 75 cōsōlātus est:
malōrum ignārī sumus	“ <i>Ō sociī — neque enim ignārī sumus ante malōrum —</i> 198
vōs quī graviōra passi estis Scyllaeus -a -um rabiēs -ēī f = ira saeva atque amēns accēstis = accessistis Cyclopīus -a -um expertī estis animus ↔ timor forsan = fortasse	<i>ō passi graviōra, dabit deus hīs quoque finem.</i> <i>Vōs et Scyllaeam rabiem penitusque sonantēs</i> 200 <i>accēstis scopulōs, vōs et Cyclopia saxa</i> 80 <i>expertī. Revocāte animōs maestumque timōrem</i> <i>mittite! Forsan et haec ōlim meminisse iuvābit!</i>
discrīmen -inis n = tem- pus periculōsum tendere (in locum) = ire fās est rēgnum Trōiae re- surgere dūrāre = dūrus esse, patiēns esse vōs-met = vōs spem simulāre = spem ostendere falsam	<i>Per variōs cāsūs, per tot discrīmina rērum</i> <i>tendimus in Latium, sēdēs ubi fāta quiētās</i> 205 <i>ostendunt: illīc fās rēgna resurgere Trōiae.</i> 85 <i>Dūrāte, et vōsmet rēbus servāte secundīs!”</i>
	Ita loquitur, et māximīs cūrīs aeger vultū spem simu- lat. Illī autem, postquam cibō et vīnō vīrēs restituērunt, multum dē sociīs āmissis loquuntur inter spem metum- que dubiū, utrum eōs vīvere crēdant an iam periisse. 90
	<i>Venus genetrīx</i>
ex-plōrāre = inspicere rūpēs -is f = saxum	Posterō diē, ut primum lūx orta est, pius Aenēās exīre cōstituit et nova loca explōrāre atque quaerere quī hominēs incolerent. Classē sub rūpe in umbrā

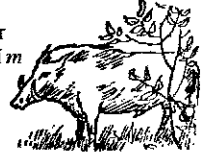
95 arborum occultat; ipse ūnō Achātē comitātus graditur
 duo tēla manū gerēns. Cui māter Venus in mediā silvā
 obviam iit vestem et arma virginis vēnantis gerēns, ac
 prior “Heus” inquit “iūvenēs! Vīdistisne forte sorōrem
 meam hīc errantem aut vestīgia aprī fugientis sequen-
 100 tem?” Ad haec Veneris filius “Sorōrem tuam” inquit
 “neque audīvī neque vīdī, ō ... — quam tē appellem? —
 ō, dea certē, nam vultus tibi haud mortālis est nec vōx
 hūmāna sonat. Forsitan ipsa Diāna sis, an ūna ē genere
 Nymphārum? Quaecumque es, sis nōbīs felīx et doceās
 105 nōs quō sub caelō et quibus in ōrīs versēmur; namque
 ignārī et hominū et locōrum errāmus, postquam ven-
 tō et flūctibus hūc actī sumus. Multās hostiās ante ārās
 tibi immolābimus!”

Tum Venus “Equidem” inquit “tālī honōre mē haud
 110 dignam putō. Virgō Karthāginiēnsis sum; nōbīs mōs est
 arcum sagittāsque gestāre et in silvīs vēnārī. In ōram
 Libyae vēnistī, in rēgnum Dīdōnis rēgīnae, quae Tyrō,
 ex urbe Phoenicēs, hūc profecta est frātre improbum
 fugiēns. Huic coniūnx erat Sychaeus, dīvitissimus
 115 Phoenicum. Rēgnum autem Tyrī habēbat frāter Dīdō-
 nis Pygmaliōn, rēx impius atque scelestus. Ille aurī cu-
 pidus Sychaeum ante āram clam necāvit factumque diū
 cēlāvit et multā simulāns viduam maestam falsā spē
 ēlūsit. Sed in somnīs Dīdōnī apparuit imāgō coniugis
 120 mortuī, quī mīrum in modum ōs pallidum tollēns āram
 cruentam et pectus suum vulnerātum nūdāvit et scelus

ūnō comitātus = ūnum
 comitem habēns
 gradī (< gradus) = ambu-
 lāre, prōgredi

ob-viam ire = occurrere
 vēnārī = ferās persequi et
 occidere

aper
 aprī m

Diāna -ae f = Iovis filia,
 dea vēnantium
 forsitan (sis) = fortasse
 (es)
 felīx = favēns

ōra = regiō

hostia -ac f = bēstia quae
 immolātur

honōs -ōris m = signum
 laudis, glōria
 Karthāginiēnsis -c
 < Karthāgō
 gestāre = gerere

Libya -ae f = Āfrica
 Tyrus -ī f
 Phoenicē -ēs f: regiō Sy-
 riae maritima; incolae:
 Phoenicēs -um m
 fugere aliquem = fugere
 ab aliquō
 Pygmaliōn -ōnis m
 im-pius -a -um ↔ pius

clam = occultē

cēlāre = occultāre
 (↔ patefacere)
 ē-lūdere -sisse -sum =
 fallere ac dēridere
 ōs: vultus

nūdāre = nūdum facere

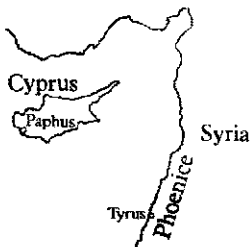
thēsauros -ī *m* = aurī et
argenti cōpia occulta

(fugam) parāre = facere
quod opus est (ad
fugam)

onerāre = onere implēre

Tyrū -ōrum *m* < Tyrus
dē-venīre = pervenīre

tandem : dicite mihi, rogō

ap-pellere -pulisce
-pulsum < ad-pellere

egēns -entis = quī rēbus
necessāriis caret,
pauper

quī-cumque = quisquis

quī advēneris (*comā*) =
quoniam advēnistī
pergere = ire pergere

līmen : domus

Aquilō -ōnis *m* = ventus
quī ā septentrionibus
flat

rēgis omne patefēcit; tum uxōrī suāsīt ut celeriter ex
patriā excēderet, et simul veterēs thēsauros occultōs,
ignōtum pondus aurī et argenti, mōnstrāvit. Hōc
somniō commōta Didō fugam clam parāre coepit unā 125
cum iīs quī tyrannum crudēlem oīderant aut metuēbant.
Nāvēs quae forte parātae erant corripiunt onerantque
aurō, et avārī Pygmalionis opēs per mare āvehuntur,
fēminā duce. In haec loca Tyrīi dēvēnērunt, ubi nunc
ingentia moenia arcemque novae Karthāginis surgen- 130
tem cernēs. – Sed vōs quī tandem estis? aut quibus ab
ōris vēnistis? quōve iter facitis?”

Ad haec Aenēās respondit: “Ō dea, sī ā primā origine
repetēns labōrēs nostrōs nārrem, ante vesperum finem
nōn faciam! Nōs Trōiā antīquā — sī forte ad aurēs 135
vestrās Trōiae nōmen pervēnit — per multa maria vec-
tōs tandem in ōram Libyae tempestās appulit. Sum pius
Aenēās, quī Penātēs ex hoste raptōs mēcum classe vehō
Italiam novam patriam quaerēns. Vigintī nāvibus pro-
fectus sum, quārum vix septem ē tempestāte supersunt. 140
Ipse ignōtus, egēns per Libyam errō ex Eurōpā atque
Asiā pulsus...”

Hic eum querentem Venus interpellāvit: “Quīcum-
que es, dīs caelestibus cārus esse vidēris, quī ad urbem
Karthāginem advēneris. Perge modo atque hinc tē cōn- 145
fer ad līmen rēgīnae! Namque tibi nūntiō sociōs tuōs
salvōs esse classemque relātā et in tūtum locum āctā
versīs Aquilōnibus. Perge modo quō tē dūcit via!”

Cum hīs verbīs sē āvertēns dīvinō decōre fulsit. Ille
 150 ubi mātrem agnōvit, fugientem tālibus verbīs incūsāt:
 “Ō māter crūdēlis! Quid totiēs filium falsīs ēlūdis imāgi-
 nibus? Cūr dextrās iungere nōn licet ac vērē colloquī?”

At Venus Aenēam et Achātē gradientēs nebulā cir-
 cumfūdīt, nē quis eōs cernere neu contingere posset.
 155 Ipsa Paphum in īnsulam Cyprum abiit, ubi templum illi
 est, sēdemque suam laeta revīsit.

Dīdō rēgīna

Intereā Aenēās et Achātēs celeriter prōgressī quō via
 dūcīt iam magnum collem scandunt quī urbī Karthāginī
 160 imminet. Inde dēspiciēns Aenēās magnitudinem urbis
 novae mīrātur atque cīvium industriam: quōrum pars
 mūrōs dūcīt, pars arcem exstruit et manibus saxa volvit;
 hīc portum aliī faciunt, hīc magnī theātrī fundāmenta
 locant aliī ingentēque columnās ē rūpibus efficiunt.

437 “Ō fortūnātī, quōrum iam moenia surgunt!”
 ait Aenēās alta urbis tēcta suspiciēns, ac nebulā cīnctus
 (mīrābile dictū!) in urbem penetrat per mediōs hominēs
 ambulāns neque ab ūllō cernitur.

In mediā urbe Dīdō rēgīna magnificum templum
 170 Iūnōnī aedificābat. Hīc prīmum, novā rē oblātā, Ae-
 nēās salūtem spērāre ausus est et rēbus suis melius cōn-
 fidere: nam rēgīnam opperiēns, dum in ingentī templō
 singula opera lūstrat, vīdit imāginēs bellī Trōiānī ordine
 pictās.

decor -ōris *m* (< decēre)
 = pulchritūdō
 fulgēre -sisse
 in-cūsāre = accūsāre

nebula -ae *f* = nūbēs
 quae terram operit
 circum-fundere

Paphus -ī *f*: oppidum Cy-
 pricum templō Veneris
 Cyprus -ī *f*

scandere = ascendere

(urbī) im-minēre = ēmi-
 nēre suprā (urbem)
 industria -ae *f*
 < industrius
 mūrōs dūcere = mūrōs
 aedificāre
 fundāmentum -ī *n* = in-
 fima pars aedificiī
 (↔ culmen)

fortūnātus -a -um = quī
 bonā fortūnā ūtitur,
 fēlix

nova rēs : rēs mīra
 oblātā : visā

lūstrāre (oculīs)
 = inspicere
 pingere pinxisse pictum
 = colōre operīre, imā-
 ginibus ōrnāre

quis locus = quī locus
Achātēs, voc -ē

laudi : factis laudandis,
glōriac
rērum: ob rēs (malās)
mortālia : fāta mortālium
(hominum)
tangunt : afficiunt
haec fāma aliquam salū-
tem tibi feret

bellāre = bellum gerere,
pugnāre
premēre = armīs petere

In-stāre = ācritē pre-
mere, oppugnāre

Priamus corpus Hectoris
filiū suū ab Achille
redēmit

Amāzonēs -um f = virgi-
nēs quae tamquam viri
militant

in-cēdere -cessisse = prō-
cēdere, gradi
caterva -ae f = multitūdō
hominum

solium -ī n = sēdēs regia
magnifica
Poenī -ōrum m = Karthā-
giniēnsēs

Cōstitit et lacrimāns "Quis iam locus" inquit, "Achātē, 459
quae regiō in terrīs nostrī nōn plēna labōris?

Ēn Priamus. Sunt hīc etiam sua praemia laudī,
sunt lacrimae rērum et mentem mortālia tangunt.

Solve metūs: feret haec aliquam tibi fāma salūtem!"

Sic ait atque oculōs imāginibus pictīs pāscēbat ge- 180
mēns lacrimisq̄ue vultum perfūdīt. Namque vidēbat
Graecōs et Trōiānōs bellantēs, hīc Graecōs fugientēs,
cum ā Trōiānīs premerentur, hīc Trōiānōs, cum saevus
Achillēs instāret currū; in aliā parte vidēbātur Trōilus,
Priamī filius infēlix, armīs āmissis ab Achille fugiēns, in 185
aliā parte Achillēs quī corpus Hectoris mortuum aurō
vēndēbat; tum vērō magnum gemitum dat ut cōspexit
arma, currum atque ipsum corpus amīcī Priamumque
manūs inermēs tendentem. Sē quoque cum prīncipibus
Graecis pugnātem agnōvit, atque Penthesilēam, virgi- 190
nem bellantem, quae agmen Amāzonum dūcēbat.

Haec mīranda dum Aenēās intūetur, dum stupet et
fixus in locō haeret, Dīdō rēgīna, fōrmā pulcherrima,
ad templum incessit magnā iuvenum catervā comitāta.
Quālis Diāna, cum in rīpīs aut per montēs mīlle Nym- 195
phās dūcit ipsa super omnēs ēminēns, tālis erat Dīdō,
tālis laeta inter civēs gradiēbātur. Tum ante forēs templī
in soliō altō cōnsēdit. Lēgēs Poenīs dabat atque opera
facienda aequē partiēbātur — cum subitō Aenēās quōs-
dam sociōs suōs accēdere vidit, quōs tempestās dispule- 200
rat et in aliās ōrās āvēxerat!

Quī postquam ad rēgīnam adductī sunt, Īlioneus,
 māximus eōrum, sic ōrsus est: “Ō rēgīna! Miserī Trō-
 iānī, ventīs per omnia maria vectī, tē ōrāmus nē nōs ab
 205 ōrīs Āfricae arceās. Nōn vēnimus ut praedam faciāmus
 — nōn tanta vīs nec tanta superbia victīs est. Trōiā
 profugī Hesperiam sive Italiam, terram antīquam, petē-
 bāmus, cum turbidus Auster nōs disiēcit atque paucōs
 nostrum hūc ad vestrās ōrās compulit. Rēx nōbīs erat
 210 Aenēās, quō nēmō iūstior fuit nec magis pius nec bellō
 fortior; quem sī dī vīvum servant, certē prō beneficiīs
 grātiā tibi referet, nec tē paenitēbit nōbīs auxilium
 tulisse. Hoc tantum ōrāmus ut nōbīs liceat classem sub-
 dūcere et nāvēs frāctās reficere. Sī rēgem et sociōs sal-
 215 vōs invēnerimus, laetī Italiam petēmus; sīn ille flūctibus
 periit, at in Siciliā saltem, unde hūc advectī sumus, ad
 rēgem Acestēn nōs dīmittle!”

Tum breviter Dīdō vultū dēmissō fātur:

565 “*Quis genus Aenēadum, quis Trōiae nesciat urbem*
 220 *virtūtēque virōsque aut tantū incendia bellī?*
Nōn obtūnsa adeō gestāmus pectora Poenī.
 569 *Seu vōs Hesperiam magnam Sātūrniaque arva*
sive Erycis finēs rēgemque optātis Acestēn,
auxiliō tūtōs dīmittam opibusque iuvābō.
 225 *Vultis et hīs mēcum pariter cōnsidere rēgnīs?*
Urbem quam statuō, vestra est. Subdūcite nāvēs!
 575 *Atque utinam rēx ipse Notō compulsus eōdem*
afforet Aenēās! Equidem per litora certōs

ad-dūcere ↔ ab-dūcere

ōrdīrī ōrsūm = (loquī)
 incipere

praedam facere =
 praedam rapere
 superbia -ae/f < superbus

Auster -trī m = Notus
 com-pellere -pulisce
 -pulsum = in eundem
 locum pellere (↔ dis-
 pellere)
 quō nēmō iūstior est = quī
 omnium iūstissimus est
 pius, comp magis p.

paenitēre: mē (acc) paeni-
 tet ita fēcisse = doleō
 quod ita fēcī

saltem = tantum (sī
 alterum nōn datur)

nesciat : nescire potest

obtūnsus -a -um ↔ acūtus;
 (animus) o. = quī nihil
 sentit
 Sātūrnus -a -um
 < Sātūrnus
 finēs = terra, regiō

vōs dīmittam

hīs rēgnīs : in hōc rēgnō

: urbs quam statuō
 (= cōstituō)

af-foret = ad-esset
 certōs : fidēs

extrēma loca

sī in (ali)quibus silvīs aut
urbibus
ē-rigere (animum) = novā
spē afficere
appellāre = alloquī

Aenēās, voc -ā

re-stāre -stitisse

similis -e = quī idem esse
vidētur; deō (dat) s. =
deī fōrmam gerēns
cōram adv = ante oculōs,
praesēns
Libycus -a -um < Libya

miserārī = miser esse ob
(alicuius malam fortū-
nam)

sīdus -eris n = stēlla

ob-stupēscere -puisse
= stupēre incipere,
stupēns fierī
gignere genuisse geni-
tum: māter liberōs
parit, pater gignit
/parentēs gignunt
(tēctō) suc-cedere =
(tēctum) sub-īre
per multōs labōrēs
mē... in hāc terrā cōn-
sistere voluit

suc-currere = auxilium
ferre

*dīmīttam et Libyae lūstrāre extrēma iubēbō,**sī quibus ēiectus silvīs aut urbibus errat."*

230

His dictīs ērēcī Aenēās et Achātēs ē nūbe circumfūsā
ērumpere cupiēbant. Prior Aenēam appellat Achātēs:
"Quid nunc sentīs, Aenēā? Vidēsne omnia tūta esse et
classem sociōsque servātōs, ut dīxit māter tua?"

Vix ea locūtus erat, cum repente scinditur nūbēs et in 235
āera effunditur. Restitit Aenēās in clārā lūce fulgēns,
deō similis: namque ipsa Venus filiō suō decōrem mīrā-
bilem dōnāverat. Tum sic rēgīnam alloquitur: "Cōram
adsum quem quaeritis, Aenēās Trōiānus, ab undīs Li-
bycīs ēreptus. Ō rēgīna, quae sōla infandōs Trōiae labō- 240
rēs miserāta es, quae nōs domō profugōs atque omnium
rērū egentēs in urbem tuam sociōs recipis, grātiās dig-
nās tibi agere nōn possumus — dī tibi praemia digna
ferant! Dum fluvīi in maria current, dum sīdera in cae-
lum surgent, semper honōs tuus laudēsque manēbunt, 245
quaecumque terrae mē vocant." Sic fātus Īlioneō aliīs-
que amīcīs dextram dedit.

Dīdō cum Aenēam ipsum cōram aspiceret, prīmum
obstupuit, deinde sic locūta est: "Tūne ille Aenēās
quem Anchīsēs et Venus genuērunt? Iam prīdem mihi 250
nōtus est cāsus urbis Trōiae nōmenque tuum.

Quārē agite, ō tēctīs, iuvenēs, succēdite nostrīs!

627

*Mē quoque per multōs similis fortūna labōrēs
iactātam hāc dēmum voluit cōsistere terrā.*

Nōn ignāra malī miserīs succurrere discō."

255

Haec memorāns Aenēam in rēgiam dūcit. Intereā ad sociōs in litore relictōs mūnera ampla mittit: vīgintī taurōs, centum suēs totidemque agnōs cum mātibus.

At in rēgiā magnificum convīvium apparātur: tricli-
260 nium splendidē ōrnātur, veste pictā purpurāque Tyriā sternuntur lectī, mēnsae vāsīs argenteīs atque aureīs teguntur.

Aenēās autem ad nāvēs praemittit Achātēn, quī Ascaniō haec nūntiet eumque in urbem dūcat. Praetereā
265 mūnera pretiōsissima afferri iubet: vestem signīs aurō-que rigentem, quam Helena sēcum tulerat, atque ōrnāmenta pulcherrima, quae ōlim gesserat filia Priamī māxima.

Cupīdō

270 At Venus nova cōsilia in animō versat: ut Cupīdō, faciē mūtātā, prō Ascaniō veniat atque rēgīnam amorē incendat! Ille dictō cārae genetrīcis pāret et in faciem Ascaniī mūtātus laetus incēdit rēgia dōna portāns. Cum in aedēs venit, rēgīna iam in lectō mediō accubuit, iam
275 pater Aenēās et iuvenēs Trōiānī super torōs purpurā strātōs discumbunt. Centum ministrī totidemque ministrae mēnsās onerant dapibus et pōcula pōnunt. Etiam Tyriū frequentēs conveniunt et in torīs pictīs iubentur discumbere; mīrantur dōna Aenēae et falsī Iūli
280 decōrem dīvīnum. Praecipuē infēlīx Phoenīssa puerō tuendō incenditur. Ille ubi Aenēam complexus est, rēgī-

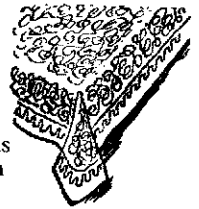
sūs suis *m/f* = porcus

ap-parāre = parāre

purpura -ae *f* = color ruber
pretiōsus

prae-mittere
quī nūntiet/dūcat = ut
nūntiet/dūcat

vestis
picta

versāre = hūc illūc vertere; in animō *v.* = excōgitāre
faciēs = forma
dictum : imperium

ac-cumbere -cubuisse

torus -ī *m* = lectus

minister -trī *m* = servus;
ministra -ae *f* = ancilla
dapēs -um *f* = cibus
optimus, cēna

Phoenīssa -ae *f*: ex Phoenicē fēmina (: Dīdō)

in-scius -a -um = ne-
sciēns, ignārus
paulātum = paulum ac
paulum (↔ subitō)
ab-olēre = delēre
temptāre = cōnārī

libāre = sacrificiī causā
effundere

Iōpās -ae m

(tempus) trahere = prō-
ducere

ā primā orīgine
īnsidiae -ārum f = dolus
occultus
error -ōris m < errāre
iam septima aestās tē por-
tat errantem : iam septi-
mum annum errās
in omnibus terrīs

con-ticēscere -cuisse
= tacitus fieri
-ēre = -erunt
intentus = attentus
sic ōrsus est ab altō torō

sī tantus amor tibi est
cognōscere : sī tam
cupis cognōscere

nam petit; quae puerum ōsculātur et in gremium suum
accipit, īnschia quantus deus in gremiō sedeat! At Cu-
pīdō paulātīm Sychaeum ē memoriā Dīdōnis abolēre
incipit et animum eius vīvō amōre accendere temptat. 285

Postquam mēnsae remōtae sunt, optima vīna appō-
nuntur. Fit strepitus et vōcēs per ampla ātria resonant.
Lucernae accēnsae dē tēctō aurātō pendent et facēs ār-
dentēs noctem flammīs vinct. Hic rēgīna pateram
auream gemmātam poposcit implēvitque merō, tum si- 290
lentiō in rēgiā factō Iovem precāta est ut ille diēs Tyriūs
Trōiānisque fēlix esset, itemque Bacchum et Iūnōnem
invocāvit. Quō factō vīnum in mēnsam libāvit et prīma
ex paterā bibit, deinde ex ōrdine aliīs dedit. Intereā
Iōpās, fidicen nōbilissimus, cantū suō mīrābilī Tyriōs 295
Trōiānōsque pariter dēlectābat.

Sed īnfēlix Dīdō noctem variō sermōne trahēbat,
multa super Priamō rogītāns, super Hectore multa: 750
“Immō, age, et ā primā dīc, hospes, orīgine nōbīs 753
īnsidiās” inquit “Danaum cāsūsque tuōrum 300
errōrēsque tuōs. Nam tē iam septima portat
omnibus errantem terrīs et flūctibus aestās.”

[Hinc incipit Aenēidis liber II:]

Conticuēre omnēs intentīque ōra tenēbant.
Inde torō pater Aenēās sic ōrsus ab altō: 305
“Infandum, rēgīna, iubēs renovāre dolōrem...”
Sed sī tantus amor cāsūs cognōscere nostrōs 10

*et breviter Trōiae suprēmum audire labōrem,
quamquam animus meminisse horret lūctūque refūgit,
310 incipiam.”*

re-fugere
ā lūctū refūgit

Tūm intentīs omnibus nārrāvit quae ipse vīderat: ut
Graecī Trōiam insidiīs cēpissent atque incendissent, ut
ipse cum patre et filiō ex urbe flagrantī fūgisset et fātō
pulsus per maria errāvisset. Postquam fūnus patrī in
315 Siciliā factum memorāvit, conticuit tandem atque hīc
fine factō quiētī sē dedit.

ut = quōmodo

fūnus -eris *n*: f. facere
(patrī) = ossa (patris)
sepelire

quiēs -ētis *f* = tempus
quiētum, somnus

PENSVM A

Dē cāsū accusātōe

Trōiānī mult- iam ann- per omn- mar- errābant. Neptūnus,
ut class- disiect- vīdit, flūct- sēdāvit, nūb- collēct- dispulit
sōl-que redūxit. Aenēās Itali- nov- patri- quaerēns in Āfric-
dēlātus est. Venus fili- su- certiōr- fēcīt ‘soci- salv- esse
class-que in tūt- loc- āct-.’ Aenē- paenitēbat Creūs- uxōr-
Trōiae reliquisse. Aenēās: “Heu m- miser-! Numquam
dom- redībō!” Venus Cupīdin- prō Ascaniō ad Dīdōn- ire
iussit. Ille, ubi Aenē- complexus est, rēgīn- petīvit; quae
puer- ōsculāta est et in gremi- accēpit.

Multae viae Rōm- ferunt. Circus Māximus trecent- pass-
longus est. Pompēius Iūli-, fili- Iūlii Caesaris, uxōr- dūxit.
Senātus C. Octāviān- ‘August-’ nōmināvit. Augustus urb-
Rōm- in xiv regiōn- dīvisit. Nerva ann- tantum et iv mēns-
imperāvit. Nerō, qu- populus tyrann- appellābat, dom-
aure- aedificāvit. Rōmul- rēg- nōn pudēbat in casā habitāre.
Rōmānī Brūt- cōsul- fēcērunt.

Graecī Rōmān- litter- et art- poētīc- docuērunt.

Vocābula nova:
iudicium
rēgīna
scēptrum
Eurus
Āfricus
procella
vadum
vertex

pontus
 tridēns
 cervus
 praedia
 rabiēs
 discrimen
 rūpēs
 aper
 hostia
 honōs
 thēsauros
 Aquilō
 decor
 nebula
 industria
 fundāmentum
 caterva
 solium
 superbia
 Auster
 sidus
 sūs
 purpura
 torus
 ministra
 dapēs
 fax
 insidiae
 error
 fūnus
 quies
 bellicōsus
 memor
 crēber
 impius
 egēns
 fortunātus
 obtūsus
 inscius
 intentus
 iudicare
 arcere
 discere
 impellere
 volvere
 rigere
 abripere
 ferire
 circumagere
 nare
 sedare
 colligere
 dispellere

PENSVM B

Iūnō irāta erat ob — Paridis, quī Venerem deam pulcherri-
 mam esse — [= cēsuera]; eius rei — [= reminiscēns] Trō-
 iānōs ab Italiā — [= prohibēbat]. Tempestās classem Aenēae
 —, sed Neptūnus, cum vidēret — [= mare] — [= ventis
 rapidis] turbārī, mōtōs flūctūs — et nūbēs —. In litore Ae-
 nēas septem — occīdit; hanc — sociīs dēspērantibus divisit,
 dum ipse laetō vultū spern —. Posterō diē, dum nova loca —,
 Venus eī — iit arcum sagittāsque — [= gerēns] Diānae deae
 —, quae in silvis — solet.

Pygmalion, rēx — [↔ pius] et avārus, cum Sychaeum —
 [= occultē] necāvisset, scelus diū — et Dīdōnem viduam
 falsā spē —. Sed eī in somnīs apparuit vir mortuus, qui
 pectus vulnerātum — et rēgis — occultōs mōnstrāvit. Dīdō
 nāvēs aurō — [< onus] et in Āfricā fūgit, nec postea eam
 — ex patriā fūgisse.

Dēspiciēns ex colle quī Karthāginī — Aenēas vidit civēs
 quī magnā — [< industrius] novārū aedium — locābant.
 Dīdō rēgina magnā — comitāta — [= prōcessit] et in altō —
 cōnsēdit. Quae cum Aenēam cōram aspiceret, primum —,
 tum sic — est [= loquī coepit]: “Tūne ille Aenēas quem
 Anchīsēs et Venus —?”

In rēgiā convīvium — [= parātur]: — [= lectī] Tyriā —
 sternuntur, ministri mēnsās — [= cibō] onerant. Lucernae dē
 tēctō — et multae — ardent. Omnibus — [= attentīs] Aenēas
 nārrābat dē — [= dolō] Graecōrum et dē — [< errāre] suis.
 Postquam — patri factum memorāvit, — tandem atque —
 sē dedit.

Karthāginiēnsēs, hominēs — [= bellī studiōsī], saepe cum
 Rōmānīs — [= pugnāverunt]. Tridēns est — Neptūnī. — est
 bēstia quae immolātur, ut — [= porcus], ovis, taurus. — est
 sūs ferus. Nūbēs quae terram operit — dicitur. Trōiānī, sī in
 Italiā ire nōn possunt, in Siciliā — ire cupiunt.

Synōnima: gurgēs et —; saxum et —; pulchritūdō et —;
 glōria et —; Notus et —; stēlla et —; frequēns et —; nesciēns

et —; fēlix et —; pulsāre et — et —; circumagere et —; natāre et —; ambulāre et —; accūsāre et —; subīre et —; ascendere et —; auxilium ferre et —; dēlēre et —; cōnārī et —.

Contrāria: altum et —; Auster et —; acūtus et —; spargere et —; abdūcere et —; dispellere et —; subitō et —.

PENSVM C

Ubi sita est Karthāgō?

Quae est Iūnō?

Cūr Iūnō Trōiānōs ōderat?

Quid est Aeolī officium?

Quid fēcit Neptūnus cum mare turbārī sentūret?

Quō Trōiānī tempestāte dēlātī sunt?

Quid Aenēās sociīs suis partītus est?

Quōmodo sociī vīrēs restituerunt?

Quae dea in silvā Aenēae obviam iit?

Cūr Aenēās mātrem suam primō nōn agnōvit?

Quid Venus filiō suō narrāvit?

Quid vīdit Aenēās ex colle dēspiciēns?

Cūr nēmō Aenēam Karthāginem intrantem vīdit?

Quae imāginēs in novō templō pictae erant?

Quid Īlioneus ā Dīdōne petīvit?

Num urbs Trōia Dīdōnī ignōta erat?

Quōmodo Dīdō Aenēam et sociōs eius recēpit?

Quod cōnsilium Venus excōgitāvit?

Quid Cupīdō effecit in gremiō Dīdōnis sedēns?

Quid Dīdō Aenēam hortāta est?

resurgere
dūrāre
simulāre
explōrāre
gradī
venārī
gestāre
cēlāre
clūdere
nūdāre
onerāre
dēvenire
appellere
incūsāre
circumfundere
scandere
imminēre
lūstrāre
pingere
bellāre
īnstāre
īncēdere
addūcere
ordiri
compellere
paenitēre
miserārī
obstupēscere
gignere
succēdere
succurrere
apparāre
praemittere
versāre
abolēre
temptāre
pendēre
libāre
conticēscere
forsan
vōsmet
obviam
clam
saltem
paulātīm

rogus Dīdōnis

INFELIX DIDO

[Ex Vergiliū Aenēidis librō IV, solūtis versibus]

Flamma amōris

At rēgīna iam caecō amōre flagrat. Magna virī virtūs et gentis honōs in animō versātur, vultus verbaque haerent fixa in pectore, neque cūra membrīs placidam quietem dat.

5

Prīmā lūce Annam sorōrem sīc alloquitur: “Anna soror! Quālis hospes tēctīs nostrīs successit, quam nōbilis, quam fortis! Equidem nōn dubitō quīn deā nātus sit. Heu, quam ille fātīs iactātus est! Quae bella exhausta nārrābat! Nisi certum mihi esset nullī virō coniugiō mē iungere, postquam prīmus amor mē morte fefellit, huius ūnūs amōrī forsitan succumbere potuī! Fateor enim, Anna: post mortem miserī Sychaeī coniugis hic sōlus animum meum flexit — agnōscō veteris vestīgia flammae! Sed velim prius terra mē dēvoret vel Iuppiter 15

in pectore : in animō
placidus -a -um = qui-
ētus, nōn turbātus
(↔ ācer)

dubitō num ita sit ↔ nōn
dubitō quīn ita sit
(= crēdō ita esse)
(labōrēs) exhaustire
= perferre
coniugium -ī n = coniu-
gum vīta communis
fallere fefellisse falsum

suc-cumbere -cubuisse
↔ resistere; rei s. = rē
vinci

flectere -xisse -xum

velim (+ com) = utinam

mē fulmine percutiat, quam pudōrem solvō aut fidem fallō!	fulmen -inis <i>n</i> = fulgur quod terram percutit fidēs = prōmissum
28 <i>Ille meōs, prīmus quī mē sibi iūnxit, amōrēs abstulit; ille habeat sēcum servetque sepulchrō!</i>	ille quī prīmus..., meōs amōrēs abstulit in sepulchrō
20 Ad haec Anna “Ō soror mea dīlēcā!” inquit, “Sōlane maerēns aetātem agēs? Nec dulcēs liberōs nec Veneris dōna nōveris? Crēdisne cinerem aut Mānēs sepultōs fidem nostram cūrāre? Iūre quidem antea rēgēs Libyae tē petentēs dīmīsisti — etiamne placitō amōrī repugnābis?	dīlēcus -a -um = quī dīligitur, cārus aetātem/vitam agere = vivere cinis -eris <i>m</i> = quod igne relinquitur, ossa cre- māta Mānēs : mortuōs placitus -a -um = quī placet, grātus Gaetūli -ōrum, Numidae -ārum <i>m</i> : gentēs Africae in-victus -a -um = nōn victus, quī vincī nōn potest
25 Nōne tibi in mentem venit quī hostēs nōs cingant: Gaetūli Numidaeque, gentēs invictae, et frāter tuus Pygmaliōn, quī Tyrō bellum minātur? Equidem reor nūmine deōrum nāvēs Trōiānās hūc cursum tenuisse. Quanta erit potentia Poenōrum, quanta glōria tua, so-	potentia -ae <i>f</i> < potēns
30 ror, sī cum duce Trōiānōrum tē coniūnxeris! Tū modo sacrificiīs ā dīs veniam pete!”	venia -ae <i>f</i> = grātia quā ignōscitur factō in-flammāre = incendere
Hīs dictīs animum sorōris amōre inflammāvit et mentī dubiae spem dedit atque pudōrem solvit. Prīmō templa adeunt, ut ā dīs veniam petant: multās hostiās	
35 Cererī, Phoebō Liberōque immolant et ante omnēs Iū-nōnī, cui coniugia cūrae sunt. Sed quid sacrificia mulierem furentem iuvant? Vulnus sub pectore vīvit, flammā amōris ūritur infēlix Dīdō. Nunc per mediam urbem Aenēam sēcum dūcit et opēs suās urbemque no-	Liber -erī <i>m</i> = Bacchus rēs mihi cūrae (<i>dat</i>) est = rem cūrō furere = amēns esse
40 vam ostentat. Loquī incipit — et in mediō sermōne cōsistit. Nunc novum convīvium hospitī suō parat, iterumque labōrēs Trōiānōrum audire poscit. Postquam	ostentāre = glōriōsē ostendere

in-cumbere lectō (*dat*)
= in lectō cubantem
sē pōnere

Didō et Aenēās
vērātum eunt

capra
-ae f

ventum est (ab iīs)
: vērērunt

praeter-īre

īn-sequī = sequī

spēlunca -ae f = antrum

respicere = cūrāre

extemplō = statim
quā nōn malum ūllum
vērōcius est = quae est
malum vērōcissimum
omnium

mediā nocte dīgressī sunt cēterī, ea sōla in domō vacuā
maeret lectōque Aenēae relictō incumbit: illum absen-
tem et audit et videt.

45

Fāma vērōx

Aenēās autem ūnā cum Didōne vērātum īre parat.
Prīmā lūce rēgīna prōgreditur Poenīs prīncipibus comi-
tāta, ac simul Aenēās cum agmine Trōiānōrum exit.
Postquam in altōs montēs ventum est, caprae ferae dē 50
saxīs dēsiliunt et cervī campōs et vallēs cursū petunt. At
puer Ascanius ācrī equō vectus iam eōs praeterit aprum
aut leōnem quaerēns.

Intereā caelum tonitrū miscērī incipit; īnsequitur im-
ber grandine mixtus, et Tyrīi et Trōiānī undique tēcta 55
petunt, dum amnēs dē montibus ruunt. Didō et dux
Trōiānus in eandem spēluncam dēveniunt, dūcente Iū-
nōne. Ille diēs malōrum rēgīnae atque mortis prīma
causa fuit. Neque enim fāmam respicit Didō, neque iam
amōrem suum cēlāre cōnātur: 'coniugium' vocat, hōc 60
nōmine sē excūsāt...

Extemplō Fāma per urbēs Libyae it, Fāma quā nōn
aliud malum ūllum vērōcius est — mōnstrum horren-

dum, ingēns, cui, quot sunt plūmae in corpore, tot vigi-
 65 lēs oculī sunt, tot linguae, tot aurēs. Haec tum variō
 sermōne aurēs hominum complēbat gaudēns, et pariter
 vērā ac falsa nārrābat: ‘Aenēam Trōiā vēnisse, cum quō
 virō pulchra Dīdō concubuisset; eōs nunc rēgnī oblītōs
 in luxū hiemem agere, turpī cupidīne captōs!’

plūma -ae *f* = penna
 vigil -is = vigilāns

con-cumbere -cubuisse =
 eidem lectō incumbere
 luxus -ūs *m* = vīta nimis
 magnifica
 cupidō -inis *f* = cupiditās

70 *Nūntius deōrum*

Iuppiter vērō, ubi haec audīvit, Mercurium sic allo-
 quitur et haec mandat: “Age vāde, fili, et dēfer mea
 dicta per aurās ad ducem Dardanium, quī nunc Karthā-
 gine morātur neque fātōrum prōmissa respicit. Nōn
 75 ideō genetrīx pulcherrima illum ab armīs Grāiōrum bis
 servāvīt, sed ut Italiam regeret et posterī eius Rōmānī
 tōtum orbem sub lēgēs subicerent. Sī ipse tantārum
 rērum glōriā nōn accenditur, num Ascaniō filiō pater
 rēgnum invidet? Quid struit? aut quā spē in gente ini-
 80 mīcā morātur? Nāviget! Hoc est mandātum nostrum!”

mandāre = trādere (rem
 agendam), imperāre
 Dardanius -a -um
 = Trōiānus

sub-icere -iēcisse -iectum
 (< -iacere) = sub impe-
 riō ponere

invidēre = dare nōlle
 struere = parāre, ex-
 cōgitāre
 mandātum -ī *n* = impe-
 rium
 nostrum : meum

Mercurius statim patris imperiō pāret: ālās pedibus
 nectit atque avī similis volat inter terrās caelumque ad
 lītus Āfricae. Ut prīmum terram ālātīs pedibus tetigit,
 Aenēam novam arcem aedificantem cōspexit. Erat illī
 85 ēnsis gemmīs fulgēns et amictus ex Tyriā purpurā, mū-
 nera Dīdōnis. Continuō Mercurius “Tū nunc” inquit
 “uxōrius altae Karthāgīnis fundāmenta locās pulchram-
 que urbem exstruis, oblītus rēgnī rērumque tuārum!
 Ipse rēx deōrum dē clārō Olympō mē dēmīsīt, ipse haec

nectere -xisse -xum
 = vinculō iungere
 ālātus -a -um = quī ālās
 gerit

amictus -ūs *m* = pallium

uxōrius -a -um = quī
 uxōrem habet

ē-vānēscere -nuisse

↔ appārēre

ob-mūtēscere -tuisse

= mūtus fieri

attonitus -a -um = stupe-
factus

ad-vocāre

ōrnāre = parātum facere

cōgere = convenire
iubēre

prae-sentire

per-fidus -a -um = quī

fidem fallit

ne-fās *indēcl n* ↔ fāsdis-simulāre = simulandō
cēlāre

dē-cēdere = excēdere

dextra : prōmissum

hibernus -a -um: hiber-
num tempus = hiemscōnūbium -ī n = con-
iugium

bene merēre dē aliquō

= bene facere alicui

miserēri (alicuius) =

miserārī (aliquem)

nōm ego tū, gen meī tuī

īnfēsus -a -um = inimī-

cissimus (↔ benignus)

moribundus -a -um

= moriēns

mandāta ad tē ferre iussit: Quid struis? aut quā spē in 90
terrīs Libycīs morāris? Sī tē nōn movet tanta glōria fu-
tūra, at respice Ascanium filium, cui rēgnum Italiae
dēbētur!" Haec locūtus deus ex oculīs Aenēae in tenuēs
aurās ēvānuit.

Aenēās vērō obmūtuit āmēns, tantō imperiō deōrum 95
attonitus. Heu, quid agat? quibus nunc verbīs audeat
rēgīnam adire furentem? unde ōrdiātur? Ita animum
dubium nunc hūc nunc illūc in variās partēs versat.
Postrēmō Troiānōs prīncipēs advocat iisque mandat ut
classēm clam ōrñent, arma parent sociōsque ad litora 100
cōgant. Quī omnēs laetī imperiō pārent.

At rēgīna — quis amantem fallere potest? — dolum
praesēnsit; namque Fāma eī dētulit 'armārī classēm cur-
sumque parārī.' Saeva atque āmēns Aenēam hīs verbīs
appellat: "Quid? Spērāsne, perfide hospes, tē tantum 105
nefās dissimulāre posse et meā terrā clam dēcēdere?
Ergō nec noster amor nec dextra data tē tenet nec Dīdō
crūdēliter moritūra? Quīn etiam hibernō tempore clas-
sem ōrnās et per mediōs Aquilōnēs nāvigāre properās!
Mēne fugis? Ego per hās lacrimās, per dextram tuam, 110
per cōnūbium nostrum tē ōrō: sī quid bene dē tē meruī,
aut sī tibi dulce fuit quidquam meum, miserēre meī et
mūtā istam mentem! Propter tē gentēs Libyae mē ōdē-
runt atque Tyriī mihi īnfēnsī sunt, propter tē pudōrem
et fāmam exstīnxī. Cui mē moribundam dēseris? Quid 115
moror? an dum frāter Pygmaliōn mea moenia dēstruat

aut Iarbās, rēx Gaetūlōrum, captam mē abdūcat? Sī
saltem īnfantem dē tē habērem, sī quī parvulus Aenēās
in aulā meā lūderet quī memoriā tuī referret, nōn
120 omnīnō dēserta vidērer...”

Dum illa loquitur, Aenēās cūram suā diligenter dis-
simulābat nec oculōs dēmīsit. Tandem paucīs res-
pondit: “Numquam, rēgīna, negābō tē bene meritam
esse dē mē, nec mē paenitēbit tuī meminisse, dum me-
125 moria mihi est, dum animam dūcō! Prō rē pauca lo-
quar: Neque ego spērāvī hanc fugam cēlārī posse, nec
umquam tē uxōrem dūxī aut coniugium tibi prōmīsī.
Nunc Italiā petere dī immortalēs mē iubent: hic
amor, haec patria est mihi. Quotiēs nox terrās operit,
130 quotiēs astra surgunt, imāgō patris Anchīsae in somnīs
mē admonet. Nunc etiā nūntius deōrum ab ipsō Iove
missus mandāta ad mē dētulit, ipse deum in clārō lū-
mine vīdī mūrōs intrantem vōcemque eius hīs auribus
audīvī. Dēsine querēllis tuīs et mē et tē incendere! Nōn
135 meā sponte Italiā petō.”

Eum tālia dīcentem Dīdō āversa intūētur hūc illūc
volvēns oculōs, et sīc īrā accēnsa fātur: “Nōn est tibi
dīvīna parēns, perfide, sed dūra saxa tē genuērunt ti-
grēsque ūbera tibi admōvērunt! In litus ēiectum,
140 egentem tē excēpī et — dēmēns — partem rēgnī dedī,
classem āmissam restituī, sociōs ā morte servāvī! Nunc
dī tē abīre iubent! Itane vērō? Putāsne eam rem dīs
superīs cūrae esse? Neque tē teneō neque dicta tua

Iarbās -ae m

sī quī... = sī aliquī...

aula -ae f = rēgia
tuī (gen): dē tē
omnīnō = in omnī rē,
plānē

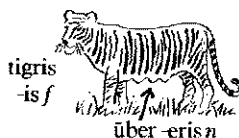
merērī -itum esse (dēp)
= merēre -uisse

quotiēs = totiēs quotiēs

astrum -ī n = stēlla

ad-monēre = monēre

querēlla -ae f < querī
(meā) sponte = meā vo-
luntāte, per mē

ad-movēre
ex-cipere -cēpisse
-ceptum = recipere
dē-mēns -entis = amēns

re-fellere -fellisse = fal-
sum esse dēmōstrāre
peritūrum esse

poenās dare = pūnīrī

ab-rumpere = subitō
finire

cūctārī = dubiē morārī

famula -ae f = ancilla

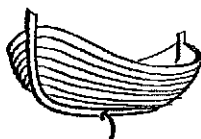
sus-cipere = capere et
sustinēre

thalamus -i m = cubicu-
lum coniugum

solarī = cōsōlārī

iussum -i n = quod iubē-
tur, imperium

ex-sequī = perficere

carīna -ae f
= trabs nāvis infima

temptāre = experīrī

im-plōrāre = plōrandō
ōrāre

ob-stāre = viam claudere,
prohibēre

rogus
-i m

taedēre: t. et mē reī (gen)
= rēs mihi molesta est
lūcem: vitam

refellō: i, pete rēgnū Italiae per undās! Spērō equidem
tē in mediīs scopulis peritūrum et nōmine 'Dīdōnem' 145
saepe vocātūrum! Dabis, improbe, poenās!"

His dictīs medium sermōnem abrumpit et aegra ex
oculis aufugit, linguēns eum cūctantem et multa dī-
cere parantem. Famulae eam collāpsam suscipiunt, in
marmoreum thalamum referunt et in lectō pōnunt. 150

At pius Aenēās, quamquam amicam dolentem sōlārī
cupit, tamen iussa deōrum exsequitur classemque re-
visit. Ibi vērō Trōiānī studiōsē labōrant, rōbur ē silvis
cōferunt et iam dē tōtō litore nāvēs celsās dēducunt.
Novae carinae natant, socii tōtā ex urbe concurrunt. 155

Quō tum dolōre Didō afficiēbātur tālia cernēns! Quōs
gemitūs dabat, cum ex summā arce prōspiciēns litus et
mare turbā hominum et nāvium miscērī vidēret! Iterum
precibus lacrimisque animum viri temptat. Nōn iam
coniugium ōrat neque ut rēgnō Latīi careat, sed ut tem- 160
pus ad nāvigandum idōneum expectet et ventōs secun-
dōs. Moram brevem petit 'dum fortūna sē dolēre do-
ceat!' Ita supplex implōrat, sed ille nec flētū nec preci-
bus movētur: fāta obstant.

Rogus Dīdōnis

165

Tum vērō infēlīx Didō fātis exterrita mortem ōrat;
taedet eam vitāe. Multa prōdigia eam monent ut lūcem
relinquat: cum sacrificium faceret, vīdit vīnum sacrum
in foedum cruōrem sē vertere; nocte obscurā vōx Sy-

170 chaeī vocantis exaudita est, atque in somnīs ipse ferus
Aenēās eam furem prae se agit. Multa praetereā vā-
tum praedicta eam terrent.

Ergō ubi dolōre victa morī cōstituit, tempus mo-
dumque ipsa sēcum reputat, et sorōrem alloquitur vultū
175 serēnō cōsiliū cēlāns ac spem simulāns: “Invēnī ra-
tiōnem, Anna, quae mihi reddat eum aut amōre eius mē
solvat: sacerdōs quaedam ex gente Massylōrum dicit
'carminibus sē mentēs aegrās cūrīs exsolvere posse.' Tū
in rēgiā interiōre sub dīvō ērige rogum, et arma virī,
180 quae in thalamō fixa reliquit, exuviāsque omnēs lectum-
que iugālem, quō periī, super impōne! Cūcta virī im-
piū monumenta abolēre volō itaque mē iubet sacerdōs.”
Haec locūta silet ore pallidō. Nōn tamen Anna intellegit
sorōrem furem fūnus parāre. Ergō iussa peragit.

185 Rogō ingentī in rēgiā ērēctō, rēgīna locum flōribus et
fronde exōrnat; super rogum exuviās et ēnsem relictum
effigiemque Aenēae in torō locat. Circum stant ārae, et
sacerdōs crīnibus passīs deōs īferōs invocāt, dum ipsa
Dīdō moritūra iūxtā altāria precātur.

190 Nox erat, et fessa corpora placidē dormiēbant sub
nocte silentī — at nōn īnfēlix Phoenīssa! Renovantur
cūrae rūrsusque surgit amor et īra: “Ēn, quid agam?
Sōlane fugiēns nautās oventēs supplex comitābor? an
classe meā eōs persequar et cīvēs meōs, quōs ex urbe
195 Tyrō vix ēripere potuī, rūrsus in mare agam et ventīs
vēla dare iubēbō?

praedictum -īn = quod
praedictum est

re-putāre (rem) = cōgi-
tāre (dē rē)
(vultus) serēnus
= placidus
ratiō -ōnis f = modus
agendī, cōsiliū

Massylī-ōrum m: gēns
Āfricae
ex-solvere = liberāre
dīvum -īn = caelum
apertum
ērigere = altē exstruere
exuviae -ārum f = vesti-
menta
lectus iugālis = lectus
coniugum

per-agere = perficere,
exsequi

effigies -ēī f = imāgō

altāria -ium n = āra

ovāre = superbē gaudēre

quīn + *imp* = age
āverte : prohibē

discessus -ūs *m*
< discēdere

dūceresomnōs = dormīre

circum-stāre
deinde = posthāc

versāre : reputāre
praeceps -cipitis : p. ire =
(sē)praecipitāre = ruere,
properāre
potestās*est tibi* : potes
trabs : nāvis
col-lūcere = lūcere
fervere/-ēre = ardēre
in his terrīs morantem
heia! (*interiectio*)
abrumpe morās
mūtābilis -e = quī facile
mūtatur
im-miscēre < in-
visum-īn = quod videtur

aether -eris *m* = āer
summus, caelum
festināre = properāre

vāgīna -ae *f*

ardor -oris *m* = studium
ardēns

ter quater-que : iterum
iterumque
prō! = ō! heu!
advena -ae *m* = is quī
advenit
il-lūdere -sisse (+*dat*)
= elūdere

Quīn morere, ut merita es, ferrōque āverte dolōrem!” 547

Aenēas autem, omnibus rēbus ad discessum parātis,
in celsā puppī dormiēbat. Huic in somnis rūrsus sē ob-
tulit deus Mercurius et ita monuit: 200

“Nāte deā, potes hōc sub cāsū dūcere somnōs?” 560

*Nec quae tē circumstent dēinde pericula cernis,
dēmēns, nec Zephyrōs audīs spirāre secundōs?*

Illā dolōs dīrumque nefās in pectore versat...

Nōn fugis hinc praeceps, dum praecipitāre potestās? 565

Iam mare turbārī trabibus saevāsque vidēbis

collūcere facēs, iam fervere litora flammis,

sī tē hīs attigerit terris aurōra morantem.

Heia age, rumpe morās! Variū et mūtābile semper

fēmīna!” Sic fātus noctī sē immiscuit ātrae. 210

Hōc visō exterritus Aenēas ē somnō sē corripit so-
ciōsque excitat: “Vigilāte, virī, et capite rēmōs! Solvite
vēla citō! Ecce deus ab aethere missus iterum nōs iubet
fugam festināre ac fūnēs incidere. Imperiō dei ovantēs
pāreāmus!” Hoc dicēns ēnsem fulgentem ē vāgīnā ēripit 215
et fūnēs incidit. Īdem omnium ārdor fuit, mox cūncta
classis litus dēseruit.

Et iam prima aurōra terrās novō spargēbat lūmine.
Rēgīna, ut primum ex altā turrī vidit classem plēnis
vēlis prōcēdere, ter quaterque pulchrum pectus manū 220
percutiēns et comās scindēns “Prō, Iuppiter!” ait, “Ab-
ībit advena, et rēgnō nostrō illūserit? Cūr nōn arma
capient tōtāque ex urbe sequentur? Īte, ferte flammās,

date tēla, solvite nāvēs! — Quid loquor? aut ubi sum?
 225 Quae insānia mentem mūtāt? Infelix Dīdō, nunc dē-
 mum facta impia tē tangunt! Ēn fidēs eius quem patriōs
 Penātēs sēcum portāre aiunt et parentem aetāte cōfec-
 tum umerīs subiisse! Nōne ego eum et sociōs et ipsum
 Ascanium ferrō absūmere potui? Etiam sī pugnae for-
 230 tūna dubia fuisset, quem metuī moritūra? Facēs in
 castra tulissem, carīnās flammīs delēvissem, filium et
 patrem cum genere exstīnxissem — et ipsa mēmet super
 eōs iēcissem!

“Ō Sōl, quī omnia terrārum opera flammīs tuīs illūs-
 235 trās, tūque Iūnō, testis hārum cūrārum, et Furiae ultri-
 cēs, audīte precēs nostrās: Sī necesse est virum impium
 terram Italiae attingere et sic fāta poscunt — at bellō et
 hostium armīs ex finibus suīs pulsus auxilium implōret
 videatque indigna suōrum fūnera! Nec in pāce rēgnō
 240 fruātur, sed ipse ante diem cadat insepultus! Haec
 precor, cum hīs precibus extrēmīs sanguinem effundō.
 — Tum vōs, ō Tyrii, omne genus eius futūrum exercēte
 odiō: hoc mūnus date cinerī nostrō! Nūlla amīcitia sit
 inter populōs nostrōs! Exoriātur aliquis ex nostrīs ossi-
 245 bus ultor, quī ignī ferrōque colōnōs Dardaniōs perse-
 quātur nunc, ōlim, quōcumque tempore vīrēs dabun-
 tur!”

Sic ait, et oculōs sanguineōs volvēns, pallida morte
 futūrā, altum rogum cōnscendit ēnsemque Aenēae
 250 edūxit — mūnus nōn in hunc ūsum datum!

tangunt : afficiunt
 fidēs -eīf = animus fidus

umerīs subire : umerīs
 sustinēre
 absūmere : occidere

tulissem : ferre potui

extinguere = perdere
 mē-met = mē

Furiae -ārum f: trēs deae
 quae homines scelestōs
 pūniunt
 deus ultor -ōris m;
 dea ultrix -icis f
 nostrās : meas
 at = tantum, saltem

fūnus : caedēs

ante diem = antetempus
 in-sepultus
 extrēmus = ultimus,
 postrēmus
 exercēte : persequi

ex-oriri = oriri
 (ultor : Hannibal)
 igni abl = igne
 colōnus = vir quī patriā
 relicta novam terram
 incolit

sanguineus -a -um =
 sanguine plēnus

ūsus -ūs m < ūti

cubile -is *n* = lectuslacrimis et mente: lacri-
mans et cōgitāns
novissimus = ultimus

dulcēs dum fāta...

cursum quem fortuna
mihi dederat perēgīulta : ulciscēns
poenās ab eō recipiō = is
mihi poenās dat (ā mē
pūnītur)
nimium *ade* = nimis
litora nostraōs (*acc*) impressa torō =
postquam ōs torō im-
pressit
sub umbrās : ad Īnferōs
ferrō (*dat*) = in ferrum
(: ēnsem)*Hic, postquam Īliacās vestēs nōtumque cubile*

648

*cōspexit, paulum lacrimīs et mente morāta**incubuitque torō dāxitque novissima verba:*

650

*“Dulcēs exuviae, dum fāta deusque sinēbat,**accipite hanc animam mēque hīs exsolvite cūris!*

255

*Vīxī et quem dederat cursum fortuna perēgī**et nunc magna mei sub terrās ibit imāgō.**Urbem praeclārū statuī, mea moenia vidī,**ulta virum poenās inimicō ā frātre recēpi,**fēlix, heu, nimium fēlix — sī litora tantum*

260

*numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!”**Dixit, et ōs impressa torō “Moriēmur imūtae,**sed moriāmur!” ait, “Sic, sic iuvat ire sub umbrās!”*

660

Inter tālia verba illam ferrō collāpsam aspiciunt comi-

tēs. It clāmor ad alta ātria, gemitū et ululātū fēminārum 265

tēcta resonant — nōn aliter quam sī omnis Karthāgō ab

hostibus capta esset flammaeque furentēs per aedēs ho-

minum atque deōrum volverentur!

[Hinc incipit Aenēidis liber V]

Intereā in mediō marī Aenēās cursum rēctum per 270

ātrōs flūctūs tenet moenia Karthāginis respiciēns, quae

iam infēlicis Dīdōnis flammis collūcent. Ille vērō ignō-

rat quae causa tantum ignem accenderit...

Cum iam nūlla terra cernerētur, ventus mūtātus clas-

sem in portum Siciliae compulit, ibique rēx Acestēs 275

iterum Trōiānōs fessōs benignē excēpit. Hic Aenēās,

cum annus praeteriisset ex quō diē Anchīsēs sepultus
est, Mānibus patris sacrificia fēcit atque lūdōs magnifi-
cōs apparāvit, quibus iuvenēs Trōiānī inter sē certāvē-
280 runt cursū ac vīribus, iaculīs sagittisque.

Inter eōs lūdōs fēminae Trōiānae, cum eās longī errō-
ris taedēret, nāvēs incendērunt, sed imbre ā Iove missō
ignis mox restinctus est. Refectīs nāvibus, Aenēās plē-
rāsque fēminās, quamquam eās iam factī suī paenitēbat,
285 in Siciliā reliquit atque ipse cum sociīs fortissimīs Cū-
mās in Campāniam profectus est.

[Liber VI]

Hic Aenēās sōlus in antrum Sibyllae vātis penetrāvit;
quae eum sēcum ad Īnferōs dūxit, ubi pater Anchīsēs
290 multa nārrāvit dē futūrō imperiō Rōmānō et dē fortitū-
dine Rōmānōrum; tum, postquam filiō mīrantī virōs
Rōmānōs fortissimōs ostendit ūsque ad Iūlium Caesa-
rem, hīs verbīs Rōmānōs admonuit:

851 *“Tū regere imperiō populōs, Rōmāne, mementō!*

295 *Hae tibi erunt artēs: pācisque impōnere mōrem,
parcere subiectīs et dēbellāre superbōs.”*

Cūmīs profectus Aenēās prīmum portum Cāiētae pe-
tīvit, deinde ventīs secundīs ad ōstium Tiberīnum ad-
vectus est.

exquōdiē = exeōdiēquō

iaculum -ī n = pīlum
quod procul iacitur

mē paenitet factī = mē
paenitet ita fēcisse
Cūmae -ārum f: oppidum
Campāniae

fortitūdō -inis f (< fortis)
= virtūs

mementō -tōte imper fut
< meminisse
tū mementō regere = nō-
litō oblivisci r., cūrātō
ut regās

dē-bellāre = bellō vincere

Tiberīnus -a -um
< Tiberis

Vocābula nova:

coniugium
fulmen
cinis
potentia
venia
capra
grandō
spelunca
plūma
luxus
cupīdō
mandātum
amictus
nefās
cōnūbium
aula
astrum
querella
tigris
famula
thalamus
iussum
carīna
praedictum
dīvum
rogus
exuviae
effigiēs
altāria
discessus
vīsum
aethēr
vāgīna
ārdor
advena
ultrix
ūsus
cubile
iaculum
fortitūdō
placidus
dilectus
placitus
invictus
vigil
ālatus
uxōrius
attonitus
perfidus
hibernus
infēnsus

PENSVM A

Dē cāsū vocātīvō

Aemilia: “Ō Iūl-, m- optim- vir!”

Mārtiālis:

“Semper pauper eris, sī pauper es, Aemiliān-.”

Catullus:

“Cēnābis bene, m- Fabull-, apud mē.”

Hector: “Heu, fuge, nāt- deā!”

Hecuba: “Ō miserrīm- coniūnx!”

Anchīsēs: “Fuge, m- fili-!”

Aenēās: “Venī mēcum, Achāt-, m- amīc-!”

Achātēs: “Quid nunc sentīs, Aenē-?” Didō: “Perfid- hospes!” “Dabis, improb-, poenās!”

Cōnsul (in senātū): “Quid cēnsēs, Mārc- Tull-? et tū, Lūc- Cornēl-?”

Spectātōr-, plaudite!

PENSVM B

Didō: “— [= utinam] prius Iūppiter mē — percutiat quam virī amōrī — [↔ resistō]!” Anna: “Ō soror mea — [= cāra]! Etiamne — [= grātō] amōrī repugnābis?” Ita animum sorōris amōre — [= incendit]. Tēpla adeunt ut ā dīs — petant, nec vērō sacrificia mulierem — [= āmentem] iuvant. Poenīs et Trōiānīs vēnantibus, tonāre incipit; — [= sequitur] imber — mixtus, et Didō et Aenēās in eandem — dēveniunt. — [= statim] Fāma nārrat ‘eōs in māximō — vīvere turpī — [= cupiditāte] captōs!’

Mercurius Iovis — [= imperia] ad Aenēam dēfert: “Quid — [= parās]? Nōlī hīc morārī! Italiam pete!” Haec locūtus deus ex oculīs eius —. Aenēās imperiō dīvīnō — [= stupefac-tus] —, tum Trōiānōs pīncipēs — iisque — [= imperāvit] ut classem clam ōrnārent.

At rēgīna, quae dolum —, Aenēam appellat: “Spērāsne, — hospes, tē tantum — [↔ fās] — posse et — tempore [= hieme] clam hinc — [= excēdere]? Per — [= coniugium]

nostrum tē ōrō: — mei!” Ita supplex —. Aenēās: “Numquam tē uxōrem dūxī aut — tibi prōmīsī. Dēsine — tuīs et mē et tē incendere! Nōn meā — Italiam petō.” Dīdō dicta eius nōn —, sed medium sermōnem — et virum — [= dubiē morantem] relinquit. — [= ancillae] eam collāpsam —.

Iam rēgīna morī cupit: — eam vītāe. Annam ōrat ut — ērigat et super rogum arma et — [= vestīmenta] et — [= imāginem] Aenēae impōnat. Dīdō, cum classem abīre vidēret, Furiās — [< ulcīscī] invocāvit. Tum rogum cōnscendit, torō —, atque ēnsēm ē — ēdūxit.

Officium Rōmānōrum est “parcere — et — superbōs.”

Synōnima: pallium et —; stēlla et —; āra et —; lectus et —; pīlum et —; virtūs et —; vigilāns et —; moriēns et —; praecipitāns et —; recipere et —; āmēns esse et —; perficere et — et —; properāre et —; ēlūdere et —.

PENSVM C

Quid Dīdō Annae sorōrī fassa est?

Cūr Dīdō amōrī repugnābat?

Quid Anna sorōrī suae suāsīt?

Quid Fāma nārrābat dē Dīdōne et Aenēā?

Quis Aenēam ex Āfricā excēdere iussit?

Cūr Aenēas clam classem ōrnāvit?

Quōmodo Dīdō cōnsilium Aenēae cognōvit?

Quid Aenēas rēgīnae implōrantī respondit?

Num Dīdō dicta eius refellit?

Quid Dīdō Annam facere iussit?

Quae rēs super rogum impositae sunt?

Quae fuērunt precēs Dīdōnis extrēmae?

Quid vidit Aenēas ē nāve respiciēns?

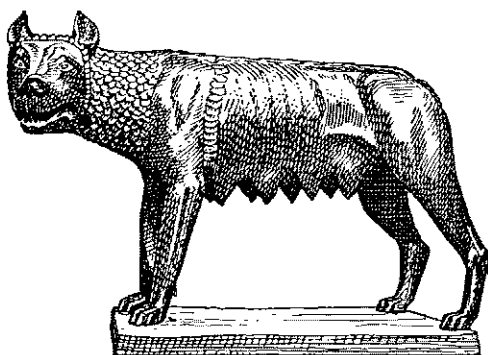
Cūr plēraeque fēminae in Siciliā relictāe sunt?

Quō Sibylla Aenēam dūxit?

moribundus
dēmēns
iugālis
praeceps
mūtābilis
īsepultus
sanguineus
succumbere
īflammāre
furere
ostentāre
incumbere
īsequi
concumbere
mandāre
subicere
struere
nectere
ēvānēscere
obmūtēscere
advocāre
praesentīre
dissimulāre
dēcēdere
miserērī
admonēre
admovēre
excipere
refellere
abrupere
cūctārī
suscipere
sōlārī
exsequī
implōrāre
obstāre
taedēre
reputāre
exsolvere
peragere
ovāre
circumstāre
fervere
immiscēre
festīnāre
illūdere
dēbellāre
extemplō
omnīnō
sponte
mēmet

REGES LATINI ET ALBANI ET ROMANI

		<i>annō</i> <i>a. C.</i>	
Rēgēs Latīnī:	1. Sāturnus		Aetās aurca
	2. Pīcus		
	3. Faunus	1300	
	4. Latīnus		
	5. Aenēās	1200	Trōia capta (1184)
Rēgēs Albānī:	1. Ascanius	1150	Alba condita (1152)
	2. Silvius		
	3. Aenēās Silvius	1100	
	4. Latīnus Silvius		
	5. Alba	1050	
	6. Atys	1000	
	7. Capys		
	8. Capetus	950	
	9. Tiberinus		
	10. Agrippa	900	
	11. Rōmulus Silvius		
	12. Aventīnus	850	
	13. Proca		
	14. Numitor/Amūlius	800	
Rēgēs Rōmānī:	1. Rōmulus (753–715)	750	Rōma condita (753)
	2. Numa Pompilius (715–672)	700	
	3. Tullus Hostīlius (672–640)		Alba dīruta (665)
	4. Ancus Mārcius (640–616)	650	
	5. Tarquinius Priscus (616–578)	600	
	6. Servius Tullius (578–534)	550	
	7. Tarquinius Superbus (534–509)	500	Rēgēs exāctī (509)

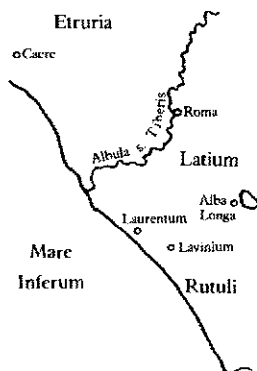

ORIGINES

[Ex T. Līvũ 'Ab urbe conditā' librō I.1–7,
nōnmūllīs mūtātīs et praetermissīs]

Trōiānī et Latīnī

- 1 Iam primum omnium satis constat Trōiā captā Aenēam
domō profugum primō in Macedoniam vēnisse, inde in
Siciliā delātum esse, ab Siciliā classe ad Laurentem
5 agrum tenuisse. Ibi ēgressī Trōiānī, quibus ab immēnsō
prope errōre nihil praeter arma et nāvēs supererat, cum
praedam ex agrīs agerent, Latīnus rēx Aboriginēsque,
quī tum ea tenēbant loca, ad arcendam vim advenārum
armātī ex urbe atque agrīs concurrunt. Cum instructae
10 aciēs cōstitissent, priusquam signum pugnandī darē-
tur, prōcessit Latīnus inter primōrēs ducemque advenā-
rum ēvocāvit ad colloquium. Aenēās deinde interrogā-
tus 'quī mortālēs essent, unde profectī quidve quaeren-
tēs in agrum Laurentem exiissent?' respondit 'multitū-
15 dinem Trōiānōs esse, ducem Aenēam, filium Anchīsae

T. Livius, quī aetate Au-
gusti vixit, rēs Rōmānās
scripsit *Ab urbe conditā*
librōs I–CXLI
praeter-mittere = nōn
memorāre, nōn scri-
bere (↔ addere)

cōstat (+ acc+ inf)
= certum est
ager Laurēns-entis: pars
Latīi circum *Laurentum*
oppidum
tenēre (cursum)
= nāvigare
immēnsus -a -um = sine
fine, ingēns

ad arcendam vim = ut
vim arcērent

primōrēs -um m = primī,
principēs
ē-vocāre

mortālēs = hominēs

nōbilitās-ātis *f* < nōbilis

bellō (*dat*) parātus = ad
bellum parātus

societās-ātis *f* < socius; *in*
s. em recipere = ut
socium recipere
mātrimōnium-*i n*
= coniugium

stirps-pis *f* = liberī,
filius/filia
virilis-e < vir; stirps
virilis = filius

adventus-ūs *m* < ad-
venire (↔ discessus)
spondere spondisse
spōsum = prōmittere
(in mātrimōnium)
molestē pati aliquid =
irātus esse ob aliquid
in-ferre in-tulisse il-
lātum: bellum inferre
= bellum incipere

conciliāre = coniungere
amicitia, amicum facere

dif-fidere ↔ cōfidere
Etrūsci-ōrum *m*: incolae
Etrūriae
Caere *indēcl n*
opulentus-a-um = dives,
potēns
inde ab ↔ ūsque ad

opēs-um *f* = potentia

crēscere crēvisse = maior
fieri, augeri

et Veneris, domō profugōs novam sēdem quaerere.’

Latīnus postquam hoc audīvit, et nōbilitātem gentis
virīque et animum bellō parātum admirātus, dextrā
datā amicitiam cum Aenēā fēcit; deinde Trōiānōs in
societātem recēpit, atque Aenēae filiam suam Lāvīniam 20
in mātrimōnium dedit. Ea rēs Trōiānīs spem fēcit tan-
dem certā sēde inventā errōrem finītum esse. Oppidum
condunt, Aenēās ab nōmine uxōris ‘Lāvīnium’ appellat.
Brevī stirps quoque virilis ex novō mātrimōniō fuit, cui
‘Ascanium’ parentēs nōmen dedērunt. 25

Bellō deinde Aboriginēs Trōiānīque simul petītī sunt. 2
Turnus, rēx Rutulōrum, cui Lāvīnia ante adventum
Aenēae spōnsa fuerat, molestē patiēns advenam sibi
praelātum esse, simul Aenēae Latīnōque bellum intule-
rat. Neutra aciēs laeta ex eō certāmine abiit: victī sunt 30
Rutulī, victōrēs Aboriginēs Trōiānīque ducem Latīnum
āmīsērunt. Ita sōlus rēx duārum gentium factus Aenēās,
ut animōs Aboriginum sibi conciliāret, utramque gen-
tem eōdem nōmine ‘Latīnōs’ appellāvit.

Interim Turnus Rutulīque, cum rēbus suis diffide- 35
rent, ad Etrūscōs Mezentiumque, rēgem eōrum, cōnfū-
gerant, quī Caere, opulentō tum oppidō, imperābat.
Mezentius, quī iam inde ab initiō minimē laetus fuerat
origine novae urbis, et tum opēs Latīnōrum nimium
crēscere rēbātur, statim societātem cum Rutulīs iūnxit 40
Latīnīsque bellum intulit. Aenēās, quamquam tanta
opibus Etrūria erat ut iam nōn terrās sōlum, sed mare

etiam per tōtam Italiae longitūdinem ab Alpibus ad fre-
tum Siculum fāmā nōminis suī implēvisset, tamen dē
45 moenibus hostibus resistere nōluit, sed in aciem cōpiās
ēdūxit. Proelium deinde Latīnīs prosperum factum est,
quod Aenēae etiam ultimum opus mortāle fuit, nam
post proelium nusquam appāruit.

Alba condita

3 Nōndum mātūrus imperiō Ascanius, Aenēae filius,
erat; tamen id imperium eī ad pūberem aetātem inco-
lume mānsit. Interim Lāvīnia prō puerō rēgnāvit. (In-
certum est — quis enim rem tam veterem prō certō
affirmet? — hicine fuerit Lāvīniae filius an filius ille
55 māior, Creūsā mātrem nātus, Ascanius sive Iūlus appellā-
tus, quem gēns Iūlia auctōrem nōminis suī esse dicit.) Is
Ascanius — ubicumque et quācumque mātrem nātus —
Lāvīnium, opulentam iam (ut tum rēs erant) urbem,
Lāvīniae reliquit, ipse novam urbem sub Albānō monte
60 condidit, quae ab sitū urbis in dorsō montis ‘Alba
Longa’ appellāta est. Id factum est tricēsīmō ferē annō
post Lāvīnium conditum. Tantum tamen opēs Latīnō-
rum crēverant — māximē victīs Etrūscīs — ut nē morte
quidem Aenēae nec deinde inter rēgnum muliebre et
65 Ascaniī pueritiā aut Etrūscī aut ūllī aliī finitimī arma
movēre ausī sint. Pāx ita convēnerat ut Etrūscīs Latīnīs-
que fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis
esset.

cōpiae = milites

prosperus -a -um =
secundus, fēlix
mortālis : hūmānus

nusquam = nūllō locō
(↔ ubique)

pūbēs -eris = quī iam nōn
puer est, mātūrus
manēre mānsisse

prō certō = certō *adv.*

auctor -ōris *m.* = is ā quō
rēs orta est, quī prīmus
rem cōstituit
ubi-cumque = quō-
cumque locō

situs -ūs *m.* s. urbis =
locus ubi urbs sita est

post Lāvīnium conditum
= postquam L. condi-
tum est
tantum *adv.* = adeō

muliebris -e < mulier

pueritia -ae *f.* = aetās puerī
finitimus -a -um = quī
ad finēs incolit
convēnīre = statui; con-
venerat = statūta erat
(inter cōs)

cāsū = forte

prō-creāre = gignere

ortus = nātus, genitus
Atys -yis *m*
Capys -yis *m*

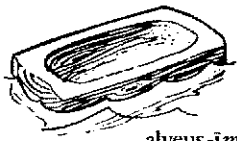
celeber = omnibus nōtus,
illūstris
adipisci -eptum = (rem
optandam) cōsequi,
habere incipere
(↔ āmittere)
icere icisse ictum = per-
cutere

fēcit : dedit

Numitor -ōris *m*

vetustus -a -um = vetus

(alicui rem) lēgare =
morte relinquere
pulsō frātre : postquam
frātre pepulit
inter-imere -ēmisce
-ēptum = interficere
legere = ēligere
virginitās -ātis *f* < virgō
partus -ūs *m* < parere
peperisse partum
com-primere -pressisse
-pressum : fēminam *c.*
= cum fēminā con-
cumbere
crūdēlitas -ātis *f* < crū-
dēlis
cūstōdia -ae *f* < cūstōs

alveus -ī *m*

Rōmulus et Remus

Silvius deinde rēgnat, Ascaniū filiū, cāsū in silvīs 70
nātus. Is Aenēam Silvium prōcreat; is deinde Latīnum
Silvium. Mānsit 'Silvius' postea cognōmen omnibus quī
Albae rēgnāvērunt.

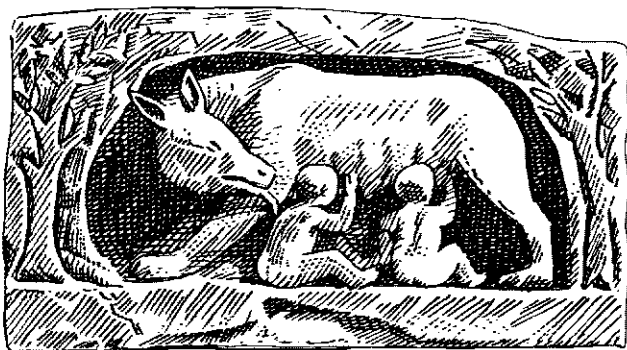
Latīnō Alba ortus est, Albā Atys, Atye Capys, Ca-
pye Capetus, Capetō Tiberīnus, quī in Albulā amne 75
submersus celebre nōmen flūminī dedit. Agrippa
deinde, Tiberīnī filiū, rēgnū adeptus est, post Agrip-
pam Rōmulus Silvius, ā patre acceptō imperiō, rēgnat;
ipse fulmine ictus Aventīnō rēgnū trādīdit: is sepultus
in eō colle quī nunc pars urbis Rōmae est nōmen collī 80
fēcit.

Proca deinde rēgnat. Is Numitōrem atque Amūlium
prōcreat; Numitōrī, quī filiū māior erat, rēgnū vetus-
tum Silviae gentis lēgat. Plūs tamen vīs potuit quam
voluntās patris: pulsō frātre, Amūlius rēgnat. Addit sce- 85
lerī scelus: stirpem frātris virilem interimit, frātris filiae
Rēae Silviae, cum virginem Vestālem eam lēgisset, per-
petuā virginitāte spem partūs adimit.

Sed Vestālis, vī compressa, geminōs filiōs peperit, et 4
Mārtem patrem esse affirmāvit. Sed nec dī nec hominēs 90
aut ipsam aut filiōs ā crūdēlitate rēgis dēfendunt: Amū-
lius Vestālem vīnctam in cūstōdiam dat, puerōs in flu-
vium mittī iubet.

Forte super ripās Tiberis effūsus erat nec quisquam
ad ipsum amnis cursum adīre poterat; itaque servī rēgis 95

in proximō stāgnō, quod infrā collem Palātūnum factum
erat, puerōs expōnunt. Vāstae tum in hīs locīs sōlitūdi-
nēs erant. Cum aqua recēdēs alveum, in quō expositī
erant puerī, in siccō reliquisset, lupa sitiēns ex monti-
100 bus ad puerīlem vāgītum cursum flexit. Ea adeō mītis

fuisse dīcitur ut īfantibus ūbera praebēret et pāstor
rēgius eam linguā lambentem puerōs invēnerit —
Faustulus eī nōmen fuit. Is ambōs puerōs sēcum do-
mum tulit et Lārentiae uxōrī ēducandōs dedit.

105 Ita genitī itaque ēducātī Rōmulus et Remus (ea frātri-
bus geminīs nōmina fuērunt), cum prīmum adolēvē-
runt, nōn in stabulīs apud pecus sēgnēs manēbant, sed
per saltūs vēnābantur. Ita vīribus corporum auctīs iam
nōn ferās tantum petēbant, sed in latrōnēs praedam fe-
110 rentēs impetūs faciēbant pāstoribusque praedam divi-
dēbant.

5 Sed latrōnēs ob praedam āmissam īrātī geminīs īnsi-
diās fēcērunt et, cum Rōmulus vī sē dēfendisset, Re-
mum cēpērunt et captum rēgī Amūliō trādidērunt falsō

sōlitūdō-inis *f* = locus
sōlus/dēsertus
siccum-ī *n* = terra sicca
lupus *m*; lupa-ae *f*
sitire = sitim pati
puerilis -e < puer
vāgītus -ūs *m* < vāgīre
mītis -e ↔ ferōx

lupa īfantibus ūbera
praebet eōsque linguā
lambit

praebēre = offerre

lambere = linguā tangere

ambō -ae -ō (*acc* -ōs -ās -ō)
= duo simul, uterque

adolēscere -lēvisse =
adolēscēns fieri
stabulum -ī *n* = casa
pecoris
sēgnis -e = piger
saltus -ūs *m* = mōns silvīs
opertus
latrō -ōnis *m* = vir quī rēs
aliēnās vī rapit, praedō

īnsidiās facere (eī) = ē
locō occultō impetum
facere (in eum)

falsō *adv* ↔ vērē

hostilis -e < hostis

dē-dere-didisse-ditum
= tradere (in alicuius
potestatem)iussū rēgis = ut rēx iussit,
rēge iubente

necessitās-ātis / < necesse

cōgere co-ēgisse co-actum

servilis -e < servus

suspiciārī = crēdere
inciperegrātulārī (+ dat)
↔ cōsōlārī
concilium -ī n = populus
convocātusostendere = nōtum facere
avus -ī m = pater patris
/mātriscōsiliū capere
= cōstituere

accūsantēs 'in Numitōris agrōs ab iīs impetūs fierī; inde 115
eōs, collēctā iuvenum manū, hostilem in modum prae-
dās agere!' Sic Numitōrī ad supplicium Remus dēditur.

Iam inde ab initiō Faustulō spēs fuerat rēgiam stir-
pem apud sē ēducārī, nam et iussū rēgis infantēs exposi-
tōs esse sciēbat et tempus quō ipse eōs sustulisset ad id 120
tempus convenīre. Sed rem immātūrā nisi per neces-
sitātem aperīre nōluerat. Cum autem Remus captus
Numitōrī dēditus esset, Faustulus metū coāctus Rō-
mulō rem aperuit. Eōdem tempore Numitor, cum in
cūstōdiā Remum habēret audīvissetque geminōs esse 125
frātrēs, comparandō et aetātem eōrum et minimē servile
ingenium, nepōtēs suōs servātōs esse suspiciābātur. Ita
undique rēgī dolus parātur.

Rōmulus cum manū pāstōrum Albam profectus rē-
giam oppugnat, et ā domō Numitōris cum aliā manū 130
adiuvat Remus. Ita rēgem Amūlium obtruncant.

Numitor, postquam iuvenēs caede factā pergere ad sē 6
grātulantēs vīdit, extemplō advocātō conciliō scelera
frātris, orīginem nepōtum, caedem deinde tyrannī et sē
caedis auctōrem ostendit. Frātrēs ambō in medium prō- 135
gressī, cum avum suum 'rēgem' salūtāvissent, omnis
multitūdō unā vōce Numitōrem rēgnāre iussit.

Rōma condita

Ita Numitōrī rēgnō Albānō redditō, Rōmulus et Re-
mus cōsiliū cēpērunt in iīs locīs ubi expositī ubique 140

ēducātī erant urbem condere. Deinde ob cupiditatem
rēgnī foedum certāmen ortum est, uter eōrum nōmen
novae urbī daret atque in eā rēgnāret. Quoniam geminī
erant nec aetātis discrīmen inter eōs fierī poterat, ne-
cesse fuit deōs cōsultare. Ergō inter frātrēs convēnit ut
145 Rōmulus in Palātiō, Remus in Aventīnō auspicārētur.

7 Priōrī Remō auspicium vēnisse dīcitur: sex vulturēs;
iamque nūntiātō auspicīō, duplex numerus Rōmulō sē
ostendit. Cum igitur dī māiōre avium numerō Rōmulō
150 favēre vidērentur, ille ante diem XI kalendās Māiās in
colle Palātīnō urbem condidit.

Remus vērō, cum hoc molestē ferret, opus frātris dē-
rīdēns novōs trānsiluit mūrōs. Inde interfectus est ab
īrātō Rōmulō, cum haec verba adiēcisset: “Sic deinde
155 quicumque alius trānsiliet moenia mea!” Ita sōlus impe-
riō potītus est Rōmulus. Condita urbs conditōris nō-
mine appellāta est.

Sacra Herculis instituta

Palātium prīmum, in quō ipse erat ēducātus, mūnī-
vit. Sacra fēcit dīs aliīs Albānō ritū, Graecō ritū Her-
culī, ut ab Euandrō īstitutā erant.

Herculēs in ea loca, Gēryone mōnstrō interēptō,
bovēs mīrā speciē ēgisse nārrātur ac prope Tiberim flu-
vium, quem prae sē armentum agēns nandō trānsierat,
165 fessus viā in herbā recubuisse. Ibi cum eum somnus
oppressisset, pāstor quīdam nōmine Cācus, ferōx vīri-

discrīmen facere = dis-
cernere
cōsultare -uisse -ltum =
interrogāre quid faci-
endum sīt
auspicārī = avēs aspicere
(quae nūmen deōrum
ostendunt)
auspicium -ī n = signum
avium divīnum
duplex -icis = bis tantus
(d. numerus : XII)
: diē XXI mēnsis Aprīlis
[annō 753 a. C.]

molestē ferre = m. pati
trānsilire -uisse < trāns
+ salīre
inde = itaque
sic deinde *perat*

quī-cumque = quisquīs

conditor -ōris m = is quī
urbem condidit

sacrum -ī n = sacrificium
īn-stituere -uisse -ūtum
= (novam rem) prīmum
statuere
ritus -ūs m = modus
sacra faciendī

Geryōn -onis m: mōns-
trum cuius bovēs
Herculēs rapuit
speciēs = fōrma,
pulchritūdō
armentum -ī n = pecus
māius, bovēs
re-cumbere -cubuisse
op-primere -pressisse
-pressum = superāre
(premendō)

ab-dere-didisse-ditum
= cēlāre
bōs bovis *m/f*; *pl* bovēs
boum, *dat/abl* bōbus

cōn-fundere-fūdisse
-fūsum = turbāre
ab-igere-ēgissee-āctum
< -agere

mūgīre = 'mū' facere
(ut bōs)
vōcem reddere
= respondēre

inter-īre = perīre

clāva
-ac *f*

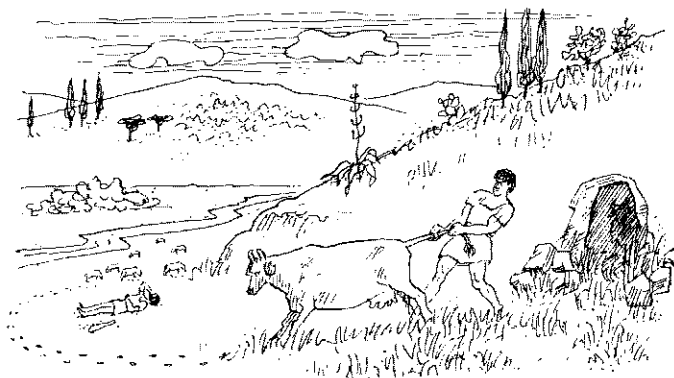

trepidāre = trepidus esse

arcessere-īvisse-ītum
facinus-oris *n* = factum,
maleficium

bus, bovēs pulcherrimōs ē grege rapere et praedam in spēluncam suam abdere voluit. Sed nē vestīgia boum dominum quaerentem ad spēluncam dūcerent, āversōs bovēs caudīs in spēluncam trāxit.

170

Herculēs ad prīmam aurōram ē somnō excitātus, cum gregem lūstrāvisset oculis et partem abesse sēnsisset, pergit ad proximam spēluncam. Cum vērō vestīgia omnia forās versa vidēret nec in partem aliam ferre, cōnfūsus atque incertus ex locō infestō armentum abigere 175 coepit. Deinde, cum abāctae bovēs quaedam relictās dēsiderantēs mūgīrent, bovēs in spēluncā inclūsae vōcem reddidērunt, quā audītā Herculēs revertit. Quem cum vādentem ad spēluncam Cācus vī prohibēre cōnātus esset, ictus clāvā Herculis interiit.

180

Euander, profugus ex Peloponnēsō, tum ea loca regēbat, vir doctus, cuius māter Carmentis dīvinum in modum fāta praedicēbat. Is tum Euander ā pāstōribus trepidantibus arcessītus, postquam facinus facinorisque causam audīvit, fōrmam viri ampliōrem augustiōrem- 185

que hūmānā intuēns rogitat ‘quī vir esset?’ Ubi nōmen
patremque ac patriam accēpit, “Iove nāte, Herculēs,
salvē!” inquit, “Māter mea, vātēs dīvīna, tē deōrum nu-
merum auctūrum esse cecinit tibi que āram hīc dicātum
190 īrī, quam opulentissima ōlim in terrīs gēns ‘āram Māxi-
mam’ vocet.” Dextrā datā Herculēs ‘sē fātum implētū-
rum esse ārā dicātā’ ait. Ibi tum prīmum, bove eximiā
captā dē grege, sacrum Herculi factum est.

Item Rōmulus, postquam prīma urbī fundāmenta iē-
195 cit, Euandrum auctōrem sequēns ritū Graecō sacra Her-
culi fēcīt.

GEMELLI EXPOSITI

[Ovidius: *Fāsū. Ex librō II*]

383 Silvia Vestālis caelestia sēmina partū
200 ēdiderat, patruō rēgna tenente suō.
Is iubet auferri puerōs et in amne necārī —
‘quid facis? ex istīs Rōmulus alter erit!’
Iussa recūsantēs peragunt lacrimōsa ministrī,
flent, tamen et geminōs in loca sōla ferunt.
205 Albula, quem ‘Tiberim’ mersus Tiberīnus in undīs
390 reddidit, hibernīs forte tumēbat aquis:
hīc ubi nunc fora sunt, līntrēs errāre vidērēs,
quāque iacent vallēs, Māxime Circe, tuae.
Hūc ubi vērunt (neque enim prōcēdere possunt
210 longius), ex illīs ūnus et alter ait:

hūmānā : quam fōrmam
hūmānam
(Herculēs est filius Iovis
et Alcmēnae, uxōris
Amphitryōnis)
numerus deōrum augēre
: deus fierī
canere = praedicere
versibus
dicāre = dēdicāre

implēre = praestāre

eximius -a -um = ēgregius

fundāmenta iacere =
fundāmenta locāre
aliquem auctōrem sequī
= alicuius exemplum
sequī

gemellus -ī m = geminus
parvulus

sēmina : filiōs
partū ē-dere = parere
patruus -ī m = frāter patris
patruō suō rēgnūm te-
nente (: rēgnante)

‘quid facis?’ Amuliō
dicitur
ministrī recūsantēs iussa
lacrimōsa p.
lacrimōsus -a -um < la-
crima (: tristis)
(flūmen) reddere ‘Tibe-
rim’: facere ut ‘Tiberis’
sit
tumēre = tumidus esse
līntr- tris m = nāvicula
levis
: quā (: ubi) iacet vallis
tua, Circe Māxime (voc)
(vallis Circi Māximi:
vallis Murcia)

vigor -ōris *m* = vīrēs
arguere = vērum esse
dēmōnstrāre
imāgō : speciēs
nescio-quis = aliquis

vestrae originis auctor
: vester pater
praeceps : periculōsus
opem -is -e *acc gen abl f*
= auxilium

ūnō diē
orbis -a -um = quī
liberōs amīsīt
corpora nāta simul
dēposuitque *puerōs dē*
sinū (: pectore)
vāgierunt = vāgīvērunt
eōs sēnsisse putārēs :
sēnsisse vidēbantur
ūdus -a -um = ūmidus

tabella : alveus
līmus -i *m* = terra ūmida
et mollis
opācus -a -um = quī
umbram habet
dē-ficere = cessāre,
minuī, recēdere
(bēstia) fēta = quae nūper
peperit

quōs : puerōs

nūtrire = alere

bīna = duo, ambō
linguā suā

“At quam sunt similēs! at quam fōrmōsus uterque!

Plūs tamen ex illīs iste vigōris habet.

Sī genus arguitur vultū, nisi fallit imāgō,

nescioquem in vōbīs suspicor esse deum.”

“At sī quis vestrae deus esset orīginis auctor

215

in tam praecipitī tempore ferret opem.”

400

“Ferret opem certē, sī nōn ope māter egēret,

quae facta est ūnō māter et orba diē!

Nāta simul, moritūra simul, simul ite sub undās,

corpora!” Dēsierat, dēposuitque sinū.

220

Vāgierunt clāmōre parī: sēnsisse putārēs.

Hī redeunt ūdīs in sua tēcta genīs.

Sustinet impositōs summā cavus alveus undā

— heu! quantum fātī parva tabella tulit!

Alveus in līmō, silvīs appulsus opācīs,

225

paulātīm fluviō dēficiente sedet.

410

Vēnit ad expositōs (mīrum!) lupa fēta gemellōs

413

— quis crēdat puerīs nōn nocuisse feram?

Nōn nocuisse parum est: prōdest quoque! Quōs lupa

nūtrit..., 230

et lambit linguā corpora bīna suā.

418

PENSVM A

Dē generibus verbōrum

Verte hās sentiētiās in genus alterum, āctīvum aut passīvum:

[Pater filium laudat:] Filius ā patr- laud-.

[Tyrannus ferōx ab omnibus metuitur:] Omnēs...

[Alta moenia urbem Trōiā cingēbant:] ...

[Trōia ā Graecīs capta et incēsa est:] ...

[Graecī equum ligneum fabricāverant:] ...

[Cum pars moenium ā Trōiānīs dēstrūcta esset, equus ille in urbem tractus est:] ...

[Terribile incendium urbem absūpsit:] ...

[Creūsa ā marītō quaerēbātur nec inventa est:] ...

[Karthāginiēnsēs Aenēam cernere nōn poterant, quod nūbēs eum cēlābat:] ...

[Puerī ā Faustulō inventī et domum lātī sunt:] ...

[Geminī praedam pāstōribus dīvidēbant:] ...

[Fluvium Tiberim ōlim Albulam vocābant:] ...

[Arx ab hostībus numquam expugnābitur:] ...

[Magister tē laudat, mē reprehendit:] ...

PENSVM B

Post — Aenēae rēx Latīnus, cum — suās in aciem ēdūxisset, inter — [= prīncipēs] prōcessit ducemque advenārum ad colloquium —. Ut nōmen Aenēae audīvīt, — virī gentisque admirātus Trōiānōs in — [< socius] recēpit et Aenēae filiam suam in — dedit. Rēx Tūrnus, cui Lāvīnia — fuerat, Aenēae Latīnōque bellum —. Proeliō victus Tūrnus rēbus suis — [↔cōnfidēs] ad Etrūscōs cōnfūgit. Post proelium Latīnīs — [= secundum] Aenēās — [= nūllō locō] appāruit. Cum Ascanius nōndum ad — aetātem pervēnisset, Lāvīnia inter — eius rēgnāvit, nec Etrūscī nec ūllī aliī — inter rēgnum — [= mulieris] bellum facere ausī sunt.

Rēx Proca Numitōrem et Amūlium — [= genuit] atque Numitōrī rēgnum — [= vetus] — [= reliquit]. Amūlius frā-trem pepulit, frātris filiam Vestālem lēgit: ita eī perpetuā —

Vocābula nova:

primōrēs
nōbilitās
societās
mātrīmōnium
stirps
adventus
opēs
cōpia
auctor
situs
pueritia
virginitās
partus
crūdēlitās
cūstōdia
sōlitudō
siccum
lupa
vāgītus

stabulum
 saltus
 latrō
 insidiae
 necessitās
 concilium
 avus
 discrimen
 auspicium
 vultus
 conditor
 sacra
 ritus
 armentum
 clāva
 facinus
 patruus
 linter
 vigor
 opem -is -e
 limus
 immēsus
 virilis
 opulentus
 prosperus
 pūbēs
 muliebris
 finitimus
 vetustus
 puerilis
 mītis
 sēgnis
 hostilis
 immātūrus
 servilis
 duplex
 eximius
 lacrimōsus
 orbus
 ūdus
 opācus
 fēta
 ambō
 ēvocāre
 spondere
 inferre
 conciliāre
 diffidere
 adipisci
 icere
 prōcreāre
 lēgare
 interimere

spem — [*< parere*] adēmit. At Vestālis, vī —, geminōs peperit, quī — rēgis expositī sunt; sed pāstor — puerīlem audīvit et puerōs invēnit cum —, quae tam — fuit ut eōs lacte suō — et linguā —. Ita ā — [*< crūdēlis*] rēgis puerī servātī sunt.

Rōmulus et Remus, ut prīmum —, per — vērābantur et in — praedam ferentēs impetūs faciēbant. Latrōnēs Remum captum Numitōrī — [=trādidērunt], quī cum eum in — habēret, nepōtem suum esse — [=crēdere incipiēbat]. Amūliō occisō Numitor, — advocātō, mala — [= maleficia] frātris ostendit et 'sē caedis — esse' dixit.

Remus, cum in Aventinō —, sex — vīdit; hōc — nūntiātō, — numerus [XII] Rōmulō sē ostendit; is igitur urbem condidit, quae ā nōmine — 'Rōma' appellāta est. Remus vērō, cum hoc — ferret, novōs mūrōs — et ā Romulō — [= interfectus] est.

Cācus — Herculis — [= percussus] occidit, cum bovēs in speluncam — [= celāvisset]. Bove — [= ēgregiā] immolātā — [= sacrificium] Herculi factum est — Graecō.

Ōceanus mare — [= sine fine] est. Facile est mūnera — [= offerendō] animōs populī sibi —. Ante proelium imperātor auspiciis deōs —. Difficile est inter geminōs — facere. Quī — bibere cupit.

Synōnyma: liberī et —; virēs et —; pecus māius et —; pater patris et —; frāter patris et —; piger et —; ūmidus et —; turbāre et —; auxilium ferre et — ferre; trepidus esse et —.

Contrāria: muliebris et —; āmittere et —; cōfidere et —; cōsōlārī et —; ubique et —; vērē et —.

PENSVM C

Unde Aenēas in Italiam vēnit?

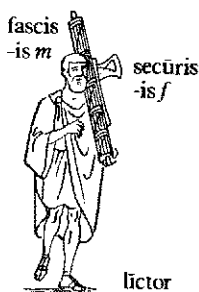
Num Aenēas rēgem Latīnum proeliō vicit?

Cūr Turnus Aenēae Latīnōque bellum intulit?

Cūr neuter exercitus laetus ex proeliō abiit?

Quōmodo Aenēas animōs Aborigīnum sibi conciliāvit?

Quō rēx Turnus victus cōnfūgit?	comprimere
Quam urbem condidit Ascanius?	sitire
Quod cognōmen rēgibus Albānīs fuit?	praeberē
Quōmodo Amūlius rēgnō Albānō potītus est?	lambere
Quem Rēa Silvia patrem geminōrum esse dīxit?	adolēscere
Quōmodo gemellī expositī servātī sunt?	dēdere
Cūr Numitor Remum nepōtem suum esse suspicābātur?	suspiciārī
Quid Rōmulus et Remus fēcērunt cum sē nepōtēs rēgis esse	grātulārī
cognōvissent?	cōnsulere
Ubi Rōmulus urbem condidit?	auspicārī
Cūr frātre suum occīdit?	trānsilire
Quōmodo Herculēs bovēs abditōs repperit?	īstituere
Quō rītū Rōmulus sacra Herculī fēcīt?	opprimere
	abdere
	cōfundere
	abigere
	mūgire
	interīre
	trepidāre
	dicāre
	tumēre
	arguere
	dēficere
	nūtrīre
	iussū
	falsō
	nuquam
	ubicumque

insigne -is *n* = rēs quā
significātur alicuius
nōbilitās
rite = bonō ritū, rēctē

co-alēscere = in ūnum
crēscere
iūra = lēgēs
agrestis -e (< ager)
= rūsticus
cum... tum = et... et,
nōn modo... sed etiā
lictor -ōris *m* = cūstōs
corporis
ante-īre alicui = īre ante
aliquem

vānus -a -um = vacuus,
frūstrā factus

asylum -ī *n* = locustūtus
quō profugī cōfugiunt

quī-quae-quod-libet =
quī-cumque (libet)
per-fugere = cōfugere

BELLVM ET PAX

[Ex T. Līvū 'Ab urbe conditā' librō I.8–21,

nōnnūllis mūtātis et praetermissis]

Fascēs et secūrēs: insignia imperiū

Rēbus dīvinis rite factis vocatāque ad concilium multi- 8
tūdine, quae nullā rē nisi lēgibus in ūnum populum
coalēscere poterat, Rōmulus iūra dedit. Ut hominēs
agrestēs novum rēgem verērentur, ipse sē augustiōrem 5
fēcit insignibus imperiī: cum vestem purpuream induit,
tum lictōrēs duodecim sūmpsit, quī fascēs et secūrēs
gerentēs rēgī anteirent.

Crēscēbat interim urbs, cum alia atque alia loca mū-
nīrentur. Deinde, nē vāna urbis magnitudō esset, Rō- 10
mulus multitudinem finitimōrum in urbem recēpit,
cum sub monte Capitōlinō inter duos lūcōs asylum ape-
ruisset. Eō ex finitimis populis quilibet homō, sine dis-
crimine utrum liber an servus esset, perfugere poterat.

15 Cīvitāte ita auctā, Rōmulus centum senātōrēs creāvit,
sive quia is numerus satis erat, sive quia sōlī centum
cīvēs nōbilēs erant quī senātōrēs creārī possent. 'Patrēs'
ipsī honōris causā appellātī sunt, liberīque eōrum 'pa-
triciī'.

20 *Sabīnae raptae*

9 Iam rēs Rōmāna adeō erat valida ut cuilibet finitimā-
rum cīvitātum bellō pār esset. Sed cum novus populus
mulieribus careret neque virīs Rōmānīs cum finitimīs
cōnūbia essent, Rōmulus ex cōnsiliō patrum lēgātōs ad
25 vicinās gentēs mīsīt, quī societātem cōnūbiumque novō
populō peterent. Nusquam benignē lēgātiō audīta est,
adeō aliae gentēs Rōmānōs spernēbant ac simul tantam
in mediō crēscēntem mōlem metuēbant. Ab omnibus
dīmīssī sunt, plērīsque rogitantibus 'num fēminīs quo-
30 que asyllum aperuissent?' Id Rōmānī iuvenēs aegrē passī
sunt, et haud dubiē ad vim spectāre rēs coepit.

Rōmulus vērō indignātiōnem dissimulāns lūdōs parat
Neptūnō; deinde finitimōs ad spectāculum vocārī iubet.
Multī mortālēs convēnere studiō etiam videndae novae
35 urbis, māximē ex oppidīs proximīs Caenīnā, Crustume-
riō, Antemnīs; etiam Sabīnōrum omnis multītūdō cum
liberīs ac coniugibus vēnit. Invītātī hospitālīter per
domōs, cum situm moeniaque et frequentia urbis tēcta
vidissent, mīrantur tam brevī rem Rōmānam crēvisse.
40 Ubi spectāculī tempus vēnit atque eō oculī et mentēs

cīvitās -ātis *f* = cūctī
cīvēs, urbs
creāre = facere, legere

cīvēs nōbilēs quī possent
(*conī*) = cīvēs tam nō-
biles ut possent

Sabīnī -ōrum/-ae -ārum
m/f: gēns Rōmānīs finī-
tima
rēs Rōmāna = rēs pūblica
R., cīvitās R.
adeō valida = tam v.
alterī pār = tam bonus/va-
lidus...quam alter

cōnūbium = iūs cōnūbiī
vicīnus -a -um = quī
prope habitat
quī peterent (*conī*) = ut
peterent
lēgātiō -ōnis *f* = lēgātō-
rum numerus
spernere = dēspicere,
contemnere

aegrē ↔ libenter; aegrē
patī = molestē patī

indignātiō -ōnis *f* = ira
(ob rem indignam)
spectāculum -ī *n* = id
quod spectātur
-ēre = -ērunt (*perf 3 pers
plūr*)
Caenīna -ae *f*
Crustumerium -ī *n*
Antemnae -ārum *f*

hospitālis -e = hospitibus
benignus
tēctum : domus

iuventūs = iuvenēs
dis-currere = in variās
partēs currere (↔ con-
currere)
lūdicrum -ī n = lūdi

pro-fugere = aufugere

mītigāre = mītem facere,
mollīre

quō nihil cārius est : quod
omnium cāriissimum est
pro-īnde = ergō

accēdere : addī
blandus -a -um = con-
ciliāns, laudāns

ad-modum = valdē, plānē

sordidā veste significātur
lūctus
con-citāre ↔ mītigāre

continēre = tenēre

Caenīnēnsēs -ium m,
Crustumīnī -ōrum m,
Antemnātēs -ium m:
civēs oppidōrum
lentus -a -um = tardus,
sēgnis

occāsio -ōnis f = tempus
idōneum

conversae erant, tum signō datō iuventūs Rōmāna ad
rapiendās virginēs discurrit!

Turbātō per metum lūdicrō, maestī parentēs virgi-
num profugiunt Rōmānōs 'perfidōs hospitēs' incūsantēs
deumque Neptūnum invocantēs. Nec virginibus raptis 45
indignātiō minor erat. Sed ipse Rōmulus circumūbat
animōsque eārum mītigābat hīs dictīs: "Hoc factum est
ob patrum vestrōrum superbiam, quī cōnūbium Rōmā-
nis negāvērunt. Vōs tamen cum virīs Rōmānis in mātri-
mōniō eritis, in societāte fortūnarum omnium et — quō 50
nihil cārius est generī hūmānō — liberōrum. Proinde
mollīte iram, et virīs, quibus forte corpora data sunt,
date animōs! Saepe ex iniuriā postea grātia orta est." Ad
hoc accēdebant blanda verba virōrum, quae ad muli-
ebre ingenium māximam vim habent. 55

Spolia opīma

Iam admodum mītigātī animī raptārum erant. At rap- 10
tārum parentēs sordidā veste lacrimisque et querellis
civitātēs concitābant. Nec domī tantum indignātiōnēs
continēbant, sed undique ad T. Tatium, rēgem Sabinō- 60
rum, lēgātiōnēs conveniēbant, quod māximum Tatiī
nōmen in iīs regiōnibus erat.

Caenīnēnsēs Crustumīnique et Antemnātēs, cum Ta-
tium Sabinōsque lentē agere exīstimārent, ipsī inter sē
trēs populī commūniter bellum parant. Dum Crustu- 65
mīnī atque Antemnātēs occāsionem expectant, Caenī-

nēnsēs nimis impatientēs per sē ipsī in agrum Rōmā-
num impetum faciunt. Sed iīs obviam it Rōmulus cum
exercitū, levīque certāmine docet vānam sine vīribus

70 iram esse: exercitum eōrum fugat, fugātum persequi-
tur. Rēgem in proeliō obtruncat et spoliāt. Duce hos-
tium occīsō, urbem prīmō impetū capit.

Inde exercitū victōre reductō, ipse spolia ducis hos-
tium prae sē gerēns in Capitōlium ēscendit, ibique cum

75 spolia opīma ad quercum sacram dēposuisset, simul
cum dōnō finēs templō Iovis dēsīgnāvit cognōmenque
addidit deō: “Iuppiter Feretrī!” inquit, “Haec tibi victor

Rōmulus rēx rēgia arma ferō templumque hōc locō vo-
veō, quō posterī, mē auctōrem sequentēs, rēgibus duci-

80 busque hostium caesīs, opīma spolia ferent.”

Haec est oriḡō templī quod prīmum omnium Rōmae
sacrātum est. Postea inter tot annōs, tot bella, bīna tan-
tum spolia opīma capta sunt: adeō rāra fuit fortūna id
decus adipiscendī.

11 Dum ea ibi Rōmānī gerunt, Antemnātium exercitus
per occāsionem hostīliter in finēs Rōmānōrum invāsīt.
Celeriter exercitus Rōmānus eōs in agrīs sparsōs op-
pressit. Hostēs igitur prīmō impetū et clāmōre fugātī
sunt, oppidum captum.

90 Rōmulum duplicī victōriā ovantem mulierēs raptae
ōrant ‘ut parentibus suīs det veniam eōsque in cīvitatē
accipiat: ita rem Rōmānam coalēscere concordīa posse.’
Id facile impetrāvērunt. Inde contrā Crustumīnōs bel-

fugāre = in fugam vertere

spoliāre aliquem =
vestem/arma ēripere
alicui

spolia-ōrum *n* = arma
hostū victō ērepta
ē-scendere -disse
= ascendere
spolia *opīma* = spolia duci
hostium occīsō ērepta
dē-signāre = statuere

Feretrīus-ī *m*: cognōmen
Iovis cui spolia opīma
feruntur

decus -oris *n* = honōs

gerere = agere

in-vādere -sisse -sum

veniam dare = ignōscere

impetrāre = adipīscī
id quod rogātur
inde = deinde

clādēs -is *f* ↔ victōria
 animus cadit = animus
 (: virtūs) minuitur
 migrāre = in alium locum
 ire habitātum

multō māximus = longē
 māximus

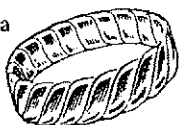
bellum ostendere : sē
 bellum factūrum esse
 ostendere

Sp. = Spurius (prae-
 nōmen)

necāvēre = -ērunt

im-pūne *adv* = sine poenā
 prō-dere -didisse -ditum
 = trādere (in manūs
 hostium)

armilla
 -ae *f*

tenuēre = -ērunt

locus aequus ↔ clivus
 re-ciperāre = rūrsus
 capere
 sub-iēre = -ērunt

lum īnferentēs profectus est; ibi etiam minus certāminis
 fuit, quod aliēnīs clādibus ceciderant animī hostium. Ex 95
 utrāque cīvītate frequentēs Rōmam migrāvērunt, pa-
 rentēs māximē ac frātrēs raptārum.

Bellum Sabīnum

Novissimum ab Sabīnīs bellum ortum est, multōque
 id māximum fuit. Nihil enim per īram aut cupiditātem 100
 āctum est, nec ostendērunt bellum prius quam intulē-
 runt. Nōn solum vī, sed etiam dolō ūsī sunt:

Sp. Tarpēius arcī Rōmānae praeerat. Huius filia
 virgō forte aquam petītum extrā moenia ierat. Eī Tatius
 aurō pollicendō persuāsit ut Sabīnōs armātōs in arcem 105
 acciperet. Acceptū Sabīnī Tarpēiam necāvēre! — seu ut
 arx potius vī quam dolō capta esse vidērētur, seu ex-
 emplī causā nē quis impūne patriam suam prōderet.
 Additur fābula, Tarpēiam mercēdem ab Sabīnīs postu-
 lāvisse ‘id quod in sinistrīs manibus habērent’ (nam 110
 Sabīnī aureās armillās magnī ponderis bracchiō laevō
 gemmātōsque ānulōs habēbant); ergō Sabīnōs prō au-
 reīs dōnīs scūta in eam coniēcisse!

Tenuēre tamen arcem Sabīnī. Atque inde posterō 12
 diē, cum exercitus Rōmānus inter Palātīnum Capitōlī- 115
 numque collem īnstrūctus esset, nōn prius dēscendē-
 runt in locum aequum quam Rōmānī — īrā et cupiditāte
 arcis reciperandae accēnsī — montem subiēre. Uterque
 dux suās cōpiās ad pugnam concitābat, Sabīnōs Mettius

120 Curtius, Rōmānōs Hostius Hostīlius. Hic milītēs suōs
inīquō locō pignantēs animō atque audāciā sustinēbat.

in-īquus ↔ aequus;
i. locus: clīvus
animus (fortis) = forti-
tūdō, virtūs
cōnfestim = statim

Ut Hostius cecidit, cōnfestim aciēs Rōmāna cēdere
coepit ac fugāta est. Ad veterem portam Palātīi Rōmu-
lus, et ipse turbā fugientium āctus, arma ad caelum
125 tollēns “Iuppiter! Tuīs” inquit “iussus avibus hīc in Pa-
lātiō prīma urbī fundāmenta iēcī. Arcem iam scelere
ēemptam Sabīnī habent, inde hūc armātī tendunt. At tū,
pater deum hominumque, hinc saltem arcē hostēs!
Dēme terrōrem Rōmānīs fugamque foedam siste! Hīc
130 ego tibi templum Statōrī Iovī, quod monumentum sit
posterīs tuā praesentī ope servātam urbem esse, voveō.”
Haec precātus, velut sī sēnsisset audītās precēs, “Hinc”
inquit, “Rōmānī, Iuppiter Optimus Māximus resistere
atque iterāre pugnam iubet!”

tuīs iussus avibus = iussū
tuārum avium

deum (gen pl) = deōrum

dēmere = adimere
sistere = stantem facere
Stator = quī sistit
monumentum esse alicui
= aliquem monēre

audītās esse

iterāre = iterum facere,
renovāre
restitere = -erunt

prō-volāre

prīnceps = primus
effūsus -a -um (< ef-
fundere) = sparsus

clāmitāre = magnā vōce
clāmāre
im-bellis -e ↔ bellicōsus
longē aliud... aliud:
aliud... longē aliud

globus -īm = turba,
multitūdō

eō facilius = tantō facilius

fundere = turbāre
ac fugāre

135 Restitēre Rōmānī tamquam caelestī vōce iussī. Ipse
ad primōrēs Rōmulus prōvolat. Mettius Curtius ab Sa-
bīnīs prīnceps ab arce dēcurrerat et effūsōs ēgerat Rō-
mānōs per tōtam vallem ubi nunc est forum Rōmānum.
Nec procul iam ā portā Palātīi erat, clāmitāns: “Vicimus
140 perfidōs hospitēs, imbellēs hostēs! Iam sciunt longē
aliud esse virginēs rapere, aliud pugnāre cum virīs!”

In eum haec glōriantem cum globō ferōcissimōrum
iuvenum Rōmulus impetum facit. Ex equō tum Mettius
pugnābat, eō facilius fuit eum pellere. Pulsum Rōmānī
145 persequuntur. Et reliqua Rōmāna aciēs, audāciā rēgis
accēnsa, fundit Sabīnōs. Mettius, equō strepitū sequen-

aegrē = magnō cum
labōre, vix
ē-vādere

iniūria mulierum = i.
mulieribus facta

sē in-ferre = penetrāre,
sē prōicere
infestus = hostilis, ad
pugnam parātus
ne-fandus -a -um = in-
fandus
re-spergere = aspergere
pigēre = taedēre: mē
piget = mē taedet
melius peribimus : perire
mālumus
alteris vestrum : viris aut
patribus
orbis -a -um = quī
parentem āmisit

foedus -eris *n* = lēx quā
pāx vel societas statuitur
prōd-ire = prōcēdere

cōn-sociāre = commū-
nem facere

Quirītēs -ium *m*
Curēs -ium *f*: oppidum
Sabinōrum
ex : post
Sabinās cāriōrēs fēcit
virīs...

centuria -ae *f* = militum
numerus *C*
cōn-scribere (militēs)
= cōgere et armāre
(1) Ramnēnsēs -ium *m*
(2) Titiēnsēs -ium *m*
(3) Lucerēs -um *m*

concors -rdis = concordia
coniunctus

tium trepidante, in palūdem sēsē conicit et aegrē ē perī-
culō ēvādit. Rōmānī Sabīnīque in mediā valle inter duōs
montēs renovant proelium, sed rēs Rōmāna erat supe-
rior.

150

Tum Sabīnae mulierēs, quārum ex iniūriā bellum or- 13
tum erat, crīnibus passīs scissāque veste — victō malis
muliebrī pavōre — ausae sunt sē inter tēla volantia in-
ferre. Ā latere impetū factō, infestās aciēs dīvisērunt,
hinc patrēs, hinc virōs ōrantēs ‘nē sanguine nefandō sē 155
respergerent!’ — “Sī vōs piget cōnubī inter vōs, in nōs
vertite irās! Nōs causa bellī, nōs causa vulnerum ac
caedium virīs ac parentibus sumus. Melius peribimus,
quam sine alterīs vestrum viduae aut orbae vīvēmus!”

Movet rēs cum multitudinem, tum ducēs. Silentium 160
et repentīna fit quiēs. Inde ad foedus faciendum ducēs
prōdeunt. Nec pācem modo, sed cīvitatē unā ex
duābus faciunt. Rēgnum cōnsociant; imperium omne
cōferunt Rōmam. Ut Sabīnīs tamen aliquid darētur,
cīvēs Rōmānī ‘Quirītēs’ ā Curibus appellātī sunt. 165

Ex bellō tam trīstī laeta repente pāx cāriōrēs Sabīnās
virīs ac parentibus et ante omnēs Rōmulō ipsī fēcit.
Itaque cum populum in cūriās trīgintā dīvideret, nō-
mina eārum cūriīs imposuit. Eōdem tempore et centu-
riae trēs equitum cōnscrip̄tae sunt: ‘Ramnēnsēs’ ab Rō- 170
mulō, ab T. Tatiō ‘Titiēnsēs’ appellātī — ‘Lucerum’
nōminis orīgō incerta est. Inde nōn modo commūne,
sed concors etiam rēgnum duōbus rēgibus fuit.

Fidēnātēs et Vēientēs victī

14 Post aliquot annōs rēx Tātius Lāvīniū, cum ad sacrifici-
cium eō vēnisset, concursū factō interfectus est. Rōmu-
lus eam rem minus aegrē quam dignum erat tulisse
dīcitur, seu ob īnfidam societātem rēgnī, seu quia haud
iniūriā Tātium caesum crēdebāt. Itaque bellō quidem
180 abstinuit, et foedus inter Rōmam Lāvīniumque urbēs
renovātum est.

Cum Lāvīniō quidem īnsperāta pāx erat. Aliud multō
propius atque in ipsīs prope portīs bellum ortum est.
Fidēnātēs, cum nimis vicīnam urbem prope sē con-
185 valēscere vidērent, priusquam tam valida esset quam
futūra esse vidēbātur, properant bellum facere. Iuven-
tūte armātā immissā vāstātūr id agrī quod inter urbem
ac Fidēnās est. Inde ad laevam versī, quia ā dextrā
Tiberis eōs arcēbat, cum magnō pavōre agrestium po-
190 pulantur. Hōc Rōmam nūntiātō, Rōmulus exercitum
ēdūcīt, castra mīlle passūs ā Fidēnis locat. Ibi modicō
praesidiō relictō, ēgressus cum omnibus cōpiīs partem
mīlitum locīs occultīs sedēre in īnsidiīs iussit, ipse cum
parte māiōre atque omnī equitātū profectus ad ipsās
195 prope portās Fidēnārum accēdēns hostēs ad pugnam
excīvīt. Illī, numerum Rōmānōrum modicum contem-
nentēs, repente omnibus portīs ērumpunt ac Rōmānōs
fugam simulantēs ad locum īnsidiārum persequuntur.
Inde subitō exortī Rōmānī in latus hostium impetum
200 faciunt. Simul ē castrīs mōta sunt signa eōrum quī in

Fidēnātēs, Vēientēs -ium
< Fidēnae-ārum/, Vēii
-ōrum *m*: civitātēs

concursum -ūs *m* < con-
currere
aegrē ferre = aegrē pati

iniūriā ↔ iūre
caesum *esse*
bellō abstinēre = ā bellō
sē abstinēre

in-sperātus -a -um =
contrā spem factus

con-valēscere -luisse
= validus fieri

im-mittere < in-
vāstāre = vāstum (dē-
sertum) facere
id agrī (*gen*) = ea agrī pars

agrestis -is *m* = agricola
populārī = vāstāre

modicus -a -um = nec
magnus nec parvus
praesidium -ī *n* = militēs
ad locum dēfendendum
locatī

īnsidiae = locus occultus
unde impetus subitus fit

ex-cīre = ēvocāre, ex-
citāre

signa movēre = ē castrīs
prōgredi

per-cellere -culisse
-culsum = percutere
(animum), perturbāre

circum-agere = con-
vertere

ēripuēre = -ērunt
op-pōnere (< ob-) =
contrā pōnere
ir-rumpere < in-
(↔ ē-rumpere)

Rōmānus = dux Rōmā-
nus : Rōmulus
quem postquam : post-
quam eum
accessūrum esse

dī-micāre = pugnāre

fundere fūdisse fūsum

mīlitia -ae f = vīta
mīlitāris
domī mīlitiaeque = in
pāce et in bellō
valēre = validus esse

patrēs = senātōrēs

acceptus -a -um = grātus

praesidiō relictī erant. Ita māximō terrōre perculsī Fi-
dēnātēs, prius paene quam Rōmulus equitēsque quī cum
eō erant circumagerent equōs, terga vertērunt atque
oppidum repetēbant. Nōn tamen ā persequentibus sē
ēripuēre: priusquam forēs portārum oppōnerentur, 205
Rōmānī velut ūnō agmine in oppidum irrūpērunt.

Hōc bellō concitātī Vēientēs quoque in finēs Rōmā- 15
nōs excurrērunt vāstantēs magis quam iūstī mōre bellī.
Itaque nōn castrīs positīs, nōn exspectātō hostium exer-
citū, raptam ex agrīs praedam portantēs Veiōs rediēre. 210
Rōmānus contrā, postquam hostem in agrīs nōn invē-
nit, magnō exercitū Tiberim trānsiit. Quem postquam
castra pōnere et ad urbem accessūrum Vēientēs audī-
vēre, obviām ēgressī sunt, ut potius aciē certārent quam
inclūsī dē tēctīs moenibusque dīmicārent. Ibi nūllō dolō 215
adiūtus, tantum virtūte mīlitum rēx Rōmānus vīcit.
Hostēs fūsōs ad moenia persecūtus, urbe validā mūrīs
ac sitū ipsō mūnītā abstinuit, agrōs rediēns vāstāvit,
ulciscendī magis quam praedae studiō. Eā clāde coactī
Vēientēs pācem petītum lēgātōs Rōmam mittunt. 220

Rōmulus cōsecrātus

Haec Rōmulō rēgnante domī mīlitiaeque gesta sunt.
Ab illō vīribus datīs, tantum valuit urbs Rōma ut in
quadrāgintā deinde annōs tūtā pācem habēret. Mul-
titudinī tamen rēx grātior fuit quam patribus, longē 225
ante aliōs acceptissimus mīlitum animīs. Trecentōsque

armātōs ad cūstōdiam corporis, quōs Celerēs appellāvit,
nōn in bellō solum, sed etiam in pāce habuit.

equitēs armātōs

- 16 His immortalibus perfectis operibus, cum Rōmulus
230 cōtiōnem mīlitum in campō Mārtiō habēret, subitō
coorta tempestās cum magnō fragōre tonitribusque tam
dēnsō nimbō rēgem operuit ut cōspectum eius mīliti-
bus abstulerit. Nec deinde in terrīs Rōmulus fuit. Rō-
mānī iuvenēs, postquam ex tam turbidō diē serēna et
235 tranquilla lūx rediit, ubi vacuam sēdem rēgiā vīdē-
runt, velut sī orbī factī essent, maestī aliquamdiū siluē-
runt. Patrēs vērō quī proximī steterant 'rēgem procellā
in caelum raptum esse' affirmāvērunt. Deinde, ā paucīs
initio factō, ūniversī Rōmulum 'deum deō nātum, rē-
240 gem parentemque urbis Rōmānae' salvēre iubent.

cōtiō -ōnis *f* = populus
/exercitus convocātus
co-orīrī -ortum = orīrī
dēnsus -a -um: (nimbus)
dēnsus ↔ tenuis
: ut eum ē cōspectū
mīlitum abstulerit

aliquam-diū = aliquan-
tum temporis (nesciō
quamdiū)
stāre stetisse

salvēre iubent = salūtant

- Fuisse crēdō tum quoque aliquōs quī 'rēgem ā patri-
bus interēptum esse' clam arguerent. Nē huic fāmae
plēbs crēderet, Proculus Iūlius, senātor nōbilissimus, in
cōtiōnem prōdiit. "Quirītēs!" inquit, "Rōmulus, pa-
245 rēns urbis huius, primā hodiernā lūce dē caelō repente
dēlāpsus mihi obviū fuit. Cum perfūsus horrōre cōsti-
tissem, 'Abī, nūntiā' inquit 'Rōmānīs, caelestēs ita velle
ut mea Rōma caput orbis terrārum sit; proinde rem
mīlitārem colant sciantque — et ita posterīs trādant —
250 nūllās opēs hūmānās armīs Rōmānīs resistere posse.'
Haec" inquit "locūtus sublimis abiit." Illī virō nūntiantī
haec plēbs crēdidit. Fānum in colle Quirīnālī Rōmulō
deō, quī idem Quirīnus vocātur, dicātum est.

arguere = accūsandō
dicere, accūsāre
plēbs -bis *f* = plēbēī, po-
pulus Rōmānus praeter
patrē et patriciōs

hodiernus -a -um < hodiē
dē-lābi
ob-viū -a -um = quī ob-
viam it; o. esse = ob-
viam ire
caelestēs -iū *m* = dī

colere = cūrāre
(posterīs) trādere
= nārrāre

sublimis -e = altus, supe-
riōre locō situs; s. abire
= ad caelum a.
fānum -i *n* = templum

inter-rēgnum -īn = tem-
pus inter duo rēgna

peregrīnus -a -um = cui
alia patria est
in-cedere

externus -a -um
↔ internus
ad-orīrī = oppugnāre
patribus placet = patrēs
volunt
(alicui) con-cedere =
cedere (↔ resistere)

imperitāre = imperāre
inter-rēx -rēgis m

factōs esse

populus = plēbs

dē-cernere -crēvisse
-crētum = statuere
quid faciendum sit
auctor fierī : rēgem
creātum probāre
quod bonum sit = utinam
hoc bonum sit
faustus -a -um = felix

patribus vidētur = patri-
bus placet, patrēs volunt

Interrēgnum

Patrēs interim dē rēgnō certābant. Quī ab Sabinīs orti 17
erant, quia post Tatiū mortem nēmō eōrum rēgnāverat,
rēgem Sabinum creārī volēbant. Rōmānī veterēs pere-
grīnum rēgem spernēbant. Timor deinde patrēs incessit
nē cīvitatē sine imperiō, exercitum sine duce vīs ali-
qua externa adorīrētur. Omnibus igitur patribus placē- 260
bat aliquod caput cīvitatīs esse, nec vērō quisquam al-
terī concēdere volēbat. Itaque centum patrēs summum
imperium inter sē cōsociāvērunt. Dēnī simul quīnōs
diēs imperitābant, quōrum principēs, quī 'interrēgēs'
nōminābantur, cum īnsignibus imperiī erant. Ita impe- 265
rium per omnēs in orbem ibat. Id 'interrēgnum' appel-
lātum est.

Plēbs autem querēbātur 'centum prō ūnō dominōs
factōs' et rēgem ā sē creātum postulābant. Cum hoc
sēnsissent patrēs, populō concēdendum esse cēnsuērunt 270
— ita tamen ut nōn plūs iūris darent quam retinērent.
Dēcrēvērunt enim ut, cum populus rēgem creāvisset,
patrēs auctōrēs fierent.

Tum interrēx, cōtiōne advocātā, "Quod bonum,
faustum fēlixque sit" inquit, "Quirītēs, rēgem creāte! 275
Ita patribus vīsum est. Patrēs deinde, sī rēgem dignum
quī secundus ab Rōmulō numerētur creāveritis, auctō-
rēs fient."

Ita plēbī permissum est ut rēgem creāret, sed tamen
senātus dēcernēbat quis Rōmae rēgnāret.

280

Numa Pompilius rēx

18 Eō tempore Numa Pompilius Curibus habitābat, vir
prudentissimus iūris dīvinī atque hūmānī — ut in illā
aetāte quisquam esse poterat. Eum populus Rōmānus
285 rēgem creāvit. Auditō nōmine Numae patrēs Rōmānī,
quamquam peregrīnus erat, tamen nēminem illī virō
praeferre ausī, ad ūnum omnēs Numae Pompiliō rēg-
num trādendum esse dēcernunt.

Rōmam arcessitus Numa, sicut Rōmulus auspicātō
290 rēgnū adeptus est, dē sē quoque deōs cōsulī iussit.
Inde ab augure dēductus in arcem, in lapide ad merī-
diem versus cōnsēdit. Augur ad laevam eius capite vē-
lātō sēdem cēpit dextrā manū baculum aduncum te-
nēns, quem ‘lituum’ appellāverunt. Inde in urbem
295 agrumque prōspiciēns deōs precātus regiōnēs ab oriente
ad occidentem animō finīvit. Tum lituō in laevam ma-
num trāslātō, dextrā in caput Numae impositā, ita
precātus est: “Iuppiter pater, sī est fās hunc Numam
Pompilium, cuius ego caput teneō, rēgem Rōmae esse,
300 uti tū signa nōbīs certa dēclārēs inter eōs finēs quōs
fēcī!” Tum auspiciīs missīs dēclārātus rēx Numa dē
templō dēscendit.

19 Quī rēgnō ita potītus urbem novam, conditam vī et
armīs, iūre lēgibusque ac mōribus dē integrō condere
305 parat. Populum ferōcem pāce mītigandum esse ratus,
lānum ad infimum Argilētum fēcī, quī apertus bellum,
clausus pācem esse indicāret. (Bis deinde post Numae

iūris prudens = quī iūs
scit/intellegit

lituus
-ī m caput
velātum

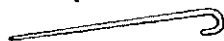

augur

ausus = audēns
ad ūnum omnēs = omnēs
ūnō ore

auspicātō *adv* = post-
quam auspicātus est

augur -is m = sacerdos
quī auspicātur
vēlāre = veste operīre
sēdem capere = cōnsidere
aduncus -a -um = ex-
trēmā parte curvus:

baculum aduncum

locum finīre = finēs loci
dēsīgnāre
trāns-ferre -tulisse
trāns-/trā-lātum

uti/utī = ut, utinam
dē-clārāre = ostendere,
nōtum facere

templum = locus ab au-
gure finitus et sacrātus
: postquam is rēgnō ita
potītus est
dē integrō = dēnuō

rērī ratum esse; ratus =
arbitrātus, cum arbitrá-
rētur

indicāre = nōtum facere

[annō 235 a. C.]

Pūnicus -a -um = Karthāginiēnsis
 Actiacus -a -um < Actium
 [annō 31 a. C.]
 pācem parere = pācem facere

(cūram) dē-pōnere = dī-mittere, relinquere

in-icere < in + iacere;
 metum iūsi. = eōs metu-entēs facere
 mīrāculum -ī n = rēs mīrābilis
 nocturnus -a -um < nox
 monitus -ūs m < monēre

suōs : propriōs

di-scribere = in certās partēs dividere
 (diēs) fāstus/nefāstus: quō fās/nefāstest cum populō agere (: iūs dicere)
 ūtilis -e = quī prōdest (↔ inūtilis)
 ad-vertere

Rōmulī (gen) similis
 = Rōmulō (dat) s.

assiduus -a -um = quī semper adest
 flāmen-inis m = sacerdotēs dei proprius

pūblicum -ī n = pecūnia pūblica, aerārium
 sāctus -a -um = iūre divīnō tūtus, sacer
 Saliī -ōrum m: sacerdōtēs Mārtis

rēgnum clausus est, semel T. Mānliō cōsule post primum bellum Pūnicum perfectum, iterum post proelium Actiacum ab imperātōre Caesare Augustō pāce 310 terrā marīque partā.)

Clausō Iānō, cum omnium finitimōrum animōs societate ac foederibus sibi iūnxisset, dēpositis externōrum periculōrum cūrīs, Numa omnium primum deōrum metum Rōmānīs iniciendum esse ratus est. Quī 315 cum dēscendere ad animōs nōn posset sine aliquō dīvīnō mīrāculō, simulat sibi cum deā Ēgeriā nocturnōs sermōnēs esse: 'eius monitū sē sacra quae dīs acceptissima essent īstituere, et sacerdotēs suōs cuique deōrum praeficere.'

320

Atque omnium primum ad cursūs lūnae in duodecim mēnsēs discripsit annum, additis Iānuariō et Februariō. Īdem nefāstōs diēs fāstōsque fēcit, quia aliquandō nihil cum populō agī ūtile futūrum esset.

Tum ad sacerdotēs creandōs animum advertit, quam- 20 quam ipse plūrimīs sacrīs, māximē sacrīs Iovis, praeerat. Sed quia in civitate bellicōsā plūrēs Rōmulī quam Numae similēs rēgēs fore putābat itūrōsque ipsōs ad bella, nē rēge absente sacra neglegerentur, Iovī assiduū sacerdotem creāvit quī 'flāmen Diālis' appellātus 330 est. Huic duōs flāminēs adiēcit, Mārtī ūnum, alterum Quirīnō, virginēsque Vestālēs lēgit; hīs, ut assiduae templi sacerdotēs essent, stipendium dē pūblicō statuit, eāsque virginitate sāctās fēcit. Saliōs item duodecim

335 Mārtī lēgit caelestiaque arma, quae ‘ancīlia’ appellan-
tur, ferre ac per urbem saltāre canentēs carmina iussit.
Pontificem deinde generum suum Numam Mārcium ex
patribus lēgit eīque sacra omnia scrīpta trādīdit, quibus
hostiūs, quibus diēbus, ad quae templa sacra fierent.

340 Cētera quoque omnia pūblica prīvātaque sacra pontifici
mandāvit, ut esset quem plēbs cōsuleret, nē rītūs ne-
glegerentur.

21 Cum igitur multitudō omnis ā vī et armīs ad rēs dīvī-
nās cūrāndās conversa esset, tum finitimī etiam populī
345 — quī antea castra, nōn urbem in mediō positam esse
ad turbādam omnium pācem crēdiderant — nefās pu-
tābant violāre cīvitatē quae tantā diligentiā deōs cole-
ret. Quam ob rem tūta pāx per omne Numae rēgnī
tempus cōservāta est.

350 Ita duo deinceps rēgēs, alius aliā viā, ille bellō, hic
pāce, cīvitatē auxerunt. Rōmulus septem et trīgintā
rēgnāvit annōs, Numa trēs et quadrāgintā. Cum valida,
tum temperāta et bellī et pācis artibus erat cīvītās.

RAPINA SABINARVM

355 [Ovidius: *Ars amātōria*. Ex librō I v. 109–110, 113–132]

Respiciunt oculisque notant sibi quisque puellam
quam velit, et tacitō pectore multa movent.

In mediō plausū (plausūs tunc arte carēbant)

rēx populō praedae signa --- dedit.

ancīle -is *n* = clipeus
Salīorum
saltāre = arte salire
/membra movēre
gener -erī *m* = maritus
filiae

mandāre = trādere, dare
negōtium
ut esset *aliquis*

violāre = (reī sānctae)
vim afferre
diligentiā -ae *f* < diligēns
deōs colere = rēs dīvīnās
cūrāre
cōn-servāre = integrum
servāre
deinceps *adv* = alius
post alium
alius aliā viā: alter alterā
viā (bellō), alter alterā
(pāce)

temperāre = placidum
facere (↔ turbāre)

rapīna -ae *f* < rapere

amātōrius -a -um: ars
amātōria = ars amandī
notāre = diligenter
animadvertere
movent : cōgitant

plausus -ūs *m* < plaudere

signa : signum (--- :
3 syllabae dēsunt)

ex-silire < ex + salire

virginibusque iniiciunt

ut columbae, timidissima
turba, fugiuntagnus *m*; agna -ae *f*

novellus -a -um

= parvulus

cōstāre -stitisse = idem
manēre

color qui fuit ante

faciēs = forma

laniare = scindere

columba

-ae *f*

geniālis -e = iugālis

sī qua = sī aliqua (puella)

sinus = pectus; *m* cupidō
sinūcor-rumpere = prāvum/
foedum facere, perdere

scīstī = scīvistī

commodum -i *n* = bo-
num, rēs utilisfāstī -ōrum *m* = tabula
diērum fāstōrum: titu-
lus carminis Ovidiū dē
diēbus anniferrō (*dat*): ad ferrum
(: pugnam)

lituus = tuba adunca

tubicen -inis *m* = quī
tubā canit

-que... -que = et... et

pignus -oris *n* = rēs cāradata fidei causā (prō
pecūniā mūtā); liberī
sunt 'pignora amoris'

prō-cumbere -cubuisse

↔ re-cumbere

Prōtinus exsiliunt, animum clāmōre fatentēs, 360

virginibus cupidās iniiciuntque manūs!

Ut fugiunt aquilās, timidissima turba, columbae,

utque fugit vīsōs agna novella lupōs,

sic illae timuēre virōs sine lēge ruentēs

— cōstitit in nullā quī fuit ante color. 365

Nam timor ūnus erat, faciēs nōn ūna timōris:

pars laniat crīnēs, pars sine mente sedet,

altera maesta silet, frūstrā vocat altera mātrem,

haec queritur, stupet haec, haec manet, illa fugit.

Dūcuntur raptae, geniālis praeda, puellae, 370

et potuit multās ipse decēre timor.

Sī qua repugnābat nimium comitemque negābat,

sublātam cupidō vir tulit ipse sinū

atque ita "Quid tenerōs lacrimīs corrumpis ocellōs?"

Quod mātīrī pater est hoc tibi" dixit "erō." 375

Rōmule, militibus scīstī dare commoda sōlus:

haec mihi sī dederis commoda, mīles erō!

MVLIERES PACEM FACIUNT

[Ovidius: Fāstī. Ex librō III v. 215–228]

Iam stābant aciēs ferrō mortīque parātae 380

iam lituō tubicen signa datūrus erat —

cum raptae veniunt inter patrēsque virōsque,

inque sinū nātōs, pignora cāra, ferunt.

Ut medium campī passīs tetigēre capillis,

in terram positō prōcubuēre genū, 385

et quasi sentirent, blandō clāmōre nepōtēs
tendēbant ad avōs braccia parva suōs;
quī poterat clāmābat 'avum', tunc dēnique vīsum,
et quī vix poterat posse coactus erat!

390 Tēla virīs animique cadunt, gladiisque remōtīs
dant socerī generīs accipiuntque manūs,
laudātāsque tenent nātās, scūtōque nepōtem
fert avus: hic scūtī dulcior ūsus erat!

PENSVM A

Dē modīs verbōrum

Magister discipulōs tac- et aud- iubet: "Tac-, discipulī, et aud-!" Mārcus nōn tac- nec aud-; magister eum monet ut tac- et aud-: "Tac-, Mārce, et aud-! Quot sunt bis sēna (2×6)?" Magister interrog- quot s- bis sēna, ac Mārcō imperat ut surg- et respond-: "Surg- et respond-, Mārce, sed cav- nē prāvē respond-!" Mārcus nōn surg- nec respond-. Magister: "Aud-, Mārce: iubeō tē surg- et respond-." Mārcus: "Nesciō quid respond-." Magister iubet eum digitīs comput-: "Digitīs comput-! Cūrā ut rēctē comput-!" Mārcus: "Interrog- aliōs! Nōlī semper mē interrog-!" Mārcus magistrum monet ut aliōs interrog-.

Cicerō cōsul Catilinam ex urbe ēgred- et proficisc- iussit: "Egred- ex urbe! Patent portae: proficisc-!" Cōsul ōratiōne suā effēcit ut Catilīna ex urbe ēgred- et in Etrūriam proficisc-.

Latīnus ab Aenēā quaesīvit 'quis es- et quid quaer-': "Tū quis — et quid quaer-?" Ille respondit 'sē es- Aenēam Trōiānum novamque sēdem quaer-': "Ego — Aenēās Trōiānus; novam sēdem quaer-."

ad avōs suōs

tubicen

socer -eri m = pater
coniugis
nāta -ac f = filia

Vocābula nova:

fascis
secūris
insigne
lictor
asylum
civitās
lēgatiō
indignatiō
spectāculum
lūdicrum
occasiō
spolia
quercus
decus
clādēs
armilla
globus
foedus
centuria
concursum
praesidium
militia
cōntiō
plēbs
fānum
interrēgnum
interrēx
augur
lituus
mirāculum
monitus
flāmen
ancile
gener
diligentia
plausus

columba
 agna
 commodum
 tubicen
 pignus
 socer
 agrestis
 vānus
 vicīnus
 hospitālis
 blandus
 lentus
 opīmus
 inīquus
 imbellis
 nefandus
 concors
 insperatus
 modicus
 acceptus
 dēnsus
 hodiernus
 obvius
 sublimis
 peregrinus
 externus
 faustus
 aduncus
 nocturnus
 nefastus
 fastus
 ūtilis
 assiduus
 sāctus
 amātorius
 novellus
 genialis
 coalēscere
 antēire
 perfugere
 creāre
 spernere
 discurrere
 profugere
 mitigāre
 concitāre
 fugāre
 spoliāre
 ēscendere
 dēsignāre
 invādere
 impetrāre
 migrāre

PENSVM B

Rōmulus rēx xii — sūmpsit, quī — imperiū, — et —, gere-
 rent, et c senātōrēs — [= lēgit]. Gentēs — [= finitimae]
 Rōmānōs — [= contemnēbant] nec — Rōmānam benignē
 audīvērunt. Id Rōmulus — passus est, sed — suam dissimu-
 lāns finitimōs ad — [= lūdōs] vocāvit. In mediō — [
 plaudere] iuvenēs Rōmānī — [= clāmantēs] — virginibusque
 manūs —, ut nārrat Ovidius in 'Arte —.' Parentēs virginum
 terrōre — [= percussī] — [= aufugiunt]. Rōmulus — verbīs
 animōs virginum — cōnābatur, sed parentēs civēs suōs contrā
 Rōmānōs —. Dum aliī — [= tempus idōneum] exspectant,
 Caenīnēnsēs in finēs Rōmānōrum —, sed Rōmulus — [=
 statim] eos — [= in fugam vertit] et ipse rēgem eōrum occidit
 et —; — rēgis in Capitōliō ad — sacram dēposuit et finēs
 templō Iovis —. Mulierēs ōrābant ut parentibus liceret Rō-
 mam —; quod facile —.

Tarpēia nōn — [= sine poenā] arcem hostibus —. Rōmu-
 lus Iovem ōrāvit ut fugam Rōmānōrum —. Tum mulierēs sē
 inter aciēs intulērunt patrēs virōsque ōrantēs 'nē sanguine —
 [= infandō] sē —!' Movet rēs — multitudinem — ducēs [= et
 m. et d.]. Sabīnī — [= virīs filiārum] et Rōmānī — suīs
 dextrās dant ac ducēs ad — faciendum — [= prōcēdunt].
 Ūnam — ē duābus faciunt et rēgnum —; nōn modo com-
 mūne, sed etiam — rēgnum eōrum fuit. Rōmulus rēx trēs —
 equitum —. Ita equitatū Rōmānō auctō cum finitimīs, quī
 agrōs Rōmānōs — [= populābantur] — [= pugnāvit] eōsque
 vīcit. Haec ā Rōmulō domī —que gesta sunt. Cum — militum
 habēret, subitō — [= ortā] procellā — [= ad caelum] raptus
 est. Proculus Iūlius affirmāvit 'Rōmulum dē caelō — sibi —
 fuisse.'

Post breve — populus Numam, quamquam — erat, rēgem
 creāvit et patrēs auctōrēs facti sunt: ergō nōn — [= populus],
 sed patrēs — quis Rōmae rēgnāret. Tum —, capite — et —
 (id est baculum —) tenēns, Iovem precātus est — [= ut]
 signa certa —; ita Numa — [= auspiciūs missis] rēx — est.

Numa rēs — [< ūtī] īnstituit: annum in XII mēnsēs — et diēs — et — fēcīt; — Diālem creāvit ac Vestālēs, Vestae sacerdōtēs — [=semper praesentēs], quās virginitāte — fēcīt; nec quae — virgō Vestālīs fierī poterat, sed nōbilissimae tantum. Cum igitur finitimī nefās putārent civitātem sānctam —, pāx multōs annōs — est.

Iānus clausus pācem esse —. Quī — [=valdē] maeret crīnēs et vestem — [= scindit] et ocellōs lacrimīs —. Prō pecūniā mūtūā — dandū est. — [< nox] tempore nauta sīdera in caelō — [= animadvertit].

Synōnyma: honōs et —; templum et aedēs et —; rēs mīrābilis et —; rūsticus et —; tardus et —; fēlix et —; grātus et —; iterum facere et —; taedēre et —; validus fierī et —; oppugnāre et —; aliquantum temporis et —; dēnuō et dē —.

Contrāria: victōria et —; aequus et —; bellicōsus et —; internus et —; concurrere et —; ērumpere et —; āvertere et —; recumbere et —.

PENSVM C

Quae sunt īnsignia imperiī?

Quōmodo Rōmulus civitātem auxit?

Cūr novus populus uxōribus carēbat?

Quārē Rōmulus finitimōs ad lūdōs vocāvit?

Quō rēx victor spolia opīma tulit?

Quōmodo Sabīnī arcem Rōmānam cēpērunt?

Quārē scūta sua in puellam coniēcērunt?

Quid fēcīt Rōmulus cum Rōmānī fugerent?

Quam ob rem pāx facta est cum Sabīnīs?

Cūr Rōmulus Veiōs expugnāre nōn potuit?

Quid accidit cum rēx cōntiōnem militum habēret?

Num milītēs rēgem in caelum rapī vīdērunt?

Quid Proculus Iūlius nārrāvit?

Quōmodo novus rēx creātus est?

Uter rēx ferōcior fuit, Rōmulusne an Numa?

Quōmodo Numa populum bellicōsum temperāvit?

prōdere
reciperāre
sistere
iterāre
prōvolāre
clāmītāre
ēvādere
respergere
pigēre
prōdire
cōnsociāre
cōnscribere
convalēscere
immittere
vāstāre
populārī
excīre
percellere
oppōnere
irrupere
dimicāre
cooriri
dēlabi
adoriri
imperitāre
decernere
vēlāre
declārāre
indicāre
inīcere
discrībere
advertere
saltāre
violāre
cōservāre
temperāre
notāre
exsilīre
laniāre
corrumpere
prōcumbere
cum...tum
quīlibet
aegrē
proinde
admodum
impūne
cōnfestim
aliquamdiū
auspicātō
uti
dē integrō
deinceps

ROMA ET ALBA

[Ex T. Līviū 'Ab urbe conditā' librō I.22–31,
nōnmūllīs mūtātīs et praetermissīs]

bellum in-dicere = dicere
sē bellum factūrum esse
rēs : rēs pūblica

cuius pugna...

dis-similis -e ↔ similis

avītus -a -um < avus
stimulāre = incitāre
senēscere -nuisse = senex
fieri
ōtium = pāx
māteria : causa

utrimque = ab utrāque
parte

Albānīs bellum indictum

Numae morte ad interrēgnum rēs rediit. Inde Tullum 22
Hostīlium, nepōtem Hostiī Hostiliī, cuius in infimā
arce clāra pugna adversus Sabīnōs fuerat, rēgem popu-
lus creāvit; patrēs auctōrēs factī sunt. 5

Hic nōn solum proximō rēgī dissimilis, sed ferōcior
etiam quam Rōmulus fuit. Cum aetās vīrēsque, tum
avīta quoque glōria animum stimulābat. Senēscere igi-
tur cīvitatē ōtiō ratus, undique māteriam bellī faciendī
quaerēbat. 10

Forte ēvenit ut agrestēs Rōmānī ex Albānō agrō, Al-
bānī ex Rōmānō praedās agentent. Imperitābat tum
Gāius Cluilius Albae. Utrimque lēgātī eōdem ferē tem-

pore ad rēs repetendās missī sunt. Tullus imperāverat
 15 suis ut sine morā mandāta agerent. Satis sciēbat rēgem
 Albānum negātūrum esse: ita iūre bellum indicī posse.
 Ab lēgātīs Albānīs sēgnius rēs ācta est. Exceptī ab Tullō
 blandē ac benignē, libenter rēgis convīviō intersunt. In-
 terim Rōmānī et rēs repetīverant priōrēs et negantī rēgī
 20 Albānō bellum in trīcēsimum diem indīxerant. Haec
 renūntiant Tullō. Tum Tullus ā lēgātīs Albānīs quaerit
 ‘quid petentēs vēnerint?’ Illī prīmum sē pūrgāre cōnan-
 tur: ‘sē invītōs aliquid quod displiceat Tullō dictūrōs
 esse: rēs repetītum sē vēnisse; nisi reddantur, bellum
 25 indicere iussōs esse.’ Ad haec Tullus “Nūntiāte” inquit
 “rēgī vestrō rēgem Rōmānum deōs facere testēs uter
 prius populus lēgātōs rēs repetentēs superbē dīmiserit,
 ut in eum omnēs huius bellī clādēs vertant!”
 23 Haec nūntiant domum Albānī. Et bellum utrimque
 30 omnibus vīribus parābātur, cīvīlī bellō simillimum,
 prope inter parentēs nātōsque, cum Rōmānī ab Albā
 ortī essent.

Albānī priōrēs ingentī exercitū in agrum Rōmānum
 impetum fēcēre. Castra locant, fossā circumdant, haud
 35 plūs quīque mīlia passuum ab urbe, nam hoc spatium
 interest inter Rōmam et locum quī ‘fossa Cluilia’ ab
 nōmine ducis per aliquot saecula appellātus est, quoad
 nōmen vetustāte abolēvit. In hīs castrīs Cluilius, Albā-
 nus rēx, moritur. Albānī Mettium Fūfētium dictātōrem
 40 creant.

rēs re-petere = postulāre
 ut rēs reddantur

convīviō (*dat*) interesse =
 in convīviō adesse

re-nūntiāre

pūrgāre = pūrum facere,
 excūsāre
 invītus -a -um = nōlens
 (↔ libēns)
 dis-plīcēre ↔ placēre

cīvīlis -e < cīvīs; bellum
 c.e = bellum inter cīvēs
 similis: *comp* -ilior,
sup -illimus

plūs v mīlia = plūsquam
 v mīlia
 spatium -ī n: centum
 passūs haud magnum
spatium est

abolēscere -ēvisse = abo-
 lērī, ē memoriā exīre
 dictātōr -ōris m = dux cui
 rēgia potestās datur

(frātrēs) tri-geminī = trēs
eōdem diē nātī
morte : ob mortem

(castra) statīva = castra
quae diū ūnō locō stant
ducit *exercitum*
quam proximē potest
= tam prope quam
(māximē) potest

per-tinēre ad = attingere,
afflicere

et Albānī = etiam A.

ex foedere = ex verbis
foederis

cognātus -a -um = ab
eōdem ortus
quō... eō... (+ comp) =
quantō... tantō...
propior -ius comp
(< prope)
memoresse = meminisse;
m. estō = mementō

spectāculō (*dat*) essealicui
= spectārī ab aliquō
ag-gredi -gressum = op-
pugnāre, adorīri
via : modus agendī

quā decernī possit utrī
utrīs imperent
utrī utrīs : uter utrī
populō
indolēs -is f = ingenium

Trigeminōrum pugna

Interim Tullus ferōx, praecipuē morte rēgis, nocte
praeteritis hostium castris infestō exercitū in agrum Al-
bānum pergit. Ea rēs ab stativīs excivit Mettium. Dūcit
quam proximē ad hostem potest. Inde lēgātum praemis- 45
sum nūntiāre Tullō iubet, 'priusquam dimicent, opus
esse colloquiō; sē aliquid allātūrum esse quod nōn mi-
nus ad rem Rōmānam quam ad Albānam pertineat.'

Tullus colloquium haud recūsāt, sed tamen cōpiās
suās in aciem ēdūcit. Exeunt contrā et Albānī. Post- 50
quam instructū utrimque stābant, cum paucīs comitibus
in medium ducēs prōcēdunt. Ibi ōrditur Albānus: "In-
iūriāe et rēs nōn redditae, quae ex foedere repetitāe
sunt, causa huius bellī esse dīcuntur. Sed sī vērā dī-
cenda sunt, cupidō imperiī duōs cognātōs vicinōsque 55
populōs ad arma stimulat. Illud tē, Tulle, moneō:
Etrūsca rēs quanta sit, tū, quō propior es, eō magis
scīs. Multum illī terrā, plūrimum marī valent. Memor
estō, iam cum signum pugnae dabis, hās duās aciēs
spectāculō fore Etrūscīs, ut pugnā fessōs cōfectōsque, 60
simul victōrem ac victum, aggrediantur. Itaque — sī
nōs dī amant — ineāmus aliquam viam, quā sine
magnā clāde, sine multō sanguine utrīusque populī dē-
cernī possit utrī utrīs imperent."

Haud displicet rēs Tullō, quamquam cum indole, 65
tum spē victōriāe ferōcior erat. Ratiōnem ineunt, cui et
fortūna ipsa prae-buit māteriam: Forte in duōbus tum 24

exercitibus erant trigemini fratrēs, Horātiū Cūriatiūque,
nec aetate nec viribus disparēs. Eōs rogant rēgēs ut prō
70 suā quisque patriā dimicet ferrō: 'ibi imperium fore
unde victōria fuerit.'

Fratrēs nōn recūsant. Tempus et locus convenit.
Priusquam dimicarent, foedus ictum est inter Rōmānōs
et Albānōs hīs lēgibus 'ut cuius populī cīvēs eō certā
75 mine vicissent, is alterī populō cum bonā pāce imperi-
tāret.'

25 Foedere ictō, trigeminī — sicut convēnerat — arma
capiunt. Cum utrīque suōs adhortārentur — 'deōs pa-
triōs, patriam ac parentēs omnēsque cīvēs illōrum tunc
80 arma, illōrum intuērī manūs!' — ferocēs in medium
inter duās aciēs iuvenēs prōcēdunt. Cōnsēderant utrim-
que prō castrīs duo exercitūs intentī in minimē grātum
spectāculum.

Datur signum, infestisque armīs velut aciēs ternī
85 iuvenēs, magnōrum exercituum animōs gerentēs, con-
currunt. Nec hīs nec illīs periculum suum ob oculōs
versātur, sed pūblicum imperium servitiumque. Ut prī-
mō statim concursū increpuere arma micantēsque ful-
sere gladii, horror ingēns spectantēs perfūdīt. Deinde,
90 cum iam nōn mōtus tantum corporum agitātiōque an-
ceps tēlōrum armōrumque sed vulnera quoque et san-
guis spectāculō essent, duo Rōmānī super alium alius,
vulnerātis tribus Albānīs, expīrantēs concidērunt. Ad
quōrum cāsum cum conclāmāvisset gaudiō Albānus

dis-pār -paris = impār,
dissimilis
ferrum : gladius

ibi unde victōria fuerit :
apud eōs qui vicerint

foedus icere = foedus
facere
lēgēs = condiciōnēs
cuius populī cīvēs =
populus cuius cīvēs

utrīque : et Rōmānī et
Albānī
ad-hortārī = hortārī
"dīū patrii, patria ac pa-
rentēs... *vestra nunc*
arma, *vestrās* manūs
intuentur"

prō castrīs = ante castra
(prōspiciēs ā castrīs)

suum : ipsōrum
ob = ante
servitium -ī n = servitūs
(↔ imperium)
in-crepāre -uisse =
strepitum facere
spectantēs = spectātōrēs
mōtus -ūs m < movēre
agitātiō -ōnis f < agitāre
= citō movēre
anceps -cipitis = in utram-
que partem versus
: super alterum alter

ex-spīrāre = morī

integer : incolumis

nē-quāquam = nūllō
modōfugam capit = fugere
incipit
secūtūrōs esseinter-vāllum -īn = spa-
tium interiectumin-clāmāre alicui = clā-
māre ad aliquem(rē) dē-fungī -fūctum =
(rem) cōnficere, per-
agerecōnficit : interficit
in-tāctus -a -um = nōn
tāctus, integer
gemināre = duplicem
facere, bis facere
dabat : faciēbat
fessum corpusstrāgēs -is f = caedēs
ob-icere = oppōnere,
offerre
iugulum -īn = prior colli
pars

iugulum

quō locō = eō locō quō

exercitus, Rōmānās legiōnēs iam spēs tōta dēseruerat. 95

Forte ūnus Horātius integer fuit — ut ūniversīs sōlus
nēquāquam pār, sīc adversus singulōs ferōx. Ergō, ut
dīvideret pugnam eōrum, capit fugam, ita ratus Albā-
nōs secūtūrōs ut quemque vulnere affectum corpus si-
neret. Iam aliquantum spatiū ex eō locō ubi pugnātum 100
est aufūgerat, cum respiciēns videt Cūriātiōs magnīs
intervāllis sequentēs, ūnum haud procul ab sēsē abesse.
In eum magnō impetū rediit. Et dum Albānus exercitus
inclāmat Cūriātiīs uti opem ferant frātrī, iam Horātius
caesō hoste victor secundam pugnam petēbat. Tūnc clā- 105
mōre ingentī Rōmānī adiuvant militem suum. Et ille
dēfungī proeliō festīnat. Prius igitur quam alter — nec
procul aberat — cōsequī posset, et alterum Cūriātium
cōnficit. Iamque singulī supererant, sed nec spē nec
vīribus parēs. Alterum intāctum ferrō corpus et gemi- 110
nāta victōria ferōcem in certāmen tertium dabat; alter,
fessum vulnere fessum cursū corpus trahēns victusque
frātrum ante sē strāge, victōrī obicitur hostī. Nec illud
proelium fuit: male sustinentī arma gladium in iugulō
dēfigit, iacentem spoliāt. 115

Rōmānī ovariantes ac grātulantēs Horātium accipiunt,
eō māiōre cum gaudiō quod prope metum rēs fuerat.
Inde utrīque suōs mortuōs sepeliunt. Sepulcra posita
sunt quō quisque locō cecidit: duo Rōmāna ūnō locō
propius Albam, tria Albāna Rōmam versus, sed inter- 120
vāllis interiectīs, ut pugnātum est.

Amor immātūrus

26 Priusquam inde dīgrederentur, Tullus Mettiō impe-
rat uti iuventūtem in armīs habeat: ‘sē eōrum operā
125 ūsūrum, sī bellum cum Vēientibus foret.’ Ita exercitūs
inde domum abductī sunt.

Prīnceps Horātius ibat, trigemina spolia prae sē ge-
rēns. Cui soror virgō, quae dēsponsa ūnī ex Cūriātīs
fuerat, obvia ante portam Capēnam fuit, cognitōque
130 super umerōs frātris palūdāmentō spōnsī, quod ipsa
cōnfecerat, solvit crīnēs et flēbiliter nōmine spōnsum
mortuum appellat. Movet ferōcī iuvenī animum com-
plōrātiō sorōris in victōriā suā tantōque gaudiō pū-
blicō. Strictō itaque gladiō, simul verbīs increpāns,
135 trānsfigit puellam! “Abī hinc cum immātūrō amōre ad
spōnsum” inquit “oblīta frātrum mortuōrum vīvique,
oblīta patriae! Sīc eat quaecumque Rōmāna lūgēbit
hostem!”

Atrōx visum est id facinus patribus plēbīque. Horā-
140 tius, etsī tam bene dē patriā meritis erat, tamen in iūs
ad rēgem raptus est. Rēx, nē ipse rem tam trīstem iūdi-
cāret ac secundum iūdicium supplicīi auctor esset, con-
ciliō populī advocātō, “Duumvirōs” inquit, “quī Horā-
tiō perduelliōnem iūdicent, secundum lēgem faciō.”

145 Horrenda lēgis verba haec erant: “Duumvirī perduel-
liōnem iūdicent. Sī vincent, caput obnūbitō! Infēlicī
arborī reste suspenditō! Verberātō vel intrā pōmērium
44 vel extrā pōmērium!” (Pōmērium est locus quem in

arbor
infelix

ūsūrum esse
foret = esset

prīnceps = prīmus

dē-spondere -spondisse
-spōnsum = spondere

palūdāmentum -i n =
pallium militis
spōnsus -i m = marītus
futūrus
flēbilis -e = flēns

complōrātiō -ōnis f <
com-plōrāre = plōrāre

increpāre = magnā vōce
reprehendere
trāns-figere = per me-
dium corpus percutere

lūgēre aliquem = lūgēre
ob mortem alicuius

atrōx -ōcis = crudēlis,
inhūmānus

iūdicāre = dēcernere
quid iūstum sīt
secundum iūdicium = ex
iūdicio

duum-virī = duo virī quī
negōtium pūblicum
cūrant
perduelliō -ōnis f = scelus
māximum contrā rem
pūblicam
ob-nūbere = vėlāre

restis -is f = fūnis
sus-pendere = penden-
tem facere

spatium = locus vacuus
/apertus

iūdex -icis *m* = is qui
iūdicat
crimen -inis *n* = id quod
accūsātur
condemnāre = poenam
meruisse iūdicāre

col-ligāre = vinculo
coniungere

laqueus
-im

prō-vocāre (ad populum)
= postulāre ut populus
iūdicet
prōvocātiō -ōnis *f*
< prōvocāre
prō-clāmāre = publicē
clāmāre
iūdicāre : cēnsēre

Pila Horātia dicitur locus
quidam in forō Rōmānō
huncine = hunc-ne

decorāre (< decus) =
ōrnāre (honōribus)
cruciātus -ūs *m* < cruciāre

quod spectāculum : hoc s.
dē-fōrmis -e ↔ fōrmōsus

parere = facere, dare

liberātor -ōris *m* = qui
liberat

condendīs urbibus quondam Etrūscī, ubi mūrum duc-
tūrī erant, cōnsecrābant, ut et intrā et extrā moenia 150
aliquid pūrī solī patēret; hoc spatium, quod neque habi-
tārī neque arārī fās erat, ‘pōmērium’ Rōmānī appellāvē-
runt.)

Hāc lēge duumvirī creatī sunt, iūdicēs sevērissimī, 26
quī sē tam grave crīmen negligere posse nōn rēbantur, 155
et Horātium condemnāvērunt. Tum alter ex iīs “Pūblī
Horātī, tibi perduellīōnem iūdicō” inquit. “Ī, līctor,
colligā manūs!” Accesserat līctor iniciēbatque laqueum
collō...

Tum Horātius “Ad populum prōvocō” inquit. Itaque 160
prōvocātiō facta ad populum est. Mōtī hominēs sunt in
eō iūdicīō māximē P. Horātiō patre prōclāmante ‘sē fi-
liam iūre caesam iūdicāre!’ Ōrābat deinde ‘nē sē, quem
paulō ante cum ēgregiā stirpe cōnspexisent, orbum lī-
berīs facerent!’ Inter haec senex iuvenem amplexus, 165
spolia Cūriātiōrum fixa eō locō quī nunc ‘Pīla Horātia’
appellātur ostentāns, “Huncine” aiēbat “quem modo
decorātum ovantemque victōriā incēdentem vīdistis,
Quirītēs, eum vīctum inter verbera et cruciātūs vidēre
potestis? Quod vix Albānōrum oculī tam dēfōrme spec- 170
tāculum ferre possent! ‘Ī, līctor, colligā manūs’ — quae
paulō ante armātae imperium populō Rōmānō peperē-
runt! ‘Ī, caput obnūbe’ — liberātōris urbis huius!
‘Arbore infelicī suspende! Verberā vel intrā pōmērium’
— modo inter illa pīla et spolia hostium! — ‘vel extrā 175

pōmērium' — modo inter sepulcra Cūriātiōrum! Quō enim dūcere hunc iuvenem potestis ubi nōn sua decora eum ā tantā foeditātē supplicii dēfendant?"

Nōn tulit populus nec patris lacrimās nec ipsiūs pa-
180 rem in omni periculō animum, absolvēruntque admīrā-
tiōne magis virtūtis quam iūre causae.

Mettū perfidia ac supplicium

27 Nec diū pāx Albāna mānsit. Īra vulgī Albānī, quod
tribus militibus fortuna pūblica commissā erat, inge-
185 nium dictātōris corrūpit, et quoniam rēcta cōsilia haud
bene ēvēnerant, prāvīs cōsiliīs reconciliāre populārium
animōs coepit. Igitur, ut prius in bellō pācem, sic in
pāce bellum quaerēs, quia suae civitātī virēs deesse
cernēbat, ad bellum palam gerendum aliōs concitat po-
190 pulōs, ipse clam prōditiōnem parat. Fidēnātēs, cum
Mettius sē ad eōs trānsitūrum prōmīsisset, ad bellum
incitantur et apertē ā sociīs Rōmānīs ad Vēientēs hostēs
dēficiunt.

Tullus — Mettiō exercitūque eius Albā arcessitō —
195 contrā hostēs dūcit. Ubi Aniēnem fluvium trānsiit, ad
cōnfluentēs collocat castra. Inter eum locum et Fidēnās
Vēientium exercitus Tiberim trānsierat. Hī in aciē
prope flūmen tenuēre dextrum cornū; in sinistrō Fidē-
nātēs propius montēs cōsistunt. Tullus adversus Vē-
200 ientem hostem dīrigit suōs, Albānōs contrā legiōnem
Fidēnātiū collocat.

foeditās -ātis *f* < foedus;
tanta *f.* supplicii = tam
foedum supplicium

ab-solvere ↔ condem-
nāre
causa = rēs iudicanda

perfidia -ae *f* < perfidus
(↔ fidēs)
vulgus -ī *m* = populus,
plēbs
(rem alicui) committere
= trādere, crēdere

re-conciliāre
populārēs -iū *m* = civēs

palam ↔ clam

prōditiō -ōnis *f* < prōdere

trānsitūrum esse

dēficere (ā sociō ad hos-
tem) = sociū dēserere
et trānsire ad hostem

Aniō -ēnis *m*; fluvius in
Tiberim influēs
cōn-fluere = in eundem
locum fluere; cōnfluen-
tēs = locus ubi fluvii
cōfluunt
cornū = pars aciē dextra
aut sinistra

(aciem) dī-rigere = ordine
īnstruere
legiō : exercitus

animī : virtūtis

sēnsim = paulātim, cautē

rērī ratum: ratus est
= arbitratū estcitātus -a -um = citō
currēnsnihil *adv* = nēquāquam
trepidātiō -ōnis /
< trepidāre
circum-dūcere
nūdus -a -um = quī nōn
dēfenditurLatīnē scīre = linguam
Latīnam scīre
inter-clūdere = clau-
dendō prohibēreante *adv* = antea

Mettiō nōn plūs animī erat quam fideī. Nec manēre ergō nec apertē ad hostēs trānsīre ausus, exercitum Albānum sēnsim ad montēs abdūcere coepit; inde, ubi satis sēsē subiisse ratus est, tōtam aciem in locō supe- 205 riore instrūxit. Cōsiliū erat cum iīs sē iungere quibus fortūna victōriam daret.

Primō Rōmānī quī Albānīs proximī steterant mirā- bantur, cūr sociī ā lateribus suis dīgrederentur. Inde eques citātō equō nūntiat rēgī ‘abīre Albānōs!’ Tullus 210 equitem clārā increpāns vōce, ut hostēs exaudīrent, redīre in proelium iubet: ‘nihil trepidātiōne opus esse; suō iussū circumducī Albānum exercitum, ut Fidēnā- tium nūda terga invādat!’

Terror ad hostēs trānsit: et audīverant clārā vōce 215 dictum, et magna pars Fidēnātium Latīnē sciēbant. Ita- que, nē subitō impetū Albānōrum interclūderentur ab oppidō, terga vertunt. Īnstāt Tullus, fūsōque Fidēnā- tium cornū, in Vēientēs aliēnō pavōre perculsōs ferōcior redit. Nec illī tulēre impetum, sed ab effūsā fugā flū- 220 men obiectum ā tergō arcēbat. Quō postquam fugientēs dēvēnērunt, aliī arma foedē iactantēs in aquam caeci ruēbant, aliī dum cūctantur in rīpā inter fugae pugnae- que cōsiliū oppressī sunt. Nōn alia ante Rōmāna pugna atrōcior fuit. 225

Tum Albānus exercitus, spectātor certāminis, in 28 campōs dēductus est. Mettius Tullō dē victōriā grātulā- tur. Contrā Tullus Mettium benignē alloquitur; Albā-

nōs castra sua Rōmānīs castrīs iungere iubet; sacrifici-
 230 cium in diem posterum parat.

Ubi illūxit, parātīs omnibus ut solet, vocārī ad cōn-
 tiōnem utrumque exercitum iubet. Albānī, ut rēgem
 Rōmānum cōntiōnantem audirent, proximī cōstitēre.
 Eōs circumsistit armāta Rōmāna legiō. Tum ita Tullus
 235 ōrditur:

“Rōmānī! Sī umquam ullō in bellō fuit quod primum
 dis immortalibus grātiās agerētis, deinde vestrae ipsō-
 rum virtūtī, hesternum id proelium fuit. Dīmīcātum est
 enim nōn magis cum hostibus quam — quae dīmīcatiō
 240 māior atque periculōsior est — cum prōditiōne ac perfī-
 diā sociōrum. Nam iniussū meō Albānī subiēre ad mon-
 tēs! Nec ea culpa omnium Albānōrum est: ducem secūtī
 sunt, ut et vōs, sī ego inde agmen abducere voluissem,
 fēcissētis. Mettius ille est ductor itineris huius, Mettius
 245 idem huius auctor bellī, Mettius foederis Rōmānī Albā-
 nīque ruptor!”

Centuriōnēs armātī Mettium circumsistunt. Rēx cē-
 tera ut ōrsus erat peragit: “Quod bonum, faustum fēlīx-
 que sit populō Rōmānō ac mihi vōbīsq̄ue, Albānī: po-
 250 pulum omnem Albānum Rōmam trādūcere in animō
 mihi est, ūnam urbem, ūnam rem publicam facere. Ut
 ex ūnō quondam in duōs populōs dīvīsa Albāna rēs est,
 sīc nunc in ūnum redeat!” Ad haec Albāna iuventūs,
 inermis ab armātīs saepta, silentium tenet. Tum Tullus:
 255 “Mettī Fūfētī!” inquit, “Sī ipse discere possēs fidem ac

il-lūcēscere -ūxisse = lū-
 cēre incipere; illūcēscit
 = lūx fit
 ut solet = ut fieri solet

cōntiōnārī = prō cōntiōne
 loquī
 circum-sistere = circum-
 dare

fuit quod... = causa fuit
 quārē...

hesternus -a -um = heri
 factus
 nōn magis... quam = nōn
 tam... quam
 dīmīcatiō -ōnis f
 < dīmīcare
 in-iussū ↔ iussū

culpa -ae f = causa accū-
 sandī/pūniendī

ductor -ōris m = quī dūcit

ruptor -ōris m = quī
 rumpit
 centuriō -ōnis m = miles
 quī centuriae praefectus
 est

trā-dūcere = trānsferre
 in animō mihi est = cōsi-
 lium meum est, certum
 mihi est
 rēs pūblica = civitas

saeptū -psisse -ptum
 = cingere

servāre ↔ rumpere

īn-sānābilis -e = quī
sānārī nōn potest
at = tamen, saltem

Fidēnās-ātis *adi*

(animus) anceps =
dubius
dis-trahere = trahere
in contrāriās partēs
quadrīgae -ārum *f* = IV
equī currū iūctī
ligāre = vincire
diversus -a -um
= contrārius
lacerāre = laniāre
tanta foeditās spectāculi
= tam foedum spectā-
culum

dī-ruere -uisse -utum
= dēstruere
inter haec = intēreā
quī trādūcerent (*cont*)
= ut trādūcerent

ef-fringere -frēgisse
-frāctum < ex + fran-
gere

ferrō flammāque : armīs
et igne
maestitia -ae *f* < maestus
dē-figere = figere

postrēmum *adv*

vagārī = errāre
ultimū *sup* (< ultrā)
= extrēmū
pulvis -eris *m* = terra
sicca quae ventō
spargitur

continēns -entis = sine
intervallō

foedera servāre, vīvum tē id docuissem. Nunc, quo-
niam tuum īnsānābile ingenium est, at tū tuō suppliciō
docē hūmānum genus ea sāncta crēdere quae ā tē violāta
sunt! Ut igitur paulō ante animum inter Fidēnātem Rō-
mānamque rem ancipitem gessistī, ita iam corpus in 260
duās partēs distrahendum dabis!"

Duābus admōtīs quadrīgīs, in currūs eārum ligat
Mettium. Deinde in dīversās partēs equī concitātī sunt
lacerātum in utrōque currū corpus et membra portan-
tēs. Āvertēre omnēs ab tantā foeditāte spectāculi oculōs. 265

Alba dīruta

Inter haec iam praemissī Albam erant equitēs quī 29
multitudinem trādūcerent Rōmam. Legiōnēs deinde
ductae sunt ad dīruendam urbem. Quae ubi intrāvēre
portās, nōn quidem fuit tumultus ille nec pavor quālis 270
captārum esse urbium solet, cum — effrāctīs portīs strā-
tīsve mūrīs aut arce vī captā — clāmor hostīlis et cursus
per urbem armātōrum omnia ferrō flammāque miscet,
sed silentium trīste ac tacita maestitia ita dēfixit om-
nium animōs ut nunc cūctantēs in līminibus stārent, 275
nunc per domōs suās, quās tum postrēmum vīdērunt,
vagārentur. Ut vērō iam fragor tēctōrum quae dīruē-
bantur in ultimīs urbis partibus audiēbātur pulvisque
velut nūbe omnia implēverat, Albānī tēcta in quibus
nātus quisque ēducātusque erat relinquentēs exiērunt. 280
Iam continēns agmen migrantium implēverat viās, et

cōspectus aliōrum renovābat lacrimās, vōcēsque etiam miserābilēs exaudiēbantur, mulierum praecipuē, cum templa augusta ab armātis occupāta praeterirent ac
285 velut captōs relinquerent deōs.

Ēgressīs urbe Albānīs, Rōmānī passim pūblica prīvā-
taque omnia tēcta dīruunt, ūnāque hōrā quadringentō-
rum annōrum opus, quibus Alba steterat, funditus dē-
lētum est. Templīs tamen deōrum (ita enim ēdictum ab
290 rēge erat) abstinuērunt.

30 Rōma interim crēscit Albae ruīnīs. Duplicātur cī-
vium numerus. Caelius additur urbī mōns, et eam sē-
dem Tullus rēgiae capit ibique habitāvit. Prīncipēs Al-
bānōrum in patrēs lēgit, ut ea quoque pars reī pūblīcae
295 crēsceret, et senātui ita ab sē auctō cūriam aedificāvit,
quae ‘cūria Hostīlia’ ūsque ad patrum nostrōrum aetā-
tem appellāta est. Equitum decem turmās ex Albānīs
lēgit, et legiōnēs veterēs supplēvit et novās cōnscrīpsit.

Sabīnī dēvictī

300 Cum iam vīribus suis satis cōfideret, Tullus Sabīnīs
bellum indīxit, gentī eā tempestāte secundum Etrūscōs
opulentissimae vīrīs armīsque. Utrīque iniūriae factae
ac rēs nēquīquam repetitae erant; hae causae bellī affe-
rēbantur. Cum bellum utrīque summā ope parārent,
305 Tullus prior in agrum Sabīnum trānsīre properat.
Pugna atrōx ad silvam Malitiōsam fuit, ubi equitātū
nūper auctō plūrimum Rōmāna aciēs valuit. Ab equiti-

miserābilis -e = mise-
randus
occupāre = vī capere
et suum facere

passim = longē lātēque,
ubique

ē-dicere = pūblicē
imperāre

ruīna -ae f < ruere
duplicāre = duplicem
(bis tantō māiōrem)
facere
capit : sūmit

in patrēs : in senātum

turma -ae f = equitum
numerus XXX
sup-plēre -ēvisse -ētum =
augēre addendō quae
dēsunt

dē-vincere = plānē
vincere

eā tempestāte = eō
tempore
secundum Etrūscōs =
post Etrūscōs (sōlī
Etrūscī opulentiōrēs
erant)

summā ope = omnibus
vīribus

in-vehere

suscipere = accipere et
suum facere
cultus -ūs *m* < colere

militia = officium
militum

militiae (*loc*) = in castris,
in bellō
donec = quoad

quī... ratus esset = etsi
ratus erat
animum dēdere = sē
dēdere = studere
religiō -ōnis *f* = cūra rē-
rum divinārum, metus
deōrum
status -ūs *m*; *s.* rerum =
modus quō rēs stant
(: sē habent)

cōn-flagrāre = flagrāre,
igne absumi

bus repente invec̄tis turbātū sunt ōrdinēs Sabīnōrum,
nec deinde resistere nec fugere sine magnā caede potuē- 310
runt.

Dēvic̄tis Sabīnīs, cum in magnā glōriā magnisque 31
opibus rēgnum Tullī ac tōta rēs Rōmāna esset, nūntiā-
tum rēgī patribusque est 'in monte Albānō lapidēs dē
caelō cecidisse.' Etiam vōx ingēns ex summō monte au-
dīta Albānōs monuisse dīcitur 'ut patriō rītū sacra face- 315
rent.' Nam, velut dīs quoque simul cum patriā relictīs,
Albāni aut Rōmāna sacra suscēperant aut fortūnae irātī
cultum relīquerant deōrum.

Tullus fulmine ictus

Haud ita multō post pestilentia orta est. Quam ob 320
rem cum iuvenēs militiam recūsāre inciperent, nūlla
tamen ab armīs quīēs dabātur ā bellicōsō rēge, quī etiam
sāniōra militiae quam domī iuvenum corpora esse rēbā-
tur — donec ipse quoque gravī morbō affectus est.
Tunc adeō frāctus simul cum corpore est animus ille 325
ferōx, ut quī antēā nihil minus rēgium ratus esset quam
sacrīs dēdere animum, repente summā cūrā deōs coleret
religiōnibusque etiam populum implēret. Iam hominēs
eum statum rerum quī sub Numā rēge fuerat dēsīde-
rantēs, ūnam opem aegrīs corporibus relictam esse crē- 330
debant: sī veniam ā dīs impetrāvissent. Sed rēx, cum
sacrum Iovī nōn rīte fēcisset, fulmine ictus cum domō
suā cōnflagrāvit.

335 Tullus magnā glōriā bellī rēgnāvit annōs duōs et trī-
gintā.

annōs XXXII: 672–640
a. C.

CAVSA HORATII

[Ex M. Tullii Cicerōnis ‘De inventiōe’ librō II]

[Cicerō adulēscēns artem ōrātōriam scrīpsit ‘De inventiōe’,
id est de inveniendīs argūmentīs, in quā exemplī grātiā

340 causam Horātii attulit:]

78 Horātius, occīsīs tribus Cūriātiis et duōbus āmissīs frā-
tribus, domum sē victor recēpit. Is animadvertit sorō-
rem suam de frātrum morte nōn labōrantem, spōnsī
autem nōmen appellāntem identidem ‘Cūriātii’ cum ge-
345 mitū et lāmentātiōne. Indignē passus virginem occīdit!
Accūsātur.

79 Intentiō est: “Iniūriā sorōrem occīdistī.”

Dēpulsio est: “Iūre occīdī.”

Quaestiō est: “iūrene occīderit?”

350 Ratiō est: “Illa enim hostium mortem lūgēbat, frā-
trum neglegēbat, mē et populum Rōmānum vīcisse mo-
lestē ferēbat.”

Infirmitiō est: “Tamen ā frātre indemnātā necārī
nōn oportuit.”

355 Ex quō iūdicātiō fit: ‘cum Horātia frātrum mortem
neglegeret, hostium lūgēret, frātris et populī Rōmānī
victōriā nōn gaudēret, oportueritne eam ā frātre indem-
nātā necārī?’

causa Horātii = quod prō
Horātiō dīci potest in
iūdicīō
inveniō -ōnis f
< invenire
ōrātōrius -a -um < ōrātor
argūmentum -ī n = id
quod arguitur

sē re-cipere = redire

labōrāre = dolere

identidem = iterum
iterumque
lāmentātiō -ōnis f
= complōrātiō
indignē patī = aegrē patī

intentiō -ōnis f = verba
crīminis
dēpulsio -ōnis f = respōn-
sum quō crīmen dē-
pellitur (= refellitur)
quaestiō -ōnis f = quod
quaeritur
ratiō = causa quā factum
dēfenditur (: excūsātur)
infirmitiō -ōnis f = re-
spōnsum quod ratiōnem
infirmit (= infirmam
facit)
in-demnātus -a -um =
nōn condemnātus

iūdicātiō -ōnis f = quod
est iūdicandum

Vocabula nova:

spatium
 dictātor
 statīva
 indolēs
 servitium
 mōtus
 intervallum
 strāgēs
 iugulum
 palūdamentum
 sponsus
 complōratiō
 duumvirī
 perduelliō
 restis
 pōmērium
 iūdex
 crīmen
 laqueus
 prōvocatiō
 cruciātus
 liberātor
 foeditās
 perfidia
 vulgus
 popularēs
 prōditiō
 confluentēs
 trepidatiō
 dimicātiō
 culpa
 ductor
 ruptor
 centuriō
 quadrigae
 maestitia
 pulvis
 ruīna
 turma
 cultus
 religio
 status
 argūmentum
 inventiō
 lamentātiō
 intentiō
 dēpulsio
 quaestiō
 infirmātiō
 iūdicātiō
 dissimilis
 avitus

PENSVM A

Dē adiectivīs

Italiae incolae prīm– agricolae industri– fuērunt. Ill– tempus
 beāt– ‘aetās aure–’ dicitur. Dum Latinus in pāce diūturn–
 rēgnat, Trōia, urbs opulent–, ab exercitū Graec– capta est.
 Graeci audāc– ingent– equum ligne– militibus armāt– com–
 plēvērunt. Lāocoōn dē summ– arce dēcurrēns civēs su– mo–
 nuit nē hostibus Graec– cōfiderent, atque omn– viribus has–
 tam ingent– in latus equi dūr– misit, sed illa in firm– rōbore
 stetit nec in partem interiōr– ad militēs occult– penetrāvit.
 Brev– tempore duo anguēs māxim– per mare tranquill– ad
 litus propinqu– natāvērunt et corpus eius medi– amplexī
 sunt. Priamus mult– gentium rēx superb– fuit.

Prīm– lūce Didō sorōri su– “Quāl– hospes” inquit “do–
 mum nostr– intrāvit, quam nōbil–, quam fort–! Agnōscō ve–
 ter– vestigia flammae!”

Rōmulus ante diem ūndecim– kalendās Māi– in colle Palā–
 tīn– nov– urbem condidit. Gentēs finitim– civēs Rōmān–
 spernēbant. Cum iuvenēs Rōmān– virginēs Sabīn– rapuis–
 sent, magn– et ācr– certāmen ortum est.

Senātus Rōmān– cōstat ex sescent– senātōribus, qui
 summ– potestātem in rē public– habent. Pontifex māxim– est
 summ– sacerdos quī cēter– omn– sacerdotibus Rōmān– prae–
 fectus est.

Templum Iovis Optim– Māxim– magnificent– est quam
 cēter– omn– templa Rōmān–; ex omn– templis Rōmān– id
 magnificent– est.

Null– fēmina mortāl– pulchr– fuit quam Helena; ea pul–
 cher– fuit omn– fēminārum mortāl–.

PENSVM B

Tullus, rēx — [= ingeniō] ferōx, Numae — fuit. Cum Albāni
 Rōmānōs rēs — dimisissent, Tullus iis bellum —. Cupidō
 imperiū duōs populōs — [= ab eōdem ortōs] ad arma — [=
 incitābat]. Etrūsci ambōs exercitūs spectābant, ut pugnā fes–

sōs — [= oppugnārent].

Cum duo Rōmānī — [= morientēs] concidissent, ūnus ferrō — fuit; is aliquantum — aufūgit ac trēs Albānōs magnīs — sequentēs occidit. Cum soror Horātiī — suum mortuum — [= iterum iterumque] appellāret cum — [= lāmentātiōne], Horātius eam verbis — et gladiō —! Itaque accūsātus est, et duumvirī, quī tantum — negligere nōn potuerunt, eum —; sed Horātius ad populum —. In eō iudiciō pater eius ‘filiam iure caesam esse’ —; tum populus Horātium —, neque enim — [< liberāre] urbis verberātum et arbore infēlici — vidēre voluit.

Tullus simul cum hostibus et cum — [< prōdere] et — [< perfidus] sociōrum dīmicāvit, nam — [↔ iussū] eius Albānī ex proeliō abiērunt. Hostibus victīs, rēx Mettium poenā — [= crūdēlī] affēcit: corpus eius ad duās quadrigās — [= vinc-tum] in — [= contrāriās] partēs — est. Deinde Alba — [= destrūcta] est et Albānī Rōmam — sunt. Ita Rōma — [< ruere] Albae crēvit, numerus civium — [< duplex] est et x equitum — exercitui Rōmānō additae sunt.

Bellum — est quod inter civēs geritur. Duumvirī sunt — sevērissimī. Quī sine — est ā iudice absolvitur. — dicitur quī centuriae praefectus est.

Synōnima: servitūs et —; pallium militis et —; fūnis et —; plēbs et —; civēs et —; metus deōrum et —; flēns et —; miserandus et —; senex fieri et —; oppōnere et —; ōrnāre et —; cingere et —; laniāre et —; errāre et —; lūx fit et —; ab utrāque parte et —; nūllō modō et —; paulatim et —; ubīque et —; esset et —.

Contrāria: pulchritūdō et —; libēns et —; fōrmōsus et —; placēre et —; clam et —.

PENSVM C

Quis fuit avus Tullī Hostiliī?

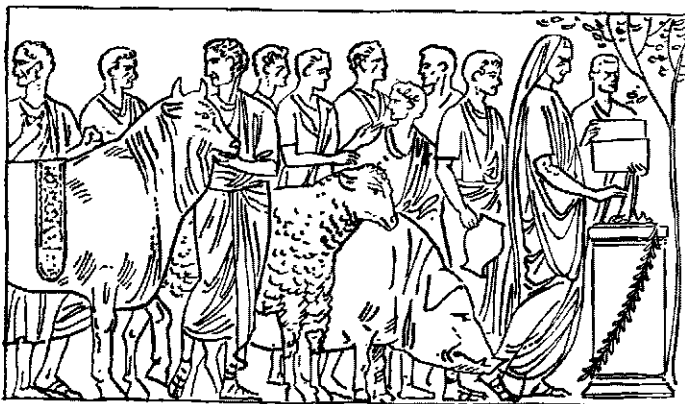
Quamobrem Tullus Albānis bellum indixit?

Ubi Albānī castra collocāverunt?

invītus
civilis
trigeminus
cognātus
dispār
anceps
intāctus
flēbilis
atrōx
dēfōrmis
citātus
hesternus
insānābilis
diversus
continēns
miserābilis
ōrātōrius
indemnātus
indicere
stimulāre
senēscere
repetere
renūntiāre
pūrgāre
displicere
abolēscere
pertinēre
aggredi
adhortārī
increpare
expirāre
inclāmāre
dēfungi
gemināre
obicere
dēspōdere
trānsfigere
obnūbere
suspendere
condemnāre
colligere
prōvocāre
prōclāmāre
decorāre
absolvere
reconciliāre
dirigere
circumdūcere
interclūdere
illūcēscere
cōntionārī
circumsistere
trādūcere

saepire
distrahere
ligare
lacerare
diruere
effringere
vagari
occupare
edicere
duplicare
supplere
devincere
invehere
conflagrare
foret
utrimque
nequaquam
secundum
palam
sensim
iniussu
postrimum
passim
identidem

Num Rōmānī et Albānī aciē pugnāvērunt?
Quōmodo Horātius sōlus trēs Albānōs vicit?
Quid tum factum est ante portam Capēnam?
Horātiusne condemnātus ac pūnītus est?
Quid est 'pōmērium'?
Quōmodo Mettius sociōs suōs Rōmānōs prōdidit?
Quid fecit Tullus postquam hostēs fūdit?
Quōmodo duplicātus est cīvium numerus?
Quamdiū Alba Longa stetit?
Quid Tullus Hostīlius aedificāvit?
Quandō Tullus deōs colere coepit?
Quōmodo ille rēx periit?

suovetaurilia -ium *n*
 (< sūs + ovis + taurus)
 = sacrificium quō im-
 molātur sūs et ovis
 et taurus

REGES ET REGINAE

[Ex T. Livii 'Ab urbe conditā' librō I.32–48,
nōnmūllis mutātis et praetermissis]

Iūs fētiāle

- 32 Mortuō Tullō rēs, ut institūtum iam inde ab initio erat,
 ad patrēs redierat, hīque interrēgem nōmināverant. Quī
 cum comitia habēret, Ancum Mārcium rēgem populus
 5 creāvit; patrēs fuēre auctōrēs.

Numae Pompilii rēgis nepōs, filiā ortus, Ancus Mār-
 cius erat. Quī ut rēgnāre coepit, et avitae glōriae
 memor, et quia proximus rēx religiōnēs aut neglēxerat
 aut prāvē coluerat, omnium primum sacra pūblica ut ab
 10 Numā institūta erant facere cōstituit. Inde et civibus
 otii cupidis et finitimis civitatibus spēs facta est in avi
 mōrēs atque institūta rēgem abiturum esse. Igitur La-
 tinī, cum quibus Tullō rēgnante foedus ictum erat, sus-
 tulerant animōs, et cum incursiōnem in agrum Rōmā-

fētiālis -e = dē iure belli;
m lēgātus qui agit dē
 iure belli

comitia -ōrum *n* = concilium
 quō rēx creabātur

Numa Pompilius

Pompilia ∞ Numa
 | Mārcius
 Ancus Mārcius

colere -uisse cultum

inde : ex eā rē

in avi mōrēs abire : avi
 mōrēs sequi
 institūtum -i *n* = quod
 institūtum est, mōs
 animum tollere : audā-
 cior fieri
 incursiō -ōnis *f* < in-
 currere

rēgnum agere = rēgnāre

memor : simile

in populō cum novō
tum ferōcī
habitūrum esse (crēde-
bat)

iūs : lēgēs

unde : ā quibus

filum -ī n = vestis quā
vclātur caput

lēgāre = mitterelēgātum

fidēs sit : cōfidendum
est
postulātum -ī n = quod
postulātur
ex-poscere = poscere
compos-otis (+ gen) =
possidēs, potēns
sinere sīvisse situm
in-gredi-gressum
= intrāre

diēbus xxx perāctīs
= diēbus xxx post
Quirīnus: cognōmen Iāni

terrestris -e < terra
īnfernus -a -um = īnferus
testārī = testem facere
per-solvere = solvere,
praestāre
māior nātū (abl) = plūrēs
annōs nātus
quō pactō = quō modō

num fēcissent, repetentibus rēs Rōmānīs superbē res- 15
pōnsum reddunt — ōtīosum Rōmānum rēgem inter
fāna et ārās rēgnum ācturum esse ratī.

Medium erat in Ancō ingenium, et Numae et Rōmulī
memor. Pācem avī rēgnō magis necessāriam fuisse crē-
dēbat, cum in novō tum ferōcī populō, sē vērō ōtium 20
sine iniūriā haud facile habitūrum. Quoniam autem
Numa in pāce religiōnēs īnstituerat, Ancus, ut bella nōn
sōlum gererentur sed etiam indicerentur aliquō rītū, iūs
fētiāle scrīpsit quō rēs repetuntur et bellum indicitur:

Lēgātus, ubi ad finēs eōrum vēnit unde rēs repetun- 25
tur, capite vclātō filō ē lānā factō, “Audī, Iuppiter” in-
quit, “audite, finēs [Latīnōrum]: ego sum pūblicus nūn-
tius populī Rōmānī. Iūstē piēque lēgātus veniō, verbīs-
que meīs fidēs sit.” Peragit deinde postulāta. Inde
Iovem testem facit: “Sī ego iniūstē impiēque illōs homi- 30
nēs illāsque rēs dēdī mihi exposcō, tum patriae compo-
tem mē numquam sīveris esse!” Haec cum finēs trānsit,
haec portam ingrediēns, haec forum ingressus, paucīs
verbīs mūtātis, peragit. Sī nōn dēduntur quae exposcit,
diēbus tribus et trīgintā perāctīs bellum ita indicit: 35
“Audī, Iuppiter, et tū, Iāne Quirīne, dīque omnēs cae-
lestēs vōsque terrestrēs vōsque īnfernī, audite: ego vōs
testor populum [Latīnum] iniūstum esse neque iūs per-
solvere! Sed dē istīs rēbus in patriā māiōrēs nātū cōnsu-
lēmus, quō pactō iūs nostrum adipiscāmur.” Tum nūn- 40
tius Rōmam ad cōnsulendum redit.

Cōnfestim rēx hīs fermē verbīs patrēs cōsulēbat:
 “Dē iīs rēbus quās lēgātus populī Rōmānī Quirītium ā
 Latīnīs repetīvīt, quās rēs nec dedērunt nec solvērunt
 45 nec fēcērunt, quās rēs darī, solvī, fierī oportuit, dīc”
 inquit eī quem prīmum sententiam rogābat, “quid cēn-
 sēs?” Tum ille: “Pūrō piōque duellō quaerendās cēseō,
 itaque cōsentiō cōnsciscōque.” Inde ōrdine aliū rogā-
 bantur, quandōque pars māior eōrum quī aderant in
 50 eandem sententiam ībat, bellum fierī erat cōsēsum.

Fierī solēbat ut fētialis hastam ferrātam sanguineam
 ad finēs eōrum ferret et — nōn minus tribus pūberibus
 praesentibus — dīceret: “Quod populus Latīnus homi-
 nēsque Latīnī adversus populum Rōmānum Quirītium
 55 fēcērunt, dēlīquērunt, quod populus Rōmānus Quirī-
 tium bellum cum Latīnīs iussit esse senātusque populī
 Rōmānī Quirītium cēnsuit, cōsēnsit, cōnscīvit ut bel-
 lum cum Latīnīs fieret, ob eam rem ego populusque
 Rōmānus populō Latīnō hominibusque Latīnīs bellum
 60 indicō faciōque!” Id ubi dīxisset, hastam in finēs eōrum
 ēmittēbat.

Hōc tum modō ab Latīnīs repetītae rēs ac bellum
 indictum, mōremque eum posterī accēpērunt.

33 Ancus, dēmandātā cūrā sacrōrum flāminibus sacer-
 65 dōtibusque aliīs, exercitū novō cōnscrīptō profectus,
 Politōrium, urbem Latīnōrum, vī cēpit; secūtusque mō-
 rem rēgum priōrum, quī rem Rōmānam auxerant hosti-
 bus in cīvitatē accipiendīs, multītūdinem omnem Rō-

fermē = ferē

populus Rōmānus Quirī-
 tium: ita rīte appellātur
 populus Rōmānus

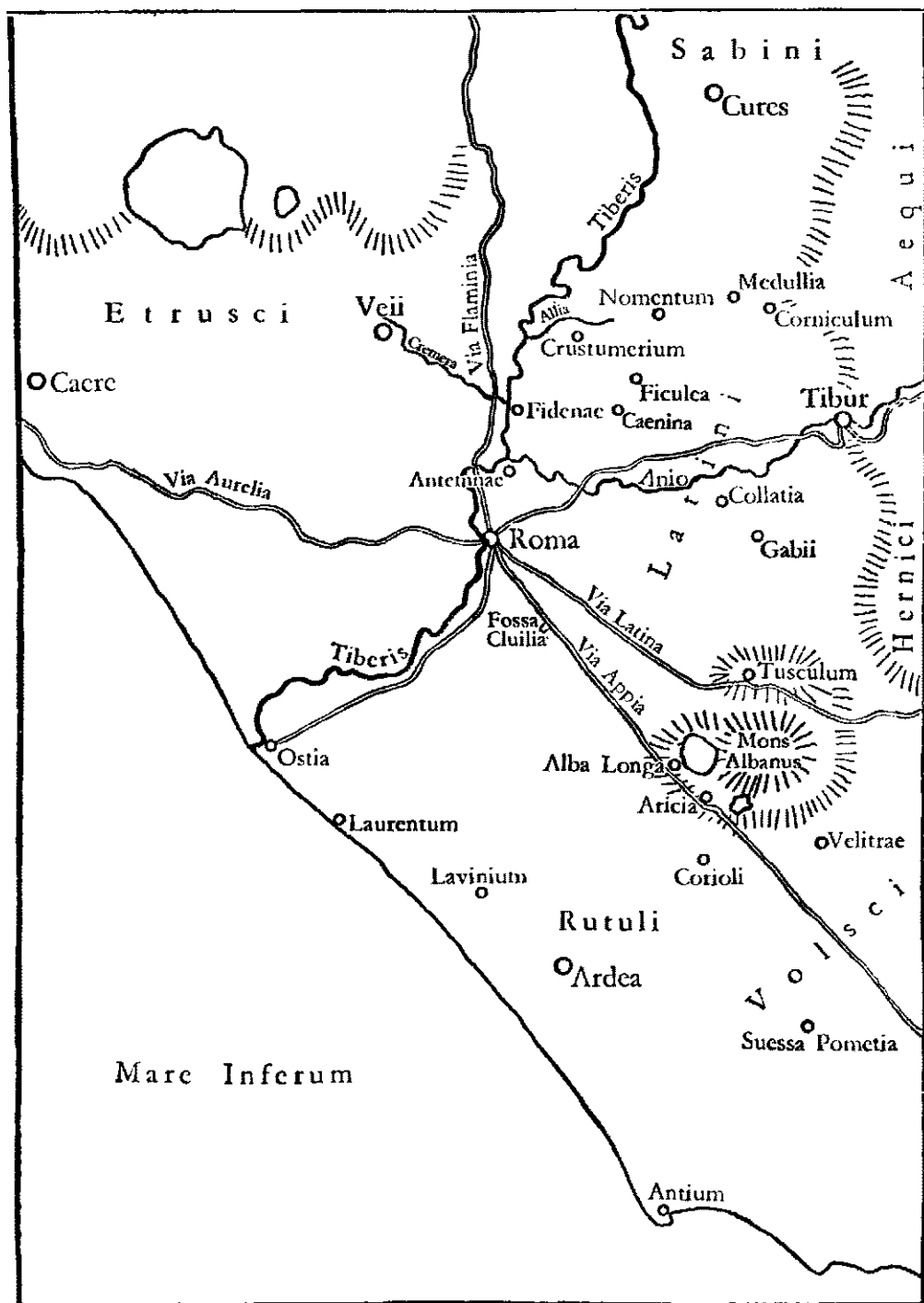
rogāre = interrogāre
 duellum -īn = bellum
 (vocābulum vetustum)
 rēs quaerendās esse
 cōn-sentire = idem s.
 cōn-sciscere -īvisse -itum
 = dēcernere
 in eandem sententiam ire
 = cōsentire
 cōsēsum erat : senātus
 cōsēnserat
 ferrātus -a -um = ferrō
 mūnītus

dē-linquere -liquisse
 -lictum = officiō de-
 esse, male facere

ubi dīxisset = ubi dīxit,
 cum dīxisset

dē-mandāre = mandāre

hostibus accipiendīs
 = hostēs accipiendō

mam trādūxit. Et cum circā Palātium, sēdem veterum
 70 Rōmānōrum, Sabīnī Capitōlium atque Arcem, Caelium
 montem Albānī implēvissent, Aventīnum novae multi-
 tūdīnī datum. Postrēmō omnī bellō Latīnō Medulliam
 compulsō, aliquamdiū ibi variā victōriā pugnātum est,
 nam urbs tūta mūnitiōnibus praesidiōque validō firmāta
 75 erat. Ad ultimum omnibus cōpiis aggressus Ancus aciē
 vīcit; inde ingentī praedā potēns Rōmam redit. Tum
 quoque multa mīlia Latīnōrum in cīvitātem accepta
 sunt, quibus, ut iungerētur Palātiō Aventīnum, in valle
 Murciā datae sēdēs. Iāniculum quoque urbī adiectum,
 80 nōn inopiā locī, sed nē quandō ea arx hostium esset. Id
 ponte Subliciō, tum primum in Tiberī factō, urbī con-
 iūctum est.

Rēbus Rōmānīs ita auctūs, cum in tantā multitudīne
 hominum facinora clandestīna fierent, Carcer ad terrō-
 85 rem crēscentis audāciae in mediā urbe imminēns forō
 aedificātur. Nec urbs tantum hōc rēge crēvit, sed etiam
 ager finēsque. Ūsque ad mare imperium prōlātum est et
 in ōre Tiberis Ōstia urbs condita, salīnae circā factae.
 Ēgregiēque rēbus bellō gestīs, aedēs Iovis Feretriū am-
 90 plificāta est.

Lucumō et Tanaquil

34 Ancō rēgnante Lucumō, vir impiger ac divitiīs po-
 tēns, cum omnibus bonīs suis Tarquiniīs ex oppidō
 Etrūriae Rōmam commigrāvit, cupīdine māximē ac spē

cum Sabīnī Capitōlium
 atque Arcem implēvis-
 sent

Aventīnum -īn
 = Aventīnus
 datum est

mūnitiō -ōnis *f* = opus
 quō locus mūnītur
 firmāre = firmum facere

(rē) potēns = potītus,
 (rem) possidēns

datae *sunt*
 adiectum est
 nē quandō = nē ali-
 quandō, nē umquam
 pōns Sublicius :
 pōns ligneus

clandestīnus -a -um
 = clam factus
 ad terrōrem audāciae :
 ad audacēs terrendōs

prō-ferre = māiorem
 facere, extendere
 salinae -ārum *f* = locus
 ubi sāl parātur
 amplificāre = ampliorem
 facere

Lucumō -ōnis *m*
 Tanaquil -ilis *f*
 Tarquiniī -ōrum *m* : oppi-
 dum Etrūriae
 bona -ōrum *n* : b. alicuius
 = ea quae aliquis pos-
 sidet
 com-migrāre = migrāre

Dēmarātus -ī *m*Corinthius -a -um < Corinthus; *m* cīvis C.sēditō -ōnis *f* = discordia
cīviumrota
-ae *f*nurus -ūs *f* = uxor filiī
ventrem ferre = grāvīda
essedē-cēdere = mori
testāmentum -ī *n* = litterae
dē bonis hominis mortuī
dīvidēdishērēs -ēdis *m* = is cui
bona lēgantur*animōs* (:superbiam) auxil

summō locō nātus = pa-

rentibus nōbilissimis *n*.

humilis ↔ nōbilis

exsul -is = ex patriā pro-

fugus
indignitās -ātis *f* = rēs
indignahonōrāre = honōre af-
ficere, decorāreaptus -a -um = idōneus,
conveniēns

futūrum esse

strēnuus -a -um

= impiger

māternus -a -um < māter

ā-migrāre

ventum erat (ab iīs)

: vēnerant

carpentum -ī *n* = currus

duārum rotārum

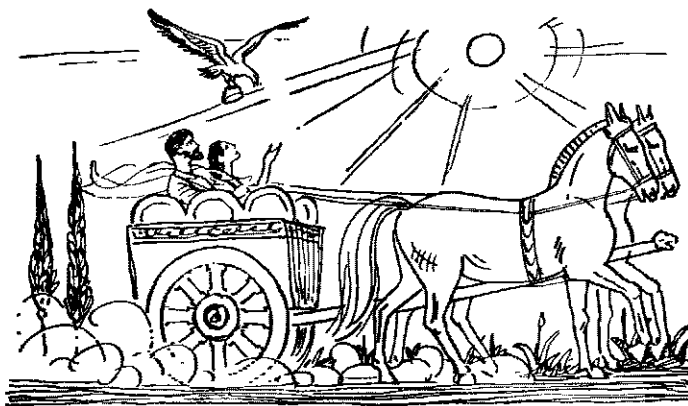
volitāre = hūc illūc volāre

divinitus *adv* = ā diīs,

dīvinō modō

magnī honōris, quem Tarquiniūs — nam ibi quoque 95
peregrīnus erat — adipiscī nōn potuerat. Dēmarātī
Corinthiū filiū erat, quī ob sēditōnēs domō profugus,
cum Tarquiniīs forte cōnsēdisset, uxōre ibi ductā duōs
filiōs genuit. Nōmina hīs Lucumō atque Arrūns
fuērunt. Arrūns prior quam pater moritur uxōre gra- 100
vidā relictā. Nec diū superfuit filiō pater; quī cum ignō-
rāns nurum ventrem ferre dēcessisset oblītus nepōtis in
testāmentō, puerō egentī post avī mortem nātō ab ino-
piā ‘Egeriō’ nōmen datum est. Lucumō superfuit patrī
bonōrum omnium hērēs. Cui cum dīvitiae iam animōs 105
facerent, auxit uxor eius Tanaquil, summō locō nāta et
quae haud facile virum suum humiliōrem quam patrem
esse sineret. Spernentibus Etrūscīs Lucumōnem ‘exsule
advenā ortum’, Tanaquil eam indignitātem ferre nōn
potuit, oblītaque amōris patriae, dummodo virum 110
honōrātum vidēret, cōnsilium migrandī ab Tarquiniīs
cēpit. Rōma ad id aptissima vīsa est: ‘in novō populō,
ubi omnis repentinā atque ex virtūte nōbilitās sit, futū-
rum locum fortī ac strēnuō virō.’ Facile persuādet
Lucumōnī ut cupidō honōrum et cui Tarquiniū māterna 115
tantum patria esset. Sublātīs igitur rēbus suis, āmigrant
Rōmam.

Ad Iāniculum forte ventum erat. Ibi eī in carpentō
sedentī cum uxōre aquila repente delāpsa pilleum
aufert, superque carpentum volitāns rūsus, velut dīvī- 120
nitus missa, capitī aptē repōnit; inde sublīmis abit.

aquila Lucumōnī
pilleum aufert

pilleus
-ī m

augurium -ī n = auspi-
cium
peritus -a -um ↔ ignārus

āles -itis f = avis

nūntius m; nūntia -ae f

culmen hominis : caput

decus = ōrnāmentum

cōgitātiō -ōnis f < cōgitāre

novitās -ātis f < novus
(↔ verustās)
cōspiciuus -a -um = quī
prae aliis cōspicitur,
nōbilis
cōmis -e = benignus
quōs : eōs quōs

per-ferre

pariter = aequē

tūtōr -ōris m (< tuērī) =
quī prō patre mortuō li-
berōs educandōs cūrat

Accēpisse id augurium laeta dīcitur Tanaquīl, mulier
perīta caelestium prōdigiōrum, ut plērique Etrūscī.
Virum complexa summās rēs spērāre iubet: 'cam ālitem
125 in eā regiōne caelī deōrum nūntiam vēnisse; circā sum-
mum culmen hominis auspicium fēcisse, levāvisse hū-
mānō impositum capiti decus, ut divīnitus eīdem red-
deret.'

Hās spēs cōgitātiōnēsque sēcum portantēs urbem in-
130 gressī sunt, domōque ibi ēptā Lucumō nōmine mū-
tātō 'Lūcium Tarquinius Priscum' sē appellāvit. Novi-
tās divitiaeque eum cōspiciuum faciēbant Rōmānīs, et
ipse fortūnam suam adiuvābat benignē alloquendō, cō-
mīter invītandō, beneficiis quōs poterat sibi concili-
135 andō, dōnec in rēgiām quoque dē eō fāma perlāta est.
Brevi Tārquīnius cum Ancō rēge tam firmam amīcitiam
iūnxerat ut pūblicis pariter ac privātis cōsiliis bellō
domique interesset, et postrēmō tūtōr etiam liberis rēgis
testāmētō instituerētur.

annōs xxiv: 640–616 a. C.
(quō annō Ancus mor-
tuus est)
superior = prior

quam primum = cum
primum fieri potest
rēgi creandō = ad rēgem
creandum

com-pōnere = aptē cōn-
ficere
"nōn rem novam petō, quia
duo iam... rēgnāvērunt"

factum esse

ac-cīre = arcessere,
vocāre
fortūnae = bona

fungi fūctum (+ *abl*):
(officiō) f. = exsequi,
praestāre

iūra = lēgēs

cōnsensus-ūs *m*
< cōsentīre

factiō haud dubia rēgis:
factiō quae haud dubiē
rēgi favēbat

re-vehere

L. Tarquinius Priscus rēx

140

Rēgnāvit Ancus annōs quattuor et vīgintī, cuilibet 35
superiōrum rēgum glōriā pār. Iam filiī prope pūberem
aetātem erant; eō magis Tārquinius postulābat ut quam
primum comitia rēgi creandō fierent. Quibus indictis
rēgiōs puerōs vērātum dīmīsīt. Tūm ipse rēgnū peti- 145
vit, et ōrātiōnem dīcitur habuisse ad conciliandōs plēbis
animōs compositam: 'Sē nōn rem novam petere, quia
duo iam peregrīnī Rōmae rēgnāvissent: et Tātium nōn
ex peregrīnō solum sed ex hoste rēgem factum, et Nu-
mam ignārum urbis, nōn petentem, in rēgnū accītum. 150
Sē primā iuventūte Rōmam cum coniuge ac fortūnīs
omnibus commigrāvisse. Māiōrem partem aetātis eius
quā cīvilibus officiīs fungantur hominēs sē Rōmae
quam in vetere patriā vīxisse, domī militīaeque sub
haud spernendō magistrō, ipsō Ancō rēge, Rōmāna 155
iūra, Rōmānōs ritūs sē didicisse...' Haec eum haud
falsa memorantem ingentī cōnsensū populus Rōmānus
rēgnāre iussit.

Novus rēx cupidus rēgni suī firmandī nōn minus
quam augendae rei pūblīcae centum in patrēs lēgit, 160
factiō haud dubia rēgis, cuius beneficiō in cūriam
vēnerant.

Bellum primum cum Latīnīs gessit et oppidum ibi
Apolās vī cēpit; praedāque inde māiōre quam spērāve-
rat revectā, lūdōs opulentius quam priōrēs rēgēs fēcīt. 165
Tūm primum circō quī nunc Māximus dīcitur dēsīgnā-

tus locus est. Loca divisa patribus equitibusque ubi spectacula sibi facerent, 'fori' appellati. Ab eodem rege et circa forum porticus tabernaeque factae.

36 Mūrō quoque lapideō circumdare urbem parābat, cum Sabīnum bellum coeptis intervēnit. Adeōque ea subita rēs fuit ut prius Aniēnem trānsirent hostēs quam obviam ire ac prohibēre exercitus Rōmānus posset. Primō dubiā victoriā, magnā utrimque caede pugnātum
175 est. Reductis deinde in castra hostium cōpiis datōque spatiō Rōmānis ad parandum dē integrō bellum, Tārquinius, equitēs māximē suis cōpiis deesse ratus, numerō alterum tantum adiēcīt, ut prō nōngentis mille et octingenti equitēs in exercitū Rōmānō essent.

37 Hāc parte cōpiarū auctā iterum cum Sabīnis cōfligunt. Sed praeterquam quod viribus crēverat Rōmānus exercitus, etiam additur dolus: missi sunt quī magnam vim lignōrum, in Aniēnis ripā iacentem, ārdentem in flūmen conicerent; ventōque iuvante accēnsa ligna pon-
185 tem incendunt. Ea quoque rēs in pugnā terrōrem attulit Sabīnis et fūsīs fugam impedivīt, multīque mortālēs, cum hostem effūgissent, in flūmine ipsō periēre. Eō proeliō praecipua equitum glōria fuit: utrimque ab cornibus positī, cum iam pellerētur media peditum suōrum
190 aciēs, ita incurrerunt ab lateribus ut nōn sisterent modo Sabīnās legiōnēs, sed subitō in fugam āverterent. Montēs effūsō cursū Sabīnī petēbant, et paucī tenuēre; māxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flūmen actī

equitēs (Rōmānī) = cīvēs
divitēs quī senātōrēs
nōn sunt
spectacula-ōrum *n* =
sēdēs spectātōrum
forī-ōrum *m*
factae *sunt*
lapideus-a-um = ex
lapidibus factus
coepta-ōrum *n* = opus
coeptum, cōnsilium
rei inter-venire = inter
rem (in mediam rem)
venire, rem turbāre

spatium (temporis)
= tempus

cōn-fligere -xisse -ctum
= proeliō concurrere
praeter-quam quod =
praeter id quod
missi sunt hominēs

magna vīs (alicuius rei) =
magna cōpia

impedire = difficilem
/ardum facere

praecipuus-a-um = prae
aliis magnus, egregius

in-currere -risse
↔ ex-currere

effusus = sparsus,
turbātus
locum tenēre = ad locum
pervenire

captivus -i m = miles
bellō captus

Collātīnus -a -um < Col-
lātia; m cīvis C.
dēditio -ōnis f < dēdere
fōrmula -ae f = verba
lēge statuta
ōrātor = lēgātus

terminus -i m = lapis
quō finis dēsignātur
dēlubrum -īn = templum

dicio -ōnis f = potestās

ubi : in quō bellō

nōmen Latīnum: Latīnī
domāre -uisse -itum =
sibi pārentem facere

exōrdium -ī n = initium

con-vallis -is f = vallis
angusta

sunt. Tarquinius, praedā captivisque Rōmam missis, pergit in agrum Sabīnum exercitum inducere. Iterum- 195
que ibi fūsi Sabīnī, iam prope dēspērātis rēbus, pācem petivēre.

Collātia et quidquid agrī citrā Collātiam erat Sabīnīs 38
adēemptum est. Egerius (frātris hic filius erat rēgis) Col-
lātiae in praesidiō relictus. Collātini hīs verbis dēditī 200
sunt, eaque dēditionis fōrmula est:

Rēx interrogāvit: “Estisne vōs lēgātī ōrātōrēsque
missi ā populō Collātīnō, ut vōs populumque Collātī-
num dēderētis?” “Sumus.” “Estne populus Collātīnus
in suā potestāte?” “Est.” “Dēditisne vōs populumque 205
Collātīnum, urbem, agrōs, aquam, terminōs, dēlūbra,
dīvīna hūmānaque omnia in meam populique Rōmānī
diciōnem?” “Dēdimus.” “At ego recipiō.”

Bellō Sabīnō perfectō Tarquinius triumphāns Rō-
mam rediit. Inde Latīnis bellum fēcit; ubi nusquam dē 210
ūniversā rē dīmīcātum est, sed singula oppida occu-
pandō omne nōmen Latīnum domuit. Corniculum,
Ficulea, Crustumerium, Medullia, Nōmentum, haec
oppida dē Latīnīs aut dē sociīs Latīnōrum capta sunt.
Pāx deinde est facta. 215

Māiōre inde studiō quam quō gesserat bella pācis
opera incohāta sunt, ut nōn quiētior populus domi esset
quam mīlitiae fuisset. Nam et mūrō lapideō, cuius ope-
ris exōrdium Sabīnō bellō turbātum erat, urbem cingere
parat, et īnfima urbis loca circā forum aliāsque conval- 220

lēs collibus interiectās cloācis in Tiberim ductis siccāt,
et aedis in Capitoliō Iovis, quam vōverat bellō Sabīnō,
fundāmenta iacit.

Iuvenis indolis rēgiae

39 Eō tempore in rēgiā prōdigium visū mirābile fuit.

Puerō dormienti, cui Serviō Tulliō fuit nōmen, caput
ārsisse ferunt multōrum in cōspectū. Plūrimō igitur
clāmōre inde ad tantum mirāculum ortō, rēgēs excītī
sunt, et cum quīdam servus aquam ad restinguendum

230 ferret, ab rēginā retentus est, quae sēdātō tumultū ve-
tuit movērī puerum dōnec suā sponte experrēctus esset.
Mox cum somnō et flamma abiit.

Tum abductō in sēcrētum virō Tanaquil “Vidēsne tū
puerum hunc” inquit “quem tam humili cultū educā-

235 mus? Scīre licet hunc quondam rēbus nostris dubiis
lūmen futurum. Proinde eum omnī cūrā nostrā co-
lāmus!”

Inde puerum filiū locō habēre coepērunt eumque eru-
dīre artibus quibus ingenia ad magnae fortunae cultum

240 excitantur. Evēnit facile quod dīs cordī esset: iuvenis
ēvāsīt vērē indolis rēgiae. Nec, cum quaererētur gener
Tarquiniō, quisquam ē iuventūte Rōmānā ūllā arte cum
Serviō cōferri potuit, filiamque eī suam rēx dēspōdit.

Hic tantus honōs quācumque dē causā illī habitus crē-
245 dere prohibet eum servā nātum esse parvumque ipsum
serviisse.

collibus (*dat*) interiectus
= inter collēs situs

indolis rēgiae = quī in-
dolem rēgiam habet
visū *sup* II < vidēre

eī Serviō nōmen est = eī
Servius nōmen est
ferunt : hominēs ferunt
(= narrant)
plūrimus -a -um *sup*
< multus
rēgēs = rēx et rēgina

re-tinēre -uisse -tentum
vetāre -uisse -itum
(suā) sponte = per sē
ex-pergiscī -perrēctum
= ē somnō excitārī

sēcrētus -a -um = ā cēteris
remōtus; n locuss.
cultus = modus vivendī

scīre licet : scītō

furūrum esse
(hominem) colere =
cūrāre, dīligere

ē-rudīre (arte) = educāre,
docēre (artem)

cordī esse = grātum esse,
placēre
ē-vādere = sē ostendere,
dēnique fierī

cōn-ferre = comparāre

honōrem habēre alicui
= aliquem honorāre
serva -ae f = ancilla
parvum : puerum
serviisse = -īvisse

[annō 578 a. C.]

prō indignissimō habere
= indignissimum existimāre
fraus - audis f = dolus

dē-ligere -lēgisse -lēctum
= eligere
rixa -ae f = pugna cum
tumultū

penitus = in partem interiōrem; p. pervenire = penetrāre

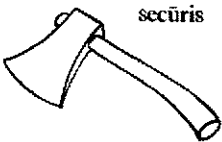
co-ercēre (< -arcēre) = vī
prohibēre, domāre

ex compositō = ut convenerat (inter eos)
secūris -is f: acc -im, abl -ī
dē-icere -iēcisse -iectum
< -iacere
tēlō : secūri

quid rei = quae res, quid

arbiter -trī m = testis

properē = celeriter
ex-sanguis -e = mortuus

hoc caput

Servius Tullius rēx factus

Duodēquadrāgēsīmō fermē annō ex quō rēgnāre coe- 40
perat Tarquinius, nōn apud rēgem modo, sed apud pa-
trēs plēbemque in māximō honōre Servius Tullius erat. 250
Tum Ancī filiī duo, quī semper prō indignissimō ha-
buerant sē tūtōris fraude patriō rēgnō pulsōs esse et rēg-
nāre Rōmae advenam, rēgī insidiās parāvērunt. Ex pās-
tōribus duo ferōcissimī ad facinus dēlectī in vestibulō
rēgiae māximō cum tumultū rīxam simulant atque om- 255
nēs lictōrēs rēgiōs in sē convertunt. Inde, cum ambō
rēgem appellārent clāmorque eōrum penitus in rēgiam
pervēnisset, vocātī ad rēgem pergunt. Primō uterque
clāmitābat et alter alterum increpābat. Coercitī ab lic-
tōre et iussī ōrdine loquī, tandem clāmāre dēsistunt. 260
Ūnus rem ex compositō ōrditur. Cum intentus in eum
sē rēx tōtus āverteret, alter secūrim in caput rēgis dēiē-
cit, relictōque in vulnere tēlō, ambō sē forās ēiciunt.

Tarquiniū moribundum cum quī circā erant excē- 41
pissent, illōs fugientēs lictōrēs comprehendunt. Clāmor 265
inde concursusque fit hominum mīrantium quid rei
esset. Tanaquil inter tumultum claudī rēgiam iubet, ar-
bitrōs ēicit. Serviō properē accitō cum paene exsan-
guem virum ostendisset, dextram tenēns ōrat ‘nē inul-
tam mortem socerī esse sinat!’ “Tuum est” inquit, 270
“Servi, sī vir es, rēgnum, nōn eōrum quī aliēnīs mani-
bus pessimum facinus fēcēre. Ērige tē, deōsque ducēs
sequere, quī clārum hoc fore caput dīvinō quondam

circumfūsō igne portendērunť. Nunc tē illa caelestis ex-
 275 citet flamma! Nunc expergiscere vērē! Et nōs peregrinī
 rēgnāvimus. Quī sis, nōn unde nātus sis, reputā! Sī tibi
 rē subitā cōnsilia dēsunt, at tū mea cōnsilia sequere!”

Cum clāmōr impetusque multitudinis vix sustinērī
 posset, ex superiōre parte aedium per fenestrās in
 280 Novam viam versās (habitābat enim rēx ad Iovis Statō-
 ris) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bonō animō
 esse: ‘sōpitum esse rēgem subitō ictū; ferrum haud altē
 in corpus dēscendisse; iam ad sē rediisse; brevī ipsum
 eōs visūrōs esse.’ Interim populum iubet Serviō Tullio
 285 dictō audientem esse: ‘eum iūra datūrum esse aliisque
 rēgis mūneribus fūctūrum.’

Servius cum insignibus rēgiis et lictōribus prōdit ac
 sēde rēgiā sedēns alia dēcernit, dē aliis sē rēgem cōsul-
 tūrum esse simulat; itaque per aliquot diēs, cum iam
 290 expirāvisset Tarquinius, cēlātā morte suās opēs firmā-
 vit. Tum dēmum mors rēgis populō patefacta est,
 complōrātiōne in rēgiā ortā. Servius, praesidiō firmō
 mūnitus, prīmus iniussū populī, voluntāte patrum rēg-
 nāvit. Ancī liberī iam tum, comprehēnsīs sceleris mi-
 nistrīs, ut vīvere rēgem et tantās esse opēs Serviī nūnti-
 ātum est, Suessam Pōmētiā exsulātum ierant.

42 Nec solum publicis cōsiliis, sed etiam privātis Ser-
 vius opēs suās firmāvit, et nē, quālis Ancī liberōrum
 animus adversus Tarquiniū fuerat, tālis adversus sē

300 Tarquiniū liberōrum animus esset, duās filiās suās iuve-

por-tendere -disse -tum =
 rem futūram ostendere

quī = quis

rē subitā = ob rem
 subitam

templum Iovis Statōris

sōpire = dormientem
 facere
 ictus -ūs *m* < icere
 ad sē redire = ad mentem
 redire
 “brevī ipsum vidēbitis”

dictō audiēns esse
 = pārere
 mūnus = officium
 fungī fūctum

in sēde rēgiā

cōnsulere -uisse -sultum

mūnitus : cūstōditus
 prīmus : primus fuit quī

ut (+ *perf*) = postquam
 Suessa Pōmētia -ae *f*:
 oppidum *Volscōrum*
 exsulāre = exsul esse

nē Tarquiniū liberōrum
 animus tālis esset
 quālis...
 sē : Servium

iuvenēs rēgiū : filiī rēgis

bellum sūmere = bellum
incipere, inīre

(alicui) probātus = quī
probātur (ab aliquō),
acceptus

cēnsus -ūs *m* < cēnsēre
-uisse cēsum (= aes-
timāre)
aggredī ad = incipere

virītum = per singulōs
virōs
habitus -ūs *m* = status
cīves cēnsēre = pecūni-
am cīvium aestimāre
/numerāre
cēnsus = pecūnia quae
cēnsētur

prōlētāriū -ōrum *m* =
cīves pauperēs quī
nōn cēnsēbantur
aes = pecūnia, assēs; c
mīlia aeris = c mīlia
assium

senior -ōris *comp* < senex
ut adessent *volūt*
additae *sunt*
fabrum = fabrōrum

nibus rēgiīs, Lūciō atque Arruntī Tarquiniīs, mātirimō-
niō iungit.

Servius bellum cum Vēientibus aliisque Etruscīs
sūmpsit. In eō bellō et virtūs et fortūna Serviī ēgregia
fuit, fūsōque ingentī hostium exercitū haud dubius rēx, 305
cum patribus tum plēbī probātus, Rōmam rediit.

Cēnsus institūtus

Aggrediturque inde ad pācis longē māximum opus:
cēsum enim instituit, ut bellī pācisque mūnera nōn
virītum, ut ante, sed prō habitū pecūniārum fierent. 310
Omnēs cīvēs Rōmānōs cēnsuit, tum populum ex cēnsū
in quīnque classēs et in centum nōnāgintā trēs centuriās
discrīpsit:

<i>Classēs</i>	<i>Centuriae</i>	<i>Cēnsus</i>
Equitēs	18	
I classis	80 + 2	māior 100 000
II classis	20	75 000–100 000
III classis	20	50 000–75 000
IV classis	20	25 000–50 000
V classis	30 + 2	11 000–25 000
Prōlētārii	1	minor 11 000

Ex iīs quī centum mīlium aeris aut māiōrem cēsum 43
habērent octōgintā cōnfēcit centuriās; *prīma classis* ap- 315
pellātī; seniōrēs ad urbis cūstōdiam ut adessent, iuvenēs
ut forīs bella gererent. Additae huic classī duae fabrum

centuriae, quae sine armīs stipendia facerent. *Secunda classis* intrā centum ūsque ad quīnque et septuāgintā
 320 milium cēsum institūta est, et ex iīs, seniōribus iūniō-
 ribusque, vīgintī centuriae cōscriptae. *Tertiae classis*
 quinquāgintā milium cēsum esse voluit; totidem cen-
 turiae factae. In *quārtā classe* cēsus quīnque et vīgintī
 milium; totidem centuriae factae. *Quīnta classis* aucta:
 325 centuriae trīgintā factae; hīs additī sunt cornicinēs tubi-
 cinēsque in duās centuriās distribūtī. Undecim milibus
 haec classis cēnsēbātur. Hōc minor cēsus reliquam
 multitudinem habuit; inde ūna centuria facta est immū-
 nis militiā. Ita pedestrī exercitū distribūtō, ex primōri-
 330 bus cīvitātis duodēvīgintī equitum centuriās fecit.

In quattuor regiōēs urbe divisā, partēs eas ‘tribūs’
 appellāvit. (Posteā numerus tribuum auctus est ūnā et
 trīgintā tribubus rūsticīs additīs.)

44 Cēsus perfectō Servius ēdixit ut omnēs cīvēs Rō-
 335 mānī, equitēs peditēsque, in suā quisque centuriā, in
 campō Mārtiō primā lūce adessent. Ibi instrūctum exer-
 citum omnem suovetaurilibus lūstrāvit; ita cēsusū finis
 factus est idque ‘lūstrum condere’ appellātum. Eō lūs-
 trō milia octōgintā cīvium cēnsa dīcuntur (adicit scrīp-
 340 tōrum antiquissimus Fabius Pictor ‘eōrum quī arma
 ferre possent eum numerum fuisse’). Ad eam multitudi-
 nem urbs quoque amplificanda vīsa est. Addit duōs col-
 lēs, Quirīnālem Viminālemque. Viminālem inde auget
 Ēsquiliīs, ibique ipse, ut locō dignitās fieret, habitat.

stipendia facere = stipen-
 dia merēre, militāre
 LXXV milium *acris*

iūnior -ōris *comp*
 < iuvenis

totidem : vīgintī

factae *sunt*
 cēsus *fuit*
 aucta *est*

cornicen -inis *m* = quī
 cornū canit
 dis-tribuere -uisse -ūtum
 = describere
 hōc minor = m. quam hic
 im-mūnis -e = sine mū-
 nere publicō; i. militiā =
 cui militandum nō est
 pedester -tris -tre (< pēs)
 = peditum

tribus -ūs *f. pl dat tabl*
 -ubus

cornū

cornicen

lūstrāre (exercitum) =
 pūrum facere rīte sacri-
 ficandō
 lūstrum -ī *n* = rītus exer-
 citūs lūstrandī; l. con-
 dere = l. peragere,
 cēsum facere
 scriptor -ōris *m* = quī
 scrībit
 Q. Fabius Pictor -ōris:
 senātor Rōmānus quī
 rēs gestās Rōmānōrum
 Graecē scrīpsit saeculō
 III a. C.

dignitās -ātis *f* < dignus

agger -is *m* = vāllum
ē terrā factum

aliquod decus

inclusus -a -um = nōbilis,
illūstris
Ephesus -i *f*: civitās Asiae

ferēbat = nārābat

privātim ↔ publicē
hospitium -i *n* = amicitia
hospitum
per-pellere -pulisce
-pulsum = persuādendō
pellere (ad agendum)

cōfessio -ōnis *f*
< cōfiteri
de quō: de quā rē

Servius Tullius
Tullia maior (ferōx)
Tullia minor (mītis)

ad populum referre =
populum sententiam
rogāre

affectāre = adipiscī
cōnārī, petere

Tarquinius ∞ Tanaquil
Priscus
Lūcius Tarquinius (ferōx)
Arrūns Tarquinius (mītis)

nūbere -psisse -ptum

Aggere et fossīs et mūrō circumdat urbem, ita pōmē- 345
rium prōfert.

Auctā civitāte magnitudine urbis, nōn armīs, sed 45
cōnsiliō augēre imperium cōnātus est, simul et aliquod
addere urbī decus. Iam tum erat inclutum fānum Diā-
nae Ephesī; id commūniter ā civitātibus Asiae factum 350
fāma ferēbat. Eum cōnsēsum deōsque cōsociātōs
laudābat Servius inter prīmōrēs Latīnōrum, cum qui-
bus publicē privātimque hospitia amicitiasque iūn_xerat.
Saepe iterandō eadem perpulit tandem ut Rōmae in
Aventinō fānum Diānae populi Latīnī cum populō Rō- 355
mānō facerent. Ea erat cōfessio caput rērū Rōmam
esse, de quō totiēs armīs certātum erat.

Tullia ferōx

Servius, quamquam iam ūsū haud dubiē rēgnum 46
possidēbat, tamen — quia L. Tarquinius, filius Tarqui- 360
nī Priscī, dicēbat ‘eum iniussū populi rēgnāre’ — ausus
est ad populum referre ‘vellent iubērentne sē rēgnāre?’
Tantōque cōnsēsu quantō haud quisquam alius ante
rēx est dēclārātus.

Neque ea rēs Tarquiniō spem affectandī rēgnī mi- 365
nuit. Et ipse iuvenis ārdentis animī erat, et domī uxor
Tullia, rēgis filia, animum virī stimulābat.

Hic L. Tarquinius frātrem habuerat Arruntem Tar-
quinium, mītis ingenī iuvenem. Hīs duōbus, ut ante
dictum est, duae Tulliae, rēgis filiae, nūperant — et 370

ipsae longē disparēs mōribus. Ferōx Tullia, quae Arruntī Tarquiniō nūpta erat, aegrē ferēbat nihil māteriae in virō neque ad cupiditatem neque ad audāciam esse; alterum Tarquinium admīrārī, ‘eum virum esse’ dicere

375 ‘ac rēgiō sanguine ortum’; spernere sorōrem quod virō audācī nūpta ipsa audāciā carēret; nūllis verbōrum contumēliis parcere dē virō ad frātrem, dē sorōre ad virum. Celeriter adulēscentem suā temeritātē implet. Arruntis Tarquiniū et Tulliae minōris prope continuīs fūneribus

380 cum domōs vacuās novō mātirimōniō fēcissent, L. Tarquinius et Tullia māior iunguntur nūptiis!

47 Tum vērō in diēs īnfēstior Tulliū senectūs, īnfēstius rēgnum coepit esse. Iam enim ab scelere ad aliud scelus spectāre mulier. Nec nocte nec interdiū virum conqui-

385 ēscere patī, nē grātuīta praeterita parricīdia essent: ‘nōn sibi dēfuisse marītum cum quō tacita servīret — dēfuisse virum quī sē rēgnō dignum esse putāret, quī meminisset sē esse Prīscī Tarquiniū filium, quī habēre quam spērāre rēgnum māllet!’ “Sī tū is es cui nūptam

390 esse mē arbitror, et virum et rēgem appellō: quīn accingeris? Nōn tibi ab Corinthō nec ab Tarquiniūs, ut patrī tuō, peregrīna rēgna affectāre necesse est. Dī tē Penātēs et patris imāgō et domus rēgia et in domō rēgāle solium et nōmen Tarquinium creat vocatque rēgem. Aut sī ad

395 haec parum est animī, quid frūstrārīs cīvitatē? quid tē ut rēgium iuvenem cōspici sinis? Facesse hinc Tarquiniōs aut Corinthum, frātī similior quam patrī!” Hīs

eī nūpta = eius uxor

admīrārī : admīrātur
dicere : dicit
spernere : spernit

contumēlia -ae f = dictum indignum
parcere : parci (: abstinet)
ad viri frātrem
temeritās -ātis f = nimia audācia
continuus -a -um = sine intervallō

nūptiae -arum f (< nūbere) = mātirimōnium
in diēs -ior = cotidiē -ior
senectūs -ūtis f = aetās senis
spectāre : spectat
con-quiēscere = quiēscere
patī : patitur
gratūitus -a -um = sine mercēde factus
parricidium -in (< parricida) = nex parentis /cognātī
“nōn mihi dēfuit marītus cum quō... serviēbam”

ac-cingere = cingere;
accingi = sē armāre

dī Penātēs et... et nōmen
T. tē rēgem creat
rēgālis -e = rēgius

frūstrārī = falsā spē
ēlūdere
facessere = abire

instigare -âvisse -âtum
/instinctum = incitare

furor -ōris *m* < furere
Instinctus = instigatus
: circumit, conciliat,
admonet, repetit
admonere + *gen* = a. dē
gratiam re-petere = petere
ut gratia referatur
rēgis crīminibus : rēgem
accūsandō
crēscere (: crēscit) : opēs
eius crēscunt

praecō -ōnis *m* = vir qui
nūntiōs pūblicōs prō-
clāmat

prae-parāre
dē Serviō āctum esse : rem
Serviī āctam esse

: Serviō male dicere ōrsus
est

interrēgnū in-itur : i. fit

suffrāgiū -ī *n* = populī
sententiā comitiīs dē-
clārāta

fautor -ōris *m* = quī favet

sordidissimus quisque =
quisque ut sordidissi-
mus est, omnēs sordidi
(: indigni)

aliisque increpandō iuvenem instigat, nec conquiescere
ipsa potest, si — cum Tanaquil, peregrina mulier, duo
continua rēgna virō ac deinceps generō dedisset — ipsa, 400
rēgiō sanguine orta, nec dare nec adimere rēgnū pos-
set. Hōc muliebrī furōre instinctus Tarquinius circum-
ire et conciliāre sibi patrēs. Admonere Tarquinii Prisci
beneficiū ac prō eō grātiā repetere. Allicere dōnīs iuve-
nēs. Cum ingentia pollicendō, tum rēgis crīminibus, 405
omnibus locīs crēscere.

Postrēmō, ut iam agendaē rei tempus vīsum est,
cinctus agmine armātōrum in forum irrūpit. Inde,
omnibus percussis pavōre, in rēgiā sēde prō Cūriā
sedēns patrēs in Cūriam per praecōnem ‘ad rēgem 410
Tarquiniū’ cōgi iussit. Convēnere extemplō, aliū iam
ante ad hoc praeparātī, aliū metū coāctī et iam dē Serviō
āctum ratī.

Ibi Tarquinius Serviō maledicere ōrsus: ‘Servum ser-
vāque nātum post mortem indignam parentis suī, nōn 415
interrēgnō (ut antea) initō, nōn comitiīs habitīs, nōn per
suffrāgiū populī, nōn auctōribus patribus, muliebrī
dōnō rēgnū occupāvisse. Ita nātum, ita creātum rē-
gem, fautōrem infimī generis hominum, ex quō ipse sit,
agrū primōribus ēreptum sordidissimō cuique divi- 420
sisse...’

Huic ōrātiōnī cum Servius intervēnisset ā trepidō 48
nūntiō excitātus, extemplō ā vestibulō Cūriae magnā
vōce “Quid hoc” inquit, “Tarquinī, rei est? Quā tū

425 audaciā, mē vivō, vocāre ausus es patrēs aut in sēde
cōnsidere meā?”

Cum ille ferōciter ad haec — ‘sē patris suī tenēre
sēdem: filium rēgis multō potiōrem rēgnī hērēdem esse
quam servum; illum satis diū per licentiam illūsisse
430 dominīs’ — clāmor ab utriusque fautōribus oritur et
concursus populī fiēbat in Cūriam. Tum Tarquinius,
necessitatē iam et ipsā cōgente ultima audēre, multō et
aetate et vīribus validior, medium arripit Servium
elātumque ē Cūriā in inferiōrem partem per gradūs
435 dēiēcit! Inde ad cōgendum senātum in Cūriam rediit.

Fit fuga rēgis comitum. Ipse prope exsanguis, cum
sine rēgiō comitātū domum sē reciperet, ab iīs quī missī
ab Tarquiniō fugientem cōsecūtī erant interficitur.
Crēditur — quia nōn abhorret ā ceterō scelere — admo-
440 nitū Tulliae id factum. Carpentō certē (id quod satis
cōstat) in forum invecta ēvocāvit virum ē Cūriā ‘rē-
gem’que prīma appellāvit. Ex tantō tumultū cum sē
domum reciperet pervēnissetque ad summum Cyprium
vīcum, restitit pavidus is quī iūmenta agēbat iacentem-
445 que dominae Servium trucidātum ostendit! Foedum in-
hūmānumque inde trāditur scelus: Tullia per patris cor-
pus carpentum ēgissee fertur, partemque sanguinis ac
caedis paternae cruentō vehiculō tulisse ad Penātēs suōs
virīque suī!

450 Servius Tullius rēgnāvit annōs quattuor et quadrā-
gintā. Cum illō simul iūsta ac lēgitima rēgna occidērunt.

ad haec *respondēret*

potior -ius = melior,
rēctor
licentia -ae *f* (< licere) =
nimia libertās

: cum iam et ipsa neces-
sitās cōgeret *eum*
ar-ripere -uisse -reptum
(< ad + rapere) = ap-
prehendere

gradūs

comitātus -ūs *m* = comi-
tum numerus

ab-horrēre ab ↔ con-
venire ad
admonitū *abl* < ad-
monēre; a. Tulliae =
admonente Tullia

vīcus Cyprius ā forō
Rōmānō ad Ēsquiliās
versus dūcit
iūmentum -ī *n* = bēstia
quae vehit, equus

trāditur = fertur
= nārrātur

caedis : carnis
paternus -a -um < pater
vehiculum -ī *n* = currus
Penātēs : domus

annōs XLIV: 578–534 a.C.

lēgitimus -a -um = lēge
īnstitūtus

mercēde : praemiō

solēre solitum esse
 ex-stimulāre = stimulāre
nōs esse parēs — *tē mihi...*
mēque tibi
nōbīs placet

vir meus: Arrūns
 tua coniūnx: Tūllia minor
 ausūrī (*part fut* < audēre)
 erāmus
 socerō necātō

nostrās manūs
 tingere = ūmidum facere
 in altō soliō
 prīvātus : nōn rēx
 sidere sēdisse = cōsidere

hinc : ex hāc rē
 infirma aetās : senex
 infirmus
scēptrum socerō raptum
 gener S. habet

sanguinulentus -a -um =
 sanguineus, cruentus
 in-ire Penātēs = intrāre
 domum
 per mediās viās

pro-fundere = effundere

corripere = reprehendere

pietās -ātis *f* < pius
 amārus -a -um = acerbus
 per ipsa *patris* ōra (: ōs,
 vultum)

FILIA IMPIA

[Ovidius: *Fāstī. Ex librō VI*]

Tullia, coniugiō (sceleris mercēde) perāctō, 587

hīs solita est dictīs exstimulāre virum: 455

“Quid iuvat esse parēs — tē nostrae caede sorōris,
 mēque tuī frātris — sī pia vīta placet? 590

Vivere dēbuerant et vir meus et tua coniūnx,
 sī nūllum ausūrī māius erāmus opus.

Rēgia rēs scelus est: socerō cape rēgna necātō! 595

et nostrās patriō sanguine tinge manūs!”

Tālibus īnstinctus, soliō prīvātus in altō
 sēderat; attonitum vulgus ad arma ruit.

Hinc cruor et caedēs; infirmaque vincitur aetās:

scēptrā gener socerō rapta Superbus habet. 600

Ipse sub Ēsquiliīs, ubi erat sua rēgia, caesus
 concidit in dūrā sanguinulentus humō.

Fīlia, carpentō patriōs initūra Penātēs,
 ībat per mediās alta ferōxque viās.

Corpus ut aspexit, lacrimīs aurīga profūsīs 470

restitit; hunc tālī corripit illa sonō:

“Vādis? an exspectās pretium pietātis amārum?

Dūc, inquam, invītās ipsa per ōra rotās!”

PENSVM A

Dē adverbīs

Tullus lēgātōs Albānōs bland- ac benign- recēpit. Rēx Albānus lēgātīs Rōmānīs superb- ac ferōc- respondit. Horātīi et Cūriātīi nōn timid-, sed fort- pugnāvērunt. Duo Horātīi cit- (celer-) occīsī sunt, trēs Cūriātīi vulnerātī, duo magis aut min- grav-, tertius lev-. Subit- Horātīus, quī fēlic- incolumis erat, fugere coepit. Albānī nōn aequ- vėlōc- sequī potuerunt: quī levissim- vulnerātus erat, vėlōcissim- currēbat et continu- occīsus est, cum long- abesset ā cēterīs; quī gravissim- vulnerātus erat, postrēm- occīsus est. Cert- Horātīus fort- ac prūdent- pugnāvit quam cēterī: is omnium fortissim- ac prūdentissim- pugnāvit; sed postquam ita glōriōs- patriam servāvit, sorōrem suam, quae Cūriātium flēbil- nōmināverat, crūdēl- interfēcit!

Posteā Tullus ēgregi- cum hostibus pugnāvit, etsī Albānī sociōs Rōmānōs turp- (foed-) dēseruerant. Tullus ducem Albānōrum sevēr- atque atrōc- pūnīvit. Nēmō Rōmānus hostem sevēr- aut atrōc- pūnīvit quam Tullus.

Numa iūst- et prūdent- rēgnāvit deōsque dīligent- coluit. Rōmulus et Tātius commūn- rēgnāvērunt, nec Rōmulus mortem Tātīi molest- (aegr-) tulit.

Malus discipulus, quī mal- ac prāv- scrībit, rār- laudātur; bonus discipulus, quī b- ac rēct- scrībit nōn solum Graec-, sed etiam Latīn-, frequent- laudātur.

PENSVM B

Ancus iūs — scrīpsit quō bellum indicitur. Latīnīs bellum indictum est, postquam lēgātus deōs — est populum Latīnum adversus populum Rōmānum — [= male fēcisse] et plērīque senātōrēs — [= in eandem sententiam iērunt]. Latīnīs victīs, Ancus ingentem praedam Rōmam —; nec vērō Medulliam expugnāre potuit propter firmās — [< mūnīre]. Iāniculō adiectō urbem — [= ampliōrem fēcit].

Patre mortuō, Lucumō, vir — [= impiger], omnium bonō-

Vocābula nova:

comitia
institūtum
incursiō
filum
postulātum
duellum
mūnitio
salinae
bona
sēditio
nurus
testāmentum
hērēs
exsul
indignitās
carpentum
pilleus
augurium
āles
cōgitatiō
novitās
tūtōr
cōsensus
forī
coeptum
captivus
fōrmula
dēditio
terminus
dēlūbrum
diciō
exōrdium
serva
fraus
rixa
arbiter
ictus
cēsus
habitus
cornicen
tribus
suovetaurilia
lūstrum
scriptor
dignitās
agger
hospitium
cōfessio
contumēlia
temeritās
nūptiae

senectūs
 parricidium
 furor
 praecō
 suffrāgium
 fautor
 licentia
 comitātus
 iumentum
 vehiculum
 pietās
 rota
 fētiālis
 compos
 terrestis
 infernus
 ferrātus
 clandestīnus
 aptus
 strēnuus
 māternus
 perītus
 cōspiciuus
 cōmis
 lapideus
 praecipuus
 sēcrētus
 exsanguis
 probātus
 senior
 iūnior
 immūnis
 pedestris
 inclutus
 continuus
 grātuitus
 rēgālis
 paternus
 lēgitimus
 sanguinolentus
 amārus
 exposcere
 ingredi
 testārī
 persolvere
 cōsentire
 cōnsciscere
 dēlinquere
 dēmandāre
 firmāre
 amplificāre
 commigrāre
 honorāre

rum — factus est. Cum Etrūscī eum spernerent ut — ortum, uxor Tanaquīl, quae virum — [= decorātum] vidēre cupiēbat, eī persuāsit ut Rōmam — cum omnibus — [= fortūnis] suis. Aquila eī — abstulit et — [= divinē] in capite reposuit. Hoc — Tanaquīl, mulier rerum caelestium —, lacta accēpit. Rōmae L. Tarquinius, quem divitiae — faciēbant, civēs sibi conciliābat — [= benignē] invitandō. Multis civilibus officiis — coepit, et postrēmō — liberis rēgis factus est.

Equitātū auctō, rēx Tarquinius cum Sabīnis —. Eō proeliō — fuit glōria equitum, quī ab lateribus — ac Sabīnōs fūdērunt. Haec — [= ferē] est fōrmula —: “Dēditisne vōs, urbem, agrōs, aquam, —, — [= fāna], dīvīna hūmanaque omnia in populi Rōmānī —?” “Dēdimus.”

Servius Tullius, quī — [= ancillā] nātus esse dicitur, magnā cūrā — [= docēbātur]. In vestibulō rēgiae duo pāstōrēs — simulant; vocātī ad rēgem alter rem ex — ōrditur, alter secūrim in caput rēgis —. Rēgina, — [= testibus] ēiectis, Servium — [= celeriter] — [= arcessivit]. Populō nūntiat ‘rēgem nōn mortuum, sed — esse subitō —; interim Servium rēgis officiis — esse.’ Ita cēlātā morte opēs Serviī — [< firmus]. Servius rēx populum ex — [< cēnsere] in v classēs — [= discrīpsit]; singulae classēs ex — et — cōstant. Quamquam Servius magnō — [< cōsentire] populi rēx — [< lēx] dēclārātus erat, L. Tarquinius rēgnum — nōn dēstitit; Tullia, quācum — [< nūbere] iūctus erat, eum — [= incitābat]. Postrēmō senātum per — in Cūriam coēgit ibique turpissimis — Serviō — ōrsus est. Huic ōrātiōnī Servius — cum — [< favēre] suis, sed Tarquinius eum — atque per gradūs —! Tullia currum suum per corpus patris — [= cruentum] ēgisse fertur, neque id ā cēterō scelere —.

Māne hominēs ē somnō —. Senēs māiōrēs — sunt quam iuvenēs. Mōtus membrōrum vinculis —. — est mīles captus. Discordia civilis — dicitur. Hominēs ferās — nōn possunt. Quī sōlus esse vult, locum — petit. Caput ārdēs glōriam futūrā — putābātur. Fabius Pictor est rerum

gestārum — antīquus. Servius cum primōribus Latīnōrum
— [*< hospes*] iūctus erat. — est — [= *currus*] quod duās
— habet; bēstia quae currum vehit — dīcitur.

Synōnima: uxor filiī et —; dolus malus et —; insānia et —;
clam factus et —; idōneus et —; illūstris et —; rēgius et —;
acerbus et —; ēlūdere et —; quōmodo et quō —.

Contrāria: vetustās et —; iuventūs et —; ēgredi et —; pū-
blicē et —.

PENSVM C

Quōmodo fētiālis bellum indicēbat?

Quārē carcerem aedificāre necesse fuit?

Cūr Lucumō domī honōrem adipīscī nōn poterat?

Quī rēgēs peregrīnī Rōmae rēgnāvērunt?

Quot equitēs tum in exercitū Rōmānō erant?

Quibus condiōnibus pāx cum Sabīnīs facta est?

Quāle prōdigium in rēgiā vīsum est?

Quid caput Serviī ardēns portendere putābātur?

Quōmodo rēx Tarquinius occīsus est?

Quārē Tanaquil mortem rēgis cēlāvit?

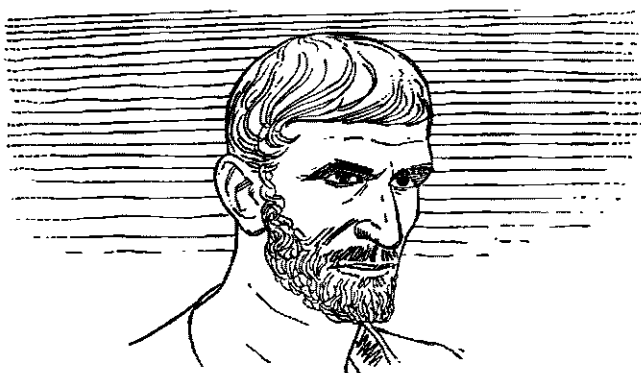
Quōs collēs Servius urbī Rōmae adiēcīt?

Quālēs erant filiae Serviī?

Quōmodo Servius rēgnō pulsus est?

āmigrāre
volitāre
compōnere
accire
fungi
revehere
intervenire
cōnfligere
impedire
incurrere
domāre
expurgisci
erudire
dēligere
coercere
dēicere
portendere
sōpire
exsulāre
distribuere
perpellere
affectāre
conquiescere
accingere
frustrāri
facessere
instigare
praeparare
maledicere
arripere
abhorrere
exstimulare
tingere
sidere
profundere
nātū
fermē
quō pactō
divinitus
ex compositō
properē
virītim
privātim
admonitū

L. Iūnius Brūtus,
liberātor populi
Rōmānī

ROMA LIBERATA

[Ex T. Līvū 'Ab urbe conditū' librō I.49-60,

nōnnūllīs mūtātīs et omissīs]

o-mittere = praeter-
mittere

prohibēre = vetāre

dictitāre = dicere
identidem
favēre fāvisse fautum

quic-quam = quidquam

ut quī rēgnāret = cum
rēgnāret

iūdicium exercēre =
iūdicium facere
exsilium -i n < exsul
suspectus = quī male
fēcisse putātur
invisus -a -um ↔ dīlēctus

im-minuere = minuere

paucitās -ātis f < paucī

Tarquinius Superbus

Inde L. Tarquinius rēgnāre coepit, cui 'Superbō' cog- 49
nōmen datum est, quia socerum suum sepelīrī prohi-
buit, 'Rōmulum quoque insepultum periisse' dictitāns,
prīmōrēsque patrum, quōs Serviī rēbus fāvisse crēdē- 5
bat, interfēcit. Cūstōdibus armātīs corpus saepsit, ne-
que enim ad iūs rēgnī quicquam praeter vim habēbat,
ut quī neque populī iussū neque auctōribus patribus
rēgnāret. Ut plūribus metum iniceret, iūdicia per sē
sōlus exercēbat, perque eam causam occidere aut in 10
exsilium agere poterat nōn suspectōs modo aut invīsōs,
sed etiam eōs unde nihil aliud quam praedam spērāre
posset. Praecipuē ita patrum numerō imminūtō, statuit
nūllōs in patrēs legere, ut paucitāte ipsā senātus con-

15 tēptior esset. Hic enim rēgum prīmus trāditum ā priō-
ribus mōrem dē omnibus rēbus senātum cōsulendī sol-
vit, domesticis cōsiliis rem pūblicam administrāvit,
bellum, pācem, foedera, societātēs per sē ipse, cum qui-
bus voluit, iniussū populi ac senātūs, fēcit rūpitque.

20 Latīnōrum sibi māximē gentem conciliābat, ut pere-
grinīs quoque opibus tūtior inter cīvēs esset; hospitia
cum primōribus eōrum iungēbat, atque Octāviō Mami-
liō Tūsculānō (is longē princeps Latīnī nōminis erat)
filiam nūptum dat, perque eās nūptiās multōs sibi cog-
25 nātōs amīcōsque eius conciliat.

Turnus Herdōnius

50 Iam magna Tārquiniū auctōritās inter Latīnōrum prī-
mōrēs erat, cum iis indicit ut diē certā ad lūcum Feren-
tinae conveniant: 'sē dē rēbus commūnibus cum iis
30 agere velle.' Conveniunt frequentēs primā luce — ipse
Tarquinius paulō antequam sōl occideret vēnit!

Multa ibi tōtō diē in conciliō variis sermōnibus iactāta
erant. Turnus Herdōnius ab Ariciā ferōciter in absen-
tem Tārquiniū erat invectus: 'Haud mīrum esse eī
35 'Superbō' Rōmae datum cognōmen — an quicquam su-
perbius esse quam ēlūdere sic omne nōmen Latīnum?
Prīncipibus longē ab domō excītis, ipsum quī concilium
indixerit nōn adesse! Cui nōn appārere eum affectāre
imperium in Latīnōs? Cum cīvēs Rōmānī alīi super
40 aliōs trucidentur, exsulātum eant, bona āmittant, quid

contēptus-a-um
= contemnendus
trāditum... mōrem...
senātum cōsulendī
solvit (: rūpit)
ad-ministrāre = regere

sibi conciliābat

nūptum *sup* < nūbere; n.
dare = in mātrimonium
dare

auctōritās-ātis *f* = iūs
imperandi, potentia
indicare = imperāre
Ferentina-ae *f*: dea
Latīnōrum

agere = colloquī (dē rē
pūblicā)

iactāre = dictitāre

in-vehī in (+ *acc*) = verbis
oppugnāre, maledicere
an (= num) quicquam
esse?: nihil enim esse

appāret = plānum est

quid spei (*gen*): quam
spem
“*sī mē audītis, domum
omnēs hīnc abibimus*”

īsolēns -entis = audāx et
superbus
āversī *sunt* = sē
āvertērunt

id temporis = eō tempore

eō-dem = in eundem
locum
minae -ārum *f* = dicta
minantia; minās iactāre
in = minārī

māchinārī = clam ex-
cōgitāre (dolum)

īsolōns -ontis = quī nōn
dēliquit
corrumpere (eum) = mer-
cēde persuādere (ei)
hospitium = domus
hospitis

salūtī esse = salūtem ferre

“gladiōrum ingēns nume-
rus ad eum convectus
esse dīcitur”
con-vehere = cōferre

“rogō vōs ut hīnc mēcum ad
T. veniātis”

ventum est : vēnērunt

spei meliōris Latīnīs portendī? Sī sē audiant, domum
omnēs inde abitūrōs!’

Haec atque alia similia cum homō īsolēns iactāret,
intervēnit Tārquinius. Is finis ōrātiōnī fuit. Āversī om-
nēs ad Tārquīnium salūtandum. Quī, silentiō factō, prī- 45
mum sē pūrgāvit quod id temporis vēnisset: ‘iūdicī
causā’ ait ‘sē morātum esse’; deinde Latīnōs posterō diē
eōdem convenīre iussit.

Turnus vērō minās in rēgem Rōmānum iactāns ex 51
conciliō abiit. Quam rem Tārquinius aegrē ferēns cōn- 50
festim Turnō necem māchinātur, ut eundem terrōrem
quō cīvium animōs domī oppresserat Latīnīs iniceret.
Et quia tam potentem virum palam interficere nōn pote-
rat, allātō falsō crīmine virum īsontem oppressit: Ser-
vum Turnī aurō corrūpit, ut in hospitium eius vim 55
magnam gladiōrum īferri clam sīneret. Ea cum unā
nocte perfecta essent, Tārquinius paulō ante lūcem accī-
tis ad sē prīncipibus Latīnōrum ‘moram suam hester-
nam velut dīvinitus’ ait ‘salūtī sibi atque illīs fuisse: ab
Turnō enim sibi et prīmōribus Latīnōrum parārī ne- 60
cem, ut Latīnōrum sōlus imperium teneat; gladiōrum
ingentem numerum ad eum convectum esse dīcī; id
vērumne an falsum sit, extemplō scīrī posse: sē rogāre
eōs ut inde sēcum ad Turnum veniant.’

Turnum suspectum fēcit et ingenium ferōx et ōrātiō 65
hesterna. Eunt omnēs, ut fidem eius experiantur. Ubi
eō ventum est, Turnum ex somnō excitātum circum-

sistunt cūstōdēs; comprehēnsisque servīs, quī cāritāte
dominī vim parābant, cum gladiū abditū ex omnibus
70 locīs aedium prōtraherentur, enimvērō manifestā rēs
vīsa est, iniectaeque Turnō catēnae. Et cōfestim La-
tīnōrum concilium magnō cum tumultū advocātur. Ibi
tam atrōx invidia in Turnum orta est, gladiū in mediō
positū, ut sine iūdicīō — novō genere supplicī — dē-
75 iectus in aquam, crāte super iniectā, mergerētur.
52 Revocātis deinde ad concilium Latīnīs, Tāquinius
prīmum eōs collaudāvit ‘quod Turnum prō manifestō
scelere meritā poenā affēcissent’, deinde cum iis ēgit dē
renovandō foedere inter Rōmānōs Latīnōsque. Haud
80 difficulter persuāsit Latīnīs, quamquam in eō foedere
superior Rōmāna rēs erat; cēterum et capita nōminis
Latīnī cōsentīre cum rēge vidēbant, et Turnī supplicīō
terrēbantur. Ita renovātum foedus, indictumque iūniō-
ribus Latīnōrum ‘ut diē certā ad lūcum Ferentīnae ar-
85 mātū frequentēs adessent.’ Quī ubi ex omnibus populīs
Latīnīs convēnere, Tāquinius miscuit manipulōs ex
Latīnīs Rōmānisque, ut ex bīnīs singulōs faceret bīnōs-
que ex singulis. Ita geminātis manipulis centuriōnēs
praeposuit.

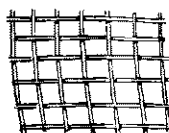
90 *Gabiū dolō captū*

53 Tāquinius autem, etsī iniūstus in pāce rēx, tamen
dux bellī haud prāvus fuit, quīn etiam eā arte aequābat
superiōrēs rēgēs. Is prīmus Volscīs bellum mōvit, Sues-

cāritās -ātis / (< cārus) =
amor, grātia

prō-trahere
enim-vērō = profectō
manifestus -a -um
↔ dubius
in-iectae sunt

invidia -ae / (< invidēre)
= ira et odium
in mediō pōnere = palam
ostendere

col-laudāre = laudāre
(multōs)

difficulter *adv* < difficilis

capita : prīncipēs

renovātum est
indictum est

legiō: x cohortēs
cohors: iii manipulī
manipulus: ii centuriae

singulis manipulis bīnī
centuriōnēs praefectī
sunt

Gabiū-ōrum *m*: oppidum
Latīi

aequāre = aequus esse
(atque)
bellum mōvere = bellum
inferre

talentum: Graecōrum
pondus statūtum mǎx-
imum [26 kg]

lentius spē: lentiusquam
spērāverat
: postquam eam nēquī-
quam vī adortus est

bellum pōnere = bellum
finīre
intentus +*clat*: intentus
rei = intentus in rem
trāns-fugere = ad hostem
fugere
saevitia -ae *f* < saevus
tolerāre = ferre, patī

īnsidiās: necem
nēquem = nēquemquam

usquam = ullō locō
tūtum esse
quod sī = sī autem
per-errāre terram =
errāre per terram
pererrātūrum esse
petītūrum esse

prō-tegere = tuērī

Gabīnus -a -um < Gabiī;
pl cīvēs
mīrārī sī... = m. quod...

“nōbīs vērō grātus ad-
ventus tuus est, nam tē
adiuvante bellum
trānsferētur”
futūrum esse ut bellum
trānsferātur = bellum
trānslātum irī

samque Pōmētiam ex iīs vī cēpit. Ubi cum vēndendā
praedā quadrāgintā talenta argentī fēcisset, eam pecū- 95
niam omnem ad aedificandum Iovis templum servāvit.

Suscēpit deinde lentius spē bellum, quō Gabiōs, pro-
pinquam urbem, nēquīquam vī adortus, postrēmō (mi-
nimē arte Rōmānā!) fraude ac dolō aggressus est. Nam
cum, velut positō bellō, fundāmentīs templī iaciendīs 100
aliīsque urbānīs operibus intentum sē esse simulāret,
Sextus, filius eius quī minimus ex tribus erat, trānsfūgit
ex compositō Gabiōs patris in sē saevitiā nōn toleran-
dam querēns: ‘rēgem iam ab aliēnīs in suōs vertisse
superbiam et liberīs quoque īnsidiās parāre, nē quem 105
hērēdem rēgnī relinquat; sē quidem inter tēla et gladiōs
patris ēlāpsū nihil usquam sibi tūtum nisi apud hostēs
L. Tarquiniī crēdidisse; quod sī apud eōs supplicibus
locus nōn sit, pererrātūrum sē omne Latium, Volscōs-
que sē inde et Aequōs et Hernicōs petītūrum, dōnec ad 110
eōs perveniat quī ā patrum crūdēlibus atque impiīs
supplicīīs prōtegere liberōs sciant, et forsitan parātī sint
ad bellum gerendum adversus superbissimum rēgem ac
ferōcissimum populum!’

Filius rēgis benignē ab Gabīnīs excipitur. Nōn mīran- 115
tur sī Tarquinius, quālis in cīvēs, quālis in sociōs, tālis
ad ultimum in libērōs esset; ‘sibi vērō grātum adventum
eius esse’ aiunt, ‘nam illō adiuvante brevī futūrum ut ā
portīs Gabīnīs sub Rōmāna moenia bellum trānsfe-
rātur!’

120

- 54 Inde Sex. Tarquinius cōsiliis pūblicis interesse coepit. Ibi, cum 'dē aliis rēbus assentire sē veteribus Gabīnīs' diceret, identidem bellī auctor esse et in eō sibi praecipuam prūdētiā assūmere 'quod utrūque po-
- 125 puli vīrēs nōvisset scīretque invīsā profectō superbiam rēgiā cīvibus esse.' Ita cum sēnsim ad rebellandum prīmōrēs Gabīnōrum incitāret et ipse cum prōmp-tissimis iuvenum praedatum īret, dictis factisque omni-bus ad fallendum aptis, ad ultimum dux bellī legitur!
- 130 Ibi cum — īnsiā multitudīne quid agerētur — proelia parva inter Rōmam Gabiōsque fierent, quibus plērum-que Gabīna rēs superior esset, tum ūniversi Gabīni Sex. Tarquiniūm dīvinītus sibi missum ducem crēdere. Apud milites vērō, cum pariter pericula obīret ac la-
- 135 bōrēs tolerāret praedamque benignē largirētur, tantā caritāte esse ut nōn pater Tarquinius potentior Rōmae quam filius Gabiūs esset.

- Tum ex suis ūnum Rōmam ad patrem mittit sciscitā-tum 'quidnam sē facere vellet?' Huic nūntiō — quia,
- 140 crēdō, dubiae fidei vidēbātur — nihil vōce respōsum est. Rēx velut dēliberāns in hortum aedium trānsit, se- quente nūntiō filiū. Ibi inambulāns tacitus summa papā-verum capita dīcitur baculō dēcussisse. Interrogandō exspectandōque respōsum nūntius fessus, ut rē imper-
- 145 fectā, redit Gabiōs. Quae dixerit ipse quaeque viderit, Sextō refert: 'rēgem seu irā seu odiō seu superbiā nūl-lam vōcem ēmisisse!'

Sex. = Sextus (prae-nomen)
 as-sentire (< ad-) ei = cōsentire cum eō
 auctor esse (belli) = suādere (bellum)
 prūdētia-ae/<prūdēns; sibi p.amas sūmere (<ad-) = sē prūdētem esse affirmāre
 re-bellāre = bellum re-novāre
 prōmp-tus -a -um = parātus, ācer
 praedārī = praedam capere

ibi : in eō bellō
 īnsiā multitudīne : dum multitudō nescit

missum esse
 crēdere : crēdebant
 ob-ire = ad-ire

tantā caritāte esse = tam caruisse
 esse : erat

sciscitārī = interrogāre, quaerere
 "quidnam mē facere vīs?"

dubiae fidei : haud fidus, suspectus
 dēliberāre = cōgitāre, reputāre
 in-ambulāre = hūc illūc ambulāre
 dē-cutere -cussisse -ssum = percutiendō dēcicere im-perfectā

papāver-eris n

prae-cipere = faciendum
esse dicere, imperāre

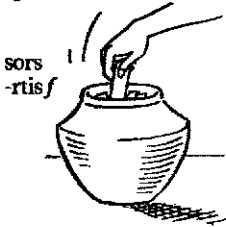
in crīmen vocāre
= accusāre
interfecti *sunt*
fuga patuit : fugere licuit

Tūscī-ōrum *m* = Etrūscī

mōns Tārpēius = mōns
Capitōlinus

pecūniā publicā

operārius-*ī m* = vir quī
manibus suis opus facit
indignārī = indignum
putāre

ōrāculum-*ī n* = locus ubi
fātum divinitus prae-
dicitur sortibus
portentum-*ī n* = prō-
digium quō fātum
portenditur
ānxiūs-*a-um* = trepidus,
timidus
Delphī-ōrum *m*

līgātōs mittere
sortēs : ōrāculum

Sextus, ubi quid vellet parēns quidve tacitus praeci-
peret intellēxit, primōrēs civitātis interēmit! Multū pa-
lam, quīdam, quī in crīmen vocārī nōn poterant, clam 150
interfecti. Patuit quibusdam fuga, aliī in exsilium acti
sunt, bonaque absentium pariter atque interēptōrum
populō dīvisa sunt — dōnec Gabīna rēs rēgi Rōmānō
sine ūllā dīmiciātione in manum trāditur!

Gabiūs receptūs Tārquinius pācem cum Aequōrum 55
gente fēcit, foedus cum Tūscīs renovāvit. Inde ad negō-
tia urbāna animum convertit; quōrum erat primum ut
Iovis templum in monte Tārpēiō monumentum rēgnī
suī nōminisque relinqueret.

Intentus perficiendō templō, fabrīs undique ex Etrū- 56
riā accūs, nōn pecūniā solum ad id publicā est ūsus,
sed operāriūs etiā ex plēbe. Quī labor cum militiae
adderetur, minus tamen plēbs indignābatur sē templa
deōrum aedificāre manibus suis, quam postquam ad
alia opera speciē minōra, sed labōris aliquantō māiōris 165
trādūcēbatur, velut ad forōs in circō faciendōs cloācam-
que Māximam sub terrā agendam.

Respōnsum ōrāculi

Dum rēx haec agit, portentum terribile vīsum: anguis
ex columnā lignēā ēlāpsus, cum terrōrem fugamque in 170
rēgiā fēcisset, ipsiūs rēgis pectus ānxiūs implēvit cūrīs.
Itaque Delphōs, ad māximē inclutum in terrīs ōrācu-
lum, mittere statuit. Neque respōnsa sortium ūllī aliū

committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate
175 terras, ignotiora maria, in Graeciam misit.

Titus et Arruns profecti. Comes iis additus L. Iunius
Brutus, Tarquinia, sorore regis, natus. Is cum fratrem
suum ab avunculo interfectum audivisset, nihil in
animosuo regi timendum relinquere statuit. Ergo stul-
180 titiam simulavit, neque 'Bruti' cognomen recusavit, ut
sub eo cognomine liberator ille populi Romanus animus
latens opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquinio
Delphos ductus est, ludibrium verius quam comes.

Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis,
185 cupidoincessit animos juvenum sciscitandi 'ad quem
eorum regnum Romanum esset venturum?' Ex infimo
specu vocem redditam ferunt: "Imperium summum
Romae habebit qui vestrum primus, o juvenes, oscu-
lum matri tulerit." Tarquinium, ut Sextus, qui Romae
190 relictus fuerat, ignarus responsi expersque imperii
esset, rem summam ope tacere iubent; ipsi sorti permit-
tunt, uter prior, cum Romam redisset, matri osculum
daret. Brutus, alio ratus spectare divinam vocem, velut
si prolapsus cecidisset, terram osculo tetigit — scilicet
195 quod ea communis 'mater' omnium mortalium esset!

Uxor castissima

Reditum inde Romam, ubi adversus Rutulos bellum
summam vi parabatur.

57 Ardeam Rutuli habebant, gens — ut in ea regione et

ea tempestate = eo
tempore
Titus, Arruns, Sextus:
regis filii
profecti sunt
additus est

interfectum esse

stultitia -ae f < stultus

brutus -a -um = stultus

liberator animus = ani-
mus qui liberat
tempora : occasionem
ludibrium -i n = id quod
eluditur
verius : potius

cupido sciscitandi
"ad quem nostrum regnum
R. venturum est?"

specus -us m = spelunca
redditam esse ferunt
(: narrant)

osculum ferre = o. dare
relictus erat
ex-pers-rtis (+ gen) = cui
pars (rei) non est, sine
(re)
rem tacere = de re t.
permittere = committere
alio ad = ad aliud;
a. spectare = aliud
significare
pro-labi -lapsum

castus -a -um = pudicus -a
-um: uxor casta/pudica
= quae maritum solum
amat
reditum est (ab iis)
= redierunt

prae-potēns-entis = prae-
alius potēns, potentissi-
mus

dītāre = dīvitē facere;
pass dives fieri
magnificentia -ae f
< magnificus
lēnīre = mītigāre

habitōs esse

parum prōcessit : fieri
nōn potuit
ob-sidēre-sēdisse
-sessum = exercitū
inclūsum tenēre
tempus terere = t. cōn-
sūmere

in-cidere = accidere, fieri
mentiō-ōnis f: m. firi/in-
cidit dē aliquō = aliquis
memorātur
laudāre : laudat
“nōn opus est verbis”

prae-stāre-stitisse (+ *dat*/
acc) = melior esse (quam)
iuventa -ae f = iuventūs

in-vīsere = inspicere

in-calēscere-luisse
= calidus fieri
inquiunt omnēs
ā-volāre

aequālis -is *mlf* = homō
eiusdem aetātis

sērus -a -um = tardus
dēditus = intentus
lāna : opus lānae

penes *praep* = apud

excepti *sunt*

libīdō -inis f (< libere)
= cupidō
stuprāre = violāre, vī
comprimere

in eā aetāte — dīvitūs praepotēns; eaque ipsa causa bellī 200
fuit, quod rēx Rōmānus cum ipse dītārī volēbat (ex-
haustō aerārīō magnificentīā publicōrum operum), tum
praedā lēnīre populārium animōs studēbat, quī sē in
servīlī opere tam diū habitōs ab rēge indignābantur.

Temptāta rēs est sī prīmō impetū capī Ardea posset; 205
ubi id parum prōcessit, Rōmānī urbem obsidēre coepē-
runt, castrīs sub moenibus positīs. In hīs statīvīs rēgū
iuvēnēs interdum convīviis ōtium terēbant. Forte pō-
tantibus hīs apud Sex. Tarquīnium, ubi et Tarquīnius
Collātīnus, Egeriū filius, cēnābat, incidit dē uxōribus 210
mentiō. Suam quisque laudāre mīris modīs. Inde certā-
mine accēnsō, Collātīnus negat verbīs opus esse: ‘paucīs
id quidem hōrīs posse scīrī quantum cēterīs praestet
Lucrētia sua!’ “Quīn, sī vigor iuventae inest, cōnscendi-
mus equōs invīsīmusque praesentēs nostrārum in- 215
genia?”

Incaluerant vīnō. “Age sānē!” omnēs. Citātīs equīs
āvolant Rōmam. Quō cum prīmīs tenebris pervēnis-
sent, rēgiās nurūs in convīviō luxūque cum aequālibus
vīdērunt tempus terentēs. Pergunt inde Collātiam, ubi 220
Lucrētiam nocte sērā dēditam lānae inter ancillās in me-
diō aedium sedentem inveniunt. Muliebris certāminis
laus penes Lucrētiam fuit.

Adveniēns vir Tarquīniūque exceptī benignē. Victor
marītus cōmiter invitāt rēgiōs iuvēnēs. Ibi Sex. Tarqui- 225
nium mala libīdō Lucrētiaē per vim stuprandae capit;

cum fōrma tum spectāta castitās incitat. Et tum quidem
ab nocturnō iuvenālī lūdō in castra redeunt.

fōrma = pulchritūdō
castitās -ātis *f* < castus
iuvenālis -e < iuvenis

Lucretia violāta

- 58 Paucīs interiectīs diēbus Sex. Tarquinius, īnciō Col-
lātīnō, cum comite ūnō Collātiam vēnit. Ubi exceptus
benignē ab ignārīs cōnsiliī, cum post cēnam in hospitāle
cubiculum dēductus esset, amōre ārdēns, postquam sa-
tis tūta circā sōpītīque omnēs vidēbantur, strictō gladiō
235 ad dormientem Lucretiam vēnit, sinistrāque manū mu-
lieris pectore oppressō, “Tacē, Lucretia!” inquit, “Sex-
tus Tarquinius sum. Ferrum in manū est. Moriēre, sī
ēmīseris vōcem!”

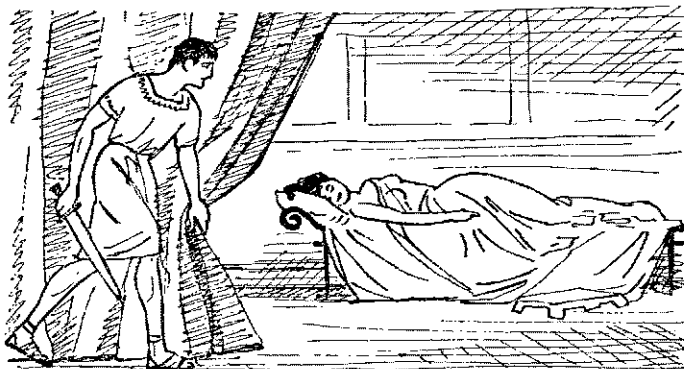
paucīs inter-iectīs diēbus
= paucīs diēbus post

hospitālis -e < hospes

satis tūta *omnia*
sōpītus = dormiēns

op-primere = premere

-ēre = -ēris (*pass*
2 *pers sing fut*)

- Cum pavida ex somnō mulier nūllam opem, prope
240 mortem imminentem vidēret, tum Tarquinius fatērī
amōrem, ōrāre, miscēre precibus minās, versāre in om-
nēs partēs muliebrem animum. Ubi obstinātam vidēbat
et nē mortis quidem metū inclīnārī, addit ad metum
dēdecus: ‘cum mortuā iugulātum servum nūdum posi-

im-minēre = impendēre
: fatētur, ōrat, miscet,
versat
obstinātus -a -um =
firmus, cōstāns
inclīnāre = vertere in
aliā partem
dē-decus -oris *n* ↔ decus
iugulāre = trucidāre
sē positūrum esse

adulterium -ī n = facinus
coniugii violandi
pudicitia -ae f < pudicus
cum libidō (velut victrix:
nōn vērē v.) vicisset...
victor m; victrix -icis f

eundem nūntium

fidēlis -e = fidus

mātūrāre = properāre
factō/mātūrātō opusest =
facere/mātūrāre opusest

Sp. Lucrētius *Tricipitinus*
P. Valerius *Publicola*

aliquem convenīre = cum
aliquō c.

ob-orīri = orīri
obortae *sunt*
satin' salvē? = satis-ne
salvē est tibi?

dextera = dextra
ei impūne est = is nōn
pūnītur
adulter -erī m = quī
adulterium fēcīt
pestifer -era -erum: mihi
p. um = quod *pestem*
(= mortem) mihi fert
abstulit: ēripuit
aeger animī = aeger
animō, maesta
noxa -ae f = culpa
dēlictum -ī n = male-
ficiū
peccāre = dēlinquere
inde culpam abesse

inquit *Lucrētia*
vīderitis: vidēātis
(: reputētis)
peccātum -ī n = dēlictum
im-pudicus -a -um
↔ pudicus

tūrum' ait, 'ut in sordidō adulteriō necāta dīcātur!' 245

Quō terrōre cum vīcisset obstinātam pudicitiam
(velut 'victrix') libidō profectusque inde Tarquinius fe-
rōx expugnātō decore muliebrī esset, Lucrētia maesta
tantō malō nūntium Rōmam eundem ad patrem Arde-
amque ad virum mittit, 'ut cum singulis fidēlibus amī- 250
cīs veniant; ita factō mātūrātōque opus esse: rem atrō-
cem incidisse.'

Sp. Lucrētius cum P. Valeriō, Volesī filiō, Collātīnus
cum L. Iūniō Brūtō vēnit, cum quō forte Rōmam redi-
ēns ab nūntiō uxōris erat conventus. Lucrētiam seden- 255
tem maestam in cubiculō inveniunt. Adventū suōrum
lacrimae obortae, quaerentīque virō "Satin' salvē?"
"Minimē!" inquit, "Quid enim salvī est mulierī āmissā
pudicitia? Vestigia virī aliēnī, Collātīne, in lectō sunt
tuō. Cēterum corpus est tantum violātum, animus in- 260
sōns — mors testis erit. Sed date dexterās fidemque
haud impūne adulterō fore! Sextus est Tarquinius quī
hostis prō hospite priōre nocte vī armātus mihi (sibique,
sī vōs virī estis!) pestiferum hinc abstulit gaudium."

Dant ōrdine omnēs fidem. Cōnsōlantur aegram animī 265
āvertendō noxam ab coāctā in auctōrem dēlictī: 'men-
tem peccāre, nōn corpus, et unde cōnsilium āfuerit,
culpam abesse.'

"Vōs" inquit "vīderitis quid illī dēbeātur! Ego mē etsī
peccātō absolvō, suppliciō nōn liberō. Nec ūlla deinde 270
impudica Lucrētiaē exemplō vīvet!"

Cultrum, quem sub veste abditum habēbat, eum in corde dēfigit, prōlāpsaque in vulnus moribunda cecidit.

Rēgēs exāctī

- 59 Conclāmat vir paterque. Brūtus, illis lūctū occupātis, cultrum ex vulnere Lucrētiaē extractum mānantem cruōre prae sē tenēns “Per hunc” inquit “castissimum ante rēgiam iniūriam sanguinem iūrō, vōsque, dī, testēs faciō, ‘mē Lūcium Tārquinius Superbum cum scelerātā coniuge et omnī liberōrum stirpe ferrō, ignī, quācumque vī possim, exsecūtūrum, nec illōs nec alium quemquam rēgnāre Rōmae passūrum!’”
- 280

Cultrum deinde Collātīnō trādit, inde Lucrētiō ac Valeriō, stupentibus mīrāculō reī, unde novum in Brūtī pectore ingenium. Ut praeceptum erat, iūrant; tōtūque ab lūctū versī in īram, Brūtum iam inde ad expugnandum rēgnū vocantem sequuntur ducem.

285

Elātum domō Lucrētiaē corpus in forum dēferunt, concientque mīrāculō (ut fit) reī novae atque indignitāte hominēs. Prō sē quisque scelus rēgium ac vim queruntur. Movet cum patris maestitia, tum Brūtus castīgātor lacrimārum atque inertium querēllārum auctorque (‘quod virōs, quod Rōmānōs deceret!’) arma capiendī ‘adversus hostilia ausōs!’

290

295 Ferōcissimus quisque iuvenum cum armīs voluntārius adest; sequitur et cētera iuventūs. Inde praesidiō relictō Collātiaē, nē quis eum mōtum rēgibus nūntiāret,

ex-igere-ēgisse-actum
(<-agere) = expellere
lūctū occupātus : lūgēns

ex-trahere
mānāre = fluere; culter
cruōre mānat = dē
cultrō cruor mānat
iūrāre = dis testibus
affirmāre

ignī *abl* = igne

ex-sequī = persequī

mīrāculō reī : rē mīrābilī
unde *esset*
pectore : mente

inde : ab eō tempore
Brūtum vocantem

con-ciēre -civisse -cītum
= concitāre
ut fit = ut fierī solet

movet *eōs*
castīgātor -ōris *m* < *castī-*
gāre = reprehendere
: castīgāns lacrimās...
in-ers -rtis = sēgnis
auctor arma capiendī :
suādēns ut a, capiant
hostilia ausōs: eōs quī h.
(agere) ausī sunt
voluntārius -a -um
↔ coāctus

profecti sunt

quā-cumque = ubi-cumque

simul atque
tribūnus -ī *m*: t. Celerum
equitibus praeerat
magistrātus -ūs *m* = offici-
cium pūblicum

habita est
pectus : mēns
simulātum erat (ab eō)

stuprum -ī *n* = scelus
fēminae stuprandae
orbitās -ātis *f* < orbus
morte indignior = indig-
nior quam mors
addita est
miseria -ae *f* < miser

opifex -icis *m* = operārius
bellātor -ōris *m* (< bel-
lare) = miles
indigna caedēs memorāta
est
filia invecta corporī (= in
corpus) patris
invocāti sunt
ultor parentum = quī
parentēs ulciscitur

ab-rogāre = iussū populi
adimere

ultrō *adv* = suā sponte

ad concitandum ... exer-
citur

praefectus -ī *m* = is quī
praefectus est
(aliquem) instituere
= creāre, legere

cēterī armātī duce Brūtō Rōmam profectī.

Ubi eō ventum est, quācumque incēdit armāta multi-
tūdō, pavōrem ac tumultum facit. Nec minōrem mōtum
animōrum Rōmae tam atrōx rēs facit quam Collātia
fēcerat. Ergō ex omnibus locīs urbis in forum curritur.
Quō simul ventum est, praecō 'ad tribūnum Celerum'
(in quō tum magistrātū forte Brūtus erat) populum ad-
vocāvit.

Ibi ōrātiō habita nēquāquam eius pectoris ingeniūque
quod simulātum ad eam diem fuerat, dē vī ac libidine
Sex. Tārquiniū, de stuprō infandō Lucrētia et miserā-
bilī caede, dē orbitate Tricipitīnī 'cui morte filiae causa
mortis indignior ac miserābilior esset!' Addita superbia
ipsius rēgis miseriaeque et labōrēs plēbis in fossās cloā-
cāsque exhauriendās dēmersae: 'Rōmānōs hominēs,
victōrēs omnium circā populōrum, opificēs prō bellātō-
ribus factōs!' Indigna Serviī Tullīi rēgis memorāta cae-
dēs et invecta corporī patris nefandō vehiculō filia, in-
vocātique ultōrēs parentum dī.

Hīs atrōciōribusque (crēdō) aliīs memorātīs, incēn-
sam multitudinem perpulit ut imperium rēgī abrogāret
exsulēsque esse iubēret L. Tārquiniū cum coniuge ac
liberīs. Ipse iūniōribus quī ultrō nōmina dabant lēctīs
armātisque, ad concitandum inde adversus rēgem exer-
citur Ardeam in castra est profectus. Imperium in urbe
Lucrētiō (praefectō urbis iam ante ab rēge institūtō)
relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domō profūgit,

325 exsecrantibus quācumque incēdēbat invocantibusque
parentum Furiās virīs mulieribusque.

ex-secrāri(eam) = poenās
deōrum optāre (eī)
: dum virī mulierēsque ex-
secrantur eam invocant-
que parentum Furiās
(: ultricēs parentum F.)

60 Hārūm rērum nūntiīs in castra perlātīs, cum rē novā
trepidus rēx pergeret Rōmam ad comprimendōs mōtūs,
flexit viam Brūtus — sēnserat enim adventum — nē

com-primere = op-
primere, sēdāre

330 obuius fieret. Eōdemque ferē tempore, dīversīs itineri-
bus, Brūtus Ardeam, Tārquinius Rōmam vērunt.
Tārquiniō clausae portae exsiliumque indictum; liberā-
tōrem urbis laeta castra accēpēre, exāctīque inde liberī
rēgis. Duo patrem secūtī sunt, quī exsulātum Caere in

clausae *sunt*
indictum *est*
exāctī *sunt*

335 Etruscōs ierunt. Sex. Tārquinius Gabiōs tamquam in
suūm rēgnūm profectus ab ultōribus veterum simultā-
tum, quās sibi ipse caedibus rapīnīsque concīverat, est
interfectus.

simultās -ātis *f* ↔ amicitia

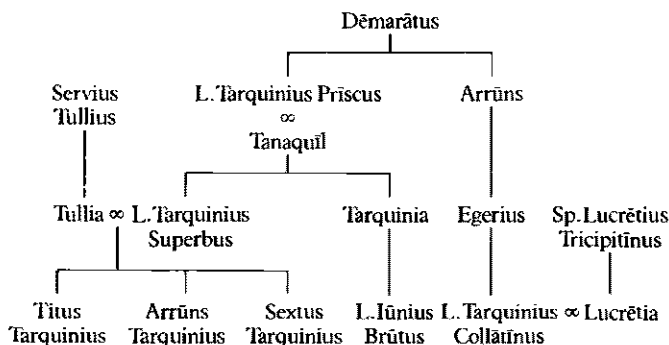
L. Tārquinius Superbus rēgnāvit annōs quīnque et
340 vīgintī. Rēgnatum Rōmae ab conditā urbe ad liberātam
annōs ducentōs quadrāgintā quattuor. Duo cōsulēs
inde comitiīs centuriātīs creatī sunt, L. Iūnius Brūtus et
L. Tārquinius Collātīnus.

annōs xxv: 534–509 a. C.

rēgnatum *est*

annōs ccxlv: 753–509
a. C.

comitia centuriāta = co-
mitia quibus populus
suffrāgiō per centuriās
cōsulēs creat

aerātus -a -um = aere
opertus; ae. ā portā
iuvenem: Sextum T.
condere = abdere
vultūs : vultum
penetrālia -ium n =
domus interior
sanguine iūctus
= cognātus
error : falsa sententia

epulae -arum f = cēna

fungi = defungi
sua : somnī
in tōtā domō

vaginā liberat : ēdūcit,
stringit
thalamōs : thalamum
nūpta = uxor

nātus = filius

nihil dicit

aliquid mentis in tōtō
pectore
dē-prēndere/-prehendere
-disse -ēsum = prehen-
dere
cum parva agna iacet

ēnsis quī vetat

urgēre = premere
palma -ae f = manus
tācta externā (: alienā)
manū
pretiō : prōmissis

prece = precibus

ēripiam tibi vītam

dēprēnsa esse ferēris
(= dicēris)

HOSTIS PRO HOSPITE

[Ovidius: *Fāstī. Ex librō II versūs 785–852*]

345

Accipit aerātā iuvenem Collātia portā,

785

condere iam vultūs sōle parante suōs.

Hostis ut hospes init penetrālia Collātīnī,

cōmiter excipitur: sanguine iūctus erat.

Quantum animīs errōris inest! Parat īnscia rērum

350

īnfēlix epulās hostibus illa suīs.

790

Fūctus erat dapibus; poscunt sua tempora somnum.

Nox erat, et tōtā lūmina nūlla domō.

Surgit, et aurātā vāginā liberat ēnsem,

et venit in thalamōs, nūpta pudīca, tuōs.

355

Utque torum pressit, "Ferrum, Lucrētia, mēcum est"

nātus ait rēgis, "Tārquiniusque vocor."

Illa nihil, neque enim vōcem vīrēsque loquendī

aut aliquid tōtō pectore mentis habet,

sed tremit, ut quondam stabulīs dēprēnsa relictīs

360

parva sub īnfēstō cum iacet agna lupō.

800

Quid faciat? Pugnet? — Vincētur fēmina pugnāns.

Clāmet? — At in dextrā, quī vetat, ēnsis erat.

Effugiat? — Positīs urgentur pectora palmīs,

tunc prīmum externā pectora tācta manū.

365

Instat amāns hostis precibus pretiōque minīsque,

nec prece nec pretiō nec movet ille minīs.

"Nīl agis: ēripiam" dīxit "per crīmīna vītam:

falsus adulteriū testis adulter erō:

Interimam famulum, cum quō dēprēnsa ferēris!"

370

810 Succubuit fāmae victa puella metū.
 Quid 'victor' gaudēs? Haec tē 'victōria' perdet!
 Heu, quantō rēgnīs nox stetit ūna tuis!
 Iamque erat orta diēs. Passis sedet illa capillis,
 375 ut solet ad nātī māter itūra rogam;
 grandaevumque patrem fidō cum coniuge castrīs
 ēvocat, et positā vēnit uterque morā.
 Utque vident habitum, 'quae lūctūs causa?' requīrunt,
 'cui paret exsequiās, quōve sit icta malō?'
 380 Illa diū reticet pudibundaque cēlat amictū
 820 ōra, fluunt lacrimae mōre perennis aquae.
 Hinc pater, hinc coniūnx lacrimās sōlantur et ōrant
 'indicet', et caecō flentque paventque metū.
 Ter cōnāta loquī, ter dēstitit, ausaque quārtō
 385 nōn oculōs ad eōs sustulit illa suōs.
 "Hoc quoque Tarquiniō dēbēbimus? Ēloquar" inquit,
 "ēloquar, infēlix, dēdecus ipsa meum?"
 Quaeque potest, nārrat; restābant ultima: flēvit,
 et mātṛonālēs ērubuēre genae.
 390 Dant veniam factō genitor coniūnxque coāctō.
 830 "Quam" dixit "veniam vōs datis, ipsa negō!"
 Nec mora: cēlātō figit sua pectora cultrō,
 et cadit in patriōs sanguinolenta pedēs.
 (Tunc quoque iam moriēns, nē nōn prōcumbat honestē
 395 respicit — haec etiam cūra cadentis erat.)
 Ecce super corpus, commūnia damna gementēs,
 obliti decoris virque paterque iacent.

victa metū *malac* fāmaequantō *pretiō*
 rēgnīs : rēgnō (*dat*)
 stāre = cōstāre (*pretiō*)rogus : fūnus
 grandaevus -a -um
 = senex
 ē castrīs
 positā morā = sine morāhabitum *lūgentis*exsequiae -ārum f = fūnus
 re-ticēre = tacēre
 pudibundus -a -um =
 pudōre affectus
 mōre aquae : ut aqua
 perennis -e = semper
 fluēns
 lacrimās: lacrimantem
 ut indicet (*factum*)
 pavēre = pavidus esse
 quārtō *adv*

oculōs suōs

ē-loqui

mātṛonālīs -e < mātṛōna
 ē-rubēscere -rubuisse
 factō coāctō (: quia ad
 factum coācta esset)
 mihi negō
 nec mora = ac sine morā
 figere = trānsfigere
 pectora : pectusnē nōn = ut
 honestus -a -um < honōsdamnum -ī n = rēs
 āmissa, iactūra

nōmina fallit : nōmen fal-
sum esse dēmōnstrat
sēmī-animis -e = nec
vīvus nec mortuus
tēlum fixum in s. c.
stīllāre = mānāre paulatim
generōsus -a -um
= nobilis nātū
im-pavidus -a -um
“per hunc... cruōrem ego
tibi iūrō...”

cum profugā stirpe poe-
nās datūrum esse
satis diū dissimulāta est

vīsa est
con-cutere -cussisse
-cussum = quātere
mātrōna animī virīlis =
cui animus virīlis est

inānis -e = vacuus
patet : appāret, ostenditur

prōlēs -is f = stirps
annuus -a -um = quī
annum manet
annua iūra : annum
imperium

culter
sanguine
stīllat

Brūtus adest, tandemque animō sua nōmina fallit,

fixaque sēmianimī corpore tēla rapit,

stīllantemque tenēns generōsō sanguine cultrum

400

ēdidit impavidōs ōre minante sonōs:

840

“Per tibi ego hunc iūrō fortem castumque cruōrem

perque tuōs Mānēs, quī mihi nūmen erunt:

Tarquinium profugā poenās cum stirpe datūrum!

Iam satis est virtūs dissimulāta diū.”

405

Illa iacēns ad verba oculōs sine lūmine mōvit

vīsaque concussā dicta probāre comā.

Fertur in exsequiās animī mātrōna virīlis

et sēcum lacrimās invidiamque trahit.

Vulnus ināne patet. Brūtus clāmōre Quirītēs

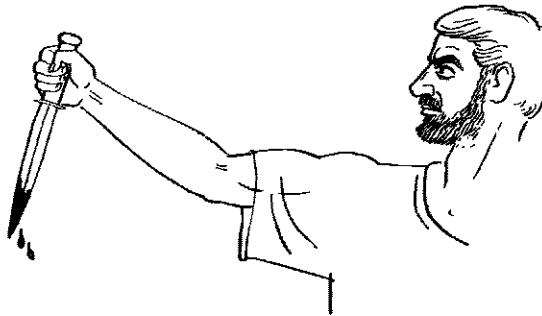
410

concitāt, et rēgis facta nefanda refert.

850

Tarquinius cum prōle fugit. Capit annua cōnsul

iūra. Diēs rēgnīs illa suprēma fuit.

PENSVM A

Dē prōnōminibus

Qu– fuit rēx ill– ferōx qu– Rōmā exāctus est? Tarquinius fuit, qu– Rōmānī ‘Superbum’ appellāvērunt. Is enim e– cīvēs qu– timēbat aut qu– dīvitiās cupiēbat necāvit. Ill– tempore nēm– Rōmae tūtus erat. Cum Lucrētia, uxor c–dam Collātīnī, ā filiō ill– rēgis stuprāta esset, Brūtus, c– frāter ab e–dem rēge necātus erat, h– modō iūrāvit: “Per h– sanguinem iūrō: m– qu–cumque vī possim L. Tarquinium exsecūtūrum nec ill– nec ali– qu–quam rēgnāre Rōmae passūrum!” Tum rēgem ips– et liberōs e– exēgit.

Ōrāculum ill– Delphicum c– ips– deus Apollō praeest clārius est quam ūll– ali– ōrāculum neque rēx Tarquinius ūll– ali– ōrāculō crēdebat.

Sextus qu–dam nūntium ad rēgem mīsit, nec vērō rēx h– nūntiō cōnfidēbat. Sextus ab e– quaesīvit: “Qu– rēx t– respondit cum t– recēpisset?” Nūntius: “In hortum exiit m–sequente nec qu–quam m– respondit.” Nūntius dixit “rēgem n– s– respondisse.”

Rōmulō mortuō patrēs inter s– certābant qu– e– Rōmae rēgnāret. Omnibus placēbat aliqu– caput cīvītātis esse, nec vērō qu–quam alter– concēdere volēbat. E– tempore Numa Curibus habitābat; e– populus Rōmānus rēgem creāvit, ac patrēs, cum nēmīn– ill– virō praeferre audērent, e– rēgnum trādidērunt. Tum augur h– verba locūtus est: “Iuppiter pater, sī est fās h– Numam Pompilium, c– e– caput teneō, rēgem Rōmae esse, uti t– signa n– certa dēclārēs inter e– finēs qu– fecī!”

PENSVM B

Tarquinius Superbus prīmōrēs suspectōs et — [↔ dīlēcōs] occīdit aut in — ēgit; ita senātōrum numerō — [= minūtō], senātus — potestātis [= sine potestāte] erat, et rēx ipse per sē rem pūblicam —.

Cum Turnus — in rēgem Rōmānum iactāvisset, rēx allātō

Vocābula nova:

exsilium
paucitās
auctōritās
minae
cāritās
invidia
crātis
manipulus
saevitia
prūdētia
papāver
operārius
ōrāculum
portentum
sors
stultitia
lūdibrium
magnificētia
mentiō
iuventa
aequālis
libidō
castitās
dēdecus
adulterium
pudicitia
victrix
adulter
noxa
dēlictum
peccātum
castīgātor
tribūnus
magistrātus
stuprum
orbitās
miseria
opifex
bellātor
praefectus
simultās
penetrālia
epulae
nūpta
palma
exsequiae
damnum
prōles
invisus
contēptus
insolēns
insōns

manifestus
 promptus
 imperfectus
 anxius
 brutus
 expers
 castus
 praeceptens
 serus
 iuvenalis
 obstinatus
 fidelis
 pestifer
 impudicus
 iners
 voluntarius
 centuriatus
 aeratus
 grandaevus
 pudibundus
 perennis
 matrōnalis
 honestus
 sēnianimis
 generosus
 impavidus
 pudicus
 inanīs
 dictitare
 imminuere
 administrare
 machinari
 convehere
 protrahere
 collaudare
 aequare
 transfugere
 tolerare
 pererrare
 protegere
 assentire
 assumere
 rebellare
 praedari
 obire
 sciscitari
 deliberare
 inambulare
 decutere
 praecipere
 indignari
 prolabi
 ditare

falsō crimine virum — [= sine culpā] oppressit: gladiōs multōs ad eum — [= cōferri] iussit, quibus inventis — [↔ dubia] rēs vīsa est.

Rēx praedam largiendō animōs cīvium — [= mītigāre] studebat, quī sē — [= operariōs] prō — [< bellāre] factōs esse — [= indignum putābant]; sed cum Ardeam vī capere nōn posset, urbem — coepit. Ibi cum dē uxōribus — facta esset, Collātinus dixit 'Lucrētiam suam — [= castissimam] esse'; iuvenēs Rōmam properāverunt, ubi uxōrēs suās in — [= cēnā] et luxū tempus — invēnerunt; Lucrētia vērō nocte — inter ancillās labōrābat. Postquam Sextus Tarquinius Lucrētiam — [= violāvit], Brūtus per sanguinem Lucrētiaē — 'sē rēgem cum coniuge et — [= stirpe] Rōmā — esse.' Ōratiōne habitā dē vī ac — [= cupīdine] Sex. Tarquiniū, dē — Lucrētiaē nefandō, dē — [< saevus] rēgis nōn — [= ferendā] ac dē plēbis — [< miser], Brūtus haud — [↔ facile] Rōmānis persuāsit ut imperium rēgi —.

Hostis — [= audāx et superbus] semper — [= parātus] est ad — [= bellum renovandum]. Cohors cōstat ex III —. — est locus ubi fātum divīnitus praedīcitur —. Vir — [< honor] nōn — [= dēlinquit].

Synōnyma: potentia et —; iuventūs et —; pudicitia et —; culpa et —; peccātum et —; fūnus et —; iactūra et —; fidus et —; vacuus et —; tuērī et —; interrogāre et —; cōgitāre et —; trucidāre et —; properāre et —; fluere et —; premere et —; cōsentire cum aliquō et — alicui; in eundem locum et —; profectō et —; ūllō locō et —; apud et —; suā sponte et —.

Contrāria: stultitia et —; decus et —; amicitia et —; coactus et —; pudicus et —.

PENSVM C

Cūr ultimus rēx 'Superbus' appellābātur?

Quid Tarquinius Latīnis indīxit?

Num Latīnī rēgem patienter exspectābant?

Quōmodo Tarquinius Turnum suspectum fēcit?

Quārē Sextus Tarquinius Gabiōs trānsfūgit?
 Quid Tarquinius nūntiō filiī respondit?
 Quōmodo Gabiī rēgī Rōmānō trāditī sunt?
 Quod portentum in rēgiā vīsum est?
 Quōs Tarquinius Delphōs ad ōrāculum mīsit?
 Quārē Brūtus stultitiā simulābat?
 Cūr Brūtus terram ōsculātus est?
 Quam ob rem Tarquinius Ardeam oppugnāvit?
 Aerāriumne plēnum erat pecūniae?
 Quōmodo iuvenēs rēgiū in castrīs tempus terēbant?
 Quō iuvenēs rēgiū ex castrīs profectī sunt?
 Quōmodo uxōrēs eōrum tempus terēbant?
 Quae fuit uxor castissima?
 Cūr Lucrētia sē ipsa interfēcit?
 Quid Brūtus per sanguinem Lucrētiaē iūrāvit?
 Quī prīmī cōsulēs fuērunt?

lēnīre
 obsidēre
 terere
 incidere
 invīsere
 incalēscere
 āvolāre
 stuprāre
 inclināre
 iugulāre
 mātūrāre
 oboriri
 peccāre
 exigere
 extrahere
 mānāre
 iūrāre
 conciere
 abrogāre
 exsecrārī
 urgēre
 reticēre
 pavēre
 eloquī
 stillāre
 eōdem
 enimvērō
 difficulter
 usquam
 aliō
 penes
 quācumque
 ultrō

Dictātor
ab arātrō
arcessitur

POST REGES EXACTOS

[*Ex Eutropii Breviariō ab urbe conditā I.9–III.6*]

Eutropius vixit saeculō
iv p. C.
breviārium -īn = liber
brevis

hinc : ab hōc annō (245
a. u. c. = *ducentēsimō*
quadragesimō quintō ab
urbe conditā)
placuit ut/nē = dēcrētum
est ut/nē
diūturnitās -ātis /
< diūturnus
reddere = facere
civīlis = quī civibus
placet
privātus : sine magistrātū

ēgerat ut : effēcerat ut

tollere : adimere
dignitās = magistrātus

patrimōnium -īn = bona
patris familiae

Cōsulēs et dictātōrēs

1

Hinc cōsulēs coepēre, prō ūnō rēge duo, hāc causā 9
creātī ut, sī ūnus malus esse voluisset, alter eum habēns
potestātem similem coerceret. Et placuit nē imperium
longius quam annum habērent, nē per diūturnitatem 5
potestātis īnsolentiōrēs redderentur, sed civīlēs semper
essent, quī sē post annum scirent futūrōs esse privātōs.

Fuērunt igitur annō primō ab expulsīs rēgibus cōsu-
lēs L. Iūnius Brūtus, quī māximē ēgerat ut Tarquinius
pelleretur, et Tarquinius Collātinus, maritus Lucretiae. 10
Sed Tarquiniō Collātīnō statim sublāta est dignitās; pla-
cuerat enim 'nē quisquam in urbe maneret quī Tarqui-
nius vocāretur.' Ergō acceptō omnī patrimōniō suō ex
urbe migrāvit, et locō ipsius factus est P. Valerius Pū-
blicola cōsul.

15

Commōvit tamen bellum urbī Rōmae rēx Tarquī-
 nius, quī fuerat expulsus, et collēctīs multīs gentibus, ut
 10 in rēgnum posset restitui, dīmīcāvit. In primā pugnā
 Brūtus cōsul et Arrūns, Tarquiniū filius, invicem sē
 20 occīdērunt, Rōmānī tamen ex eā pugnā victōrēs recessē-
 runt. Brūtum mātṛōnae Rōmānae, dēfēnsōrem pudīci-
 tiaē suae, quasi commūnem patrem per annum lūxē-
 runt.

Valerius Pūblicola Sp. Lucrētium Tricipitīnum collē-
 25 gam sibi fēcīt, Lucrētiaē patrem; quō morbō mortuō
 iterum M. Horātium Pulvillum collēgam sibi sūmpsīt.
 Ita primus annus quīnque cōsulēs habuit, cum Tar-
 quinius Collātīnus propter nōmen urbe cessisset, Brū-
 tus in proeliō periisset, Sp. Lucrētius morbō mortuus
 30 esset.

11 Secundō quoque annō iterum Tarquinius, ut recipe-
 rētur in rēgnum, bellum Rōmānīs intulit, auxilium eī
 ferente Porsennā, Tūsciae rēge, et Rōmam paene cēpit.
 Vērūm tum quoque victus est.

35 Tertiō annō post rēgēs exāctōs Tarquinius, cum sus-
 cipī nōn posset in rēgnum neque eī Porsenna, quī pā-
 cem cum Rōmānīs fēcērat, praestāret auxilium, Tūscu-
 lum sē contulit, quae cīvitas nōn longē ab urbe est,
 atque ibi per quattuordecim annōs prīvātus cum uxōre
 40 cōsensuit.

12 Nōnō annō post rēgēs exāctōs, cum gener Tarquiniū
 ad iniūriam socerī vindicandam ingentem collēgisset

bellum commovēre = b.
 movēre (= inferre)
 expulsus erat

re-stituere = rūsus in-
 stituere
 in-vicem = alter alterum
 (Brūtus Arruntem et
 Arrūns Brūtum occīdit)

lūgēre lūxisse

collēga-ae m: cōsul alte-
 rius cōsulis collēga est
 quō morbō mortuō =
 postquam is morbō
 mortuus est

urbe: ex urbe
 cēdere cessisse

Tūscia-ae f = Etrūria

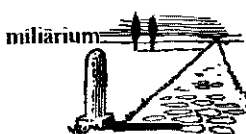
sus-cipere = recipere

praestāre = praebēre,
 dare

cōn-senēscere-nuisse
 = senēscere

vindicāre = ulciscī

dictātūra - *aef* = dignitās
 dictātōris
 cōsulātus - *ūs m* = digni-
 tās cōsulis
magister equitum est ā
 dictātōre secundus
 ob-sequi = pārere

tamquam = tamquam si

premere = opprimere
 tribūnī plēbis dēnī quot-
 annis creantur quī annu-
 am potestātem habent

re-parāre

Coriolī - ōrum *m*

perdere = āmittere

octāvus decimus = duo-
 dē-vicēsimus
 Cn. Mārcius Coriolānus

con-tendere - disse
 = properāre

miliārium - *ī n*: miliāria
 sunt lapidēs iūxtā viās
 positi *M* passibus inter-
 iectis

repudiāre = recūsāre,
 dīmittere

dēprecātiō - ōnis *f* < *dē-*
precārī = precārī (nē
 quid fiat)

[annō 479 a. C.]
 K. = Kaesō/Caesō - ōnis
 (praenōmen)
 (Fabia) familia = gēns

exercitum, nova Rōmae dignitās est creāta, quae dictā-
 tūra appellātur, māior quam cōsulātus. Eōdem annō
 etiam magister equitum factus est, quī dictātōri obse- 45
 querētur. Dictātor autem Rōmae prīmus fuit T. Lār-
 cius, magister equitum prīmus Sp. Cassius.

Sextō decimō annō post rēgēs exāctōs sēditionem po- 13
 pulus Rōmae fēcit, tamquam ā senātū atque cōsulibus
 premerētur. Tum et ipse sibi tribūnōs plēbis, quasi 50
 propriōs iūdicēs et dēfēnsōrēs, creāvit, per quōs contrā
 senātum et cōsulēs tūtus esse posset.

Sequentī annō Volscī contrā Rōmānōs bellum reparā- 14
 vērunt, et victī aciē etiam Coriolōs, civitātem quam ha-
 bēbant optimam, perdidērunt. 55

Octāvō decimō annō postquam rēgēs ēiectī erant ex- 15
 pulsus ex urbe Cn. Mārcius, dux Rōmānus, quī Corio-
 lōs cēperat, Volscōrum civitātem, ad ipsōs Volscōs con-
 tendit irātus et auxilia contrā Rōmānōs accēpit. Rōmā-
 nōs saepe vīcit, ūsque ad quīntum miliārium urbis ac- 60
 cessit, oppugnātūrus etiam patriam suam (lēgātīs quī
 pācem petēbant repudiātīs), nisi ad eum māter Veturia
 et uxor Volumnia ex urbe vēnissent, quārum flētū et
 dēprecātiōne superātus remōvit exercitum. Atque hic
 secundus post Tārquiniū fuit quī dux contrā patriam 65
 suam esset.

K. Fabiō et T. Verginiō cōsulibus, trecentī nōbilēs 16
 hominēs, quī ex Fabiā familiā erant, contrā Vēientēs
 bellum sōlī suscēpērunt, prōmittentēs senātū et populō

70 'per sē omne certāmen implendum.' Itaque profectī,
omnēs nōbilēs et quī singulī magnōrum exercituum
ducēs esse dēbērent, in proeliō concidērunt. Ūnus om-
nīnō superfuit ex tantā familiā, quī propter aetātem
puerilem dūcī nōn potuerat ad pugnam.

75 Post haec cēnsus in urbe habitus est, et inventa sunt
cīvium capita centum septendecim mīlia trecenta ūndē-
vīgintī.

17 Sequentū annō, cum in Algidō monte ab urbe duode-
cimō fermē mīliārīō Rōmānus obsidērētur exercitus, L.

80 Quīnctius Cincinnātus dictātor est factus, quī agrum
quattuor iūgerum possidēns manibus suis colēbat. Is
cum in opere et arāns esset inventus, sūdōre dētersō
togam praetextam accēpit, et caesis hostibus liberāvit
exercitum.

18 Annō trecentēsīmō et alterō ab urbe conditā impe-
rium cōsulāre cessāvit et prō duōbus cōsulibus
decem factī sunt quī summam potestātem habērent,
'decemvirī' nōminātī. Sed cum primō annō bene ēgis-
sent, secundō ūnus ex iīs, Ap. Claudius, Vergīniū cuius-
90 dam (quī honestūs iam stipendiīs contrā Latīnōs in
monte Algidō militāverat) filiam virginem corrumpere
voluit; quam pater occīdit, nē stuprum ā decemvirō
sustinēret, et regressus ad mīlitēs mōvit tumultum.
Sublāta est decemvirīs potestās, ipsīque damnātī sunt.

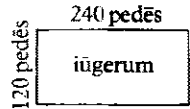
19 Annō trecentēsīmō et quīntō decimō ab urbe conditā
Fidēnātēs contrā Rōmānōs rebellāverunt. Auxilium hīs

implendum esse : implē-
tum irī (: peractum irī)

proeliō: ad fluvium

Ciemram

omnīnō: ex omnibus

cīvium capita : cīvēs
117 319

iūgerum -īn, *pl gen -um*:
ager pedēs CCXL longus,

CCX lātus [2523 m²]

dē-tergere -sisse -sum
(toga) praetexta: toga
purpurā ornāta quam
cōsulēs et dictātōres
gerunt

trecentēsīmus -a -um
= CCC (300.)

cōsulāris -e < cōsul

X-virī *lēgibus scrībendīs*
(= ad lēgēs scrībendās)

XII tabulās lēgum scrīp-
sērunt

Ap. = Appius (prae-
nōmen)

stipendium = militā
annua

corrumpere : violāre

sustinēre : pati

re-gredi -gressum = red-
īre (↔ prōgredi)

damnāre = condemnāre

ambō -ae -ō (*mfn*)

A. Cornelius Cossus
occīsō Tolumniō rēge
opīma spolia II rettulit
ex-cīdere -disse -sum =
dēlēre

ipsōs : eōs

dītissimus = dīvitissimus

Faleriū -ōrum *m*

quasi = velut sī

ex cīvitāte

Senonēs -um *m*: Galli quī
in Italiā migrāverant

[annō 390 a. C.]
Capitōlium dēfendit *M.*
Mānlius (postea rēgnum
affectāvisse damnātus)
labōrāre = pati, premi

super-venīre (+ *dat*) =
subitō adoriri (Camil-
lus Gallis supervēnit)

datum erat
revocāret : recipēret
tertiō *adv* = tertium

secundus : alter

praestābant Vēientēs et rēx Vēientium Tolumnius.
Quae ambae cīvitātēs tam vīcinae urbī sunt ut Fidēnae
sextō, Vēiī octāvō decimō miliārīō absint. Coniūnxērunt
sē hīs et Volscī. Sed Māmercō Aemiliō dictātōre et L. 100
Quīntiō Cincinnātō magistrō equitum victī etiam rē-
gem perdidērunt. Fidēnae captae et excīsaе.

Post vīgintī deinde annōs Vēientēs rebellāverunt. 20
Dictātōr contrā ipsōs missus est Fūrius Camillus, quī
prīmum eōs vīcit aciē, mox etiam cīvitātem diū obsi- 105
dēns cēpit, antīquissimā Italiae atque dītissimā.
Post eam cēpit et Faleriōs, nōn minus nōbilem cīvitā-
tem. Sed commōta est eī invidia, quasi praedam male
divīsisset, damnātusque ob eam causam et expulsus cī-
vitāte. 110

Statim Galli Senonēs ad urbem vēnērunt et victōs
Rōmānōs undecimō miliārīō ā Rōmā apud flūmen
Alliā secūtī etiam urbem occupāverunt! Neque dē-
fendī quicquam nisi Capitōlium potuit; quod cum diū
obsēdissent et iam Rōmānī fame labōrārent, acceptō 115
aurō, nē Capitōlium obsidērent, recessērunt. Sed ā Ca-
millō, quī in vīcinā cīvitāte exsulābat, Gallis superven-
tum est gravissimēque victī sunt. Postea tamen etiam
secūtus eōs Camillus ita cecidit ut et aurum quod iīs
datum fuerat et omnia quae cēperant militāria signa re- 120
vocāret. Ita tertiō triumphāns urbem ingressus est et ap-
pellātus 'secundus Rōmulus', quasi et ipse patriae con-
ditor.

II *Post urbem captam*

- 1 Annō trecentēsīmō sexāgēsīmō quīntō ab urbe con-
ditā, post captam autem prīmō, dignitatēs mūtatae sunt
et prō duōbus cōsulibus factī 'tribūnī mīlitārēs cōsu-
lārī potestāte.' Hinc iam coepit Rōmāna rēs crēscere.
Nam Camillus eō annō Volscōrum cīvitatē, quae per
130 septuāgintā annōs bellum gesserat, vīcit, et Aequōrum
urbem et Sūtrīnōrum, atque omnēs — dēlētīs eārundem
exercitibus — occupāvit, et trēs simul triumphōs ēgit.
- 2 T. etiam Quīnctius Cincinnātus Praenestīnōs, quī
ūsque ad urbis Rōmae portās cum bellō vēnerant, per-
135 secūtus ad flūmen Alliam vīcit, octō cīvitatēs, quae sub
ipsis agēbant, Rōmānīs adiūnxit, ipsum Praeneste
aggressus in dēditiōnem accēpit. Quae omnia ab eō
gesta sunt vīgintī diēbus, triumphusque ipsī dēcrētus.
- 3 Vērū dignitās tribūnōrum mīlitārium nōn diū per-
140 sevērāvit. Nam post aliquantum nullōs placuit fierī, et
quadriennium in urbe ita flūxit ut potestātēs ibi māiōrēs
nōn essent. Praesūmpsērunt tamen tribūnī mīlitārēs
cōsulārī potestāte iterum dignitatē, et triennium per-
sevērāvērunt. Rūrsus cōsulēs factī.
- 4 L. Genūciō et Q. Serviliō cōsulibus mortuus est Ca-
millus. Honor eī post Rōmulum secundus dēlātus est.
- 5 T. Quīnctius dictātor adversus Gallōs, quī ad Italiam
vēnerant, missus est. Hī ab urbe quārtō mīliārīō trāns
Aniēnem fluvium cōsēderant. Ibi nōbilissimus dē se-
150 nātōribus iuvenis T. Mānlius prōvocantem Gallum ad

sexāgēsīmus -a -um = LX
(60.)
post *urbem* captam

Sūtrīnī -ōrum *m*
< Sūtrium -ī *n*,
civitas Etrūriae

Praenestīnī -ōrum *m*
< Praeneste -is *n*,
civitas Latīi

sub ipsis (: iis) agēbant :
sub eōrum imperiō
erant

ipsī : eī (Cincinnātō)

per-sevērāre = firmē
stāre, cōstāns manēre
(↔ cessāre)
quadriennium -ī *n*
= quattuor annī
fluere fluxisse; flūxit : rēs
flūxit ↔ cōstitut
prae-sūmere = prae aliis
sūmere
triennium -ī *n* = trēs annī

Q. = Quīntus

honor -ōris *m* = honōs;
honōrem dēferre = h.
praebere

prō-vocāre = ad pugnam
ēvocāre

singulāris -e: certāmen
s.e = c. inter singulōs
torquātus -a -um =
torque ōrnatūs

torquis
-is m

C. Mārcius Rutihus, dic-
tātor annō 356 a. C.

sub-igere -ēgisse -āctum
= subimperium cōgere
tīrō -ōnis m = novus miles
modus = certus nume-
rus, magnitūdō
amplius = plūs

corvus
-ī m

tribūnū mīlitum sēnī (VI)
singulis legionibus
praefecti sunt

rēctum aspicere = in
rēctum prospicere

meritum -ī n = factum
quō laus meretur
annōrum XXIII : XXIII
annōs nātus

ex-igere = postulāre

per-domāre
[annō 331 a. C.]

singulāre certāmen prōgressus occidit, et sublātō torque
aureō collōque suō impositō, in perpetuum 'Torquātī'
et sibi et posteris nōmen accēpit. Gallī fugātī sunt, mox
per C. Sulpicium dictātōrem etiam victī. Nōn multō
post ā C. Mārciō Tūscī victī sunt et octō mīlia captīvō- 155
rum ex iis in triumphum ducta.

Cēsus iterum habitus est. Et cum Latīnī, quī ā Rō- 6
mānīs subāctī erant, mīlitēs praestāre nōllent, ex Rōmā-
nīs tantum tīrōnēs lēctī sunt, factaeque legiōnēs decem;
quī modus sexāgintā vel amplius armātōrum mīlia effi- 160
ciēbat. (Parvis adhūc Rōmānīs rēbus tanta tamen in rē
mīlitārī virtūs erat.) Quae cum profectae essent adver-
sum Gallōs duce L. Fūriō, quīdam ex Gallis ūnum ex
Rōmānīs, 'quī esset optimus', prōvocāvit. Tum sē M.
Valerius tribūnus mīlitum obtulit, et cum prōcessisset 165
armātus, corvus eī suprā dextrum bracchium sēdit.
Mox commissā adversum Gallum pugnā, idem corvus
ālīs et unguibus Gallī oculōs verberāvit, nē rēctum pos-
set aspicere. Ita ā tribūnō Valeriō interfectus. Corvus
nōn sōlum victōriam eī, sed etiam nōmen dedit, nam 170
postea idem 'Corvīnus' est dictus. Ac propter hoc meri-
tum annōrum trium et vīginti cōsul est factus.

Latīnī, quī nōluerant mīlitēs dare, hoc quoque ā Rō- 7
mānīs exigere coepērunt ut ūnus cōsul ex eōrum, alter
ex Rōmānōrum populō creārētur. Quod cum esset ne- 175
gātum, bellum contrā eōs susceptum est et ingenti
pugnā superātī sunt; ac dē iis perdomitis triumphātum

est. Statuae cōsulibus ob meritum victōriae in Rōstrīs
positae sunt. — Eō annō etiam Alexandria ab Alexan-
180 drō Macedone condita est.

Samnītēs

8 Iam Rōmānī potentēs esse coepērunt. Bellum enim in
centēsimō et tricēsimō ferē mīliariō ab urbe apud Sam-
nitas gerēbātur, quī mediū sunt inter Picēnum, Campā-
185 niam, Āpūliam. L. Papīrius Cursor cum honōre dictā-
tōris ad id bellum profectus est. Quī cum Rōmam redi-
ret, Q. Fabiō Māximō magistrō equitum, quem apud
exercitum reliquit, praecēpit 'nē sē absente pugnāret.'
Ille, occāsione repertā, felicissimē dīmīcāvit et Samnitas
190 dēlēvit. Ob quam rem ā dictātōre capitis damnātus
'quod sē vetante pugnāset', ingentī favōre mīlitum et
populī liberātus est, tantā Papiriō sēditione commōtā ut
paene ipse interficerētur.

9 Postea Samnītēs Rōmānōs, T. Veturiō et Sp. Pos-
tumiō cōsulibus, ingentī dēdecōre vicērunt et sub
195 iugum mīsērunt. Pāx tamen ā senātū et populō solūta

Alexandria - aef: urbs
Aegypti
Alexander - drī m: rēx
Macedoniae
Macedō - onis m: incola
Macedoniae

Samnītēs - ium m (acc - ēs
-as) < Samnium - ī n

Picēnum - ī n

Cursor - ōris m

Q. Fabiō Māximō *Rullī-
ānō* (cōsul quīnquies)

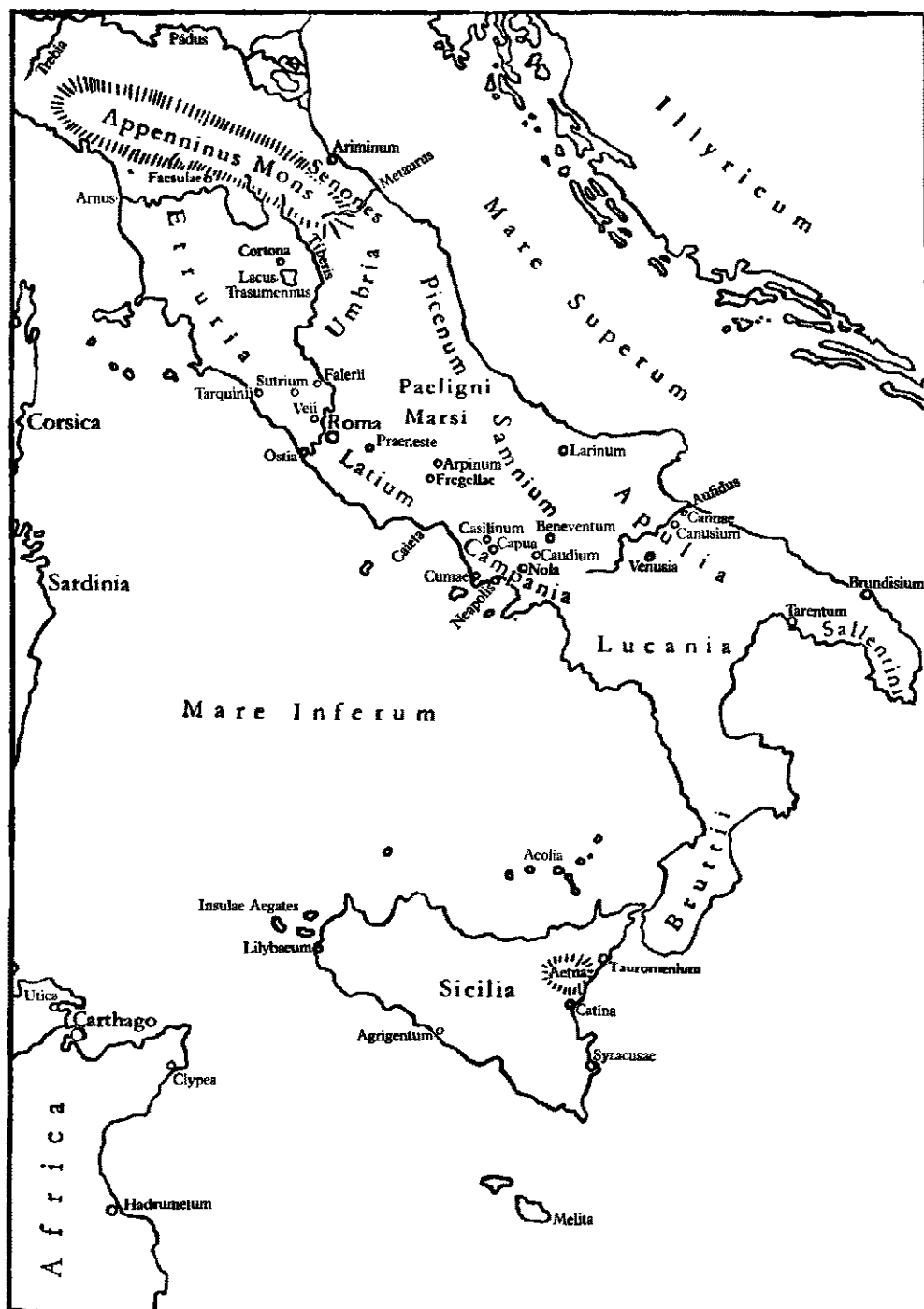
capitis damnāre = ad
mortem damnāre
-asset = -āvisset
favor - ōris m < favēre
liberātus : absolutus
Papiriō : contrā Papirium

Exercitus victus
sub iugum
mittitur

iugum - ī n

[annō 321 a. C.]
vicērunt : apud oppidum
Caudium (-ī n)
pācem solvere : p.
rumpere

est, quae cum ipsīs propter necessitatem facta fuerat.

Posteā Samnītēs victī sunt ā L. Papīriō cōnsule, septem
mīlia eōrum sub iugum missa. Papīrius prīmus dē Sam-
nītibus triumphāvit. — Eō tempore Ap. Claudius cēn-
sor aquam Appiam indūxit et viam Appiam strāvit.

Samnītēs, reparātō bellō, Q. Fabium Māximum vicē-
runt, tribus mīlibus hominum occīsīs. Posteā, cum pa-
ter eī, Fabius Māximus, lēgātus datus fuisset, et Sam-

nītās vīcit et plūrima ipsōrum oppida cēpit. Deinde P.
Cornēlius Rūfinus M'. Curius Dentātus, ambō cōnsu-
lēs, contrā Samnītās missī ingentibus proeliīs eōs cōnfē-
cēre. Tum bellum cum Samnītibus per annōs quadrā-
gintā novem āctum sustulērunt. Neque ūllus hostis fuit
intrā Italiam quī Rōmānam virtutem magis fatīgāverit.

Interiectīs aliquot annīs iterum sē Gallōrum cōpiaē
contrā Rōmānōs Tūscīs Samnītibusque iūnxērunt, sed
cum Rōmam tenderent, ā Cn. Cornēliō Dolābellā cōn-
sule dēlētāe sunt.

215 *Pyrrhus*

11 Eōdem tempore Tarentīnīs, quī iam in ultimā Italiā
sunt, bellum indictum est, quia lēgātīs Rōmānōrum

ipsīs : iīs
facta erat

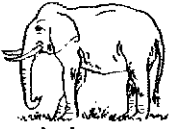
[annō 312 a. C.]
cēnsor-ōrism = vir quī
cēnsuī praeest
viam sternere = viam
mūnīre/facere

lēgātus-īm = praefectus
mīlitum quī imperātō-
rem adiuvat
datus esset
M' = Mānius (prae-
nōmen)
[annō 290 a. C.]
(hostēs) cōnficere
= absūmere
quadrāgintā novem = ūn-
dē-quinquāgintā
bellum tollere = b. finīre

tendere = ire
[annō 283 a. C.]

Pyrrhus,
rēx Ēpiri

Tarentīnī-ōrum m
< Tarentum -īn

elephantus -ī m

trāns-marīnus -a -um =
quī trāns mare est
[annō 280 a. C.]
explōrātor -ōris m = mīles
quī hostium mōtū
explōrat

quae-cumque = omnia
quae

in-cognitus -a -um
= ignōtus
ex-pavēscere -pāvisse =
pavidus fieri; rem c. =
rē exterrēri

tractāre = afficere
(vulnus) adversum : in
pectore acceptum
trux -ucis = ferōx

mīhi contingit = mīhi
accidit, mīhi datur
Lūcāni -ōrum m: incolae
Lūcāniae
Bruttii -ōrum m
pergere petrēxisse

honōrificus -a -um = quī
honōre afficit; h. ē =
cum honōre
C. Fabricium *Luscinum*

iniūriam fēcissent. Hī Pyrrhum, Ēpīrī rēgem, contrā
Rōmānōs in auxilium poposcērunt, quī ex genere Achil-
lis originem trahēbat. Is mox ad Italiam vēnit, tumque 220
prīmum Rōmānī cum trānsmarīnō hoste dīmīcāvērunt.
Missus est contrā eum cōsul P. Valerius Laevīnus, quī
cum explōrātōrēs Pyrrhī cēpisset, iussit eōs per castra
dūcī, ostendī omnem exercitum tumque dīmīttī, ut re-
nūntiārent Pyrrhō quaecumque ā Rōmānīs agerentur. 225
Commissā mox pugnā, cum iam Pyrrhus fugeret, ele-
phantōrum auxiliō vīcit, quōs incognītōs Rōmānī expā-
vērunt. Sed nox proeliō finem dedit. Laevīnus tamen
per noctem fūgit, Pyrrhus Rōmānōs mīlle octīngentōs
cēpit et eōs summō honōre tractāvit, occīsōs sepelivit. 230
Quōs cum adversō vulnere et truci vultū etiam mortuōs
iacēre vīdisset, tulisse ad caelum manūs dīcitur cum hāc
vōce: 'sē tōtius orbis dominum esse potuisse, sī tālēs
sibi mīlītēs contigissent.'

Posteā Pyrrhus, coniūctīs sibi Samnītibus, Lūcānīs, 12
Bruttīs, Rōmam perrēxit, omnia ferrō ignīque vāstāvit,
Campāniam populātus est, atque ad Praeneste vēnit,
mīliārīō ab urbe octāvō decimō. Mox terrōre exercitūs
quī eum cum cōsule sequēbātur in Campāniam sē re-
cēpit. 240

Lēgātī ad Pyrrhum dē redimendīs captīvīs missī ab eō
honōrificē susceptī sunt; captīvōs sine pretiō Rōmam
mīsīt. Ūnum ex lēgātīs Rōmānōrum, Fabricium, sīc ad-
mīrātus est, cum eum pauperem esse cognōvisset, ut

245 quārtā parte rēgnī prōmissā sollicitāre voluerit ut ad sē
trānsīret — contēptusque est ā Fabriciō. Quārē cum
Pyrrhus Rōmānōrum ingentī admirātiōne tenērētur, lē-
gātum mīsīt quī pācem aequīs condiciōnibus peteret,
praecipuum virum Cineam nōmine, ita ut Pyrrhus par-
250 tem Italiae quam iam armīs occupāverat obtinēret.

13 Pāx displicuit, remandātumque Pyrrhō est ā senātū
‘eum cum Rōmānīs, nisi ex Italiā recessisset, pācem
habēre nōn posse.’ Tum Rōmānī iussērunt captīvōs
omnēs quōs Pyrrhus reddiderat infāmēs habērī, ‘quod
255 armātī capī potuissent, nec ante eōs ad veterem statum
revertī quam sī bīnōrum hostium occīsōrum spolia ret-
tulissent.’ Ita lēgātus Pyrrhī reversus est. Ā quō cum
quaereret Pyrrhus ‘quālem Rōmam comperisset?’ Ci-
neās dixit ‘rēgum sē patriam vīdisse: scilicet tālēs illic
260 ferē omnēs esse quālis ūnus Pyrrhus apud Ēpīrum et
reliquam Graeciam putārētur!’

Missī sunt contrā Pyrrhum ducēs P. Sulpicius et P.
Decius Mūs cōsulēs. Certāmine commissō, Pyrrhus
vulnerātus est, elephantī interfectī, vīgintī mīlia caesa
265 hostium, et ex Rōmānīs tantum quīnque mīlia. Pyrrhus
Tarentum fugātus.

14 Interiectō annō contrā Pyrrhum Fabricius est missus
(quī prius inter lēgātōs sollicitārī nōn potuerat quārtā
rēgnī parte prōmissā). Tum, cum vicīna castra ipse et
270 rēx habērent, medicus Pyrrhī nocte ad eum vēnit prō-
mittēns venēnō sē Pyrrhum occīsūrum sī sibi aliquid

sollicitāre = incitāre,
persuādere
contemnere -tēmpsisse
-tēptum
eōrum admirātiōne tenērī
= eōs admirārī
aequus = omnibus aequē
probandus, iustus
Cineās -ae m

ob-tinēre = tenēre in suā
potestāte
re-mandāre = renūntiāre

in-fāmīs -e = sine bonā
fāmā, indignus
veterem statum : digni-
tātem civilem
re-ferre ret-tulisse
re-lātum

com-perire -risse -rtum
= cognōscere

apud Ēpīrum = in Ēpīrō

[annō 279 a. C.]

Mūs Mūris m

mūs mūris m

venēnum -īn = cibus vel
pōtiōquaemortemaffert

caput : vīta

honestās-ātis/
< honestus

[annō 275 a. C.]

eā diē = eō diē

et C. Claudiō
[annō 273 a. C.]
quadrīngentēsīmus-a
-um = cccc (400.)
Alexandrīnus-a-um
< Alexandria
Ptolomaeus -im: rēx
Aegyptī
obtinēre = adipisci
[annō 269 a. C.]
Picentēs-ium m
< Picēnum

trīumphātum est = tri-
umphus āctus est

Gallia: regiō Gallōrum
Senonum
[annō 267 a. C.]
Libō-ōnis m
Sallentinī-ōrum m: gēns
Apūliae
Brundisīnī-ōrum m
< Brundisium

pollicērētur. Quem Fabricius vīctum redūcī iussit ad
dominum Pyrrhōque dīcī quae contrā caput eius medi-
cus spondisset. Tum rēx admirātus eum dīxisse fer-
tur: "Ille est Fabricius quī difficilīus ab honestāte quam 275
sōl ā cursū suō āvertī potest!" Tum rēx ad Siciliam
profectus est. Fabricius victīs Lūcānīs et Samnītibus
trīumphāvit.

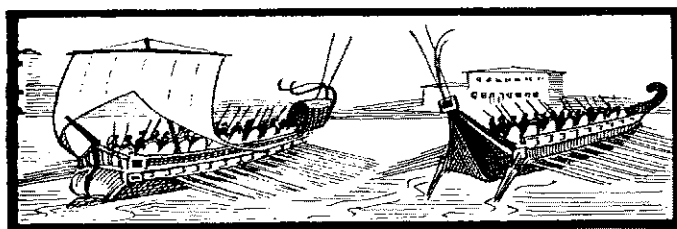
Cōsulēs deinde M'. Curius Dentātus et Cornēlius
Lentulus adversum Pyrrhum missī sunt. Curius contrā 280
eum pugnāvit, exercitum eius cecīdit, ipsum Tarentum
fugāvit, castra cēpit. Eā diē caesa hostium vīgintī tria
mīlia. Curius in cōsulātū trīumphāvit. Prīmus Rōmam
elephantōs quattuor dūxit. Pyrrhus etiam ā Tarentō
mox recessit et apud Argōs, Graeciae cīvitatē, occīsus 285
est.

C. Fabiō Licinō C. Claudiō Canīnā cōsulibus, annō 15
urbis cōditae quadrīngentēsīmō octōgēsīmō prīmō, lē-
gātī Alexandrīnī ā Ptolomaeō missī Rōmam vēnēre et ā
Rōmānīs amīcitiā quam petiverant obtinuerunt. 290

Q. Ogulniō C. Fabiō Pictōre cōsulibus Picentēs bel- 16
lum commōvēre, et ab īnsequentibus cōsulibus P.
Semprōniō Ap. Claudiō victī sunt; et dē iīs trīumphā-
tum est. Conditae ā Rōmānīs cīvitatēs Arīminum in
Galliā et Beneventum in Samniō. 295

M. Atiliō Rēgulō L. Iuliō Libōne cōsulibus Sallenti- 17
nīs in Āpūliā bellum indictum est, captūque sunt cum
cīvitatē simul Brundisīnī, et dē iīs trīumphātum est.

18 Annō quadringentēsīmō septuāgēsīmō septimō, cum
 300 iam clārum urbis Rōmae nōmen esset, arma tamen ex-
 trā Italiam mōta nōn fuerant. Ut igitur cognōscerētur
 quae cōpiaie Rōmānōrum essent, cēnsus est habitus.
 Tum inventa sunt cīvium capita ducenta nōnāgintā duo
 mīlia trecenta trīgintā quattuor, quamquam ā conditā
 305 urbe numquam bella cessāssent.

Bellum Pūnicum primum

Et contrā Āfrōs bellum susceptum est primum Ap.
 Claudiō M. Fulviō cōsulibus. In Siciliā contrā eōs
 pugnātum est, et Ap. Claudius dē Āfrīs et rēge Siciliae
 310 Hierōne triumphāvit.

19 Insequentī annō, M'. Valeriō et Otāciliō Crassō cōn-
 sulibus, in Siciliā ā Rōmānīs rēs magnae gestae sunt.
 Tauromenītānī, Catinēnsēs et praetereā quīnquāgintā
 cīvitatēs in fidem acceptae.

315 Tertiō annō in Siciliā contrā Hierōnem, rēgem Sicu-
 lōrum, bellum parātum est. Is cum omnī nōbilitāte Sy-
 rācūsānōrum pācem ā Rōmānīs impetrāvit deditque ar-
 gentī ducenta talenta. Āfrī in Siciliā victī sunt et dē iīs
 secundō Rōmae triumphātum est.

septuāgēsīmus -a -um
 = LXX (70.)

mōta nōn *erant*

cōpiaie = opēs

292 334

-āssent = -āzissent

proelium
 nāvāle

Āfrī -ōrum *m*: incolae
 Āfricae (: Poenī vel
 Karthāginiēnsēs)
 Ap. Claudius *Caudex*
 (-icis), M. Fulvius
Flaccus: cōsulēs
 annō 264 a. C.

Tauromenītānī -ōrum *m*
 < Tauromenium -ī *n*
 Catinēnsēs -ium *m*
 < Catina -ae *f*
 in fidem accipere = in
 deditiōnem *a*.

Hierō -ōnis *m*
 Siculī -ōrum *m*: incolae
 Siciliae
 omnis nōbilitās = omnēs
 nōbilēs
 Syrācūsānī -ōrum *m*
 < Syrācūsae -ārum *f*

secundō *adv* = iterum

[annō 260 a. C.]

rōstrātus -a -um = rōstrō
mūnītus
dē-cipere -cēpisse
-ceptum = fallere
Carthāginiēnsis =
Karthāginiēnsis

posse = potestātem
habēre
[annō 259 a. C.]
Scīpiō -ōnis *m*
L. Cornēlius Scīpiō

[annō 256 a. C.]
Vulsō -ōnis *m*
Hamilcar -aris *m*

retrō = eō unde vēnerat

Carthāgō = Karthāgō
castellum -i *n* = locus
mūnītus

decem et octō = duo-dē-
vīgintī

Quīntō annō Pūnicī bellī, quod contrā Āfrōs gerēbā- 20
tur, primum Rōmānī, C. Duiliō et Cn. Cornēliō Asinā
cōsulibus, in marī dīmīcāvērunt parātīs nāvibus rōs-
trātīs. Cōsul Cornēlius fraude dēceptus est. Duilius
commisso proeliō Carthāginiēnsium ducem vīcit, trī-
gintā et ūnam nāvēs cēpit, quattuordecim mersit, sep- 325
tem mīlia hostium cēpit, tria mīlia occīdit. Neque ūlla
victōria Rōmānīs grātior fuit, quod invictī terrā iam
etiam marī plūrimum possent.

C. Aquiliō Flōrō L. Scīpiōne cōsulibus, Scīpiō Cor-
sicam et Sardiniam vāstāvit, multa mīlia inde captīvō- 330
rum abdūxit, triumphum ēgit.

L. Mānliō Vulsōne M. Atīliō Rēgulō cōsulibus, bel- 21
lum in Āfricam trānslatum est. Contrā Hamilcarem,
Carthāginiēnsium ducem, in marī pugnārum, victusque
est; nam perditīs sexāgintā quattuor nāvibus, retrō sē 335
recēpit. Rōmānī vīgintī duās āmīsērunt. Sed cum in
Āfricam trānsiissent, prīmam Clypeam, Āfricae cīvītā-
tem, in dēditionem accēpērunt. Cōsulēs ūsque ad
Carthāginem prōcessērunt, multisque castellīs vāstātīs,
Mānlius victor Rōmam rediit et vīgintī septem mīlia 340
captīvōrum redūxit, Atīlius Rēgulus in Āfricā remānsit.
Is contrā Āfrōs aciem īnstrūxit. Contrā trēs Carthā-
giniēnsium ducēs dīmīcāns victor fuit, decem et octō
mīlia hostium cecīdit, quīnque mīlia cum decem et octō
elephantīs cēpit, septuāgintā quattuor cīvītātēs in fidem 345
accēpit. Tum victī Carthāginiēnsēs pācem ā Rōmānīs

petivērunt. Quam cum Rēgulus nōllet nisi dūrissimīs
condiciōnibus dare, Āfrī auxilium ā Lacedaemoniīs pe-
tīvērunt. Et duce Xanthippō, quī ā Lacedaemoniīs mis-
sus fuerat, Rōmānōrum dux Rēgulus victus est ultimā
perniciē. Nam duo milia tantum ex omnī Rōmānō exer-
citū refūgērunt, quīngentī cum imperātore Rēgulō captī
sunt, trīgintā milia occīsa. Rēgulus ipse in catēnās con-
iectus.

22 M. Aemiliō Paulō Ser. Fulviō Nōbiliōre cōsulibus,
ambō Rōmānī cōsulēs ad Āfricā profectī sunt cum
trecentārum nāvium classe. Prīmum Āfrōs nāvālī certā-
mine superant. Aemilius cōsul centum et quattuor nā-
vēs hostium dēmersit, trīgintā cum pugnātōribus cēpit,
360 quīndecim milia hostium aut occīdit aut cēpit, militem
suum ingentī praedā ditāvit. Et subācta Āfrica tunc
fuisset, nisi quod tanta famēs erat ut diūtius exercitus
exspectāre nōn posset. Cōsulēs cum victrīci classe red-
euntēs circā Siciliā naufragium passī sunt. Et tanta
365 tempestās fuit ut ex quadringentīs sexāgintā quattuor
nāvibus octōgintā tantum servārī potuerint; neque ullō
tempore tanta maritima tempestās audita est. Rōmānī
tamen statim ducentās nāvēs reparāvērunt, neque in
aliquō animus hīs infractus fuit.

23 Cn. Servilius Caepiō C. Semprōnius Blaesus cōsulēs
cum ducentīs sexāgintā nāvibus ad Āfricā profectī
sunt. Aliquot cīvitatēs cēpērunt. Praedam ingentem re-
dūcentēs naufragium passī sunt. Itaque cum continuae

dūrus = sevērus

Lacedaemoniī -ōrum *m*
< Lacedaemō -onis *f*
= Sparta

missus *erat*

perniciēs -ēi *f* = caedēs,
strāgēs
re-fugere = retrō fugere

in catēnās conicere =
vinctum in carcerem
mittere

[annō 255 a. C.]
Ser. = Servius (prae-
nōmen)
Nōbilior -ōris *m*
nāvālis -e < nāvis

dē-mergere = sub-
mergere
pugnātor -ōris *m* = quī
pugnat
militem : milites

subācta *esset*

naufragium -ī *n* < nāvis
+ frangere

in aliquō : in ullō
in-fringere -frēgisse
-fractum = frangere
infractus *est*
[annō 253 a. C.]
Caepiō -ōnis *m*

calamitās -ātis *f* = mala
fortūna, clādēs

ad praesidium Italiae : ad
defendendam Italiam
[annō 251 a. C.]

Numidae -arum *m* : in-
colae Numidae
pompa -ae *f* = agmen
hominum festō diē
prōcedentium
iter = via

Rēgulum petivērunt
= ā Rēgulō *p*.

permutatiō -ōnis *f*
< *per-mūtāre* = inter
sē mūtāre

illā diē = illō diē

complexus -ūs *m*
< *complexi*

cāsus = quod forte
accidit, calamitās
tantī : tantī pretiū

capti erant

negāvit sē mānsūrum esse
= dixit sē mānsūrum
nōn esse
-ierat = -iverat

supplicium = cruciātus
māximus

calamitatēs Rōmānis displicērent, dēcrēvit senātus ut ā
maritimīs proeliīs recēderētur et tantum sexāgintā nāvēs 375

ad praesidium Italiae salvae essent.

L. Caeciliō Metellō C. Furiō Pacilō cōsulibus, Me- 24
tellus in Siciliā Āfrōrum ducem cum centum trīgintā
elephantīs et magnīs cōpiīs venientem superāvit, vīginti
mīlia hostium cecidit, sex et vīginti elephantōs cēpit, 380
reliquōs errantēs per Numidās, quōs in auxilium habē-
bat, collēgit et Rōmam dēdūxit ingentī pompā, cum
elephantōrum numerus omnia itinera implērent.

Post haec mala Carthāginiēnsēs Rēgulum ducem,
quem cēperant, petivērunt ut Rōmam proficiscerētur et 385
pācem ā Rōmānis obtinēret ac permūtatiōnem captivō-
rum faceret. Ille Rōmam cum vēnisset, inductus in se- 25
nātum nihil quasi Rōmānus ēgit dixitque 'sē ex illā diē
quā in potestātem Āfrōrum vēnisset, Rōmānum esse
dēsiisse.' Itaque et uxōrem ā complexū remōvit et senā- 390
tū suāsīt nē pāx cum Poenīs fieret: 'illōs enim frāctōs
tot cāsibus spem nūllam habēre; sē tantī nōn esse ut tot
mīlia captivōrum propter ūnum sē et senem et paucōs
quī ex Rōmānis capti fuerant redderentur.' Itaque obti-
nuit. Nam Āfrōs pācem petentēs nūllus admīsīt. Ipse 395
Carthāginem rediit, offerentibusque Rōmānis ut eum
Rōmae tenērent negāvit 'sē in eā urbe mānsūrum in
quā, postquam Āfrīs servierat, dignitātem honesti cīvis
habēre nōn posset.' Regressus igitur ad Āfricam omni-
bus suppliciīs exstinctus est. 400

26 P. Claudiō Pulchrō L. Iūniō cōsulibus, Claudius contrā auspicia pugnāvit et ā Carthāginiēnsibus victus est. Nam ex ducentīs et vīgintī nāvibus cum trīgintā fūgit, nōnāgintā cum pugnātōribus captae sunt, dēmer- sae cēterae. Alius quoque cōsul naufragiō classem āmī- sit, exercitum tamen salvum habuit quia vicīna litora erant.	[annō 249 a. C.] Pulcher-chrīm alius : alter
27 C. Lutātiō Catulō A. Postumiō Albīnō cōsulibus, annō bellī Pūnicī vīcēsīmō et tertiō, Catulō bellum con- trā Āfrōs commissum est. Profectus est cum trecentīs nāvibus in Siciliam; Āfrī contrā ipsum quadringentās parāvērunt. Numquam in marī tantīs cōpiīs pugnātum est. Lutātius Catulus nāvem aeger ascendit, vulnerātus enim in pugnā superiōre fuerat. Contrā Lilybaeum, cī- vitātem Siciliae, pugnātum est ingentī virtūte Rōmānō- rum. Nam sexāgintā trēs Carthāginiēnsium nāvēs cap- tae sunt, centum vīgintī quīnque dēmersae, trīgintā duo mīlia hostium capta, trēdecim mīlia occīsa, īnfīnitum aurī, argentī, praedae in potestātem Rōmānōrum redāc- tum. Ex classe Rōmānā duodecim nāvēs dēmersae. Pugnātum est sextō idūs Mārtiās.	[annō 242 a. C.] A. = Aulus (praenōmen) ipsum : eum superior = prior vulnerātus erat contrā Lilybaeum : in marī nōn procul ā Lily- baeō (ad <i>Aegātes</i> insulās) īn-fīnītus -a -um = im- mēnsus; n ī. a cōpia red-igere -ēgisse -āctum: in potestātem eius r. = eī trādere sextō idūs Mārtiās = ante diem VI idūs Mārtiās (: diē X mēnsis Mārtiī) tribuere -uisse -ūtum = praebēre, dare
Statim pācem Carthāginiēnsēs petīvērunt, tribūtaque est iīs pāx. Captīvī Rōmānōrum quī tenēbantur ā Car- thāginiēnsibus redditī sunt. Etiam Carthāginiēnsēs petī- vērunt ut redimī eōs captīvōs licēret quōs ex Āfrīs Rō- mānī tenēbant. Senātus iussit 'sine pretiō darī eōs quī in pūblicā cūstōdiā essent; quī autem ā privātīs tenērentur,	

ut : senātus dēcrēvit ut

fiscus -ī *m* = aerārium
magis (/potius) quam
: neque

[annō 241 a. C.]

trahere = prōducere

modius
-ī *m*
[8,75 *l*]

trāns-igere -ēgisse -āctum
= peragere
trānsācta erat

trīticum -ī *n* = frūmentī
genus ex quō pānis albus
fit

[annō 237 a. C.]

quibus (cōsulibus) : quō
annō

Ligurēs -um *m* : gēns
Italiae (in *Liguriā*)

Sardiniēnsēs -ium *m* =
Sardi -ōrum *m* : incolae
Sardiniae
im-pellere = percellere

[annō 235 a. C.]

cō annō Iānus iterum
clausus est

contingere = accidere

ut pretiō dominīs redditō Carthāginem redīrent, atque
id pretium ex fiscō magis quam ā Carthāginiēnsibus
solverētur.’

430

Iānus iterum clausus

III

Finītō igitur Pūnicō bellō, quod per vīgintī trēs annōs I
tractum est, Rōmānī iam clārissimā glōriā nōtī lēgātōs
ad Ptolomaeum, Aegyptī rēgem, mīsērunt auxilia prō-
mittentēs, quia rēx Syriae Antiochus bellum eī intule- 435
rat. Ille grātiās Rōmānīs ēgit, auxilia nōn accēpīt; iam
enim fuerat pugna trānsācta. Eōdem tempore potentis-
simus rēx Siciliae Hierō Rōmam vēnit ad lūdōs spectan-
dōs et ducenta mīlia modiōrum trīticī populō dōnum
praebuit. 440

L. Cornēliō Lentulō Q. Fulviō Flaccō cōsulibus, 2
quibus Hierō Rōmam vēnerat, etiam contrā Ligurēs in-
trā Italiam bellum gestum est et dē iīs triumphātum.

Carthāginiēnsēs tamen bellum reparāre temptābant,
Sardiniēnsēs, quī ex condiciōnibus pācis Rōmānīs pā- 445
rēre dēbēbant, ad rebellandum impellentēs. Vēnit ta-
men Rōmam lēgatiō Carthāginiēnsium et pācem impe-
trāvit.

T. Mānliō Torquātō C. Atiliō Bulbō cōsulibus dē 3
Sardīs triumphātum est, et pāce omnibus locīs factā 450
Rōmānī nūllum bellum habuērunt, quod iīs post Rō-
mam conditam semel tantum, Numā Pompiliō rēg-
nante, contigerat.

4 L. Postumius Albīnus Cn. Fulvius Centumalus cōn-
 455 sulēs bellum contrā Illyriōs gessērunt et multīs cīvitatī-
 bus captīs etiam rēgēs in dēditiōnem accēpērunt. Ac
 tum prīmum ex Illyriīs triumphātum est.

5 L. Aemiliō cōsule ingentēs Gallōrum cōpia Alpēs
 trānsiērunt. Sed prō Rōmānīs tōta Italia cōnsēnsit, trā-
 460 ditumque est ā Fabiō historicō, quī eī bellō interfuit,
 octingenta mīlia hominum parāta ad id bellum fuisse.
 Sed rēs per cōsulem tantum prosperē gesta est. Qua-
 drāgintā mīlia hostium interfecta sunt et triumphus Ae-
 miliō dēcrētus.

6 Aliquot deinde annīs post contrā Gallōs intrā Italiam
 pugnātum est, fīnitumque bellum M. Claudiō Mārcellō
 et Cn. Cornēliō Scipiōne cōsulibus. Tum Mārcellus
 cum parvā manū equitum dīmīcāvit et rēgem Gallōrum,
 470 Viridomārum nōmine, manū suā occīdit. Postēā cum
 collēgā ingentēs cōpiās Gallōrum perēmit, Mediolānum
 expugnāvit, grandem praedam Rōmam pertulit. Ac
 triumphāns Mārcellus spolia Gallī stīpitī imposita ume-
 rīs suīs vēxit.

SPOLIA OPIMA TERTIA

475 [*Anchīsēs apud Īnferōs:*]

*“Aspice ut īsignis spoliīs Mārcellus opīmīs
 īngreditur victorque virōs superēminet omnēs!”*

[Vergilius: *Aenēis* VI.855-856]

[annō 229 a. C.]

Illyriū-ōrum *m*: incolae
 Illyricī

Bellum Gallicum

[annō 225 a. C.]

L. Aemiliō *Papō*

Q. Fabiō *Pictōre*

historicus-ī *m* = scrīptor
 rērum gestārum

Gallōs: Īnsubrēs-um *m*:

gēns Gallōrum ultrā

Padum; cīvitas eōrum:

Mediolānum-ī *n*

Padus-ī *m*: flūmen

Italiae māximum

[annō 222 a. C.]

per-imere-ēmisce

-ēptum = inter-

imere, perdere

grandis-e = magnus

spolia: s. opīma *III*

stīpes-itis *m* = arborsine

rāmīs, baculum crassum

īsignis-e = cōspiciuus

(prae cēterīs)

īngredi = gradi

super-ēminere

Vocābula nova:

diūturnitās
patrimōnium
collēga
dictātūra
cōsulātus
tribūnus plēbis
miliārium
flētus
dēprecātiō
iūgerum
sūdor
praetexta
quadriennium
triennium
tiro
tribūnus militum
corvus
unguis
meritum
favor
iugum
cēnsor
explōrator
elephantus
venenum
honestās
castellum
perniciēs
pugnātor
naufragium
calamitās
pompa
permūtātiō
complexus
fiscus
modius
triticum
historicus
stīpes
cōsulāris
singulāris
torquātus
trānsmarīnus
incognitus
trux
honōrificus
infāmis
rōstrātus
nāvalis

PENSVM A

Dē numerīs

Līvius scrīpsit — — — [CXLII] librōs ‘Ab urbe conditā’,
quōrum — — [XXXV] tantum cōservātī sunt, — et — [CVII]
periērunt.

Tarquinius, — [VII] rēx Rōmānus, ā Brūtō expulsus est
annō ab urbe conditā — — — [CCXLV], et prō — [I] rēge —
[II] cōsulēs creātī sunt. Ex eō tempore quotannis — [II...]
cōsulēs creābantur.

Annō ab urbe conditā — — [CCCCXC] bellum Pūnicum —
[I] ortum est. Annō — — [XXIII] eius bellī Poenī proeliō
nāvālī dēvictī sunt: — — [LXIII] nāvēs eōrum captae sunt, —
— — [CXXV] dēmersae, — — [XXXII] mīlia hostium capta, —
[XIII] mīlia occīsa; ex classe Rōmānā — [XII] nāvēs dēmersae.
Pugnātum est ante diem — [VI] idūs Mārtiās, id est diē — [X]
mēnsis Mārtiī.

Legiōnēs Rōmānae in — [X...] cohortēs dīviduntur, cohortēs
in — [III...] manipulōs, manipuli in — [II...] centuriās. In
— [I...] legiōnibus sunt — [IV...] vel — [V...] mīlia homi-
num, quibus — [VI...] tribūnī militum praefectī sunt.

— bīna [2×2] sunt —. — — [3×6] sunt —. — — [4×5]
sunt —. — — [5×10] sunt —.

PENSVM B

Tarquinius Collātīnus, L. Brūtī —, cum omnī — suō Rōmā
migrāvit. Brūtus et Arrūns — sē occidērunt. Coriolānus ad
quintum — ab urbe prōcessit, sed mātris et uxōris flētū
superātus — [= eō unde vēnerat] sē recēpit. Cincinnātus, quī
agrum IV — possidēbat, ab arātrō dictātor factus est (— est
dignitās māior quam —); ergō — dētersō togam — accēpit.
M. Valeriō adversus Gallum prōcēdentī — super braccium
sēdit atque oculōs Galli ālis et — verberāvit. Ap. Claudius —
[< cēnsēre] viam Appiam strāvit. Samnītēs Rōmānōs victōs
sub — mīsērunt.

Pyrrhus captivōs Rōmānōs — [= magnō honōre] —, sed

senātus eōs — habērī iussit. Fabricius medicum, quī sē Pyrrhum — occīsūrum prōmiserat, — [= dīmīsīt]; rēx cum hoc — [= cognōvisset], — [< honestus] Fabriciū valdē admirātus est.

Cōsulēs Rōmānī Poenōs proeliō — [< nāvis] vicērunt, sed cum — classe redeuntēs — passī sunt; nec tamen animī Rōmānōrum hāc — infrāctī sunt. Bellō Pūnicō — [= per-
āctō], rēx Hierō ducenta milia — trītici populō Rōmānō — [= prae-buit].

— est novus miles. Pānis albus ex — efficitur.

Synōnyma: III annī et —; IV annī et —; ferōx et —; im-
mēsus et —; magnus et —; cōspicius et —; senēscere et —; ulciscī et —; pārere et —; condemnāre et —; fallere et —.

Contrāria: prōgredi et —; cessāre et —.

PENSVM C

Quid ēgit Tārquinius Rōmā exāctus?

Quōmodo periit L. Brūtus?

Quid trecentīs Fabiūs accidit?

Ubi senātōrēs Cincinnātum invēnērunt?

Cūr decemvirīs potestās sublāta est?

Tōtamne urbem Rōmam Gallī occupāvērunt?

Quōmodo Mānlius 'Tōrquātī' cognōmen accēpit?

Quid Ap. Claudius Caecus cēnsor fēcit?

Ā quibus Rōmānī sub iugum missī sunt?

Cūr Pyrrhus Rōmānōs admīrābātur?

Quid medicus Pyrrhī prōmīsīt?

Quid ēgit Rēgulus postquam Rōmam remissus est?

Ubi Carthāginiēnsēs dēvictī sunt?

Quandō Iānus iterum clausus est?

Quis spolia opīma tertiā cēpit?

infinitus
grandis
insignis
trecentēsimus
quadringentēsimus
sexagēsimus
septuagēsimus
restituere
cōsenēscere
vindicare
obsequi
reparare
reputare
dēprecari
regredi
damnare
excidere
supervenire
perseverare
praesumere
subigere
perdomare
expavescere
tractare
solicitare
obtinere
remandare
comperire
decipere
demergere
infringere
redigere
tribuere
transigere
impellere
perimere
supereminere
invicem
tertio
secundo
amplius
retro

RES GRAECAE	SCRIPTORES GRAECI	annō a.C.	SCRIPTORES ROMANI	RES ROMANAE
		750		Rōma condita 753 Rōmulus rēx 753–715 Numa rēx 715–672
		700		
	<i>Archilochus</i> poēta	650		Tullus Hostilius rēx 672–640 Ancus Mārcius rēx 640–616 Tarquinius Priscus rēx 616–578
Solō Athēniēnsium prīnceps	<i>Sapphō</i> poēta <i>Solō</i> Athēniēnsibus lēgēs scripsit	600		Servius Tullius rēx 578–534
Pisistratus tyran- nus 560–527		550		
Hippiās & Hippar- chus tyrannī 527 Nex Hipparchi 514 Bella Persica: Marathōn 490 Salamis 480	<i>Pŷthagorās</i> philoso- phus	500		Tarquinius Super- bus rēx 534–509 Rēgēs exāctī 509 Coriolānus 491 Cremera 477
	<i>Aeschylus</i> tragicus			
	<i>Empedoclēs</i> philos. <i>Sophoclē</i> s tragicus <i>Euripidēs</i> tragicus <i>Hippocratēs</i> medicus <i>Sōcratēs</i> philosophus <i>Thucydīdēs</i> historicus	450	Lēgēs XII tabulārū	Xvirī lēgibus scribundīs 451
Periclēs 443–429 Bellum Peloponne- siacum 431–404	<i>Dēmocritus</i> philos. <i>Platō</i> philosophus <i>Eudoxus</i> astrologus	400		Rōma capta 390
xxx tyrannī				Lēx Licinia 367
Leuctra 371 Philippus II rēx Macedoniae 359 Chaerōnēa 338 Alexander Magnus rēx 336–323	<i>Dēmostenēs</i> ōrātor <i>Aristotelēs</i> philo- sophus	350		
	<i>Menander</i> cōmicus <i>Epiciŷrus</i> philosophus <i>Zēnō</i> philosophus	300		Bellum Samniti- cum 328–304
	<i>Callimachus</i> poēta			
		250		Bellum Tarentinum 280–278 Bellum Pūnicum I 264–241
			<i>Livius</i> poēta <i>Naevius</i> poēta <i>Plautus</i> cōmicus <i>Ennius</i> poēta <i>Caecilius</i> cōmicus <i>Pacuvius</i> tragicus <i>Terentius</i> cōmicus <i>Catō</i> ōrātor & hist. <i>Lūcilius</i> poēta <i>Accius</i> tragicus	Bellum Pūnicum II 218–201
	<i>Carneadēs</i> philoso- phus	200		

GRAECI ET ROMANI

[Ex Aulī Gellīi 'Noctium Atticārum' librō XVII
capitulum XXI]

*Quibus temporibus post Rōmam conditam Graecī Rōmānī-
que illūstrēs virī flōruerint ante secundum bellum Carthāgi-
niēnsium.*

Ut cōspectum quendam aetātum antīquissimārum,
5 item virōrum illūstrium quī in hīs aetātibus nātī fuis-
sent, habērēmus, nē in sermōnibus forte incōspectum
aliquid super aetāte atque vītā clārōrum hominum te-
mere dīcerēmus, excerpēbāmus ex librīs quī 'chronicī'
appellantur, quibus temporibus flōruissent Graecī si-
10 mul atque Rōmānī virī quī vel ingeniō vel imperiō nōbi-
lēs īsignēsque post conditam Rōmam fuissent ante se-
cundum bellum Carthāginiēnsium. Satis autem vīsum
est in hōc commentāriō dē temporibus paucōrum homi-

Sōcratēs,
philosophus
Graecus

Noctēs Atticae: librī xx
quibus A. Gellius, quī
vixit saeculō II p. C.,
variās rēs ex aliīs librīs
sūmptās collegit

flōrere -uisse = in flōre
esse; (aetāte) f. =
iuuenis esse
bellum Carthāginiēn-
sium: b. Pūnicum II
[annō 218–201 a. C.]

nātī essent

īn-cōspectus -a -um
= parum inspectus
temere = temerariō
modō (↔ cautē)
ex-cerpere -psisse -ptum
< ex + carpere
chronicus -a -um: (librī)
chronici rēs singulis
annis gestās continent

mihī vīsum est = ex-
istimāvi
commentārius -ī m =
liber reminiscendi
causā scriptus

coniecturam facere =
intelligere id quod
nōn palam dicitur

Homērus et Hēsiodus:
poetae Graeci antiquis-
simi

inter omnes constat / cōn-
stitit = inter omnes
convenit

L. Cassius historicus
Annālēs scripsit sae-
culō II a. C.

annālīs = < annus; (libri)
annālēs = chronici

Cornēlius Nepōs (-ōtis)
in librōs *Chronicōs*
scripsit saeculō I a. C.

accipere : audire, discere
numerus sapientium: VII
sapientēs (virī sapientis-
simi)
[annō 594 a. C.]

id : Pisistratum tyrannum
fore

Pŷthagorās -ae m: philo-
sophus Graecus
Samius -a -um < Samos
-ī f, insula Graeca
cognōmentum -ī n
= cognōmen
[annō 514 a. C.]

Aristogītōn -onis m
Hipparchus -ī et Hippīās
-ae m: tyrannī
Archilochus -ī m: poeta
Graecus
poēma -atis n, *plabī* -atīs
= opus versibus scrip-
tum, carmen
[annō 490 a. C.]

num dicere, ex quōrum aetātibus dē plūribus quoque,
quōs nōn nōminārēmus, haud difficilis coniectūra fierī 15
posset.

Incipiēmus igitur ā Solōne clārō — quoniam dē Ho-
mērō et Hēsiodō inter omnes ferē scrīptōrēs cōstitit
aetātem eōs ēgisse vel iisdem ferē temporibus vel Ho-
mērum aliquantō antīquiōrem, utrumque tamen ante 20
Rōmam conditam vīxisse, Silvīus Albāe rēgnantibus,
annīs post bellum Trōiānum (ut Cassius in primō *Annā-
lium* dē Homērō atque Hēsiodō scrīptum reliquit) plūs
centum atque sexāgintā, ante Rōmam autem conditam
(ut Cornēlius Nepōs in primō *Chronicōrum* dē Homērō 25
dixit) annīs circiter centum et sexāgintā.

Solōnem ergō accēpimus, ūnum ex illō nōbilī numero
sapientium, lēgēs scrīpsisse Athēniēnsium Tarquiniō
Priscō Rōmae rēgnante, annō rēgnī eius tricēsimō ter-
tiō. Serviō autem Tulliō rēgnante, Pīstratus Athēnīs 30
tyrannus fuit, Solōne ante in exsilium voluntārium pro-
fectō, quoniam id eī praedicentī nōn crēditum est.

Posteā Pŷthagorās Samius in Italiā vēnit, Tārquiniū
filiō rēgnū obtinente, cui cognōmentum Superbus
fuit; iisdemque temporibus occīsus est Athēnīs ab Har- 35
modiō et Aristogītōne Hipparchus, Pīstratī filius,
Hippiāe tyrannī frāter. Archilochum autem Nepōs Cor-
nēlius trādit, Tullō Hostīliō Rōmae rēgnante, iam tunc
fuisse poēmatīs clārū et nōbilem.

Ducentēsimō deinde et sexāgēsimō annō post Rō- 40

mam conditam, aut nōn longē amplius, victōs esse ab
Athēniēnsibus Persās memoriae trāditum est — pug-
nam illam inclutam Marathōniam, Miltiade duce; quī
post eam victōriam damnātus ā populō Athēniēnsī in
45 vinculis pūblicis mortem obiit. Tum Aeschylus Athēnīs
tragoediārum poēta celebris fuit. Rōmae autem istīs
fermē temporibus tribūnōs tum primum per sēditionem
sibi plēbēs creāvit, ac nōn diū post Cn. Mārcius Corio-
lānus, exagitātus vexātusque ā tribūnīs plēbis, ad Vols-
50 cōs, quī tum hostēs erant, ā rē pūblicā dēscīvit bellum-
que populō Rōmānō fēcīt.

Post deinde paucīs annīs Xerxēs rēx ab Athēniēnsi-
bus et plērāque Graeciā, Themistocle duce, nāvālī proe-
liō quod ad Salamīna factum est victus fugātusque est.
55 Inde annō ferē quārtō, T. Menēniō Agrippā C. Horātiō
Pulvillō cōsulibus, bellō Vēientī apud fluvium Creme-
ram Fabiū sex et trecentī patriciī cum familiīs suis ūni-
versī ab hostibus circumventī periērunt.

Iūxtā ea tempora Empedoclēs Agrigentīnus in philo-
60 sophiae nātūrālīs studiō flōruit. Rōmae autem per eās
tempestātēs decemvirōs lēgibus scrībundīs creatōs cōn-
stitit tabulāsque ab hīs primō decem cōnscriptās, mox
aliās duās additās.

Bellum deinde in terrā Graeciā māximum Peloponnē-
65 siacum, quod Thūcŷdidēs memoriae mandāvit, coep-
tum est circā annum ferē post conditam Rōmam trecen-
tēsimum vīcēsimum tertium. Quā tempestāte Ōlus Pos-

Persae -ārum *m*: gēns
Asiae

memoriae trādere =
scriptum relinquere
Marathōnius -a -um
< Marathōn -ōnis *f*,
oppidum Atticae
Miltiadēs -is *m*
ob-ire mortem/diem
(mortis) = morī
tragoedia -ae *f*
↔ cōmoedia
celebris = celebrer

plēbēs -is *f* = plēbs
ex-agitāre = irātum
facere, incitāre
vexāre = male tractāre
dē-sciscere -ivisse (ab/ad)
= dēficere

Xerxēs -is *m*: rēx
Persārum
plēra-que Graecia =
plērīque Graeci
Themistoclē -is *m*
[annō 480 a. C.]
Salamis -inos *f* (acc -ina):
īnsula Graeca

[annō 477 a. C.]

Empedoclēs -is *m*
Agrigentīnus -a -um
< Agrigentum -ī *n*,
oppidum Siciliae
philosophia nātūrālīs = id
quod docētūr dē rērum
nātūrā
scrībundīs = -endis
creatōs esse cōstitit
(: cōstat)
cōn-scribere = scribere

Peloponnēsiacus -a -um
< Peloponnēsus
Thūcŷdidēs -is *m*: histo-
ricus Graecus
memoriae mandāre =
memoriae trādere
[annō 431 a. C.]
circā annum CCC = annō
cīrciter CCC
Ōlus = Aulus

dictum : imperium

Sophoclēs -is *m*
 Eurīpidēs -is *m*
 tragicus -a -um = quī
 tragoediās scribit
 Hippocratēs -is *m*
 philosophus -ī *m* = vir sa-
 piēns quī philosophiam
 docet
 Sōcratēs -is *m*: philoso-
 phus Athēniēnsis

ad annum CCC = circā
 annum CCC
 [annō 407 a. C.]

superior : prior
 tyrannis -idis *f* = impe-
 rium tyrannī

[annō 399 a. C.]

[annō 396 a. C.]

Senonicus -a -um
 < Senonēs (Galli)
 [annō 390 a. C.]

astrologus -ī *m* = quī
 astrīs studet
 nōbilitāre = nōbilem
 facere
 Phormiō -ōnis *m*
 obsidiō -ōnis *f* < obsidēre
 ob-rēpere = clam
 ascendere
 dē-pellere -pulisce
 con-vincere = noxium
 iūdicāre, damnāre
 praecipitem dare = prae-
 cipitare
 M. Terentius Varrō -ōnis:
 Rōmanus doctissimus
 saeculī 1 a. C.

tumius Tūbertus dictātor Rōmae fuit, quī filium suum,
 quod contrā suum dictum pugnāverat, secūrī necāvit.
 Hostēs tum populī Rōmānī fuērunt Fidēnātēs atque 70
 Aequī. Inter haec tempora nōbilēs celebrēsque erant
 Sophoclēs ac deinde Eurīpidēs, tragicī poētae, et Hip-
 pocratēs medicus, et philosophus Dēmocritus, quibus
 Sōcratēs Athēniēnsis nātū quidem posterior fuit, sed
 quibusdam temporibus iisdem vixērunt. 75

Iam deinde, tribūnīs militāribus cōsulārī imperiō
 rem pūblicam Rōmae regentibus, ad annum ferē condi-
 tae urbis trecentēsimum quadrāgēsimum septimum,
 trīgintā illī tyrannī praepositī sunt ā Lacedaemoniīs
 Athēniēnsibus, et in Siciliā Dionysius superior tyran- 80
 nidem tenuit; paucīsque annīs post Sōcratēs Athēnīs ca-
 pitis damnātus est et in carcere venenō necātus. Eā ferē
 tempestāte Rōmae M. Fūrius Camillus dictātor fuit et
 Vēiōs cēpit; ac post nōn longō tempore bellum Senoni-
 cum fuit, cum Galli Rōmam praeter Capitōlium cēpē- 85
 runt.

Neque multō postea Eudoxus astrologus in terrā
 Graeciā nōbilitātus est, Lacedaemoniūque ab Athēniēn-
 sibus apud Corinthum superātī duce Phormiōne; et M.
 Mānlius Rōmae, quī Gallōs in obsidiōne Capitōlii obrē- 90
 pentēs per ardua dēpulerat, convictus est cōsiliū dē
 rēgnō occupandō iniisse damnātusque capitis ē saxō
 Tarpēiō, ut M. Varrō ait, praeceps datus (ut Cornēlius
 autem Nepōs scriptum reliquit, verberandō necātus

95 est). Eoque ipsō annō, quī erat post reciperātam urbem
septimus, Aristotelem philosophum nātum esse memo-
riae mandātum est.

Aliquot deinde annīs post bellum Senonicum Thē-
bānī Lacedaemoniōs, duce Epamīnōndā, apud Leuctra
100 superāvērunt, ac brevī post tempore in urbe Rōmā lēge
Liciniū Stolōnis cōsulēs creārī etiam ex plēbe coeptī,
cum antea iūs nōn esset nisi ex patriciīs gentibus fierī
cōsulem.

Circā annum deinde urbis conditae quadringentēsi-
105 mum Philippus, Amyntae filiū, Alexandrī pater, rēg-
num Macedoniae adeptus est, inque eō tempore Alex-
ander nātus est, paucisque inde annīs post Platō philo-
sophus ad Dionysium, Siciliae tyrannum posteriorem,
profectus est. Post deinde aliquantō tempore Philippus
110 apud Chaerōnēam proeliō magnō Athēniēnsēs vīcīt.
Postea Philippus ex insidiis occiditur; et Alexander
rēgnum adeptus ad subigendōs Persās in Asiam atque
in Orientem trāsgressus est; plēraque parte orientālī
subāctā, cum annōs undecim rēgnāvisset, obiit mortis
115 diem. Neque ita longē post Aristotelēs philosophus et
post aliquantō Dēmōsthenēs vitā fūctī sunt; iisdemque
fermē tempestātibus populus Rōmānus gravī ac diūtīnō
Samnīrium bellō cōflīctātus est, cōsulēsque Tiberius
Veturius et Spurius Postumius, in locīs iniquīs apud
120 Caudium ā Samnītibus circumvallātī ac sub iugum
missī, turpī foedere factō discessērunt, ob eamque

[annō 384 a. C.]

Aristotelēs -is *m*

Thēbānī -ōrum *m*

< Thēbae -ārum *f*,

caput Boeōtiaē

Epamīnōndās -ae *m*

[annō 371 a. C.]

Leuctra -ōrum *n*: oppi-

dum Boeōtiaē

[annō 367 a. C.]

C. Licinius Stolō -ōnis:

tribūnus plēbis

cōsulēs ex plēbe creārī

coeptī *sunt* (: coepērunt)

Philippus *II*

Amyntās -ae *m*

Platō -ōnis *m*: philoso-

phus Graecus illūstris-

simus

[annō 338 a. C.]

Chaerōnēa -ae *f*: oppi-

dum Boeōtiaē

trāns-gredi -gressum

= trānsīre

plēraque pars = maior p.

orientālis -c < oriēns

Dēmōsthenēs -is *m*: orā-

tor Athēniēnsis

vitā fungī = mori

diūtīnus -a -um = diū-

turnus

cōflīctāre = perturbāre

[annō 321 a. C.]

T. Veturius

circum-vallāre = circum-

dare (vallō, exercitū)

turpis = indignus

Zēnō -ōnis *m*
Citiēnsis -e < Citiūm,
oppidum Cypri

cēnsōrēs ad nōmen senā-
tōris qui ob mōrēs indig-
nōs (dē) senātū moven-
dus est *notam* appōnunt
et causam *sub-scribunt*
argentum factum : ex
quō vāsa facta sunt
pondō *abl* < pondus
(= pondere)
libra -ae *f*: pondus statū-
tum [327 g]
[annō 264 a. C.]

caudex -icis *m* = stipes

Cyrēnēnsis -e < Cyrēnae
-ārum *f*, oppidum
Libyae
celebrāre = celebrem
facere, nōbilitāre

[annō 240 a. C.]
Centhō -ōnis *m*

L. Līvius *Andronicus*
fabulās docēre = fabulās
populō dare in theātrō

Menander -drī *m*: poēta
cōmicus (↔ tragicus)
Graecus quī cōmoe-
diās scripsit
quibus cōsulibus : quō
annō [239 a. C.]

causam populī iussū Samnītibus per fētiāles deditū re-
ceptī nōn sunt.

Post annum deinde urbis conditae quadringentēsi-
mum ferē et septuāgēsimum bellum cum rēge Pyrrhō 125
sūmptum est. Eā tempestāte Epicūrus Athēniēnsis et
Zēnō Citiēnsis philosophī celebrēs erant, eōdemque
tempore C. Fabricius Luscinus et Q. Aemilius Papus
cēnsōrēs Rōmae fuērunt et P. Cornēlium Rūfinum, quī
bis cōsul et dictātor fuerat, senātū mōvērunt: causam- 130
que istī notae subscripsērunt 'quod eum comperissent
argentī factī cēnae grātiā decem pondō librās habēre.'

Annō deinde post Rōmam conditam quadringentē-
simō fermē et nōnāgēsīmō, cōsulibus Appiō Claudiō
(cui cognōmentum Caudex fuit) et Mārcō Fulviō 135
Flaccō, bellum adversum Poenōs primum coeptum est,
neque diū post Callimachus, poēta Cyrēnēnsis, Alexan-
driae apud Ptolomaeum rēgem celebrātus est.

Annīs deinde postea paulō plūribus quam vīgintī,
pāce cum Poenīs factā, cōsulibus C. Claudiō Centhōne 140
(Appiī Caecī filiō) et M. Semproniō Tudītānō, prīmus
omnium L. Līvius poēta fābulās docēre Rōmae coepit
post Sophoclis et Eurīpidis mortem annīs plūs ferē cen-
tum et sexāgintā, post Menandrī annīs circiter quīnquā-
gintā duōbus. Claudium et Tudītānum cōsulēs se- 145
quuntur Q. Valerius et C. Mamilius, quibus nātum esse
Q. Ennium poētā M. Varrō in prīmō *Dē poētīs* librō
scripsit (eumque, cum septimum et sexāgēsimum

annum ageret, duodecimum *Annālem* scrīpsisse idque
150 ipsum Ennium in eōdem librō dīcere).

Annō deinde post Rōmam conditam quīngentēsīmō
ūndēvīcēsīmō Sp. Carvilius Rūga prīmus Rōmae dē
amīcōrum sententiā dīvortium cum uxōre fēcit, quod
sterilis esset iūrāassetque apud cēnsōrēs ‘uxōrem sē libe-
155 rum quaerundōrum causā habēre’; eōdemque annō Cn.
Naevius poēta fābulās apud populum dedit.

Ac deinde annīs ferē post quīndecim bellum adver-
sum Poenōs sūmptum est, atque nōn nimium longē
post M. Catō ōrātor in cīvitatē et Plautus poēta in scaenā
160 flōruērunt. Neque magnō intervāllō postea Q. Ennius,
et iūxtā Caecilius et Terentius, et subinde Pācuvius et,
Pācuviō iam sene, Accius, clāriorque tunc in poēmatīs
eōrum obtrectandīs Lūcīlius fuit.

Sed prōgressī longius sumus, cum finem prōposueri-
165 mus adnotātiunculis istīs bellum Poenōrum secundum.

LIBRI SIBYLLINI

[Ex A. Gellū ‘Noctium Atticārum’ I, cap. XIX]

*Historia super librīs Sibyllīnīs ac dē Tarquiniō Superbō
rēge.*

170 In antīquīs annālībus memoria super librīs Sibyllīnīs
haec prōdita est:

Anus hospita atque incognita ad Tarquinium Super-
bum rēgem adiit novem librōs ferēns quōs esse dīcēbat

Q. Ennius xviii librōs
Annālēs versibus hexa-
metris scrīpsit

quīngentēsīmus -a -um
= D(500.)
dīvortium -īn: d. facere
= uxōrem dīmittere (ē
mātrīmōniō)
sterilis -e ↔ fertilis;
(mulier) s. = quae
parere nōn potest
liberum = -ōrum
quaerund- = quaerend-

[annō 218 a. C.]
bellum *Pūnicum*

M. Porcius Catō -ōnis
Plautus, Caecilius, Teren-
tius: poētae cōmici Rō-
mānī
iūxtā = paulō post
sub-inde = continuō
Pācuvius, Accius: poētae
tragici Rōmānī
ob-trectāre = verbīs male
tractāre/vexāre
Lūcīlius aliōs poētās ver-
sibus obtrectāvit
longius = nimis longē
prō-pōnere
adnotātiuncula -aef =
commentārius brevis

Sibyllīnus -a -um
< Sibylla, vātēs

historia -aef = fābula
scrīpta

memoria = fābula
antīqua
prōdere = trādere
(nārrandō)
hospes -itis m/hospita
-aef = advena

sē velle
vēnūn-dare = vēndere
percontārī = interrogāre

dē-sipere ↔ sapere
foculus -ī m = parvus
focus qui portātur
de-ūrere = igne cōn-
sūmere
ec-quid = num

multō magis
dubium -ī n: procul/sine
dubiō = certē
dēlirāre = dēmēns esse
ex-ūrere = deūrere

foculus

cōstantia/cōnfidentia-ae
f < cōstāns/cōnfidēns
in-super habēre = dē-
spicere, contemnere
mercārī = emere
nihilō minor = nullō
modō minor

nusquam (locī)
vīsam esse
sacrārium -ī n = locus
sacer
condere = dēpōnere
appellātī sunt
quīndecim-virī: xv virī
quī negōtium pūblicum
cūrant

iūs iūrāndum = iūrāndi
fōrmula, id quod iūrātur

scriptum -ī n = quod
scriptum est, liber
dē-iūrāre = iūrāre

dīvīna ōrācula: 'eōs velle vēnundare'. Tāquinius pre-
tium percontātus est. Mulier nimium atque immēsum 175
poposcit. Rēx, quasi anus aetāte dēsiperet, dērīsīt.

Tum illa foculum cōram cum ignī appōnit, trēs librōs
ex novem deūrīt, et 'ecquid reliquōs sex eōdem pretiō
emere vellet?' rēgem interrogāvit. Sed enim Tāquinius
id multō rīsīt magis dixitque 'anum iam procul dubiō 180
dēlirāre!'

Mulier ibīdem statīm trēs aliōs librōs exussit, atque
id ipsum dēnuō placidē rogat ut trēs reliquōs eōdem illō
pretiō emat.

Tāquinius ōre iam sēriō atque attentīōre animō fit, 185
eam cōstantiam cōnfidentiamque nōn īnsuper habēn-
dam intellegit: librōs trēs reliquōs mercātur nihilō mi-
nōre pretiō quam quod erat petītum prō omnibus. Sed
eam mulierem tunc ā Tāquiniō digressam postea nus-
quam locī vīsam cōnstitit. 190

Librī trēs, in sacrārium conditī, 'Sibyllīnī' appellātī.
Ad eōs quasi ad ōrāculum quīndecimvirī adeunt, cum
dī immortalēs pūblicē cōnsulendī sunt.

DE IVRE IVRANDO

[Ex A. Gellī 'Noctium Atticārum' XI, cap. VI] 195

*Quod mulierēs Rōmae per Herculem nōn iūrāverint neque
virī per Castorem.*

In veteribus scriptīs neque mulierēs Rōmānae per Her-
culem dēiūrānt neque virī per Castorem. Sed cūr illae

- 200 nōn iūrāverint Herculem, nōn obscurum est, nam Herculanēo sacrificiō abstinent. Cūr autem virī Castorem iurantēs nōn appellāverint, nōn facile dictū est. Nusquam igitur scriptum invenire est (apud idōneōs quidem scriptōrēs) aut ‘mehercle’ fēminam dīcere aut ‘me-
- 205 castor’ virum; ‘edepol’ autem, quod iūs iurandum per Pollūcem est, et virō et fēminae commūne est.

PENSVM A

Dē modis verbōrum et participiis

Porsenna, rēx Etruscōrum, cum Iāniculum — [capere], virtūte Horātii Coclitis — [prohibere] est nē Tiberim — [transire]. Quī, cum aliis — [imperare] ut pontem — [rescindere], ipse prō ponte — [stare] sōlus Etruscōs — [sustinere], et ponte — [rumpere] in flūmen sē — [mittere] ut ad suos — [natāre]. Ob hoc factum statua eī in Comitio — [ponere] est.

Cum Porsenna rēx urbem — [obsidere], C. Mūcius senātum — [adire] et patribus — [polliceri] est ‘sē rēgem — [occidere] esse’. Cum ad hostēs — [transfugere] et in castra rēgis — [intrare] ut prōmissum — [solvere], alium virum prō rēge — [occidere]. Ā cūstōdibus — [apprehendere] et ad rēgem — [trahere] dextram ignī — [impōnere] — [exūtere]; ita manum — [pūnīre] quae (: cum) in caede — [peccāre]. Hāc virī cōstantiā rēx ita — [permovere] est ut Mūcium — [liberāre] et lēgātōs Rōmam — [mittere] quī (: ut) pācem — [compōnere]. Patrēs Mūciō virtūtis causā trāns Tiberim agrum — [dare].

PENSVM B

In hōc — A. Gellius collēgit ea quae — ex librīs — [= chroniciis] dē temporibus quibus — Graeci Rōmānique illūstrēs.

Ad annum — — [= CCLX] a.u.c. Aeschylus Athēnis —

per Herculem

Herculanēus -a -um
< Herculēs

invenire est = inveniri
potest
idōneōs : bonos
me-herc(u)le! = per Herculem!
me-castor! = per Castorem!
edepol! = per Pollūcem!

Horātius Cocles -itis m

Vocābula nova:
commentārius
coniectūra
cognōmentum
poēma
tragoedia
philosophia
philosophus
tyrannis
astrologus
obsidiō
libra
divortium
adnotātiuncula
historia
hospita
foculus
dubium
cōstantia
cōfidentia

sacrarium
quindecimviri
iūs iurandum
scriptum
incōspectus
chronicus
annālis
nātūrālis
tragicus
orientālis
diūtinus
cōmicus
factus
sterilis
ducentēsimus
quingentēsimus
undēvicēsimus
flōrere
excerpere
mortem obire
exagitare
vexare
dēsciscere
nōbilitare
obrepere
dēpellere
convincere
trānsgridi
cōfliktare
circumvallare
subscribere
celebrare
obrectare
prōponere
venundare
percontārī
dēsipere
deūrere
dēlirare
exūrere
mercārī
dēiūrare
temere
plērusque
subinde
pondō
ecquid
īnsuper
nihilō
mehercle
mecastor
edepol

scribere coepit et — [= nōbilitātus] est; eōdem tempore Coriolānus, ā tribūnīs plēbis — [= male tractātus] ad Volscōs ā Rōmānīs —. M. Mānlius Gallōs in — [< obsidēre] Capitoliū obrēpentēs —, sed postea rēgnum affectāvisse — est.

Alexander in Asiam — est [= trānsiit] et — [= māiore] parte Orientis subāctā mortem —.

Cēnsōrēs ad nōmen P. Cornēliū Rūfinī — apposuērunt et causam — ‘quod argenti facti x pondō — habēret.’ Annō — [DXIX] a.u.c. Sp. Carvilius Rūga prīmus Rōmae — cum uxōre fēcit. Lūcilius aliōs poētās — in — suis.

Anus, postquam trēs librōs — [= deussit], rēgem — est ‘num reliquōs eōdem pretiō — [= emere] vellet?’ Rēx, quī primō anum — [= furere] dixerat, iam — [< cōstāns] et — [< cōfidēns] eius admirābatur.

‘Mehercule’ est — — per Herculem.

Synōnyma: diūturnus et —; vēndere et —; certē et sine —.

Contrāria: cōmicus et —; fertilis et —; sapere et —; cautē et —.

PENSVM C

Ā quō incipit A. Gellius?

Cūr nōn ab Homērō incipit?

Quandō Solō lēgēs Athēniēnsibus scripsit?

Quid Tarquiniō Superbō rēgnante factum est Athēnīs?

Quō duce Persae ad Marathōnem victi sunt?

Ubi Athēniēnsēs classem Persārum vicērunt?

Quot tabulās lēgum decemvirī scripsērunt?

Quōmodo Sōcratēs mortem obiit?

Cūr M. Mānlius capitis damnātus est?

Platō et Aristotelēs quī fuērunt?

Quō Alexander trānsgressus est et quid ēgit?

Cūr P. Cornēlius Rūfinus senātū mōtus est?

Quid scripsit Menander?

Quis Rōmae prīmus dīvortium fēcit et quārē?

Plautus quis fuit et quandō flōruit?

Hannibal ā patre Hamil-
care Barcā iūre iūrando
adigitur

BELLVM PVNICVM SECVNDVM

[Ex T. Līvii 'Ab urbe conditā' librīs XXI-XXX]

Iūs iūrandum Hannibalis

[Ex librō XXI:]

1 Bellum mǎximē omnium memorābile quae umquam
gesta sunt scrīptūrus sum, quod Hannibale duce Car-
5 thāginiēnsēs cum populō Rōmānō gessēre. Nam neque
validiōrēs opibus ūllae inter sē civitatēs gentēsque con-
tulērunt arma, neque his ipsis tantum umquam vīrium
aut rōboris fuit. Odiis etiam prope māiōribus certāvē-
runt quam vīribus, Rōmānīs indignantibus quod victō-
10 ribus victī ultrō inferrent arma, Poenīs quod superbē
avārēque crēderent imperitātum victīs esse.

Fāma est etiam Hannibalem annōrum fermē novem,
puerīliter blandientem patrī Hamilcarī ut dūcerētur in
Hispāniam, cum — perfectō Āfricō bellō — exercitum
15 eō trāiectūrus sacrificāret, altāribus admōtum tāctīs

memorābilis -e = memo-
randus
Hannibal -alis m

arma cōferre (inter sē) :
cōnfligere
rōbur -oris n = vīs
resistendi
: cum Rōmānī indignā-
rentur quod..., Poenī
quod...
ultrō = sine causā

fāma est = narrātur
fābula...
blandiri (+dat) = blandīs
verbīs suādere
Hamilcarī Barcae
Āfricus -a -um
trā-icere -iēcisse -iectum
= trādūcere

ad-igere-ēgisse-āctum =
cōgere; iūre iūrando a.
= ad iūs iūranda.
dif-ferre dis-tulisse dī-
lātum: rem d. = moram
facere rei
Hasdrubal-alism: Hamil-
caris Barcae gener

Barcīnus -a -um = quī
Barcae genti favet
opēs = potentia

nihilō tūtior = nullō
modō tūtior

Hibērus -ī m
Saguntīnī -ōrum m < Sa-
guntum -ī n, civitas
Hispaniae

quī-nam = quis-nam

succēdere = in locum
alicuius sequi
praetōrium -ī n = locus in
castris ubi dux habitat
assēnsus -ūs m < assentire

vix-dum = vix adhuc

ācta erat
nīti = laborāre, studēre,
operam dare
ad-suēscere (+ dat) = ūsū
nōscere et mōrem sibi
facere
tenendum esse

magistrātus -ūs m = vir
quī magistrātū fungitur

ex-suscitāre = excitāre
optimus quisque = boni
omnēs
assentīri = assentire

sacrīs iūre iūrando adāctum 'sē, cum primum posset,
hostem fore populō Rōmānō!'

Mors Hamilcaris et pueritia Hannibalis distulērunt 2
bellum. Medius Hasdrubal inter patrem ac filium octō
fermē annōs imperium obtinuit — quia gener erat, fac- 20
tiōnis Barcīnae opibus in imperiō positus. Is magis con-
ciliandis novīs gentibus quam bellō aut armīs rem Car-
thāginiensem auxit. Cēterum nihilō eī pāx tūtior fuit:
barbarus eum quīdam palam obtruncāvit. Cum hōc
Hasdrubale foedus renovāverat populus Rōmānus: 'ut 25
finis utriusque imperiī esset amnis Hibērus Saguntīnīs-
que mediīs inter imperia duōrum populōrum libertās
servārētur.'

In Hasdrubalis locum haud dubia rēs fuit quīnam 3
successūrus esset, quia extemplō iuvenis Hannibal in 30
praetōrium dēlātus 'imperātor'que ingentī omnium clā-
mōre atque assēnsū appellātus erat.

— Hunc vixdum pūberem Hasdrubal litterīs ad sē
arcessīverat, āctaque rēs etiam in senātū fuerat: Barcīnīs
nītentibus 'ut adsuēsceret militiae Hannibal atque in 35
paternās succēderet opēs', Hannō, alterius factiōnis
prīnceps, "Ego" inquit "istum iuvenem domī tenendum
sub lēgibus, sub magistrātibus, docendum vīvere aequō
iūre cum cēterīs cēnsēō, nē quandō parvus hic ignis
incendium ingēns exsuscitet!" Paucī ac fermē optimus 4
quisque Hannōnī assentiēbantur; sed, ut plērumque fit,
māior pars meliōrem vīcit. —

Missus Hannibal in Hispāniam primō statim adventū
 omnem exercitum in sē convertit. Hamilcarem iuvenem
 45 redditum sibi veterēs milītēs crēdere: eundem vigōrem
 in vultū vimque in oculīs intuērī. Numquam ingenium
 idem ad rēs dīversissimās, pārendum atque imperan-
 dum, habilis fuit. Itaque haud facile discernērēs
 utrum imperātōrī an exercituī cārior esset: neque Has-
 50 drubal alium quemquam praeficere mālle, ubi quid for-
 titer ac strēnuē agendum esset, neque milītēs aliō duce
 plus cōfidere aut audēre. Nullō labōre aut corpus fatī-
 gārī aut animus vincī poterat. Equitum peditumque
 idem longē primus erat. Prīnceps in proelium ībat, ulti-
 55 mus proeliō excēdēbat. Hās tantās virī virtūtēs ingentia
 vitia aequābant: inhūmāna crūdēlītās, perfidia plūs
 quam Pūnica, nihil vērī, nihil sāctī, nūllus deum
 metus, nūllum iūs iūrandum, nūlla religiō.

Cum hāc indole virtūtum atque vitiōrum trienniō sub
 60 Hasdrubale imperātōre meruit, nūllā rē quae agenda
 magnō futūrō ducī esset praetermissā.

5 Cēterum ex quō diē dux est dēclārātus, velut Italia eī
 prōvincia dēcrēta bellumque Rōmānum mandātum
 esset, Saguntīnīs īferre bellum statuit. Quibus oppug-
 nandīs quia haud dubiē Rōmāna arma movēbantur, in
 65 Olcadum prius finēs indūxit exercitum, ut nōn petīisse
 Saguntīnōs, sed finitimīs domitis gentibus tractus ad id
 bellum vidērī posset. Cartalam, urbem opulentam,
 caput gentis eius, expugnat diripitque. Victor exercitus

in sē convertit = sibi
 conciliāvit
 : crēdēbant

: intuēbantur

habilis -e = aptus
 discernērēs : discernī
 poterat

mālle : mālēbat
 quid : aliquid

: cōfidēbant aut
 audēbant

vitium -īn ↔ virtūs
 perfidia Pūnica: Rōmānī
 Poenōs perfidiae accū-
 sābant
 deum = deōrum

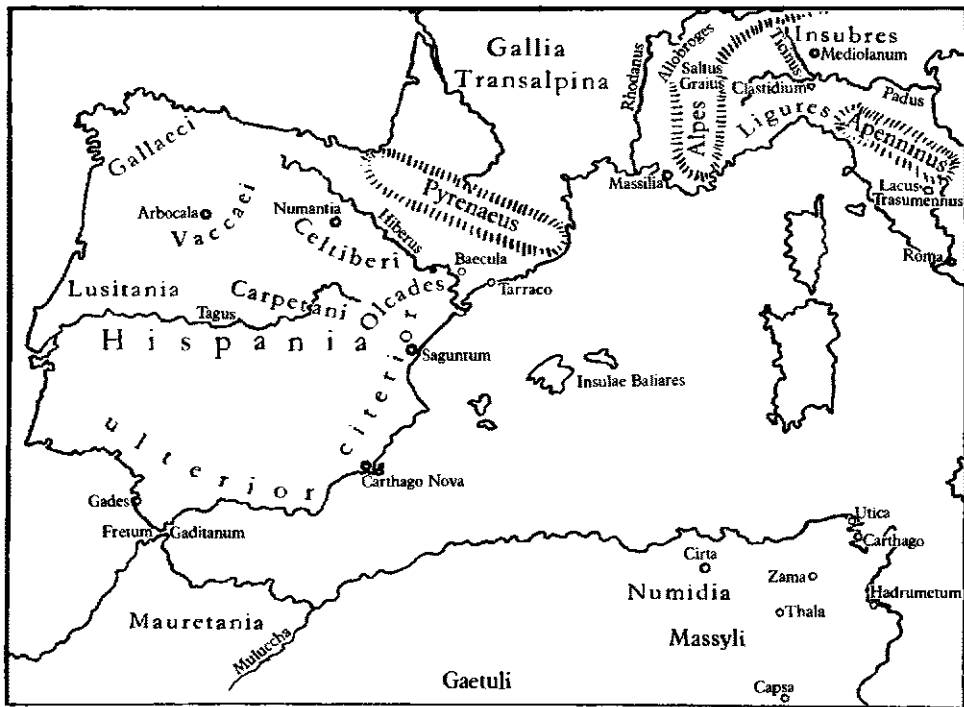
trienniō = -um

merēre = stipendia
 merēre
 praetermittere = nōn
 agere, neglegere
 velut = velut sī

prōvincia = regiō
 administranda
 quibus oppugnandīs
 quia... : quia his op-
 pugnandīs (= hōs op-
 pugnandō)...
 petīisse = petēisse

tractus : necessitāte
 adductus

dī-ripere -uisse -reptum
 (< dis- + rapere) =
 populārī

(castra) hiberna = castra
ubi milites hieme
tenentur

prō-movēre ↔ removēre
prōmōtum est
captae sunt

oppidānī-ōrum *m* = cives
oppidi

procul ā Tagō
Tagus-ī *m*
grave praedā : onerātum
praedā

trā-icere = trānsire

impeditus = cuius mōtus
impeditur

opulentusque praedā Carthāginem Novam in hiberna 70
est dēductus.

Vere primō in Vaccaeōs prōmōtum bellum. Herman-
dica et Arbocla, eōrum urbēs, vī captae. Arbocla et
virtute et multitudine oppidānōrum diū dēfēnsa. Ab
Hermendicā profugī concitant Carpētānōs, adortūque 75
Hannibalem regressum ex Vaccaeis haud procul Tagō
flūmine agmen grave praedā turbāvēre. Hannibal proe-
liō abstinuit, castrisque super ripam positis, cum prīma
quiēs silentiumque ab hostibus fuit, amnem vadō trāiē-
cit, hostēsque invādere trānseuntēs statuit. Equitibus 80
praecēpit ‘ut, cum ingressōs aquam vidērent, adorīren-
tur impeditum agmen.’ In ripā elephantōs (quadrāgintā

autem erant) dispōnit. Carpētānī, clāmōre sublātō, pas-
sim sine ūllius imperiō in amnem ruunt, mediōque
85 alveō haudquāquam parī certāmine concursū. Pars
magna flūmine absūmpta. Hannibal agmine quadrātō
amnem ingressus fugam ex rīpā fēcit; vāstātisque agrīs,
intrā paucōs diēs Carpētānōs quoque in dēditiōnem ac-
cēpit. Et iam omnia trāns Hībērūm praeter Saguntīnōs
90 Carthāginiēnsium erant.

Saguntum excissum

6 Lēgātī ā Saguntīnīs Rōmāmissi auxiliū ad bellum
iam haud dubiē imminēns ōrantēs. Cōsulēs tunc Rō-
mae erant P. Cornēlius Scīpiō et Tī. Semprōnius Lon-
95 gus. Quī cum, lēgātīs in senātum intrōductīs, dē rē pū-
blicā rettulissent, placuissetque ‘mittī lēgātōs in His-
pāniā ad rēs sociōrum inspiciendās, quibus sī vidērē-
tur digna causa, et Hannibalī dēnūtiārent ut ab Sagun-
tīnīs, sociīs populī Rōmānī, abstinēret’ — hāc lēgātiōne
100 dēcrētā necdum missā, omnium spē celerius ‘Saguntum
oppugnārī’ allātum est! Tūc relāta dē integrō rēs ad
senātum est. Aliī ‘terrā marīque rem gerendam’ cēnsē-
bant, aliī ‘nōn temere movendam rem tantam exspec-
tandōsque ex Hispāniā lēgātōs.’ Haec sententia, quae
105 tūtissima vidēbātur, vīcit, lēgātīque missi Saguntum ad
Hannibalem.

7 Dum ea Rōmānī parant cōsultantque, iam Sagun-
tum summā vī oppugnābātur. Cīvītās ea longē opulen-

dis-pōnere = variis locis
pōnere
(flūminis) alveus = spa-
tium inter rīpās
haud-quāquam = nē-
quāquam
concursum *est* : con-
currerunt

ex-scindere -scidisce
-scissum = delēre
missi *sunt*

[annō 218 a. C.]

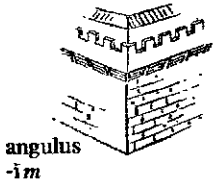
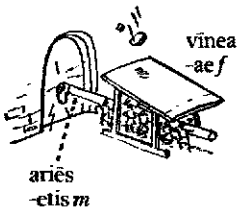
Ti./Tib. = Tiberius
(praenōmen)
intrō-dūcere = inducere
dē rē referre (ad senātum)
= rem ad senātum
referre
quibus sī vidērētur = quī,
sī viderētur
dē-nūtiāre (ut) = impe-
rāre, edicere

nec-/neque-dum = et
nōndum, nec adhūc
allātum : nūntiātum

rem gerendam (: bellum
gerendum) *esse*
movendam *esse*

missi *sunt*

cōsultāre = cōsulare
(inter sē), dē cōsiliō
agere

per-vāstāre = funditus
vāstāre

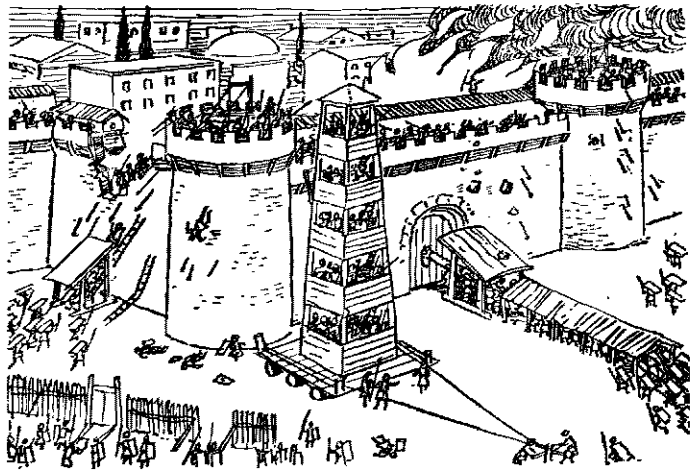
(locus) plānus = aequus
vergere (in partem) =
spectāre, verti
instituire = incipere

ē-mūnīre = firmē mūnīre

ob-sistere = resistere
missile -is n = tēlum
sub-movēre = removēre

tumultuārius -a -um
< tumultus

in-cautus -a -um
= temerārius
trāgula -aef = iaculum
nōn multum abest quā
fiat = paene fuit
opera -um n = opera ob-
sidiōnis, mūnitiōnēs
oppugnātiō -ōnis f
< oppugnāre

tissima ultrā Hibērum fuit, sita passūs mille fermē ā
marī. Hannibal infestō exercitū ingressus finēs, per- 110
vāstātis passim agrīs, urbem aggreditur. Angulus mūrī
erat in plāniōrem patentiōremque vallem vergēns; ad-
versus eum vineās agere instituit, per quās ariēs moeni-
bus admovēri posset. Sed et turris ingēns imminēbat, et
mūrus, ut in suspectō locō, ēmūnītus erat, et iuventūs 115
dēlēcta ubi plūrimum periculī ac timōris ostendēbātur
ibi vī māiōre obsistēbat. Ac primō missilibus submō-
vēre hostem, deinde ad ērumpendum etiam animus
erat. Quibus tumultuāriis certāminibus haud fermē plū-
rēs Saguntinī cadēbant quam Poenī. Ut vērō Hannibal 120
ipse, dum mūrum incautius subit, trāgulā graviter ictus
cecidit, tanta circā fuga ac trepidātiō fuit ut nōn multum
abesset quā opera ac vineae dēsererentur.

Obsidiō deinde per paucōs diēs magis quam oppug- 8
nātiō fuit, dum vulnus ducis cūrārētur; per quod tem- 125

pus ab apparātū operum ac mūnitiōnum nihil cessātum.
Itaque ācrius dē integrō coortum est bellum. Iam feriē-
bantur arietibus mūrī quassātaeque multae partēs erant.
Trēs deinceps turrēs quantumque inter eas mūrī erat
130 cum fragōre ingentī prōcidērunt. Captum oppidum eā
ruīnā crēdidērunt Poenī. Utrimque in pugnam prōcur-
9 sum est; hinc spēs, hinc dēspērātiō animōs irrītāt. Cum
diū anceps fuisset certāmen, et Saguntīnīs, quia praeter
spem resisterent, crēvissent animī, clāmōrem repente
135 oppidānī tollunt hostemque in ruīnās mūrī expellunt,
postrēmō fūsum fugātumque in castra redigunt.

Interim 'ab Rōmā lēgātōs vēnisse' nūtiātum est; qui-
bus obviam ad mare missī ab Hannibale quī dicerent
'nec tūtō eōs aditūrōs inter tot arma nec Hannibalī in
140 tantō discrīmine rērum operae esse lēgātiōnēs audīre!'
Appārēbat nōn admissōs prōtinus Carthāginem itūrōs.
Litterās igitur nūtiōsque ad principēs factiōnis Barcī-
nae praemittit 'ut praeprārēnt suōrum animōs, nē quid
10 pars altera grātificārī populō Rōmānō posset.' Itaque ea
145 quoque vāna lēgātiō fuit.

Hannō ūnus adversus senātum causam foederis, nōn
cum assēnsū audientium, ēgit: "Iuvenem flagrantem
cupīdine rēgnī viamque ūnam ad id cernentem sī suc-
cīnctus armīs legiōnibusque vīvat, ad exercitūs mīsistis.
150 Aluistis ergō hoc incendium quō nunc ārdētis! Sagun-
tum vestrī circumsedent exercitūs, unde arcentur foe-
dere — mox Carthāginem circumsedēbunt Rōmānae le-

apparātus -ūs *m*
< apparāre
cessāre ab = neglegere
nihil (*adv* = nōn) cessā-
tum *est*
quassāre = valdē quatere,
paene effringere

prō-cidere -cidisse
< -cadere

dēspērātiō -ōnis *f*
< dēspērāre
irrītāre = (adīram) inci-
tāre, instigāre
anceps = dubius
praeter spem = contrā
spem

red-igere (< -agere)
= retrō agere

missī *sunt* (*nūntiū*)

tūtō *adv* = sine periculō

nōn operae est (mihī) =
nōn tempus est, nōlō
appārēbat (= plānum
erat) lēgātōs...itūrōs *esse*

pars : factiō
grātificārī + *dat* = grātum
facere, placere

causam alicuius agere =
ōrātiōne dēfendere
aliquem

suc-cingere = cingere

alere aluisse altum

circum-sedēre = ob-
sidēre

vōs *ipsōs*iūs gentium = iūs omni-
bus gentibus servandum
sustulit : rūpitdē-poscere = dēdi ex-
posceremittendōs *esse*per-ōrāre = ōratiōnis
finem facere
-āsset = -āvissetlēgatiōnibus mittendis =
lēgatiōnes mittendo
mīlitem : mīlitesoppugnātiō atrōcior eōs
adorta est = atrōcius
oppugnārī coepti suntminor in diēs = cotidiē
minor
omnium : o. rērumexspectātiō -ōnis *f*
< exspectāre
ūnicus -a -um = ūnus et
sōlus

giōnēs! Utrum hostem an vōs an fortūnam utrīusque
populī ignōrātis? Lēgātōs ab sociīs et prō sociīs venien-
tēs bonus imperātor vester in castra nōn admīsīt; iūs 155
gentium sustulit. Hī tamen pulsī ad vōs vērunt. Rēs
ex foedere repetuntur. Auctōrem culpaē dēposcunt.
‘Dēdēmus ergō Hannibalem?’ dīcet aliquis. Ego ita cēn-
seō: lēgātōs extemplō mittendōs quī Hannibalī nūntient
‘ut exercitum ab Saguntō abdūcat’ ipsumque Hanniba- 160
lem Rōmānīs dēdant!”

Cum Hannō perōrāset, nēmīnī omnium certāre ōrā- 11
tiōne cum eō necesse fuit, adeō prope omnis senātus
Hannibalis erat. Respōnsum inde lēgātīs Rōmānīs est
‘bellum ortum ab Saguntīnīs nōn ab Hannibale esse!’ 165

Dum Rōmānī tempus terunt lēgatiōnibus mittendis,
Hannibal, quia fessum mīlitem proeliīs operibusque ha-
bēbat, paucōrum iīs diērum quietem dedit. Interim ani-
mōs eōrum nunc irā in hostēs stimulandō, nunc spē
praemiōrum accendit. 170

Saguntīnī nōn nocte nōn diē umquam cessāverant ab
opere, ut novum mūrum ab eā parte quā patefactum
oppidum ruīnīs erat reficerent. Inde oppugnātiō eōs ali-
quantō atrōcior quam ante adorta est. Utrimque surmā
vī et mūniunt et pugnant, sed minōrem in diēs urbem 175
Saguntīnī faciunt. Simul crēscit inopia omnium longā
obsidiōne, et minuitur exspectātiō externae opis, cum
tam procul Rōma, ūnica spēs, circā omnia hostium es-
sent...

12	Temptāta deinde est exigua pācis spēs per Alorcum Hispānum. Trāditō palam tēlō cūstōdibus hostium, ad praetōrem Saguntīnum est dēductus. Quō cum ex-templō concursus omnis generis hominum esset factus, submōtā cēterā multitudine senātus Alorcō datus est,	Hispānus -i m = incola Hispāniae praetor -ōris m = prae- fectus urbis
13	cuius tālis ōrātiō fuit: "Postquam nec ab Rōmānīs vōbīs ūlla est spēs, nec vestra vōs iam aut arma aut moenia satis dēfendunt, pācem afferō ad vōs magis necessariam quam aequam: victor Hannibal urbem vōbīs adimit, locum assignātūrus in quō novum oppidum aedificētis;	senātum alicui dare = aliquem in senātum admissum audire
190	aurum et argentum omne, pūblicum prīvātumque, ad sē iubet dēferri; corpora vestra, coniugum ac liberōrum vestrōrum servat inviolāta, sī inermēs cum bīnīs ves- tīmentīs velītis ab Saguntō exīre. Haec victor hostis imperat. Haec, quamquam sunt gravia atque acerba,	magis necessariam quam aequam = nōn aequam sed necessariam
195	fortūna vestra vōbīs suādet. Equidem vel haec patienda cēseō potius quam trucidārī corpora vestra, rapī trahīque ante ōra vestra coniugēs ac liberōs bellī iūre sinātis!"	as-signāre (< ad-) = tri- buere (suam cuique par- tem), ūtendum trādere
14	Ad haec audienda cum permixtum senātui esset po- 200 puli concilium, repente prīmōrēs, priusquam respōn- sum darētur, argentum aurumque omne ex pūblicō prī- vātōque in forum collātum in ignem conicientēs eōdem plērīque sēmet ipsī praecipitāvērunt! Cum ex eō pavor ac trepidātiō tōtam urbem pervāsisset, alius īnsuper tu- 205 multus ex arce audītur. Tūrris diū quassāta prōciderat perque ruīnam eius cohors Poenōrum impetū factō,	in-violātus -a -um = incolumis
		acerbus -a -um = moles- tus, dūrus vel = etiam patiēda : vōbīs patiēda esse
		ante ōra : ante oculos
		per-miscēre -uisse -mixtum = miscēre
		prīvātum -i n = pecūna prīvāta (↔ pūblicum)
		sē-met = sē
		per-vādere īn-super = praetereā

statiō -ōnis *f* = militēs qui
locum cūstodiunt
solitus -a -um = qui solet
esse/fieri
sibi cūctandum esse

mōmentum -ī *n* (tempo-
ris) = tempus brevis-
simum

sub idem tempus = eō-
dem ferē tempore

excidium -ī *n* < ex-
scindere
maerōr -ōris *m* < maerēre
maeror patrēs cēpit

summa -ae *f* ↔ pars; *s.*
rērum = ūniversae rēs
cōsulere = inter sē cōn-
sulere, cōsultāre

sortiri = sortibus ūti
(prōvinciae cōsulibus
mandantur sortibus)
ēvenit : mandata est
vi legiōnēs dēcrētae sunt :
vi legiōnēs facere dē-
crētum est

(nāvis) quīnque-rēmīs =
nāvis longa quae quīnōs
rēmōs habet
iūstrus = rēctus, plēnus

com-parāre = parāre
atque colligere
L. Aemilium Paulum
(cōsul annō 219 a. C.
cum M. Livio)

cum signum imperātōri dedisset 'nūdātam statiōnibus
cūstodiisque solitis hostium esse urbem', nōn cūctan-
dum in tāli occāsione ratus Hannibal tōtis viribus ag-
gressus urbem mōmentō cēpit, signō datō ut omnēs pū- 210
berēs interficerentur!

Sub idem ferē tempus et lēgātī qui redierant ab Car- 16
thāgine Rōmam rettulērunt 'omnia hostilia esse', et Sa-
guntī excidium nūntiātum est. Tantusque simul maeror
patrēs et pudor nōn lāti auxiliī et ira in Carthāginiēnsēs 215
metusque dē summā rērum cēpit — velut sī iam ad
portās hostis esset — ut trepidārent magis quam cōsu-
lerent.

Bellum Carthāginiēnsibus indictum

Nōminātae iam antea cōsulibus prōvinciae erant; 17
tum sortiri iussī. Cornēliō Hispānia, Semproniō Āfrica
cum Siciliā ēvenit. Sex in eum annum dēcrētae legiōnēs
et classis quanta parāri posset. Inter cōsulēs ita cōpia
dīvīsa: Semproniō datae legiōnēs duae et sociōrum sē-
decim milia peditum, equitēs mille octingenti, nāvēs 225
longae centum sexāgintā. Cum his terrestribus mariti-
misque cōpiis Ti. Semprōnius missus in Siciliam. Cor-
nēliō sexāgintā quīnquerēmēs datae et duae Rōmānae
legiōnēs cum suō iūstō equitātū et quattuordecim mili-
bus sociōrum peditum, equitibus mille sescentis. 230

Hīs ita comparātis, lēgātōs māiōrēs nātū, Q. Fabium, 18
M. Livium, L. Aemilium, C. Licinium, Q. Baebium in

Āfricam mittunt ad percontandōs Carthāginiēnsēs ‘pū-
blicōne cōsiliō Hannibal Saguntum oppugnāset?’ et,
235 sī (id quod factūrī vidēbantur) fatērentur ac dēfenderent
pūblicō cōsiliō factum, ut indicerent populō Carthā-
giniēnsī bellum.

Rōmānī postquam Carthāginem vērunt, cum senā-
tus datus esset et Q. Fabius nihil ultrā quam ūnum
240 quod mandātum erat percontātus esset, tum ex Carthā-
giniēnsibus ūnus: “Ego nōn ‘prīvātō pūblicōne cōsiliō
Saguntum oppugnātum sit?’ quaerendum cēseam, sed
‘utrum iūre an iniūriā?’ Sī vōs nōn tenent foedera vestra
nisi ex auctōritāte aut iussū vestrō icta, nē nōs quidem
245 Hasdrubalis foedus, quod nōbīs īnsiīs īcit, obligāre po-
tuit. Proinde omittite Saguntī atque Hibērī mentiōnem
facere, et quod diū parturit animus vester, aliquandō
pariat!” Tum Rōmānus, sinū ex togā factō, “Hīc” inquit
“vōbīs bellum et pācem portāmus: utrum placet, sūmi-
250 te!” Sub hanc vōcem haud minus ferōciter ‘daret utrum
vellet!’ succlāmātum est. Et cum is, iterum sinū effūsō,
‘bellum dare’ dīxisset, ‘accipere sē’ omnēs respondē-
runt, ‘et quibus acciperent animīs iisdem sē gestūrōs!’

Iter Hannibalis in Italiam

21 Hannibal, Saguntō captō, Carthāginem Novam in hī-
berna concesserat. Per tōtum tempus hiemis quīēs inter
labōrēs renovāvit corpora animōsque ad omnia dē inte-
grō patiēda.

-āset = -āvisset

(id) factum esse

īis datus esset
nihil ultrā : nihil aliud

ego nōn quaerendum esse
cēseō...
prīvātō pūblicō-ne =
prīvātō-ne an pūblicō

ex auctōritāte vestrā =
vōbīs auctōribus
ob-ligāre = officiō tenēre

o-mitte (+ īnf) = nōli
mentiōnem facere rei
(gen) = rem memorāre
parturire = paritūrus esse
(< parere)

sub : respondēs ad
“dā utrum vīs!”
suc-clāmāre (< sub-) =
clāmāre respōsum
effūsō: solūtō, apertō
bellum sē dare
“accipimus, et iisdem ani-
mīs quibus accipimus
gerēmus(bellum)!”

[annō 218 a. C.]

Pŷrēnaeus-ī *m*
 cōpiās flūmen trādūcere
 = c. trāns f. dūcere
 periocha-ae *f* = breviā-
 rium; *Periochae* Līvii
 sunt incertī auctōris
 (montem) superāre
 : trānsgrēdī
 labōriōsus-a-um = magnī
 labōris
 trānsitus-ūs *m* < trānsīre
 equester-tris-tre < equus
 Ticinus-ī *m*

nōmen 'Āfricānī' =
 nōmen 'Āfricānus'

Āpenninus-ī *m*

Cn. Cornēlius Scīpiō: cōn-
 sul annō 222 a. C., frāter
 cōsulis P. Cornēlii
 Scīpiōnis

vigiliac-ārum *f*
 ↔ somnus
 [annō 217 a. C.]
 cōs. = cōsul

circum-venīre = hostili-
 ter circumdare

quod agrī est = id agrī
 quod est

nāta : apta

per-angustus = valdē
 angustus
 patēscere = patēre in-
 cipere, patēns fieri

Inde profectus ad Hibērum per maritimam ōram dū- 22
 cit. Nōnāgintā mīlia peditum, duodecim mīlia equitum 23
 Hibērum trādūxit. Inde Pŷrēnaeum trānsgrēditur. 24

[*Ex Periochā librī XXI:*]

Hannibal, superātō Pŷrēnaeō saltū, per Galliam ad
 Alpēs vēnit, et labōriōsō per eās trānsitū dēscendit in
 Italiam, et ad Ticīnum flūmen Rōmānōs equestri proe- 265
 liō fūdit; in quō vulnerātum P. Cornēlium Scīpiōnem
 prōtēxit filius, quī 'Āfricānī' postea nōmen accēpit. Ite-
 rumque exercitū Rōmānō ad flūmen Trebiam fūsō,
 Hannibal Āpennīnum quoque trānsiit.

Cn. Cornēlius Scīpiō in Hispāniā contrā Poenōs pros- 270
 perē pugnāvit.

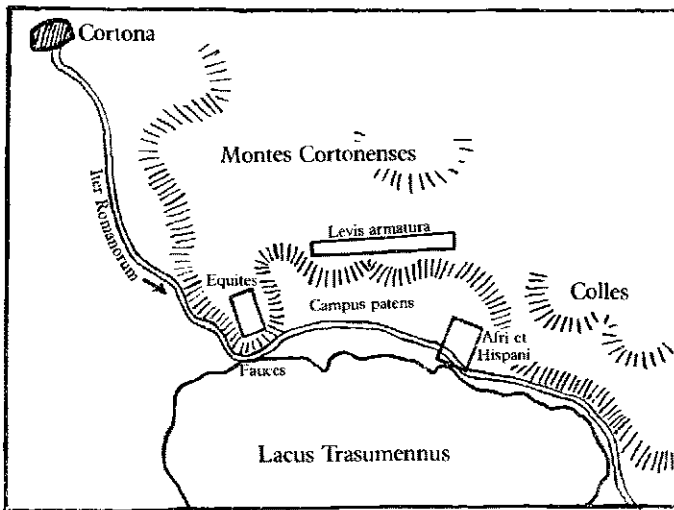
Lacus Trasumennus[*Ex Periochā librī XXII:*]

Hannibal, per continuās vigiliās in palūdibus oculō
 āmissō, in Etrūriam vēnit. C. Flāminius cōs., homō 275
 temerārius, contrā auspicia profectus īnsidiīs ab Hanni-
 bale circumventus ad Trasumennum lacum cum exer-
 citū caesus est.

[*Ex librō XXII:*]

Hannibal quod agrī est inter Cortōnam urbem Tras- 4
 mennumque lacum omnī clāde bellī pervāstat. Et iam
 pervēnerat ad loca nāta īnsidiīs, ubi māximē montēs
 Cortōnēnsēs Trasumennus subit. Via tantum interest
 perangusta, deinde paulō lātor patēscit campus, inde

285 collēs assurgunt. Ibi castra in apertō locat, ubi ipse cum
 Āfrīs modo Hispānisque cōsideret; Baliārēs cēteram-
 que levem armātūrā post montēs circumdūcit; equitēs
 ad ipsās faucēs saltūs — tumulīs aptē tegentibus —
 locat, ut, ubi intrāssent Rōmānī, obiectō equitātū clausa
 290 omnia lacū ac montibus essent.

Flāminius, cum prīdiē sōlis occāsū ad lacum pervē-
 nisset, inexplōrātō posterō diē vixdum satis certā lūce
 angustīs superātīs, postquam in patiētiōrem campum
 pandī agmen coepit, id tantum hostium quod ex ad-
 295 versō erat cōspexit: ab tergō ac super caput dēcēpēre
 īnsidiae.

Poenus, ubi (id quod petierat) clausum lacū ac monti-
 bus et circumfūsum suis cōpiīs habuit hostem, signum
 omnibus dat simul invādendī. Quī ubi dēcucurrerunt,
 300 eō magis Rōmānīs subita atque imprōvisā rēs fuit, quod

as-surgere = surgere

Baliārēs (-ium) insulās
 Baliārēs incolunt
 levis armātūra -ae f =
 milites leviter armātī
 faucēs -ium f = locus in
 monte angustus
 ob-icere -iēcisse -iectum
 = oppōnere

in-explorātō adv = locis
 nōn explorātīs
 angustiae -arum f (< an-
 gustus) = faucēs
 id hostium = eos hostēs
 ex adversō (= ā fronte)
 : ante sē
 dēcēpēre eum īnsidiae :
 īnsidiis dēcēptus est

Poenus : Hannibal

circum-fundere =
 circum-sistere
 currere cucurrisse

im-prōvisus -a -um
 = inexpectātus

nebula (in) campō sēderat
: nebula campum operi-
ēbat

: pugnārī coepit
expedire (↔ impedire)
= parātum facere

terrōre percussis

terrae mōtus

adhortātor -ōris = quī
adhortātur
factus est

ut nēmō pugnantium
eum mōtum terrae
sēserit...
prō-sternere = humī
prōicere, dēlere

rōbora virōrum = virī
validissimī

eumque īnsignem

Īnsubrēs: sg -ber -bris

nōscitāre = agnōscere

dē-populārī = populārī
victima -ae f = hostia

orta ex lacū nebula campō quam montibus dēnsior sē-
derat. Rōmānus clāmōre undique ortō sē circumven-
tum esse sēnsit, et ante in frontem lateraque pugnārī
coeptum est quam satis īnstruerētur aciēs aut expediri
arma stringīque gladii possent.

305

Cōnsul, percussis omnibus ipse satis impavidus, tur- 5
bātōs ōrdinēs īnstruit, ut tempus locusque patitur, et
quācumque adire audiriūque potest, adhortātur ac stāre
ac pugnāre iubet. Cēterum prae strepitū ac tumultū nec
cōnsilium nec imperium accipī poterat. Deinde, ubi ab 310
lateribus montēs ac lacus, ā fronte et ab tergō hostium
aciēs claudēbat appāruitque nūllam nisi in dexterā fer-
rōque salūtis spem esse, tum sibi quisque dux adhortā-
torque factus ad rem gerendam, et nova dē integrō
exorta pugna est. Tāntusque fuit ārdor animōrum, adeō 315
intentus pugnae animus, ut eum mōtum terrae quī mul-
tārum urbium Italiae magnās partēs prōstrāvit āvertit-
que cursū rapidōs amnēs, nēmō pugnantium sēnsit!

Trēs fermē hōrās pugnātum est et ubique atrōciter. 6
Circā cōnsulem tamen ācrior īnfēstiorque pugna est. 320
Eum et rōbora virōrum sequēbantur, et ipse, quācumque
in parte premi ac labōrāre sēnserat suōs, impigrē ferēbat
opem, īnsignemque armīs et hostēs summā vī petēbant
et tuēbantur civēs — dōnec Īnsuber eques faciē quoque
nōscitāns cōnsulem “Ēn” inquit “hic est” populāribus 325
suīs “quī legiōnēs nostrās cecidit agrōsque et urbem est
dēpopulātus! Iam ego hanc victimam Mānibus perēmp-

tōrum foedē cīvium dabō!” subditisque calcāribus equō
per cōfertissimam hostium turbam impetum facit cōn-

340 sulemque lanceā trānsfīxit!

Magnae partis fuga inde primum coepit, et iam nec
lacus nec montēs pavōrī obstābant: per omnia velut
caecī ēvādunt, armaque et virī super alium aliū praecipi-
tantur. Pars magna, ubi locus fugae deest, in aquam
345 prōgressī aut hauriēbantur gurgitibus aut ab ingressīs
aquam hostium equitibus passim trucidābantur.

7 Haec est nōbilis ad Trasumennum pugna atque inter
paucās memorāta populī Rōmānī clādēs. Quīndecim
mīlia Rōmānōrum in aciē caesa sunt, decem mīlia
340 sparsā fugā per omnem Etrūriam dīversīs itineribus ur-
bem petiēre. Duo mīlia quīngentū hostium in aciē, multī
postea ex vulneribus periēre.

Rōmae ad primum nūntium clādis eius cum ingentī
terrōre ac tumultū concursus in forum populī est factus.

345 Mātrōnae vagae per viās ‘quae repēns clādēs allāta
quaeve fortūna exercitūs esset?’ obviōs percontantur. Et
cum frequentis cōntiōnis modō turba in Comitium et
Cūriam versa magistrātūs vocāret, tandem haud multō
ante sōlis occāsum M. Pompōnius praetor “Pugnā” in-
350 quit “magnā victī sumus.” Et quamquam nihil certius
ex eō auditum est, tamen alius ab aliō implētī rūmōri-
bus domōs referunt: ‘cōnsulem cum magnā parte cōpiā-
rum caesum; superesse paucōs aut fugā passim per
Etrūriam sparsōs aut captōs ab hoste.’ Quot cāsūs exer-

sub-dere (< -dare): s.
calcāria equō = equum
calcāribus incitāre
cōfertus -a -um
= dēnsus
lancea -acf = hasta
Gallōrum

pavōrī: pavidīs

haurīri = mergī
gurgitēs: aqua turbida,
fluctūs

petiēre = petiēre

vagus -a -um = errāns
repēns -entis = repen-
tīnus

cōntiō frequēns = c.
multōrum, c. celebris
magistrātūs: cōsulēs,
cēnsōrēs, tribūnī plebis,
praetōrēs, cēt.
praetor = magistrātūs
quī iūdicīis praest

alius ab aliō: aliū ab aliis

domōs = in domōs,
domum

quot cāsūs fuerant: quot
militēs ceciderant

propinquus -ī m = cognātus
 ignōrantium : cum ignōrarent
 certum habere = certō scire

circumfundī eī = circum-sistere eum
 ā-vellere = abripere

in-quirere -sīvisse/-siisse
 -sītum = quaerere
 variōs vultūs cernerēs
 : variī vultūs cernī poterant

redeuntibus circumfūsōs
 = qui redeuntibus circumfundēbantur

sōspes -itis = salvus
 filiō offerri = filiō appārere/obviam ire
 -āsce = -āvisse

ex-animārī = exspirāre

prō-praetor = magistrātus qui annō postquam praetor fuit provinciam administrat vel exercitiū imperat

citūs victī fuerant, tot in cūrās distractī animī eōrum 355
 erant quōrum propinquī sub C. Flāminiō cōsule meruerant, ignōrantium quae cuiusque suōrum fortūna esset; nec quisquam satis certum habet quid aut spēret aut timeat.

Posterō ac deinceps aliquot diēbus ad portās māior 360
 prope mulierum quam virōrum multitudō stetit, aut suōrum aliquem aut nūntiōs dē iīs opperiēns; circumfundēbanturque obviīs scīscitantēs, neque āvellī, priusquam ōrdine omnia inquisiissent, poterant. Inde variōs vultūs dīgredientium ab nūntiīs cernerēs, ut cuique 365
 laeta aut trīstia nūntiābantur, grātulantēsque aut cōsōlantēs redeuntibus domōs circumfūsōs.

Fēmīnarum praecipuē et gaudia īnsignia erant et lūc-
 tūs. Ūnam in ipsā portā sōspitī filiō repente oblātam in
 complexū eius expīrāsse ferunt; alteram, cui mors filiī 370
 falsō nūntiāta erat, maestam sedentem domī, ad prīmum cōnspectum redeuntis filiī gaudiō nimīō exanimātam.

Senātum praetōrēs per diēs aliquot ab ortō ūsque ad
 occidentem sōlem in Cūriā retinent, cōnsultantēs quō- 375
 nam duce aut quibus cōpiīs resistī victōribus Poenīs posset.

Priusquam satis certa cōnsilia essent, repēns alia nūntiātur clādēs: quattuor mīlia equitum, cum C. Centēniō
 prōpraetōre missa ad collēgam ab Serviliō cōsule, in 380
 Umbriā ab Hannibale circumventa.

Itaque dictatorem populus creavit Q. Fabium Maximum et magistrum equitum M. Minucium Rufum, iisque negotium ab senatu datum 'ut muros turrisque
 385 urbis firmarent, et praesidia disponderent quibus locis
 videretur, pontesque rescinderent fluminum: pro urbe
 dimicandum esse ac Penatibus, quando Italiam tueri
 nequissent.'

iis locis quibus iis
 videretur
 re-scindere = destruere,
 abrumpere
 quando = quoniam

ne-quire -ivisse/-iisse
 = non posse

Q. Fabius Maximus Cunctator

390 [Ex Periocha libri XXII:]

cunctator -oris m = qui
 cunctatur

Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator adversus
 Hannibalem missus nollet acie cum eo confligere, M.
 Minucius, magister equitum, ferox et temerarius, cri-
 minando dictatorem tamquam sēgnem et timidum effe-
 395 cit ut populi iussu aequaretur ei cum dictatore impe-
 rium; divisioque exercitu, cum iniquo loco conflisset
 et in magno discrimine legionēs eius essent, superveni-
 ente cum exercitu Fabio Maximo discrimine liberatus
 est. Quo beneficio victus castra cum eo iunxit et 'pa-
 400 trem' eum salutavit idemque facere milites iussit.

criminari (< crimen)
 = accusare

aequare = aequum facere

Hannibal, vastata Campaniā, inter Casilinum oppi-
 dum et Calliculam montem a Fabio clausus, sarmentis
 ad cornua boum alligatis et incensis, praesidium Romā-
 norum, quod Calliculam insidebat, fugavit, et sic trans-
 405 gressus est saltum.

claudere = includere
 sarmentum -i n = ramus
 tenuis, virga
 al-ligare < ad-ligare

in-sidere = occupatum
 tenere

Unus homo nobis cunctando restituit rem.

rem : rem publicam
 [Emilius: Annalēs 370]

[annō 216 a. C.]

alicui succedere = in
locum alicuius s.
callidus -a -um = prūdēs
ac perītus

impatientia -ae f < im-
patiēs
contrā-dicere
vīcus -ī m = parvum
oppidum

Poenum : Poenōs

ventum est : vēnērunt
bīna (II) castra
com-mūnīre = mūnīre
af-fluere < ad-
aditus -ūs m < adīre
aquātor -ōris m = qui
aquātur (= aquam petit)

liberius : facilius
aquārī = aquam petere

Numidae: equites ex
Numidiā

(turba) incondita : nōn
īnstrūcta
cum Numidae... fugāvis-
sent

ē-vehere

Rōmānīs vīsum est
auxiliō : auxiliīs
: summa imperiī eō diē
penes Paulum fuit: ea
modo ūna causa tenuit
(: prohibuit) R. nē...

Cannae

[Ex Eutropi Breviariū librō III:]

Quīngentēsīmō et quadrāgēsīmō annō ā conditā urbe 10
L. Aemilius Paulus C. Terentius Varrō contrā Hanni- 410
balem mittuntur Fabiōque succedunt; quī abiēs am-
bōs cōsulēs monuit ut Hannibalem, callidum et impa-
tientem ducem, nōn aliter vincerent quam proelium dif-
ferendō. Vērū cum impatientiā Varrōnis cōsulis —
contrādicente alterō cōsule — apud vīcum quī Cannae 415
appellātur in Āpūliā pugnātum esset, ambō cōsulēs ab
Hannibale vincuntur.

[Ex Livī librō XXII:]

Cōsulēs satis explōrātīs itinerībūs sequentēs Poe- 44
num, ut ventum ad Cannās est et in cōspectū Poenum 420
habēbant, bīna castra commūniunt. Aufidus amnis,
utrīque castrīs affluēs, aditum aquātōribus haud sine
certāmine dabat; ex minōribus tamen castrīs, quae po-
sita trāns Aufidum erant, liberius aquābantur Rōmānī,
quia rīpa ulterior nūllum habēbat hostium praesidium. 425

Hannibal Numidās ad invādendōs ex minōribus cas- 45
trīs Rōmānōrum aquātōrēs trāns flūmen mittit. Quam
inconditam turbam cum vixdum in rīpam ēgressī clā-
mōre ac tumultū fugāssent, in statīōnem quoque prō
vāllō locātā atque ipsās prope portās ēvectī sunt. Id 430
vērō adeō indignum vīsum ab tumultuāriō auxiliō iam
etiam castra Rōmāna terrērī, ut ea modo ūna causa, nē
extemplō trānsīrent flūmen dirigerentque aciem, tenue-

rit Rōmānōs: quod summa imperiī eō diē penes Paulum
435 fuit.

summa imperiī = ūni-
versum imperium

Itaque posterō diē Varrō, nihil cōsultō collegā, in-
strūctās cōpiās flūmen trādūxit, sequente Paulō, quia
magis nōn probāre quam nōn adiuvāre cōsiliū pote-
rat. Trāsgressī flūmen eās quoque quās in castrīs mi-
440 nōribus habuerant cōpiās suis adiungunt, atque ita in-
struunt aciem: in dextrō cornū — id erat flūminī pro-
pius — Rōmānōs equitēs locant, deinde peditēs; lae-
vum cornū extrēmī equitēs sociōrum, intrā peditēs, ad
medium iūctī legiōnibus Rōmānīs, tenuērunt. Ex cēte-
445 rīs levium armōrum auxiliīs prīma aciēs facta. Cōsulēs
cornua tenuērunt, Terentius laevum, Aemilius dex-
trum; Geminō Serviliō media pugna tuenda data.

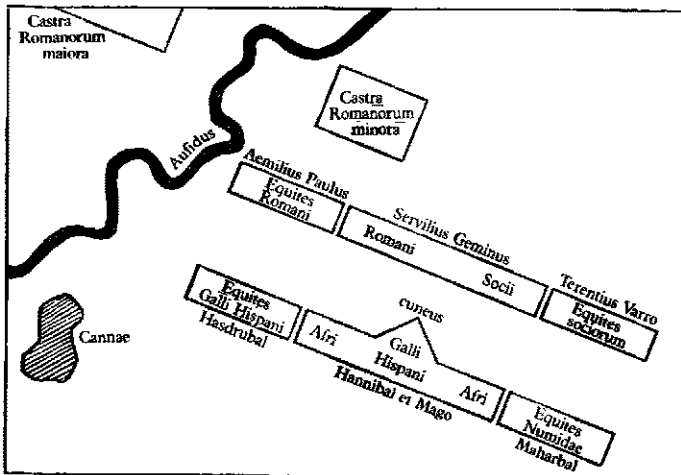
cōsiliū nōn probāre
magis quam (: nec vērō)
nōn adiuvāre poterat

eās cōpiās quās...

extrēmī: in extrēmā parte
locatū

prīma aciēs = prīma aciē
pars

media pugna: media aciēs
Cn. Servilius Geminus
(cōs. annō 217 a. C.)

proelium Cannēse

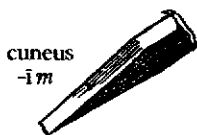
46 Hannibal lūce prīmā Baliāribus levīque aliā armātūrā
praemissā trāsgressus flūmen, ut quōsque trādūxerat
450 ita in aciē locābat: Gallōs Hispānōsque equitēs prope

utraque cornua = utrum-
que cornū
inter-pōnere hīs (*dat*)
= inter hōs pōnere

Maharbal -alis *m*

Māgō -ōnis *m*

prōcursum est ab auxiliis
= auxilia prōcurrerunt

claudēbant : obstābant
dē-trahere

magnā (ex) parte
ācrius quam diūtius =
ācriter magis quam diū
(: nōndiū, sed ācriter)

cōn-stāre = firmē stāre
im-pellere = pellere

prō-minēre = ēminēre

frōns = prīma aciēs

dedit : fēcit

ir-ruere < in-ruere

āla = cornū

hinc : hāc dē causā, itaque

rīpam laevō in cornū adversus Rōmānum equitātum;
dextrum cornū Numidis equitibus datum; media aciēs
peditibus firmāta ita ut Āfrōrum utraque cornua essent,
interpōnerentur hīs mediū Gallī atque Hispānī. Nume-
rus omnium peditum quī tum stetēre in aciē mīlium fuit 455
quadrāgintā, decem equitum. Ducēs cornibus prae-
erant, sinistrō Hasdrubal, dextrō Maharbal; mediam
aciem Hannibal ipse cum frātre Māgōne tenuit.

Clāmōre sublātō prōcursum ab auxiliis et pugna levi- 47
bus prīmum armīs commissa. Deinde equitum Gallō- 460
rum Hispānōrumque laevum cornū cum dextrō Rō-
mānō concurrat, minimē equestris mōre pugnae: fronti-
bus enim adversīs concurrendum erat, quia hinc amnis,
hinc peditum aciēs claudēbant. Stantibus postrēmō
equīs vir virum amplexus dētrahēbat equō! Pedestre 465
magnā iam ex parte certāmen factum erat; ācrius tamen
quam diūtius pugnātum est, pulsīque Rōmānī equitēs
terga vertunt.

Sub equestris finem certāminis coorta est peditum
pugna, prīmō et vīribus et animīs pār, dum cōnstābant 470
ordinēs Gallīs Hispānisque. Tandem Rōmānī impulēre
hostium cuneum ā cēterā prōminentem aciē. Quī cu-
neus ut pulsus aequāvit frontem prīmum, dein cēdendō
etiam sinum in mediō dedit, Āfrī circā iam cornua fēce-
rant irruentibusque incautē in medium Rōmānīs cir- 475
cumdedere ālās, mox cornua extendendō clausēre et ab
tergō hostēs. Hinc Rōmānī, dēfūcti nēquiquam proe-

liō ūnō, omissis Gallis Hispānisque, quōrum terga ceciderant, adversus Āfrōs integram pugnam ineunt, nōn
 480 tantum eō inīquam quod inclūsī adversus circumfūsōs, sed etiam quod fessī cum recentibus pugnābant.

49 Paulus, quamquam primō statim proeliō fundā graviter ictus fuerat, tamen et occurrit saepe Hannibalī et aliquot locīs proelium restituit, prōtegentibus eum
 485 equitibus Rōmānīs, omissis postrēmō equīs, quia cōnsulem et ad regendum equum vīrēs dēficiēbant. Equitum pedestre proelium — iam haud dubiā hostium victōriā — fuit, cum victī morī in vestigiō mālrent quam fugere, victōrēs trucidārent quōs pellere nōn poterant.

490 Populērunt tamen iam paucōs superantēs et labōre ac vulneribus fessōs.

Cn. Lentulus tribūnus militum, cum praetervehēns equō sedentem in saxō cruōre opplētum cōnsulem vīdisset, “L. Aemilī” inquit, “quem ūnum īnsontem culpae clādis hodiernae deī respicere dēbent, cape hunc
 495 equum, dum et tibi vīrium aliquid superest et comes ego tē tollere possum ac prōtegere. Nē fūnestam hanc pugnam morte cōsulis fēceris! Etiam sine hōc lacrimārum satis lūctūsque est.” Ad ea cōsul: “Tū quidem,
 500 Cn. Cornēlī, macte virtūte estō! Sed cavē frūstrā miserandō exiguum tempus ē manibus hostium ēvādendī absūmās! Abī, nūntiā patribus ‘urbem Rōmānam mūniant ac, priusquam victor hostis adveniat, praesidiīs firment!’ Mē in hāc strāge militum meōrum patere expirā-

omissis : relictis

in-īquus = impār

recēns -entis = novus
 atque integer
 primō proeliō = initio
 proeliī

funda
 -ae f

(vīrēs) cum dēficiunt
 = ei dēsunt

in vestigiō : in locō
 ubi stābant
 quōs : eos quōs

superāre = superesse

Cn. *Cornēlius* Lentulus
 praeter-vehēns =
 praeter-vectus
 op-plēre -ēvisse -ētum =
 complēre et operīre
 īnsōns culpae (gen)
 = sine culpā

fūnestus -a -um (< fūnus)
 = trīstissimus

satis lacrimārum

macte virtūte estō! = grātulor tibi dē virtūte,
 bene facis
 cavē tempus absūmās =
 cavē nē t. absūmās
 (: nōli t. absūmere)
 ut urbem mūniant

patere mē expirāre! =
 sine mē expirāre!

ob-ruere -uisse -utum =
operīre (rē sup̄rā in-
iectā)

mūnīmentum -ī n = mū-
nitiō (mūrus, vāllum)
cōsul alter : Varrō

quaestor -ōris m = ma-
gistrātus quī in bellō
ducem adiuvat
cōsulāris -is m = quī
cōsul fuit
praetōrius -ī m = quī
praetor fuit

Cannēnsis -e < Cannae
Alliēnsis -e < Allia (ad
eum fluvium Rōmāniā
Gallis victi sunt annō
390 a. C.)

per-fungi = dēfungi

cessandum esse

rāre!” Haec eōs agentēs prius turba fugientium cīvium, 505
deinde hostēs oppressēre. Cōsulem ignōrantēs quis
esset obruēre tēlis; Lentulum in tumultū abripuit
equus. Tum undique effūsē fugiunt.

Septem mīlia hominum in minōra castra, decem in
māiōra, duo fermē in vīcum ipsum Cannās perfūgērunt, 510
quī extemplō ab equitibus, nūllō mūnīmentō tegente
vīcum, circumventī sunt. Cōsul alter cum quīnquā-
gintā ferē equitibus Venusiam perfūgit.

Quadrāgintā quīnque mīlia quīngentī peditēs, duo
mīlia septingentī equitēs caesī dīcuntur; in hīs ambō 515
cōsulum quaestōrēs et ūndetrīgintā tribūnī mīlitum,
cōsulārēs quīdam praetōriūque (inter eōs Cn. Servī-
lium Geminum et M. Minucium numerant, quī magis-
ter equitum priōre annō fuerat), octōgintā praetereā
senātōrēs. Capta eō proeliō tria mīlia peditum et equitēs 520
mīlle et quīngentī dīcuntur.

Haec est pugna Cannēnsis, Alliēnsī clādī nōbilitāte 50
pār, cēterum strāge exercitūs gravior foediorque. Fuga
namque ad Alliam exercitum servāvit — ad Cannās fu-
gientem cōsulem vix quīnquāgintā secūtī sunt, alterius 525
morientis prope tōtus exercitus fuit.

Hannibalī victōrī cum cēterī circumfūsī grātulārentur 51
suādērentque ut, tantō perfūctus bellō, quīetem et ipse
sibi sūmeret et fessīs daret mīlitibus, Maharbal, prae-
fectus equitum, minimē cessandum ratus, “Immō, ut 530
quid hāc pugnā sit āctum sciās: diē quīntō” inquit “vic-

tor in Capitoliō epulāberis! Sequere! Cum equite — ut prius vēnisse quam ventūrum sciant — praecēdam.” Hannibalī nimis laeta rēs est vīsa māiorque quam ut
 535 eam statim capere animō posset. Itaque ‘voluntātem sē laudāre Maharbalis’ ait, ‘ad cōsiliū pēnsandum temporis opus esse.’ Tum Maharbal: “Nōn omnia nīmīrum eīdem dī dedēre. Vincere scīs, Hannibal — victōriā ūtī nescīs!”

540 Mora eius diēi satis crēditur salūtī fuisse urbī atque imperiō.

Posterō diē ubi primum illūxit, ad spolia legenda foe-
 damque etiam hostibus spectandam strāgem exeunt.
 52 Spoliū ad multum diēi lēctis, Hannibal ad minōra dūcit
 545 castra oppugnanda, et omnium primum ā flūmine eōs exclūdit. Cēterum — omnibus labōre, vigiliis, vulneribus etiam fessis — mātūrior ipsius spē dēditio est facta: in castra hostēs accēpērunt trāditique in cūstōdiam omnēs sunt.

550 Dum ibi tempus teritur, intereā cum ex māiōribus castris ad quattuor milia hominum et ducenti equitēs — aliī agmine, aliī pālātī per agrōs — Canusium perfūgis-
 sent, castra ipsa ab sauciis timidisque trādita hostī.

Eōs quī Canusium perfūgerant mulier Āpula nōmine
 555 Būsa, genere clāra ac divitiis, frūmentō, veste, viaticō
 53 etiam iūvit. Cēterum cum ibi tribūnī militum quattuor essent, Fabius Māximus dē legiōne primā (cuius pater priore annō dictātor fuerat) et dē legiōne secundā L.

epulārī (< epulae)
 = cēnāre
 equite : equitibus
 tē vēnisse
 prae-cedere ↔ sequi

animō capere = intel-
 legere
 pēnsāre = reputāre
 temporis opus est =
 tempore opus est

salūtī esse = salutem
 afferre

ad multum diēi = ad
 hōram sēram
 legere = colligere

ex-clūdere < -claudere
 mātūrus -a -um = qui
 primō/sine morā/ante
 tempus fit; ↔ sērus
 mātūrior ipsius spē:
 mātūrior quam ipse
 spērāverat

ad IV = circiter IV

pālārī = errāre

Āpulus -a -um = ex
 Āpuliā
 viaticum -ī n = pecūnia ad
 viam (: iter) necessariā

Q. Fabius Māximus (cōs.
 annō 213 a. C.)

aedilis-is *m* = magistrātus
qui viās, aedificia pū-
blica ac lūdōs cūrat

dē-ferre = mandāre

speciēs exercitūs : quod
vidētur exercitus esse
reliquiae-ārum *f* = quod
reliquum est

tantum pavōris = tantus
pavor

āmissi esse

ob-ruere : opprimere

P. Fūrius Philus (cōs.
annō 223 a. C.)

C. Terentiō Varrōne

Pūblius Bibulus et P. Cornēlius Scīpiō et dē legiōne
tertiā Ap. Claudius Pulcher (quī proximē aedilis fue- 560
rat), omnium cōsēnsū ad P. Scīpiōnem admodum adu-
lēscētem et ad Ap. Claudium summa imperiī dēlāta
est.

Eō tempore quō haec Canusiī agēbantur, Venusiam 54
ad cōsulem ad quattuor mīlia et quīngentī peditēs 565
equitēsque, quī sparsī fugā per agrōs fuerant, pervē-
nēre. Varrō Canusium cōpiās trādūxit. Et iam aliqua
speciēs cōsulāris exercitūs erat.

Rōmam nē hās quidem reliquiās superesse cīvium
sociōrumque, sed ‘dēlētās omnēs cōpiās’ allātum fuerat. 570
Numquam — salvā urbe — tantum pavōris tumultūs-
que intrā moenia Rōmāna fuit. Cōsule exercitūque ad
Trasumennum priōre annō āmissō, ‘cum duōbus cōn-
sulibus duo cōsulārēs exercitūs āmissi’ nūntiābantur
‘nec ūlla iam castra Rōmāna nec ducem nec militem 575
esse! Hannibalis Āpūliam, Samnium ac iam prope
tōtam Italiam factam.’ Nulla profectō alia gēns tantā
mōle clādis nōn obruta esset!

P. Fūrius Philus et M. Pompōnius praetōrēs senātum 55
in cūriam Hostiliam vocāvērunt, ut dē urbis cūstōdiā 580
cōnsulerent; neque enim dubitābant, dēlētīs exerciti-
bus, hostem ad oppugnandam Rōmam ventūrum.

Tum dēmum litterae ā C. Terentiō cōsule allātae 56
sunt: ‘L. Aemilium cōsulem exercitumque caesum;
sēsē Canusiī esse, reliquiās tantae clādis velut ex naufra- 585

giō colligentem; ad decem milia militum fermē esse;
Poenum sedēre ad Cannās.'

- 57 Litteris cōsulis lēctis cēnsuēre patrēs 'praetōrem M.
Claudium, quī classī ad Ōstiam stantī praecesset, Canu-
590 sium ad exercitum mittendum scribendumque cōsulī
ut, cum praetōrī exercitum trādidisset, Rōmam venī-
ret.'

M. Claudium *Mārcellum*
mittendum *esse*

Māgō nūntius victōriae

[*Ex librō XXIII*]

- 1 Hannibal post Cannēsem pugnam cōnfestim ex
Āpuliā in Samnium mōverat. Māgōnem regiōnis eius
urbēs dēficientēs ab Rōmānīs accipere iubet, ipse per
agrum Campānum mare Īferum petit, oppugnātūrus
Neāpolim, ut urbem maritimam habēret. Ab urbe op-
600 pugnandā Poenum absterruēre cōnspecta moenia.

movēre : castra movēre

Neāpolis -is *f* (*acc* -im,
abl -ī)
abs-terrēre = dēterrēre

- 2 Inde Capuam fleciit iter...

- 7 Lēgātī ad Hannibalem vērērunt pācemque cum eō
condiciōnibus fēcērunt 'ut suae lēgēs, suī magistrātūs
Capuae essent.'

hīs condiciōnibus
suae : propriae

- 605 Hannibal ingressus urbem senātum extemplō postu-
lat; precantibus inde prīmōribus Campānōrum 'nē quid
eō diē sēriae rei gereret, diemque ut ipse, adventū suō
fēstum, laetus ac libēns celebrāret', vīsēdā urbe mag-
10 nam partem diēi cōnsūmpsit. Posterō diē senātus fre-
610 quēns datus Hannibalī; ubi prīma eius ōrātiō perblanda
ac benigna fuit, quā grātiās ēgit Campānīs 'quod amīci-

Campānī-ōrum *m*: cīvēs
Capuae

libēns -entis (< libēre)
↔ invītus
(diem) celebrāre =
fēstum habēre
vīsēdā urbe : in v. u.
prīma ōrātiō = prīma
pars ōrātiōnis
per-blandus -a -um

praepōnere = praeferre
pollicitus *est*

Āpulī -ōrum *m*: incolae
Āpūliae

expōnere = nārrāre
suprā : plūrēs quam

duōs : Flāminium et Pau-
lum; alterum, alterum:
P. Scipionem, Varronem

acervus
-ī *m*

vērū esse = rēctum
esse, oportēre
grātēs *f* plac = grātias

ad fidem rērum : ut rēbus
cōnfiderent (rēs vērās
esse crēderent)
mētīrī = modum statuere
numerandō
dimidium = dimidia pars
ex-plēre -ēvisse -ētum
auctor esse = trādere
ānulus aureus est insigne
equitīs Rōmānī

aciēs : proelia

supplēmentum -ī *n* = mī-
litēs ad numerum sup-
plendum

tiam suam Rōmānae societātī praeposuisent', et inter
cētera magnifica prōmissa pollicitus 'brevī caput Italiae
omnī Capuam fore!'

Dum haec in Italiā geruntur, nūntius victōriae ad 11
Cannās Carthāginem vēnerat Māgō, Hamilcaris filius,
nōn ex ipsā aciē ā frātre missus, sed retentus aliquot
diēs in recipiendīs civitatibus Bruttiorū Āpulōrumque
quae dēficiēbant. Is, cum eī senātus datus esset, rēs
gestās in Italiā ā frātre expōnit: 'Cum sex imperātōribus 620
eum aciē cōnflīxisse; occīdisse suprā ducenta mīlia hos-
tium, suprā quīnquāgintā mīlia cēpisse. Ex quattuor
cōsulibus duōs occīdisse, ex duōbus saucium alterum,
alterum tōtō āmissō exercitū vix cum quīnquāgintā ho-
minibus effūgisce. Bruttios Āpulōsque, partem Samnī- 625
tium ac Lūcānōrum dēfēcisse ad Poenōs. Capuam Han-
nibālī sē trādīdisse. Prō hīs tantīs totque victōriīs vērū
esse grātēs deīs immortalibus agī habērique!'

Ad fidem deinde tam laetārum rērum effundī in vesti- 12
bulō cūriae iussit ānulōs aureōs, quī tantus acervus fuit 630
ut mētientibus dimidium suprā trēs modiōs explēvisse
sint quīdam auctōrēs. Adiēcit deinde verbīs 'nēmīnem
nisi equitem id gerere insigne'. Summa fuit ōratiōnis:
'omnī ope iuvandum Hannibalem esse, procul enim ab
domō militiam esse in mediā hostium terrā; magnam 635
vim frūmentī pecūniaeque absūmī, et tot aciēs victōris
etiam cōpiās parte aliquā minuisse; mittendum igitur
supplēmentum esse, mittendam in stipendium pecū-

640 niam frūmentumque tam bene meritīs dē nōmine Pū-
nicō mīlitibus.’

Secundum haec dicta Māgōnis laetīs omnibus, Himilcō, vir factiōnis Barcīnae, locum Hannōnis increpandī esse ratus, “Quid est, Hannō?” inquit, “Etiam nunc paenitet tē bellī susceptū adversus Rōmānōs? Iubē
645 dēdī Hannibalem! Vetā in tam prosperīs rēbus grātēs deīs immortalibus agī! Audiāmus Rōmānum senātorem in Carthāginiēnsium cūrīā!”

Tum Hannō “Respondeam” inquit “Himilcōnī nōn dēsiisse paenitēre mē bellī neque dēsītūrū ante invic-
650 tum vestrum imperātorem incūsāre quam finītum ali- quā tolerābilī condiciōne bellum vīderō. Itaque ista quae modo Māgō iactāvit Himilcōnī cēterisque Hanni- balis satellitibus iam laeta sunt — mihi possunt laeta esse, quia rēs bellō bene gestae, sī volumus fortunā ūtī,
655 pācem nōbīs acquiōrem dabunt; nam sī praetermitti- mus hoc tempus, quō magis dare quam accipere possu- mus vidērī pācem, vereor nē haec quoque laetitia vāna ēvādat. Quae tamen nunc quoque quālis est? ‘Occidī exercitūs hostium: mittite mīlitēs mihi!’ Quid aliud ro-
660 gārēs, sī essēs victus? ‘Hostium cēpī bīna castra — prae- dae vidēlicet plēna et commeātuum —: frūmentum et pecūniā date!’ Quid aliud, sī spoliātus, sī exūtus cas- trīs essēs, peterēs? Et nē omnia ipse mīrer (mihi quoque enim, quoniam respondi Himilcōnī, interrogāre iūs
665 fāsque est), velim seu Himilcō seu Māgō respondeat,

nōmen Pūnicum = popu-
lus Carthāginiēnsis

locus : occasiō

respondeam = respon-
dēbō sī licet
nōn dēsiit paenitēre mē
bellī = adhūc paenitet
mē bellī
mē dēsītūrū esse
ante quam... vīderō
tolerābilis -e = tolerandus

satelles -itis *m* = comes
perpetuus et dēfensor

quae : haec laetitia
‘Occidī...’: Hannō Hanni-
balem loquentem facit

vidē-licet (< vidēre
+ licet) = scilicet
commeātus -ūs *m* = frū-
mentum, cibus
ex-uere -uisse -ūtum: ali-
quem rē *e.* = alicui rem
adimere

velim = volō sī licet
ut H. seu M. respondeat

ec-quis = num quis/quī

homō ex xxxv tribubus :
civis Rōmānusquid animōrum : quōs
animōs
sē nescīre
facile scītū est = facile
scīrī potest
ec-quōs = num quōs

ec-quam = num quam

quā diē = quō diē (: eō
diē quō)senātūs cōsultum -īn =
quod in senātū dēcrē-
tum estCn. et P. Scīpiōnēs: Cn.
Scīpiō et P. Scīpiō,
frātrēs
Hasdrubal: frāter Hanni-
balis
[annō 215 a. C.]

M. Claudius Mārcellus

Philippus, rēx Macedo-
niae (annīs 221–179
a. C.)

prīmum: ecquis Latīnī nōminis populus dēfēcerit ad
nōs? deinde: ecquis homō ex quīnque et trīgintā tribu-
bus ad Hannibalem trānsfūgerit?” Cum utrumque
Māgō negāset, “Hostium quidem ergō” inquit “adhūc
nimis multum superest. Sed multitudō ea quid animō- 670
rum quidve speī habeat, scīre velim.” Cum id nescīre 13
Māgō dīceret, “Nihil facilius scītū est” inquit, “Ecquōs
lēgātōs ad Hannibalem Rōmānī mīsērunt dē pāce?
Ecquam dēnique mentiōnem pācis Rōmae factam esse
allātum ad vōs est?” Cum id quoque negāset, “Bellum 675
igitur” inquit “tam integrum habēmus quam habuimus
quā diē Hannibal in Italiam est trānsgressus!”

Haud multōs mōvit Hannōnis ōrātiō. Itaque ingentī
cōnsēnsū fit senātūs cōsultum ut Hannibalī quattuor
mīlia Numidārum in supplēmentum mitterentur et qua- 680
drāgintā elephantū et argentū talenta quīngenta.

*Mārcellus et Scīpiō**[Ex Periochā librī XXIII:]*

Cn. et P. Scīpiōnēs in Hispāniā Hasdrubalem vicē-
runt et Hispāniam suam fēcērunt. 685

Tib. Semprōnius Gracchus cōs. Campānōs cecīdit.

Claudius Mārcellus praetor Hannibalis exercitum ad
Nōlam proeliō fūdit et vīcit, prīmusque tot clādibus
fessīs Rōmānīs meliōrem spem bellī dedit.

Inter Philippum, Macedoniae rēgem, et Hannibalem 690
societās iūcta est.

Exercitus Hannibalis per hiberna ita luxuriātus est ut corporis animīque vīribus ēnervārētur.

[*Ex Periochā librī XXIV:*]

- 695 Tib. Semprōnius Gracchus prōcōsul prosperē ad-versus Poenōs ad Beneventum pugnāvit servōrum mǎx-imē operā, quōs liberōs esse iussit.

Claudius Mārcellus cōs. in Siciliā, quae prope tōta ad Poenōs dēfēcerat, Syrācūsās obsēdit.

- 700 Philippō Macedonum rēgī bellum indictum est, quī ad Apollōniam nocturnō bellō oppressus fugātusque in Macedoniam cum prope inermī exercitū profūgit.

[*Ex Periochā librī XXV:*]

- P. Cornēlius Scīpiō, postea Āfricānus, ante annōs
705 aedilis factus.

Capua obsessa est ā Q. Fulviō et Ap. Claudiō cōss.

Claudius Mārcellus Syrācūsās expugnāvit tertiō annō et ingentem virum gessit. In eō tumultū captae urbis Archimēdēs, intentus fōrmis quas in pulvere dēscripse-
710 rat, interfectus est.

P. et Cn. Scīpiōnēs in Hispāniā tot rērum fēliciter gestārum trīstem exitum tulērunt, prope cum tōtis exer-citibus caesi annō octāvō quam in Hispāniam iērunt.

[*Ex Periochā librī XXVI:*]

- 715 Hannibal ad tertium lapidem ab urbe Rōmā super Aniēnem castra posuit. Ipse cum duōbus milibus equi-tum ūsque ad ipsam Capēnam portam, ut situm urbis explōrāret, obequitāvit.

luxuriārī = in luxū vivere

ē-nervāre = invalidum
facere

prō-cōsul -is m = quī
annō post cōsulātum
prōvinciam administrat
vel exercitū imperat

[annō 214 a. C.]

dē-ficere -fēcisse -fectum

Bellum Macedonicum I

Apollōnia -ae f: oppidum
Illyrici

annōs : aetātem lēgiti-
mam (XXXVI annōs)

cōs., pl cōss.
[annō 212 a. C.]

[annō 211 a. C.]
gerere = agere, sē
ostendere
Archimēdēs -is m: Syrā-
cūsānus doctissimus
dē-scribere

quam : postquam

lapis : miliārium

ob-equitāre = equō
vehī (ad)

prōcōs. = prōcōsul,
pl prōcōss.
mortem sibi cōnsciscere
= sē interficere

pālus -ī m = stipes
secūrī ferīre : capite
pūnīre
Campānis parcere

lēge : secundum lēgem

Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior
imperium = iūs imperā-
tōris

pro-fitēri -fessum
(<-fatēri) = publicē
dicere, prōmittere

[annō 209 a. C.]

[annō 208 a. C.]

speculārī = explōrāre

Baecula -ae f: civitās
Hispāniae

trān-scendere -disse =
scandendō trānsire

caesus: ad *Metaurum*
flūmen annō 207 a.C.
ductus -ūs m < dūcere

pālus -ī m

Capua capta est ā Q. Fulviō et Appiō Claudiō prō-
cōss. Prīncipēs Campānōrum venēnō sibi mortem cōn- 720
scivērunt. Cum senātus Campānōrum alligātus esset ad
pālōs ut secūrī ferīrētur, Q. Fulvius prōcōs. litterās ā
senātū missās, quibus iubēbātur parcere, antequam le-
geret in sinū posuit, et lēge agī iussit et supplicium
perēgit. 725

Cum comitiīs apud populum quaererētur 'cui mandā-
rētur Hispāniārum imperium?' nullō id volente susci-
pere, P. Scīpiō, P. filius eius quī in Hispāniā ceciderat,
professus est 'sē itūrum', et suffrāgiō populī cōnsensū-
que omnium missus Novam Carthāginem expugnāvit, 730
cum habēret annōs vīgintī quattuor.

[*Ex Periochā librī XXVII.*]

M. Claudius Mārcellus T. Quīnctius Crispīnus cōss.
speculandī causā prōgressī ē castrīs insidiīs ab Han-
nibale circumventū sunt; Mārcellus occīsus, Crispīnus 735
fūgit.

In Hispāniā ad Baeculam Scīpiō cum Hasdrubale
cōnfluxit et vicit.

Hasdrubal, quī cum exercitū novō Alpēs trāscende-
rat, ut sē Hannibālī iungeret, cum milibus hominum 740
quīnquāgintā sex caesus est M. Līvii cōs. ductū, sed
nōn minōre operā Claudiū Nerōnis cōs., quī, cum Han-
nibālī oppositus esset, relictīs castrīs ita ut hostem falle-
ret, cum ēlēctā manū profectus Hasdrubalem circum-
venerat. 745

[*Ex Periochā librī XXVIII:*]

P. Scīpiō in Hispāniā cum Poenīs dēbellāvit quārtō
decimō annō eius bellī; et ā Tarracōne in Āfricam ad
Syphācem, rēgem Massylōrum, trānsvectus, foedus
750 cum eō iūnxit. Et amicitīā factā cum Masinissā, rēge
Numidārum (quī illī auxilium 'sī in Āfricam trāiēcisset'
pollicēbātur), Rōmam reversus cōsulque creātus.

[*Ex Periochā librī XXIX*]

Scīpiō in Āfricam trāiēcit.

755 Syphāx, acceptā in mātirimōnium filiā Hasdrubalis
Gisgōnis, amicitiam quam cum Scīpiōne iūxerat re-
nūtiāvit.

Scīpiō adventū Hasdrubalis et Syphācis, quī prope
cum centum milibus armātōrum vēnerant, ab obsidiōne
760 Uticae dēpulsus hīberna commūniit.

Lūstrum ā cēnsōribus conditum est: cēnsa sunt cī-
vium capita ducenta quattuordecim milia.

[*Ex Periochā librī XXX:*]

Scīpiō in Āfricā Carthāginiēnsēs et Syphācem, Numi-
765 diae rēgem, Hasdrubalemque plūribus proeliis vīcit,
adiuvante Masinissā; bīna hostiū castra expugnāvit,
in quibus quadrāgintā milia hominum ferrō ignique
cōsumpta sunt. Syphācem per C. Laelium et Masinis-
sam cēpit. Masinissa Sophonisbam, uxōrem Syphācis,
770 filiam Hasdrubalis, captam statim adamāvit, et nūptiis
factis uxōrem habuit; castigātus ā Scīpiōne, venēnum eī
mīsīt, quō illa haustō dēcessit. Effectumque est multīs

[annō 206 a. C.]
dē-bellāre = bellandī
finem facere
Tarracō-ōnisf: civitās
Hispāniae
Syphāx -ācis m
trāns-vehere

reversus est = revertit

[annō 204 a. C.]

Hasdrubal, Gisgōnis
filius: dux Carthā-
giniēnsium
re-nūtiāre = revocāre,
tollere

Utica -aef: civitās Āfricae
maritima
-iit = -iit

CCXIV (214 000)

[annō 203 a. C.]

Numidia -aef: terra
Numidārum

(C. Laelius: cōs. annō
190 a. C.)

ad-amāre = amāre in-
cipere
castigāre = reprehendere

haurire-sisse-stum
= bibere

Scīpiōnis victōriīs ut Carthāginiēnsēs in dēspērātiōnem
āctī Hannibalem revocārent.

Māgō, bellō quō in agrō Īnsubrum cum Rōmānīs 775
cōnflīxerat vulnerātus, dum in Āfricam per lēgātōs re-
vocātus revertitur, ex vulnere mortuus est.

reditus -ūs *m* < redire

Reditus Hannibalis atque clādēs

[*Ex librō XXX:*]

nihil rei : nūlla rēs, nihil

Nihil ultrā rei in Italiā ab Hannibale gestum. Nam ad 19

frendere = dentēs movēre
(obīram)
(ā lacrimīs) temperāre =
abstinēre
(mandātum) ē-dere =
ēloquī, nūntiāre

eum quoque lēgātī ab Carthāgine revocantēs in Āfricam
iīs forte diēbus quibus ad Māgōnem vērunt. Fren- 20
dēs gemēnsque ac vix lacrimīs temperāns dicitur lēgā-
tōrum verba audiisse. Postquam ēdita sunt mandāta

obrectātiō -ōnis *f*
< obrectāre
dēfōrmitās -ātis *f*
= foeditās
ex-sultāre = ovāre
sē efferre = superbus fieri
domum : gentem

“Vicit ergō Hannibalem” inquit “nōn populus Rōmānus 785
totiēs caesus fugātusque, sed senātus Carthāginiēnsis
obrectātiōne atque invidiā. Neque hāc dēfōrmitāte re-
ditūs mei tam P. Scīpiō exsultābit atque efferet sēsē
quam Hannō, quī domum nostram, quandō aliā rē nōn
potuit, ruīnā Carthāginis oppressit!” 790

ferunt = narrant

Rārō quemquam alium patriam exsilī causā relin-
quentem tam maestum abiisse ferunt quam Hanniba-
lem hostium terrā excēdentem; respexisse saepe Italiae
litora, et deōs hominēsque accūsantem in sē quoque ac
suum ipsius caput exsecrātum, quod nōn cruentum ab 795
Cannēnsī victōriā militem Rōmam dūxisset: “Scīpiōnem
ire ad Carthāginem ausum, quī cōsul hostem Poenum
in Italiā nōn vīdisset — sē, centum milibus armātōrum

ex-secrātum esse (= poc-
nās deōrum optāvisse)

Scīpiōnem ausum esse

ad Trasumennum, ad Cannās caesis, circā Casilinum
 800 Cūmāsque et Nōlam cōsensuisse!’ Haec accūsāns que-
 rēnsque ex diūtīnā possessiōne Italiae est detractus.

[*Ex Periochā librī XXX:*]

Annō sextō decimō Italiā dēcēdēns in Āfricam trāiē-
 cit, temptāvitque per colloquium pācem cum Scīpiōne
 805 compōnere, et cum dē condiōnibus pācis nōn convē-
 nisset, aciē victus est.

[*Ex librō XXX:*]

35 Carthāginiēnsium sociōrumque caesa eō diē suprā vī-
 gintū mīlia; pār fermē numerus captus cum signīs mili-
 810 tāribus centum trīgintā duōbus, elephantīs undecim.
 Victōrēs ad mīlle et quīngentū cecidēre.

Hannibal cum paucīs equitibus inter tumultum elāp-
 sus Hadrūmētum perfūgit, omnia et ante aciem et in
 proeliō, priusquam excēderet pugnā, expertus. Accītus-
 815 que inde Carthāginem sextō ac tricēsimo post annō
 quam puer inde profectus erat, fassus in cūriā est ‘nōn
 proeliō modo sē, sed bellō victum, nec spem salūtis
 alibī quam in pāce impetrandā esse.’

36 Tum lēgātū trīgintā ab Carthāgine ad Scīpiōnem venē-
 820 runt. In cōsiliō, quamquam iūsta ira omnēs ad dēlen-
 dam stimulābat Carthāginem, tamen — cum et quanta
 rēs esset et quam longī temporis obsidiō tam mūnītae et
 tam validae urbis reputārent — ad pācem omnium ani-
 37 mī versī sunt. Posterō diē revocatīs lēgātīs condiōnēs
 825 pācis dictae, ut liberī lēgibus suis vīverent: ‘quās urbēs

possessiō -ōnis *f*
 < possidēre

pācem compōnere = ex
 compositō p. facere

victus est: apud *Zamam*
 oppidum annō 202 a. C.

aciem: proelium
 omnia expertus (= cōnā-
 tus)

‘sē nōn modo proeliō, sed
 etiam bellō victum esse’

al-ibī = aliō locō

cōsiliū (militāre) =
 conciliū in quō dē rē
 militārī cōsultitur
 quanta: quam difficilis

quās urbēs: eas urbēs
 quās

perfuga -aem = mīles quī
ad hostēs perfūgit/trāns-
fūgit

servōs fugitīvōs
(nāvīs) tri-rēmīs = quae
ternōs rēmōs habet

talentum = -ōrum

pēnsiō -ōnis f = pecūnia
solvenda

obses -idis m/f = homō
nōbilis quī victōri hostī
pignus trāditur nē pāx
violētur

dis-serere = variās sen-
tentiās dicere

indūtiaē -ārum f = tempus
quō bellō abstinētur

aliō *adv* = in aliū locum

quibus condiōnibus
= iis condiōnibus
quibus

lēgēs = condiōnēs

Scīpiō iussit

quīdam : quīdam
scriptōrēs
lūgubris -e (< lūgēre)
= fūnestus

quōsque agrōs ante bellum tenuissent, tenērent; perfu-
gās fugitīvōsque et captīvōs omnēs redderent Rōmānīs,
et nāvēs rōstrātās praeter decem trirēmēs trāderent ele-
phantōsque quōs habērent domitōs neque domārent
aliōs; bellum nēve in Āfricā nēve extrā Āfricam iniussū 830
populī Rōmānī gererent; Masinissae rēs redderent foe-
dusque cum eō facerent; decem mīlia talentum argenti
discripta pēnsiōnibus aequīs in annōs quīnquāgintā sol-
verent; obsidēs centum darent.'

Hās condiōnēs lēgātī cum domum referre iussī in 835
cōntiōne ēderent, Hannibal dē pāce multīs verbīs dis-
seruit, 'quam nec iniqua et necessariā esset.'

Postquam rediērunt ad Scīpiōnem lēgātī, indūtiaē Car- 38
thāginiēnsibus datae in trēs mēnsēs. Additum 'nē per
indūtiārum tempus aliō usquam quam Rōmam mitte- 840
rent lēgātōs.'

Lēgātī ex Āfricā Rōmānī simul Carthāginiēnsēsque 40
cum vēnissent Rōmam, senātus dēcrēvit 'ut P. Scīpiō 43
pācem cum populō Carthāginiēnsī quibus condiōni-
bus ei vidērētur faceret.' 845

Dīmissī ab Romā Carthāginiēnsēs, cum in Āfricam
vēnissent ad Scīpiōnem, quibus ante dictum est lēgibus
pācem fēcērunt. Nāvēs longās, elephantōs, perfugās,
fugitīvōs, captīvōrum quattuor mīlia trādidērunt. Nā-
vēs prōvectās in altum incendiī iussit; quīngentās fuisse 850
omnis generis quae rēmīs agerentur, quīdam trādunt,
quārum cōspectum repente incendium 'tam lūgubre

fuisse Poenīs quam sī ipsa Carthāgō ardēret.’

44 Annīs ante quadrāgintā pāx cum Carthāginiēnsibus
855 postrēmō facta est, Q. Lutātiō A. Mānliō cōsulibus.
Bellum initum annīs post tribus et vīgintū, P. Cornēliō
Ti. Semprōniō cōsulibus, finītum est septimō decimō
annō, Cn. Cornēliō P. Aeliō cōsulibus.

Scīpiō, pāce terrā marīque partā, exercitū in nāvēs
860 impositō, in Siciliam Lilybaeum trāiēcit. Inde per lae-
tam pāce nōn minus quam victōriā Italiā Rōmam per-
vēnit, triumphōque omnium clārissimō urbem est in-
vectus. Argentū tulit in aerārium pondō centum vīgintū
tria mīlia. Prīmus hic imperātor nōmine victae ab sē
865 gentis est nōbilitātus.

GRAMMATICA LATINA

Verbī themata

Thema dīcitur ea vocābulī pars, ut *oppid-*, *scrib-*, cui in dēclī-
nandō adiciuntur variae litterae.

870 Verbī themata sunt tria:

- (1) thema praesentis, ut *amā-*, *monē-*, *leg-*, *audī-*;
- (2) thema perfectī, ut *amāv-*, *monu-*, *lēg-*, *audīv-*;
- (3) thema supīnī, ut *amāt-*, *monit-*, *lēct-*, *audīt-*.

[annō 241 a. C.]

P. Cornēliō *Scīpiōne*

[annō 201 a. C.]

Cn. Cornēliō *Lentulō*
P. Aeliō *Paetō*

per Italiā laetam pāce

urbem : *in urbem*

pondō *librārum* CXXIII
mīlia

Scīpiōnī ‘*Āfricānī*’ cog-
nōmen datum est

thema -atis *n*

Vocābula nova:

praetōrium
 assēsus
 vitium
 hiberna
 oppidāni
 angulus
 ariēs
 missile
 trāgula
 oppugnātiō
 apparātus
 dēspērātiō
 exspectātiō
 praetor
 statīō
 mōmentum
 excidium
 maeror
 summa
 quīnquerēmis
 trānsitus
 vigiliae
 armātūra
 fauces
 angustiae
 adhortātor
 victima
 calcar
 lancea
 prōpraetor
 sarmentum
 impatientia
 aditus
 aquātor
 cuneus
 funda
 mūnimentum
 quaestor
 cōsulāris
 praetōrius
 viaticum
 aedilis
 reliquiae
 grātēs
 acervus
 dimidium
 supplēmentum
 satellites

PENSVM A

Supplenda sunt themata quae dēsunt:

tegere –isse –um	colligere –isse –um
cingere –isse –um	ex-igere –isse –um
cōnfligere –isse	cōgere –isse –um
ex-stinguere –isse –um	fundere –isse –um
stringere –isse –um	re-linquere –isse –um
pingere –isse –um	con-tingere –isse –um
ē-rigere –isse –um	incendere –isse –um
augēre –isse –um	tribuere –isse –um
dē-struere –isse –um	con-currere –isse –um
laedere –isse –um	pandere –isse –um
in-vādere –isse –um	comperīre –isse –um
ē-lūdere –isse –um	ex-pellere –isse –um
sentīre –isse –um	re-sistere –isse
suādēre –isse	parere –isse –um
ex-cēdere –isse	fallere –isse –um
haerēre –isse	ē-dere –isse –um
haurīre –isse –um	dēlēre –isse –um
manēre –isse	com-plēre –isse –um
op-primere –isse –um	dē-cernere –isse –um
dē-tergēre –isse –um	crēscere –isse
re-ficere –isse –um	colere –isse –um
ad-icere –isse –um	cōnsulere –isse –um
re-cipere –isse –um	cor-ripere –isse –um
ad-imere –isse –um	torrēre –isse –um
gignere –isse –um	fungī –um
ac-cumbere –isse –um	patī –um
pallēscere –isse	ē-gredī –um
sonāre –isse	complectī –um
domāre –isse –um	orīrī –um
in-crepāre –isse	experīrī –um
cōn-scīscere –isse –um	ulcīscī –um
in-quīrere –isse –um	adipīscī –um
sepelīre –isse –um	rērī –um

PENSVM B

Hannibal puer, cum patrī — ut sē dūceret in Hispāniam, iūre iūrاندō — est 'sē semper hostem fore Rōmānīs'. Patre mortuō Hannibal — [= vix adhūc] pūbēs in Hispāniam missus est, ut militiae — et in locum patris —. Omnium — [$<$ assentire] dux dēclārātus primum aliās gentēs domuit, tum Saguntum — [= obsidēre] et oppugnāre coepit. Iam mūrī — feriēbantur, sed — [= cīvēs oppidi] fortiter — [= resistēbant] hostēsque — [= remōvērunt]. Per paucōs diēs obsidiō magis quam — fuit, nec vērō ab — [$<$ apparāre] mūnitiōnum cessāvērunt. Pugnā renovātā, mūrī et turrēs — sunt et cum fragōre ingentī —; utrimque prōcursum est, Poenōs spēs, Saguntinōs — incitābat; oppidānis minuēbātur — [$<$ exspectāre] opis, cum tam procul Rōma, — spēs, esset. Auditūs pācis condiciōnibus, primōrēs in ignem — [= sē] ipsī praecipitāvērunt; inde cum pavor tōtam urbem — ac mūrī sine — cūstōdiisque — [$<$ solēre] essent, Poenī per ruīnam mūrī impetū factō urbem — temporis cēpērunt.

Post — Saguntī tantus — [$<$ maerēre] et metus dē — rerum Rōmānōs cēpit ut trepidārent magis quam — [= cōnsulerent]. Māximis cōpiis —, bellum Poenīs indictum est. Vēre Hannibal exercitum ex — edūxit atque Alpēs — [= trānsiit]. Post — [$<$ trānsire] — [= magnī labōris] Rōmānōs — [$<$ equus] proeliō vicit. Ad Trasumennum Hannibal, equitibus ad — [= angustias] locātis et levī — post montēs circumductā, Rōmānōs — [= circumdedit] antequam aciem instruere et arma — possent. Rōmae cum turba — [= quæreretur] 'quae — [= repentinā] clādēs allāta esset?' M. Pompōnius — "Pugnā magnā" inquit "victi sumus." Duae mātres, cum praeter spem filiōs — [= salvōs] vidissent, gaudiō — sunt [= expirāvērunt]. Fabiō Māximō dictātōrī mandātum est ut praesidia certis locis — et pontēs —. Fabius novīs cōsulibus suāsīt ut proelium —, quia sciēbat Hannibalem, ducem —, aliter vinci — [= nōn posse]. Sed ob — Varrōnis cōsulis proeliō commissō, Rōmānī — [= temere] in medium

commeātus
consultum
pālus
reditus
obtrectātiō
dēfōrmitās
possessiō
perfuga
trirēmis
pēnsiō
obses
indūtia
memorābilis
habilis
impeditus
tumultuārius
incautus
ūnicus
solitus
labōriōsus
equestris
perangustus
improvīsus
cōnfertus
vagus
repēns
sōspes
callidus
recēns
fūnestus
libēns
tolerābilis
lūgubris
omittere
blandiri
trāicere
adigere
differre
niti
adsuēscere
exsuscitare
diripere
prōmovēre
dispōnere
excindere
intrōducere
dēnūntiare
cōnsultāre
pervāstare
vergere
ēmūnīre
obsistere
submovēre

quassāre
 prōcidere
 irritāre
 grātificārī
 succingere
 circumsedēre
 deposcere
 perorāre
 assignāre
 permiscēre
 pervādere
 sortīrī
 comparāre
 obligāre
 parturīre
 succlāmāre
 circumvenīre
 patēscere
 assurgere
 circumfundere
 expedīre
 prōsternere
 nōscitāre
 depopulārī
 subdere
 avellere
 inquirere
 exanimāre
 rescindere
 nequirere
 crīminārī
 alligāre
 insidēre
 contradicere
 commūnīre
 affluere
 aquārī
 ēvehere
 interpōnere
 dētrahere
 prōminēre
 irruere
 praetervehere
 opplēre
 obruere
 perfungī
 epulārī
 praecēdere
 pēnsāre
 excludere
 pālārī
 absterrēre
 mētīrī

irruentēs inclūsī et victī sunt. Alter cōsul, quī primō proeliō — ictus erat, postrēmō tēlis — est. — [$<$ reliquus] exercitūs Canusium perfūgērunt.

Māgō in senātū Carthāginiēnsī dixit ‘prō victōriis dīs — [= grātiās] agendās esse et — [$<$ supplēre], pecūniam, — Hannibalī mittendum’; sed Hannō ei — et Hannibalem — est [= incūsāvit].

Hannibal revocātus dixit ‘sē — atque invidiā senātūs Carthāginiēnsis victum esse’ et sic Hannōnem — [= reprehendit]: “Nec hāc — [= foeditāte] — [$<$ redīre] mei tam P. Scipiō — [= ovābit] quam Hannō...”

Carthāginiēnsibus dēvictis — in trēs mēnsēs datae sunt. Pax facta est hīs lēgibus: ut — fugitivōsque et captivōs redderent; nāvēs longās praeter decem — trāderent; x mīlia talentum argenti et c — darent.

Quod senātus dēcrēvit senātūs — dicitur. — est quī cōsul fuit, quī praetor fuit —. — est magistrātus quī viās, aedēs, lūdōs cūrat. Novī cōsulēs dē prōvinciis — [$<$ sors]. Eques properāns equō —. Difficile est longitūdinem flūminis —.

Synōnima: hostia et —; virga et —; mūnitiō et —; stīpes et —; memorandus et —; dēnsus et —; errāns et —; lūgubris et —; tolerandus et —; operam dare et —; indūcere et —; ēminēre et —; dēfungī et —; cēnāre et —; dēterrēre et —; explōrāre et —; nēquāquam et —; sine periculō et —; nec adhūc et —; scilicet et —; num quis et —; aliō locō et —.

Contrāria: virtūs et —; somnus et —; invītus et —; removere et —; sequī et —.

PENSVM C

Quid Hannibal puer iūrāvit?

Cūr Rōmānī Poenīs bellum indīxērunt?

Quōs montēs Hannibal trāscendit ut in Italiam perveniret?

Quid factum est ad lacum Trasumennum?

Quōmodo Rōmānī nūntium clādis accēperunt?

Quōmodo Q. Fabius Māximus Hannibalī resistēbat?

Ubi Paulus et Varrō cum Hannibale cōflīxērunt?	explēre
Cūr peditēs Rōmānī, quī Gallōs Hispānōsque impulerant,	exuere
Āfrīs resistere nōn potuērunt?	luxuriārī
Uter cōnsul eō proeliō occīsus est?	ēnervāre
Quot equitēs cōnsulem fugientem secūtī sunt?	dēscribere
Num Hannibal inde exercitum dūxit Rōmam?	profitērī
Quis nūntium victōriae Carthāginem tulit?	speculārī
Quid Māgō ā senātū Carthāginiēnsī petīvit?	trāscendere
Num omnis senātus Māgōnī assentiēbat?	trānsvehere
Quis prīmum Hannibalem vīcit in Italiā?	adamāre
Cūr Masinissa Sophonisbae uxōrī venēnum mīsit?	castīgāre
Quandō Hannibal ex Italiā revocātus est?	frendere
Ā quō Hannibal victus est in Āfricā?	exsultāre
Quid Hannibal in senātū Carthāginiēnsī fassus est?	disserere
Quibus condiciōnibus pāx composita est?	vixdum
Quō cognōmine nōbilitātus est Scīpiō?	haudquāquam
	neccum
	tūtō
	sēmet
	inexplōrātō
	macte
	vidēlicet
	ecquis
	alībī

Hannibal

HANNIBAL

[Ex Cornēliū Nepōtis librō 'Dē excellentibus
ducibus exterārum gentium']

excellēns -entis
= ēgregius
exter -a -um = externus,
peregrīnus

utpopulusR. superāzerit:
populumRōmānumsu-
perāvisse(:superiōrem
esse)
īnfitiārī = negāre
(↔ fatērī)

ante-cēdere = praestāre,
melior esse (quam)
nātiō -ōnis f = gēns
quotiēs-cumque
con-gredi -gressum
= cōnfligere
quod nisi = nisi autem
dēbilitāre = dēbilem fa-
cere; ↔ firmāre

hērēditās -ātis f = quod
hērēdi lēgātur

animam/vitam dēpōnere
= mori

Hannibal, Hamilcaris filius, Karthāginiēnsis.

1

Sī vērum est — quod nēmō dubitat — ut populus Rō-
mānus omnēs gentēs virtūte superārīt, nōn est īnfitian-
dum Hannibalem tantō praestitis cēterōs imperātōrēs
prūdentiā quantō populus Rōmānus antecēdat fortitū- 5
dine cūctās nātiōnēs. Nam quotiēscumque cum eō
congressus est in Italiā, semper discessit superior. Quod
nisi domī cīvium suōrum invidiā dēbilitātus esset, Rō-
mānōs vidētur superāre potuisse. Sed multōrum obtrec-
tātiō dēvicit ūnūs virtūtem.

10

Hic autem, velut hērēditāte relictum, odium pater-
num ergā Rōmānōs sīc cōservāvit ut prius animam
quam id dēposuerit — quī quidem, cum patriā pulsus

esset et aliēnārum opum indigēret, numquam dēstiterit
 2 animō bellāre cum Rōmānīs. Nam — ut omittam Phi-
 lippum, quem absēns hostem reddidit Rōmānīs — om-
 nium iīs temporibus potentissimus rēx Antiochus fuit.
 Hunc tantā cupiditāte incendit bellandī ut ūsque ā Ru-
 brō marī arma cōnātus sit inferre Italiae. Ad quem cum
 20 lēgātī vēnissent Rōmānī, quī dē eius voluntāte explōrā-
 rent darentque operam cōsiliīs clandestīnīs ut Hanni-
 balem in suspīciōnem rēgī addūcerent, neque id frūstrā
 fēcissent, idque Hannibal comperisset, tempore datō
 adiit ad rēgem, eīque cum multa dē fidē suā et odiō in
 25 Rōmānōs commemorāset, hoc adiūnxit: “Pater meus”
 inquit “Hamilcar, puerulō mē, utpote nōn amplius no-
 vem annōs nātō, in Hispāniam imperātor proficiscēns
 Karthāgine Iovī Optimō Māximō hostiās immolāvit.
 Quae dīvīna rēs dum cōficiēbātur, quaesivī ā mē ‘vel-
 30 lemne sēcum in castra proficiscī?’ Id cum libenter accē-
 pissem atque ab eō petere coepissem nē dubitāret dū-
 cere, tum ille “Faciam” inquit, “sī mihi fidem quam
 postulō dederis.” Simul mē ad āram addūxit apud quam
 sacrificāre instituerat, eamque — cēterīs remōtīs —
 35 tenentem iūrāre iussit ‘numquam mē in amīciitiā cum
 Rōmānīs fore!’ Id ego iūs iūrandum patrī datum ūsque
 ad hanc aetātem ita cōservāvī ut nēminī dubium esse
 dēbeat quīn reliquō tempore eādē mente sim futūrus.
 Quārē, sī quid amīcē dē Rōmānīs cōgitābis, nōn imprū-
 40 denter fēcēris sī mē cēlāris; cum quidem bellum parā-

indigēre (+ *gen/abl*)
 = egēre

reddere = facere

Antiochus *III*: rēx Syriae
 (annīs 223–187 a. C.)

mare Rubrum: mare
 circum Arabiam

operam dare = laborāre,
 cūrāre
 suspīciō -ōnis *f* ↔ fidēs;
 in s.em addūcere =
 suspectum facere

puerulus -ī *m* = parvus
 puer
 utpote = scilicet

nōn dubitāre (+ *inf*)
 = nōn cūctārī
 fidēs = prōmissum

mē iūrāre iussit

dubium est *num*...
 dubium nōn est/nēminī
 dubium est *quīn*...
 im-prūdēs -entis:
adv -enter
 sī *id* mē cēlāveris
 rem cēlāre alicuem = rem
 nōn patefacere alicui

obitus -ūs *m* (< obire)
= mors
suf-ficere -fēcisse -fectum
= locō alicuius facere/
creāre
adeum dētulit : eī mandā-
vit
dēlātum : nūntiātum
com-probāre = probāre
minor xxv annis nātus =
minor quam xxv annōs
nātus

foederātus -a -um =
foedere iūctus

īnfāns rēpit

postea-quam = post-
quam
sē-iungere = disiungere,
dīvidere

Alpicī -ōrum *m*: incolae
Alpium
prohibēre trānsitū = p.
eum trānsīre
con-cidere -disse -sum
= caedere
eā = eā viā, ibi
rēpere -psisse = manibus
et genibus īre
hāc = hāc viā, hīc

Rhodanus -ī *m*: flūmen
Galliae
Clastidium -ī *m*: oppidum
Ligurum
(armis) dēcernere
= pugnāre

bis, tē ipsum frūstrāberis sī nōn mē in eō principem
posueris.”

Hāc igitur quā dīximus aetāte cum patre in Hispā- 3
niam profectus est, cuius post obitum, Hasdrubale im-
perātōre suffectō, equitātūī omnī praefuit. Hōc quoque 45
interfectō, exercitus summam imperiū ad eum dētulit.
Id Karthāginem dēlātum pūblicē comprobātum est.

Sic Hannibal, minor quīnque et vīgintī annis nātus
imperātor factus, proximō trienniō omnēs gentēs His-
pāniae bellō subēgit, Saguntum, foederātam civitātem, 50
vī expugnāvit, trēs exercitūs māximōs comparāvit. Ex
hīs ūnum in Āfricam mīsīt, alterum cum Hasdrubale
frātre in Hispāniā reliquit, tertium in Italiam sēcum
dūxit.

Saltum Pyrēnaeum trānsiit. Quācumque iter fēcīt, 55
cum omnibus incolīs cōnflīxit, nēmīnem nisi victum
dīmīsīt. Ad Alpēs posteāquam vēnit, quae Italiam ab
Galliā sēiungunt, quās nēmō umquam cum exercitū
ante eum — praeter Herculem Grāiū — trānsierat
(quō factō is hodiē saltus ‘Grāius’ appellātur), Alpicōs 60
cōnantēs prohibēre trānsitū concīdit, loca patefēcīt, iti-
nera mūnīvit, effēcīt ut eā elephantus ōrnātus īre posset
quā anteā ūnus homō inermis vix poterat rēpere. Hāc
cōpiās trādūxit in Italiamque pervēnit.

Cōnflīxerat apud Rhodanum cum P. Cornēliō Scī- 4
piōne cōnsule eumque pepulerat. Cum hōc eōdem Clas-
tidii apud Padum dēcernit sauciumque inde ac fugātum

dimittit. Tertiō idem Scīpiō cum collēgā Ti. Longō
apud Trebiam adversus eum vēnit. Cum hīs manum
70 cōnseruit, utrōsque prōflīgāvit.

Inde per Ligurēs Appennīnum trānsiit petēns Etrū-
riam. Hōc itinere adeō gravī morbō afficitur oculōrum
ut posteā numquam dextrō aequē bene ūsus sit. Quā
valētūdine cum etiamnunc premerētur lecticāque ferrē-
75 tur, C. Flāminium cōnsulem apud Trasumennum cum
exercitū insidiīs circumventum occīdit, neque multō
post C. Centēnium praetōrem cum dēlēctā manū saltūs
occupantem.

Hinc in Āpūliam pervēnit. Ibi obviam eī vēnērunt
80 duo cōsulēs, C. Terentius et L. Aemilius. Utriusque
exercitūs ūnō proeliō fugāvit, Paulum cōnsulem occīdit
et aliquot praetereā cōsulārēs, in hīs Cn. Servīlium
Geminum quī superiōre annō fuerat cōsul.

5 Hāc pugnā pugnātā Rōmam profectus est nullō resis-
85 tente. In propinquīs urbī montibus morātus est. Cum
aliquot ibi diēs castra habuisset et Capuam reverterētur,
Q. Fabius Māximus, dictātor Rōmānus, in agrō Falernō
eī sē obiēcit. Hic, clausus locōrum angustīs, noctū sine
ullō dētrīmentō exercitūs sē expēdīvit, Fabiōque, calli-
90 dissimō imperātōrī, dedit verba. Namque obductā
nocte sarmenta in cornibus iuencōrum dēligāta incen-
dit eiusque generis multitudinem magnam dispālātā
immīsīt. Quō repentinō obiectō vīsū tantum terrōrem
iniēcīt exercituī Rōmānōrum ut ēgredi extrā vāllum

cōn-serere -uisse -ritum:
manum c. = proelium
committere
prō-flīgāre = dēvincere
Appennīnus = Āpen-
nīnus

aequē bene *ac sinistrō*
(oculō)
valētūdine : malā v.

*prō*praetōrem

occupāre = occupātum
tenēre

rēs quae narrantur versi-
bus 87-97 ante proelium
Cannēse gesta sunt

dētrīmentum -ī *n*
= damnum
expedire = liberāre
verba dare = illūdere
ob-dūcere: obductā nocte
= obscurā n.
dē-ligāre = alligāre
dis-pālārī = passimpālārī

visus -ūs *m* = vīsum

nōn ita multū = satis
paucī, aliquot
parī ac dictātōrem impe-
riō: quī pār imperium
habēbat ac dictātor
prō-dūcere

sustulit: occidit

longum est: nimis
longum est
ē-numerāre = ordine
memorāre

quam-diū = tam-diū
quam

patriam dēfēsum (*su-
pinum*) = ut patriam
dēfenderet

-ārat = -āverat
facultās-āuis (*< facilis*) =
potestās; *p*ropēs
impraesentiārum = in
praesēns tempus
(bellum) compōnere =
ex compositō finire
quō valentior = ut eō
(: tantō) valentior

bīduum-īn = duo diēs

īnsidiārī = īnsidiās parāre

dilēctus-ūs *m* < dī-/dē-
ligere (militēs) = cōn-
scribere
contrahere = colligere

nēmō sit ausus. Hanc post rem gestam nōn ita multīs 95
diēbus M. Minucium Rūfum, magistrum equitum parī
ac dictātōrem imperiō, dolō prōductum in proelium fu-
gāvit. Tiberium Semprōnium Gracchum, iterum cōnsu-
lem, in Lūcānīs absēns in īnsidiās inductum sustulit.
M. Claudium Mārcellum, quīnquiēs cōnsulem, apud 100
Venusiam parī modō interfēcit.

Longum est omnia ēnumerāre proelia. Quārē hoc
ūnum satis erit dictum, ex quō intellegī possit quantus
ille fuerit: quamdiū in Italiā fuit, nēmō eī in aciē restitit,
nēmō adversus eum post Cannēnsem pugnam in campō 105
castra posuit.

Hinc invictus patriam dēfēsum revocātus bellum 6
gessit adversus P. Scīpiōnem, filium eius quem ipse
prīmō apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertiō
apud Trebiam fugārat. Cum hōc — exhaustis iam pa- 110
triae facultātibus — cupīvit impraesentiārum bellum
compōnere, quō valentior postea congregederētur. In
colloquium convēnit, condiōnēs nōn convēnerunt.

Post id factum paucīs diēbus apud Zamam cum
eōdem cōflīxit. Pulsus (incrēdibile dictū!) bīduō et du- 115
ābus noctibus Hadrūmētum pervēnit, quod abest ab
Zamā circiter milia passuum trecenta. In hāc fugā Nu-
midae, quī simul cum eō ex aciē excesserant, īnsidiātī
sunt eī; quōs nōn solum effūgit, sed etiam ipsōs oppres-
sit. Hadrūmētī reliquōs ē fugā collēgit, novīs dilēctibus 120
paucīs diēbus multōs contrāxit.

7 Cum in apparandō ācerrimē esset occupātus, Karthāginiēnsēs bellum cum Rōmānīs composuērunt. Ille nihilō sētius exercituī postea praefuit rēsque in Āfricā
 125 gessit ūsque ad P. Sulpiciū C. Aurēliū cōsulēs. Hīs enim magistrātibus lēgātī Karthāginiēnsēs Rōmam vēnērunt, quī senātui populōque Rōmānō grātiās agerent quod cum iīs pācem fēcissent, ob eamque rem corōnā aureā eōs dōnārent simulque peterent ut obsidēs
 130 eōrum Fregellīs essent captīvique redderentur. Hīs ex senātūs cōsultō respōsum est: ‘mūnus eōrum grātum acceptumque esse; obsidēs quō locō rogārent futūrōs; captīvōs nōn remissūrōs, quod Hannibalem, cuius operā susceptum bellum foret, inimīcissimū nōmīnī
 135 Rōmānō, etiamnunc cum imperiō apud exercitum habērent.’

Hōc respōnsō Karthāginiēnsēs cognitō, Hannibalem domum revocārent. Hūc ut rediit, ‘rēx’ factus est, postquam imperātor fuerat annō secundō et vicēsīmō. (Ut
 140 enim Rōmae cōsulēs, sic Karthāgine quotannīs annuī bīnī ‘rēgēs’ creābantur.) In eō magistrātū parī dīligentiā sē Hannibal praebuit ac fuerat in bellō. Namque effēcit ex novīs vectīgālībus nōn solum ut esset pecūnia quae Rōmānīs ex foedere penderētur, sed etiam superesset
 145 quae in aerariō repōnerētur.

Deinde annō post, M. Claudiō L. Furiō cōsulibus, Rōmā lēgātī Karthāginem vēnērunt. Hōs Hannibal ratus suī exposcendī grātiā missōs, priusquam iīs senātus

sētius = minus: nihilō minus/sētius = tamen [annum 200 a. C.]

corōna
-aef

aliquem rē dōnāre = alicui rem dōnāre
 Fregellae-ārum f: civitās Latīi
 “mūnus ~~vestrum~~ grātum ... est; obsidēs quō locō rogātis erunt”
 : sē (Rōmānōs) nōn remissūrōs esse
 “captīvōs nōn remittēmus, quod Hannibalem, cuius operā susceptum bellum est, ... apud exercitum habētis”

-ārent = -āvērunt

annō XXII postquam imperātor fuerat (: factus est)

(‘rēgēs’ Pūnicē dīcuntur *sūfētēs*)
 sē praebere = sē ostendere, agere
 vectīgāl-ālis n = pecūnia rei pūblicae solvenda (pecūniam) pendere = solvere

[annō 196 a. C.]
 M. Claudiō Marcellō filiō

suī exposcendī grātiā (= causā): ut sē (Hannibalem) exposcerent

palam facere = pate-
facere

pūblicāre = pūblicum
facere
dis-icere = dīruere

Thermopylae -ārum *f*:
angustiae in mediā
Graeciā ubi Antiochus
ā Rōmānīs victus est
annō 191 a. C.

Rhodū -ōrum *m*: Rhodī
incolae

adversārius -ī *m* = quī
adversus est, hostis
suī (ipsius) milites
quō cornū : eō cornū quō

potestātem facere =
occāsionem dare
suī *gen* : sē capiendī
cōsiderāre = reputāre
Gortyniū -ōrum *m*
< Gortyna
prō-vidēre = praeparāre
avāritia -ae *f* < avārus

plumbum -ī *n* = metal-
lum grave ac vile quod
facile mollitur

fortūnae: bona

aēneus -a -um = aereus

prōpatulum -ī *n* = locus
patēns ante domum

darētur, nāvem ascendit clam atque in Syriam ad Antio-
chum profūgit. Hāc rē palam factā, Poenī nāvēs duās, 150
quae eum comprehenderent sī possent cōsequī, mīsē-
runt, bona eius pūblicārunt, domum ā fundāmentīs
disiēcērunt, ipsum exsulem iūdicārunt.

Antiochus autem, sī tam in agendō bellō cōsiliīs eius 8
pārere voluisset quam in suscipiendō instituerat, pro- 155
pius Tiberī quam Thermopylīs dē summā imperiī dīmi-
cāsset. Quem etsī multa stultē cōnārī vidēbat, tamen
nūllā dēseruit in rē. Praefuit paucīs nāvibus quās ex
Syriā iussus erat in Asiam dūcere, iisque adversus Rho-
diōrum classem in Pamphylīō marī cōflīxit. Quō proe- 160
liō cum multitudīne adversāriōrum suī superārentur,
ipse quō cornū rem gessit fuit superior.

Antiochō fugātō, verēns nē dēderētur (quod sine 9
dubiō accidisset sī suī fēcisset potestātem), Crētā ad
Gortyniōs vēnit, ut ibi quō sē cōferret cōsiderāret. 165
Vidit autem vir omnium callidissimus in magnō sē fore
periculō, nisi quid prōvidisset, propter avāritiam Crē-
tēnsium: magnam enim sēcūm pecūniam portābat, dē
quā sciēbat exīsse fāmam. Itaque capit tāle cōsiliū:
Amphorās complūrēs complet plumbō, summās operit 170
aurō et argentō. Hās, praesentibus principibus, dēpōnit
in templō Diānae, simulāns sē suās fortūnās illōrum
fideī crēdere. His in errōrem inductīs, statuās aēneās,
quās sēcūm portābat, omnēs suā pecūniā complet,
eāsque in prōpatulō domī abicit. Gortyniū templum 175

magnā cūrā cūstōdiunt, nōn tam ā cēterīs quam ab Hannibale, nē ille īnscientibus īis tolleret sēcumque dūceret.

10 Sīc cōservātis rēbus suis, Poenus, illūsīs Crētēnsibus omnibus, ad Prūsiam in Pontum pervēnit. Apud quem eōdem animō fuit ergā Italiam neque aliud quicquam ēgit quam rēgem armāvit et exercuit adversus Rōmānōs. Quem cum vidēret domesticīs opibus minus esse rōbustum, conciliābat cēterōs rēgēs, adiungēbat
185 bellicōsās nātiōnēs. Dissidēbat ab eō Pergamēnus rēx Eumenēs, Rōmānīs amīcissimus, bellumque inter eōs gerēbātur et marī et terrā; sed utrobīque Eumenēs plūs valēbat propter Rōmānōrum societātem. Quō magis cupiēbat eum Hannibal opprimī: quem sī remōvisset, faci-

īn-sciēns-entis = īncius

aliquem illudere = alicui illudere
Prūsias -ae m: rēx
Bithyniae
Pontus -im: (1) mare quō Dānuvius īnfluit; (2) terrā in orā Pontū sita, Bithynia

rōbustus -a -um (< rōbur) = firmus, validus
dis-sidēre = dissentīre
Pergamēnus -a -um < Pergamum -ī n: civitās Asiae
Eumenēs -is m
utrobique = utrōque locō, utrāque parte

(Hannibal:) "si eum remōverō, faciiliōra mihi cētera erunt"

-undum = -endum

vāsa fictilia

venēnātus -a -um =
venēnum gerēns
serpēs -entis *f* = anguis
fictilis -e = ē terrā tōstā
/coctā factus

classiārī -ōrum *m* =
militēs nāvālēs
ut omnēs concurrant
“sī eum aut cēperitis aut
interfeceritis, magnō
praemiō vōbīs erit (= *m*
magnum praemium
accipiētis)”

cohortātiō -ōnis *f* < *co*-
hortārī = hortārī
(multos)

praeceptum -ī *n* = quod
praeceptum est, impe-
rium

rīsum concitāre = r. ex-
citāre

potius *comp*
potissimum *sup*

nauticus -a -um = nāvālis
cōnsilium = prūdētia
aliās *adv* = aliō tempore

T. Quinctius Flāminīnus:
cōs. annō 198 a. C.

liōra sibi cētera fore arbitrābātur. Ad hunc interficiun- 190
dum tālem iniit ratiōnem:

Classe paucis diēbus erant dēcrētūrī. Superābātur nā-
vium multitūdine: dolō erat pugnandum, cum pār nōn
esset armīs. Imperāvit quam plūrimās venēnātās ser-
pentēs vivās colligī eāsque in vāsa fictilia conicī. Hārum 195
cum effēcisset magnam multitūdinem, diē ipsō quō fac-
tūrus erat nāvāle proelium, classiārīōs convocat iisque
praecipit ‘omnēs ut in ūnam Eumenis rēgis concurrant
nāvem; quem sī aut cēpissent aut interfēcissent, magnō
iīs’ pollicētur ‘praemiō fore.’ Tālī cohortātiōne militum 11
factā, classis ab utrisque in proelium dēdūcitur. Hōrum
in concursū Bithýniī Hannibalis praeceptō ūniversī
nāvem Eumenis adoriuntur. Quōrum vim rēx cum sus-
tinēre nōn posset, fugā salūtem petit. Reliquae Perga-
mēnae nāvēs cum adversārīōs premerent ācrius, repente 205
in eās vāsa fictilia, dē quibus suprā mentiōnem fēcimus,
conicī coepta sunt. Quae iacta initiō rīsum pignantibus
concitārunt, neque quārē id fieret poterat intellegī.
Postquam autem nāvēs suās opplētās cōspexērunt ser-
pentibus, novā rē perterritī, cum quid potissimum vitā- 210
rent nōn vidērent, puppēs vertērunt sēque ad sua castra
nautica rettulērunt. Sīc Hannibal cōnsiliō arma Perga-
mēnōrum superāvit, neque tum solum, sed saepe aliās
pedestribus cōpiīs parī prūdētiā pepulit adversārīōs.

Quae dum in Asiā geruntur, accidit cāsū ut lēgātī 12
Prūsiae Rōmae apud T. Quīntium Flāminīnum cōnsu-

lārem cēnārent, atque ibi dē Hannibale mentiōne factā
ex iis ūnus dīceret ‘eum in Prūsiae rēgnō esse.’ Id pos-
terō diē Flāminīnus senātūi dētulit. Patrēs cōnscrīptī,
220 quī Hannibale vivō numquam sē sine insidiis futūrōs
existimārent, lēgātōs in Bithŷniam mīsērunt, in hīs Flā-
mininum, quī ab rēge peterent ‘nē inimīcissimum suum
sēcum habēret, sibi dēderet.’ Hīs Prūsias negāre
ausus nōn est; illud recūsāvit nē id ā sē fierī postulārent
225 quod adversus iūs hospitū esset: ‘ipsī, sī possent, com-
prehenderent; locum ubi esset facile inventūrōs.’

Hannibal enim ūnō locō sē tenēbat, in castellō quod
eī ā rēge datum erat mūnerī, idque sic aedificārat ut in
omnibus partibus aedificiū exitūs habēret, scilicet ve-
230 rēns nē ūsū venīret quod accidit. Hūc cum lēgātī Rōmā-
nōrum vēnissent ac multitūdine domum eius circumde-
dissent, puer ab iānuā prōspiciēns Hannibalī dīxit ‘plū-
rēs praeter cōnsuētūdinem armātōs appārere.’ Quī im-
perāvit eī ‘ut omnēs forēs aedificiū circumīret ac properē
235 sibi nūntiāret num eōdem modō undique obsidērētur.’
Puer cum celeriter quid esset renūntiāset ‘omnēsque
exitūs occupātōs’ ostendisset, sēnsit id nōn fortuitō fac-
tum, sed sē petī, neque sibi diūtius vītā esse retinen-
dam. Quam nē aliēnō arbitriō dīmitteret, memor prīsti-
240 nārū virtūtū, venēnum quod semper sēcum habēre
cōnsuērat sūmpsīt.

13 Sic vir fortissimus, multis variisque perfūctus labō-
ribus, annō acquiēvit septuāgēsīmō. Quibus cōsulibus

‘patrēs cōnscrīptī’ ap-
pellantur senātōrēs
Rōmānī

suum : Rōmānōrum
sibi : Rōmānis
ut eum dēderet
“nōlī inimīcissimum
nostrum tēcum habēre!
nōbīs dēde (eum)!”
“ipsī, sī potestis, compre-
hendite eum! locum ubi
est facile inveniētis”

mūnerī dare = dōnō
dare, dōnāre
-arat = -āverat

ūsū venīre = evenīre
id quod accidit

puer : servus

cōnsuētūdō-inis f = quod
fieri solet, mōs; plūrēs
praeter c. em : plūrēs
quam solērent

fortuitō adv = forte,
sine cōsiliō

quam nē : nē vītā
arbitrium -in = iūdi-
cium, imperium
dī-mittere = amittere
prīstinus -a -um
= antiquus
cōn-suēscere -ēvisse = ad-
suēscere; -suēvisse = so-
lēre; -suēverat = solēbat
ac-quiēscere -ēvisse
= quietus fieri

T. Pomponius Atticus:
amicus Cicerōnis
[annō 183 a. C.]
eum mortuum esse
Polybius: historicus
Graecus, Rōmae vixit
[annō 182 a. C.]

districtus -a -um = oc-
cupātus (negōtiis);
↔ ōtiōsus
nōn-nihil = haud pau-
lum, aliquid
sermōne : linguā
belli (loc) = in bellō
gesta = rēs gestae
memoriae prōdere =
memoriae trādere

doctor -ōris *m* = qui
docet, magister
tempus est nōs (: mē)
finem facere

con-cipere = accipere
(in sē, in animum)
ex-imere -ēmisce
-ēptum = adimere

in-numerābilis -e = qui
numerārī nōn potest

per-agrāre = pererrāre
Scipionī quaerentī
castra mētārī = finēs
castris dēsīgnāre,
castra locāre
ad hoc = praetereā

interierit, nōn convenit. Namque Atticus M. Claudiō
Mārcello Q. Fabiō Labeōne cōsulibus mortuum in *An-* 245
nālī suō scrīptum relīquit, at Polybius L. Aemiliō Paulō
Cn. Baebiō Tāmphilō.

Atque hic tantus vir tantisque bellis districtus nōn-
nihil temporis tribuit litteris. Namque aliquot eius libri
sunt, Graecō sermōne cōfecti. Huius bellī gesta multī 250
memoriae prōdidērunt, sed ex hīs duo quī cum eō in
castris fuērunt simulque vīxērunt quamdiū fortūna
passa est, Silēnus et Sōsilus Lacedaemonius. Atque hōc
Sōsilō Hannibal litterārum Graecārum ūsus est doctōre.

Sed nōs tempus est huius libri facere finem. 255

SCIPIO ET HANNIBAL

[*Ex T. Livī librī XXXV Periochā*]

P. Scipio Africānus, lēgātus ad Antiochum missus,
Ephesī cum Hannibale, quī sē Antiochō adiūn_xerat,
collocūtus est, ut (sī fierī posset) metum eī, quem ex po- 260
pulō Rōmānō concēperat, eximeret.

Inter alia cum quaereret ab Hannibale ‘quem fuisse
māximum imperātōrem crēderet?’ Hannibal respondit
‘Alexandrum Macedonum rēgem, quod parvā manū in-
numerābilēs exercitūs fūdisset, quodque ultimās ōrās, 265
quās vīsere suprā spem hūmānam esset, peragrāsset.’

Quaerentī deinde ‘quem secundum pōneret?’ ‘Pyr-
rhum’ inquit, ‘castra mētārī prīmum docuisse, ad hoc

nēminem loca ēlegantius cēpisse, praesidia disposuisse.’

270 Exsequenti ‘quem tertium dūceret?’ ‘sēmet ipsum’
dixit.

Rīdēns Scīpiō “Quidnam tū dīcerēs” inquit “sī mē
vīcissēs?”

“Tunc vērō mē” inquit “et ante Alexandrum et ante
275 Pyrrhum et ante aliōs posuissem!”

GRAMMATICA LATINA

Dē verbīs contractīs

Ex themate perfectū nōnnumquam excidit -v|- ante -is- et -er-/
-ēr-.

280 (1) -āv|-is- contrahitur in -ās-; -īv|-is- in -iis- et -īs-; -ōv|-is- in
-ōs-; -ēv|-is- in -ēs-:

amāsse = amāvisse

audiisse/-isse = audīvisse

amāstī = amāvistī

audīstī/-istī = audīvistī

amāssēt = amāvisset

audiisset/-isset = audīvisset

285 nōsse = nōvisse

cōnsuēsse = cōnsuēvisse

nōstī = nōvistī

cōnsuēstī = cōnsuēvistī

nōsset = nōvisset

cōnsuēsset = cōnsuēvisset

(2) -āv|er|-āv|ēr- contrahitur in -ār-; -īv|er- in -ier-; -īv|ēr- in
-iēr-; -ōv|er|-ōv|ēr- in -ōr-; -ēv|er|-ēv|ēr- in -ēr-:

290 amārat = amāverat

audierat = audīverat

amārit = amāverit

audierit = audīverit

amārunť = amāvērunť

audiērunt = audīvērunť

nōrat = nōverat

cōnsuērat = cōnsuēverat

nōrit = nōverit

cōnsuērit = cōnsuēverit

295 nōrunť = nōvērunť

cōnsuērunť = cōnsuēvērunť

ēlegāns -antis = quī arte
urbānā placet, decēns
ex-sequi = pergere
dūcere = existimāre

ex-cidere < ex + cadere

-āvis- > -ās-
-īvis- > -iis-/-īs-
-ōvis- > -ōs-
-ēvis- > -ēs-

-āvēr- > -ār-
-īvēr- > -ier-
-īvēr- > -iēr-
-ōvēr- > -ōr-
-ēvēr- > -ēr-

PENSVM A

Dē praepositionībūs

Annō ab urb- condit- CCLXI, post rēg- exāct- xvii, Corioli
oppidum Volscōrum captum est ā Cn. Mārci-, quī cum mī-

Vocābula nova:

nātiō
 hērēditās
 suspiciō
 puerulus
 obitus
 dētrīmentum
 vīsus
 facultās
 bīdūm
 dīlēctus
 corōna
 vectīgal
 adversārius
 avāritia
 amphora
 plumbum
 prōpatulum
 serpēns
 classiārius
 cohortātiō
 praeceptum
 patrēs cōscripti
 cōsuētūdō
 arbitrium
 doctor
 excellēns
 exter
 imprūdēns
 foederātus
 aēneus
 īnciēns
 rōbustus
 venēnātus
 fictilis
 nauticus
 prīstinus

lit- dēlēct- per patent- port- in oppid- irrūpit et propter h-
 fact- Coriolānus vocātus est. Ille vērō, etsī bene prō patri-
 pugnāverat, ā cīv- in exsili- pulsus ad ips- Volsc- cōnfūgit
 eōsque contrā Rōmān- concitāvit. Exercitum adversus patri-
 dūxit et castra posuit prope Rōm- iūxtā vi- Appi-. Lēgātī ad
 e- Rōm- (ex urb- Rōm-) dē pāc- missī sine respōns- rever-
 tērunt. Postrēmō māter et uxor eius, quae Rōm- relictæ
 erant, cum duōbus parv- fili- ad castr- vēnērunt. Coriolā-
 nus, cum mātrem suam inter uxōr- et fili- stantem cōspēxis-
 set, intrā vāll- eōs recēpit. Ob amōr- ergā māt- et coniug- et
 liber- su- Coriolānus īram in patri- oblītus est; nēmō prae-
 mulier- animum viri frangere potuit.

Contrāria: ex urb- et — urb-; ā vill- et — vill-; cum equ-
 et — equ-; ante templ- et — templ-; contrā patri- et —
 patri-; extrā moen- et — moen-; procul — oppid- et —
 oppid-; suprā cael- et — cael-; citrā fluvī- et — fluvī-; super
 terr- et — terr-.

PENSVM B

In librō suō dē — ducibus — gentium Cornēlius Nepōs dīcit
 'populum Rōmānum cēterās — [= gentēs] fortitudīne —.'

Hannibal, — [= postquam] expugnāvit Saguntum, civitā-
 tem — [< foedus], Alpēs, quae Galliam ab Italiā —, trānsiit
 et identidem cum Rōmānīs manum — eōsque — [= dēvicit].
 Nihilō — ā Scīpiōne victus est, cum patriae — [= opēs]
 exhaustae essent. Domī Hannibal novīs — pecūniam compa-
 rāvit, quae Rōmānīs — [= solvenda] erat. Cum dēposcerē-
 tur, in Syriam profūgit, atque bona eius — sunt. Inde in
 Crētā vēnit, ut — [= reputāret] quid ageret. Crētēnsibus
 avāris sic — dedit: — fictilēs — complēvit, summīs aurō
 opertūs, et aurum suum in statuās — [= aereās] abdidit. Tum
 ad Prūsiam vēnit, quī — [= dissentīebat] ā rēge Eumene et
 saepe cum eō — erat et marī et terrā; sed — Eumenēs — [=
 validior] erat. Hannibal eum dolō vicit, cum venēnātās — in
 vāsa — abditās in nāvēs eius coniēcisset. Nec tum solum, sed

saepe — Hannibal — [= hostēs] pepulit. Dēnique ā Rōmānīs circumventus venēnum, quod semper sēcum ferre — [= solēbat], sūmpsit, nē — Rōmānōrum perīret.

Senātōrēs ‘patrēs —’ vocantur. — est quod hērēdī lēgātur. Īnfāns quī nōndum ambulāre didicit manibus et genibus —. Stēllae — sunt [= numerārī nōn possunt]. Ovidius est poēta — et urbānus.

Synōnyma: mors et —; damnum et —; duo diēs et —; imperium et —; mōs et —; magister et —; antīquus et —; negāre et —; egēre et —; īnsidiās parāre et —; ēvenīre et — venīre; adimere et —; pererrāre et —; forte et —; haud paulum et —.

Contrāria: fidēs et —; sciēns et —; ōtiōsus et —; firmāre et —.

PENSVM C

Quam ob rem Hannibal victus est?

Quō Hannibal ex patriā profūgit?

Quā poenā Poenī eum profugum affēcērunt?

Quid Hannibal rēgī Antiochō suādēbat?

Num Antiochus cōsiliīs eius pārui?

Quārē Hannibal ē Syriā in Crētā vēnit?

Quōmodo pecūniam suam ā Crētēnsibus cōservāvit?

Quō Hannibal ē Crētā sē contulit?

Quōcum rēx Prūsiās bellum gerēbat?

Quōmodo Hannibal classem Eumenis pepulit?

Quōmodo Rōmānī Hannibalem in Bīthyniā repperērunt?

Num Prūsiās Hannibalem Rōmānīs dēdidit?

Quāle erat castellum Hannibalis?

Quōmodo Hannibal comperit sē ā Rōmānīs petī?

Num Hannibal vīvus captus est ā Flāmininō?

Quem Hannibal māximum imperātōrem dūcēbat?

districtus
innumerābilis
ēlegāns
īnfītiārī
antecēdere
congrēdī
debilitāre
indigēre
sufficere
comprobāre
sēiungere
concidere
repere
cōserere
prōfligāre
verba dare
obducere
dēligāre
dispālārī
ēnumerāre
īnsidiārī
pendere
pūblicāre
cōsiderāre
prōvidere
dissidere
ūsū venire
cōsuescere
acquiescere
concupere
eximere
peragrāre
mētārī
excidere
quotiescumque
utpote
posteāquam
eā
hāc
impraesentiārum
setius
utrobique
potissimum
aliās
fortuūō
nōnnihil

Philippus V, rēx
Macedoniae

GRAECIA LIBERATA

[*Ex T. Livō 'Ab urbe conditā' librīs XXXI–XLV*]

Philippus

[*Ex librō XXXI:*]

5 Annō quīngentēsīmō quīnquāgēsīmō prīmō ab urbe
conditā, P. Sulpiciō Galbā C. Aurēliō cōsulibus, bel-
5 lum cum rēge Philippō initum est, paucīs mēnsibus
post pācem Carthāginiēnsibus datam.

[*Ex Periochā librī XXXI:*]

Id bellum P. Sulpiciō cōs. mandātum est, quī exerci-
tū in Macedoniam ductō equestribus proeliūs prosperē
10 cum Philippō pugnāvit.

[*Ex Periochā librī XXXII:*]

T. Quīnctius Flāminīnus cōs. adversus Philippum fē-
liciter pugnāvit in faucibus Ēpirī fugātumque coēgit in
rēgnum revertī. Thessaliam, quae est vicīna Macedo-
15 niae, sociūs Aetōlīs, vexāvit. Achaeī in amīcitiam receptī
sunt.

quīnquāgēsīmus -a -um
= L (50.)
[annō 200 a. C.]

[annō 198 a. C.]

Aetōlī -ōrum *n*: incolae
Aetōliae
vexāre = identidem
aggredi, vāstāre
Achaeī -ōrum *m*: incolae
Achāiae

[annō 197 a. C.]

Cynoscephalae -ārum *f*:
collēs in Thessaliāsigna cōn-ferre = proe-
lium committerein diēs *v*: vdiērum
supplicātiō -ōnis *f*: diēs
fēstus quō populus ad
omnia templa dīs grā-
tias agitBellōna -ae *f*: Mārtis
soror, dea bellī, cuius
aedēs in campō Mārtiō
(: extrā pōmērium) sita
estmōre = ex mōre
māiōrēs -um *m* ↔ posterihībernāre = in hībernīs
esse
Elatēa: civitās in mediā
Graeciā sita
in hās lēgēs = hīs lēgibus
(: condiōnibus)Isthmia -ōrum *n*: lūdī quī
alterō quōque annō in
Isthmō celebrantur
trāns-fuga -ae *m*
= perfuga[*Ex Periochā librī XXXIII:*]T. Quīnctius Flāminīnus prōcōs. cum Philippō ad
Cynoscephalās in Thessaliā aciē victō dēbellāvit.[*Ex librō XXXIII:*]

20

Exitū fermē annī litterae ā T. Quīnctiō vērunt 'sē 24
signīs collātīs cum rēge Philippō in Thessaliā pugnāsse,
hostium exercitum fūsum fugātumque.' Hae litterae
prius in senātū ā M. Sergiō praetōre, deinde ex auctōri-
tāte patrum in cōntiōne sunt recitātae, et ob rēs pros- 25
perē gestās in diēs quīnque supplicātiōnēs dēcrētae.

Brevī post lēgātī et ab T. Quīnctiō et ab rēge Philippō
vērunt. Macedonēs dēductī extrā urbem in villam
pūblicam ibique iīs ad aedem Bellōnae senātus datus.
Ibi haud multa verba facta, cum Macedonēs 'quodcum- 30
que senātus cēnuisset id rēgem factūrum esse' dīce-
rent. Decem lēgātī mōre māiōrum, quōrum ex cōnsiliō
T. Quīnctius imperātor lēgēs pācis Philippō daret, dē-
crētī.

Hībernābat eō tempore Elatēae T. Quīnctius. Eō de- 27
cem lēgātī ab Rōmā vērunt, quōrum ex cōnsiliō pāx 30
data Philippō in hās lēgēs est: 'ut omnēs Graecōrum
civitātēs, quae in Eurōpā quaeque in Asiā essent, liber-
tātem ac suās habērent lēgēs; quae eārum sub diciōne
Philippī fuissent, praesidia ex iīs Philippus dēduceret 40
vacuāsque trāderet Rōmānīs ante Isthmiōrum tempus;
captīvōs trānsfugāsque redderet Rōmānīs, et nāvēs om-
nēs tēctās trāderet praeter quīnque; nē plūs quīnque

mīlia armātōrum habēret nēve elephantum ūllum; bel-
 45 lum extrā Macedoniae finēs nē iniussū senātūs gereret;
 mille talenta daret populō Rōmānō.’ In haec obsidēs
 acceptī, inter quōs Dēmētrius, Philippī filius.

31 Ab Elatēā profectus Quīnctius Anticyram cum decem
 32 lēgātīs, inde Corinthum trāiēcīt. Isthmiōrum lūdīcrum
 50 aderat, semper frequēns cum propter spectāculī stu-
 dium, tum quia Graeciae is mercātus erat; tum vērō nōn
 ad solitōs modo ūsūs undique convēnerant, sed expec-
 tātiōne ērēctī, quī deinde status futūrus Graeciae, quae
 sua fortūna esset?

55 Ad spectāculum cōnsēderant, et praecō cum tubi-
 cine, ut mōs est, in mediam āream prōcessit et tubā
 silentiō factō ita prōnūntiat: “Senātus Rōmānus et T.
 Quīnctius imperātor, Philippō rēge Macedonibusque
 dēvictīs, liberōs, immūnēs, suis lēgibus esse iubet Co-
 60 rinthiōs, Phōcēnsēs, Locrēnsēsque omnēs et īnsulam
 Euboeam et Magnētas, Thessalōs, Perrhaebōs, Achaeōs
 Phthiōtās.” Percēnsuerat omnēs gentēs quae sub dici-
 ōne Philippī rēgis fuerant.

Auditā vōce praecōnis māius gaudium fuit quam
 65 quod ūniversum hominēs acciperent. Vix satis crēdere
 sē quisque audīsse, et aliī aliōs intuērī mīrābundī velut
 ad somnī vānam speciem. Revocātus praecō, cum ūnus-
 quisque nōn audīre modo, sed vidēre libertātis suae
 nūntium avēret, iterum prōnūntiāvit eadem. Tum ab
 70 certō iam gaudiō tantus cum clāmōre plausus est ortus

in haec : ut haec (hae
 condiōnēs) servā-
 rentur

[annō 196 a. C.]

mercātus -ūs *m* = locus
 quō mercātōrēs con-
 veniunt
 exspectātiōne ērēctī: cu-
 pidē exspectantēs
 quī status Graeciae futū-
 rus esset, quae sua for-
 tūna futūra esset

ārea -ae *f* = spatium
 apertum
 prō-nūntiāre = pūblicē
 nūntiāre

immūnis = vectigālibus
 immūnis
 Phōcēnsēs, Locrēnsēs,
 Magnētēs (*acc* -as),
 Phthiōtae < Phōcis,
 Locris, Magnēsia,
 Phthiōtis
 per-cēnsēre = enumerāre

acciperent : animīs
 capere possent
 vix crēdit quisque sē satis
 (bene) audīsse
 intuērī : intuentur
 mīrābundus -a -um
 = mirāns
 ūnus-quisque (: singulī)
 avēre = valdē cupere

re-petere = iterāre

raptim = celeriter

prae-occupāre
 sēnsus -ūs *m* < sentire
 voluptās -ātis *f* = quod
 dēlectat, rēs iūcunda
 (↔ dolor)
 tendere : *tendant*
ita ut... haud procul ā
 periculō fuerit
turbā hominum... cupi-
 entium
 tantum-modo = tantum

laetitiā effundere
 : valdē laetārī

impēnsa -ae *f* = pecūnia
 quae penditur

vicinitās -ātis *f* < vicīnus;
 propinquae *v. is* : vicīnus
 nēquod = nēūllum

ut ubique

[annō 195 a. C.]

pācāre = adpācem cōgere,
 subigere

Nabis -idis *m*

-iit = -iit

totiēsque repetitus, ut facile appārēret nihil omnium
 bonōrum multitudinī grātius quam libertātem esse. Lū-
 dicrum deinde ita raptim perāctum est ut nūllūs nec
 animī nec oculī spectāculō intentī essent — adeō ūnum
 gaudium praeoccupāverat omnium aliārum sēnsu vo- 75
 luptātum.

Lūdīs vērō dīmīssīs cursū prope omnēs tendere ad 33
 imperātōrem Rōmānum, ut, ruento turbā in ūnum
 adire contingere dextram cupientium, corōnās iacien-
 tium, haud procul periculō fuerit! Nec praesēns tan- 80
 tummodo effūsa est laetitia, sed per multōs diēs grātis et
 cōgitātiōnibus et sermōnibus renovāta: ‘esse aliquam in
 terrīs gentem quae suā impēnsā, suō labōre ac periculō
 bella gerat prō libertāte aliōrum! nec hoc finitimīs aut
 propinquae vicīnitātis hominibus aut terrīs continenti- 85
 bus iūctīs praestet, sed maria traīciat, nē quod tōtō
 orbe terrārum iniūstum imperium sit, ubique iūs, fās,
 lēx potentissima sint! Ūnā vōce praecōnis liberātās om-
 nēs Graeciae atque Asiae urbēs!’

Hunc finem bellum cum Philippō habuit. 35

[*Ex Periochā librī XXXIV:*]

M. Porcius Catō, in Hispāniam profectus, bellō cite-
 riōrem Hispāniam pācāvit.

T. Quīntius Flāminīnus bellum adversus Lacedae-
 moniōs et tyrannum eōrum Nabidem prosperē gestum, 95
 datā hīs pāce liberātisque Argīs, quī sub diciōne tyrannī
 erant, finiit.

Triumphus Flāminianī

[Ex librō XXXIV:]

48 Vēris initiō Corinthum, conventū ēdictō, vēnit. Ibi
omnium cīvitātum lēgatiōnēs in cōtiōnis modum cir-
cumfūsās est allocūtus, ōrsus ab initā primum Rōmānīs
amicitiā cum Graecōrum gente et imperātōrum quī ante
sē in Macedoniā fuissent suisque rēbus gestīs. Subiēcit
105 ‘proficiscī sibi in Italiam atque omnem exercitum
dēportāre in animō esse.’

50 Nōndum conventus dīmissus erat, cum respiciunt
praesidium ab Acrocorinthō dēscendēns prōtinus dūcī
ad portam atque abire. Quōrum agmen imperātor secū-
110 tus — prōsequentibus cūctis ‘servātōrem’ ‘liberātō-
rem’que acclāmantibus — eādē quā vēnerat viā Elatē-
52 am rediit. Per Ēpirum Ōricum, unde erat trāiectūrus,
vēnit. Ab Ōricō cōpiae omnēs Brundisium trānsportā-
tae. Inde per tōtam Italiam ad urbem prope triumphan-
115 tēs vēnērunt. Postquam Rōmam ventum est, senātus
extrā urbem Quīntiō ad rēs gestās ēdisserendās datus
est, triumphusque meritis ab libentibus dēcrētus.

Trīduum triumphāvit. Diē primō arma, tēla signaque
aerea et marmorea trānstulit; secundō aurum argentum-
120 que factum īfectumque et signātum (aurī pondō fuit
trīa mīlia septingenta quattuordecim). Tertiō diē corō-
nae aureae, dōna cīvitātum, trālātae centum quattuor-
decim; et hostiae ductae et ante currum multī nōbilēs
captīvī obsidēsque, inter quōs Dēmētrius, rēgis Philippī

[annō 194 a. C.]
conventus -ūs *m* (< con-
venire) = concilium

et ab rēbus gestīs imperā-
tōrum...
sub-icere = adicere

sibi in animō esse...

dē-portāre = abducere
(Rōmam)

Acrocorinthus -ī *f*: arx
Corinthi

prō-sequi = sequi (pro-
ficiscentem)
servātor -ōris *m* = quī
servat
ac-clāmāre < ad-
Ōricum -ī *n*: cīvitās Ēpirī
maritima
trāns-portāre = traicere

extrā urbem: imperātōrī
nōn licet urbem intrāre
ante triumphum
ē-disserere = expōnere,
nārrāre

trīduum -ī *n* = trēs diēs

trāns-ferre = in triumphō
ferre
īn-fectum ↔ factum
signāre = signō impri-
mere; s. ātum : ex quō
nummī factī sunt
trāns-ferre -tulisse trāns-
/trā-lātum

Armenēs -ism

ut exercitū dēportātō :
quia exercitus dēpor-
tātus erat

[annō 192 a. C.]

Chalcis -idis *f*: caput
Euboeae

Chalcidēnsis -e < Chalcis

(tempus) trādūcere =
cōsumere, terere
[annō 191 a. C.]Lārīsa -ae *f*, Crannōn
-ōnis *f*: civitatēs
Thessaliae

porrō ↔ retrō

Aetōh convēnissent

filius, fuit et Armenēs, Nabidis tyrannī filius, Lacedae- 125
monius. Ipse deinde Quīnctius in urbem est invectus.
Secūtī currum milītēs frequentēs, ut exercitū omnī ex
prōvinciā dēportātō.

Antiochus[*Ex Periochā librī XXXV:*]

130

Aetōlī ab amīcitiā populī Rōmānī dēfēcērunt. Cum
quibus societāte iūctā, Antiochus, Syriae rēx, cum bel-
lum Graeciae intulisset, complūrēs urbēs occupāvit, in-
ter quās Chalcidem et tōtam Euboeam.

[*Ex librō XXXVI:*]

135

Rēx Chalcidem profectus, amōre captus virginis Chal- 11
cidēnsis, tamquam in mediā pāce nūptiās celebrābat, et
reliquum hiemis, omissā omnium rerum cūrā, in con-
viviīs et vīnum sequentibus voluptātibus trādūxit.

Prīncipiō vēris M'. Acilius cōsul, cum vīgintī mīli- 14
bus peditum, duōbus mīlibus equitum, quīndecim ele-
phantīs marī trāiectō, Lārīsam est profectus. Paucōs Lā-
rīsae morātus diēs, Crannōnem est prōgressus. Dūcere
tum porrō in sinum Māliacum coepit.

Cum haec agēbantur, Chalcide erat Antiochus. Tum 15
nūntiōs in Aetōliam mīsīt 'ut omnī contractā iuventūte
convenīrent Lamiam', et ipse eō decem mīlia ferē pedi-
tum et equitēs quīngentōs dūxit. Quō cum aliquantō
pauciōrēs quam umquam anteā convēnissent, intrā sal-
tum Thermopylārū sēsē recēpit. 150

Id iugum, sicut Appenninī dorsō Italia dīviditur, ita
 mediam Graeciam dirimit. Ante saltum Thermopylā-
 rum in septentrionem versa Ēpīrus et Perrhaebia et
 Magnēsia et Thessalia est et Phthiōtae Achaeī et sinus
 155 Māliacus. Intrā faucēs ad merīdiem vergunt Aetōliae
 pars māior et Acarnānia et cum Locride Phōcis et Boeō-
 tia adiūnctaque īnsula Euboea et, excurrente in altum
 velut prōmunturiō, Attica terra et sita ab tergō Pelopon-
 nēsus. Extrēmōs ad orientem montēs Oetam vocant,
 160 quōrum quod altissimum est Callidromon appellātur,
 in cuius valle ad Māliacum sinum vergente iter est nōn
 lātius quam sexāgintā passūs. Haec ūna mīlītāris via est
 quā trādūcī exercitūs, sī nōn prohibeantur, possint.
 Ideō ‘Pylae’, et ab aliīs, quia calidae aquae in ipsīs fauci-
 165 bus sunt, ‘Thermopylae’ locus appellātur, nōbilis Lace-
 daemoniōrum adversus Persās morte magis memorābili
 quam pugnā.
 16 Haudquāquam parī tum animō Antiochus, intrā ‘por-
 tās’ locī eius castrīs positīs, cum duplicī vāllō fossāque
 170 et mūrō etiam permūniisset omnia, satis fidēs num-
 quam eā viam Rōmānum exercitum factūrum, Aetōlōs
 ad Hēraclēam praesidiō obtinendam (quae ante ipsās
 faucēs posita est) mittit. Cōsul in ipsīs faucibus prope
 fontēs calidārum aquārum adversus rēgem posuit cas-
 175 tra.

Antiochum timor incessit nē quās per imminentia
 iuga callēs inveniret ad trāsitum Rōmānus; nam Lace-

(montis) iugum/dorsum
 = mōns longus
 dir-imere -ēmisce
 -ēptum = dīvidere
 septentrīō -ōnis *m*
 = septentrīōnēs

Locris -idis *f*
 Phōcis -idis *f*
 excurrente : ēminente

Callidromon -ī *n*

iter : via

pylai *Graecē* = porta
 thermós *Graecē* = calidus
 CCC Lacedaemoniū ad
 Thermopylās relictī,
 dum Persis fortiter re-
 sistunt, dolō circum-
 ventī caesi sunt annō
 480 a. C.
 parī (: simili) animō
 (ac Lacedaemoniū)

per-mūnīre = bene
 mūnīre

viam facere : iter facere

Hēraclēa -ae *f* : oppidum

posita = sita

fōns fontis *m* = aqua
 ē terrā ērumpēns

nē quās (: aliquās) callēs

callis -is *f* = via angusta
 difficilis

circu-īre = circumīre

vertex -icis *m* = pars

summa, culmen

nē quā = nē quā (aliquā)

viā

in-sidere -sēdisse

-sessum: (locum) ī.

= occupāre

(cōss. annō 195 a. C.)

paucīs *verbis*

arma tēlaque

artus -a -um = cōnfertus,

angustus

Macedonēs: milītēs

Macedonum modō

instrūcti

aditum temptāre = adire

temptāre

vīs = multitūdō

locō = ē locō

nī = nisi

M. Porcius Catō

crēdere: crēdunt

subsidiū -ī *n* = milītēs

quī auxiliō veniunt,

auxiliū; subsidiō (*dat*)

= ad subsidiū

daemoniōs quondam ita ā Persis circuitōs fāma erat.

Itaque nūntium Hēraclēam ad Aetōlōs mittit 'ut verticēs
circā montium occupārent obsidērentque, nē quā 180
trānsire Rōmānī possent.'

Cōsul, postquam īnssesa superiōra loca ab Aetōlis 17
vīdit, M. Porcium Catōnem et L. Valerium Flaccum,
cōsulārēs lēgātōs, ad castella Aetōlōrum mittit. Ipse,
priusquam ad hostēs cōpiās admovēret, vocātōs in cōn- 185
tione mīlītēs paucīs est allocūtus. Ab hāc cōntione 18
dīmīssī mīlītēs, priusquam corpora cūrārent, arma tēla
parant. Lūce primā īnstruit aciem cōsul, artā fronte,
ad nātūrā et angustias locī. Rēx, postquam signa hos-
tium cōspexit, et ipse cōpiās ēdūcit. 190

Macedonēs prō vāllō locatī primō facile sustinēbant
Rōmānōs temptantēs ab omnī parte aditūs; deinde, ut
māior nec iam toleranda vīs hostium īferēbat sē, pulsī
locō intrā mūnimenta concessērunt. Inde ex vāllō prope
alterum vāllum, hastis prae sē obiectis, fēcērunt. Multī 195
temere subeuntēs vāllum trānsfixī sunt, et aut recessis-
sent aut plūrēs cecidissent, nī M. Porcius ab iugō Calli-
dromī, dēiectis inde Aetōlis et magnā ex parte caesis
(incautōs enim et plērōsque sōpītōs oppresserat), super
imminentem castris collem appāruisset. Macedonēs 19
quīque alii in castris rēgiis erant primō, dum procul
nihil aliud quam turba et agmen appārēbat, Aetōlōs
crēdere subsidiō venīre; cēterum, ut primum signa et
arma ex propinquō cognita errōrem aperuērunt, tantus

205 repente pavor omnēs cēpit ut abiectīs armīs fugerent!

Rēx cum perexiguā manū sēmiermīum mīlītum Chalcidem sē recēpit; sub adventum cōsulis ā Chalcide profectus Ephesum trāsmīsīt. Cōsulī Chalcidem venientī portae patuērunt. Et cēterae urbēs in Euboeā sine

210 certāmine trāditae, paucōsque post diēs exercitus Thermopylās reductus. Inde cōsul M. Catōnem, per quem quae gesta essent senātus populusque Rōmānus haud dubiō auctōre scīret, Rōmam mīsīt.

22 Acilius cōsul castra ab Thermopylīs ad Hēraclēam
215 mōvit, eōque ipsō diē, ut situm nōsceret urbīs, ab omnī parte equō moenia est circumvectus. Hēraclēa sita est in rādīcibus Oetae montis, ipsa in campō, arcem imminentem locō altō et undique praecipitū habet. Contemplātus omnia quae nōscenda erant, quattuor simul locīs
220 aggredī urbem cōstituit.

23 Et Rōmānī quidem operibus magis quam armīs urbem oppugnābant. Aetōlī contrā armīs sē tuēbantur; nam armātī frequentēs ērumpēbant. Hoc prīmīs diēbus, dum integrae vīrēs erant, et frequentēs et impigrē fēcērunt, in diēs deinde pauciōrēs et sēgnius. Per quattuor
225 et vīgintī diēs, ita ut nūllum tempus vacuum dīmīcātīōne esset, adversus quattuor ē partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurnō continuātus labor est.

Cum fatīgātōs iam Aetōlōs scīret cōsul, tāle cōsiliū init: cum nocte mediā intermīsisset oppugnātīōnem, quārtā vigiliā rūrsus ab tribus partibus summā vī

per-exiguus -a -um
sēmi-ermis -e = nec
armātus nec inermis

trāns-mittere = trāicere

ad Thermopylās

per quem...scīret = ut
per eum...scīret

rādix
-icis f

rādix montis: infimus
mōns
(locus) praeceps = arduus
contemplāri = intuēri,
īnspicere

diurnus -a -um

↔ nocturnus

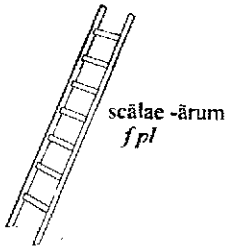
continuāre = continuum
facere; nocturnus labor
diurnō labōri c.ātus est
= diēs noctēsque labor
c.ātus est

inter-mittere ↔ con-
tinuāre

IVvigilia: IXhōra noctis

ūnā : quārtā parte
Ti. Semprōnium *Longum*
lēgātum (cōs. annō 194
a. C.)

quī oppugnārent : quī
oppugnātūr erant
di-lūcēscere = illūcēscere

pācis petendae ōrātōrēs
= ōrātōrēs quī pācem
peterent

[annō 190 a. C.]

L. Aemilius Rēgillus

Myonnēsus -ī m: prō-
munturium Asiae

aggressus, ab ūnā Ti. Semprōnium tenēre intentōs mīli-
tēs signumque exspectāre iussit. Aetōlī ad strepitum
pugnantium in tenebrīs currunt. Pars ūna neque dēfen-
ditur neque oppugnātur — sed quī oppugnārent intentī 235
signum exspectābant; dēfēnsor nēmō aderat. Iam dīlū-
cēscēbat, cum signum cōsul dedit — et sine ūllō certā-
mine scālīs integrōs mūrōs trāscendēre! Undique Ae-
tōlī, dēsertīs statiōnibus, in arcem fugiunt.

Nōn tulēre quī in arce erant Aetōlī impetum ab urbe 240
Rōmānōrum, frāctīs iam animīs et nullā ibi praeparātā
rē ad obsidiōnem diūtius tolerandam. Itaque ad prī-
mum impetum abiectīs armīs dēdidērunt sēsē.

Hēraclēa capta frēgit tandem animōs Aetōlōrum, et 27
paucōs post diēs pācis petendae ōrātōrēs ad cōsulem 245
mīsērunt.

Bellum quod cum Antiochō rēge in Graeciā gestum 35
est ā M'. Aciliō cōsule hunc finem habuit.

Exitū annī comitia Rōmae habita, quibus creatī sunt 45
cōsulēs L. Cornēlius Scīpiō et C. Laelius. 250
[Ex *Periochā librī XXXVII*:]

L. Cornēlius Scīpiō cōs. — lēgātō P. Scīpiōne Āfri-
cānō frātre — profectus ad bellum adversus Antiochum
rēgem gerendum, prīmus omnium Rōmānōrum ducum
in Asiam trāiēcit. 255

Rēgillus adversus rēgiā classem Antiochī fēliciter
pugnāvit ad Myonnēsum, Rhodiūs iuvantibus.

Victō deinde Antiochō ab L. Cornēliō Scīpiōne —

adiuvante Eumene, rēge Pergamī — pāx data est eā
 260 condiōne ‘ut omnibus prōvinciīs citrā Taurum mon-
 tem cēderet.’ L. Cornēlius Scīpiō, quī cum Antiochō
 dēbellāverat, cognōmine frātrī exaequātus ‘Asiāticus’
 appellātus. Eumenis, quō iuvante Antiochus victus
 erat, rēgnum ampliātum. Rhodiīs quoque, quī et ipsī
 265 iūverant, quaedam civitātēs concessae.

L. Aemilius Rēgillus, quī praefectōs classis Antiochī
 nāvālī proeliō dēvicerat, nāvālem triumphum dēdūxit.
 M’. Acilius Glabriō dē Antiochō, quem Graeciā expule-
 rat, et dē Aetōlīs triumphāvit.

270 [*Ex Periochā librī XXXVIII*]

L. Scīpiō Asiāticus, frāter Āfricānī, peculātūs accūsā-
 tus damnātusque cum in vincula et carcerem dūcerētur,
 Tib. Semprōnius Gracchus tr. pl., quī antea Scīpiōni-
 bus inimicus fuerat, intercessit, et ob id beneficium
 275 Āfricānī filiā dūxit.

Perseus victus

[*Ex Periochā librī XL:*]

Rēgnum Macedoniae, mortuō Philippō, ad Perseum
 vēnit.

280 [*Ex Periochā librī XLII:*]

Eumenēs, Asiae rēx, in senātū dē Perseō, Macedo-
 niae rēge, questus est, cuius iniūriae in populum Rōmā-
 num referuntur. Ob quās bellō eī indictō, P. Licinius
 Crassus cōs., cui mandātum erat, in Macedoniam

ex omnibus prōvinciīs

ex-aequāre = aequāre

ampliāre = amplificāre

(rem alicui) con-cēdere =
 (sponte) dare, tribuere
 (id quod poscitur)

peculātūs -ūs *m* = fūrtum
 pecūniae publicae

tr. pl. = tribūnus plēbis
 (qui lēgī/iudiciō *inter-*
cēdere potest)

inter-cēdere = vetāre
 (lēgem/iudiciū)
 uxōrem dūxit
 filiā: Cornēliam

Perseus -ī *m*, Philippī
 filius, rēx Macedoniae
 annīs 179–168 a. C.

querī questum

referuntur (: narrantur)
 in *Livī* librō XLII
 [annō 171 a. C.]

expeditiō -ōnis *f* = bel-
lum in hostium finēs
illātum

Cotys -yis *m* (*acc-ym*)
ēventus -ūs *m* = exitus

lis litis *f* = certāmen dē
iūre

continet *Livii liber XLIII*

[annō 169 a. C.]
in-vius -a -um = sine viā,
difficilis trānsitū

[annō 168 a. C.]

vicit : ad *Pydnam*
oppidum

quam : postquam
Amphipolis -is *f* (*acc-im*)
Q. Fabiō Māximō Aemili-
ānō (cōs. annō 145 a. C.)
Q. Caecilīō Metellō (cōs.
annō 143 a. C.)

deinceps = deinde

Perseus -i *m*, *acc-a*

trānsiit, levibusque expeditiōnibus, equestribus proe- 285
liūs, in Thessaliā cum Perseō, quem Cotys, rēx Thrā-
ciae, adiuvābat, parum prosperō ēventū pugnāvit.

Inter Masinissam et Carthāginiēnsēs dē agrō fuit lis.
[*Ex Periochā librī XLIII:*]

Rēs ā Perseō rēge in Thrāciā prosperē gestās continet, 290
victis Dardanīs et Illyricō, cuius rēx erat Gentius.

[*Ex Periochā librī XLIV:*]

Q. Mārcius Philippus per inviōs saltūs penetrāvit
Macedoniam et complūrēs urbēs occupāvit.

Cum id bellum L. Aemiliō Paulō, sequentis annī 295
cōs., mandātum esset, Paulus in Macedoniam profectus
Perseum vicit tōtamque Macedoniam in potestātem Rō-
mānōrum redēgit. Gentius quoque, rēx Illyriōrum,
cum rebellāset, ā L. Aniciō praetōre victus vēnit in
dēditionem. 300

[*Ex librō XLIV:*]

Tertiō diē Perseus quam pugnātum erat Amphipolim 45
vēnit. Cōsul — nūntiis victōriae Q. Fabiō filiō et L.
Lentulō et Q. Metellō cum litterīs Rōmā missis —
propius mare ad Pydnam castra mōvit. Beroea primum, 305
deinde Thessalonīca et Pella et deinceps omnis fermē
Macedonia intrā bīdium dēdita.

Cōsul ā Pydnā profectus cum tōtō exercitū diē alterō
Pellam pervēnit et, cum castra mille passūs inde posuis-
set, per aliquot diēs ibi statīva habuit situm urbis undi- 310
que aspiciēns. Nūntiō deinde acceptō 'Persea Samo-

thrācam trāiēcisse', profectus ā Pellā cōnsul quārtis castris Amphipolim pervēnit.

[*Ex librō XLV:*]

1 Victōriae nūntiū Q. Fabius et L. Lentulus et Q. Metellus celeriter Rōmam cum vēnissent, praeceptam tamen eius rei laetitiam invēnērunt: Quārtō post diē quam cum rēge est pugnātum, cum in circō lūdī fierent, murmur repente populī tōta spectācula pervāsīt 'pugnātum in Macedoniā et dēvictum rēgem esse'; dein fremitus incrēvit; postrēmō clāmor, plausus, velut certō nūntiō victōriae allātō, est exortus. Mīrārī magistrātūs et quaerere auctōrem repentināe laetitiae. Quī postquam nūllus erat, ēvānuīt quidem tamquam certae rei gaudium, ōmen tamen laetum insidēbat animīs. Quod postquam vērīs nūntiīs, Fabiū Lentulique et Metellī adventū, firmātum est, cum victōriā ipsā, tum auguriō animōrum suōrum laetābantur.

Et altera trāditur circēnsis turbae nōn minus similis
330 vērī laetitiae. Ante diem quīntum decimum kalendās Octōbrēs, lūdōrum Rōmānōrum secundō diē, C. Liciniō cōnsuli ad quadrīgās mittendās ēscendentī tabellārius, quī 'sē ex Macedoniā venīre' dīceret, laureātās litterās trādidisse dīcitur. Quadrīgīs missīs cōnsul currum
335 cōnscendit et, cum per circum reveherētur ad forōs publicōs, laureātās tabellās populō ostendit. Quibus cōspectīs repente immemor spectāculī populus in medium dēcurrit. Eō senātum cōnsul vocāvit, recitātisque

quārtis castris = quārtō diē (exercitus in itinere cotidiē castra pōnit)

prae-cipere = ante capere
: quārtō diē postquam

murmur-is *n* = vōx quae vix audītur (↔ clāmor)
fremitus -ūs *m* (< fremere)
= sonus gravis continuus
in-crēscere = crēscere

mīrārī : mīrantur

quaerere : quaerunt

ēvānuīt : cessāvit
ōmen -inis *n* = signum quod rem futūrā portendit
animō (*dat*) in-sidēre = in animō sedēre (re-manēre)
auguriū = sēnsus rei futūrae, ōmen

vērī similis = quī vērus esse vidētur

lūdī Rōmānī mēse Septembri celebrantur
C. Liciniō Crassō
quadrīgās mittere : cursum aperire
laureātus -a -um = laurō ornātus

im-memor = oblitus

dē-nūntiāre = prō-
nūntiāre
L. Aemilium *Paulum*

coniugēs *et* liberōs

socii nāvālēs = nautae
classis Rōmānae
con-iūrātī = milites vo-
luntarij qui duci iūs
iurandum dederunt
ad senātum referretur

ingentem turbam occur-
rentium prōsequenti-
umque sēcum trahentēs

pergere perrēxisse

tantum temporis = tam
diū

forent = essent
paucōrum militum
iactūrā : paucis
militibus amissis
“(rēx) existimātur Samo-
thrācam petītūrus esse”

eum elābi posse

tabellis ex auctōritāte patrum prō foris pūblicis dēnū-
tiāvit populō ‘L. Aemilium collēgam signis collātis cum 340
rēge Perseō pugnāsse; Macedonum exercitum caesum
fūsumque; rēgem cum paucis fūgis; cīvitatēs omnēs
Macedoniae in diciōnem populī Rōmānī vēnisse.’ Hīs
audītis clāmor cum ingentī plausū ortus. Lūdīs relictīs
domōs magna pars hominum ad coniugēs liberōs lae 345
tum nūntium portābant. Tertius decimus diēs erat ab eō
quō in Macedoniā pugnātum est.

Posterō diē senātus in Cūriā habitus supplicātiōnēs- 2
que dēcrētae et senātūs cōsultum factum est ‘ut cōsul
quōs praeter milites sociōsque nāvālēs coniūrātōs habē- 350
ret dimitteret; dē militibus sociisque nāvālibus dimit-
tendīs referretur cum lēgātī ab L. Aemiliō cōsule, ā
quibus praemissus tabellārius esset, vēnissent.’

Ante diem sextum kalendās Octōbrēs hōrā ferē se-
cundā lēgātī urbem ingressī sunt. Ingentem sēcum oc- 355
currentium, quācumque ibant, prōsequentiumque tra-
hentēs turbam in forum perrēxērunt. Senātus forte in
Cūriā erat; eō lēgātōs cōsul intrōdūxit. Ibi tantum tem-
poris retentī dum expōnerent quantae rēgiae cōpiae pe-
ditum equitumque fuissent, quot mīlia ex iīs caesa, quot 360
capta forent, quam paucōrum militum iactūrā tanta
hostium strāgēs facta, quam pavidē rēx fūgisset. ‘Existi-
mārī Samothrācam petītūrum; parātam classem ad per-
sequendum esse; neque terrā neque mari elābi posse.’
Eadem haec paulō post in cōntiōnem trāductī exposu- 365

erunt. Renovātaque laetitia, cum cōsul ēdixisset ‘ut
omnēs aedēs sacrae aperīrentur’: prō sē quisque ex cōn-
tione ad grātiās agendās ire dīs, ingentūque turbā nōn
virōrum modo sed etiam fēminārum complērī tōtā urbe
370 deōrum immortalium templa.

Senātus revocātus in Cūriam supplicātiōnēs ob rem
ēgregiē gestam ab L. Aemiliō cōsule in quīque diēs
circā omnia pulvīnāria dēcrēvit hostiisue māiōribus
sacrificārī iussit; nāvēs quae in Tiberī parātae īnstruc-
375 taeque stābant, ut, sī rēs posceret, in Macedoniam mit-
terentur, subdūcī et in nāvālibus collocārī, sociōs nāvā-
lēs datō annuō stipendiō dīmīttī et cum iīs omnēs quī in
cōsulis verba iūrāverant.

3 Ex Illyricō duo lēgātī nūntiārun’t ‘exercitum Illyriō-
380 rum caesum, Gentium rēgem captum, in diciōne populī
Rōmānī Illyricum esse.’ Ob eās rēs gestās ductū auspi-
ciōque L. Aniciī praetōris senātus in trīdium supplicā-
tione dēcrēvit.

Perseus captus

4 Paulus Aemilius cōsul cum castra ad Sirās habēret,
litterae ab rēge Perseō per ignōbilēs trēs lēgātōs eī allā-
tae sunt. Quōs cum flentēs cerneret, et ipse illacrimāsse
dīcitur sortī hūmānae, quod quī paulō ante nōn conten-
tus rēgnō Macedoniae Dardanōs Illyriōsque oppugnās-
390 set, is tum āmissō exercitū, extorris rēgnō, in parvam
īnsulam compulsus, supplex, fānī religiōne, nōn vīribus

ire : it

: complentur

pulvīnar -āris *n* = torus in
quō pōnuntur signa de-
ōrum supplicātiōnibus
hostiae māiōres : taurī,
ovēs, suēs (nōn pulli)

nāvēs subdūcī *iussit*
senātus

nāvālia -ium *n* = locus
ubi nāvēs aedificantur
et reficiuntur
qui in cōsulis verba iūr-
āverant (: cōsulī iūs
iūrandum dederant) :
coniūrātī

auspiciū -ī *n* = iūs aus-
picī : imperium ducis
(nam dux sōlus bellī
auspiciū habet)

Sirae -ārum *f*: civitās
Macedoniae

ignōbilis -e ↔ nōbilis

il-lacrimāre rei = lacri-
māre ob rem
sors = fortūna
contentus -a -um: c. esse
aliquā rē = aliquid satis
esse putāre
ex-torris -e = exsul
fānum = locus sacer
(Samothrāca īnsula
sacra habētur)

miserātiō -ōnis *f*
 < miserārī
 stultitia (rēgis) fortunam
 suam ignorantis omnem
 miserātiōnem ei exēmit

: P. sēnsit nōminis 'rēgis'
 sibi victō obliuiscen-
 dum esse
 litterae petiēre : P. litteris
 petiit
 titulus = quod suprā
 scribitur

P. Cornēlius Lentulus:
 cōs.suf. annō 162 a.C.

Perseō...amplectente :
 cum Perseus...amplec-
 terētur (: retinēret)
 clēmētia -ae *f* < clēmēns
 tendere ut = operam dare
 /postulāre ut
 Cn.Octāviū praetōris, quī
 praefectus classis erat

ab-aliēnāre (< aliēnus)
 ↔ conciliāre
 : trānsit

Oroandēs -is *m*
 Thrēcia = Thrācia
 mercātūra -ae *f* = negō-
 tium mercatōris
 lembus -i *m* = nāvicula
 velōx
 dē-vehere

cōn-scius -a -um: c. reī
 = quī rem scit
 posticum -i *n* = ōstium
 posterius

suīs tūtus esset. Sed postquam 'rēgem Persea cōnsuli
 Paulō salūtem' lēgit, miserātiōnem omnem stultitia ig-
 nōrantis fortunam suam exēmit. Itaque, quamquam in
 reliquā parte litterārum minimē rēgiae precēs erant, ta- 395
 men sine respōnsō ac sine litteris ea lēgatiō dīmissa est.

Sēnsit Perseus, cuius nōminis obliuiscendum victō
 esset. Itaque alterae litterae cum prīvātī nōminis titulō
 missae et petiēre et impetrāvēre ut aliquī ad eum mitte-
 rentur cum quibus loquī dē statū et condiciōne suae 400
 fortunae posset. Missī sunt trēs lēgātī, P. Lentulus, A.
 Postumius Albīnus, A. Antōnius. Nihil eā lēgatiōne
 perfectum est, Perseō rēgium nōmen omnī vī amplex-
 tente, Paulō 'ut sē suaque omnia in fidem et clēmēntiam
 populī Rōmānī permitteret' tendente. 405

Dum haec aguntur, classis Cn. Octāviū Samothrācam 5
 est appulsa. ...

Cēterum Perseus omnium ab sē abaliēnāvit animōs: 6
 prō sē quisque trānsire ad Rōmānōs, fugaeque cōnsi-
 lium capere rēgem solum prope relictum coēgērunt. 410
 Oroandem dēnique Crētēnsem, cui nōta Thrēciae ōra
 erat quia mercātūrās in eā regiōne fēcerat, appellat, 'ut
 sē sublātum in lembum ad Cotym dēveheret.'

Dēmētrium est portus in prōmunturiō quōdam Sa-
 mothrācae; ibi lembus stābat. Sub occāsum sōlis dēfe- 415
 runtur quae ad ūsum necessariā erant; dēfertur et pe-
 cūnia quanta clam dēferri poterat. Rēx ipse nocte mediā
 cum tribus cōnsciis fugae per posticum aedium in pro-

pinquum cubiculō hortum atque inde, māceriam aegrē
420 trānsgressus, ad mare pervēnit.

Oroandēs tantum morātus dum pecūnia dēferrētur,
prīmīs tenebrīs solverat nāvem ac per altum Crētam
petēbat! Postquam in portū nāvis nōn inventa est, vagā-
tus Perseus aliquamdiū in lītore, postrēmō timēns lū-
425 cem iam appropinquantem, in hospitium redīre nōn
ausus, in latere templī prope angulum obscurum deli-
tuit.

‘Puerī rēgī’ apud Macedonas vocābantur prīncipum
liberī ad ministerium ēlēctī rēgis; ea cohors persecūta
430 rēgem fugientem nē tum quidem abscēdēbat — dōnec
iussū Cn. Octāviū prōnūntiātum est per praecōnem
‘rēgiōs puerōs Macedonasque aliōs quī Samothrācae
essent, sī trānsirent ad Rōmānōs, incolumitātem liber-
tātemque et sua omnia servātūrōs quae aut sēcum ha-
435 bērent aut in Macedoniā reliquissent.’ Ad hanc vōcem
trānsitiō omnium facta est, nōminaque dabant ad C.
Postumium tribūnum militum. Liberōs quoque parvōs
rēgiōs Iōn Thessalonīcēnsis Octāviō trādīdit, nec quis-
quam praeter Philippum, māximum nātū ex filiīs, cum
440 rēge relictus.

Tum sēsē filiumque Octāviō trādīdit, fortūnam deōs-
que quōrum in templō erat ‘nullā ope supplicem iuvan-
tēs’ accūsāns. In praetōriam nāvem impōnī iussus, eō-
dem et pecūnia quae superfuit delāta est extemplōque
445 classis Amphipolim repetit. Inde Octāvius rēgem in

māceria -ae f = mūrus
quī hortum cingit

tantum (temporis)
= tam diū

dē-litēscere -tuisse
= sē occultāre

Macedonēs, acc -ēs/-as
ministerium -ī n =
officiū ministri
persequi = sequi,
comitari
abs-cēdere = abire
(↔ accēdere)

incolumitās -ātis f
< incolumis

trānsitiō -ōnis f < trānsire

Iōn -ōnis m
Thessalonīcēnsis -e <
Thessalonīca; m cīvis

nāvis praetōria = nāvis
praefectī (: Cn. Octāvii)

in suā potestāte

Paulus, eam secundam
victōriam esse ratus
(sicut erat), ...

Q. Aelius Tūberō -ōnis:
gener Pauli

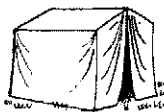
accessiō -ōnis f = quod
accēdit (; additur)

quōs... contingēbat :
quibus cognātus erat
cōspectus -a -um
= cōspiciuus
ef-fulgēre < ex-
Philippus II: Alexandri
Magni pater

pullus -a -um = colōre
mediō inter album et
ātrum

tabernāculum

-ī n

submōtō = hominibus
submōtis
cōn-surgere = surgere

intro-ire = intrāre
por-rigere -ēxisse -ēctum
= extendere
sub-mittere = dēmittere
advocātōs : eōs qui ad-
vocāti erant

castra ad cōnsulem mīsit, praemissīs litterīs, ut in po-
testāte eum esse et addūcī scīret.

Secundam eam Paulus (sicut erat) victōriam ratus 7
victimās cecidit eō nūntiō, et cōsiliō advocātō litterās
praetōris cum recitāsset, Q. Aelium Tūberōnem ob- 450
viam rēgī mīsit, cēterōs manēre in praetōriō frequentēs
iussit.

Nōn aliās ad ūllum spectāculum tanta multitudō oc-
currit. Patrum aetāte Syphāx rēx captus in castra Rō- 455
māna adductus erat; praeterquam quod nec suā nec
gentis fāmā comparandus, tantum accessiō Pūnici bellī
fuerat, sicut Gentius Macedonicī — Perseus caput bellī
erat, nec ipsius tantum patris avīque cēterōrumque
quōs sanguine et genere contingēbat fāma cōspectum
eum efficiēbat, sed effulgēbant Philippus ac Magnus 460
Alexander, quī summum imperium in orbe terrārum
Macedonum fēcērant.

Pullō amictū cum filiō Perseus ingressus est castra,
nūllō suōrum aliō comite quī socius calamitātis miserā-
biliōrem eum faceret. Prōgredi prae turbā occurrentium 465
ad spectāculum nōn poterat, dōnec ā cōsule lictōrēs
missi sunt quī submōtō iter ad praetōrium facerent.
Cōnsurrēxit cōsul, iussīs sedēre aliīs, prōgressusque
paulum introeuntī rēgī dextram porrēxit submittentem-
que sē ad pedēs sustulit nec attingere genua passus in- 470
trōductum in tabernāculum adversus advocātōs in cōn-
siliū cōnsidere iussit.

8 Prīma percontātiō fuit 'quā subāctus iniūriā contrā
 populum Rōmānum bellum tam infestō animō suscē-
 475 pisset, quō sē rēgnūque suum ad ultimum discrīmen
 addūceret?' Cum, respōnsum expectantibus cūctīs,
 terram intuēns diū tacitus flēret, rūsus cōsul: "Sī
 iuvenis rēgnū accēpissēs, minus equidem mīrārer ig-
 nōrāsse tē quam gravis aut amīcus aut inimīcus esset
 480 populus Rōmānus; nunc vērō, cum et bellō patris tuī,
 quod nōbīscum gessit, interfuissēs, et pācis posteā,
 quam cum summā fidē adversus eum coluimus, memi-
 nissēs, quod fuit cōsiliū, quōrum et vim in bellō et
 fidem in pāce expertus essēs, cum iīs tibi bellum esse
 485 quam pācem mālle?"

Nec interrogātus nec accūsātus cum respondēret,
 "Utcumque tamen haec, sive errore hūmānō seu cāsū
 seu necessitāte incidērunt, bonum animum habē! Mul-
 tōrum rēgum populōrumque cāsibus cognita populī Rō-
 490 mānī clēmētia nōn modo spem tibi, sed prope certam
 fidūciam salūtis praebet."

Haec Graecō sermōne Perseō; Latīnē deinde suīs
 "Exemplum īsigne cernitis" inquit "mūtātiōnis rērū
 hūmānarū. Vōbīs hoc praecipuē dīcō, iuvenēs! Ideō
 495 in secundīs rēbus nihil in quemquam superbē ac violen-
 ter cōsulere decet nec praesentī crēdere fortunae, cum
 quid vesper ferat incertum sit. Is dēmum vir erit cuius
 animum nec prosperae rēs flātū suō efferent nec adver-
 sae īnfringent."

percontātiō -ōnis /
 < percontārī
 sub-igere -ēgisse -āctum
 = cōgere

pācem colere = pācem
 servāre
 quod fuit cōsiliū mālle
 : cūr mālūistī
 cum iīs quōrum...

ut-cumque = quō-
 cumque modō

populī R. clēmētia
 ... cognita

fidūcia -ae / = cōfidentia

mūtātiō -ōnis / < mūtāre

violentus -a -um = quī vī
 ūtitur, ferōx; adv -enter
 nihil cōsulere: nūllū
 cōsiliū inīre

flātus -ūs / m (< flāre)
 = ventus (secundus)
 efferre = superbum
 facere

cūra rēgis tuendī

rēgnum Alexandrī
plērumque Eurōpae =
māior Eurōpae pars
Caranus īm: primusrēx
Macedonum
[annō 179 a. C.]
Q. Fulviō Flaccō

obscurā fāmā esse
= ignōtus esse

super-fundere sē = ef-
fundī super ripās

suae diciōnis facere = in
suam diciōnem redigere
Arabēs -um m (acc -as):
incolae Arabiae

[annō 323 a. C.]

-(quisque) rapiunt: rapit

Cōnsiliō dīmissō, tuendī cūra rēgis Q. Aeliō mandā- 500
tur. Eō diē et invītātus ad cōnsulem Perseus et alius
omnis eī honōs habitus est quī habērī in tālī fortunā
poterat.

Exercitus deinde in hīberna dīmissus est. Māximam 9
partem cōpiārum Amphipolis, reliquās propinquae 505
urbēs accēpērunt.

Macedonia prōvincia

Hic finis bellī, cum quadriennium continuum bellā-
tum esset, inter Rōmānōs ac Persea fuit, idemque finis
inclutī per Eurōpae plērumque atque Asiam omnem 510
rēgnī. Vicēsimum ab Caranō, quī primus rēgnābat, Per-
sea numerābant. Perseus Q. Fulviō L. Mānliō cōsuli-
bus rēgnum accēpit; rēgnāvit ūndecim annōs. Macedo-
num gēns obscurā admodum fāmā ūsque ad Philippum,
Amyntae filium, fuit. Inde ac per eum crēscere cum 515
coepisset, Eurōpae sē tamen finibus continuit, Grae-
ciam omnem et partem Thrēciae atque Illyricī amplexa.
Superfūdīt deinde sē in Asiam et trēdecim annīs quibus
Alexander rēgnāvit primum omnia quā Persārum prope
immēnsō spatiō imperium fuerat suae diciōnis fēcīt; 520
Arabas hinc Indiamque, quā terrārum ultimōs finēs
Rubrum mare amplexitur, peragrāvit. Tum māximū
in terrīs Macedonum rēgnum nōmenque. Inde morte
Alexandrī distractum in multa rēgna, dum ad sē quis-
que opēs rapiunt, lacerātīs vīribus ā summō culmine 525

fortūnae ad ultimum finem centum quīnquāgintā annōs
stetit.

16 Q. Aeliō M. Iūniō cōsulibus dē prōvinciīs referenti-
bus, cēnsuēre patrēs ‘Macedoniam Illyricumque cōs-
530 dem L. Paulum et L. Anicium obtinēre, dōnec dē sen-
17 tentiā lēgātōrum rēs bellō turbātās composuissent.’ Lē-
gātōs deinde, quōrum dē sententiā imperātōrēs L. Pau-
lus L. Anicius compōnerent rēs, dēcrēvērunt: decem in
18 Macedoniam, quīnque in Illyricum. Omnium primum
535 liberōs esse placēbat Macedonas atque Illyriōs ‘ut om-
nibus gentibus appārēret arma populī Rōmānī nōn
liberīs servitūtem, sed contrā servientibus libertātem
afferre.’

27 Paulus ante adventum decem lēgātōrum Q. Māxi-
540 mum filium ad Aeginium et Agassās dīripiendās mittit.

Autumnī ferē tempus erat; cuius temporis initiō ad
circumeundam Graeciam ūtī statuit. Praepositō castrīs
C. Sulpiciō Gallō, profectus cum haud magnō comitātū
per Thessaliam Delphōs petit, inclutum ōrāculum. Ubi
545 sacrificiō Apollinī factō, Chalcidem ad spectāculum Eu-
rīpī Euboeaeque, tantae īnsulae ponte continentī iūnc-
tae, dēscendit. Ā Chalcide Aulidem trāicit, trium mī-
lium spatiō distantem, portum inclutum statiōne quon-
dam mille nāvium Agamemnoniae classis, Diānaeque
550 templum vīsīt, ubi nāvibus cursum ad Trōiam, filiā vic-
timā ārīs admōtā, rēx ille rēgum petiit. Athēnās inde,
multa vīsenda habentēs: arcem, portūs, mūrōs Pīraeum

[annō 167 a. C.]
referentibus *ad senātum*

L. Paulus *et* L. Anicius

Q. *Fabius* Māximum

Aeginium -ī *n*, Agassae
-ārum *f*: civitatēs Thes-
saliae quae Rōmānis
restiterant

C. Sulpicius Gallus
(cōs. annō 166 a. C.)

Eurīpus -ī *m*

(terra) continēns ↔ īnsula
Aulis -idis *f*
trium milium *passuum*
di-stāre = ab-esse
statiō -ōnis *f* < stāre
Agamemnonius -a -um
< Agamemnōn (is ā
Diānā iussus est *Iphige-
niam* filiam immolare,
ut ventum habēret)
visere -sisse = adire
spectandī causā
Pīraeus -ī *m*: portus
Athēnārum māximus

praeses-idis *m/f* = cūstōs

excidium: Corinthus XXI
annīs post ā Rōmānīs
dīruta est
Sicyōn-ōnis *f*
Epidaurus-ī *f*

Aesculāpius-ī *m*: deus
medicōrum

remedium-ī *n* = rēs
quae aegrōs sanat
salūtāris-e = quī salūtem
affert
remediōrum mercēs = *m*.
prō remediīs
disciplīna-ae *f* = quod
discendum est
Megalopolis-is *f*, acc-*im*
Olympia: ibi est Iovis
templum cum ingentī
simulacrō
secus *adv* = aliter
(amplius) solitō = quam
fieri solet

(fāma) accidit = affertur,
audītur

tribūnal-ālis *n* = locus
superior cum sēde
magistrātūs

facienda vīsa essent

Paulum iubēre (referēbat
Octāvius)

urbī iungentēs, nāvālia, monumenta magnōrum impe-
rātōrum, simulācra deōrum hominumque.

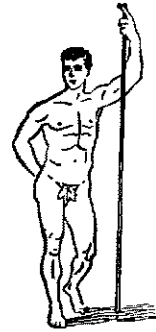
Sacrificiō Minervae, praesidī arcis, in urbe factō, pro- 28
fectus Corinthum alterō diē pervēnit. Urbs erat tunc
praeclāra ante excidium; arx quoque et Isthmus prae-
buēre spectāculum. Sicyōnem inde et Argōs, nōbilēs
urbēs, adit, inde haud parem opibus Epidaurum, sed
inclutam Aesculāpiū nōbilī templō, quod, quīnque mī- 560
libus passuum ab urbe distāns, tum dōnīs dīves erat
quae remediōrum salūtārium aegrī mercēdem sacrāve-
rant deō. Inde Lacedaemonem adit, nōn operum mag-
nificentīā, sed disciplīnā institūtisque memorābilem.
Unde per Megalopolim Olympiam ēscendit; ubi et alia 565
quidem spectanda eī vīsa — Iovem velut praesentem in-
tuēns mōtus animō est. Itaque haud secus quam sī in
Capitōliō immolātūrus esset, sacrificium amplius solitō
apparārī iussit.

Ita, peragrātā Graeciā, postquam fāma accidit trāiē- 570
cisse iam mare decem lēgātōs, omnibus aliīs omissis ad
eōs pergit. Ubi diēs vēnit quō adesse Amphipolī dēnōs 29
prīncipēs civitātum iusserat et pecūniā rēgiā cōn-
ferri, cum decem lēgātīs, circumfūsā omnī multitudīne
Macedonum, in tribūnālī cōnsēdit. Silentio per praeco- 575
nem factō, Paulus Latīnē, quae senātuī, quae sibi ex
cōnsiliū sententiā vīsa essent, prōnūtiāvit. Ea Cn. Oc-
tāvius praetor — nam et ipse aderat — sermōne Graecō
referēbat: 'Omnium prīmum liberōs esse iubēre Mace-

580 donas, habentēs urbēs eāsdem agrōsque, ūtentēs lēgi-
bus suīs, annuōs creantēs magistrātūs. Tribūtum dīmi-
dium eius quod pependissent rēgibus pendere populō
Rōmānō. Deinde in quattuor regiōnēs dīvidī Macedoni-
32 am... Nōmina deinde sunt recitāta prīncipum Macedo-
585 num, quōs cum liberīs māiōribus quam quīndecim an-
nōs nātis praecedere in Italiam placēret; quī nōn pārui-
set imperiō mors dēnūtiāta. Lēgēs Macedoniae dedit
cum tantā cūrā ut nōn hostibus victis, sed sociis bene
meritis dare vidērētur.

590 Ab sēriis rēbus lūdīcrum magnō apparātū Amphipoli
fēcit. Nam et artificum omnis generis quī lūdīcrā ar-
tem faciēbant ex tōtō orbe terrārū multitudō et āthlē-
tārū et nōbīlium equōrum convēnit et lēgatiōnēs cum
victimis, et quidquid aliud deōrum hominumque causā
595 fierī magnīs lūdīs in Graeciā solet ita factum est ut nōn
magnificentiam tantum sed prūdentiā in dandis spec-
tāculis, ad quae rudēs tum Rōmānī erant, admīrāren-
tur. Epulae quoque lēgatiōnibus parātae et opulentiā et
cūrā eādē. Vulgō dictum ipsius ferēbant 'et convī-
600 vium īnstruere et lūdōs parāre eiusdem esse quī vincere
bellō scīret'.

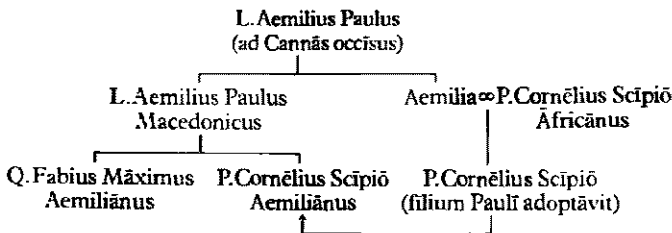
tribūtum -ī n = pecūnia
quae rei publicae tribu-
itur, vectigal
pendere pependisse
pēsum

āthlēta
-aem

artifex -icis m = vir artis
peritus
ars lūdīcrā = ars scaenae

opulentia -aef
< opulentus
vulgō adv = intervulgas,
passim
īnstruere = apparāre
eiusdem esse : eiusdem
negōtium esse

ad-optāre = locō filiī in fa-
miliā suā suscipere

	<i>Fortūna pūblica et prīvāta</i>	
	[<i>Ex Periochā librī XLV:</i>]	
<i>L. Aemilius Paulus</i> <i>Macedonicus</i>	Macedoniā in prōvinciae fōrmam redāctā, Aemilius Paulus triumphāvit et Perseum cum tribus filiīs dūxit ante currum.	605
	[<i>Ex librō XLV:</i>]	
filiī: <i>Q. Fabius Māximus Aemiliānus</i> et <i>P. Cornēlius Scīpiō Aemiliānus</i> turmātīm = in turmīs	Secūtī currum inter aliōs illūstrēs virōs filiī duo <i>Q. Māximus</i> et <i>P. Scīpiō</i> ; deinde equitēs turmātīm et cohortēs peditum.	40 610
documentum -ī <i>n</i> = exemplum quō docētur aliquid	Sed nōn Perseus tantum per illōs diēs documentum hūmānōrum cāsuum fuit in catēnīs ante currum victōris ducis per urbem hostium ductus, sed etiam victor Paulus, aurō purpurāque fulgēns. Nam duōbus ē filiīs (quōs, duōbus datīs in adoptiōnem, sōlōs nōminis, sacrōrum familiaeque hērēdēs retinuerat domī) minor, duodecim fermē annōs nātus, quīnque diēbus ante triumphum, māior, quattuordecim annōrum, trīduō post triumphum dēcessit. Quōs praetextātōs currū vehī cum patre, sibi ipsōs similēs dēstinantēs triumphōs, oportuerat.	615 620
praetextātus -a -um = (togā) praetextā indūtus (ut puer liber ad annum xvii) dēstināre = statuere, dēcernere	Paucīs post diēbus, datā ā <i>M. Antōniō</i> tribūnō plēbis cōntiōne, cum dē suīs rēbus gestīs mōre cēterōrum imperātōrum ēdissereret, memorābilis eius ōrātiō et digna Rōmānō prīncipe fuit:	625
cōntiōnem dare = cōntiōnem permittere	“Quamquam, et quā fēlicitāte rem pūblicam administrāverim et quae duo fulmīna domum meam per hōs diēs perculerint, nōn ignōrāre vōs, Quirītēs, arbitror,	41
quamquam arbitror vōs nōn ignōrāre et quā... et... fulmīna : calamitatēs		

cum spectāculō vōbīs nunc triumphus meus, nunc fū-
 630 nera liberōrum meōrum fuerint, tamen paucīs quaesō
 sinātis mē cum pūblicā fēlicitāte comparāre eō quō dē-
 beō animō privātam meam fortūnam.

“Profectus ex Italiā classem ā Brundisiō sōle ortō
 solvī; nōnā diēi hōrā cum omnibus meis nāvibus Corcȳ-
 635 ram tenuī. Inde quīntō diē Delphīs Apollinī prō mē
 exercitibusque et classibus vestris sacrificāvī. Ā Delphīs
 quīntō diē in castra pervēnī; ubi exercitū acceptō, mū-
 tātīs quibusdam quae magna impedīmenta victōriae
 erant, prōgressus, quia inexpugnābilia castra hostium
 640 erant neque cōgī pugnāre poterat rēx, inter praesidia
 eius saltum ad Petram ēvāsī et ad Pydnam rēgem aciē
 vīcī. Macedoniam in potestātem populī Rōmānī redēgī,
 et quod bellum per quadriennium quattuor ante mē
 cōsulēs ita gessērunt ut semper successorī trāderent
 645 gravius, id ego quīndecim diēbus perfēcī!

“Aliārū deinde secundārum rērum velut prōventus
 secūtus: cīvitatēs omnēs Macedoniae sē dēdidērunt,
 gaza rēgia in potestātem vēnit, rēx ipse — trādentibus
 prope ipsīs dīs — in templō Samothrācum cum liberīs
 650 est captus.

“Mihi quoque ipsī nimia iam fortūna vidērī eōque
 suspecta esse. Maris perīcula timēre coepī in tantā pecū-
 niā rēgiā in Italiam trāciendā et victōre exercitū trāns-
 portandō. Postquam omnia secundō nāvium cursū in
 655 Italiam pervēnērunt neque erat quod ultrā precārer,

quaesō = ōrō (tē/vōs)
 ut sinātis
 eō animō quō dēbeō

(locum) tenēre = per-
 venire ad, attingere
 inde quīntō diē = quīntō
 diē post

impedīmentum -ī n
 = quod impedit
 in-expugnābilis -e = quī
 expugnārī nōn potest

Petra -ae f: oppidum
 Macedoniae
 (locum) ēvadere = trāns-
 gredi

et id bellum quod...

successor -ōris m = quī
 succēdit

prōventus -ūs m =
 magnae frūgēs

gaza -ae f = aerārium
 rēgis, thēsaurus
 Samothrācēs -um m: in-
 colae Samothrācae

vidērī : vidēbātur
 esse : erat
 in tantā pecūniā trā-
 iciendā : cum tanta
 pecūnia trāiceretur

: neque *quidquam* erat
 quod ultrā precārer
 (: precārī possem)

volvī = vertī

cōnsuēvisset = solēret

dēfūctam esse : satis habere, contentam esse

ad lūdibrium rei : ad elūdendam rem

māximē nōbilia = nōbilitissima

rediens ex Capitōliō alterum... invēnī
liberum = liberōrumprōgeniēs -ēī f = stirps
Aemiliū filius in adoptiōnem
datus 'Aemiliānus' nōminātur
'Paulus': quī Paulus nōmināturcōn-fundere = turbāre, permovere
dē-flēre: sortem d. = sorti illacrimāreGraecia *capta*, nōn *liberāta* (ut aiunt Rōmānī!)
artēs : litterās, philosophiam, cēt.
Latiō (*dat*) : in Latium
Q. Horātius Flaccus:
poēta illūstris quī aetāte Augustī vīxit

illud optāvī: ut, cum ex summō retrō volvī fortūna cōnsuēsset, mūtatiōnem eius domus mea potius quam rēs pūblica sentīret!

“Itaque dēfūctam esse fortūnam pūblicam meā tam insignī calamitāte spērō, quod triumphus meus, velut 660
ad lūdibrium cāsuum hūmānōrum, duōbus fūneribus liberōrum meōrum est interpositus. Et cum ego et Perseus nunc nōbilia māximē sortis mortālium exempla spectēmur, ille, quī ante sē captīvōs, captīvus ipse, dūcī liberōs vīdit, incolumēs tamen eōs habet — ego, quī dē 665
illō triumphāvī, ab alterius fūnere filiū currum cōnscendī, alterum rediēns ex Capitōliō prope iam expīrantem invēnī. Neque ex tantā stirpe liberum superest quī ‘Aemiliū Pauli’ nōmen ferat. Duōs enim tamquam ex magnā prōgeniē liberōrum in adoptiōnem datōs Cornēlia et Fabia gēns habent — ‘Paulus’ in domō praeter senem nēmō superest. Sed hanc clādem domūs meae vestra felicitās et secunda fortūna pūblica cōnsolātur.”

Haec tantō dicta animō magis cōnfūdēre audientium 42
animōs quam sī miserābiliter orbitātem suam dēflendō 675
locūtus esset.

GRAECIA CAPTA

*Graecia capta ferum victōrem cēpit, et artēs
intulit agrestī Latiō.*

[Q. Horātius Flaccus: *Epistulae*, II.1.156–157] 680

GRAMMATICA LATINA

Ōrātiō rēcta et obliqua(I) *Ōrātiō rēcta* (".....")

Anna: "Cūr flēs?" Dīdō: "Fleō, quia vir quem amō *mē*
685 *ēlūsit*, etsi *mihī* fidem dedit; moriar, sī abierit!"

(II) *Ōrātiō obliqua* ('.....')

Anna sorōrem interrogāvit 'cūr flēret?' Respondit Dīdō 'sē
flēre, quia vir quem amāret sē *ēlūsisset*, etsi *sibi* fidem dedisset;
sē moritūram esse, sī abiisset!'

690 *Accūsātīvus cum infīnītīvō*: sē flēre, sē moritūram esse.

Coniūctīvus (flēret, amāret, *ēlūsisset*, dedisset, abiisset)
post *cūr* (item *quīs*, *quid*, *ubi*, *num*, *-ne*, cēt.), *quī* (*quae*, *quod*,
cēt.), *quia* (*quod*, *quoniam*, *dum*, *postquam*, cēt.), *etsi* (*quam-*
quam), *sī* (*nisi*). Pers. III prō I et II: flēret, amāret, sē, sibi.

PENSVM A

Verte ōrātiōnem rēctam in obliquam:

Augustus: "Marmoream relinqvō urbem quam latericiam ac-
cēpī." Augustus glōriātus est '— — — — —.'

Nerō: "Postquam domum *mihī* aedificāvī, quasi homō tan-
dem habitāre coepī!" Nerō dixit '—, — — — —, — — — —
—.'

Horātius pater: "Ego filiam *meam* iūre caesam iūdicō, quod
hostium mortem lūgēbat." Horātius pater prōclāmāvit '— —
— — — —, — — — —.'

Tarquinius: "Ego nōn rem novam petō, quia duo iam rēgēs
peregrīnī Rōmae rēgnāvērunt." Tarquinius negāvit '— — —
—, — — — — — — — —.'

Tullia: "Nōn *mihī* dēfuit vir cum quō tacita serviēbam."
Tullia dicēbat '— — — — — — — — — —.'

Tarpēia: "Mercēdem postulō id quod in sinistrīs manibus
habētis." Tarpēia mercēdem ā Sabinīs postulāverat '— — —
— — — —.'

Hamilcar: "Tē in castra mēcum dūcam, Hannibal, sī *mihī*
fidem quam postulō dederis." Hamilcar filiō prōmisit 'sē eum

obliquus -a -um:

līnea obliqua [I]

līnea rēcta [I]

ōrātiō rēcta: ipsa verba

loquentis ("...")

↔ ōrātiō obliqua ('...')

: lēgibus grammaticīs

mūtāta (acc + inf prō

nōm + ind, coni prō

ind, pers 3 prō 1/2)

Vocābula nova:

supplicātiō

māiōrēs

trānsfuga

mercātus

ārea

sēnsus

voluptās

impēnsa

vicinitās

conventus

servātor

trīduum

fōns

callis

vertex

subsidiūm

rādix

scāla

peculātus

expeditiō

līs

ēventus

murmur

fremitus

ōmen

coniūrātī

pulvīnar

nāvālia
 miserātiō
 clēmēntia
 mercātūra
 lembus
 posticum
 māceria
 ministerium
 incolumitās
 trānsitiō
 accessiō
 tabernāculum
 percontātiō
 fidūcia
 mūtātiō
 flātus
 continēns
 praeses
 disciplina
 tribūnāl
 tribūtum
 artifex
 ars lūdīcra
 āthlēta
 opulēntia
 documentum
 adoptiō
 impedīmentum
 successor
 prōventus
 gaza
 prōgeniēs
 mīrābundus
 infectus
 signātus
 artus
 perexiguus
 sēmiermis
 diurnus
 invius
 laureātus
 immemor
 ignōbilis
 contentus
 extorris
 cōnsciūs
 praetōriūs
 cōnspectus
 pullus
 violentus
 praetextātus
 inexpugnābilis
 quinquāgēsīmus

— — — — —, — — — — —.

Macedonēs: “Quodcumque senātus cēnsuerit, id rēx faciet.” Macedonēs prōmisērunt ‘— — —, — — — — —.’

PENSVM B

Philippō victō, in v diēs — dēcrētae sunt. x lēgātī mōre — in Graeciam missī sunt. Isthmiīs praecō in mediam — prōcessit atque ‘liberōs esse Graecōs’ —. Aliī aliōs — [= mīrantēs] intuēbantur, tum plausus ortus est. Flāminīnus in — [= conciliō] Graecōrum dixit ‘sē exercitum suum ē Graeciā — esse’; cūntī eum ‘—’ ‘liberātōrem’que —. Exercitū in Italiam — imperātor — [= trēs diēs] triumphāvit. Antiochus, postquam hiemem in convīviis et vīnum sequentibus — trādūxit, intrā saltum Thermopylārum, quī Graeciam — [= dīvidit], sē recēpit, et castra duplici vāllō fossāque —. Aetōlis imperāvit ut — montium — [= occupārent], nē quās — Rōmānī inveniērent ad trānsitum. Cōsul Acilius castra posuit prope — calidārum aquārum; propter angustias aciem — fronte instrūxit. Eō proeliō Rōmānī recessissent, — [= nisi] Catō, dēiectis Aetōlis, — vēnisset. Antiochō victō Acilius Hēraclēam, quae sita est in — Oetae montis, — est [= inspexit]. Post oppugnātiōnem xxiv diērum Rōmānī integrōs mūrōs — trāscendērunt. L. Scīpiō, cum Antiochus in Asiā vīcisset, — accūsātus est, sed tribūnus plēbis prō eō —.

Perseus, quī nōn — rēgnō suō finitimōs oppugnāverat, victus Samothracam cōnfūgit et omnium animōs ā sē —. Cum Cn. Octāviūs Macedonibus — libertātemque prōmīsisset, — [< trānsire] omnium facta est. Rēx cum tribus — fugae ad portum pervēnit nec — quō ad Cotym veherētur invēnit. Postquam in templō —, sē Rōmānīs dēdidit et in nāvem — impositus est. Cōsul rēgi praetōrium — [= intrantī] dextram — eumque in — intrōdūxit. Perseus est — [= exemplum] — [< mūtāre] sortis hūmānae.

— est locus quō mercātōrēs conveniunt ut — faciant. Victōria est prosperus bellī — [= exitus]. — est signum rēi

futūrae. Iuppiter est — [= cūstōs] arcis Capitōlinae. Tullus, Numae —, rēx fuit ācer et — [< vīs]. Paulus ex magnā — [= stirpe] duōs filiōs in — dedit.

Synōnyma: perfuga et —; fidēs et —; vectīgal et —; thē-saurus et —; oblītus et —; valdē cupere et —; continuum facere et —; amplificāre et —; dēmittere et —; properē et —; tantum et —; aliter et —; inter vulgus et —.

Contrāria: clāmor et —; īnsula et —; nocturnus et —; nōbilis et —; accēdere et —; continuāre et —; retrō et —.

PENSVM C

Quis rēgem Philippum dēvīcit?

Post victōriam quid Isthmiūs prōnūntiātum est?

Quōmodo Graeci gaudium suum ostendērunt?

Quid Flāminīnus in triumphō trānstulit?

Quid rēx Antiochus Chalcide ēgit?

Ubi M'. Acīlius cum Antiochō congressus est?

Cūr Aetōli rēgī subsidiō nōn vērērunt?

Quōmodo Rōmānī mūrōs Hēraclēae trāscendērunt?

Cūr L. Cornēlius Scīpiō 'Asiaticus' nōminātus est?

Quis successor rēgis Philippī fuit?

Ubi et ā quō duce victus est Perseus?

Quō Perseus victus cōnfūgit?

Quōmodo victōria Aemiliū Pauli Rōmam nūntiāta est?

Quōmodo populus Rōmānus dis grātiās ēgit?

Cūr Paulus lēgātōs Persei sine respōnsō dīmīsīt?

Cūr Perseus Rōmānīs sē dēdidit?

Quōmodo Paulus Perseum victum recēpit?

Quid fēcīt Paulus ante adventum decem lēgātōrum?

Quae mala fortūna felicitatem Pauli turbāvīt?

Quandō rēgnum Macedoniae māximum fuit?

hibernāre
prōnūntiāre
percensēre
praeoccupāre
avēre
pācāre
dēportāre
prōsequi
acclāmāre
trānsportāre
ēdisserere
dirimere
permūnīre
circuīre
īnsidēre
trāsmittēre
contemplārī
continuāre
intermittēre
dilucēscere
exaequāre
ampliāre
intercēdere
incrēscere
illacrimāre
abalienāre
dēvehēre
dēlitēscere
abscēdere
effulgēre
cōnsurgere
introire
porrigere
submittēre
superfundere
distāre
dēstināre
dēflēre
raptim
tantummodo
porrō
nī
submōtō
utcumque
plērumque
seculus
vulgō
quacsō

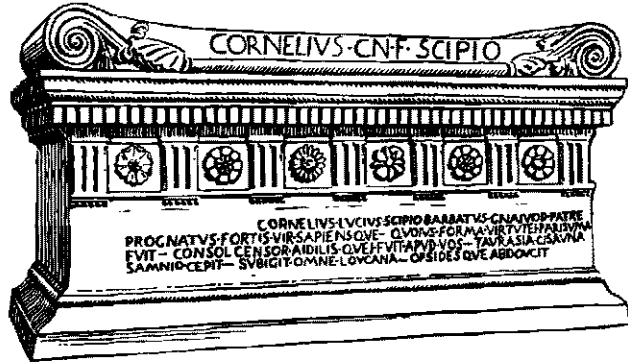
Cn. f. = Gnaei filius
L. Cornēlius Scipiō
Barbātus: cōs. annō
298 a. C.

Cnaivōd = Gnaeo
prō-gnātus = nātus
quoius = cuius
virtūtī parissima
cōsul aedilis
quei = qui
vōs : Rōmānōs
Taurasiā Cisaunā
in Samniō
omnem Lūcāniā
obsidēsque abdūcit

Livii libri integrī XLVI–
CXLII perierunt (item
XI–XX)

[annō 151 a. C.]
dīlēcūs agere = milītēs
cōscribere
struere = parāre
P. Cornēlius Scipiō
Nāsica: cōs. annō
162, 155 a. C.
senātū placuit

dēprehendere = (inex-
spectātum) invenire
per-rogāre = ordine in-
terrogāre (senātōrēs)

CORNELIVS LVCIVS SCIPIO BARBATVS CNAIVD PATRE
PROGNATVS FORTIS VIR SAPIENSQVE QVOIVS FORMA VIRTUTE PARISVMA
FVIT CONSOL CENSOR AIDILIS QVE FVIT APVD VOS TAURASIA CISAUNA
SAMNIO CEPIT SVBIGIT OMNE LOVCANA OPSIDESQVE ABDVCIT

SCIPIO AEMILIANVS

[Ex T. Livii librōrum XLVIII–LXI Periochis]

Bellum Pūnicum tertium

Gulussa, Masinissae filius, nūntiāvit ‘Carthāgine dīlēc- 48
tūs agī, classem comparārī et haud dubiē bellum struī.’
Cum Catō suādēret ut hīs bellum indicerētur, P. Cornē-
liō Nāsicā dicente ‘nihil temere faciendum’, placuit 5
decem lēgātōs mitti explorātum.

Cum lēgātī ex Āfricā cum ōrātōribus Carthāginiēn-
sium et Gulussā redissent dicerentque ‘et exercitum sē
et classem Carthāgine dēprehendisse’, perrogārī senten-
tiās placuit. Catōne et aliis principibus senātūs suāden- 10
tibus ut in Āfricā cōfestim trāsportārētur exercitus,
quoniam Cornēlius Nāsica dicēbat ‘nōndum sibi iūstam
causam bellī vidērī’, placuit ut bellō abstinērent ‘sī
Carthāginiēnsēs classem exussissent et exercitum dimi-

15 sissent; sī minus, proximī cōsulēs dē bellō Pūnicō referrent.’

Carthāginiēnsēs cum adversus foedus bellum Masinissae intulissent, victī ab eō annōs habente nōnāgintā duōs insuper Rōmānum bellum meruērunt.

49 Inter M. Porcium Catōnem et Scīpiōnem Nāsīcam, quōrum alter sapientissimus vir in cīvitāte habēbatur, alter optimus vir etiam iūdicātus ā senātū erat, dīversīs certātum sententiīs est, Catōne suādente bellum et ut tolleretur dēlērēturque Carthāgō, Nāsīcā dissuādente.

25 Placuit tamen, ‘quod contrā foedus nāvēs habērent, quod exercitum extrā finēs dūxissent, quod sociō populī Rōmānī et amīcō Masinissae arma intulissent, quod filium eius Gulussam (quī cum lēgātīs Rōmānīs erat) in oppidum nōn recēpissent’, bellum hīs indicī.

30 Priusquam ūllae cōpiae in nāvēs impōnerentur, Uticēnsēs lēgātī Rōmam vēnērunt sē suaque omnia dēdētēs. Ea lēgātiō, velut ōmen, grāta patribus, acerba Carthāginiēnsibus fuit.

Lēgātī trīgintā Rōmam vēnērunt, per quōs sē Carthāginiēnsēs dēdēbant. Catōnis sententia ēvīcit ut in dēcrētō perstārētur et ut cōsulēs quam prīmum ad bellum proficiscerentur. Quī ubi in Āfricam trānsiērunt, acceptīs quōs imperāverant trecentīs obsidibus et armīs omnibus instrūmentisque bellī (sī qua Carthāgine erant), cum ex auctōritāte patrum iūbērent ‘ut in alium locum, dum ā marī decem mīlia passuum nec minus

sī minus = sī nōn (nisi id fēcissent)
proximī cōsulēs : c. insequentis annī

dis-suādēre ↔ suādēre

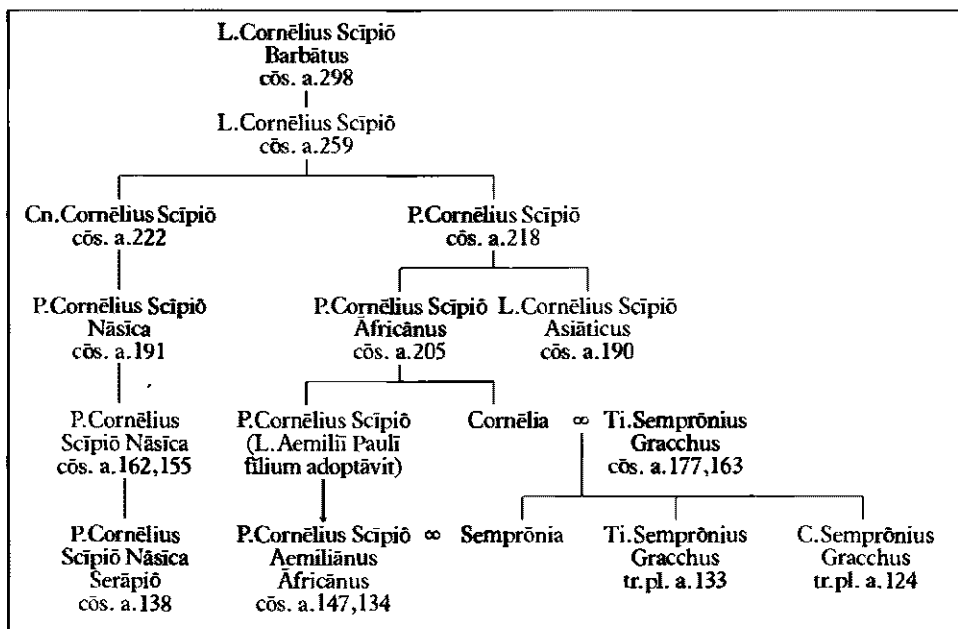
in oppidum : Carthāginem

Uticēnsis -e < Utica;
pl civēs

ē-vincere = persuādēre
dēcrētum -i n = quod dēcrētum est
per-stāre = firmē stāre, perseverāre

obsidēs imperāre = imperāre ut obsidēs dentur
sī qua = sī aliqua

dum = dummodo

remōtus -a -um = qui
abest, distāns
compellere = cōgere

[annō 149 a. C.]
Carthāgō obsidērī coepta
est ā cōsulibus = cōn-
sulēs Carthāginem ob-
sidēre coepērunt

mūrōs irrumpere = in
mūrōs irrumpere
explicāre -uisse -itum =
expedire, liberāre (perī-
culō)

is ipse praecipuam glō-
riam castrōrum liberā-
tōrum (: ob castra libe-
rāta) tulit
irritus -a -um = frūstrā
factus, vānus

remōtum, oppidum facerent', indignitāte reī ad bellan-
dum Carthāginiēnsēs compulērunt.

Obsidērī oppugnārīque coepta est Carthāgō ā L.
Mārciō M'. Māniliō cōsulibus. In quā oppugnātiōne 45
cum neglēctōs ab unā parte mūrōs duo tribūnī temere
cum cohortibus suis irrūpissent et ab oppidānīs graviter
caederentur, ā Scīpiōne Aemiliānō explicītī sunt. Per
quem et castellum Rōmānum, quod nocte expugnā-
bant, paucīs equitibus iuvantibus liberātum est, castrō- 50
rumque, quae Cathāginiēnsēs omnibus cōpiīs ab urbe
pariter ēgressī oppugnābant, liberātōrum is ipse praeci-
puam glōriam tulit. Praetereā, cum ab irritā oppugnā-
tione Carthāginis cōsul (alter enim Rōmā ad comitia
ierat) exercitum dūceret adversus Hasdrubalem (cum 55

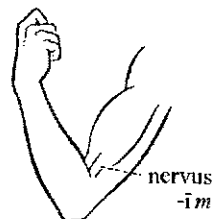
amplā manū saltum inīquum īnsēderat), suāsīt prīmō
cōnsulī nē tam inīquō locō cōnfligeret; victus deinde
complūrium, quī et prūdētiā et virtūtī eius invidē-
bant, sententiīs et ipse saltum ingressus est. Cum, sicut
60 praedīxerat, fūsus fugātusque esset Rōmānus exercitus
et duae cohortēs ab hoste obsidērentur, cum paucīs
equitum turmīs in saltum reversus liberāvit eās et in-
columēs redūxit. Quam virtūtem eius et Catō, vir
prōmptiōris ad vituperandum linguae, in senātū sic
65 prōsecūtus est ut diceret ‘reliquōs quī in Āfricā mī-
litārent umbrās volitāre, Scīpiōnem vigēre.’

Andriscus quīdam, Perseī sē rēgis filium ferēs et
mūtātō nōmine Philippus vocātus, multīs ad falsam eius
fābulam velut ad vēram coeuntibus, contractō exercitū
70 tōtam Macedoniam aut voluntāte incolentium aut armīs
occupāvit. Fābulam autem tālem fīnixerat: ‘Ex paelice sē
et Perseō rēge ortum, traditum ēducandum Crētēnsī
cuidam esse. Adramyttiū sē ēducātum ūsque ad duode-
cimum aetātis annum, patrem eum esse crēdentem ā
75 quō ēducārētur, ignārum generis fuisse suī. Affectō de-
inde eō, cum prope ad ultimum finem vītāe esset, dētēc-
tam tandem sibi orīginem suam.’

50 Masinissa, Numidiaē rēx, māior nōnāgintā annīs dē-
cessit, vir īsignis. Inter cētera iuvenālia opera quae ad
80 ultimum ēdidit, adeō etiam nervīs in senectā viguit ut
post sextum et octōgēsimum annum filium genuerit.
Inter trēs liberōs eius (māximus nātū Micipsa; Gulussa;

Scīpiō suāsīt

complūrium sententiīs

vituperāre ↔ laudāre
(laudibus) prōsequī
= laudāre
ut umbrās volitāre
vigēre = valēre, vivus ac
validus esse
ferēs : nārrāns (‘sē esse
filium...’)

co-īre = convenīre

incolētēs = incolae
fingere fīnxisse fictum =
arte efficere, excōgitāre
(rem falsam)
paelix -icis f = altera uxor

Adramyttium -ī n: civitās
Asiae

morbō affectō

dē-tegere = patefacere
(↔ cēlāre)

: māior quam xc annōs
nātus
[annō 148 a. C.]

senecta -ae f = senectūs

octōgēsimus -a -um
= LXXX (80.)

ē-rudītus -a -um = doctus
(↔ rudis)
rēgnum dīvidere
arbitr -trīm = is quī dē-
cernit, iudex aequus;
arbitrō Scīpiōne: ex
arbitrō Scīpiōnis
Hamilcō -ōnis m

M. Claudius Mārcellus:
cōs. annō 166, 155, 152
a. C.
flūctibus obruī: sub-
mergī
aedilitās -ātis f = dignitās
aedilis
per annōs: ante annum
XLII cōsulī fierī nōn
licēbat
suffrāgārī (alicuī) =
suffrāgiō favēre

Pseudo- = falsus

Q. Caecilius *Metellus*:
cōs. annō 143 a. C.
re-vincere
circu-itus -ūs m (< circu-
ire) = iter circum
locum, orbis
patēre = longus/lātus
esse
L. *Hostilius Mancīnus*:
cōs. annō 145 a. C.
extrā sortem = nōn
sortitō
ob-struere -ūxisse
-ūctum = claudere
(rē obstante)

Nepheris -is f (acc-im)

[annō 146 a. C.]

Mastanabal, quī etiam Graecis litteris ēruditus erat) P. Scīpiō Aemiliānus, cum commūne hīs rēgnum pater reliquisset et dīvidere eōs arbitrō Scīpiōne iussisset, 85 partēs administrandī rēgnī dīvisit. Item Phameae Hamilcōnī, praefectō equitum Carthāginiēnsium, virō fortī et cuius praecipuā operā Poenī ūtēbantur, persuāsit ut ad Rōmānōs cum equitātū suō trānsīret. Ex tribus lēgātīs quī ad Masinissam missī erant, M. Claudius Mārcel- 90 lus coortā tempestāte flūctibus obrutus est.

P. Scīpiō Aemiliānus, cum aedilitatem peteret, cōsul ā populō dictus. Quoniam per annōs cōsulī fierī nōn licēbat, cum magnō certāmine suffrāgantīs plēbis et repugnantibus eī aliquamdiū patribus, lēgibus solūtus 95 et cōsul creātus.

Pseudo-Philippus in Macedoniā, caesō cum exercitū P. Iuventiō practōre, ab Q. Caeciliō victus captusque est, et revicta Macedonia.

Carthāgō, in circuitū vīgintī tria milia passuum pa- 57 tēns, magnō labōre obsessa et per partēs capta est, prīmum ā Mancīnō lēgātō, deinde ā Scīpiōne cōsule, cui extrā sortem Āfrica prōvincia data erat. Carthāginiēnsēs, portū novō (quia vetus obstrūctus ā Scīpiōne erat) factō et contractā clam exiguō tempore amplā classe, 105 infēliciter nāvālī proeliō pugnāvērunt. Hasdrubalis quoque, ducis eōrum, castra ad Nepherim oppidum locō difficilī sita cum exercitū dēlēta sunt ā Scīpiōne, quī tandem Carthāginem expugnāvit septingentēsimō annō

- 110 quam erat condita. Spoliōrum māior pars Siculīs, qui-
bus ablāta erant, reddita. Ultimō urbis excidiō, cum sē
Hasdrubal Scīpiōnī dedisset, uxor eius, quae paucīs
ante diebus dē marītō impetrāre nōn potuerat ut ad
victōrem trānsfugerent, in medium sē flagrantis urbis
115 incendium cum duōbus liberīs ex arce praecipitāvit.

Scīpiō exemplō patris suī, Aemiliī Paulī, quī Mace-
doniam vīcerat, lūdōs fēcit trānsfugāsque ac fugitivōs
bēstiīs obiēcit.

Bellum Achāicum

- 120 Lēgātī Rōmānī ab Achaeīs pulsātī sunt Corinthī,
missī ut eās cīvitatēs quae sub diciōne Philippi fuerant
ab Achāicō conciliō sēcernerent.

- 52 Cum Achaeīs, quī in auxiliō Boeōtōs et Chalcidēnsēs
habēbant, Q. Caecilius Metellus ad Thermopylās bellō
125 cōnflīxit. Quibus victīs dux eōrum Critolāus mortem
sibi venēdō cōnscīvit. In cuius locum Diaeus, Achāici
mōtūs prīmus auctor, ab Achaeīs dux creatus ad Isth-
mon ā L. Mummiō cōsule victus est. Quī, omnī
Achāiā in dēditiōnem acceptā, Corinthon ex senātūs
130 cōnsultō dīruit, quia ibi lēgātī Rōmānī violātī erant.
Thēbae quoque et Chalcis, quae auxiliō fuerant, dīru-
tae. Ipse L. Mummius abstinentissimum virum ēgit,
nec quicquam ex iīs operibus ōrnāmentīsque quae
praedīves Corinthus habuit in domum eius pervēnit.

- 135 Q. Caecilius Metellus dē Andriscō triumphāvit, P.

spolia = praeda

ultimō excidiō : ultimō
excidiū tempore
sē dare = sē dēdere

dē marītō = ā marītō

Achāicus -a -um
< Achāia

concilium = societas;
c. Achāicum: Achaeī
et eōrum socii
sē-cernere = sē-iungere
Boeōtī -ōrum *m*: incolae
Boeōtiac

Isthmos -ī *m* (acc-on)
= Isthmus

Corinthus -ī *f* (acc-on)
= Corinthus
Thēbae -ārum *f*: caput
Boeōtiac
auxiliō (*dat*) esse =
auxilium ferre
abstinēns -entis
↔ cupidus
agere = gerere, sē prae-
bēre/ostendere

prae-dives = prae aliōs
dives, dīvitissimus
Q. Caecilius Metellus
Macedonicus

P. Cornēlius Scīpiō Aemi-
liānus *Africānus*

tabula picta = imāgō
in tabulā picta

vēnātor -ōris *m* = quī
vēnātur
iustus exercitus = *e.*
rēctus/plēnus

Rōmānis intulit
exercitus cōsulārīs =
exercitus ā cōsule
ductus

Q. Fabius *Māximus Ser-
viliānus*: cōs. annō 142
a. C.

[annō 141 a. C.]

Numantīnus -a -um
< Numantia; *pl* civēs
infirmāre = infirmum
(; irritum) facere
lābēs -is *f* = rēs turpis,
indignitās

prōditor -ōris *m* = quī
prōdit
Q. Servilius Caepiō: cōs.
annō 140 a. C.
com-plōrāre = dēflēre,
lūgēre

Serāpiō -ōnis *m*

[annō 138 a. C.]

Cornēlius Scīpiō Aemiliānus dē Carthāgine et Hasdru-
bale. L. Mummius dē Achaeīs triumphāvit; signa aerea
marmoreaque et tabulās pictās in triumphō tulit.

Hispānia pācāta

Viriāthus in Hispāniā, primum ex pāstōre vēnātor, ex 140
vēnātōre latrō, mox iustī quoque exercitūs dux factus,
tōtam Lūsītāniam occupāvit, M. Vetīlium praetōrem,
fūsō eius exercitū, cēpit, post quem C. Plautius praetor
nihilō fēlicius rem gessit. Tantumque terrōris is hostis
intulit ut adversus eum cōsulārī opus esset et duce et 145
exercitū.

Q. Caecilius Metellus prōcōsul Celtibērōs cecīdit, et 53
ā Q. Fabiō prōcōsule magna pars Lūsītāniae, expugnā-
tīs aliquot urbibus, recepta est.

Q. Pompēius cōsul in Hispāniā Termestīnōs sub- 54
ēgit. Cum iisdem et Numantīnis pācem — ā populō
Rōmānō infirmātam — fēcit. Q. Fabius prōcōsul rē-
bus in Hispāniā prosperē gestīs lābem imposuit, pāce
cum Viriāthō aequīs condiționibus factā.

Viriāthus ā prōditōribus, cōsiliō Serviliī Caepiōnis, 155
interfectus est et ab exercitū suō multum complōrātus
ac nōbilitē sepultus, vir duxque magnus et per quat-
tuordecim annōs quibus cum Rōmānīs bellum gessit
frequentius superior.

P. Cornēliō Nāsicā, cui cognōmen Serāpiō fuit, et 55
Decimō Iūniō Brūtō cōsulibus dilēctum habentibus,

in cōspectū tīrōnum rēs salūberrimī exemplī facta est:
nam C. Matiēnius accūsātus est apud tribūnōs plēbis
'quod exercitum ex Hispāniā dēseruisset' damnātusque

165 sub furcā diū virgīs caesus est et sēstertiō nummō
vēniit.

M. Popilius ā Numantīnīs, cum quibus pācem factam
irritam fierī senātus cēnsuerat, cum exercitū fūsus fugā-
tusque est.

170 C. Hostiliō Mancīnō cōsule sacrificante pullī ex ca-
veā ēvolāvērunt; cōscendentī deinde nāvem, ut in His-
pāniā proficīscerētur, accidit vōx: "Manē, Mancīne!"
Quae auspicia trīstia fuisse ēventū probātum est: Victus
enim ā Numantīnīs et castrīs exūtus, cum spēs nūlla
175 servandī exercitūs esset, pācem cum hīs fēcit ignōmi-
niōsam, quam ratam esse senātus vetuit. Quadrāgintā
mīlia Rōmānōrum ab quattuor mīlibus Numantīnōrum
victa erant!

56 D. Iūnius Brūtus in Hispāniā ulteriōre fēliciter ad-
180 versus Gallaecōs pugnāvit. Dissimilī ēventū M. Aemi-
lius Lepidus prōcōsul adversus Vaccaeōs rem gessit,
clādemque similem Numantīnae passus est. Ad exsol-
vendum foederis Numantīnī religiōne populum Mancī-
nus, cum huius rei auctor fuisset, dēditus Numantīnīs
185 nōn est receptus.

Cum bellum Numantīnum vitiō ducum nōn sine pu-
dōre pūblicō dūrāret, delātus est ultrō Scīpiōnī Āfricānō
ā senātū populōque Rōmānō cōsulātus. Quem cum illī

salūber -bris -bre
= salūtāris

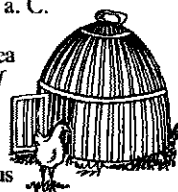

furca: crux fōrmā Y quae
servō verberandō im-
pōnitur

sevens vēr-iii

M. Popilius: cōs. annō
139 a. C.

cavea
-ae f

pullus

accidere = ad aurēs per-
venīre, audīri
probāre = plānum facere

[annō 137 a. C.]

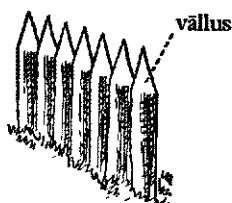
ignōminiōsus -a um =
turpis, indignus
ratus -a -um = servandus
(↔ irritus)

D. = Decimus (prae-
nōmen)

[annō 136 a. C.]

ad exsolvendum... popu-
lum: ut populus religi-
ōne (: culpā) foederis N.
violātī exsolverētur
huius rei: foederis cum
Numantīnis factī

dūrāre = integer manēre,
trahī
ultrō: nōn petentī

luxuria -ae f = luxus

disciplina ↔ licentia

re-cidere = adimere
(caedendō)

scortum -i n = fēmina im-
pudica quae amōrem
suum vēndit

septēni -ae -a = VII...

vāllus -i m = pālus ad

castra mūnienda

incēdentī mīlitī

vāllare = prōtegere

vītis = virgacenturiōnis
vīte facta

extrāneus -a -um

= peregrīnus

ex-onerāre = onere

liberāre

ēruptiō -ōnis f < ērumpere

Antiochus VII: rex Syriae
annīs 138–129 a. C.

prōtribūnālī = in t. (prō-
spiciēns ē t.)

quaestor = magistrātus

quī aerāriō praest

(in tabulās) referre =

īnscrībere; in tabulās

pūblicās r. : in aerāriō

dēpōnere

pābulārī = pābulum pe-
tere

id quod habērent frū-
mentī

per vicem = in-vicem

trā-icere = trānsfigere

[annō 133 a. C.]

capere ob lēgem, quae vetābat quemquam iterum cōn-
sulem fierī, nōn liceret, sicut priore cōsulātū lēgibus 190
solūtus est.

Scīpiō Āfricānus Numantiam obsēdit, et corruptum 57
licentiā luxuriāque exercitum ad sevērissimam militiae
disciplinam revocāvit: omnia dēliciārum instrūmenta
recidit, duo mīlia scortōrum ē castrīs eiēcit, mīlitem 195
cotīdiē in opere habuit et trīgintā diērum frūmentum ac
septēnōs vāllōs ferre cōgebat. Aegrē propter onus incē-
dentī dicēbat: “Cum gladiō tē vāllare scieris, vāllum
ferre dēsinitō!” Quem mīlitem extrā ordinem dēprehen-
dit, sī Rōmānus esset, vītibus, sī extrāneus, virgīs cecī- 200
dit. Iūmenta omnia, nē exonerārent mīlitem, vēndidit.
Saepe adversus ēruptiōnēs hostium feliciter pugnāvit.

Scīpiō amplissima mūnera missa sibi ab Antiochō,
rēge Syriae, cum cēlare aliīs imperātōribus rēgum mū-
nera mōs esset, prō tribūnālī ‘acceptūrum sē esse’ dixit, 205
omniaque ea quaestōrem referre in pūblicās tabulās ius-
sit: ‘ex hīs sē virīs fortibus dōna esse datūrum.’

Cum undique Numantiam obsidiōne clausisset et ob-
sessōs fame vidēret urgērī, hostēs quī pābulātum ex-
ierant vetuit occidī, quia diceret ‘vēlōcius eōs absūmp- 210
tūrōs frūmentī quod habērent, sī plūrēs fuissent.’

Numantīnī fame coactī ipsī sē per vicem trāicientēs 59
trucidāverunt. Captam urbem Scīpiō Āfricānus dēlēvit
et dē eā triumphāvit quārtō decimō annō post Carthāgi-
nem dēlētam. 215

Gracchū et lēgēs agrāriæ

58 Tib. Semprōnius Gracchus tribūnus plēbis, cum lē-
gem agrāriam ferret adversus voluntātem senātūs et
equestris ōrdinis: 'nē quis ex pūblicō agrō plūs quam
220 mīlle iūgera possidēret', in eum furōrem exārsit ut M.
Octāviō collēgae causam dīversae partis dēfendentī po-
testātem lēge lātā abrogāret, sēque et C. Gracchum frā-
trem et Appium Claudium socerum triumvirōs ad dīvi-
dendum agrum creāret. Prōmulgāvit et aliam lēgem
225 agrāriam, quā sibi lātius agrum patefaceret: 'ut iīdem
triumvirī iūdicārent quā pūblicus ager, quā prīvātus
esset.' Deinde, cum minus agrī esset quam quod dīvidi
posset sine offēnsā etiam plēbis (quoniam eōs ad cupidi-
tātem amplum modum spērāndī incitāverat), lēgem sē
230 prōmulgātūrum ostendit: 'ut iīs quī Semprōniā lēge
agrum accipere dēbērent, pecūnia quae rēgis Attalī fuis-
set dīviderētur.' (Hērēdem autem populum Rōmānum
relīquerat Attalus, rēx Pergamī, Eumenis filiū.)

Tot indignitātibus commōtus graviter senātus, ante
235 omnēs T. Annius cōsulāris. Quī, cum in senātū in
Gracchum perōrāsset, raptus ab eō ad populum dēlātus-
que plēbī, rūsus in eum prō Rōstrīs cōtiōnātus est.

Cum iterum tribūnus plēbis creārī vellet Gracchus,
auctōre P. Cornēliō Nāsīcā in Capitōliō ab optimātibus
240 occīsus est, ictus prīmum fragmentīs subselliī, et inter
aliōs quī in eādē sēditionē occīsī erant īsepultus in
flūmen prōiectus.

agrārius-a-um = dē agrō
(dīvidendō)
lēgem ferre = lēgem ad
populum referre
ōrdō equester = equitēs
Rōmānī
ager pūblicus: ager hostī
victō adēptus
ex-ārdēscere-sisse = ār-
dēre incipere
partis: factiōnis

trium-virī: III virī quibus
negōtium pūblicum
mandātur
(lēgem) prōmulgāre =
populō nōtum facere,
ferre

offēnsa -ae f = indignātiō
(obiniūriam)
(agrī) modus = certum
agrī spatium (numerus
iūgerum)
lēx Semprōnia: lēx ā Tib.
Semprōniō Gracchō lāta

subsellium

T. Annius *Luscus*: cōs.
annō 153 a. C.
dēlātus = accūsātus
(apud plēbem)

optimātēs -ium m = op-
timū/prīncipēs cīvēs,
factiō nōbīlium
fragmentum -i n = pars
frācta (ab rē)
subselliū -i n = sella
humilis

C. Papīrius Carbō -ōnis:
tr. pl. annō 130 a. C.
rogātiō -ōnis *f* = lēx lāta;
r. em ferre = lēgem ferre

P. Cornēlius Scīpiō Aemili-
ānus Āfricānus

tenuit : vicit

M. Fulviō Flaccō

agrō dividendō (*dat*) = ad
agrum dividendum
adversārī = adversus
loquī, resistere

[annō 129 a. C.]

hinc : ob hanc causam

quaestiōnem agere =
quaerere in iudiciō
dēfungī = morī
triumvirālis -e < triumvir

[annō 124 a. C.]

394 736

ē-loquēns -entis = quī
bene loquitur
perniciōsus -a -um (↔ sa-
lūber) = nocēns
frūmentārius -a -um
< frūmentum
sēnis (VI) assibus
triēps -entis *m* = tertia
pars assis
frūmentum (modius frū-
menti) vēmendarētur

sub-legere = legere (locō
aliciuius, supplendi
causa)

ad-miscēre

Cum Carbō tribūnus plēbis rogātiōnem tulisset 'ut 59
eundem tribūnum plēbis quotiēs vellet creāre liceret',
rogātiōnem eius *P. Āfricānus* gravissimā ōrātiōne dis- 245
suāsīt, in quā dixit 'Ti. Gracchum iūre caesum vidērī.'
C. Gracchus contrā suāsīt rogātiōnem, sed *Scīpiō* te-
nuit.

Sēditionēs ā triumvirīs *Fulviō* Flaccō et *C. Gracchō* et
C. Papiriō Carbōne agrō dividendō creātis excitatae. 250
Cum *P. Scīpiō* Āfricānus adversārētur fortisque ac vali-
dus prīdiē domum sē recēpisset, mortuus in cubiculō
inventus est. Suspecta fuit, tamquam eī venēnum dedis-
set, *Semprōnia* uxor — hinc māximē quod soror esset
Gracchōrum, cum quibus simultās Āfricānō fuerat. Dē 255
morte tamen eius nūlla quaestiō ācta. Dēfūctō eō,
ācrius sēditionēs triumvirāles exārsērunt.

Lūstrum ā cēnsōribus conditum est: cēnsa sunt cī- 60
vium capita trecenta nōnāgintā quattuor milia septin-
genta trigintā sex. 260

C. Gracchus, *Tiberiī* frāter, tribūnus plēbis, eloquen-
tior quam frāter, perniciosās aliquot lēgēs tulit, inter
quās frūmentāriam: 'ut sēnis et triente frūmentum plēbī
darētur'; alteram lēgem agrāriam, quam et frāter eius
tulerat; tertiam, quā equestrem ōrdinem tunc cum senā- 265
tū cōnsentientem corrumpere: 'ut sescentī ex equitibus
in Cūriam sublegerentur' et (quia illis temporibus tre-
centī tantum senātōrēs erant) sescentī equitēs trecentis
senātōribus admiscērentur, id est ut equester ōrdō bis

270 tantum vīrium in senātū habēret. Et continuātō in alterum annum tribūnātū, lēgibus agrāriis lātis effēcit ut complūrēs colōniae in Italiā dēdūcerentur et ūna in solō dīrutae Carthāginis, quō ipse triumvir creātus colōniam dēdūxit.

61 C. Gracchus, sēditiōsō tribūnātū āctō, cum Aventinum quoque armātā multitudine occupāset, ā L. Opīmiō cōsule — ex senātūs cōsultō vocātō ad arma populō — pulsus et occīsus est et cum eō Fulvius Flaccus cōsulāris, socius eiusdem furōris.

280 CIVITAS DILACERATA

[Ex C. Sallustii Crispī 'Bellō Iugurthīnō']

41 Mōs partium et factiōnum ac deinde omnium malārum artium Rōmae ortus est ōtiō atque abundantia eārum rerum quae prīma mortālēs dūcunt. Nam ante Carthāginem dēlētā populus et senātus Rōmānus placidē
285 modestēque inter sē rem pūblicam tractābant. Neque glōriae neque dominātiōnis certāmen inter cīvēs erat; metus hostilis in bonīs artibus cīvitatē retinēbat.

Sed ubi illa formidō mentibus dēcessit, scilicet ea
290 quae rēs secundae amant, lascīvia atque superbia, incēsere. Ita quod in adversīs rēbus optāverant ōtium postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit. Namque coepere nōbilitās dignitatem, populus libertatem in libīdinem vertere, sibi quisque dūcere, trahere, rapere. Ita

tribūnātus -ūs *m* = dignitas tribūni
colōnia -ae *f* = civitas ā colōnis condita
colōniam dēdūcere = c. condere

sēditiōsus -a -um < sēditiō āctō : perāctō

[annō 121 a. C.]

M. Fulvius Flaccus:
cōs. annō 125 a. C.

dī-lacerāre = distrahere lacerandō

C. Sallustius Crispus:
historicus Rōmānus saeculi I a. C.

artēs = mōrēs
abundantia -ae *f* = nimia cōpia
primum dūcere = optimum esse putāre

modestus -a -um = abstinēns, paulō contentus tractāre = gerere

dominātiō -ōnis *f* < domināri

metus hostilis : m. hostium

formidō -inis *f* = terror ea (*vitia*) quae...

lascīvia -ae *f* = licentia, libidō

postquam ōtium quod... optāverant adepti sunt

asper -a -um = dūrus, difficilis, molestus
nōbilitās = cīvēs nōbīlēs, optimatēs

dūcere/trahere : rapere

abs-trahere

factiōne : quia factiōne
iuncta erat
pollere = valere
di-spergere -sisse -sum
= passim spargere
belli ↔ domī (: in pāce)
agitāre = vitam agere,
vivere; agitābātur :
vita agitābātur

bellicus -a -um < bellum
dī-ripere = rapere

cōn-finis -e = finitimus
modus = finis nōn ex-
cēdendus
modestia -ae f < modestus
polluere = sordidum fa-
cere (↔ pūrgāre)
sē praecipitāre : sē
perdere
ante-pōnere = praeferre
dissēnsiō -ōnis f
↔ cōsēnsus
permixtiō -ōnis f (< per-
miscēre) = perturbātiō

vindicāre in libertātem
= liberāre
paucōrum : nōbilitum
noxius -a -um (< noxa)
↔ insōns
āctiō -ōnis f < agere
obviam ire = adversārī
ingredi : incipere

colōniīs dēdūcendīs (dat)
= ad colōniās dēdūcen-
dās

moderātus -a -um = quī
modum nōn excēdit
bonō hominī satius (= me-
lius) est vinci
mōre : modō agendi

omnia in duās partēs abstracta sunt, rēs pūblica, quae 295
media fuerat, dilacerāta.

Cēterum nōbilitās factiōne magis pollēbat, plēbis vīs,
solūta atque dispersa in multitudīne, minus poterat.
Paucōrum arbitriō bellī domīque agitābātur; penes eōs-
dem aerārium, prōvinciae, magistrātūs, glōriae trium- 300
phique erant. Populus militiā atque inopiā urgēbātur.
Praedās bellicās imperātōrēs cum paucīs dīripiēbant.
Intereā parentēs aut parvī liberī militum, uti quisque
potentiōrī cōnfinis erat, sēdibus pellēbantur.

Ita cum potentiā avāritia sine modō modestiāque in- 305
vādere, polluere et vāstāre omnia — quoad sēmet ipsa
praecipitāvit. Nam ubi primum ex nōbilitāte repertī
sunt quī vērā glōriam iniūstae potentiae antepōnerent,
movērī civitās et dissēnsiō civilis quasi permixtiō terrae
orīrī coepit. 310

Nam postquam Ti. et C. Gracchus, quōrum maiōrēs 42
Pūnicō atque aliīs bellis multum rei pūblīcae addide-
rant, vindicāre plēbem in libertātem et paucōrum scele-
ra patefacere coepēre, nōbilitās noxia atque eō perculsa
Gracchōrum āctiōnibus obviam ierat, et primō Tibe- 315
rium, dein paucōs post annōs eadem ingredientem
Gāium, tribūnum alterum, alterum triumvirum colōniīs
dēdūcendīs, cum M. Fulviō Flaccō ferrō necāverat.

Et sānē Gracchīs cupidine victōriae haud satis mode-
rātus animus fuit; sed bonō vinci satius est quam malō 320
mōre iniūriam vincere.

Igitur eā victōriā nōbilitās ex libīdine suā ūsa multōs
 mortālēs ferrō aut fugā exstīnxit, plūsque in reliquum
 sibi timōris quam potentiae addidit. Quae rēs plērum-
 325 que magnās cīvitatēs pessum dedit, dum alterī alterōs
 vincere quōvīs modō et victōs acerbius ulcīscī volunt.

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs

(I) *Praeverbia*

330 Simplex dīcitur verbum quod nōn factum est ex aliō verbō, ut
dare, facere, ferre, currere. Ē verbīs simplicibus fiunt verba
 composita praepositīs syllabīs quae vocantur 'praeverbia'.

Praeverbia Latīna sunt haec:

	<i>ab-/ā-</i>	<i>con-</i>	<i>in-</i>	<i>per-</i>	<i>re-</i>
335	<i>ad-</i>	<i>dē-</i>	<i>inter-</i>	<i>prae-</i>	<i>sub-</i>
	<i>ante-</i>	<i>dis-</i>	<i>intrō-</i>	<i>praeter-</i>	<i>super-</i>
	<i>circum-</i>	<i>ex-/ē-</i>	<i>ob-</i>	<i>prō-</i>	<i>trāns-</i>

Quaedam praeverbia mūtantur propter litterās sequentēs:

ab- > *abs-*, *au-*: *abs-terrēre, au-fugere*.

340 *ad-* > *ac-*, *af-*, *ag-*, *al-*, *ap-*, *ar-*, *as-*, *at-*, *a-*: *ac-cēdere, af-*
ferre, ag-gredī, al-loquī, ap-pōnere, ar-roḡāre, as-sequī, at-
tulisse, a-spicere;

con- > *col-*, *com-*, *cor-*, *co-*: *col-lābī, com-movēre, com-probāre,*
cor-rumpere, co-īre;

345 *dis-* > *dif-*, *dī-*, *di-*: *dif-fidere, dī-gredī, dī-lacerāre, dī-mittere,*
dī-ripere, di-scribere;

ex- > *ef-*: *ef-fugere*;

in- > *il-*, *im-*, *ir-*: *il-lūdere, im-mittere, im-pellere, ir-rumpere*;

ob- > *oc-*, *of-*, *op-*: *oc-currere, of-ferre, op-pugnāre*;

350 *prō-* > *prōd-* ante vōcālem: *prōd-esse*;

re- > *red-* ante vōcālem: *red-īre*;

sub- > *suc-*, *suf-*, *sup-*, *sur-*, *su-*, *sus-*: *suc-cēdere, suf-ficere,*
sup-plēre, sur-ripere, su-spicere, sus-tinēre, sus-cipere;

eā victōriā ūsa (: ūtēns)

fugā : exsiliō
 in reliquum (tempus) =
 in tempus futūrū

pessum dare = perdere

quī- quae- quod- vīs =
 quīlibet, quīcumque;
 quō- vīs modō = quō-
 libet/quōquō modō

praeverbium -īn

simplex -icis = quī
 ex ūnō cōstat

compositus ↔ simplex

co- ante vōcālem

co-igere > cōgere
sed: circum-, per-agere,
ante-capere
dē-hibēre > dēbēre
prae-hibēre > praebēre

sed: circum-datum

prō- su- dē-imere > prō-
mere sūmere dēmere
specere (verbum anti-
quum) = spectāre
sur-rigere > surgere
per-rigere > pergere
sed: circum-dedissee

sed: circum-dare

trāns- > trā-: trā-dūcere, trā-icere.

Vōcālis verbī simplicis saepe mūtātur praepositō prae- 355
verbiō:

<i>a > i:</i>	<i>agere > -igere</i>	<i>tangere > -tingere</i>	
	<i>cadere > -cidere</i>	<i>frangere > -fringere</i>	
	<i>capere > -cipere</i>	<i>habēre > -hibēre</i>	
	<i>facere > -ficere</i>	<i>tacēre > -ticēre</i>	360
	<i>iacere > -(i)icere</i>	<i>fatērī > -fitērī</i>	
	<i>rapere > -ripere</i>	<i>salire > -silire</i>	
	<i>statuere > -stituere</i>	<i>datum > -ditum</i>	

Exempla: ex-igere, con-cidere, ac-cipere, ef-ficere, ab-icere,
ē-ripere, re-stituere, at-tingere, ef-fringere, pro-hibēre, re- 365
ticēre, cōn-fitērī, dē-silire, ad-ditum.

<i>e > i:</i>	<i>emere > -imere</i>	<i>specere > -spicere</i>	
	<i>legere > -ligere</i>	<i>tenēre > -tinēre</i>	
	<i>regere > -rigere</i>	<i>sedēre > -sidēre</i>	
	<i>premere > -primere</i>	<i>dedisse > -didisse</i>	370

Exempla: red-imere, ē-ligare, ē-rigere, re-primere, dē-spi-
cere, re-tinēre, ob-sidēre, ad-didisse.

<i>a > e:</i>	<i>dare > -dere</i>	<i>scandere > -scendere</i>	
	<i>gradī > -gredī</i>	<i>captum > -ceptum</i>	
	<i>sacrāre > -secrāre</i>	<i>factum > -fectum</i>	375
	<i>damnāre > -demnāre</i>	<i>iactum > -iectum</i>	
	<i>spargere > -spergere</i>	<i>raptum > -reptum</i>	

Exempla: ad-dere, ē-gredī, cōn-secrāre, con-demnāre, di-
spargere, a-scendere, ac-ceptum, ef-fectum, ab-iectum, ē-rep-
tum. 380

ae > ī: caedere > -cīdere, quaerere > -quīrere

au > ū: claudere > -clūdere

Exempla: oc-cīdere, ex-quīrere, in-clūdere.

PENSVM A

Supplenda sunt verba composita:

ab- + agere > —; ab- + ferre > —; ab- + tulisse > —; ad- +
currere > —; ad- + lātum > —; ad- + pellere > —; con- +

cadere > —; con- + loquī > —; con- + pōnere > —; con- + regere > —; con- + oriri > —; dē- + scandere > —; dē- + salire > —; dis- + fluere > —; dis- + regere > —; ex- + ferre > —; ē- + iacere > —; in- + ruere > —; in- + premere > —; in- + lātum > —; ob- + pōnere > —; ob- + caedere > —; re- + statuere > —; per- + facere > —; prō- + gradi > —; prō- + ire > —; re- + agere > —; re- + quaerere > —; sub- + tenēre > —; trāns- + dare > —.

Supplenda sunt verba simplicia:

accipere < ad- + —; contingere < con- + —; ēdere < ē- + —; prōicere < prō- + —; colligere < con- + —; inquirere < in- + —; exclūdere < ex- + —.

PENSVM B

Catō, quamquam aliās prōmptus erat ad —, Scipiōnem laudāvit. Multī ad Andrisum — [= conveniēbant], quī fābulam — 'sē esse Perseī filium ex — nātum.' Masinissa in summā — [= senectūte] mortuus est. Corinthus, urbs — [= dīvitissima], dīruta est ā L. Mummiō, virō — [↔ cupidō]. Mancīnus dignitātū populī Rōmānī — imposuit: pācem fecit — [= turpem], quam senātus — esse vetuit. Viriāthus, ex — [< vērārī] dux factus, ā — interfectus est et ā militibus suis multum —. Scipiō exercitum — [= luxū] corruptum ad veterem disciplinam restituit: multa — ē castris ēiēcit et milītēs — [vii] — portāre cōēgit.

Ti. Gracchus, cum lēgem — [< ager] — [= tulisset], ab — occisus est ictus — subsellii. Scipiō, dum — agrō dividendō creatīs — [= resistit], dēcessit, sed dē morte eius nūlla — ācta est. C. Gracchus, quī orātor — fuit quam frāter, lēgem — [< frūmentum] tulit et complūrēs — dēdūxit. Post — [< tribūnus] suum — [< sēditio] is quoque occisus est. Ti. et C. Gracchus plēbem in libertātem — cōnātī sunt, sed nōbilitās, quae factiōne magis — [= valēbat], — [< agere] eōrum obviam iit.

Fontēs calidārum aquārum corporī — sunt. Servus quī

Vocābula nova:

dēcrētum
paelex
nervus
senecta
aedilitās
circuitus
vērātor
lābēs
prōditor
furca
cavea
luxuria
scortum
vāllus
ēruptio
triumvirī
offēnsa
optimātēs
fragmentum
subsellium
rogātiō
quaestio
triens
tribūnātus
colōnia
abundantia
dominātiō
formidō
lascivia
modestia
dissersio
permixtiō
actiō
praeverbium
prōgnātus
remōtus
irrius
eruditus
abstinēns
praedives
salūber
ignōminiōsus
ratus
extrāneus
agrārius
triumvirālis

eloquēns
 perniciosus
 frumentarius
 seditiosus
 modestus
 asper
 bellicus
 confinis
 noxius
 moderatus
 octogēsimus
 septēni
 perrogare
 evincere
 perstare
 vituperare
 vigere
 coire
 fingere
 detegere
 suffragari
 revincere
 obstruere
 discernere
 infirmare
 complorare
 recidere
 vallare
 exonerare
 pabulari
 exardescere
 promulgare
 adversari
 sublegere
 admiscere
 dilacerare
 abstrahere
 pollere
 dispergere
 agitare
 polluere
 antepondere
 vindicare
 pessum dare
 per vicem
 satius
 quivis

deliquit sub — verberatur. Quī modum non excēdit — est;
 quī paulō contentus est — esse dicitur.

Synōnima: indignatiō et —; nimia cōpia et —; terror et —;
 licentia et —; distāns et —; peregrīnus et —; patefacere et —;
 passim spargere et —; praeferre et —; quilibet et —.

Contraria: cōsensus et —; rudis et —; salūber et —; ratus
 et —; insōns et —; pūrgare et —.

PENSVM C

Quid Gulussa Rōmam nūntiāvit?

Quid Catō in senātū suādēbat?

Quid fierī placuit antequam bellum indiceretur?

Cūr Carthāginiēnsēs dēditiōne factā rebellāvērunt?

Quam fābulam finxit Andriscus?

Quibus Masinissa rēgnum suum reliquit?

Quamobrem Catō Scīpiōnem laudāvit?

Quis imperātor Carthāginem expugnāvit?

Num uxor Hasdrubalis Rōmānis sē dēdidit?

Cūr Corinthus ā Rōmānis dīruta est?

Quid L. Mummius in triumphō tulit?

Quis fuit Viriāthus?

Cūr senātus pācem quam Mancīnus cum Numantīnis fēcerat
 ratam esse vetuit?

Cūr bellum Numantīnum trahēbātur?

Quārē Scīpiō iūmenta vēnīre iussit?

Quid Scīpiō ēgit xiv annō post Carthāginem dēlētā?

Quās lēgēs Tī. Gracchus prōmulgāvit?

Num Tī. Gracchus iterum tribūnus creātus est?

Quandō Scīpiō mortuus inventus est?

Quamobrem suspecta fuit uxor eius?

Ā quō C. Gracchus occīsus est?

IVGVRTHA

[Ex C. Sallustii Crispī 'Bellō Iugurthinō']

Iugurtha: "Ō, urbem
venālem!"Iugurthinus -a -um
< Iugurtha -ae m

5 Bellum scriptūrus sum quod populus Rōmānus cum
Iugurthā, rēge Numidārum, gessit, primum quia mag-
num et atrōx variāque victōriā fuit, dehinc quia tunc
primum superbiae nōbilitātis obviam itum est. Sed pri-
5 usquam huiusce modī rei initium expediō, pauca suprā
repetam.

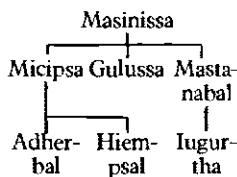
de-hinc = deinde

huius-ce = huius
huius modī = huius
generis, tālis
expedire = explanāre
suprā : quae superiōra
(priōra) sunt

Bellō Pūnicō secundō, quō dux Carthāginiēnsium
Hannibal post magnitudinem nōminis Rōmānī Italiae
opēs māximē attriverat, Masinissa, rēx Numidārum, in
10 amicitiam receptus ā P. Scīpiōne (cui postea 'Āfricānō'
cognōmen ex virtūte fuit), multa et praeclāra rei militā-
ris facinora fēcerat. Ob quae — victis Carthāginiēnsibus
et captō Syphāce, cuius in Āfricā magnum atque lātē
imperium valuit — populus Rōmānus quāscumque ur-
15 bēs et agrōs manū cēperat rēgī dōnō dedit. Igitur amīci-

post magnitudinem... :
postquam magnum fac-
tum est nōmen Rōmā-
num
at-terere-trivisse-tritum
= minuire, debilitaremanū : armīs
dōnō (dat) dare = dōnāre

per-manēre

concupinā -aef = paelex
 privātum : sine officio
 publico
 dē-relinquere = relin-
 quere (morte)
 pollēns -entis = potēns
 decōrus -a -um = decēns,
 pulcher
 inertia -aef (< iners)
 = vitā otiosa
 equitāre = equō vehī
 iaculārī = iaculō ūtī
 : equitābat, iaculābatur,
 certābat, erat...
 ante-īre = antecēdere
 ad hoc = praetereā

ferire : caedere

tam-etsi = etsi

glōriae (dat) esse = glō-
 riam afferre
 ex-igere = peragere
 aetāte : vitā
 vehemēns -entis = vio-
 lentus, ācer; adv. vehe-
 menter = valdē
 eō negōtiō : eā rē
 (cum) animō volvere
 = reputāre
 avidus -a -um (< avēre)
 = valdē cupidus

ānxius erat = metuēbat

difficultās -ātis (< diffi-
 cilis) = rēs difficilis

tia Masinissae bona atque honesta nobis permānsit. Sed
 imperiū vitaeque eius finis idem fuit.

Dein Micipsa filius regnum sōlus obtinuit, Mastana-
 bale et Gulussā fratribus morbo absūptis. Is Adherba-
 lem et Hiempsalem ex sēsē genuit, Iugurthamque, fi- 20
 lium Mastanabalis frātris (quem Masinissa, quod ortus
 ex concubinā erat, privātum dēreliquerat) eōdem cultū
 quō liberōs suos domi habuit.

Quī ubi primum adolēvit, pollēns viribus, decōrā fa- 6
 ciē, sed multō māximē ingeniō validus, nōn sē luxuī 25
 neque inertiae corrupendum dedit, sed, uti mōs gen-
 tis illius est, equitāre, iaculārī, cursū cum aequālibus
 certāre; et, cum omnēs glōriā anteīret, omnibus tamen
 cārus esse. Ad hoc plēraque tempora in vēnandō agere,
 leōnem atque aliās ferās prīmus aut in prīmīs ferīre: 30
 plūrimum facere et minimum ipse dē sē loquī.

Quibus rēbus Micipsa tametsi initiō laetus fuerat ex-
 istimāns virtutem Iugurthae regnō suō glōriae fore,
 tamen, postquam hominem adulēscētem — exāctā suā
 aetāte et parvis liberis — magis magisque crēscere intel- 35
 legit, vehementer eō negōtiō permōtus multa cum
 animō suō volvēbat. Terrēbat eum nātūra mortālium
 avida imperiū et praeceps ad explendam animi cupīdi-
 nem; ad hoc studia Numidārum in Iugurtham accēsa,
 ex quibus, si tālem virum dolis interfēcisset, nē qua 40
 sēditiō aut bellum orīrētur, ānxius erat.

His difficultātibus circumventus, ubi videt neque per 7

vim neque insidiis opprimī posse hominem tam accep-
tum populāribus, quod erat Iugurtha manū prōmptus
45 et appetēns glōriae militāris, statuit eum obiectāre perī-
culis et eō modō fortūnam temptāre.

Igitur bellō Numantīnō Micipsa, cum populō Rō-
mānō equitum atque peditum auxilia mitteret, spērāns
vel ostentandō virtūtem vel hostium saevitiā facile eum
50 occāsūrum, praefēcit Numidīs quōs in Hispāniam mit-
tēbat.

Sed ea rēs longē aliter ac ratus erat ēvēnit. Nam Iu-
gurtha — ut erat impigrō atque ācrī ingeniō — ubi
nātūrā P. Scīpiōnis (quī tum Rōmānis imperātor erat)
55 et mōrem hostium cognōvit, multō labōre multāque
cūrā, praetereā modestissimē pārendō et saepe obviam
eundō perīculis, in tantam clāritūdinem brevī pervēne-
rat, ut nostrīs vehementer cārus, Numantīnis māximō
terrōrī esset.

8 Eā tempestāte in exercitū nostrō fuēre complūrēs
novī atque nōbilēs, quibus dīvitiae bonō honestōque po-
tiōrēs erant, factiōsī domī, potentēs apud sociōs, clārī
magis quam honestī; quī Iugurthae nōn mediocre ani-
mum pollicitandō accendēbant, ‘sī Micipsa rēx occi-
disset, fore uti sōlus imperiū Numidiae potirētur: in ipsō
65 māximam virtūtem, Rōmae omnia vēnālia esset!’

Sed postquam, Numantiā delētā, P. Scīpiō dīmittere
auxilia et ipse revertī domum dēcrēvit, dōnātum atque
laudātum magnificē prō cōtiōne Iugurtham in praetō-

ap-petere = cupidēpetere;
appetēns = cupidus
ob-iectāre = obicere

occidere -cidisse
-cāsūrum
praefēcit *eum*

ubi (+ *perf*) = ubi pri-
mum, postquam

eundō *ger* < ire
clāritūdō -inis *f* < clārus

terrōrī esse = terrōrem
inicere
(homō) novus = quī
primus ē gente suā
magistrātum init
honestum -ī *n* = honestās,
virtūs
potior = optātior
factiōsus -a -um (< factiō)
= seditiōsus
mediocris -e = modicus
pollicitārī = pollicērī

fore uti imperiū potirētur
= eum imperiō potitū-
rum esse
vēnālis -e = quī vēnit,
quī emī potest

sēcrētō *adv* = in sēcrētō,
clām
neu quibus = nēve ūllis
(cuiquam)
īn-suēscere = adsuēscere,
mōremsibi facere

gaudiō (*dat*) esse =
gaudium afferre
nōbīs : mihi

accipere = comperire,
audire
ita esse : vēra esse
grātia (< grātus) =
cāritās, favor

aggredi (+ *inf*) = in-
cipere, cōnārī

verba habēre = verba
facere, loquī

sī *tē* genuissem : sī pater
tuus essem
mē falsum habuit = mē
fefellit
novissimē = nūper

rium abdūxit ibique sēcrētō monuit 'ut potius pūblicē 70
quam prīvātīm amīcitiam populī Rōmānī coleret neu
quibus largīrī īnsuēsceret: periculōsē ā paucīs emī quod
multōrum esset; sī permanēre vellet in suīs artibus,
ultrō illi et glōriam et rēgnum ventūrum.'

Sic locūtus cum litterīs eum, quās Micipsae redderet, 9
dīmīsit. Eārum sententia haec erat:

"Iugurthae tuī bellō Numantīnō longē māxima virtūs
fuit, quam rem tibi certō sciō gaudiō esse. Nōbīs ob
merita sua cārus est; ut idem senātūi et populō Rōmānō
sit, summā ope nītēmur. Tibi quidem prō nostrā amīci- 80
tiā grātulor. Ēn habēs virum dignum tē atque avō suō
Masinissā."

Igitur rēx, ubi ea quae fāmā accēperat ex litterīs im-
perātōris ita esse cognōvit, cum virtūte tum grātiā virī
permōtus, flexit animum suum et Iugurtham beneficiis 85
vincere aggressus est, statimque eum adoptāvit et testā-
mentō pariter cum filiīs hērēdem instituit.

Sed ipse paucōs post annōs morbō atque aetāte cōn-
fectus, cum sibi finem vītae adesse intellexeret, cōram
amīcīs et cognātīs itemque Adherbale et Hiempsale filiīs 90
dīcitur huiusce modī verba cum Iugurthā habuisse:

"Parvum ego tē, Iugurtha, āmissō patre, sine spē, 10
sine opibus, in meum rēgnum accēpī, exīstimāns nōn
minus mē tibi quam sī genuissem ob beneficia cārum
fore. Neque ea rēs falsum mē habuit. Nam — ut alia 95
magna et ēgregia tua omittam — novissimē rediēns Nu-

mantia mēque rēgnumque meum glōriā honōrāvisti tuā-
que virtūte nōbīs Rōmānōs ex amīcīs amīcissimōs fē-
cisti. In Hispāniā nōmen familiae renovātum est. Pos-
100 trēmō — quod difficillimum inter mortālēs est — glōriā
invidiam vīcisti.

“Nunc, quoniam mihi nātūra finem vitae facit, per
hanc dexteram moneō obtestorque tē uti hōs, quī tibi
genere propinquī, beneficiō meō frātres sunt, cārōs ha-
105 beās, neu mālīs aliēnōs adiungere quam sanguine con-
iūctōs retinēre. Nōn exercitūs neque thēsauri praesidia
rēgnī sunt, vērū amīcī, quōs neque armīs cōgere
neque aurō parāre queās: officiō et fidē pariuntur. Quis
autem amīcior quam frāter frātri? aut quem aliēnum
110 fidum inveniēs, sī tuis hostis fueris? Equidem ego vōbīs
rēgnum trādō firmum, sī bonī eritis, sīn malī, im-
bēcillum. Nam concordia parvae rēs crēscunt, discordiā
māximae dilābuntur.

“Cēterum ante hōs tē, Iugurtha, quī aetate et sapien-
115 tiā prior es, nē aliter quid ēveniat prōvidēre decet. Nam
in omnī certāmine, quī opulentior est, etiam sī accipit
iniūriam, tamen, quia plūs potest, facere vidētur.

“Vōs autem, Adherbal et Hiempsal, colite, observāte
tālem hunc virum, imitāminī virtutem, et enītiminī nē
120 ego meliōrēs liberōs sūmpsisse videar quam genuisse!”

11 Ad ea Iugurtha, tametsī rēgem ficta locūtum intelle-
gēbat et ipse longē aliter animō agitābat, tamen prō
tempore benignē respondit.

-que...-que = et... et
(mē-que rēgnum-que =
et mē et rēgnum)

nōmen familiae: glōria
gentis Masinissae

ob-testārī = ōrāre (dūs
testibus)
cārū habēre = diligere

tibi adiungere

parāre: emere
quīre quivisse = posse;
queās (conī praes) =
possis

equidem ego = equidem

imbēcillus -a -um
= infirmus

di-lābī = in varias partēs
lābī, perīre
ante hōs: magis quam
hōs
sapientia -ae / < sapiēns
deceat tē prōvidēre
(= cūrāre) nē...

iniūriam facere

ob-servāre = colere = ho-
nōrāre, cārū habēre
ē-nītī = valdē nūtī

sūmpsisse: adoptāvisse

ficta -ōrum n: verba ficta,
falsa
animō agitāre = cōgitāre
prō tempore = ut tempus
postulābat

[annō 118 a. C.]
iūsta -ōrum *n* = fūnus
rēgulus -ī *m* = parvus
rēx, rēgis fīlius
in ūnum *locum*
dis-ceptāre = disserere,
colloquī

iacit = dīcit
quīnquennium -ī *n*
= quīque annī
re-scindere = irritum
facere
animō valēre : sapere

adoptātiō -ōnis *f*
= adoptiō

mōlīrī = laborāre, nūī
: mōlītur, parat...
cum animō habēre = re-
putāre (ea quibus *H.* ca-
perētur: quō modō *H.*
capī posset)

dis-tribuere = dividere
(inter eōs)
alius aliō = in suum
quisque locum
domō eius quī...

aliquem prōmissis one-
rāre = alicui multa
prōmittere

adulterīnus -a -um =
factus ad fallendum,
falsus

Micipsa paucīs post diēbus moritur. Postquam illī
mōre rēgiō iūsta magnificē fēcerant, rēgulī in ūnum 125
convēnērunt, ut inter sē dē cūctīs negōtiīs disceptā-
rent. Ibi cum multa dē administrandō imperiō dissere-
rent, Iugurtha inter aliās rēs iacit 'oportēre quīnquennī
cōnsulta et dēcrēta omnia rescindī, nam per ea tempora
cōnfectum annīs Micipsam parum animō valuisse.' 130
Tum 'idem' Hiempsal 'placēre sibi' respondit, 'nam
ipsum illum tribus proximīs annīs adoptātiōne in rēg-
num pervēnisse!' Quod verbum in pectus Iugurthae al-
tius quam quisquam ratus erat dēscendit. Itaque ex eō
tempore irā et metū ānxius mōlīrī, parāre atque ea 135
modo cum animō habēre quibus Hiempsal per dolum
caperētur.

Prīmō conventū, quem ab rēgulīs factum suprā me- 12
morāvī, propter dissēnsiōnem placuerat dividī thē-
saurōs finēsque imperiī singulis cōstituī. Itaque tem- 140
pus ad utramque rem dēcernitur, sed mātūrius ad pecū-
niam distribuendam. Rēgulī intereā in loca propinqua
thēsaurīs alius aliō concessēre. Sed Hiempsal in oppidō
Thirmidā forte eius domō ūtēbātur quī, proximus lictor
Iugurthae, cārus acceptusque eī semper fuerat. Quem 145
ille cāsū ministrum oblātum prōmissis onerat impellit-
que uti tamquam suam vīsēns domum eat, portārum
clāvēs adulterīnās paret (nam vērae ad Hiempsalem re-
ferēbantur); 'cēterum, ubi rēs postulāret, sē ipsum cum
magnā manū ventūrum.'

150

Numida mandāta brevī cōnficit atque, uti doctus erat, noctū Iugurthae milītēs intrōdūcit. Quī postquam in aedēs irrūpēre, dīversī rēgem quaerere, dormientēs aliōs, aliōs occursantēs interficere, scrūtārī loca abdita,
 155 clausa effringere, strepitū et tumultū omnia miscēre — cum interim Hiempsal reperitur occultāns sē tuguriō mulieris ancillae, quō initiō pavidus et ignārus locī perfūgerat. Numidae caput eius, uti iussī erant, ad Iugurtham referunt.

13 Cēterum fāma tantī facinoris per omnem Āfricam brevī dīvulgātur. Adherbalem omnēsque quī sub imperiō Micipsae fuerant metus invādit. In duās partēs discēdunt Numidae: plūrēs Adherbalem sequuntur, sed illum alterum bellō meliōrēs. Igitur Iugurtha quam
 165 māximās potest cōpiās armat, urbēs partim vī, aliās voluntate imperiō suō adiungit, omnī Numidiae imperāre parat. Adherbal, tametsī Rōmam lēgātōs mīserat, quī senātum docērent dē caede frātris et fortūnīs suīs, tamen frētus multitudīne milītum parābat armīs contendere. Sed ubi rēs ad certāmen vēnit, victus ex proeliō
 170 profūgit in prōvinciam ac deinde Rōmam contendit.

Tūm Iugurtha, patrātīs cōsiliīs, postquam omnis Numidiae potiēbātur, in ōtiō facinus suum cum animō reputāns, timēre populum Rōmānum neque adversus
 175 īram eius usquam, nisi in avāritiā nōbilitātis et pecūniā suā, spem habēre. Itaque paucīs diēbus cum aurō et argentō multō Rōmam lēgātōs mittit, quīs praecipit

docēre -uisse doctum;
 doctus : iussus

dīversī: in dīversās partēs
 : quaerunt...

occursāre = occurrere
 scrūtārī = explōrāre
 abditus = occultus
 effringere = foribus
 effrāctis penetrāre
 tugurium -i n = casa

dīvulgāre = vulgō
 patefacere

quam māximās potest
 = (tantās) quantās
 māximē potest
 partim = in parte; partim
 ... aliās = aliās... aliās

frētus -a -um (+abl)
 = fidēs
 contendere = certāre
 prōvincia Āfrica: terra
 Carthāginiēnsium prō-
 vincia Rōmāna facta
 (Rōmam) contendere
 = properāre
 patrāre = perficere
 Numidiae potiēbātur =
 N. ae potēns erat (: in
 suā potestate tenēbat)

paucīs diēbus = intrā
 paucōs diēs
 quīs = quibus (dat/abl pl)

(mūneribus) explēre
= dōnāre
ac-quirere < ad- +
quaerere
nē cūctentur (: dubitent)
parāre quaecumque
possint

com-mūtatiō-nis/f
= mūtatiō
incessit : facta est

utrīque : Adherbaliet
lēgātis Iugurthae
accēpimus : nōbis trādi-
tum est

stirps = gēns ex quā
aliquis ortus est

eōs quī

māximē tūtōs = tūtissimōs
quod in familiā fuit :
quantum f.a potuit
praestāre (-stītisse) ut
= cūrāre ut
per ōtium = in pāce

eōrum : frātrum meōrum

‘primum uti veterēs amīcōs mūneribus expleant, deinde
novōs acquirant, postrēmō quaecumque possint largi-
undō parāre nē cūctentur.’ 180

Sed ubi Rōmam lēgātī vēnere et ex praeceptō rēgis
hospitibus aliisque, quōrum eā tempestāte in senātū
auctōritās pollēbat, magna mūnera mīsere, tanta com-
mūtatiō incessit, ut ex māximā invidiā in grātiā et
favōrem nōbilitātis Iugurtha veniret! 185

Diē cōstitutō senātus utrīque datur. Tum Adherba-
lem hōc modō locūtum accēpimus:

“Patrēs cōscriptī! — Iugurtha, homō omnium quōs 14
terra sustinet scelerātissimus, contēptō imperiō ves-
trō, Masinissae mē nepōtem et iam ab stirpe socium at- 190
que amīcum populi Rōmānī, rēgnō fortūnisque omni-
bus expulit. Iis finibus ēiectus sum quōs māiōribus meis
populus Rōmānus dedit, unde pater et avus meus unā
vōbiscum expulere Syphācem et Carthāginiēnsēs. Ves-
tra beneficia mihi ērepta sunt, patrēs cōscriptī, vōs in 195
meā iniuriā dēspectī estis.

“Ego sic exīstimābam, patrēs cōscriptī, quī vestram
amicitiā diligenter colerent, eōs multum labōrem sus-
cipere, cēterum ex omnibus māximē tūtōs esse. Quod in
familiā nostrā fuit, praestitit uti in omnibus bellis ades- 200
set vōbīs: nōs uti per ōtium tūtī sīmus, in vestrā manū
est, patrēs cōscriptī. Pater nōs duōs frātrēs reliquit,
tertium Iugurtham beneficiis suis ratus est coniūctum
nōbis fore. Alter eōrum necātus est, alterius ipse ego

205 manūs impiās vix effūgī. Quid agam? aut quō potissimum infēlix accēdam?

“Patrēs cōscrip̄tī! Subvenīte mihi miserō, īte obviam iniūriae, nōlīte patī rēgnū Numidiaē, quod vestrum est, per scelus et sanguinem familiae nostrae tābēscere!”

sub-venīre = auxiliō
venīre, opem ferre

tābēscere (↔ convalescere) = absūmī (morbō)

15 Postquam rēx finem loquendī fēcīt, lēgātī Iugurthae, largitōne magis quam causā frētī, paucīs respondent: ‘Hiempsalem ob saevitiā suā ab Numidīs interfecit; Adherbalem ultrō bellum īferentem, postquam superātus sit, querī quod iniūriam facere nequīvisset!

largitō -ōnis *f* < largiri

ne-quire = nōn quīre,
nōn posse

215 Iugurtham ab senātū petere, nē sē alium putārent ac Numantiae cognitus esset, neu verba inimicī ante facta sua pōnerent.’

verba ante facta pōnere =
verba factis antepōnere

Deinde utrīque Cūriā ēgrediuntur. Senātus statim cōsultitur. Fautōrēs lēgātōrum, praetereā senātūs magna pars, grātiā dēprāvāta, Adherbalis dicta contemnere, Iugurthae virtūtem extollere laudibus; grātiā, vōce, dēnique omnibus modīs prō aliēnō scelere et flāgitio suā quasi prō glōriā nītēbantur. At contrā paucī, quibus bonum et aequum dīvitiis cārius erat, subveniundum

grātiā : g. Iugurthae
dē-prāvāta = prāvum
facere, corrumpere
: contemnunt, extollunt
ex-tollere (laudibus)
= valdē laudāre
flāgitium -ī *n* = turpe
factum, indignitās
prō suā glōriā

225 Adherbalī et Hiempsalis mortem sevērē vindicandam cēnsēbant; sed ex omnibus māximē Aemilius Scaurus, homō nōbilis, impiger, factiōsus, avidus potentiae, honoris, dīvitiarū, cēterum vitia sua callidē occultāns.

M. Aemilius Scaurus:
cōs. annō 115 a. C.

16 Vicīt tamen in senātū pars illa quae vērō pretium aut
230 grātiā anteferēbat. Dēcrētum fit ‘uti decem lēgātī rēgnū quod Micipsa obtinuerat inter Iugurtham et Ad-

vērū -ī *n* = bonum et
aequum
ante-ferre = antepōnere,
praeferre

victōriam exercēre
= victōriā ūtī
ac-cūrātus -a -um = cum
cūrā factus; accūrātē =
magnā cum cūrā
multa dandō et pollicendō

commodum rēgis = quod
rēgī prōdest

divisiō -ōnis f < dividere
quae pars Numidia = ea
pars N. ae quae
portuōsus -a -um =
portūs habēns
rē (ex) ōrnātus = rem
habēns
possidēre -sēdisse

adipīscī -eptum
sēsē adeptum esse

pollicitātiō -ōnis f (< pol-
licitārī) = prōmissum

in-tendere -disse -tum
= advertere

opportūnus -a -um = idō-
neus; quī obicitur (rei)
ex im-prōvisō = praeter
expectātiōnem, subitō

convertit = sē convertit,
revertitur

herbalem dividerent.' Cuius lēgatiōnis princeps fuit L. Opīmius, homō clārus et tum in senātū potēns, quia cōsul, C. Gracchō et M. Fulviō Flaccō interfectis, ācerrimē victōriam nōbilitātis in plēbem exercuerat. 235
Eum Iugurtha, tametsī Rōmae in inimicis habuerat, ta-
men accūrātissimē recēpit, dandō et pollicendō multa perfēcit uti fāmae, fideī, postrēmō omnibus suis rēbus
commodum rēgis anteferet. Reliquōs lēgātōs eādē viā
aggressus plērōsque capit; paucis cārior fidēs quam pe- 240
cūnia fuit.

In divisiōne, quae pars Numidia Maurētāniam attin-
git, agrō virisque opulentior, Iugurthae trāditur; illam
alteram, quae portuōsior et aedificiis magis exōrnāta
erat, Adherbal possēdit. 245

Postquam, divisiō rēgnō, lēgātī Āfricā dēcessēre et Iu- 20
gurtha contrā timōrem animi praemia sceleris adeptum
sēsē videt, certum esse ratus, quod ex amicis apud Nu-
mantiam accēperat, omnia Rōmae vēnālia esse, simul et
illōrum pollicitātiōnibus accēnsus quōs paulō ante mū- 250
neribus explēverat, in rēgnum Adherbalis animum in-
tendit. Ipse ācer, bellicōsus; at is quem petēbat quiētus,
imbellis, placidō ingeniō, opportūnus iniūriae, metuēns
magis quam metuendus. Igitur ex imprōvisō finēs eius
cum magnā manū invādit, multōs mortālēs cum pecore 255
atque aliā praedā capit, aedificia incendit, plēraque loca
hostiliter cum equitātū accēdit; deinde cum omnī multi-
tūdine in rēgnum suum convertit, exīstimāns Adherba-

lem dolōre permōtum iniuriās suās manū vindicātūrum
 260 eamque rem bellī causam fore.

At ille, quod neque sē parem armīs exīstimābat et
 amīcitiā populī Rōmānī magis quam Numidīs frētus
 erat, lēgātōs ad Iugurtham dē iniūriīs questum mīsīt.
 Quī tametsī contumēliōsa dicta rettulerant, prius tamen
 265 omnia patī dēcrēvit quam bellum sūmere. Neque eō
 magis cupīdō Iugurthae minuēbātur, quippe quī tōtum
 eius rēgnū animō iam invāserat. Itaque nōn uti antea
 cum praedātōriā manū, sed magnō exercitū comparātō
 bellum gerere coepit et apertē tōtius Numīdiae impe-
 270 rium petere. Cēterum, quā pergēbat, urbēs, agrōs vās-
 tāre, praedās agere, suis animum, hostibus terrōrem
 augēre.

21 Adherbal, ubi intellegit eō prōcessum utī rēgnū aut
 relinquendum esset aut armīs retinendum, necessariō
 275 cōpiās parat et Iugurthae obviū prōcēdit.

Interim haud longē ā marī prope Cirtam oppidum
 utrīusque exercitus cōnsēdit, et quia diēi extrēmum
 erat, proelium nōn inceptum. Sed ubi plērumque noctis
 prōcessit, obscurō etiam tum lūmine, milītēs Iugurthīnī
 280 signō datō castra hostium invādunt; sēmisomnōs par-
 tim, aliōs arma sūmentēs fugant funduntque. Adherbal
 cum paucīs equitibus Cirtam profūgit, et nī multitudō
 togātōrum fuisset, quae Numidās insequentēs moeni-
 bus prohibuit, ūnō diē inter duōs rēgēs coeptum atque
 285 patrātum bellum foret. Igitur Iugurtha oppidum cir-

manū : armīs

amīcitiā frētus erat =
 amīcitiāe cōfīdebāt

contumēliōsus -a -um
 < contumēlia

quippe quī = quī scīlicet,
 quoniam

praedātōrius -a -um
 = quī praedātur

: vāstat, agit

: auget

eō prōcessum esse = eō
 (tam longē) rem prō-
 cessisse
 necessariō *adv*

Cirta -ae f: caput Numi-
 diae
 extrēmum -ī n = finis

inceptum = coeptum

sēmi-somnus -a -um =
 nec dormiēs nec
 vigilāns

togātī : Rōmānī
 īn-sequī = persequī
 ā moenibus

ante-capere

'*senātum populumque R.*
velle et cēnsere eōs ab
armīs discēdere (= ut...
discēdant)'
sē-que illis-que = et sē
(Rōmānis) et illis

mātūrāre = properāre

adulēscētia -ae f = aetās
adulēscētis
ēnī ī ēnīsum
malitia -ae f < malus
sē P. Scīpiōnī placuisse

pēnūria -ae f = inopia

quō plūra...eō minus

sē obviam īssee

prō bonō = bene

sē missūrum esse

(agendī) cōpia = occāsio,
potestās (: lēgātī Adher-
balem appellāre nōn
potuerunt)

cumsēdit; vīneīs turribusque et māchinīs omnium gene-
rum expugnāre aggreditur, māximē festīnāns tempus
lēgātōrum antecapere quōs ante proelium factum Rō-
mam ab Adherbale missōs audīverat.

Sed postquam senātus dē bellō eōrum accēpit, trēs 290
adulēscētēs in Āfricam lēgantur, quī ambōs rēgēs ad-
eant, senātūs populique Rōmānī verbīs nūntient: 'velle
et cēnsere eōs ab armīs discēdere: ita sēque illisque dig-
num esse.'

Lēgātī in Āfricam mātūrantēs veniunt, eō magis quod 22
Rōmae, dum proficīscī parant, dē proeliō factō et op-
pugnātiōne Cirtae audiēbātur — sed is rūmor clēmēns
erat. Quōrum Iugurtha acceptā ōrātiōne respondit:
'Sibi neque māius quicquam neque cārius auctōritāte
senātūs esse; ab adulēscētiā ita sē ēnīsum ut ab optimō 300
quōque probārētur; virtūte, nōn malitiā P. Scīpiōnī,
summō virō, placuisse; ob eādem artēs ā Micipsā, nōn
pēnūriā liberōrum, in rēgnum adoptātum esse. Cēte-
rum quō plūra bene atque strēnuē fēcisset, eō animum
suum iniūriam minus tolerāre. Adherbalem dolīs vītāe 305
suae īnsidiātum; quod ubi comperisset, scelerī eius ob-
viam īssee; populum Rōmānum neque rēctē neque prō
bonō factūrum, sī ab iūre gentium sēsē prohibuerit.
Postrēmō dē omnibus rēbus lēgātōs Rōmam brevī mis-
sūrum.'

310

Ita utrīque dīgrediuntur. Adherbalis appellandī cōpia
nōn fuit.

23	Iugurtha, ubi eōs Āfricā dēcessisse ratus est, neque propter locī nātūrā Cirtam armīs expugnāre potest,	
315	vāllō atque fossā moenia circumdat, turrēs exstruit eāsque praesidiīs firmat; praetereā diēs noctēsque aut per vim aut dolīs temptāre. Adherbal, ubi intellegit omnēs suās fortunās in extrēmō sitās, hostem infestum, auxiliū spem nullam, pēnūriā rērum necessariārum bellum	: temptat in extrēmō <i>periculō</i> sitās esse
320	trahī nōn posse, ex iīs quī ūnā Cirtam profūgerant duōs māximē impigrōs dēlēgit, eōs multa pollicendō ac miserandō cāsum suum cōfirmat, uti per hostium mūnitiōnēs noctū ad proximum mare, dein Rōmam pergerent.	ūnā <i>cum eō</i> cōn-firmāre = firmāre (animō), adhortārī
24	Numidae paucīs diēbus iussa efficiunt. Litterīs Ad-	
25	herbalis in senātū recitātis, fuēre quī exercitum in Āfricā mittundum cēnsērent et quam primum Adherbalī subveniundum. Sed ab iisdem illis rēgis fautoribus summā ope enīsum est nē tāle dēcrētum fieret. Ita bonum publicum, ut in plērisque negotiis solet, privātā	fuēre quī cēnsērent = aliquī (senātōrēs) fuerunt quī cēnsērent ab illis enīsum est = illi enīsi sunt
330	grātiā dēvictum.	
	Lēgantur tamen in Āfricā māiōrēs nātū nōbilēs, amplīs honoribus ūsī, in quīs fuit M. Scaurus, dē quō suprà memorāvimus, cōsulāris et tum senātūs prīnceps. Ii, quod rēs in invidiā erat, trīduō nāvem ascendēre; dein brevī Uticā appulsī litterās ad Iugurtham mittunt: 'quam ōcissimē ad prōvinciam accēdat sēque ad eum ab senātū missōs.' Ille, ubi accēpit hominēs clārōs, quōrum auctoritatem Rōmae pollēre audīverat, contrā inceptum suum vēnisse, cum paucīs equitibus in	amplīs honoribus ūsī = quī summōs magistrātūs gesserant rēs in invidiā erat : rēs invidiam excitābat ōcissimē = celerrimē; quam ō. (potest) = tam celeriter quam māximē fieri potest inceptum - īn = quod inceptum (coeptum) est, coepta

Italicus -a -um < Italia;
pl incolae
 dēfensāre = dēfendere
 cōfidere -fīsum esse;
 cōfīsī = cōfidentēs,
 cum cōfiderent (crē-
 derent)

pacīscī pactum = condi-
 cionem ferre, ex com-
 positō postulāre
 potior -ius *comp* = melior
 penes eōsdem cōgundī
 potestās erat : iidem
 eum cōgere poterant

negōtiātor -ōris *m* = qui
 negōtia gerit, mercātor
 negōtiātōrēs *Italicōs*

ob-venīre = ēvenīre
 (sortibus)
 portāre : trāsportāre
 (militēs) scribere = cōn-
 scribere

familiāris -is *m* = amicus
 praecipit *ut* omnēs...

adventāre (Rōmam) = ap-
 propinquāre (Rōmae)
 moenibus recipere : intrā
 moenia r.
 īi : senātōrēs

prōvinciam vēnit. Ac tametsī senātūs verbīs gravēs mi- 340
 nae nūntiābantur, quod ab oppugnātiōne nōn dēsiste-
 ret, multā tamen ōrātiōne cōnsūptā lēgātī frūstrā dis-
 cessēre.

Ea postquam Cirtae audita sunt, Italicī, quōrum vir- 26
 tūte moenia dēfensābantur, cōnfīsī dēditiōne factā prop- 345
 ter magnitudinem populī Rōmānī inviolātōs sēsē fore,
 Adherbali suādent 'utī sēque et oppidum Iugurthae trā-
 dat, tantum ab eō vītam pacīscātur.' At ille, tametsī
 omnia potiōra fidē Iugurthae rēbātur, tamen — quia
 penes eōsdem, sī adversārētur, cōgundī potestās erat — 350
 ita utī cēnsuerant Italicī dēditiōnem facit. Iugurtha in
 primīs Adherbalem excruciātum necat; deinde omnēs
 pūberēs Numidās et negōtiātōrēs, utī quisque armātus
 obviū fuerat, interficit!

Quod postquam Rōmae cognitum est, prōvinciae fu- 27
 tūrīs cōsulibus Numidia atque Italia dēcrētae. Cōsu-
 lēs dēclārātī P. Scīpiō Nāsica, L. Calpurnius Bēstia.
 Calpurniō Numidia, Scīpiōnī Italia obvēnit. Deinde
 exercitus quī in Āfricam portārētur scribitur.

At Iugurtha, contrā spem nūntiō acceptō, filium et 28
 cum eō duōs familiārēs ad senātum lēgātōs mittit iisque
 praecipit 'omnēs mortālēs pecūniā aggrediantur!' Quī
 postquam Rōmam adventābant, senātus ā Bēstiā cōn-
 sultus 'placēretne lēgātōs Iugurthae recipī moenibus?'
 iūque dēcrēvēre 'nisi rēgnum ipsumque dēditum vēnis- 365
 sent, utī in diēbus proximīs decem Italiā dēcēderent!'

Ita infectis rebus illi domum discēdunt.

in-fectus-a-um (< in + factus) = im-perfectus

Interim Calpurnius, paratō exercitū, initiō ācriter Numidiam ingressus est multōsque mortālēs et urbēs aliquot pugnandō cēpit. Sed ubi Iugurtha per lēgātōs pecūniā temptāre coepit, animus aeger avāritiā facile conversus est. Cēterum socius et administer omnium cōnsiliōrum assūmitur Scaurus, quī tametsī ā prīncipiō ācerrimē rēgem impugnāverat, tamen magnitūdine pecūniae ā bonō honestōque in prāvum abstractus est.

animus cōsulis

ad-minister-trī m
= minister
as-sūmere < ad-sūmere

im-pugnāre = op-pugnāre (verbis)

[Calpurnius, corruptus rēgis pecūniā, bellum trahere coepit atque pācem cum Iugurthā flāgitiōsam fēcit iniussū populī et senātūs.

flāgitiōsus-a-um (< flāgitium) = ignōminiōsus, turpis

Postquam rēs in Āfricā gestās fāma dīeulgāvit, apud plēbem gravis invidia. At C. Memmius tr. pl., vir vehemēns et infestus potentiae nōbilitātis, populō persuādet uti L. Cassius, quī tum praetor erat, ad Iugurtham mitterētur eumque, datā fidē publicā, Rōmam dūceret, ut eius indicio patefierent dēlicta Scaurī et reliquōrum quī pecūniae acceptae accūsābantur.]

invidia orta est

fidēs = prōmissum (: in-violātum eum fore)
indicium-in = quod indicātur
pate-facere āct; pate-fieri -factum pass

Igitur Iugurtha cum Cassiō Rōmam vēnit. Ac tametsī in ipsō magna vīs animī erat, cōfirmātus ab omnibus quōrum potentiā aut scelere cūcta ea gesserat quae suprā dīximus, C. Baebium tribūnum plēbis magnā mercēde parat, cuius impudentiā contrā iūs et iniūriās omnēs mūnītus foret.

impudentia-ae f = audācia sine pudōre
cuius impudentiā mūnītus foret : ut eius impudentiā mūnītus (: tūtus) esset

At C. Memmius, advocātā cōtiōne, quamquam rēgi infēsta plēbs erat, sēdāre mōtūs et animōs eōrum mol-

: sēdat, mollit, cōfirmat

cōfirmāre = affirmāre

post *adv* = postea

Numidia: in Numidiā

quamquam populus R.
intellegat quibus iuvan-
tibus... ea ēgerit
populum Rōmānum velle

in rē spēs sita est = obrem
spēs est, rēs spem dare
potest

accēnsa: irāta

īra amat: irātīamant
(volunt)
lūdibriō (*dat*) habēre
= elūdere

augēscere = augērī in-
cipere, crēscere

adversus fuerat =
adversātuserat

Sp. *Postumius* Albīnus
[annō 110 a. C.]
M. Minuciō Rūfō

persuādet *ut* rēgnū petat

agitāre = agere

Bomilcar-aris *m*

līre, postrēmō cōfirmāre ‘fidem pūblicam per sēsē in-
violātum fore.’ Post, ubi silentium coepit, prōductō Iu- 395
gurthā, verba facit: Rōmae Numidiaque facinora eius
memorat, scelera in patrem frātrēsque ostendit; ‘quibus
iuvantibus quibusque ministrīs ea ēgerit quamquam in-
tellegat populus Rōmānus, tamen velle manifestā magis
ex illō habēre; sī vērūm aperiāt, in fidē et clēmētiā 400
populī Rōmānī magnam spem illī sitam.’

Deinde, ubi Memmius dīcundī finem fēcīt et Iugur- 34
tha respondēre iussus est, C. Baebius tribūnus plēbis,
quem pecūniā corruptum suprā dīximus, rēgem tacēre
iubet! Ac tametsī multitudō quae in cōtīōne aderat 405
vehementer accēnsa terrēbat eum clāmōre, vultū, saepe
impetū atque aliīs omnibus quae īra fierī amat, vīcit
tamen impudentia. Ita populus lūdibriō habitus ex cōn-
tīōne discēdit, Iugurthae Bēstiaeque et cēterīs quōs illa
quaestiō exagitābat animī augēscunt. 410

Erat cā tempestāte Rōmae Numida quīdam nōmine 35
Massīva, Gulussae filius, Masinissae nepōs, quī, quia in
dissēnsiōne rēgum Iugurthae adversus fuerat, dēditā
Cirtā et Adherbale interfectō profugus ex patriā abierat.
Huic Sp. Albīnus, quī proximō annō post Bēstiam cum 415
Q. Minuciō Rūfō cōsulātum gerēbat, persuādet, quo-
niam ex stirpe Masinissae sit, rēgnū Numidia ab se-
nātū petat.

Quae postquam Massīva agitāre coepit, neque Iu-
gurthae in amīcīs satis praesidiū est, Bomilcarī, proximō 420

et m̄ximē fidō sibi, imperat, pretiō īnsidiātōrēs Massī-
vae paret ac m̄ximē occultē Numidam interficiat. Bo-
milcar mātūrē rēgis mandāta exsequitur, et per hominēs
tālis negōtīi artificēs itinera ēgressūsque eius, postrēmō
425 loca atque tempora cūncta explōrat; deinde, ubi rēs pos-
tulābat, īnsidiās tendit. Igitur ūnus ex eō numerō quī ad
caedem parātī erant paulō incōsultius Massīvam aggre-
ditur: illum obtruncat, sed ipse dēprehēnsus, multis
hortantibus et in prīmīs Albinō cōsule, indicium pro-
430 fitētur. Fit reus Bomilcar. At Iugurtha clam in Numi-
diam Bomilcarem dīmittit, et ipse paucīs diēbus eōdem
profectus est, iussus ā senātū Italiā dēcēdere. Sed post-
quam Rōmā ēgressus est, fertur saepe eō tacitus respi-
ciēns postrēmō dīxisse: “Ō, urbem vēnālem et mātūrē
435 peritūram, sī ēmptōrem invēnerit!”

[A. Albinus, frāter cōsulis, ā Iugurthā circumventus et
fugātus pācem cum eō fēcīt ignōminiosam, quam nōn esse
servandam senātus cēnsuit.

Tertius contrā Iugurtham missus est Q. Caecilius Metel-
440 lus cōsul, cui C. Marius lēgātus datus est. Metellus exerci-
tum ā priōribus ducibus corruptum ad disciplinam Rōmā-
nam redūxit, duōbus proeliis Iugurtham fūdīt tōtamque
Numidiam vāstāvit. Tum rēx, dēspērātā fortunā, dēditiō-
nem meditābatur et lēgātōs ad cōsulem mīsīt, sed cum iam
445 permagnam pecūniā et armōrum aliquantum Rōmānīs
trādīdisset, animum mūtāvit. Bellō renovātō Metellus rū-
sus rēgem fugāvit ac Thalam, oppidum opulentum, cēpit.

imperat ut... paret
īnsidiātōr-ōris m = quī
īnsidiātur

mātūrē = citō, mox

artificēs : peritōs
ēgressus-ūs m < ēgredi

Insidiās tendere = ī.
parāre
in-cōsultus-a-um =
temerārius, incautus

in prīmīs = praecipuē
indicium profiterī =
indicāre
reus-ī m = quī in iudiciō
accūsātur; r. fierī = ac-
cūsārī

ēmpior-ōris m = quī
emit

[annō 109 a. C.]
Q. Caecilius Metellus
Numidicus

meditārī = cōgitāre (de),
in animō habēre
per-magnus = valde
magnus, m̄ximus

(locus) asper = difficilis,
iniquus

disserere -uisse

sīquem : num forte ali-
quem

Rōmānī nōbīlēs imāginēs
māiōrum in ātriō expō-
nunt
homō nullius stipendiī
: quī nōn militāvit

sciō quī = hominēs sciō
(nōvī) quī
ācta-ōrum n = quae ācta
(et scripta) sunt

novitātem meam : mē
'hominem novum'
ignāvia -aef = inertia
(↔ fortitūdō)
faciant idem māiōribus
suis : item dēspiciant
māiōrēs suōs

*Iugurtha, āmissā Thalā, per loca vāsta et aspera pervē-
nit ad Gaetūlōs, quōs contrā Rōmānōs armāvit. Praetereā
Bocchum, rēgem Maurētāniae, impulit ut adversus Rōmā- 450
nōs bellum inciperet.*

*Interim C. Marius, homō novus, Rōmam reversus cōsul
creātus est, eumque populus Rōmānus, adversante nōbili-
tāte, bellum cum Iugurthā gerere iussit. Quam rem Metellus
aegrē ferēs bellum trahere coepit. At Marius cōntiōnem 455
populī advocāvit; deinde hōc modō disseruit:]*

“Quirītēs! Bellum mē gerere cum Iugurthā iussistis, 85
quam rem nōbilitās aegerrimē tulit. Quaesō, reputāte
cum animīs vestris num id mūtāre melius sit, sī quem
ex illō globō nōbilitātis ad hoc aut aliud tāle negōtium 460
mittātis, hominem multārum imāginum — et nullius
stipendiī. Ita plērumque ēvenit ut quem vōs imperāre
iussistis is sibi imperātōrem alium quaerat. Atque ego
sciō, Quirītēs, quī postquam cōsulēs factī sunt, et ācta
māiōrum et Graecōrum militāria praecepta legere coe- 465
perint. Comparāte nunc, Quirītēs, cum illōrum super-
biā mē, hominem novum! Quae illī audire aut legere
solent, eōrum partem vīdī, alia egomet gessī; quae illī
litterīs, ea ego militandō didicī.

“Contemnunt novitātem meam — ego illōrum ignāvi- 470
am! Quod sī iūre mē dēspiciunt, faciant idem māiōribus
suis, quibus — uti mihi — ex virtūte nōbilitās coepit.
Atque etiam, cum apud vōs aut in senātū verba faciunt,
māiōrēs suōs extollunt, eōrum fortia facta memorandō

475 clāriōrēs sēsē putant. Quod contrā est: nam quantō vīta
illōrum praeclārior, tantō hōrum socordia flāgitiōsior!
Huiusce rei ego inopiam fateor, Quirītēs, vērūm (id
quod multō praeclārius est) meamet facta mihi dīcere
licet. Nunc vidēte quam inīquī sint: Quod ex aliēnā
480 virtūte sibi arrogat, id mihi ex meā nōn concēdunt,
scīlicet quia imāginēs nōn habeo et quia mihi nova nōbi-
lītās est, quam certē peperisse melius est quam accep-
tam corrūpisse!

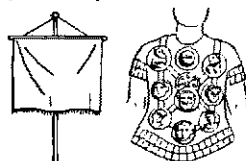
“Nōn possum fidei causā imāginēs neque triumphōs
485 aut cōsulātūs māiōrum meōrum ostentāre — at, sī rēs
postulet, hastās, vexillum, phalerās, alia militāria dōna,
praetereā cicātrīcēs adversō corpore! Hae sunt meae
imāginēs, haec nōbilitās, nōn hērēditātē relicta, ut illa
illis, sed quae ego meis plūrimīs labōribus et periculis
490 quaesivī!

“Nōn sunt composita verba mea — parvī id faciō.
Ipsa sē virtūs satis ostendit. Illis artificiō opus est, ut
turpia facta ōrātiōne tegant. Neque litterās Graecās di-
dicī; parum placēbat eās discere, quippe quae ad virtū-
495 tem doctōribus nihil prōfuerant. At illa multō optima
rei pūblicae doctus sum: hostem ferīre, nihil metuere
nisi turpem fāmam, hiemem et aestātem iūxtā patī,
humī requiēscere, eōdem tempore inopiam et labōrem
tolerāre. His ego praeceptis militēs hortābor. Haec
500 atque tālia māiōrēs vestrī faciundō sēque remque pūbli-
cam celebrāvere.

illōrum : māiōrum
socordia -ae f = ignāvia

mea-met = mea

in-īquus = iniūstus
(↔ aequus)
ar-ro-gāre (< ad-) = postulāre
parere = per sē facere

vexillum phalaris
-ī n -arum f
militāria dōna : praemia
virtūtis
cicātrix -icis f = vetus
vulnus
adversō corpore : in
pectore

compositus = arte c.
(parvī) facere = aestimāre
artificium -ī n = ars

tegere : cēlāre

quippe quae = quoniam
eae
multō optima = longē
optima

iūxtā = aequē

requiēscere = quiēscere,
dormīre

tūtārī = tuērī
imperitia -ae f < im-
peritus ↔ peritus

locōrum sciēns = quī
loca scit (nōvīt)

ad-nīū = ēnīū

cōnsultor -ōris m = quī
cōsulit
iūxtā geram : eōdem
modō tractābō

abundē = plūs quam
satis, nimis

ūtīlia -īum n = rēs ūtīlēs

: scribit

capite cēnsī = prōlētārī
(qui ante Marii aetātem
immūnēs militiā erant)

P. Rutiliō Rūfō (cōs. annō
105 a. C.)

“Nunc, quoniam illis respondī, pauca dē rē pūblicā loquar. Primum omnium dē Numidiā bonum habēte animum, Quirītēs! Nam quae ad hoc tempus Iugurtham tūtāta sunt, omnia remōvistis: avāritiam, imperi- 505 tiam, atque superbiam. Deinde exercitus ibi est locōrum sciēns, sed mehercule magis strēnuus quam fēlix; nam magna pars eius avāritiā aut temeritātē ducum attrita est. Quam ob rem vōs, quibus militāris aetās est, adnītiminī mēcum! Egomet in agmine aut in proeliō 510 cōnsultor idem et socius periculī vōbīscum aderō, mēque vōsque in omnibus rēbus iūxtā geram. Et profectō, dīs iuvantibus, omnia mātūra sunt: victōria, praeda, laus. Quae sī dubia aut procul essent, tamen omnēs bonōs rei pūblīcae subvenīre decēbat. Etenim nēmō ig- 515 nāviā immortālis factus est.

“Plūra dīcerem, Quirītēs, sī timidīs virtūtem verba adderent — nam strēnuīs abundē dictum putō.”

Huiusce modī ōrātiōne habitā, Marius properē com- 86 meātū, stipendiō, armīs aliisque ūtilibus nāvēs onerat; 520 cum hīs A. Mānlium lēgātum proficīscī iubet. Ipse intereā militēs scribere, nōn mōre māiōrum neque ex classibus, sed uti cuiusque libīdō erat, capite cēnsōs plērōsque. Igitur Marius, cum aliquantō māiōre numerō quam dēcrētum erat in Āfricam profectus, paucīs 525 diēbus Uticam advehitur. Exercitus eī trāditur ā P. Rutiliō lēgātō; nam Metellus cōspectum Marii fūgerat, nē vidēret ea quae audīta animus tolerāre nequiverat.

87 Sed cōsul in agrum fertilem proficiscitur, omnia ibi
 530 capta mīlitibus dōnat; dein castella et oppida nātūrā et
 virīs parum mūnita aggreditur. At rēgēs, ubi dē ad-
 ventū Marii cognōverunt, diversī in locōs difficilēs ab-
 eunt. Ita Iugurthae placuerat, spērantī mox effūsōs hos-
 tēs invādī posse.

88 Metellus intereā Rōmam profectus contrā spem suam
 laetissimīs animīs accipitur, plēbī patribusque, post-
 quam invidia dēcesserat, iūxtā cārus.

Sed Marius explōrāre itinera rēgum, cōsilia et īnsi-
 diās eōrum antevenīre, nihil apud eōs tūtum patī. Ita-
 540 que et Gaetūlōs et Iugurtham ex sociīs nostrīs praedās
 agentēs saepe aggressus in itinere fūderat, ipsumque
 rēgem haud procul ab oppidō Cirtā armīs exuerat.

89 Erat inter ingentēs sōlitudinēs oppidum magnum at-
 que valēns nōmine Capsa. Eius cīvēs apud Iugurtham
 545 immūnēs, levī imperiō, et ob ea fidēlissimī habēbantur,
 mūnītī adversum hostēs nōn moenibus modo et armīs
 atque virīs, vērū etiam multō magis locōrum asperi-
 tātē; nam praeter oppidō propinqua alia omnia vāsta,
 inculta, egentia aquae, infēsta serpentibus. Eius poti-
 550 undī Mariū māxima cupīdō invāserat, cum propter
 ūsum bellī, tum quia rēs aspera vidēbātur et Metellus
 oppidum Thalam magnā glōriā cēperat, haud dissimili-
 ter situm mūnītumque.

90 Igitur cōsul, omnibus explōrātīs, pergīt ad flūmen

91 Tanain. Ibi castrīs levī mūnīmentō positīs, mīlitēs

rēgēs : Iugurtha et
 Bocchus

iūxtā = aequē

: explōrat

ante-venire
 : antevenit, patitur

hostem armīs exuere :
 hostem ita vincere ut
 armīs abiectis fugiat

levī imperiō : quibus
 leviter (↔ sevère) im-
 perābātur

asperitās -ātis *f* < asper

: praeter loca oppidō
 propinqua
 (locus) in-cultus = qui
 nōn colitur
 cupidō eius (oppidī) poti-
 endī Mariū invāserat
 propter ūsum bellī = quia
 ūtile erat ad bellum

Tanais -is *m* (acc -in)

proximā nocte

tumulōsus -a -um =
plēnus tumulōrum
duum = duōrum
duo milia = duo milia
passuum

ēgressi sunt

: sequitur, sinit

ad hoc = praeterea

coēgere : (hae rēs) eos
coēgērunt

Capsēnsēs -ium m
< Capsa

L. Cornēlius Sulla

admonēre viri (gen) =
admonēre dē virō
cultus = modus vivendī,
mōrēs

familia: gentis pars cui
cognōmen commūne est
exstincta: sine honōribus
(magistrātibus)

cibum capere atque uti simul cum occāsū sōlis ēgrede-
rentur parātōs esse iubet. Dein castris ēgreditur noc-
temque tōtam itinere factō cōnsēdit. Idem proximā fa-
cit. Dein tertiā, multō ante lūcis adventum, pervenit in
locum tumulōsum ab Capsā nōn amplius duum milium 560
intervallō, ibique quam occultissimē potest cum omni-
bus cōpiis opperitur. Sed ubi diēs coepit et Numidae
nihil hostile metuentēs multī oppidō ēgressi, repente
omnem equitatum et cum iis vėlōcissimōs peditēs cursū
tendere ad Capsam et portās obsidēre iubet. Deinde 565
ipse intentus properē sequi neque milites praedari si-
nere. Quae postquam oppidanī cognōvere, rēs trepidae,
metus ingēns, malum imprōvisum, ad hoc pars cīvium
extrā moenia in hostium potestāte coēgere uti deditiō-
nem facerent. Cēterum oppidum incēsum, Numidae 570
pūberēs interfecti, aliī omnēs venundati, praeda militi-
bus dīvisa.

Cōsul, ubi ea rēs bene ēvēnit, ad alia oppida pergīt. 92
Pauca repugnantibus Numidīs capit, plūra dēserta
propter Capsēnsium miseriās ignī corrumpit, lūctū 575
atque caede omnia complentur.

Cēterum dum ea rēs geritur, L. Sulla quaestor cum 95
magnō exercitū in castra vēnit. Sed quoniam nōs tantī
virī rēs admonuit, idōneum vīsum est dē nātūrā cultū-
que eius paucīs dīcere. 580

Igitur Sulla gentis patriciae nōbilis fuit, familiā prope
iam exstinctā māiōrum ignāviā, litteris Graecis et Latī-

nīs iūxtā ērudītus, animō ingentī, cupidus voluptātum,
sed glōriae cupidior. Fācundus, callidus, et amīcitiā fa-
585 cilis. Ad simulanda negōtia altitūdō ingenīi incredibilis.

Multārum rērum ac māximē pecūniae largītor.

96 Igitur Sulla, postquam in Āfricam atque in castra
Marii cum equitātū vēnit, brevī Mariō militibusque cā-
rissimus factus.

97 At Iugurtha, postquam oppidum Capsam aliōsque
locōs mūnītōs et sibi ūtilēs, simul et magnam pecūniam
āmiserat, ad Bocchum nūntiōs mittit: 'quam primum in
Numidiam cōpiās addūceret: proeliū faciundī tempus
adesse.' Quem ubi cūctārī accēpit, rursus uti antea

595 proximōs eius dōnīs corrūpit, ipsique Maurō pollicētur
Numidiae partem tertiam 'sī aut Rōmāni Āfricā expulsi
aut integrīs suis finibus bellum compositum foret.' Eō
praemiō illectus Bocchus cum magnā multitūdine Iu-
gurtham accēdit. Ita ambōrum exercitū coniūctō, Ma-

600 rium iam in hiberna proficīscentem, vix decimā parte
diēi reliquā, invādunt: priusquam exercitus aut instruī
aut sarcinās colligere quīvit, equitēs Maurī atque Gae-
tūlī in nostrōs incurrunt. Quī omnēs aut arma capiēbant
aut capientēs aliōs ab hostibus dēfēnsābant; pars equōs

605 ascendere, obviam ire hostibus; pugna latrōciniō magis
quam proeliō similis fierī; neque virtūs neque arma satis
tegere, quia hostēs numerō plūrēs et undique circum-
fūsī erant. Dēnique Rōmāni orbēs fēcēre atque ita ab
omnibus partibus simul tēctū et instrūctū hostium vim

fācundus -a -um
= eloquēns
facilis = benignus
altitūdō -inis *f* < altus

largītor -ōris *m* = quī
largitur

ut quam primum... ad-
dūceret

accēpit : audivit

Maurus -ī *m*: incolā Mau-
retāniae (: Bocchus)

il-licere -lēxisse -lectum
= prōmissis impellere
/incitāre

sarcina -ae *f* = quod
mīles fert

: ascendunt, o. *eunt*
latrōcinium -ī *n* = latrō-
num impetus
fierī : fit

: tegit (: prōtegit
Rōmānōs)

sustentāre = sustinēre

remittere = cessāre
: remittunt, instantplēnō gradū : celeriter
gradientēs
ā proeliō dēterrentur: laetantur, exsultant,
strepunt
strepere -uisse -itum
= strepitum faceredēfessus -a -um = fatigā-
tus, fessus
dē imprōvisō = ex i.signum canere = tubā
signum pugnae daresonitus -ūs *m* = sonushībernācula -ōrum *n*
= hīberna
expeditus -a -um = ad
pugnam parātusobsessum (*supīnum*)
= ut obsideatcōpia = multītūdō
necessārius -ī *m* = pro-
pinquus, amīcus

sustentābant. Iamque diēs cōnsūmptus erat, cum tamen 98
barbarī nihil remittere atque ācrius īnstāre. Tum Ma-
rius dispersōs mīlītēs in ūnum contrahit, dein cūctōs
plēnō gradū in collem subdūcit. Ita rēgēs locī difficul-
tāte coāctī proeliō dēterrentur, sed colle multītūdine cir-
cumdatō effūsī cōnsēdēre. Dein, crēbrīs ignibus factīs, 615
plērumque noctis barbarī mōre suō laetārī, exsultāre,
strepere vōcibus.

Marius quam māximum silentium habērī iubet. De- 99
inde, ubi lūx adventābat, dēfessīs iam hostibus ac paulō
ante somnō captīs, dē imprōvisō tubicinēs simul omnēs 620
signa canere, mīlītēs clāmōrem tollere atque portīs
ērumpere iubet. Maurī atque Gaetūlī, ignōtō atque hor-
ribilī sonitū repente excītī, neque fugere neque arma
capere neque omnīnō facere aut prōvidēre quicquam
poterant. Dēnique omnēs fūsī fugātique, arma et signa 625
mīlītāria plēraque capta, plūrēsque eō proeliō quam
omnibus superiōribus interēptī.

Cōsul haud dubiē iam victor pervenit in oppidum 102
Cirtam. Exercitū in hībernāculīs compositō, cum expe- 103
dītīs cohortibus et parte equitātūs proficīscitur in loca 630
sōla obsessum turrim rēgiam, quō Iugurtha praesidium
imposuerat.

Tum Bocchus ex omnī cōpiā necessāriōrum quīnque
dēlēgit quōrum et fidēs cognita et ingenia validissima
erant. Eōs ad Marium ac deinde, sī placeat, Rōmam 635
lēgātōs īre iubet.

104 Marius, postquam Cirtam rediit, mandata Bocchī
cognōscit. Lēgātīs potestās Rōmam eundī fit, et ab cōn-
sule intereā indūtiaē postulābantur.

potestās fit : p. datur

640 Cēterum Maurī, impetrātīs omnibus rēbus, trēs Rō-
mam profectī, duo ad rēgem redeunt. Rōmae lēgātīs
amīcitiā et foedus petentibus hōc modō respondētur:
“Senātus et populus Rōmānus beneficiū et iniūriae
memor esse solet. Cēterum Bocchō, quoniam paenitet,
645 dēlictī grātiā facit. Foedus et amīcitiā dabuntur cum
meruerit.”

quoniam *eum* *factōrum*
suōrum paenitet
(dēlictī) grātiā facere =
veniam dare, (dēlictum)
ignōscere

105 Quīs rēbus cognītīs, Bocchus per litterās ā Mariō pe-
tīvit ut Sullam ad sē mitteret. Is missus cum praesidiō
equitum atque funditōrum Baleārum. Sed in itinere
650 quīntō dēnique diē Volux, filius Bocchī, repente in
campīs patentibus cum mīlle equitibus sēsē ostendit.

quīs = quibus

funditor -ōris *m* = mīles
fundā armātus
Volux -ucis *m*

106 Volux adveniēns quaestōrem appellat dīcitque ‘sē ā
patre Bocchō obviam illis, simul et praesidiō, missum.’
Deinde eum et proximum diem sine metū coniūctū

quaestōrem : Sullam

praesidiō (*dat*) = ad
praesidium

655 eunt. Post, ubi castra locāta et diēi vesper erat, repente
Maurus incertō vultū pavēns ad Sullam accurrit dīcit-
que ‘sibi ex speculātōribus cognitum Iugurtham haud
procul abesse.’ Ille negat ‘sē totiēs fūsum Numidam
pertimēscere’; cēterum milites prīmā vigiliā silentiō
660 ēgredi iubet. Iamque nocturnō itinere fessīs omnibus,
Sulla pariter cum ortū sōlis castra mētābātur, cum equi-
tēs Maurī nūntiant ‘Iugurtham circiter duum mīlium
107 intervāllō ante eōs cōnsēdisse.’ At Sulla suōs hortātur

Maurus : Volux
sibi cognitum *esse* = sē
cognōvisse
speculātor -ōris *m* = quī
speculātur, explorātor
Numidam : Iugurtham
per-timēscere -muisse
= expavēscere
ēgredi ē castris

pariter cum = simul cum

haesitāre = incertus
cūctiārī
in-tendere (animum)
= in animō habēre

ī-licō (<in-locō) = statim

parātus facere = parātus
ad faciendum

congressī sunt

quandō = quoniam

bellum quod vultis
Micipsam : rēgnum
Micipsae
ēgrediar : trāsgrediar

re-pellere reppulisse
re-pulsum

multis : multis verbis

“faciendum tibi est a.
quod nostrā (Rōmānō-
rum) m. quam tuā rē-
tulisse (rē-ferre) vidētur”
rē-ferre: meā/eōrum rē-
fert = mihi/īs cūrae
/optandum est
ad-eō = praetereā
in prōmptū = facile
cōpiam eius habere =
eum in potestate h.
illī adventūram esse

negitāre = saepe ac vehe-
menter negāre
precibus fatigātus

‘uti fortem animum gererent: saepe antea ā paucis strē-
nuis adversum multitudinem bene pugnatum!’ Ac sta- 665
tim profecti, dubio atque haesitante Iugurthā, incolu-
mēs transeunt. Deinde paucis diebus quō ire intende-
rant perventum est.

Bocchus ilico ad Sullam nuntiātum mittit ‘parātum 108
sēsē facere quae populus Rōmānus vellet; colloquiō 670
diem, locum, tempus ipse deligeret.’ Postquam sicut 109
voluerat congressi, statim sic rex incipit:

“Bellum ego populo Rōmāno neque feci neque fac- 110
tum umquam volui, at finēs meos adversum armātōs
armis tūtātus sum. Id omittō, quandō vōbis ita placet. 675
Gerite quod vultis cum Iugurthā bellum! Ego flūmen
Muluccham, quod inter mē et Micipsam fuit, nōn ēgre-
diar, neque id intrāre Iugurtham sinam. Praetereā, si
quid mēque vōbisque dignum petiveris, haud repulsus
abibis.” 680

Ad ea Sulla dē pāce et communibus rebus multis 111
disseruit. Denique regi patefacit ‘quod polliceatur senā-
tum et populum Rōmānum nōn in grātiā habitūrōs.
Faciendum ei aliquid quod illōrum magis quam suā
rētulisse vidērētur; id adeo in prōmptū esse, quoniam 685
cōpiam Iugurthae habēret. Quem si Rōmānis tradidis-
set, amicitiam, foedus, Numidiae partem quam nunc
peteret, tum ultrō adventūram.’

Rex primō negitāre. Denique, saepius fatigātus, leni-
tur et ‘ex voluntate Sullae omnia sē facturum’ prōmittit. 690

Cēterum ad simulandam pācem, cuius Numida dēfessus bellō avidissimus erat, quae ūtilia vīsa cōstituunt. Ita compositō dolō dīgrediuntur.	Numida : Iugurtha <i>ea quae ūtilia iis vīsa sunt</i>
112 At rēx posterō diē Asparem, Iugurthae lēgātum, ap- 695 pellat dīcitque 'sibi ex Sullā cognitum posse condiciō- nibus bellum pōnī: quam ob rem rēgis suī sententiam exquīreret.' Ille laetus in castra Iugurthae proficīscitur, deinde post diem octāvum redit ad Bocchum et eī nūn- tīat 'Iugurtham cupere omnia quae imperārentur fa- 700 cere, sed Mariō parum cōfidere. Cēterum Bocchus da- ret operam ut ūnā ab omnibus quasi dē pāce in collo- quium venīrētur — ibique sibi Sullam trāderet!'	Aspar - aris <i>m</i> condiciōnibus : aequīs condiciōnibus ex-quīrere = quaerere ut ūnā ab omnibus... venī- rētur = ut omnēs... ūnā venīrent (= conveni- rent) sibi : Iugurthae
113 Haec Maurus sēcum ipse diū volvēns tandem prōmī- sit. Sed nocte eā quae proxima fuit ante diem colloquiō 705 dēcrētum, Maurus dīcitur sēcum ipse multum agitā- visse, vultū pariter atque animō varius. Tāmen postrē- mō Sullam accersī iubet et ex illius sententiā Numidae īnsidiās tendit.	(sēcum) agitāre = cogitāre accersere - īvisse - ītum = arcessere Numidae : Iugurthae
Deinde, ubi diēs advēnit et eī nūntiātum est 'Iugur- 710 tham haud procul abesse', cum paucīs amīcīs et quaes- tōre nostrō quasi obviis honōris causā prōcēdit in tu- mulum facillimum vīsū īnsidiantibus. Eōdem Numida cum plērīsque necessāriīs suis īnermis, uti dictum erat, accēdit — ac statim signō datō undique simul ex īnsidiīs 715 invāditur! Cēterī obtruncātī, Iugurtha Sullae vīctus trādītur et ab eō ad Mariū dēductus est.	quaestōre nostrō: Sullā <i>Iugurthae</i> obviis prōcēdit īnsidiantēs = īnsidiātōrēs [annō 106 a. C.]
114 Per idem tempus adversum Gallōs ab ducibus nostrīs	

Q. *Servilius* Caepiō:
cōs. annō 106 a. C.
Cn. *Mallius Māximus*:
cōs. annō 105 a. C.

(in triumphō Marii ductus
ante currum Iugurtha
cum duobus filiis et in
Carcere necatus est)
spēs... in illō sitae erant:
illesolus spēs dare
poterat

suffixum -in part < suf-
figere = post figere

Vocābula nova:
concupīna
inertia
difficultās
clāritūdō
sapientia
iūsta
rēgulus
quīnquennium
adoptātiō
tugurium
commūtātiō
largitiō
flāgitium
divisiō
pollicitatiō
adulēscētia
pēnūria
inceptum
negōtiātor
familiāris
administer
impudentia
insidiātor
ēgressus
indicium
reus
ēmp̄tor
ācta

Q. Caepiōne et Cn. Malliō male pugnātum. Quō metū
Italia omnis contremuit. Sed postquam 'bellum in Nu-
midiā cōfectum et Iugurtham Rōmam vinctum ad- 720
dūci' nūntiātum est, Marius cōsul absēns factus est et
eī dēcrēta prōvincia Gallia, isque kalendīs Iānuāriis
magnā glōriā cōsul triumphāvit. Et eā tempestāte spēs
atque opēs civitātis in illō sitae.

GRAMMATICA LATINA

725

Dē vocābulis faciendis

(II) *Suffixa*

Multa nova vocābula fiunt adiciendis variis syllabis, quae
vocantur 'suffixa', ut -ia, -itūdō, -or, -iō, -ōsus, -āre. Suffixa ad
themata vocābulōrum adiciuntur. 730

Exempla: prūdēns -ent|is > prūdētia; mult|ī > multītūdō;
spectāre -āt|um > spectātor; pecūn|a > pecūniōsus; sām|us >
sānāre.

(A) *Verba ē nōminibus*

Verba ē nōminibus fiunt his suffixis -ārel-ārī et -īrel-īrī. 735

Exempla:

- (1) -āre: cēmāre < cēm|a; siccāre < sicc|us;
- (2) -ārī: ōsculārī < ōscul|um; laetārī < laet|us;
- (3) -īre: finīre < fin|is; mollīre < moll|is;
- (4) -īrī: partīrī < pars part|is; largīrī < larg|us. 740

PENSVM A

Supplenda sunt verba facta ex his nōminibus:

- (1) numerus > —; laus > —; cūra > —; verbera > —; mīles
> —; arma > —; nūntius > —; dōnum > —; labor —;
vulnus > —; nex > —; rēgnum > —; locus > —; onus >
—; bellum > —; socius > —; honōs > —; nota > —; sacer
> —; liber > —; probus > —; nūdus > —; firmus > —;
aequus > —; novus > re—; prāvus > dē—;

- (2) comes > —; minae > —; glōria > —; dominus > —; mora > —; testis > —; praeda > —; merx > —; crīmen > —; mīrus > —; miser > —; indignus > —; vagus > —;
 (3) servus > —; sitis > —; vestis > —; cūstōs > —; lēnis > —; rudis > ē—;
 (4) sors > —; mēns > —; blandus > —.

PENSVM B

Micipsa, — [= etsi] nātūram Iugurthae — [= violentam] et — [= cupidam] imperiū timēbat, tamen eum — et hērēdem fēcit. Rēx moriēns Iugurtham — est ut amīcōs dīvitīs — [= praeferet] et frātēs eius monuit ut Iugurtham colerent atque —. Micipsā mortuō, — [= rēgis filiū] tempus ad — pecūniae cōstituērunt; ibi milītēs Iugurthae Hiempsalem locō — [= occultō] latentem occidērunt. Fāma tantū sceleris per Āfricā brevī — est. Adherbal, cum rēgnum suum armīs — [= tuērī] nōn posset, Rōmam contendit et senātum ōrāvit ut sibi —. Iugurtha vērō — [< largiri] effēcit ut senātōrēs virtūtem eius laudibus —, scelus et — [= turpe factum] omitterent. Ergō potentiā — [= fidēs] ex — finēs Adherbalis invāsīt. Is victus Cirtam profūgit, quae virtute Italicōrum — [= dēfendebātur]; dēditione facta, Adherbal — [= statim] necātus est cum Numidis et — [= mercātōribus] Rōmānīs.

Calpurnius, rēgis pecūniā — [= corruptus], pācem — [= ignōminiōsam] cum Iugurthā fēcit. Cum rēx Rōmam — [= arcessītus] esset, ut dēlicta Scaurī aliōrumque patefaceret, — [= amīcō] suō Bomilcarī imperāvit ut — parāret quī Massīvam necārent; ūnus vērō dēprehēsus — profitētur et Bomilcar — fit. Iugurtha Rōmā ēgressus “Ō, urbem —” inquit “et — peritūram sī — invēnerit!”

— est aetās inter pueritiā et iuventūtem. Victor ab hostibus victīs — solet ut obsidēs dentur. Quī — [= sonum] magnum ac molestum facit, — dicitur. Quī multa incipit, rārō — suum — [= perficere] — [= potest]. Nihil meā — quid aliī dē mē loquantur!

ignāvia
 socordia
 vexillum
 phalerae
 cicatrix
 artificium
 imperitia
 cōsultor
 asperitās
 altitudo
 largitor
 sarcina
 latrōcinium
 sonitus
 hibernacula
 necessariis
 funditor
 speculātor
 suffixum
 pollēs
 decōrus
 vehemēs
 avidus
 factiōsus
 mediocris
 venālis
 imbecillus
 adulterinus
 abdiis
 frētus
 portuōsus
 opportunus
 contumeliōsus
 praedatōrius
 semisomnus
 flāgiōsus
 incōsultus
 permagnus
 sciēs
 incultus
 tumultuosus
 facundus
 dēfessus
 atterere
 permanēre
 dērelinquere
 equitare
 iaculārī
 appetere
 obiectāre
 pollicitārī
 insuēscere
 adoptāre

obtestārī
 quīre
 dilābī
 observāre
 ēnīti
 disceptāre
 mōliri
 occursāre
 scrūtārī
 divulgāre
 patrāre
 acquirere
 subvenīre
 tābescere
 dēprāvāre
 extollere
 anteferre
 intendere
 antecapere
 cōfirmāre
 dēfensāre
 pacisci
 obvenire
 adventāre
 impugnāre
 augēscere
 arrogāre
 iūtārī
 adnīti
 antevenire
 illicere
 sustentāre
 strepere
 pertimēscere
 haesitāre
 rēferre
 negitāre
 exquirere
 accersere
 mātūrē
 accūrātē
 necessariō
 ōcissimē
 dehinc
 tametsī
 sēcrētō
 partim
 ex imprōvisō
 quippe
 abundē
 illicō
 in prōmptū

Synōnyma: v annī et —; casa et —; inopia et —; vetus vulnus et —; ars et —; asperitās et —; explōrātor et —; pulcher et —; modicus et —; fessus et —; equō vehī et —; explōrāre et —; adnīti et —; cūctārī et —; magnā cum cūrā et —; celerrimē et —; nimis et —.

Contrāria: stultitia et —; fortitūdō et —; validus et —; convalēscere et —.

PENSVM C

Quōs filiōs Micipsa genuit?

Cūr Micipsa Iugurtham adoptāvit?

Quibus artibus Iugurtha adulēscēns sē exercēbat?

Quārē Micipsa Iugurtham in Hispāniam mīsit?

Quālem Iugurtha sē praebuit bellō Numantīnō?

Quid Micipsa moribundus filiōs suōs monuit?

Patre mortuō, dē quibus rēbus rēgulī disseruērunt?

Quōmodo Hiempsal interfectus est?

Quid fēcit Adherbal post necem frātris?

Quōmodo Iugurtha in grātiam nōbilitātis vēnit?

Quid senātus dēcrevit cum lēgātōs audīvisset?

Dīvisō rēgnō Numidiae, quid factum est?

Quid fēcit Adherbal Cirtae inclūsus?

Num Iugurtha Cirtam armīs expugnāvit?

Quārē Iugurtha Rōmam arcessītus est?

Cūr rēx in cōtiōne interrogātus nōn respondit?

Quis fuit Massīva et quid eī accidit?

Cūr Iugurtha Rōmam 'urbem vērālem' appellāvit?

Quālis imperātor fuit Q. Caecilius Metellus?

Cūr Rōmānī nōbilēs C. Marium contemnēbant?

Quōs novōs mīlitēs Marius cōscripsit?

Quī rēx Iugurtham adiuvābat?

Num Bocchus socius fidus fuit?

Quōmodo Iugurtha in potestātem Mariī vēnit?

Utrī Sallustius favēre tibi vidētur, nōbilitātī an plēbī?

Marius

MARIVS ET SVLLA

[Ex Eutropi Breviariō ab urbe conditā, V et VI]

V *Bellum Cimbricum*

1 Dum bellum in Numidiā contrā Iugurtham geritur, Rō-
mānī cōsulēs Cn. Mallius et Q. Caepiō ā Cimbrīs et
Teutonibus et Tugurīnīs et Ambrōnibus, quae erant
5 Germānōrum et Gallōrum gentēs, victi sunt iūxtā flū-
men Rhodanum ingentī interniciōne; etiam castra sua et
magnam partem exercitūs perdidērunt. Timor Rōmae
grandis fuit, quantus vix Hannibalis tempore, nē ite-
rum Gallī Rōmam venīrent.

10 Ergō Marius post victōriam Iugurthīnam secundō
cōsul est factus, bellumque eī contrā Cimbrōs et Teu-
tonēs dēcrētum est. Tertiō quoque eī et quārtō dēlātus
est cōsulātus, quia bellum Cimbricum prōtrahēbātur.
Sed in quārtō cōsulātū collēgam habuit Q. Lutātium
15 Catulum. Cum Cimbrīs itaque cōflīxit et duōbus proe-
liis ducenta milia hostium cecidit, octōgintā milia cēpit

Q. Caepiō *prōcōs.*
[annō 105 a. C.]
Cimbrī -ōrum *m*
Teutonēs -um *m*
Tugurīnī -ōrum *m*
Ambrōnēs -um *m*
interniciō -ōnis *f* =
strāgēs, perniciēs

secundō *adv* = iterum

(bellum) prō-trahere =
trahere, prōducere

[annō 102 a. C.]

quīntō *adv*cōpia = multitudō
in-finitus -a -um = sine
fine, immēsus

[annō 101 a. C.]

re-portāre

(bellum) sociāle = inter
sociōs[annō 91 a. C.]
sescentēsīmus -a -um
= DC (600.)
quīnquāgēsīmus nōnus
= ūn-dē-sexāgēsīmusannīs (*abl*): annōs
numerōsus -a -um =
frequēns, *pl* multī
ob-oedīre (< -audīre)
= pārere
asserere = arrogāreP. Rutilius *Lupus*: cōs.
annō 90 a. C.
L. Porcius *Catō*: cōs.
annō 89 a. C.Cn. Pompēius *Strabō*
(-ōnis): cōs. annō 89 a.
C. (pater Cn. Pompēii
Magni)et ducem eōrum Teutobodum; propter quod meritum
absēns quīntō cōsul est factus.

Intereā Cimbrī et Teutonēs, quōrum cōpia adhūc in- 2
finita erat, ad Italiam trānsiērunt. Iterum ā C. Mariō et 20
Q. Catulō contrā eōs dīmīcātum est, sed ā Catulī parte
fēlicius. Nam proeliō, quod simul ambō gessērunt, cen-
tum quadrāgintā mīlia aut in pugnā aut in fugā caesa
sunt, sexāgintā mīlia capta. Rōmānī mīlitēs ex utrōque
exercitū trecentī periērunt. Tria et trīgintā Cimbrīs 25
signa sublāta sunt; ex hīs exercitus Marii duo reportā-
vit, Catuli exercitus ūnum et trīgintā. Is belli finis fuit.
Triumphus utrīque dēcrētus est.

Bellum sociāle

Sex. Iūliō Caesare et L. Mārciō Philippō cōsulibus 3
sescentēsīmō quīnquāgēsīmō nōnō annō ab urbe con-
ditā, cum prope alia omnia bella cessārent, in Italiā
gravissimum bellum Pīcentēs, Mārsī Paelignīque mōvē-
runt, quī, cum annīs numerōsis iam populō Rōmānō 35
oboedīrent, tum libertātem sibi aequam asserere coepē-
runt. Perniciōsum admodum hoc bellum fuit. P. Ruti-
lius cōsul in eō occīsus est, Caepiō, nōbilis iuvenis,
Porcius Catō, alius cōsul. Ducēs autem adversus Rō-
mānōs Pīcentibus et Mārsīs fuērunt T. Vettius, Hierius
Asinius, T. Herennius, A. Cluentius. Ā Rōmānīs bene 40
contrā eōs pugnātum est ā C. Mariō, quī sexiēs cōsul
fuerat, et ā Cn. Pompēiō, māximē tamen ā L. Cornēliō

Sullā, quī inter alia ēgregia ita Cluentium, hostium ducem, cum magnīs cōpiīs fūdit ut ex suis ūnum āmit-
 45 teret! Quadrienniō cum gravī tamen calamitāte hoc bellum tractum est. Quīntō dēmum annō finem accēpit per L. Cornēlium Sullam cōsulem, cum antea in eōdem bellō ipse multa strēnuē, sed praetor, ēgisset.

Bellum Mithridāticum primum

4 Annō urbis conditae sescentēsīmō sexāgēsīmō secundō primum Rōmae bellum cīvile commōtum est, eōdem annō etiam Mithridāticum. Causam bellō cīvilī C. Marius sexiēs cōsul dedit. Nam cum Sulla cōsul contrā Mithridātē gestūrus bellum, quī Asiam et
 55 Achāiam occupāverat, mitterētur, isque exercitum in Campāniā paulisper tenēret, ut bellī sociālis (dē quō diximus), quod intrā Italiam gestum fuerat, reliquiae tollerentur, Marius affectāvit ut ipse ad bellum Mithridāticum mitterētur. Quā rē Sulla commōtus cum exercitū ad urbem vēnit. Illīc contrā Marium et Sulpicium dīmīcāvit. Prīmus urbem Rōmam armātus ingressus est, Sulpiciū interfēcit, Mariū fugāvit, atque ita ordinātis cōsulibus in futūrum annum Cn. Octāviō et L. Cornēliō Cinnā, ad Asiam profectus est.

5 Mithridātēs enim, quī Pontī rēx erat atque Armeniam minōrem et tōtum Ponticum mare in circuitū cum Bosphorō tenēbat, primum Nīcomēdēn, amicum populī Rōmānī, Bithŷniā voluit expellere senātuīque mandāvit

quadrienniō (*abl*) = quadriennium (*acc temporis*)

Mithridāticus -a -um
 < Mithridātēs -is *m* (*acc-ēn*): rēx Pontī [annō 88 a. C.]

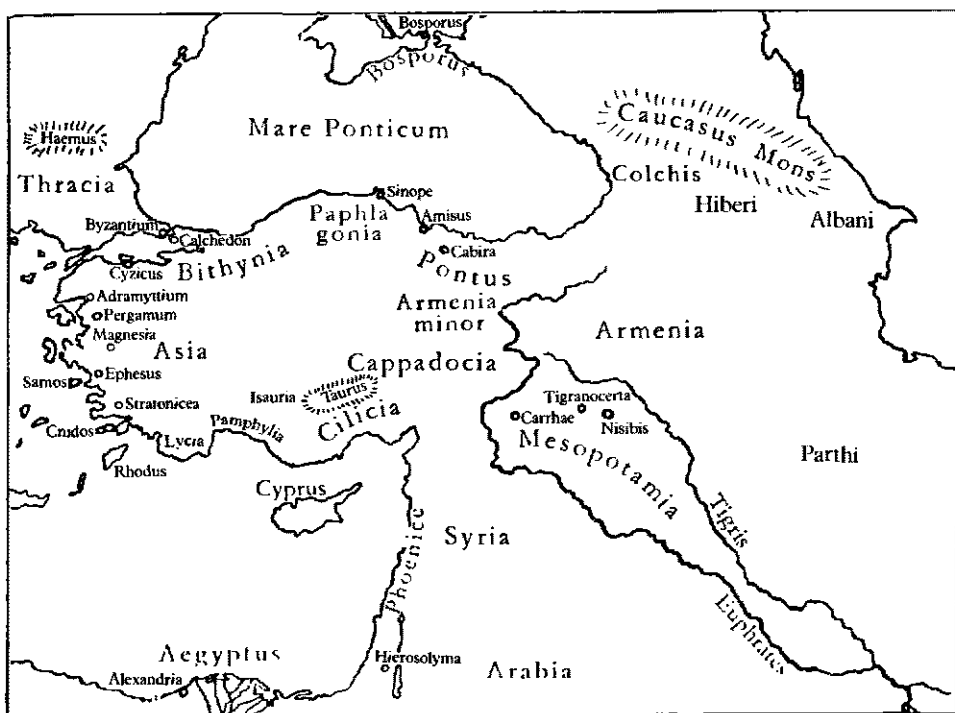
Asia: ōlim Pergamum, prōvincia Rōmāna post mortem rēgis Aitali Achāia: Peloponnēsus et media Graecia, prōvincia Rōmāna post Corinthum dēlētam

P. Sulpicius Rufus: tr. pl. annō 88 a. C.

ordināre = cōstituere, instituere

Bosporus -ī *m*

Nīcomēdēs -is *m* (*acc-ēn*): rēx Bithŷniae mandāvit (+ *acc* + *inf*) = nūntiāvit

passus erat
quod bellum ā Rōmānīs
et ipse pateretur : bel-
lum ā R. et ipsum pas-
sūrum esse

Ariobarzānēs -is *m* (*acc*
-ēn): rex Cappadociae

Pylaemenēs -is *m*: rēx
Paphlagoniae
LXXX milia civium Rōmā-
nōrum iussū Mithridātis
trucidāta esse dicuntur

Aristō -ōnis *m*

Archelāus -ī *m*

'bellum sē eī propter iniūriās quās passus fuerat illātū-
rum.' Ā senātū respōsum Mithridātī est 'sī id faceret, 70
quod bellum ā Rōmānīs et ipse pateretur.' Quārē irātus
Cappadociam statim occupāvit et ex eā Ariobarzānēn,
rēgem et amicum populī Rōmānī, fugāvit. Mox etiam
Bithŷniam invāsīt et Paphlagoniam, pulsīs rēgibus amī-
cis populī Rōmānī Pylaemene et Nicomēde. Inde Ephe- 75
sum contendit et per omnem Asiam litterās mīsīt 'ut
ubicumque inventī essent cīvēs Rōmānī ūnō diē occide-
rentur!'

Intereā etiam Athēnae, cīvitas Achāiae, ab Aristōne 6
Athēniēnsī Mithridātī trādita est. Mīserat enim iam ad 80
Achāiam Mithridātēs Archelāum, ducem suum, cum

centum et vīgintī mīlibus equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupāta est.

Sulla Archelāum apud Pīraeum, nōn longē ab Athē-
 85 nīs, obsēdit, ipsās Athēnās cēpit. Postea, commissō
 proeliō contrā Archelāum, ita eum vīcit ut ex centum
 vīgintī mīlibus vix decem Archelāo superessent — ex
 Sullae exercitū trēdecim tantum hominēs interfice-
 rentur!

commissō proeliō: ad
 Chaerōnēam annō 86
 a. C.

90 Hāc pugnā Mithridātēs cognitā septuāgintā mīlia lēc-
 tissima ex Asiā Archelāo mīsīt, contrā quem iterum
 Sulla commīsīt. Primō proeliō quīndecim mīlia hostium
 interfecta sunt et filius Archelāi Diogenēs; secundō om-
 nēs Mithridātis cōpiae exstinctae sunt, Archelāus ipse
 95 trīduō nūdus in palūdibus latuit. Hāc rē audītā Mithri-
 dātēs iussit cum Sullā dē pāce agī.

lēc-tissima : militum
 lēc-tissimōrum

proelium commīsīt

Diogenēs -is *m*

trīduō (*abl*) = trīduum
 (*acc temporis*)

7 Interim eō tempore Sulla etiam Dardanōs, Scordis-
 cōs, Dalmatās et Maedōs partim vīcit, aliōs in fidem
 accēpit. Sed cum lēgātī ā rēge Mithridāte quī pācem
 100 petēbant vēnissent ‘nōn aliter sē datūrum’ Sulla ‘esse’
 respondit, ‘nisi rēx, relictīs iīs quae occupāverat, ad
 rēgnū suū redisset.’ Postea tamen ad colloquium
 ambō vēnērunt. Pāx inter eōs ōrdināta est, ut Sulla ad
 bellum cīvile festināns ā tergō perīculum nōn habēret.

Dardanī, Scordisci, Dal-
 matae Illyricum, Maedi
 Thrāciam incolunt

sē pācem datūrum esse

-isset = -iisset

105 *Bellum cīvile*

Nam dum Sulla in Achāiā atque Asiā Mithridātē
 vincit, Marius, quī fugātus erat, et Cornēlius Cinna,

ūnus : alter
[annō 87 a. C.]

prō-scribere = exsulem
facere nōmen in tabulā
pūblicā scribendō
ē-vertere = prōsternere,
diruere
(annō 86 a. C. Marius
cōs. vii mortuus est)

C. Norbānus, *L. Cornē-
lius Scīpiō Asiāticus*:
cōss. annō 83 a. C.

eius : Norbāni militum

[annō 82 a. C.]
Cn. Papīrius Carbō: cōs.
annō 85, 84, 82 a. C.

dē suis : ē suis

Praeneste -is n
compellere = cōgere

Carinās -ātis m
pars/partēs = factiō
Mariānus -a -um
< Marius
porta Collina suprà
collem Quirīnālem
sitā est
īn-satiābilis -e = quī
numquam satis habet

ūnus ex cōsulibus, bellum in Italiā reparāvērunt, et
īngressī urbem Rōmam nōbilissimōs ē senātū et cōsu-
lārēs virōs interfēcērunt, multōs prōscripsērunt, ipsiūs 110
Sullae domō ēversā filiōs et uxōrem ad fugam compulē-
runt.

Ūniversus reliquus senātus ex urbe fugiēns ad Sullam
in Graeciam vēnit ōrāns ut patriae subvenīret. Ille in
Italiām trāiēcīt bellum cīvīle gestūrus adversus Norbā- 115
num et Scīpiōnem cōsulēs. Et primō proeliō contrā
Norbānum dīmīcāvit nōn longē ā Capuā. Tūnc sex mī-
lia eiūs cecīdit, sex mīlia cēpit, centum vīgintī quattuor
suōs āmisit. Inde etiam ad Scīpiōnem sē convertit, et
ante proelium tōtum eiūs exercitum sine sanguine in 120
dēditiōnem accēpit.

Sed cum Rōmae mūtātī cōsulēs essent et Marius, 8
Marii filius, ac Papīrius Carbō cōsulātum accēpissent,
Sulla contrā Marium iūniōrem dīmīcāvit et quīndecim
mīlibus eiūs occīsis quadringentōs dē suis perdidit. 125
Mox etiam urbem ingressus est. Marium, Marii filium,
Praeneste persecūtus obsēdit et ad mortem compulit.
Rūrsus pugnam gravissimā habuit contrā Lampō-
nium et Carīnātem, ducēs partis Mariānae, ad portam
Collinā. Septuāgintā mīlia hostium in eō proeliō con- 130
trā Sullam fuisse dīcuntur. Duodecim mīlia sē Sullae
dēdidērunt, cēterī in aciē, in castrīs, in fugā īnsatiābili
īrā victōrum cōnsūptī sunt. Cn. quoque Carbō, cōn-
sul alter, ab Arīminō ad Siciliām fūgit et ibi per Cn.

135 Pompēium interfectus est, quem adulēscētem Sulla
atque annōs ūnum et vīgintī nātum, cognītā eius in-
dustriā, exercitibus praefēcerat, ut secundus ā Sullā ha-
bērētur.

Cn. Pompēium: eum quī
postea 'Magnus' appel-
latus est

9 Occīsō ergō Carbōne, Siciliam Pompēius recēpit.
140 Trānsgressus inde ad Āfricam Domitium, Mariānae
partis ducem, et Hiarbam, rēgem Maurētāniae, quī Do-
mitiō auxilium ferēbat, occīdit.

(Intercā L. Mūrēna lēgā-
tus, quem Sulla in Asiā
reliquerat cum II legiō-
nibus, bellum renovāvit
(*bellum Mithridaticum*
II), sed ā Sullā revocātus
est)

Hiarbās -ae *m*

Post haec Sulla dē Mithridāte ingentī glōriā trium-
phāvit. Cn. etiam Pompēius, quod nūllī Rōmānōrum
145 tribūtum erat, quārtum et vicēsimum annum agēns dē
Āfricā triumphāvit.

XXIV annum agēns =
XXIV annōs nātus

Hunc finem habuērunt duo bella fūnestissima, Itali-
cum, quod et 'sociāle' dictum est, et cīvile, quae ambō
tracta sunt per annōs decem. Cōnsūmpsērunt ultrā cen-
150 tum quīnquāgintā mīlia hominum, virōs cōsulārēs
quattuor et vīgintī, praetōriōs septem, aediliciōs sex-
āgintā, senātōrēs ferē ducentōs.

ultrā *CL* mīlia = suprā *CL*
mīlia

aedilicius -ī *m* = quī
aedilis fuit

VI Sertōrius

1 M. Aemiliō Lepidō Q. Catulō cōsulibus, cum Sulla
155 rem pūblicam composuisset, bella nova exārsērunt:
ūnum in Hispāniā, aliud in Pamphŷliā et Ciliciā, ter-
tium in Macedoniā.

[annō 78 a. C.]

compōnere = cōnsti-
tuere, ordināre
Pamphŷlia, Cilicia -ae:
regiōnēs Asiae

Nam Sertōrius, quī partium Mariānārum fuerat, ti-
mēns fortūnam cēterōrum quī interēpti erant, ad bel-
160 lum commōvit Hispāniās. Missi sunt contrā eum ducēs

Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior et
Lūsitānia

Q. Caecilius Metellus
Pius (cōs. annō 80
a. C.)

successus-ūs *m* = bonus
ēventus, fortūna

(Sertorius etiam cum
Mithridate societa-
tem fecit)

per suos = ā suis
[annō 72 a. C.]

Ap. Claudius *Pulcher*:
cōs. annō 79 a. C.

Rhodopa-ae *f*: mōns
inter Thrāciam et
Macedoniam

C. Scribōnius Curiō
(-ōnis): cōs. annō 76
a. C.

P. Servilius: cōs. annō
79 a. C.

ex cōsule = post cōsu-
lātum

Isauri-ōrum *m*: incolae
Isauriae (regiōnis
Asiae)

Q. Caecilius Metellus, filius eius quī Iugurtham rēgem
vīcit, et L. Domitius praetor. Ā Sertōriū duce Hirtulēiō
Domitius occīsus est. Metellus variō successū contrā
Sertōrium dīmīcāvit. Postea, cum impār pugnae sōlus
Metellus putārētur, Cn. Pompēius ad Hispāniās missus 165
est. Ita duōbus ducibus adversīs Sertōrius fortūnā variā
saepe pugnāvit. Octāvō dēmum annō per suos occīsus
est, et finis eī bellō datus per Cn. Pompēium adulēscen-
tem et Q. Metellum Pium, atque omnēs prope Hispā-
niae in diciōnem populī Rōmānī redāctae. 170

Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post cōsu- 2
lātum. Levia proelia habuit contrā variās gentēs quae
Rhodopam prōvinciam incolēbant, atque ibi morbō
mortuus est. Missus eī successor C. Scribōnius Curiō
post cōsulātum. Is Dardanōs vīcit et ūsque ad Dānu- 175
vium penetrāvit triumphumque meruit et intrā trien-
nium bellō finem dedit.

Ad Ciliciam et Pamphylīam missus est P. Servilius ex 3
cōsule, vir strēnuus. Is Ciliciam subēgit, Lyciae urbēs
clārissimās oppugnāvit et cēpit. Isaurōs quoque aggres- 180
sus in diciōnem redēgit, atque intrā triennium bellō
finem dedit. Prīmus omnium Rōmānōrum in Taurō iter
fecit. Revertēns triumphum accēpit et nōmen 'Isauricī'
meruit.

Ita unō tempore multū simul triumphī fuērunt: Me- 5
telli ex Hispāniā, Pompēiī secundus ex Hispāniā,
Curiōnis ex Macedoniā, Serviliū ex Isauriā.

Bellum Mithridaticum tertium

6 Annō urbis conditae sescentēsimō septuāgēsīmō
 190 sextō, L. Liciniō Lūcullō et M. Aurēliō Cottā cōnsuli-
 bus, mortuus est Nīcomēdēs, rēx Bithŷniae, et per tes-
 tāmētum populum Rōmānum fēcīt hērēdem. Mithri-
 dātēs pāce ruptā Bithŷniam et Asiam rūrsus voluit invā-
 dere. Adversus eum ambō cōsulēs missī variam habu-
 195 ēre fortūnam: Cotta apud Calchēdona victus ab eō aciē
 etiam intrā oppidum coāctus est et obsessus; sed cum sē
 inde Mithridātēs Cyzicum trānstulisset, ut Cyzicō captā
 totam Asiam invāderet, Lūcullus eī, alter cōsul, occur-
 rit. Ac dum Mithridātēs in obsidiōne Cyzicī commorā-
 200 tur, ipse eum ā tergō obsēdit fameque cōnsūmpsīt et
 multīs proeliīs vīcīt, postrēmō Bŷzantium, quae nunc
 Cōstantīnopolis est, fugāvit. Nāvālī quoque proeliō
 ducēs eius Lūcullus oppressit. Ita ūnā hieme et aestāte ā
 Lūcullō centum ferē mīlia rēgis exstīncta sunt.

7 Annō urbis Rōmae sescentēsimō septuāgēsīmō oc-
 tāvō Macedoniam prōvinciam M. Licinius Lūcullus
 accēpit, frāter Lūcullī quī contrā Mithridātēn bellum
 gerēbat. Et in Italiā novum bellum subitō commōtum
 est. Septuāgintā enim et quattuor gladiātōrēs, ducibus
 210 Spartacō, Crixō et Oenomaō, effrāctō Capuae lūdō
 fūgērunt et per Italiā vagantēs paene nōn levius bellum
 in eā quam Hannibal mōverat parāvērunt; nam multīs
 ducibus et duōbus sīmul Rōmānōrum cōsulibus victīs,
 sexāgintā ferē mīlium armātōrum exercitum congregāvē-

[annō 74 a. C.]

Calchēdōn-onis *f*
 (acc-onā)
 sē trānsferre = sē cōn-
 ferre
 Cyzicus-ī *f*

com-morārī = morārī

Bŷzantium-ī *n*
 Cōstantīnopolis-is *f*:
 urbs in sitū Bŷzantiū
 cōstitūta et nōmināta
 ab imperātōre Rōmānō
 Cōstantīnō annō 330
 p. C.

septuāgēsīmus octāvus =
 duo-dē-octōgēsīmus
 M. Licinius Lūcullus
 prōcōs. (cōs. annō
 73 a. C.)

Bellum servīle (annis
 71–73 a. C.)

lūdus (gladiātōrius) =
 lūdus in quō gladiātōrēs
 armīs exercantur

con-gregāre = in grēgem
 cōgere, colligere

M. Licinius Crassus:
cōs. annō 70 a. C.

finem impōnere = finem
facere
[annō 71 a. C.]

Orestēs -is *m*

Cyzicēnus -a -um
< Cyzicus

Sinōpē -ēs *f* (acc -ēn)
Amīsus -ī *f*
Cabīra -ōrum *n*

(exercitum) vāstāre
= dēlēre
dī-ripere -ripuisse
-reptum
eīdem Mithridātī

Tigrānēs -is *m*

Mesopotamia -ae *f*: regiō
Asiae (inter flūmina
Euphrātem et Tigrīm)

Armeni(ac)us -a -um
< Armenia
clībanārius -ī *m* = eques
graviter armātus
sagittārius -ī *m* = miles
quī arcum et sagittās
gerit

runt; victīque sunt in Āpūliā ā M. Liciniō Crassō prōcōn- 215
sule, et post multās calamitatēs Italiae tertiō annō bellō
huic est finis impositus.

Sescentēsimō octōgēsimō prīmō annō urbis conditae, 8
P. Cornēliō Lentulō et Cn. Aufidiō Oreste cōsulibus,
duo tantum gravia bella in imperiō Rōmānō erant: 220
Mithridāticum et Macedonicum. Haec duo Lūculli agē-
bant, L. Lūcullus et M. Lūcullus. L. ergō Lūcullus post
pugnam Cyzicēnam, quā vīcerat Mithridātēn, et nāvā-
lem, quā ducēs eius opprēsserat, persecūtus est eum et
— receptā Paphlagoniā atque Bithŷniā — etiam rēgnum 225
eius invāsīt, Sinōpēn et Amīsum, cīvitatēs Pontī nōbilis-
simās, cēpit. Secundō proeliō apud Cabīra cīvitatēn,
quō ingentēs cōpiās ex omnī rēgnō addūxerat Mithridā-
tēs, cum trīgintā milia lēctissima rēgis ā quinque mili-
bus Rōmānōrum vāstāta essent, Mithridātēs fugātus 230
est, castra eius direpta. Armenia quoque minor, quam
tenuerat, eīdem sublāta est. Susceptus tamen est Mi-
thridātēs post fugam ā Tigrāne, Armeniae rēge, quī tum
ingentī glōriā imperābat, Persās saepe vīcerat, Mesopo-
tamiam occupāverat et Syriam et Phoenicēs partem. 235

Ergō Lūcullus repetēns hostem fugātum etiam rēg- 9
num Tigrānis ingressus est. Tigrānocertam, cīvitatēn
nōbilissimam rēgnī Armeniacī, cēpit, ipsum rēgem cum
septem milibus quīngentīs clībanāriīs et centum milibus
sagittāriōrum et armātōrum venientem decem et octō 240
milia militum habēns ita vīcit, ut magnam partem Ar-

meniōrum dēlēverit. Inde Nisibin profectus eam quoque cīvitātem cum rēgis frātre cēpit.

Armenī-ōrum *m*: incolae
Armeniae
Nisibis -is *f* (*acc*-in, *abl*-ī):
cīvitās Mesopotamiae

Sed ii quōs in Pontō Lūcullus reliquerat cum exerci-
245 tūs parte, ut regiōnēs victās et iam Rōmānōrum tuēren-
tur, neglegenter sē et avārē agentēs occāsionem iterum
Mithridātū in Pontum irrumpendī dedērunt, atque ita
bellum renovātum est. Lūcullō parantī—captā Nisibī—
contrā Persās expeditiōnem successor est missus.

sē agere = agere, sē
praebere
(Lūculli militēs sēditiō-
nem fēcērunt)

successor: *M'. Acilius*
Glabriō (-ōnis) cōs.

10 Alter autem Lūcullus, quī Macedoniam administrā-
bat, Bessīs prīmus Rōmānōrum intulit bellum atque eōs
ingentī proeliō in Haemō monte superāvit. Oppidum
Uscudamam, quod Bessī habitābant, eōdem diē quō
aggressus est vīcit, Cabylēn cēpit, ūsque ad Dānuvium
255 penetrāvit. Inde multās suprà Pontum positās cīvitātēs
aggressus est, bellōque cōfectō Rōmam rediit. Ambō
triumphāverunt, tamen Lūcullus, quī contrā Mithridā-
tēn pugnāverat, mājore glōriā, cum tantōrum rēgnōrum
victor redisset.

Bessī-ōrum *m*: gēns
Thrāciae
Haemus -ī *m*: mōns
Thrāciae

Cabylē -ēs *f* (*acc*-ēn):
cīvitās Thrāciae

11 Cōfectō bellō Macedonicō, manente Mithridaticō,
quod recēdente Lūcullō rēx collēctīs auxiliīs reparāve-
rat, bellum Crēticum ortum est. Ad id missus Q. Cae-
cilius Metellus ingentibus proeliīs intrā triennium
omnem prōvinciam cēpit appellātusque est 'Crēticus'
265 atque ex insulā triumphāvit.

Crēticus -a -um < Crēta
triennium: annōs 68–66
a. C.

12 Dum haec geruntur, pirātae omnia maria infēstābant
ita ut Rōmānis tōtō orbe victōribus sōla nāvigatiō tūta
nōn esset. Quārē id bellum Cn. Pompēiō dēcrētum est;

infēstāre = infēstum
facere

celeritās -ātis f
< celer

pīrāticus -a -um < pīrāta

praesertim = praecipuē,
māximē

lēx Mānīlia dē imperiō
Cn. Pompēii

liber scriptus est annō 46
a. C. ad M. Iūnium
Brūtum
disertus -a -um = eloquēns

Arpīnum -ī n
[annō 106 a. C.]
a. d. III nōn. Iān. = diē
III mēnsis Iānuārii
locuplēs -ētis = dīves

toga virilis/pūra = toga
alba sine purpurā quam
Rōmānus pūbēs sūmit
positā togā praetextā

īnstituere = docēre

quod intrā paucōs mēnsēs ingentī et fēlicitāte et celeri-
tāte cōnfēcit.

270

[Bellō pīrāticō cōnfecit, C. Mānilius tr. pl. lēgem tulit,
ut Pompēiō etiam Mithridāticum bellum mandārētur, prae-
sertim cum imperātor ille ēgregius cum exercitū in Ciliciā
esset. Hanc lēgem clārissimā ōrātiōne suāsit M. Tullius
Cicerō praetor.]

275

M. TVLLIVS CICERO

[Ex M. Tullī Cicerōnis 'Brūtō' sive 'Dē clārīs ōrātōribus']

[Orātor omnium quī Rōmae fuērunt disertissimus M. Tul-
lius Cicerō Arpīnī in oppidō Latī nātus est Q. Serviliō
Caepiōne C. Atiliō Serrānō cōsulibus ante diem III nōnās
Iānuāriās. Aliquot annīs post pater Cicerōnis, eques locu-
plēs, Rōmam migrāvīt, ut filiōs Mārcum et Quīntum opti-
mīs magistrīs docendōs trāderet.

280

Sūmptā togā virilī, Mārcus in forum dēductus est ad Q.
Mūcium Scaevolam, iūris perītum, ut ab sene illō doctis-
simō iūre cīvilī īnstituerētur. In forō Rōmānō Cicerō adulēs-

285

cēns M. Antōnium et Q. Hortēnsium, quā tum arte ōrātōriā excellēbant, assiduē audiēbat, ac simul apud doctōrēs Graecōs, Molōnem rhētorem et Diodotum philosophum, discēbat. Hīs ēgregiis magistrīs in ēloquentiā exercitātus XXVI annōs nātus in forō causās agere coepit. Annō post, cum iam multārum causārum patrōnus fuisset, Sex. Rōscium par-

ricidū reum clārissimā ōrātiōne dēfendit, eoque patrōciniō māximam laudem meruit.

Sed ōrātor adulēscēns, cum ōrātiōnis genere ferventi ac vehementi ūterētur, adeō in dīcendō omnēs nervōs contendēbat ut brevī vōx vīrēsque eum dēficerent; ergō aliquamdiū dē forō dēcedere atque in Graeciam Asiamque proficīscī cōstituit, ut vōcem remitteret atque ōrātiōm abundantī moderārētur.

In librō quem Caesare dictātore scrīpsit ad M. Brūtum ‘Dē clāris ōrātōribus’, Cicerō inter alia haec dē doctrīnā suā iuvenīli nārrat:]

At vērō ego hōc tempore omnī noctēs et diēs in omnium doctrīnārum meditātiōne versābar. Eram cum Stōicō Diodotō, quī cum habitāvisset apud mē mēcumque vīxisset, nūper est domī meae mortuus. Huic ego doctōrī et eius artibus variis atque multis ita eram tamen dēditus ut ab exercitātiōnibus ōrātōriis nullus diēs vacuus esset. Commentābar ‘dēclāmitāns’ (sic enim nunc loquuntur), idque faciēbam multum etiam Latīnē, sed Graecē saepius, vel quod Graeca ōrātiō plūra ōrnāmenta suppeditāns cōsuētūdinem similiter Latīnē dīcendī af-

M. Antōnius: cōs. annō 99 a.C.

excellere = praestāre
Molō-ōnis *m*
rhētōr-ōris *m* = magister dīcendī
ēloquentia -ae *f* = ars ōrātōria
exercitāre = exercēre
causam agere = reum in iūdicīo dēfendere
patrōnus -ī *m* = dēfēnsor

[annō 80 a. C.]
patrōcinium -ī *n* = officiū patrōnī

fervēns -entis = ardēns

nervōs contendere = omnibus vīribus labōrāre, enīti

remittere ↔ contendere
abundāre = superfundī
moderārī (+ *dat*) = temperāre

doctrīna -ae *f* (< doctor)
= quod docētur
iuvenīlis -e = iuvenālis

hōc tempore: annīs 86–84 a. C.

meditātiō -ōnis *f* (< meditārī) = cōgitātiō
Stōicus -ī *m*: philosophus
discipulus Zēnōnis

exercitātiō -ōnis *f*
< exercitāre
com-mentārī = mente praeparāre, meditārī
dē-clām(it)āre = exercendī causā ōrātiōnēs fictās habēre

suppeditāre = offerre (rem ūtilem)

nōs : ego

magistrō operam dare:
m. um attentē audire
Rhodiū praemia postulā-
bant quia Mithridatī
restitērant

commendatiō -ōnis f =
verba probantia, laus

multae *causae*
ē-labōrāre = magnō la-
bōre perficere
ē-lūcubrāre = nocte
ēlabōrāre

complectī : nōn praeter-
mittere

in nōbīs : in mē
gracilitās / infirmitās -ātis f
< gracilis / infirmus
prōcērus -a -um = altus
et longus
figūra -ae f = fōrma

latera : corpus
contentiō -ōnis f < con-
tendere
remissiō -ōnis f < remit-
tere (↔ contentiō)
varietās -ātis f < varius

cum... hortārentur : etsi
...hortābantur

moderatiō -ōnis f
< moderārī

ferēbat, vel quod ā Graecīs summīs doctōribus, nisi
Graecē dicerem, neque corrigī possem neque docērī. 315

Tum primum nōs ad causās et prīvātās et públicās 311
adire coepimus, nōn ut in forō discerēmus (quod plērī-
que fēcērunt), sed ut — quantum nōs efficere potuissē-
mus — doctī in forum venīrēmus. Eōdem tempore Mo- 312
lōnī dedimus operam; dictātōre enim Sullā lēgātus ad 320
senātum dē Rhodiōrum praemiīs vēnerat.

Itaque prīma causa pública prō Sex. Rōsciō dicta tan-
tum commendatiōnis habuit ut nōn ūlla esset quae nōn
digna nostrō patrōciniō vidērētur. Deinceps inde mul-
tae, quās nōs diligenter ēlabōrātās et tamquam ēlūcu- 325
brātās afferēbāmus.

Nunc quoniam tōtum mē vidēris velle cognōscere, 313
complectar nōnnūlla etiam quae fortasse videantur
minus necessariā:

Erat eō tempore in nōbīs summa gracilitās et infirmi- 330
tās corporis, prōcērum et tenue collum; quī habitus et
quae figūra nōn procul abesse putātur ā vitāe periculō,
sī accēdit labor et laterum magna contentiō. Eōque
magis hoc eōs quibus eram cārus commovēbat, quod
omnia sine remissiōne, sine varietāte, vī summā vōcis et 335
tōtius corporis contentiōne dicēbam.

Itaque cum mē et amīcī et medicī hortārentur ut 314
causās agere dēsisterem, quodvīs potius periculum mihi
adeundum quam ā spērātā dicendī glōriā discēdendum
putāvī. Sed cum cēnsērem remissiōne et moderatiōne 340

vōcis et commūtātō genere dicendī mē et perīculum
vītāre posse et temperātius dicere, ut cōsuētūdinem
dicendī mūtārem, ea causa mihi in Asiam proficiscendī
fuit. Itaque cum essem biennium versātus in causīs et
345 iam in forō celebrātum meum nōmen esset, Rōmā sum
profectus.

315 Cum vēnissem Athēnās, sex mēnsēs cum Antiochō,
veteris Acadēmiaē nōbilissimō et prūdētissimō philo-
sophō, fuī studiumque philosophiae numquam inter-
350 missum ā prīmāque adulēscientiā cultum et semper
auctum hōc rūrsus summō auctōre et doctōre renovāvī.
Eōdem tamen tempore Athēnīs apud Dēmētrium
Syrum, veterem et nōn ignōbilem dicendī magistrum,
studiōsē exercērī solēbam.

355 Post ā mē Asia tōta peragrāta est dum summīs studeō
orātōribus, quibuscum exercēbar ipsis libentibus; quō-
rum erat princeps Menippus Stratonīcēnsis, meō iūdi-
316 ciō tōtā Asiā illis temporibus disertissimus. Assiduis-
simē autem mēcum fuit Dionysius Magnēs; erat etiam
360 Aeschylus Cnidius, Adramyttēnus Xenoclēs. Hī tum in
Asiā rhētorum prīncipēs numerābantur.

Quibus nōn contentus Rhodum venī mēque ad eun-
dem quem Rōmae audiveram Molōnem applicāvī, cum
actōrem in vērīs causīs scriptōremque praestantem, tum
365 in notandis animadvertendisque vitūis et in instituendō
docendōque prūdētissimum. Is dedit operam (sī modo
id cōsequī potuit) ut nimis redundantēs nōs et suprā

com-mūtāre = mūtare

temperātus -a -um =
moderātus, placidus

biennium -īn = duo annī
in causis versārī : causās
agere
celebrātus -a -um =
celeber, illūstris

[annō 79 a. C.]

Acadēmia -aef; philoso-
phōrum disciplinaā
Platōne instituta

Syrus -īm; incola Syriae,
ex Syria

Stratonīcēnsis -is m
< Stratonīcēa, civitas
Asiae
meō iūdicīō = meā sen-
tentiā
Magnēs -ētis, Cnidius -ī,
Adramyttēnus -ī m <
Magnēsia, Cnidos (-īf),
Adramyttium, civitatēs
Asiae
Xenoclēs -is m

sē ap-plicāre = sē ad-
iungere
actor -ōris m = quī
(causās) agit
praestāns = excellēns
notāre ↔ probāre

cōsequī = adipisci
redundāre = abundāre

impūnitās -ātis *f* (< im-
pūne) = licentia
re-primere < -premere
dif-fluere = passim
fluere

re-sidere -sēdisse =
sēdārī, cessāre
dē-fervescere -visse =
fervēre dēsinerē, minus
fervens fieri

C. Aurēlius Cotta (cōs.
annō 75 a.C.)
lēnis -e = mollis, placi-
dus, mītis
actiō = mōtus corporis
in dicendō
mīhi rēs est cumeō: mīhi
negōtiū est cumeō

annum: 76 a. C.

quaestūra -ae *f* = magis-
trātus quaestōris

Siciliēnsis annus: Cicerō
Lilybaei in Siciliā
quaestor fuit annō 75
a.C.

illud: ingenium oratōrium
quic-quid = quid-quid
perfectus -a -um = quī
melior fieri nōn potest
mātūrītās -ātis *f*
< mātūrus
: nimis multa videor dē
mē dicere
prōpositum est = cōn-
siliū est
per-spicere = plānē vidēre

Cicerō, Siculōrum patrō-
nus, C. Verrem accūsā-
vit, quī prōpraetor Sici-
liam diripuerat et ab
Hortēnsiō dēfensus est
(annō 70 a. C.)

fluentēs iuvenili quādam dicendi impūnitāte et licentiā
reprimeret et quasi extrā ripās diffluentēs coercēret.

Ita recēpi mē bienniō post nōn modo exercitātor, sed 370
prope mūtātus. Nam et contentiō nimia vōcis resēderat
et quasi dēferverat orātiō, lateribusque virēs et corpori
mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellēbant orātōrēs, quī mē imitandī cupi- 317
ditāte incitārent, Cotta et Hortēnsius, quōrum alter re- 375
missus et lēnis, alter ornātus, ācer, et verbōrum et actiō-
nis genere commōtor. Itaque cum Hortēnsiō mihi
magis arbitrābar rem esse, quod et dicendī ardōre eram
propior et aetāte coniūctor.

Ūnum igitur annum, cum redissēmus ex Asiā, causās 318
nōbilēs egimus, cum quaestūram nōs, cōsulātum
Cotta, aedilitātem peteret Hortēnsius. Interim mē
quaestōrem Siciliēnsis excēpit annus, Cotta ex cōsu-
lātū est profectus in Galliam, princeps et erat et ha-
bēbātur Hortēnsius. Cum autem annō post ex Siciliā 385
mē recēpissē, iam vidēbātur illud in mē (quicquid
esset) esse perfectum et habēre mātūrītātem quandam
suam.

Nimis multa videor dē mē, ipse praesertim; sed omni
huic sermōnī prōpositum est, nōn ut ingenium et elo- 390
quentiam meam perspicias (unde longē absum!), sed ut
labōrem et industriam. Cum igitur essem in plūrimis 319
causis et in principibus patrōnis quinquennium ferē
versātus, tum in patrōciniō Siciliēnsī māximum in

395 certāmen venī dēsignātus aedilis cum dēsignātō cōnsule
Hortēnsiō...

321 Nōs autem nōn dēsistēbāmus cum omnī genere exer-
citātiōnis, tum māximē stilō nostrum illud quod erat
augēre, quantumcumque erat. Atque — ut multa omit-
400 tam — in hōc spatiō et in hīs post aedilitātem annīs et
praetor prīmus et incrēdibili populī voluntāte cōnsul
sum factus. Nam cum propter assiduitātem in causīs et
industriam, tum propter exquisītius et minimē vulgāre
ōrātiōnis genus animōs hominum ad mē dīcendī novi-
405 tāte converteram.

CVRSVS HONORVM

Magistrātus *annō aetātis* *Cicerō annō a. C.*

quaestor quaestūra XXX 75 a. C.

aedilis aedilitās XXXVI 69 a. C.

410 praetor praetūra XXXIX 66 a. C.

cōnsul cōnsulātus XLII 63 a. C.

(cēnsor) (cēnsūra)

(cōnsul) dēsignātus =
creātus quī nōndum
magistrātum iniit
Q. Hortēnsius; cōs.
annō 69 a. C.

stilō : scribendō

quantus -a -um-cumque

hōc spatiō (temporis)

= hīs annīs

praetor prīmus : ex octō

praetōribus

assiduitās -ātis *f*

< assiduus

exquisītus -a -um

= accūrātus

vulgāris -e = quī vulgō fit

honōs = magistrātus

praetūra -ae *f* = magistrā-
tus praetōris

cēnsūra -ae *f* = magistrā-
tus cēnsōris

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendis

415 (B) *Adiectīva ē nōminibus*

Nōmina adiectīva fiunt hīs suffixis: -ōsus, -ālis, -āris, -ārius,
-īlis, -icus, -ius, -eus, -ātus, -ānus, -īnus, -ēnsis.

Exempla:

(1) -ōsus -a -um: pretiōsus < preti|um;

420 (2) -ālis -e: nāvālis < nāv|is;

(3) -āris -e: militāris < miles -it|is;

- (4) *-ārius -a -um*: *agrārius* < ager agr|ī;
 (5) *-ilis -e*: *hostilis* < host|is;
 (6) *-icus -a -um*: *bellicus* < bell|um;
 (7) *-ius -a -um*: *ōrātōrius* < ōrātor -ōr|is; 425
 (8) *-eus -a -um*: *aureus* < aur|um;
 (9) *-ātus -a -um*: *togātus* < tog|a;
 (10) *-ānus -a -um*: *Rōmānus* < Rōm|a;
 (11) *-īnus -a -um*: *dīvīnus* < dīv|us; *Capitōlīnus* < Capitōlī|um
 (sine -i|); 430
 (12) *-(i)ēnsis -e*: *Ōstiēnsis* < Ōsti|a; *Athēniēnsis* < Athēn|ae.

vīs (vocābuli) =
significātiō

in-/im- adiectivō praepositum vim negandī habet: *indignus*, *impius*, *immātūrus*, *inimicus* (< -amicus); item *dis-/dif-*: *dissimilis*, *difficilis* (< -facilis). Praepositō *per-* adiectivī vīs augētur: *permagnus*, *perangustus* (= valdē magnus/angustus). 435

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina adiectīva:

- (1) *fōrma* > —; *pecūnia* > —; *periculum* > —; *glōria* > —;
ōtium > —; *iocus* > —; *studium* > —; *perniciēs* > —;
flāgitium > —; *numerus* > —;
 (2) *mors* > —; *rēx* > —; *hospes* > —; *nātūra* > —; *triumphus* > —; *Vesta* > —;
 (3) *cōsul* > —; *salūs* > —; *vulgus* > —; *singulī* > —;
 (4) *legiō* > —; *frūmentum* > —; *necesse* > —;
 (5) *puer* > —; *servus* > —; *civis* > —; *vir* > —; *iuvenis* > —;
 (6) *nauta* > —; *modus* > —; *ūnus* > —; *poēta* > —; *pīrāta* > —; *Italia* > —;
 (7) *pater* > —; *mercātor* > —; *gladiātor* > —; *rēx* > —; *uxor* > —; *praetor* > —; *noxa* > —; *Mārs* > —;
 (8) *ferrum* > —; *argentum* > —; *aes* > —; *lignum* > —; *marmor* > —; *purpura* > —; *lapis* > —; *nix* > —;
 (9) *gemma* > —; *arma* > —; *aurum* > —; *ferrum* > —; *āla* > —; *aes* > —; *rōstra* > —; *venēnum* > —; *scelus* > —;
foedus > —; *fortūna* > —;

- (10) urbs > —; Tūsculum > —; Trōia > —; Alba > —;
 (11) vicus > —; repēns > —; Tiberis > —; Latium > —;
 (12) circus > —; Cannae > —; Carthāgō > —.

PENSVM B

Annō — ūndēquīnquāgēsīmō [DCXLIX] a. u. c. Rōmānī ingentū — [= strāge] victi sunt ā Cimbrīs et Teutonibus, quōrum cōpia — [= sine fine] erat. Bellum gestum cum sociīs, quī libertātem sibi aquam — volēbant, bellum — dīcitur. Marius Rōmam ingressus multōs — et domum Sullae —. Spartacus — [< numerus] exercitum — [= collēgit] ac variō — cum Rōmānīs pugnāvit.

Cicerō adulēscēns ōrātōrēs — [= ēloquentēs] audiēbat neque ūllus diēs ab — ōrātōriīs vacuus erat. Cum multārum causārum — fuisset, Rōmā profectus est ut ōrātiōnī — [= ārdentī] —. Rhodī sē ad Molōnem — [= magistrum dīcendī] —. — [= II annīs] post revertit ōrātor mūtātus: nōn ācer et — [= redundāns], sed remissus et — [= placidus]. Duo ōrātōrēs tum —, Cotta et Hortēnsius. Post — Siciliēsem — [= ars ōrātōria] Cicerōnis — esse vidēbātur. In 'Brūtō' Cicerō narrat dē — suā iuvenīlī; sermōnī eius — est ut industriam et — [< assiduus] eius — [= plānē videāmus].

Synōnyma: cōgitātiō et —; laus et —; licentia et —; fōrma et —; dīves et —; iuvenālis et —; accūrātus et —; morārī et —; exercēre et —; ēlūcubrāre et nocte —; praecipuē et —.

Contrāria: vigor et — (corporis); remissiō et —.

PENSVM C

Quid ēgit Marius post bellum Iugurthīnum?
 Unde Cimbrī et Teutonēs vērunt?
 Quī imperātōrēs dē Cimbrīs triumphāvērunt?
 Quamdiū bellum sociāle prōtractum est?
 Quis bellō sociālī finem imposuit?
 Quid Mithridātēs Ephesī imperāvit?
 Cūr Sulla pācem cum Mithridātē fēcīt?

Vocābula nova:

interniciō
 aedilicius
 successus
 clibanarius
 sagittarius
 celeritas
 rhētor
 eloquentia
 patrōnus
 patrōcinium
 doctrīna
 meditātiō
 exercitātiō
 commendātiō
 gracilitās
 infirmitās
 figūra
 contentiō
 remissiō
 varietās
 moderātiō
 biennium
 āctor
 impunitās
 quacstūra
 mātūritās
 prōpositum
 assiduitās
 praetūra
 cēnsūra
 infīnitus
 sociālis
 numerosus
 insatiabilis
 piraticus
 disertus
 locuplēs
 fervēns
 iuvenilis
 prōcērus
 celebrātus
 exercitātus
 lēnis
 ōrnatūs
 commōtus
 perfectus
 exquisitus
 vulgāris
 sescentēsimus

reportāre
oboedire
asserere
prōscribere
ēvertere
commorāri
congregāre
excellere
exercitāre
abundāre
moderāri
commentāri
declāmitāre
suppeditāre
ēlabōrāre
ēlūcubrāre
commūtāre
applicāre
redundāre
reprimere
diffluere
residere
dēfervēscere
perspicere
quintō
praesertim
quantuscumque

Quid Sullā absente factum est Rōmae?

Ubi Sulla Mariānōs vicit?

Quae nova bella exārsērunt cum Sulla rem pūblicam compo-
suisset?

Quid Nicomēde mortuō factum est in Asiā?

Unde ortum est bellum servile?

Quās civitatēs Lūcullus expugnāvit?

Ad quem Mithridātēs victus cōfūgit?

Cūr Mithridātēs bellum renovāvit?

Num Lūcullus cum Mithridāte dēbellāvit?

Quōmodo Metellus cognōmen 'Crētici' adeptus est?

Cui bellum pirāticum mandātum est?

Quis lēgem Māniliam suāsit?

Quandō nātus est M. Tullius Cicerō?

Quibus magistris Cicerō adulēscēns operam dabat?

Quandō Cicerō causās agere coepit?

Quārē in Graeciam et Asiam profectus est?

Ubi Cicerō quaestūrā gessit?

Cn. Pompēius Magnus

CN. POMPEIVS MAGNVS

[Ex M. Tullii Cicerōnis orātiōne Dē imperiō Cn.
Pompēiū]

Quirītēs! ...

- 4 Bellum grave et periculōsum vestrīs vectīgālibus ac
sociis ā duobus potentissimis rēgibus infertur, Mithri-
dāte et Tigrāne, quōrum alter relictus, alter lacessītus
5 occāsionem sibi ad occupandam Asiam oblātam esse
arbitrātur. Equitibus Rōmānis, honestissimis virīs, af-
5 feruntur ex Asiā cotidiē litterae: 'Bithŷniae (quae nunc
vestra prōvincia est) vicōs exustōs esse complūrēs; rēg-
num Ariobarzānis (quod finitimum est vestrīs vectīgāli-
10 bus) tōtum esse in hostium potestāte; L. Lūcullum
magnīs rēbus gestīs ab eō bellō discēdere; huic quī suc-
cesserit nōn satis esse parātum ad tantum bellum admi-
nistrandum. Ūnum ab omnibus sociis et cīvibus ad id

Quirītēs!...: exōrdium
orātiōnis omissum
vectīgālis -e = quī vectīgā-
lia pendit; v. cōs Rōmānō-
rum = quī Rōmānis vec-
tigālia pendunt
relictus: nōn dēvictus
laccessere -īvisse -itum =
ad pugnam prōvocāre
/incitāre

nunc: post mortem
Nicomēdis

rēgnum Ariobarzānis:
Cappadociam

quī successerit: M'.
Acilius Glabriō

ūnum: Pompēium

ex-petere = petere

: bellum est eius generis

agitur : in discrimine est

macula

ornamentum = quod
ornat/illūstrat
subsidiū = quod sub-
sidiō/auxiliō est
requirere = dēsiderāre

cōsulere eī = cūram ha-
bēre dē eō; quibus cōn-
sulendum est ā vōbīs =
quibus vōs cōnsulere
oportet

macula-acf = lābēs

in-sidere = haerēns fieri
in-veterāscere-āvisse
= vetus fieri

significātiō < significāre
= nōtum facere, nūn-
tiāre

bellum imperātōrem dēposcī atque expetī, eundem
hunc ūnum ab hostibus metuī, praetereā nēminem.’ 15

Causa quae sit vidētis. Nunc quid agendum sit cōnsi- 6
derāte! Prīmum mihi vidētur dē genere bellī, deinde dē
magnitūdine, tum dē imperātōre dēligendō esse dī-
cendum.

[Dē genere bellī]

20

Genus est eius bellī quod māximē vestrōs animōs ex-
citāre atque inflammāre ad persequendī studium dē-
beat: in quō agitur populī Rōmānī glōria, quae vōbīs ā
māiōribus cum magna in omnibus rēbus, tum summa
in rē militārī trādita est; agitur salūs sociōrum atque 25
amicōrum, prō quā multa māiōrēs vestrī magna et gra-
via bella gessērunt; aguntur certissima populī Rōmānī
vectigālīa et māxima, quibus āmissis et pācis ōrnāmenta
et subsidia bellī requirētis; aguntur bona multōrum cī-
vium, quibus est ā vōbīs et ipsōrum causā et reī pūbli- 30
cae cōnsulendum.

Et quoniam semper appetentēs glōriae praeter cēterās 7
gentēs atque avidī laudis fuistis, dēlenda est vōbīs illa
macula Mithridaticō bellō superiōre concepta quae pe-
nitus iam insēdit ac nimis inveterāvit in populī Rōmānī 35
nōmine: quod is quī ūnō diē tōtā in Asiā, tot in civitāti-
bus, ūnō nūntiō atque ūnā significātiōne litterārum om-
nēs cīvēs Rōmānōs necandōs trucīdandōsque cūravit,
nōn modo adhūc poenam nūllam suō dignam scelere

40	suscēpit, sed ab illō tempore annum iam tertium et vicē- simum rēgnat — et ita rēgnat ut sē nōn Pontī neque Cappadociae latebrīs occultāre velīt, sed ēmergere ex patriō rēgnō atque in vestrīs vectīgālibus, hoc est in Asiae lūce, versārī!	latebra -aef = locus ubi latet aliquid ē-mergere = exīre (ex aquā), appārere
8	Etenim adhūc ita nostrī cum illō rēge contendērunt imperātōrēs ut ab illō īnsignia victōriae, nōn victōriam reportārent. Triumphāvit L. Sulla, triumphāvit L. Mūrēna dē Mithridāte, duo fortissimī virī et summī imper- rātōrēs, sed ita triumphārunt ut ille pulsus superātus-	nostrī imperātōrēs L. <i>Licinius</i> Mūrēna [annō 81 a.C.] -arunt = -āvērunt
50	que rēgnāret. Vērū tamen illis imperātōribus laus est tribuenda, quod ēgērunt, venia danda, quod reliquē- runt, proptereā quod ab eō bellō Sullam in Italiam rēs pūblica, Mūrēnam Sulla revocāvit.	quod ēgērunt/reliquē- runt : ob id quod ēgē- runt/reliquerunt proptereā quod = quod
9	Mithridātēs autem omne reliquum tempus nōn ad	
55	obliviōnem veteris bellī, sed ad comparātiōnem novī contulit. Quī postea, cum māximās aedificāssēt ōrnās- setque classēs exercitūsque permagnōs quibuscumque ex gentibus potuisset comparāssēt et sē Bosporānīs, fini- timīs suīs, bellum īferre simulāret, ūsque in Hispā-	obliviō -ōnis f < obliviscī comparātiō -ōnis f < com- parāre (= parāre) rem cōferre (ad/in ali- quid) = rē ūī
60	niam lēgātōs ac litterās mīsīt ad eōs ducēs quibuscum tum bellum gerēbāmus, ut, cum duōbus in locīs dis- iūctissimīs māximēque diversīs ūnō cōsiliō ā binīs hostium cōpiīs bellum terrā marīque gererētur, vōs an-	Bosporānī -ōrum m: incolae Bosporī
10	cipitī contentiōne districtū dē imperiō dīmīcārētis. Sed	ducēs : Sertōrium et ducēs eius dis-iūctus -a -um (< dis-iungere) = diversus
65	tamen alteriūs partis perīculum, Sertōriānae atque His- pāniēnsis, quae multō plūs firmāmentū ac rōboris habē-	contentiō = certāmen Sertōriānus -a -um < Ser- tōrius; Hispāniēnsis -e < Hispānia firmāmentum -ī n = quod firmat

singulāris = cui pār nōn est

initia praeclāra : expugnātiō Cyzici, Ponti, cēt.

haec extrēma : sēditio militum
fortūnae tribuere =
fortūnā factum esse
cēnsere

af-fingere -finxisse
-fictum (< ad-) = fin-
gendō adicere

exōrsus -ūs *m* = exōr-
dium

nāviculārius -ī *m* = quī
nāvem possidet
iniuriōsus -a -um < iniū-
ria; iniuriōsē tractāre
aliquem = iniūriam
facere alicui

appellātī superbius: Lī-
vius lēgātōs pulsātōs
esse dicit (cap. II. 120)

lēgātum cōsulārem: *M'.
Aquiliū*, cōs. annō 101
a. C., quā Mithridāte
captus et necātus est
annō 88 a. C.

vidēte nē... = cūrāte nē,
cavēte nē...
illis : māioribus vestris

bat, Cn. Pompēiī divinō cōsiliō ac singulārī virtūte
dēpulsum est. In alterā parte ita rēs ab L. Lūcullō,
summō virō, est administrāta, ut initia illa rērum gestā-
rum magna atque praeclāra nōn fēlicitātī eius, sed vir- 70
tūtī, haec autem extrēma quae nūper accidērunt, nōn
culpaē, sed fortūnae tribuenda esse videantur. Sed dē
Lūcullō dicam aliō locō, et ita dīcam, Quiritēs, ut neque
vēra laus eī dētracta ōrātiōne meā neque falsa afficta esse
videātur. Dē vestrī imperiī dignitatē atque glōriā, 11
quoniam is est exōrsus ōrātiōnis meae, vidēte quem
vōbīs animum suscipiendum putētis.

Māiōrēs nostrī saepe prō mercātōribus aut nāviculā-
riīs nostrīs iniuriōsius tractātis bella gessērunt — vōs,
tot milibus cīvium Rōmānōrum ūnō nūntiō atque ūnō 80
tempore necātis, quō tandem animō esse dēbētis? Lē-
gātū quod erant appellātī superbius, Corinthum patrēs
vestrī, tōtius Graeciae lūmen, exstinctum esse voluērunt
— vōs eum rēgem inultum esse patiēmini quī lēgātum
populī Rōmānī cōsulārem vinculis ac verberibus atque 85
omni suppliciō excruciatum necāvit? Illi libertātem im-
minūtā cīvium Rōmānōrum nōn tulērunt — vōs ērep-
tam vītā negligētis? Iūs lēgatiōnis verbō violātum illi
persecūtī sunt — vōs lēgātum omni suppliciō interfec-
tum relinquetis? Vidēte nē, ut illis pulcherrimum fuit 12
tantam vōbīs imperiī glōriam trādere, sic vōbīs turpissi-
mum sit id quod accēpistis tuērī et cōservāre nōn
posse!

Quid? quod salūs sociōrum summum in periculum ac
 95 discrimen vocātur, quō id tandem animō ferre debētis?
 Rēgnō est expulsus Ariobarzānēs rēx, socius populī Rō-
 mānī atque amicus. Imminent duo rēgēs tōtī Asiae nōn
 solum vōbīs inimicissimī, sed etiam vestrīs sociīs atque
 amicīs. Cīvitātēs autem omnēs cūctā Asiā atque Grae-
 100 ciā vestrum auxilium exspectāre propter periculū magni-
 tudinem cōguntur; imperātōrem ā vōbīs certum dēpos-
 cere, cum praesertim vōs alium mīseritis, neque audent
 neque id sē facere sine summō periculō posse arbitran-
 13 tur. Vident et sentiunt hoc idem quod vōs: ūnum virum
 105 esse in quō summa sint omnia, et eum propter esse —
 quō etiam carent aegrius; cuius adventū ipsō atque nō-
 mine, tametsī ille ad maritimum bellum vēnerit, tamen
 impetūs hostium repressōs esse intellegunt ac retar-
 dātōs.
 110 Hī vōs, quoniam liberē loquī nōn licet, tacitū rogant
 ut sē quoque, sicut cēterārum prōvinciārum sociōs, dig-
 nōs exīstimētis quōrum salutem tālī virō commendētis,
 atque hōc etiam magis quod cēterōs in prōvinciās eius
 modī hominēs cum imperiō mittimus ut, etiam sī ab
 115 hoste dēfendant, tamen ipsōrum adventūs in urbēs so-
 ciōrum nōn multum ab hostilī expugnātiōne differant
 — hunc audiēbant antea, nunc praesentem vident tantā
 temperantiā, tantā mānsuetūdine, tantā hūmānitāte, ut
 iī beātissimī esse videantur apud quōs ille diūtissimē
 120 commorātur!

in periculum vocārī
 = in p. venire

cūctā Asiā = in cūctā
 Asiā

cum praesertim = p. cum
 alium : M^o. Acilium
 Glabriōnem

propter *adv* = prope

quō = quam ob rem
 aegrē ↔ libenter
 maritimum bellum :
 bellum pirāticum
 re-tardāre = tardum
 facere, impedire

(dignōs) quōrum = (tam
 dignōs) ut eōrum
 com-mendāre = man-
 dāre, committere
 cēterōs... mittimus =
 cēteri quōs... mittimus
 eius modī hominēs sunt

dif-ferre = dissimilis esse

temperantia -ae f (< tem-
 perāns) = modestia
 mānsuetūdō -inis f
 = clēmentia
 hūmānitās -ātis f
 < hūmānus
 diūtissimē *sup* < diū

convenit = oportet, decet

dē vectīgālibus agitur
= vectīgālia agunturopīmus -a -um = opu-
lentus
ūbertās -ātis *f* < ūber
fructus -ūs *m* = frūgēs
pāstio -ōnis *f* < pāscere
ex-portāreante-cellere = excellere,
praestāre
ūtilitās -ātis *f* < ūtilis; bellī
ū. = quae bellō ūtilia
sunt (: vectīgālia)irruptio -ōnis *f*
< irrumperē
pecua -um *n* = pecudēs
cultūra -ae *f* < coleredecuma -ae *f* = decima
pars frūgum (vectīgāl)
scrīptūra -ae *f* = mercēs
prō pāstione in agrō
pūblicōpēnsitare = pendere
(vectīgālia) exercere
= administrāre
exigere = exposcere
excursio -ōnis *f*
< excurrere

Quārē, sī propter sociōs, nullā ipsī iniuriā lacessitī, 14
māiōrēs nostrī cum Antiochō, cum Philippō, cum Aetō-
līs, cum Poenīs bella gessērunt, quantō vōs studiōsius
convenit, iniuriīs prōvocātōs, sociōrum salūtem ūnā
cum imperiū vestrī dignitatē dēfendere, praesertim cum 125
dē māximīs vestrīs vectīgālibus agātur? Nam cēterārum
prōvinciārum vectīgālia, Quirītēs, tanta sunt ut iīs ad
ipsās prōvinciās tūtandās vix contentī esse possīmus —
Asia vērō tam opīma est ac fertilis ut et ūbertātē agrō-
rum et varietātē fructuum et magnitudinē pāstionis et 130
multitudinē eārum rērum quae exportantur, facile om-
nibus terrīs antecellat. Itaque haec vōbīs prōvincia,
Quirītēs, sī et bellī ūtilitatem et pācis dignitatē reti-
nēre vultis, nōn modo ā calamitatē, sed etiam ā metū ca-
lamitātis est dēfendenda. Nam in cēterīs rēbus, cum 15
venit calamitās, tum dētrīmentum accipitur; at in vectī-
gālibus nōn solum adventus malī, sed etiam metus ipse
affert calamitatem. Nam cum hostium cōpiae nōn longē
absunt, etiam sī irruptio nulla facta est, tamen pecua
relinquuntur, agrī cultūra dēseritur, mercātōrum nāvi- 140
gātiō conquiēscit. Ita neque ex portū neque ex decumīs
neque ex scrīptūrā vectīgāl cōservārī potest; quārē 16
saepe tōtius annī fructus ūnō rūmōre periculī atque ūnō
bellī terrōre āmittitur. Quō tandem igitur animō esse
exīstimātis aut eōs quī vectīgālia nōbīs pēnsitant, aut eōs 145
quī exercent atque exigunt, cum duo rēgēs cum māxi-
mīs cōpiīs propter adsint? cum ūna excursio equitatūs

perbreuī tempore tōtius annī vectigāl auferre possit?
 cum pūblicānī familiās māximās quās in salinīs habent,
 150 quās in agrīs, quās in portibus atque in cūstōdiīs,
 magnō periculō sē habēre arbitrentur? Putātisne vōs il-
 līs rēbus fruī posse, nisi eōs quī vōbīs fructuī sunt cōn-
 17 servāveritis, nōn solum (ut ante dīxī) calamitāte, sed
 etiam calamitātis formīdine liberātōs?

155 Ac nē illud quidem vōbīs neglegendum est (quod
 mihi ego extrēmum prōposueram cum essem dē bellī
 genere dictūrus) quod ad multōrum bona cīvium Rō-
 mānōrum pertinet, quōrum vōbīs prō vestrā sapientiā,
 Quirītēs, habenda est ratiō dīligenter. Nam et pūbli-
 160 cānī, hominēs honestissimī atque ōrnatissimī, suās rati-
 ōnēs et cōpiās in illam prōvinciam contulērunt, quōrum
 ipsōrum per sē rēs et fortūnae vōbīs cūrae esse dēbent.
 Etenim, sī vectigālīa nervōs esse rei pūblīcae semper
 18 dūximus, eum certē ōrdinem quī exercet illa, fīrmā-
 mentum cēterōrum ōrdinum rēctē esse dicēmus. De-
 inde ex cēterīs ōrdinibus hominēs gnāvī atque industriī
 partim ipsī in Asiā negōtiantur, quibus vōs absentibus
 cōnsulere dēbētis, partim in eā prōvinciā pecūniās mag-
 nās collocātās habent. Est igitur hūmānitātis vestrae
 170 magnum numerum cīvium calamitāte prohibēre, sapi-
 entiae vidēre multōrum cīvium calamitātem ā rē pūblicā
 19 sēiūctam esse nōn posse. Nōn enim possunt ūnā in
 cīvitate multī rem ac fortūnās amittere, ut nōn plūrēs
 sēcum in eandem trahant calamitātem.

per-brevis -e
 pūblicānus -i m = quī
 vectigālīa exercet
 familia = servi ūnius
 dominī
 cūstōdiā = statio unde
 vectigālīa exiguntur

fructuī esse = fructum
 (: ūtilitatem, lucrum)
 afferre

ratiōnem habēre alicuius
 = alicui cōnsulere
 ōrnatūs -a -um = illūstris
 ratiōnēs = negōtia
 pecūniārū

dūcere = existimāre
 eum ōrdinem : ōrdinem
 equestrem (pūblicānī
 sunt equitēs Rōmānī)
 gnāvūs -a -um = im-
 piger, diligēns
 negōtiārī = negōtia
 gerere

hūmānitātis vestrae est
 = ad hūmānitātem
 vestram pertinet
 sapientiae vestrae est

sē-iūctus = disiūctus

incumbere (ad/in rem) =
operam dare, sē dēdere
(reī)

in quō : in quā rē

im-pertire = partem
dare, tribuere

rē ōrnātus/instrūctus
: rem habēns
Cyzicēnī -ōrum m
< Cyzicus

raperētur = raptim
veherētur
dē-primere -pressisse
-pressum = deorsum
premere, dēmergere

domicilium -ī n = locus
ubi habitātur, domus

Quārē vidēte num dubitandum vōbīs sit omnī studiō 175
ad id bellum incumbere in quō glōria nōminis vestrī,
salūs sociōrum, vectīgālīa māxīma, fortūnae plūrimō-
rum cīvium coniūctae cum rē pūblicā dēfendantur.

[Dē magnitūdine bellī]

Quoniam dē genere bellī dīxī, nunc dē magnitūdine 20
pauca dīcam. Potest enim hoc dīcī: bellī genus esse ita
necessārium ut sit gerendum, nōn esse ita magnum ut
sit pertimēscendum. In quō māximē labōrandum est nē
forte ea vōbīs quae diligentissimē prōvidenda sunt con-
temnenda esse videantur. Atque ut omnēs intellegant 185
mē L. Lūcullō tantum impertire laudis quantum fortī
virō et sapientī hominī et magnō imperātōrī dēbeātur,
dīcō eius adventū māximās Mithridātis cōpiās omnibus
rēbus ōrnātās atque instrūctās fuisse, urbemque Asiae
clārissimam nōbīsque amīcissimam Cyzicēnōrum ob- 190
sessam esse ab ipsō rēge māximā multitudine et oppug-
nātā vehementissimē; quam L. Lūcullus virtūte, assi-
duitate, cōsiliō summīs obsidiōnis periculīs liberāvit;
ab eōdem imperātōre classem magnā et ōrnātā, quae 21
ducibus Sertōriānīs ad Italiā studiō atque odiō inflam- 195
māta raperētur, superātā esse atque dēpressā; mag-
nās hostium praetereā cōpiās multīs proeliīs esse dēlētās
patefactumque nostrīs legiōnibus esse Pontum, quī an-
teā populō Rōmānō ex omnī aditū clausus fuisset; Sinō-
pēn atque Amīsum, quibus in oppidīs erant domicilia 200

rēgis omnibus rēbus ōrnāta ac referta, cēterāsque urbēs Pontī et Cappadociae permultās ūnō aditū adventūque esse captās; rēgem spoliātum rēgnō patriō atque avitō ad aliōs sē rēgēs atque ad aliās gentēs supplicem contu-
 205 lisse — atque haec omnia salvīs populi Rōmānī sociīs atque integrīs vectīgālibus esse gesta. Satis opīnor hoc esse laudis, atque ita, Quirītēs, ut hoc vōs intellegātis: ā nūllō istōrum quī huic obtrectant lēgī atque causae L. Lūcullum similiter ex hōc locō esse laudātum.

22 Requirētur fortasse nunc quem ad modum, cum haec ita sint, reliquum possit magnum esse bellum? Cognōscite, Quirītēs! Nōn enim hoc sine causā quaerī vidētur.

Primum ex suō rēgnō sic Mithridātēs profūgit ut ex
 215 eōdem Pontō Mēdēa illa quondam profūgisce dīcitur — quam praedicant in fugā frātris suī membra in iīs locīs quā sē parēns persequerētur dissipāvisse, ut eōrum collēctiō dispersa maerorūque patrius celeritātem persequendī retardāret! Sic Mithridātēs fugiēns māximam
 220 vim aurī atque argentī pulcherrimārumque rērū omnium quās et ā māiōribus accēperat et ipse bellō superiōre ex tōtā Asiā direptās in suum rēgnum conghesserat, in Pontō omnem reliquit. Haec dum nostrī colligunt omnia diligentius, rēx ipse ē manibus effūgit. Ita illum
 225 in persequendī studiō maeror, hōs laetitia tardāvit!

23 Hunc in illō timōre et fugā Tigrānēs, rēx Armenius, excēpit diffidentemque rēbus suis cōfirmāvit et afflic-

per-multū = plurimū

opinārī = arbitrarī,
putāre

rei obtrectāre = rem o.
/verbis oppugnāre
huic lēgī : lēgī Māniliāe
hōc locō : Rōstris

quem ad modum
= quōmodo

Acētes -ae m
Colchis -idis f
Iāson -onis m
Mēdēa, filia Acētae rēgis
Colchidis, cum Iāsonē
domō profūgit
praedicāre = prōnūti-
āre, narrāre
parēns : Acētes
dissipāre = spargere,
dispergere
collēctiō -ōnis f
< colligere

con-gerere = cōferre

diligentius = nimis
diligenter
illum : Acētam
hōs : Rōmānos
tardāre = retardāre

af-fligere -ixisse -ictum
= percellere

re-creāre = rūsus vigen-
tem facere

opīniō -ōnis / (< opīnārī)
= sententia
fānī... diripiendī causā =
ut fānum... diriperent
religiōsus -a -um (< reli-
giō) = sacer

urbem : Tigrānocertam
longinquitās -ātis /
< longinquus
dēsiderium -ī n < dē-
siderāre

prōgressiō -ōnis / < prō-
gredi
-ārat = -āverat

adventīcius -a -um = quī
advenit

miseri-cordia -ae / = dolor
ob alterius miseriam

Mithridātēs victus

tum ērēxit perditumque recreāvit. Cuius in rēgnum
posteaquam L. Lūcullus cum exercitū vēnit, plūrēs
etiam gentēs contrā imperātōrem nostrum concitātae 230
sunt. Erat enim metus iniectus iīs nātiōnibus quās num-
quam populus Rōmānus neque lacessendās bellō neque
temptandās putāvit; erat etiam alia gravis atque vehe-
mēns opīniō quae per animōs gentium barbarārum per-
vāserat: fānī locuplētissimī et religiōsissimī diripiendī 235
causā in eās ōrās nostrum esse exercitum adductum! Ita
nātiōnēs multae atque magnae novō quōdam terrōre ac
metū concitābantur. Noster autem exercitus, tametsī
urbem ex Tigrānis rēgnō cēperat et proeliis ūsus erat se-
cundīs, tamen nimīā longinquitāte locōrum ac dēsideriō 240
suōrum commovēbātur.

Hic iam plūra nōn dīcam. Fuit enim illud extrēmum 24
ut ex iīs locīs ā militibus nostrīs reditus magis mātūrus
quam prōgressiō longior quaereretur!

Mithridātēs autem et suam manum iam cōfirmārat 245
et magnīs adventīciīs auxiliīs multōrum rēgum et nātiō-
num iuvābātur. Nam hoc ferē sīc fieri solēre accēpimus,
ut rēgum afflīctae fortūnae facile multōrum opēs alli-
ciant ad misericordiam, māximēque eōrum quī aut rē-
gēs sunt aut vīvunt in rēgnō, ut iīs nōmen rēgāle mag- 250
num et sānctum esse videātur. Itaque tantum victus 25
efficere potuit quantum incolumis numquam est ausus
optāre! Nam cum sē in rēgnum suum recēpisset, nōn
fuit eō contentus quod eī praeter spem acciderat, ut

255 illam, postquam pulsus erat, terram umquam attinge-
ret, sed in exercitum nostrum clārum atque victōrem
impetum fēcit.

Sinite hōc locō, Quirītēs — sicut poētae solent quī rēs
Rōmānās scrībunt — praeterīre mē nostram calamitā-
260 tem, quae tanta fuit ut eam ad aurēs imperātōris nōn ex
proeliō nūntius, sed ex sermōne rūmor afferret!

26 Hic in illō ipsō malō gravissimāque bellī offēnsiōne
L. Lūcullus, quī tamen aliquā ex parte iis incommodis
medērī fortasse potuisset, vestrō iussū coāctus (quod
265 imperiū diūturnitātū modum statuendum vetere exemplō
putāvistis) partem mīlitum quī iam stipendiis cōfecti
erant dimisit, partem M'. Glabriōnī trādidit.

Multa praetereō cōsultō; sed ea vōs coniectūrā per-
spicite: quantum illud bellum factum putētis quod
270 coniungant rēgēs potentissimī, renovent agitātae nātiō-
nēs, suscipiant integrae gentēs, novus imperātor noster
accipiat vetere exercitū pulsō!

[Dē imperātōre dēligendō]

27 Satis multa mihi verba fēcisse videor, quārē esset hoc
275 bellum genere ipsō necessārium, magnitudīne periculō-
sum. Restat ut dē imperātōre ad id bellum dēligendō ac
tantīs rēbus praeficiendō dīcendum esse videātur.

Utinam, Quirītēs, virōrum fortium atque innocen-
tium cōpiam tantam habērētis ut haec vōbīs dēliberātiō
280 difficilis esset, quemnam potissimum tantīs rēbus ac

attingere : adire

poētae: ut Q. Ennius in
Annālībus
praeter-ire = praeter-
mittere
calamitātem: Mithridātēs
reversus Rōmānōs in
Pontō vicit

offēnsiō-ōnis f = calami-
tās
in-commodum -in
↔ commodum
medērī (+ dat) = reme-
dium dare, sārāre
modus = finis nōn ex-
cēdendus
stipendia = mīlitia

cōsultō *adv* = cōsiliō
(↔ forte)
coniectūrā perspicere =
intelligere quod nōn
palam dīcitur
coniungant : cōmmūniter
gerant
agitāre = exagitāre

restat ut = reliquum
est ut

in-nocēns -entis = insōns,
honestus (↔ noxius)
dēliberātiō-ōnis f
< dēliberāre

hominēs quī nunc sunt
: h. nostrae aetātis
antiquitās -ātis *f* = aetās
antīqua
-ārit = -āverit

scientia -ae *f* < sciēns

bellō māximō : bellō
sociālī
patris: Cn. Pompēiī
Strabōnis

summū imperātōris:
patris
ineunte adulēscentiā =
primā adulēscentiā

con-certāre = certāre

cōnfecit : subēgit
con-cupiscere -ivisse =
vehementer cupere

Trāns-Alpīnus -a -um
< trāns Alpēs
bellum nāvāle : bellum
pirāticum

fugere : effugere,
praeterire

tantō bellō praeficiendum putārētis! Nunc vērō, cum sit
ūnus Cn. Pompēius quī nōn modo eōrum hominum quī
nunc sunt glōriam, sed etiam antīquitātis memoriam
virtūte superārit, quae rēs est quae cuiusquam animum
in hāc causā dubium facere possit? 285

Ego enim sic exīstimō, in summō imperātōre quat- 28
tuor hās rēs inesse oportēre: scientiam rei militāris, vir-
tūtem, auctōritātem, fēlicitātem.

Quis igitur hōc homine scientior umquam aut fuit aut
esse dēbuit? Quī ē lūdō atque ē pueritiae disciplīnis, 290
bellō māximō atque ācerrimis hostibus, ad patris exerci-
tum atque in militiae disciplinam profectus est; quī ex-
trēmā pueritiā miles in exercitū summī fuit imperātōris,
ineunte adulēscentiā māximī ipse exercitūs imperātor;
quī saepius cum hoste cōflīxit quam quisquam cum 295
inimicō concertāvit, plūra bella gessit quam ceterī lēgē-
runt, plūrēs prōvinciās cōnfecit quam aliī concupivē-
runt! cuius adulēscētia ad scientiam rei militāris nōn
aliēnis praeceptis, sed suis imperiis, nōn offēnsiōnibus
belli, sed victōriis, nōn stipendiis, sed triumphis est 300
ērūdita. Quod dēnique genus esse belli potest in quō
illum nōn exercuerit fortūna rei pūblicae? Cīvile, Āfri-
cānum, Trānsalpīnum, Hispāniēse, servile, nāvāle
bellum, varia et dīversa genera et bellōrum et hostium,
nōn solum gesta ab hōc ūnō, sed etiam cōnfecta — 305
nullam rem esse dēclārant in ūsū positam militārī quae
huius virī scientiam fugere possit!

29 Iam vērō virtūtī Cn. Pompēiī quae potest ōrātiō pār
 invenīrī? Quid est quod quisquam aut illō dignum aut
 310 vōbīs novum aut cuiquam inaudītum possit afferre?
 Neque enim illae sunt sōlae virtūtēs imperātōriae quae
 vulgō exīstimantur: labor in negōtiīs, fortitūdō in perī-
 culīs, industria in agendō, celeritās in cōficiendō, cōn-
 silium in prōvidendō — quae tanta sunt in hōc ūnō
 315 quanta in omnibus reliquīs imperātōribus quōs aut vīdi-
 30 mus aut audīvimus nōn fuērunt. Testis est Italia, quam
 ille ipse victor L. Sulla huius virtūte et subsidiō cōnfes-
 sus est liberātam; testis Sicilia, quam multīs undique
 cīnctam perīculīs nōn terrōre bellī, sed cōnsiliī celeritāte
 320 explicāvit; testis Āfrica, quae magnīs oppressa hostium
 cōpiīs eōrum ipsōrum sanguine redundāvit; testis Gal-
 lia, per quam legiōnibus nostrīs iter in Hispāniam Gal-
 lōrum interniciōne patefactum est; testis Hispānia, quae
 saepissimē plūrimōs hostēs ab hōc superātōs prō-
 325 strātōsque cōnspexit; testis iterum et saepius Italia,
 quae, cum servilī bellō taetrō periculōsōque premerē-
 tur, ab hōc auxilium absente expetīvit, quod bellum
 exspectātiōne eius attenuātum atque imminūtum est,
 31 adventū sublātum ac sepultum. Testēs nunc vērō iam
 330 omnēs ōrae atque omnēs terrae, gentēs, nātiōnēs, maria
 dēnique omnia, cum ūniversa, tum in singulis ōrīs om-
 nēs sinūs atque portūs. Quis enim tōtō marī locus per
 hōs annōs aut tam firmum habuit praesidium ut tūtus
 esset aut tam fuit abditus ut latēret? Quis nāvigāvit quī

virtūtī pār : quae virtū-
tem aequat

in-auditus -a -um = nōn
prius auditus
imperātōrius -a -um
< imperātor
neque... sōlae virtūtēs
imperātōriae: cēterae
ēnumerantur versibus
380–383

testis est...

explicāre -āvisse/uisse
-ātum/-itum

prō-sternere = dēlere

taeter -tra -trum = foe-
dissimus, horribilis

at-tenuāre = tenuem
facere, mītigāre
nunc : post bellum pirā-
ticum cōnfectum

(sē periculō) committere
= obicere

hōs-ce = hōs

praesidiō (dat) esse alicui
= aliquem tuērī

prō! (interiectiō) = ō!

Ōceanī ōstium : fretum
Gādītānum (quō Āfrica
ab Hispāniā dirimitur)

praetereunda nōn sunt :
praetereundum nōn est

quaestus -ūs *m* = lucrum
(quaesitum/factum)
tam brevī tempore...
quam celeriter = tam
celeriter quam
tantī bellī impetus : tanta
classis
tempestivus -a -um =
idōneus, opportūnus
in Sardiniam

frūmentāria subsidia :
loca unde frūmentum
invehitur

duae Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior

nōn sē aut mortis aut servitūtis periculō committeret, 335
cum aut hieme aut refertō praedōnum marī nāvigāret?
Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam lātē
dīvīsum atque dispersum, quis umquam arbitrārētur
aut ab omnibus imperātōribus ūnō annō aut omnibus
annīs ab ūnō imperātōre cōficī posse? Quam prōvin- 32
ciam tenuistis ā praedōnibus liberam per hōsce annōs?
quod vectīgal vōbīs tūtum fuit? quem socium dēfendis-
tis? cui praesidiō classibus vestrīs fuistis? quam multās
exīstimātis īnsulās esse dēsertās, quam multās aut metū
relictās aut ā praedōnibus captās urbēs esse sociōrum? 345

Prō, dī immortalēs! Tantamne ūnūs hominis in- 33
crēdibilis ac dīvīna virtūs tam brevī tempore lūcem af-
ferre reī pūblicae potuit ut vōs, quī modo ante ōstium
Tiberīnum classem hostium vidēbātis, nunc nūllam
intrā Ōceanī ōstium praedōnum nāvem esse audiātis? 350

Atque haec quā celeritāte gesta sint, quamquam vidē- 34
tis, tamen ā mē in dīcendō praetereunda nōn sunt. Quis
enim umquam aut obeundī negōtīi aut cōsequendī
quaestūs studiō tam brevī tempore tot loca adire, tantōs
cursūs cōficere potuit, quam celeriter Cn. Pompēiō 355
duce tantī bellī impetus nāvigāvit? quī nōndum tem-
pestivō ad nāvigandum marī Siciliam adiit, Āfricam ex-
plōrāvit, inde Sardiniam cum classe vēnit, atque haec
tria frūmentāria subsidia reī pūblicae firmissimīs praesi-
diīs classibusque mūnīvit. Inde cum sē in Italiam recē- 35
pisset, duābus Hispāniīs et Galliā Trānsalpīnā praesidiīs

ac nāvibus cōfirmātā, missis item in ōram Illyrici maris et in Achāiam omnemque Graeciam nāvibus, Italiae duo maria māximīs classibus firmissimisque praesidiis	mare Illyricum; mare Hadriaticum
365 adōrnāvit, ipse autem, ut Brundisiō profectus est, ūndē- quīnquāgēsīmō diē tōtam ad imperium populī Rōmānī Ciliciam adiūnxit: omnēs quī ubique praedōnēs fuērunt partim captī interfectique sunt, partim ūnūs huius sē imperiō ac potestātī dēdidērunt. Ita tantum bellum, tam	duo maria: mare Superum et Inferum ad-ōrnāre = ōrnāre, armāre ūn-dē-quīnquāgēsīmus -a -um = XLIX (49.) quī ubique fuērunt = ubicumque fuērunt
370 diūturnum, tam longē lātēque dispersum, quō bellō omnēs gentēs ac nātiōnēs premēbantur, Cn. Pompēius extrēmā hieme apparāvit, ineunte vēre suscepit, mediā aestātē cōnfēcit!	extrēmā hieme = exitū hiemis ineunte vēre = initio vēris, primō vēre
36 Est haec dīvīna atque incrēdibilis virtūs imperātōris. 375 Quid? cēterae quās paulō ante commemorāre coeperam quantaē atque quam multae sunt! Nōn enim bellandī virtūs solum in summō ac perfectō imperātōre quarendā est, sed multae sunt artēs eximiae huius administrae comitēsque virtūtis.	paulō ante: versū 311 ad-ministra -ae f = ministra
380 Ac primum quantā innocentia dēbent esse imperātōrēs! quantā deinde in omnibus rēbus temperantiā! quantā fidē, quantā facilitāte, quantō ingeniō, quantā hūmānitātē! Quae breviter quālia sint in Cn. Pompēiō cōnsiderēmus. Summa enim sunt omnia, Quirītēs, sed 385 ea magis ex aliōrum contentiōne quam ipsa per sēsē cognōscī atque intellegī possunt.	innocentia -ae f < innocēns facilitās -ātis f < facilis (amicitiā) contentiō = comparātiō (aliōrum : cum aliis)
37 Quem enim possumus imperātōrem ūllō in numerō putāre cuius in exercitū centuriātūs vēneant atque vēn-	centuriātus -ūs m = dignitās centuriōnis

quid *putāre possumus*dē-prōmere -mpsisse
-mptum(pecūniam) in quaestū
relinquere = mutuam
dare quaestūs causā
ad-murmurātiō -ōnis *f* =
murmur assentium
irāsci = irātus fieriquō-cumque = in quem-
cumque locum

recordārī = reminīsci

continēre = prohibēre
maleficiō, coercērecēterīs (*dat*) excellere =
super cēterōs excelleresūmptus-ūs *m* = impēsa
(↔ quaestus); s. um fa-
cere = pecūniam solvere
cupienti cuiquam : cui-
quam quī sūmptum fa-
cere cupit
perfugium -i *n* = asyllum

ierint? quid hunc hominem magnum aut amplum dē rē
pūblicā cōgitāre quī pecūniam ex aerariō dēprōmptam 390
ad bellum administrandum aut propter cupiditatem
prōvinciae magistrātibus dīviserit aut propter avāritiam
Rōmae in quaestū reliquerit? Vestra admurmurātiō
facit, Quiritēs, ut agnōscere videāmini quī haec fēcerint
— ego autem nōminō nēminem; quārē irāsci mihi nēmō 395
potest, nisi quī ante dē sē voluerit cōfiterī! Itaque
propter hanc avāritiam imperātōrum quantās calamitā-
tēs, quōcumque ventum sit, nostri exercitūs afferant,
quis ignōrat? Itinera quae per hōsce annōs in Italiā per 38
agrōs atque oppida civium Rōmānōrum nostri imperā- 400
tōrēs fēcerint, recordāmini: tum facilius statuētis quid
apud exterās nātiōnēs fieri existimētis. Utrum plūrēs
arbitrāmini per hōsce annōs militum vestrōrum armīs
hostium urbēs an hibernis sociōrum civitatēs esse delē-
tās? Neque enim potest exercitum is continēre imperā- 405
tor quī sē ipse nōn continet, neque sevērus esse in iūdi-
candō quī aliōs in sē sevērōs esse iūdicēs nōn vult!

Hic mirāmur hunc hominem tantum excellere cēte- 39
rīs, cuius legiōnēs sic in Asiam pervēnerint, ut nōn
modo manūs tantī exercitūs, sed nē vestigium quidem 410
cuiquam pācātō nocuisse dicātur? Iam vērō quem ad
modum militēs hibernent, cotidiē sermōnēs ac litterae
perferuntur: nōn modo ut sūmptum faciat in militem
nēminī vīs affertur, sed nē cupienti quidem cuiquam
permittitur. Hiemis enim, nōn avāritiae perfugium 415

māiōrēs nostrī in sociōrum atque amīcōrum tēctis esse voluērunt.

- 40 Age vērō, cēterīs in rēbus quae sit temperantia, cōnsī-
derāte! Unde illam tantam celeritātem et tam incrē-
420 dibilem cursum inventum putātis? Nōn enim illum exi-
mia vīs rēmigum aut ars inaudīta quaedam gubernandī
aut ventī aliquī novī tam celeriter in ultimās terrās per-
tulērunt — sed eae rēs quae cēterōs remorārī solent nōn
retardārunt: nōn avāritia ab īnstitūtō cursū ad praedam
425 aliquam dēvocāvit, nōn libidō ad voluptātem, nōn
amoenitās ad dēlectātiōnem, nōn nōbilitās urbis ad cog-
nitiōnem, nōn dēnique labor ipse ad quiētem; postrēmō
signa et tabulās cēteraque ōmāmenta Graecōrum op-
pidōrum, quae cēterī tollenda esse arbitrantur, ea sibi
41 ille nē vīsenda quidem exīstimāvit. Itaque omnēs nunc
in iīs locīs Cn. Pompēium sicut aliquem nōn ex hāc
urbe missum, sed dē caelō dēlāpsū intuentur; nunc
dēnique incipiunt crēdere fuisse hominēs Rōmānōs hāc
quondam continentīā, quod iam nātiōnibus exterīs in-
435 crēdibile ac falsō memoriae prōditum vidēbātur; nunc
imperīi vestri splendor illīs gentibus lūcem afferre coe-
pit; nunc intellegunt nōn sine causā māiōrēs suōs tum
cum eā temperantiā magistrātūs habēbāmus servīre po-
pulō Rōmānō quam imperāre aliīs māluisse!

- 440 Iam vērō ita facilēs aditūs ad eum prīvātōrum, ita
liberae querimōniae dē aliōrum iniūriis esse dīcuntur,
ut is quī dignitāte prīcipibus excellit facilitāte infimīs

rēmex - igitur *m* = qui
rēmigat

re-morārī = retardāre

dē-vocāre
amoenitās -ātis *f*
< amoenus
dēlectātiō -ōnis *f*
< dēlectāre
cognitiō -ōnis *f*
< cognōscere
tabulās *pictās*

continentia -ae *f* (< con-
tinēns) = animus quī sē
continet, temperantia

splendor -ōris *m*: gloria
(< splendēre)

querimōnia -ae *f*
= querēlla

dicendī : verbōrum,
orātiōnis
gravitās -ātis f(< gravis)
= dignitās

cognōstis = cognōvistis

-ārint = -āverint

per-mittere = com-
mittere, mandāre

multum valet

quis ignōrat vehementer
pertinēre ad bella admi-
nistranda quid hostēs...
existiment?

quis ignōrat? : nēmō ignō-
rat (: omnēs sciunt)
hominēs... commovērī

ratio = dēliberātiō, cōn-
siliū prūdēns

quō : ut eō

pār esse videātur. Iam quantum cōnsiliō, quantum dī- 42
cendī gravitāte et cōpiā valeat (in quō ipsō inest quae-
dam dignitās imperātōria), vōs, Quirītēs, hōc ipsō ex 445
locō saepe cognōstis. Fidem vērō eius quantam inter
sociōs exīstimārī putātis quam hostēs omnēs omnium
generum sāctissimam iūdicārint? Hūmānitāte iam
tantā est ut difficile dictū sit, utrum hostēs magis virtū-
tem eius pugnantēs timuerint an mānsuētūdinem victi 450
dīlēxerint. Et quisquam dubitābit quīn huic hoc tantum
bellum permittendum sit quī ad omnia nostrae memo-
riae bella cōficienda divīnō quōdam cōnsiliō nātus esse
videātur?

Et quoniam auctōritās quoque in bellis administran- 43
dis multum atque in imperiō militārī valet, certē nēmīnī
dubium est quīn eā rē idem ille imperātor plūrimum
possit. Vehementer autem pertinēre ad bella adminis-
tranda quid hostēs, quid socii dē imperātōribus nostrīs
existiment, quis ignōrat, cum sciāmus hominēs in tantīs 460
rēbus ut aut metuant aut contemnant, aut ōderint aut
ament, opīniōne nōn minus et fāmā quam aliquā ratiōne
certā commovērī? Quod igitur nōmen umquam in orbe
terrārum clārius fuit, cuius rēs gestae parēs? dē quō
homine vōs — id quod māximē facit auctōritātem — 465
tanta et tam praeclāra iūdicia fēcistis? An vērō ūllam
usquam esse ōram tam dēsertam putātis quō nōn illius 44
diēi fāma pervāserit cum ūniversus populus Rōmānus,
refertō forō complētisque omnibus templis ex quibus

470 hic locus cōspici potest, ūnum sibi ad commūne om-
nium gentium bellum Cn. Pompēium imperātorem dē-
poposcit? Itaque — ut plūra nōn dīcam neque aliōrum
exemplis cōfirmem quantum auctōritās valeat in bellō
— ab eōdem Cn. Pompēiō omnium rērum ēgregiārum
475 exempla sūmantur: Quī quō diē ā vōbīs maritimō bellō
praepositus est imperātor, tanta repente vilitās ex
summā inopiā et cāritāte rei frumentāriae cōsecūta est
ūnūs hominis spē ac nōmine, quantam vix in summā
45 ūbertāte agrōrum diūturna pāx efficere potuisset. Iam
480 acceptā in Pontō calamitāte ex eō proeliō dē quō vōs
paulō ante invītus admonuī, cum sociī pertimuissent,
hostium opēs animique crēvissent, satis firmum praesi-
dium prōvincia nōn habēret, amīssissētis Asiam, Quirī-
tēs, nisi ad ipsum discrīmen eius temporis divīnitus Cn.
485 Pompēium ad eās regiōnēs fortūna populī Rōmānī attu-
lisset. Huius adventus et Mithridātem īnsolitā īnflātum
victōriā continuit et Tigrānem magnīs cōpiīs minitan-
tem Asiae retardāvit. Et quisquam dubitābit quid vir-
tūte perfectūrus sit quī tantum auctōritāte perfēcerit?
490 aut quam facile imperiō atque exercitū sociōs et vectīgā-
lia cōservātūrus sit quī ipsō nōmine ac rūmōre dē-
fenderit?

47 Reliquum est ut dē fēlicitāte — quam praestāre dē sē
ipsō nēmō potest, meminisse et commemorāre dē alterō
495 possumus — sicut aequum est hominēs dē potestāte
deōrum, timidē et pauca dīcāmus. Ego enim sīc ex-

hic locus: Rōstra
commūne omnium gen-
tium bellum: bellum
piraticum

quī quō diē: name o diē
quō is
vilitās -ātis *f* < vilis -e
(↔ cārus)
cāritās (↔ vilitās) = mag-
num pretium

paulō ante: versibus
258-261

īn-solitus -a -um
īn-flāre = implēre āere
(: superbiā), superbum
facere
minitārī = minārī

is quī

is quī

reliquum est ut = restat
ut

aequum est = oportet

*Q. Fabiō Māximō Cūctā-
tōrī*
M. Claudiō Mācellō, quī
spolia opīma in retulit
ac Syracūsās cēpit

amplitūdō -inis /
< amplius
quaedam fortūna

quō dē = dē quō

moderātiō = modestia,
temperantia

reliqua : futūra

in-grātus -a -um

ob-temperāre = ob-
oedire, pārere
ob-secundāre = obsequi,
pārere
im-pudēns -entis = sine
pudore, audāx
tam impudentem quī
(+ *conū*) = tam i. ut

istimō: Māximō, Mācellō, Scipiōnī, Mariō cēterisque
magnis imperātōribus nōn solum propter virtutem, sed
etiam propter fortūnam saepius imperia mandāta atque
exercitūs esse commissōs. Fuit enim profectō quibus- 500
dam summīs virīs quaedam ad amplitūdinem et ad glō-
riam et ad rēs magnās bene gerendās divinitus adiūcta
fortūna.

Dē huius autem hominis felicitate quō dē nunc agi-
mus, hāc ūtar moderātiōne dīcendi, nōn ut in illius po- 505
testate fortūnam positam esse dīcam, sed ut praeterita
meminisse, reliqua spērare videāmur, nē aut invisa dīs
immortalibus ōrātiō nostra aut ingrāta esse videātur.
Itaque nōn sum praedicātūrus quantās ille rēs domi mī- 48
litiae, terrā marique, quantāque felicitate gesserit, ut 510
eius semper voluntātibus nōn modo cīvēs assēserint,
sociū obtemperārint, hostēs oboedierint, sed etiam ventī
tempestātēsque obsecundārint; hoc brevissimē dīcam:
nēmīnem umquam tam impudentem fuisse quī ab dīs
immortalibus tot et tantās rēs tacitus auderet optāre 515
quot et quantās dī immortalēs ad Cn. Pompēium dētū-
lērunt! Quod ut illī proprium ac perpetuum sit, Quirī-
tēs, cum commūnis salūtis atque imperiī, tum ipsius
hominis causā — sicuti facitis — velle et optāre dēbētis.

Quārē cum et bellum sit ita necessārium ut negligi 49
nōn possit, ita magnum ut accurātissimē sit adminis-
trandum, et cum eī imperātorem praeficere possitis in
quō sit eximia bellī scientia, singulāris virtūs, clārissima

auctōritās, ēgregia fortūna, dubitātis, Quirītēs, quīn
 525 hoc tantum bonī, quod vōbīs ab dīs immortalībus oblā-
 tum et datum est, in rem pūblicam cōservandam atque
 amplificandam cōferātis?

rem cōferre (in/ad)
 = rē ūti

50 Quod sī Rōmae Cn. Pompēius prīvātus esset hōc
 tempore, tamen ad tantum bellum is erat dēligendus
 530 atque mittendus; nunc, cum ad cēterās summās ūtili-
 tātēs haec quoque opportūnitās adiungātur ut in iīs ipsīs
 locīs adsit, ut habeat exercitum, ut ab iīs quī habent
 accipere statim possit, quid exspectāmus? aut cūr nōn
 — ducibus dīs immortalībus — eīdem cui cētera
 535 summā cum salūte rei pūblicae commissa sunt, hoc
 quoque bellum rēgium commendāmus?

quod sī = sī autem

opportūnitās-ātis f= rēs
 opportūna/idōnea

cētera bella

Mithridātēs

FINIS MITHRIDATIS

[Ex T. Līvī librōrum C—CIII Periochīs]

100 Cn. Pompēius ad gerendum bellum adversus Mithridā-
 540 tēn profectus, cum rēge Parthōrum Phraāte amīcitiā
 renovāvit. Equestrī proeliō Mithridātēn vīcit.

[annō 66 a. C.]

101 Cn. Pompēius Mithridātēn nocturnō proeliō victum
 coēgit Bosporum profugere.

Parthī -ōrum m: gēns
 Asiae
 Phraātēs -ae m

Bosporus oppidum s.
Panticapaeum: caput
 Bospori

restituīt : reddidit

[annō 65 a. C.]

[annō 64 a. C.]

Pharnācēs -is *m*

prō-ficere = prōcēdere
(ad ēventum), succes-
sum habēre
[annō 63 a. C.]

repulsa-ae *f* < repellere;
repulsam passus = re-
pulsus
petitiō -ōnis *f* < petere

con-iūrāre = intersēiūs
iurandum dare

coniūrātiō -ōnis *f* = socie-
tāseōrum quī coniūrā-
vērunt
ē-ruere -uisse -utum = dē-
tegere (rem occultam)
con-iūrātī -ōrum *m* = quī
coniūrāvērunt
[annō 62 a. C.]

cōspirātiō -ōnis *f* =
societās, coniūrātiō
[annō 60 a. C.]
M. Licinius Crassus: cōs.
annō 70 a. C. cum Cn.
Pompēio

[annō 61 a. C.]

cōn-salūtāre = simul
salūtāre

Tigrānē in dēditiōnem accēpit eīque adēptīs Syriā,
Phoenicē, Ciliciā, rēgnū Armeniāe restituīt. 545

Cn. Pompēius, cum Mithridātē persequerētur, in
ultimās ignōtāsque gentēs penetrāvit. Hiberōs Albānōs-
que, quī trānsitum nōn dabant, proeliō vicit.

Cn. Pompēius in prōvinciae fōrmā Pontum redēgit. 102

Pharnācēs, filius Mithridātis, bellum patrī intulit. Ab 550
eō Mithridātēs obsessus in rēgiā, cum venenō sūmptō
parum prōfēcisset ad mortem, ā milite Gallō nōmine
Bitocō, ā quō ut adiuvāret sē petierat, interfectus est.

Cn. Pompēius Iūdāeos subēgit, fānum eōrum Hiero-
solyma, inviolātum ante id tempus, cēpit. 555

L. Catilīna, bis repulsam in petitiōne cōsulātūs pas-
sus, cum Lentulō practōre et Cethēgō et complūribus
aliīs coniūrāvit dē caede cōsulum et senātūs, incendiīs
urbis et opprimendā rē pūblicā, exercitū quoque in
Etrūriā comparātō. Ea coniūrātiō industriā M. Tullī 560
Cicerōnis ēruta est. Catilīnā urbe pulsō, dē reliquīs
coniūrātīs supplicium sūmptum est.

Catilīna ā C. Antōniō prōcōs. cum exercitū caesus 103
est.

Cōspirātiō inter trēs civitātis principēs facta est: Cn. 565
Pompēium, M. Crassum, C. Caesarem.

Pompēius dē Mithridātē et Tigrāne, ductis ante cur-
rum liberis Mithridātis et Tigrāne, Tigrānis filiō, trium-
phāvit, 'Magnus'que ā tōtā cōntiōne cōnsalūtātus est.

570 FINIS POMPEII

[Ex Eutropii Breviarii libro VI]

17 Annō urbis conditae sescentēsimō nōnāgēsīmō tertio C.
Iūlius Caesar cum M. Bibulō cōsul est factus. Dēcrēta
est eī Gallia et Illyricum cum legiōnibus decem. Is prī-
mus vicit Helvētiōs, deinde vincendō per bella gravis-
575 sima ūsque ad ōceanum Britannicum prōcessit. Domuit
autem annīs novem ferē omnem Galliam, quae inter
Alpēs, flūmen Rhodanum, Rhēnum et Ōceanum est.

18 Circā eadem tempora, annō urbis conditae sescentē-
580 simō nōnāgēsīmō septimō, M. Licinius Crassus, collēga
Cn. Pompēiū Magnī in cōsulātū secundō, contrā Par-
thōs missus est, et cum circā Carrhās contrā ōmen et
auspicia dīmīcāssset, ā Surēnā, Orōdis rēgis duce victus
ad postrēmum interfectus est cum filiō, clārissimō et
585 praestantissimō iuvene.

19 Hinc iam bellum cīvile successit execrandum et la-
crimābile, quō praeter calamitatēs quae in proeliīs acci-
dērunt, etiam populī Rōmānī fortūna mūtāta est. Cae-
sar enim rediēns ex Galliā victor coepit poscere alterum
590 cōsulātum. Contrādictum est ā Mārcellō cōsule, ā Bi-
bulō, ā Pompēiō, ā Catōne, iussusque dīmīssīs exerciti-
bus ad urbem redire. Propter quam iniūriam ab Arī-
minō, ubi milītēs congregātōs habēbat, adversum pa-
triam cum exercitū vēnit. Cōsulēs cum Pompēiō senā-
595 tusque omnis atque ūniversa nōbilitās ex urbe fūgit et in
Graeciam trānsiit.

[annō 59 a. C.]

M. Calpurniō Bibulō

prōvincia Gallia

Helvētiū - ōrum *m*: gēns
Gallōrum quī Alpēs
inter Rhēnum et Rho-
danum incolit
annis ix: 58–50 a. C.

[annō 55 a. C.]

Carrhae - ārum *f*: civitās
Mesopotamiae
Surēnās - *aem*
Orōdēs - *ism*: rēx Parthō-
rum
ad postrēmum = pos-
trēmō

succedere = sequi
lacrīmābilis - *e* (< lacri-
māre) = lacrimōsus

C. Claudiō Mārcellō

M. Porciō Catōne
iussusque : et (Caesar)
iussus est

[annō 49 a. C.]

L. Afrānius: cōs. annō 60
a. C.
M. Terentiō Varrōne

[annō 48 a. C.]

subāctūrae : quae sub-
igere potuissent

datus erat

generī: Pompēiī uxor
Iūlia, filia Caesaris, vi
annis ante dēcesserat

Caesar vacuum urbem ingressus dictatōrem sē fēcit. 20
Inde Hispāniās petiit. Ibi Pompēiī exercitūs validissi-
mōs et fortissimōs cum tribus ducibus, L. Afrāniō, M.
Petrēiō, M. Varrōne, superāvit. Inde regressus in Grae- 600
ciam trānsiit, adversum Pompēium dīmicāvit. Prīmō
proeliō victus est et fugātus, ēvāsīt tamen, quia nocte
interveniente Pompēius sequī nōluit. Deinde in Thessa-
liā apud Pharsālum, prōductīs utrimque ingentibus cō-
piīs, dīmicāvērunt. 605
Numquam adhūc Rōmānae cōpiae in ūnum neque 21
māiōrēs neque meliōribus ducibus convēnerant, tōtum
terrārum orbem facile subāctūrae sī contrā barbarōs dū-
cerentur. Pugnatū tum est ingentī contentiōne, vic-
tusque ad postrēmum Pompēius et castra eius dīrepta 610
sunt. Ipse fugātus Alexandriam petiit, ut ā rēge Aegyptī
(cui tūtor ā senātū datus fuerat propter iuvenilem eius
aetātem) acciperet auxilia. Quī fortūnam magis quam
amīcitiam secūtus occīdit Pompēium, caput eius et ānu-
lum Caesarī mīsīt. Quō cōspectō Caesar etiam lacrimās 615
fūdisse dīcitur, tantī virī intuēns caput et generī quon-
dam suī.

GRAMMATICA LATINA

*Dē vocābulis faciendīs*620 (C) *Nōmina ē verbīs*

Nōmina ē verbīs fiunt hīs suffixīs: *-iō*, *-us*, *-iūm*, *-mentum*, *-or*,
(adiectiva:) *-bilis*, *-idus*, *-īvus*.

Exempla:

(1) *-iō -ōnis (f)* ad thema supīnī adiectum: *mūtatiō* < *mūtāre*

625 *-āt|um; āctiō* < *agere āct|um*;

(2) *-us -ūs (m)* ad thema supīnī adiectum: *adventus* < *advenire*
-vent|um; *cursus* < *currere curs|um*;

(3) *-iūm -ī (n)* ad thema praesentis (sine *-ā|*, *-ē|*, *-ī|*) adiectum:
iūdicium < *iūdicā|re*; *gaudium* < *gaudē|re*;

630 (4) *-mentum -ī (n)* ad thema praesentis adiectum: *ōrnāmentum*
< *ōrnāre*;

(5) *-or -ōris (m)* ad thema praesentis (sine *-ē|*, *-ā|*) adiectum:
tīmor < *tīmē|re*; *amor* < *amā|re*;

(6) *-or -ōris (m)* ad thema supīnī adiectum: *vēnātor* < *vēnārī*

635 *-āt|um; dēfēnsor* < *dēfendere -ēns|um*;

(adiectiva:)

(7) *-(i)bilis -e* ad thema praesentis adiectum (*-ē|* > *-ī|*): *mūtā-*
bilis < *mūtā|re*; *horribilis* < *horrē|re*;

(8) *-idus -a -iūm* ad thema praesentis (sine *-ē|*, *-ā|*) adiectum:

640 *tīmidus* < *tīmē|re*;

(9) *-īvus -a -iūm* ad thema supīnī adiectum: *imperātīvus* <
imperāre -āt|um.

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina ē verbīs facta:

(1) *nāvigāre* > —; *oppugnāre* > —; *mūnīre* > —; *dīvidere* >
—; *exspectāre* > —; *cōgitāre* > —; *admirārī* > —; *largīrī* >
—; *meditārī* > —; *dēdere* > —; *cōnfītērī* > —; *excurrere* >
—; *colligere* > —; *cognōscere* > —;

(2) *exīre* > —; *dūcere* > —; *cadere* > —; *ridēre* > —;
cōnspicere > —; *gemere* > —; *lūgēre* > —; *flēre* > —; *ūtī* >
—; *discēdere* > —; *parere* > —; *vāgīre* > —; *apparāre* > —;

Vocābula nova:

macula
latebra
oblivio
comparatio
firmamentum
exorsus
nāviculārius
temperantia
mānsuetūdō
hūmānitās
ūbertās
fructus
pāstio
ūtilitās
irruptio
pecua
cultūra
decuma
scriptūra
excursio
pūblicānus
domicilium
collectio
opinio
longinquitās

dēsiderium
 progressiō
 misericordia
 offēsiō
 incommodum
 dēliberātiō
 antiquitās
 scientia
 quaestus
 administra
 innocentia
 facilitās
 centuriātus
 admurmurātiō
 sūmptus
 perfugium
 rēmex
 amoenitās
 dēlectātiō
 cognitiō
 continentia
 splendor
 querimōnia
 gravitās
 vilitās
 amplitūdō
 opportunitās
 repulsa
 petitiō
 coniūrātiō
 coniūrātus
 cōspirātiō
 vectigālīs
 disiūctus
 iniūriōsus
 opīmus
 perbrevis
 ōrnātus
 gnāvus
 permultū
 religiōsus
 adventicius
 innocēns
 inauditus
 imperātōrius
 taeter
 tempestivus
 insolitus
 ingrātus
 impudēns
 execrandus
 lacrimābilis
 ūndēquinquagēsimus

trānsire > —; adire > —; redire > —; plaudere > —; sentire > —; convenire > —;

(3) imperāre > —; aedificāre > —; studēre > —; incendere > —; sacrificāre > —; colloquī > —; indicāre > —; dēsiderāre > —;

(4) firmāre > —; supplēre > —; vestire > —; mūnire > —; impedire > —; arguere > —; (-ē > -u-) monēre > —; docēre > —;

(5) dolēre > —; pudēre > —; terrēre > —; horrēre > —; ardēre > —; pavēre > —; vigēre > —; favēre > —; clāmāre > —; maerēre > —; splendēre > —; furere > —; calēre > —; decēre > —; errāre > —;

(6) liberāre > — [= quī liberat]; gubernāre > —; imperāre > —; condere > —; ulciscī > —; cēnsēre > —; explōrāre > —; adhortārī > —; docēre > —; servāre > —; prōdere > —; emere > —; succēdere > —; regere > —; largiri > —; favēre > —;

(adiectīva:)

(7) mīrārī > —; flēre > —; memorāre > —; terrēre > —; crēdere > in—; sārāre > in—; numerāre > in—;

(8) frīgēre > —; calēre > —; valēre > —; pallēre > —; turbāre > —; cupere > —; rapere > —; splendēre > —; pavēre > —; tumēre > —; avēre > —;

(9) capere > —; vocāre > —; dare > —; agere > —; pati > —.

PENSVM B

Cicerō Lūcullō magnam laudem — [= tribuit]. Is oppida in quibus erant — [= domūs] rēgis et aliās urbēs — [= plūrimās] cēpit. Ut Mēdēa in fugā membra frātis — [= dispersisse] dicitur, sic Mithridātēs fugiēns dīvitias quās in suum rēgnum — [= contulerat] reliquit, quārum — [< colligere] Rōmānōs —. Tigrānēs — permōtus rēgem — [= perculsum] ērēxit et perditum — [= cōfirmāvit].

Mercātōrēs quī in Asiā — magnōs — faciunt. Asia enim prōvincia tam — [= opulenta] est ut — agrōrum et varietate

— [= frūgum] aliīs prōvinciīs —. Multae mercēs ex Asiā —. Equitēs Rōmānī quī vectīgālīa exercent — appellantur. Hieme mare nōn est — ad nāvigandum. — rei militāris imperātōrī necessāria est. Nēmō tam — est ut locum — [= sacrum] polluat.

Synōnyma: lābēs et —; clēmētia et —; sententia et —; querēlla et —; insōns et —; horribilis et —; prōvocāre et —; arbitrārī et —; sārāre et —; reminiscī et —; obsequi et —; valdē cupere et —; irātus fieri et —; vetus fieri et —.

Contrāria: quaestus et —; commodum et —; solitus et —; grātus et —; forte et —.

PENSVM C

Quae rēs agēbantur in bellō Mithridaticō?

Dē quā rē Cicerō primum dicit?

Quamobrem Mithridatēs poenam merēbat?

Quī imperātōrēs dē Mithridate iam triumphāverant?

Quibus Rōmānī propter sociōs bellum intulērunt?

Cūr vectīgālīa Asiae maiōra sunt quam cēterārum prōvinciārum?

Quī vectīgālīa exercent in prōvinciīs Rōmānīs?

Quid ēgit Lūcullus initiō bellī Mithridaticī?

Quās rēs Cicerō silentiō praeterit?

Cūr haud difficile est imperātōrem dēligere?

Quās rēs in summō imperātōre inesse oportet?

Quōmodo Pompēius scientiam rei militāris adeptus erat?

Quibus bellis Pompēius interfuerat?

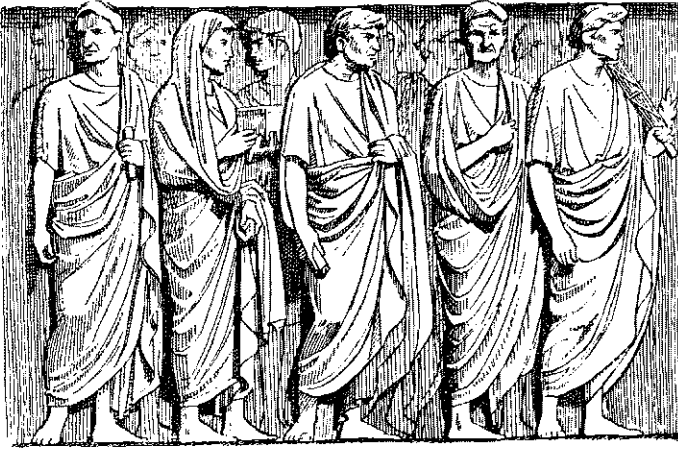
Quid imperātōrēs in prōvinciīs facere cōsuēvērunt?

Cūr Cicerō timidē et pauca dicit dē felicitate?

laccessere
expetere
inveterāscere
ēmergere
affingere
retardāre
commendāre
exportāre
antecellere
pēnsitāre
negotiārī
impertūre
dēprimere
opinārī
praedicāre
dissipāre
congerere
tardāre
affligere
recreāre
medērī
concertāre
concupiscere
attenuāre
adornāre
dēprōmere
irāscī
recordārī
remorārī
dēvocāre
inflāre
minitārī
obtemperāre
obsecundāre
prōficere
coniūrāre
ēruere
cōnsalūtāre
propter esse
cōsultō
quōcumque

CUM PA
FRICANUS HIC
PAULI FILIUS FE
RII SLATINISTU
DITANO CONS
ET AQUILIO CON
TITUISSET IN HO
TISESSE FAMI
LIARISSIMI Q
EJUS AD EUM
FREQUENTER
PER EOSDIE
VENTATUROS
SE ESSE DIXISSEN

Ex librō antiquō pāginae 58 columna altera

Senātōrēs
Rōmānī

DE RE PVBLICA

[Ex M. Tullū Cicerōnis *Dē rē publicā libris*]

Persōnae: P. Scīpiō Aemiliānus Āfricānus, senex

Q. Aeliūs Tūberō, iuuenis

L. Fūrius Philus, senior

P. Rutilius Rūfus, adulēscēns

5 *C. Laelius, senex*

Sp. Mummius, senex

C. Fannius, iuuenis

Q. Mūcius Scaevola, iuuenis

M^o. Mānilius, senex

cōs. annō 147 et 134 a. C.

tr. pl. annō 129 a. C.

cōs. annō 136 a. C.

cōs. annō 105 a. C.

cōs. annō 140 a. C.

frāter L. Mummiū (cōs.
annō 146 a. C.)

cōs. annō 122 a. C.,

gener C. Laelii

cōs. annō 117 a. C.,

gener C. Laelii

cōs. annō 149 a. C.

† *Fēriae Latīnae*

14 Cum P. Āfricānus, hic Pauli filius, fēriis Latīnīs Tudi-
tānō cōnsule et Aquiliō, cōstituisset in hortīs esse fami-
liārissimīque eius ‘ad eum frequenter per eōs diēs venti-
tātūrōs sē esse’ dīxissent, Latīnīs ipsīs māne ad eum

fēriac-ārum f = diēs fēs-
tus; f. Latīnae quotannis
in monte Albānō cele-
brantur

[annō 129 a. C.]

in hortīs : in villā

ventitāre = saepe venīre

fēriis Latīnis

Q. *Aelius Tūberō*

Quid tū *venīs...*

facultās = occāsio
litterās explicāre : librōs
ēvolvere

occupātus ↔ ōtiōsus
nanciscī nactum = adi-
piscī, invenīre (rem
n. or = rēs mihi datur)
hōc mōtū: seditiōne
Gracchōrum
atquī = at tamen
mē ōtiōsum nactus es

re-laxāre = remittere
tū relaxēs oportet = tē re-
laxāre oportet

ab-ūtī = plānē ūtī

aliquandō = tandem
aliquandō

ut hoc... videāmus

ille 'alter sōl' prōdigium
habēbatur

Panaetius -ī m: philoso-
phus Stōicus, amīcus
Scīpiōnis
nostrum : amīcum
vel (+ *sup*) = sānē

nostrō illī familiārī
: Panaetio
quō sapientiōrem = s.
quam illum
eius modī cūram : rerum
caelestium c.
dē nātūrā *mundī*

prīmus sorōris filius vēnit Q. Tūberō. Quem cum cōmi- 15
ter Scīpiō appellāvisset libenterque vīdisset, "Quid tū"
inquit "tam māne, Tūberō? Dabant enim hae fēriae tibi
opportūnam sānē facultātem ad explicandās tuās lit-
terās."

Tum ille: "Mihi vērō omne tempus est ad meōs librōs 15
vacuum, numquam enim sunt illī occupātī. Tē autem
permagnum est nanciscī ōtiōsum, hōc praesertim mōtū
rei pūblīcae."

Tum Scīpiō: "Atquī nactus es, sed mehercule ōtiōsiō-
rem operā quam animō." 25

Et ille: "At tū vērō animum quoque relaxēs oportet.
Sumus enim multī, ut cōstituimus, parātī, sī tuō com-
modō fierī potest, abūtī tēcum hōc ōtiō."

[*Scīpiō*]: "Libente mē vērō, ut aliquid aliquandō dē
doctrīnae studiīs admoneāmur." 30

Tum ille: "Vīsne igitur hoc prīmum, Āfricāne, videā-
mus, antequam veniunt aliī, quidnam sit dē istō 'alterō
sōle' quod nūntiātum est in senātū? Neque enim paucī
neque levēs sunt quī 'sē duōs sōlēs vīdisse' dīcant."

Hic Scīpiō: "Quam vellem Panaetium nostrum nōbīs- 35
cum habērēmus! quī cum cētera, tum haec caelestia vel
studiōsissimē solet quaerere. Sed ego, Tūberō, (nam
tēcum apertē quod sentiō loquar) nōn nimis assentior in
omnī istō genere nostrō illī familiārī. Quō etiam sapien-
tiōrem Sōcratem soleō iūdicāre, quī omnem eius modī 40
cūram dēposuerit eaque quae dē nātūrā quaererentur

aut 'māiōra quam hominum ratiō cōsequī possit' aut 'nihil omnīnō ad vītā hominum attinēre' dixerit."	ratiō = mēns prudēns at-tinēre = pertinēre
17 Haec Scīpiō cum dīxisset, L. Fūrium repente venien- 45 tem aspexit, eumque ut salūtāvit, amīcissimē apprehendit et in lectō suō collocāvit, et cum simul P. Rutilius vēnisset, eum quoque ut salūtāvit, propter Tūberōnem iussit assīdere.	L. Fūrium <i>Philum</i> P. Rutilius <i>Rūfus</i> propter = prope as-sidere (< ad-) = cōn-sidere agere = colloqūi (dē) dirimere = abrumpere interventus-ūs <i>m</i> < inter-venire <i>inquit</i> Africānus
Tum Fūrius: "Quid vōs agitis? Num sermōnem vestrum aliquem dirēmīt noster interventus?"	in-vestigāre = quaerere, explorāre
"Minimē vērō!" Africānus, "Solēs enim tū haec studiōsē investigāre quae sunt in hōc genere dē quō instituerat paulō ante Tūberō quaerere; Rutilius quidem noster etiam sub ipsīs Numantiae moenibus solēbat 55 mēcum interdum eius modī aliquid conquirere."	con-quirere = quaerere, investigāre quae rēs : quī sermō
"Quae rēs tandem inciderat?" inquit Philus.	studēre (+ <i>inf</i>) = cupere
Tum ille: "Dē sōlibus istīs duōbus. Dē quō studeō, Phile, ex tē audīre quid sentiās."	puer = servus
18 Dixerat hoc ille, cum puer nūntiāvit 'venīre ad eum 60 Laelium domōque iam exīsse.' Tum Scīpiō, calceīs et vestimentīs sūmptīs, ē cubiculō est ēgressus et, cum paululum inambulāvisset in porticū, Laelium advenientem salūtāvit et eōs qui unā vēnerant, Spurium Mummiū, quem in primīs diligēbat, et C. Fannium et 65 Quīntum Scaevolam, generōs Laeliī, doctōs adulēscētēs, iam aetāte quaestōriōs. Quōs cum omnēs salūtāvisset, convertit sē in porticū et coniēcit in medium Laelium (fuit enim hoc in amīcitiā quasi quoddam iūs inter	C. Laelius: cōsulāris nōbilissimus, amīcus Scīpiōnis paululum = paulum unā <i>cum eō</i> in primīs = prae ceterīs, praecipuē Q. Mūcium Scaevolam quaestōrius -a -um < quaestor; aetāte q. : c. XXX annōs nātus coniēcit : collocāvit

domī ↔ militiae
vicissim = contrā (*adv*)

per- = valdē ...
ūnō aut alterō spatiō :
dum semel aut bis spa-
tium porticūs ambulant
placitum est = placuit *iis*
apricus -a -um = sōlī
apertus (↔ opācus)
prātum/-ulum -ī n = ārea
herbā operta

iūcundus : grātus

M'. Mānilius: cōs. annō
149 a. C. Carthāginem
obsidēre coepit

-ierat = -īverat

duo *acc m* = duōs

nōbīs : ā nōbīs

sī-quidem = quoniam

domī : in 'domō' nostrā

paries -etis *m* = mūrus
domūs

illōs, ut militiae propter eximiam bellī glōriam Āfricā-
num ut deum coleret Laelius, domī vicissim Laelium, 70
quod aetate antecēdēbat, observāret in parentis locō
Scīpiō). Dein, cum essent perpauca inter sē ūnō aut
alterō spatiō collocūtī Scīpiōnīque eōrum adventus
periūcundus et pergrātus fuisset, placitum est ut in
apricō māximē prātulī locō, quod erat hibernum tem- 75
pus annī, cōsiderent. Quod cum facere vellent, inter-
vēnit vir prūdēns omnibusque illis et iūcundus et cārus,
M'. Mānilius, quī ā Scīpiōne cēterisque amīcissimē cōn-
salūtātus assēdit proximus Laeliō.

Tum Philus "Nōn mihi vidētur" inquit, "quod hī vē- 19
nērunt, alius nōbīs sermō esse quaerendus, sed agen-
dum accūrātius et dīcendum dignum aliquid hōrum
auribus."

Hic Laelius: "Quid tandem agēbātis, aut cui sermōnī
nōs intervenīmus?" 85

[*Philus*]: "Quaesierat ex mē Scīpiō 'quidnam sentī-
rem dē hōc quod duo sōlēs vīsōs esse cōstāret?'"

[*Laelius*]: "Ain' vērō, Phile? Iam explorāta nōbīs sunt
ea quae ad domōs nostrās quaeque ad rem pūblicam
pertinent, sīquidem quid agātur in caelō quaerimus?" 90

Et ille [*Philus*]: "An tū ad domōs nostrās nōn cēnsēs
pertinēre scīre quid agātur et quid fiat 'domī'? quae nōn
ea est quam parietēs nostrī cingunt, sed mundus hic
tōtus, quod domicilium quamque patriam dī nōbīs
commūnem sēcum dedērunt — cum praesertim, sī haec 95

ignōrēmus, multa nobīs et magna ignōranda sint. Ac mē quidem — ut hercule etiam tē ipsum, Laelī, omnēsque avidōs sapientiae — cognitiō ipsa rērum cōsiderātiō-que dēlectat.”

20 Tum Laelius: “Nōn impediō, praesertim quoniam fēriātū sumus. Sed possumus audire aliquid, an sērius venīmus?”

[*Philus*.] “Nihil est adhūc disputātum, et, quoniam est integrum, libenter tibi, Laelī, ut dē eō disserās equi-
105 dem concesserō.”

[*Laelius*.] “Immō vērō tē audiāmus.”

[*Cum deinde Philus et Scīpiō et Tūberō parumper dē rēbus caelestibus disputāvissent — velut dē certīs et ratīs astrōrum mōtibus, quōs Archimēdēs Syracūsānus in globō sive*
110 *sphaerā aēneā arte mirābili effectā declārāvisse dicitur —, Laelius, quī eius modī disputātiōnēs tamquam inūtilēs contemnēbat, ‘alia quaedam māiōra quaerenda esse’ dixit.*]

31 Tum Tūberō: “Nōn dissentiō ā tē, Laelī, sed quaerō quae tū esse māiōra intellegās?”

115 [*Laelius*.] “Dīcam mehercule, et contemnar ā tē fortasse, cum tū ista caelestia dē Scīpiōne quaesieris, ego autem haec quae videntur ante oculōs esse magis putem quaerenda. Quid enim mihi L. Paulī nepōs, hōc avunculō, nobilissimā in familiā atque in hāc tam clārā rē
120 pūblicā nātus, quaerit ‘quōmodo duo sōlēs vīsī sint?’ — nōn quaerit ‘cūr in ūnā rē pūblicā duo senātūs et duo paene iam populī sint?’ Nam, ut vidētis, mors Tiberīi

hercule = mehercule

cōsiderātiō -ōnis f
< cōsiderāre

nōn impediō *sermōnem*
fēriātus -a -um = quī
fēriās celebrat
sērō ↔ mātūrē; *comp*
sērius (= nimis sērō)

dis-putāre = disserere
(prō/contrā)

concesserō = statim
concēdam

parum-per = paulisper

ratus -a -um = computā-
tus, ratiōne cōstitūtus

globus
-i m s.
sphaera
-ae f

disputātiō -ōnis f
< disputāre
dis-sentire ↔ cōn-
sentire

quid (mihi) : cūr
L. Paulī nepōs; Q. Tū-
berō, cuius māter fuit
filia Paulī
hōc avunculō : cui est hic
avunculus (Scīpiō)

ratio tribunatus gerendi

modo (+ *con*) = dum-
modo
scire istorum rerum nihil
possumus

per-molestus -a -um

secus = non ita, aliter

istud ipsum

usu esse = utilis esse

mūnus = officium

virtutis documentum =
exemplum quod virtus
docetur

explicare = (rem diffi-
cilem) explanare

ap-probare = probare

ex-cidere -cidisse
< ex- + cadere

principem rei publicae
: Scipionem
per-saepe

Gracchi et iam ante tota illius ratio tribunatus divisit
populum unum in duas partes. Quam ob rem — si me 32
audietis, adulescentes — solem alterum ne metueritis! 125
Aut enim nullus esse potest, aut sit sane ut visus est,
modo ne sit molestus; aut scire istorum rerum nihil,
aut, etiam si maxime sciemus, nec meliores ob eam
scientiam nec beatiore esse possumus. Senatū vero et
populum ut unum habeamus, et fieri potest, et permo- 130
lestum est nisi fit, et secus esse scimus, et videmus, si id
effectum sit, et melius nos esse victuros et beatius.”

Tum Mucius: “Quid esse igitur censes, Laeli, discen- 33
dum nobis, ut istud efficere possimus ipsum quod pos-
tulās?” 135

[*Laelius*.:] “Eas artes quae efficiant ut usu civitati si-
mus; id enim esse praeclarissimum sapientiae munus
maximumque virtutis vel documentum vel officium
puto. Quam ob rem, ut hae feriae nobis ad utilissimos
rei publicae sermones potissimum conferantur, Scipio- 140
nem rogemus ut explicet quem existimet esse optimum
statum civitatis. Deinde alia quaeremus.”

Cum id et Philus et Manilius et Mummius admodum 34
approbavissent...

[*Hic duae paginae vel XVI versus e libro antiquo excide- 145*
runt.]

[*Laelius*.:] “... id non solum ob eam causam fieri volui
quod erat aequum de re publica potissimum principem
rei publicae dicere, sed etiam quod memineram per-

150 saepe tē cum Panaetiō disserere solitum cōram Polybiō,
 duōbus Graecīs vel perītissimīs rērum cīvīlium, multa-
 que colligere ac docēre ‘optimum longē statum cīvitatīs
 esse eum quem māiōrēs nostrī nōbīs reliquissent.’ Quā
 in disputātiōne quoniam tū parātior es, fēceris (ut etiam
 155 prō hīs dīcam), sī dē rē publicā quid sentiās explicāris,
 nōbīs grātum omnibus.” ...

Dē tribus rērum publicārum generibus

38 Hīc Scīpiō: “Faciam quod vultis, ut poterō, et ingre-
 diar in disputātiōnem eā lēge (quā crēdō omnibus in
 160 rēbus disserendīs ūtendum esse, sī errōrem velis tollere)
 ut eius rei dē quā quaerētur sī nōmen quod sit con-
 veniat, explicētur quid dēclārētur eō nōmine; quod sī
 convēnerit, tum dēmum decēbit ingredi in sermōnem.
 Numquam enim *quāle* sit illud dē quō disputābitur in-
 165 tellegī poterit, nisi *quid* sit fuerit intellēctum prius.
 Quārē, quoniam dē rē publicā quaerimus, hoc primum
 videāmus: quid sit id ipsum quod quaerimus.”

39 Cum approbāvisset Laelius, “Est igitur” inquit Āfri-
 cānus “rēs publicā ‘rēs populī’, populus autem nōn
 170 omnis hominum coetus quōquō modō congregātus, sed
 coetus multitudinis iūris cōsēnsū et ūtilitātis commū-
 niōne sociātus...”

[*Excidērunt duae pāginae.*]

41 [Scīpiō:] “Hī coetūs igitur sēdem primum certō locō
 175 domiciliōrum causā cōstituērunt; quam cum locīs

solēre solitum esse

Polybius -ī m: historicus
 Graecus, post bellum
 Macedonicum in Rō-
 mam missus amicus fuit
 Scīpiōnis et rēs Rōmā-
 nās Graecē scripsit

hīs: cēteris praesentibus
 nōbīs omnibus grātum
 (rem grātam) fēceris,
 sī...

ingredi in = intrare,
 incipere

ut, sī conveniat (inter
 nōs) quod nōmen sit
 eius rei...
 dēclārāre = significāre

numquam enim intellegī
 poterit quāle sit..., nisi
 prius intellēctum erit
 quid sit...

coetus -ūs m < co-ire
 quō-quō = quōcumque
 commūniō -ōnis f
 < commūnis
 sociāre = cōsociāre

locis: locōrum nātūrā

coniunctiō -ōnis *f*

< coniungere

di-stinguere -stīnxisse

-stīnctum = dividere

inter sē/ab aliīs, in-

signem facere; (rē)

distinctus : īnsignis

cōstitutiō (-ōnis *f*) populi

= populus cōstitūtus

(ōrdinātus)

summa omnium rērum

= summa imperiī

Graecē dicuntur tria

genera civitātis:

(1) rēgnum *monarchia*,(2) optimātium *aristo-**cratia*, (3) populāris*dēmocratia*

populāris -e < populus

quod-vīs = quodcumque

vis

dē-vincīre = vincīre

aequus = iustus (↔ in-

īquus = in-iustus)

inter-iectis : adiectis

iniquitās -ātis *f* < inīquus

aliquō nōn incertō statū

esse : satis cōstāns esse

dominātus -ūs *m*

= dominatiō

particeps -cipis ↔ expers

manūque saepsissent, eius modī coniūctiōnem tēctō-
rum ‘oppidum’ vel ‘urbem’ appellāverunt dēlūbris dis-
tīnctam spatiisque commūnibus.

“Omnis ergō populus, quī est tālis coetus multitudi-
nis quālem exposuī, omnis civitās, quae est cōstitutiō 180
populī, omnis rēs pūblica, quae (ut dīxī) ‘populī rēs’
est, cōsiliō quōdam regenda est, ut diūturna sit. Id
autem cōsiliū aut *ūnī* tribuendum est, aut *dēlēctis* 42
quibusdam, aut suscipiendum est *multitūdini* atque om-
nibus. 185

“Cum penes ūnum est omnium summa rērum, ‘rē-
gem’ illum ūnum vocāmus et ‘rēgnum’ eius rei pūblīcae
statum. Cum autem est penes dēlēctōs, tum illa civitās
‘optimātium’ arbitriō regī dīcitur. Illa autem est civitās
‘populāris’ (sic enim appellant) in quā in populō sunt 190
omnia.

“Atque hōrum trium generum quodvis, sī teneat illud
vinculum quod prīmum hominēs inter sē rei pūblīcae
societāte dēvīnxit, nōn perfectum illud quidem neque
meā sententiā optimum est, sed tolerābile tamen. Nam 195
vel rēx aequus et sapiēns, vel dēlēctī ac prīncipēs civēs,
vel ipse populus, quamquam id est minimē proban-
dum, tamen, nūllis interiectis inīquitātibus aut cupidi-
tātibus, posse vidētur aliquō esse nōn incertō statū.

“Sed et in rēgnis nimis expertēs sunt cēterī commūnis 43
iūris et cōsiliī; et in optimātium dominātū vix parti-
ceps libertātis potest esse multitūdō, cum omnī cōsiliō

commūnī ac potestāte careat; et cum omnia per popu- lum geruntur quamvis iūstum atque moderātum, tamen 205 ipsa aequābilitās est inīqua, cum habet nūllōs gradūs dignitātis...	quam-vis iūstus = etiam sī iūstissimus est aequābilitās -ātis / < aequābilis -e = aequus
45 “Itaque quārtum quoddam genus rei pūblicae mǎx- imē probandum esse sentiō, quod est ex hīs quae prīma dīxī permixtum tribus.”	ex hīs tribus
46 Hīc Laelius: “Sciō tibi ita placēre, Āfricāne, saepe enim ex tē audiui; sed tamen, nisi molestum est, ex tribus istīs modīs rērum pūblicārum velim scīre quod optimum iūdicēs.”	nisi tibi molestum est quod genus
[<i>Exciderunt aliquot pāginae.</i>]	
215 [Sciō, cum de singulīs rērum pūblicārum generibus dis- putāvisset, dīxit ‘nūllum ipsum per sē probandum esse.’]	
69 [Sciō:] “Quod ita cum sit, ex tribus prīmīs generi- bus longē praestat meā sententiā rēgium, rēgiō autem ipsī praestābit id quod erit aequātum et temperātum ex 220 tribus prīmīs rērum pūblicārum modīs. Placet enim esse quiddam in rē pūblicā praestāns et rēgāle, esse aliud auctōritātī prīncipum impartitum ac tribūtum, esse quāsdam rēs servātās iūdicīō voluntātique multītū- dinis. Haec cōstitutīō prīmum habet aequābilitātem	temperāre = (certā ra- tiōne) miscere ac mūtāre im-partīre = impertīre
225 quandam magnam, quā carēre diūtius vix possunt li- berī, deinde firmitūdinem — quod et illa prīma facile in contrāria vitia convertuntur, ut exsistat ex rēge do- minus, ex optimātibus factiō, ex populō turba et cōn- fusiō.	firmitūdō -inis / < firmus ex-sistere -stitisse = orīri dominus : tyrannus turba (< turbāre) = cōn- fusiō -ōnis / (< cōnfun- dere) = tumultus

(vir) praeci piēns, docēns
= magister, doctor

dēcernere = statuere,
cēnsēre

discriptiō -ōnis f < di-
scribere; d.ōne potes-
tātis

: simul ostendam et quālis
sit (ea rēs pūblica) et eam
optimam esse
ac-commodāre = aptum
facere

senex: M. Porcius Catō
annum LXXXV agēns dē-
cessit annō 149 a. C.

ferē = plērumque

Crētēs -um m = Crētēnsēs
Lycūrgus Lacedaemoniūs
lēgēs dedisse dicitur
Dracō -ōnis m: lēgēs
Athēniēnsibus dedit
sevērissimās
Clisthenēs -is m: exāctō
Hippiā tyrannō lēgēs
aequās dedit

“Sed vereor, Laelī vōsque hominēs amīcissimī ac prū- 70
dentissimī, nē, sī diūtius in hōc genere verser, quasi
praeci pientis cuiusdam et docentis et nōn vōbīscum
simul cōnsiderantis esse videātur ōrātiō mea. Quam ob
rem ingrediar in ea quae nōta sunt omnibus, quaesīta
autem ā nōbīs iam diū. Sic enim dēcernō, sic sentiō, sic 235
affirmō: nullam omnium rērum pūblicārum aut cōnsti-
tūtiōne aut discriptiōne aut disciplinā cōferendam esse
cum eā quam patrēs nostrī nōbīs acceptam iam inde ā
māiōribus reliquērunt. Quam — sī placet — simul et
quālis sit et optimam esse ostendam, expositāque ad 240
exemplum nostrā rē pūblicā, accommodābō ad eam, sī
poterō, omnem illam ōrātiōnem quae est mihi habenda
dē optimō cīvitātis statū.”

Dē vetere rē pūblicā Rōmānā

II

Cum omnēs flagrārent cupiditāte audiendī, ingressus 1
est sic loquī Scīpiō:

“Catō senex (quem, ut scītis, ūnicē dilēxī māximēque
sum admīrātus) dīcere solēbat ‘ob hanc causam prae- 2
stāre nostrae cīvitātis statum cēterīs cīvitātibus: quod in
illis singulī fuissent ferē quī suam quisque rem pū- 250
blicam cōstituissent lēgibus atque institūtīs suis (ut
Crētum Mīnōs, Lacedaemoniōrum Lycūrgus, Athēni-
ēnsium, quae persaepe commūtāta esset, tum Thēseus,
tum Dracō, tum Solō, tum Clisthenēs, tum multī aliī),
nostra autem rēs pūblica nōn ūnīus esset ingenīō, sed 255

multōrum, nec ūnā hominis vītā, sed aliquot cōstitutā
 saeculīs et aetātibus. Nam neque ūllum ingenium tan-
 tum exstitisse' dīcēbat 'ut, quem rēs nūlla fugeret, quis-
 quam aliquandō fuisset, neque cūncta ingenia collāta in
 260 ūnum tantum posse ūnō tempore prōvidēre, ut omnia
 3 complecterentur, sine rērum ūsū ac vetustāte.' Quam
 ob rem, ut ille solēbat, ita nunc mea repetet ōrātiō
 populi Rōmānī 'orīginem' — libenter enim etiam verbō
 ūtor Catōnis. Facilius autem quod est prōpositum cōn-
 265 sequar, sī nostram rem pūblicam vōbīs et nāscentem et
 crēscēntem et adultam et iam firmam atque rōbustam
 ostenderō, quam sī mihi aliquam, ut apud Platōnem
 Sōcratēs, ipse fīnixerō."
 4 Hoc cum omnēs approbāvissent, "Quod habēmus"
 270 inquit "īnstitūtae reī pūblīcae tam clārum ac tam omni-
 bus nōtum exōrdium quam huius urbis condendae
 prīncipium profectum ā Rōmulō? Quī patre Mārte
 nātus cum Remō frātre dīcitur ab Amūliō, rēge Albānō,
 ob labefactandī rēgnī timōrem ad Tiberim expōnī iussus
 275 esse. Quō in locō cum esset silvestris bēluae sustentātus
 ūberibus pāstōrēsque eum sustulissent et in agrestī
 cultū labōreque aluissent, perhibētur, ut adolēverit, et
 corporis vīribus et animī ferōcītate tantum cēterīs prae-
 stitis ut omnēs quī tum eōs agrōs ubi hodiē est haec
 280 urbs incolēbant aequō animō illī libenterque pārērent.
 Quōrum cōpūs cum sē ducem prae buisset — ut iam ā
 fābulīs ad facta veniāmus — oppressisse Longam

nōn ūnūs sed multōrum
 ingenīō cōstitutā esset
 : 'nam neque quemquam
 umquam exstitisse' dī-
 cēbat 'quī tantō ingenīō
 esset ut eum rēs nūlla
 fugeret'
 rēs eum fugit = rēs ei
 ignōta est

Catō librōs suos dē rēbus
 gestīs Rōmānōrum
Orīginēs inscripsit

adultus -a -um = quī iam
 adolēvit
 Platō in librīs suis Sōcra-
 tem dē rē pūblicā fictā
 loquentem facit

labefactāre = quassāre;
 timor rēgnī l. andī = t.
 nē rēgnū labefactētur
 silvestris -e < silva
 bēlua -ae f = fera
 sustentāre : alere

per-hibēre = habēre, ex-
 istimāre; perhibētur
 : nārātur
 ferōcītās -ātis f < ferōx

haec urbs : Rōma

fertur = nārrātur

per-celeriter

sub-agrestis -e = satis
agrestis (rūsticus)
magnī hominis cōsiliūhonestō locō (ortus/
nātus) : parentibus
honestisin mātirimōniō collocāre
= in mātirimōnium darea-sciscere -ivisse = (so-
cium) assūmere
communicāre = commū-
nem facereinteritus -ūs m (< inter-
ire) = mors
re-cidere reccidisse < re-
+ caderetribūs (vel centuriae) trēs:
Ramnēnsēs, Titiēnsēs,
Lucerēs
nūncupāre = nōmināre

ōrātrix -icis f = quae ōrat

Albam, validam urbem et potentem temporibus illis,
Amūliumque rēgem interēmisse fertur.

“Quā glōriā partā, urbem auspicātō condere et fir- 5
māre dīcitur primum cōgitāvisse rem pūblicam. Atque 12
haec quidem perceleriter cōnfēcit. Nam et urbem cōn-
stituit, quam ē suō nōmine ‘Rōmam’ iussit nōminārī, et
ad firmandam novam cīvitatē novum quoddam et
subagreste cōsiliū, sed ad mūniendās opēs rēgnī ac 290
populi suī magnī hominis et iam tum longē prōvidentis
secūtus est, cum Sabīnās honestō ortās locō virginēs,
quae Rōmam lūdōrum grātiā vēnissent (quōs tum prī-
mum anniversāriōs in circō facere īstituisset), rapī ius-
sit eāsque in familiārum amplissimārum mātirimōniis 295
collocāvit. Quā ex causā cum bellum Rōmānis Sabīnī 13
intulissent proeliūque certāmen varium atque anceps
fuisset, cum T. Tatiō, rēge Sabīnōrum, foedus icit —
mātrōnis ipsīs quae raptae erant ōrantibus. Quō foedere
et Sabīnōs in cīvitatē ascivit, sacrīs communicātīs, et 300
rēgnum suum cum illōrum rēge sociāvit.

“Post interitum autem Tatiī cum ad eum dominātus 14
omnis reccidisset, quamquam cum Tatiō in rēgium cōn-
siliū dēlēgerat prīncipēs (quī appellātī sunt propter
cāritatē ‘patrēs’) populūque et suō et Tatiī nōmine 305
et Lucumōnis (quī Rōmulī socius in Sabīnō proeliō
occiderat) in tribūs trēs cūriāsque trīgintā discripserat
(quās cūriās eārum nōminibus nūncupāvit quae ex Sa-
bīnīs virginēs raptae postea fuerant ōrātrīcēs pācis et

310 foederis) — sed quamquam ea Tatiō sīc erant discripta
vivō, tamen eō interfectō multō etiam magis Rōmulus
patrum auctōritāte cōnsiliōque rēgnāvit.

15 “Quō factō, primum vidit iūdicāvitque idem quod
Spartae Lycūrgus paulō ante viderat: singulārī imperiō
315 et potestāte regiā tum melius gubernārī et regī civitātēs
sī esset optimī cuiusque ad illam vim dominātiōnis ad-
iūcta auctōritās. Itaque, hōc cōnsiliō et quasi senātū
fultus et mūnītus, et bella cum finitimis felicissimē
multa gessit et, cum ipse nihil ex praedā domum suam
320 reportāret, locuplētāre civēs nōn dēstitit.

16 “Tunc — id quod retinēmus hodiē magnā cum salūte
rei publicae — auspiciis plurimum obsecūtus est Rō-
mulus. Nam et ipse — quod principium rei publicae
fuit — urbem condidit auspicātō, et, omnibus pūblicis
325 rēbus instituendis quī sibi essent in auspiciis, ex singu-
lis tribubus singulōs cooptāvit augurēs.

17 “Ac Rōmulus, cum septem et trīgintā rēgnāvisset an-
nōs et haec ēgregia duo firmāmenta rei publicae pepe-
risset, auspicia et senātum, tantum est cōsecūtus ut,
330 cum subitō sōle obscurātō nōn compāruisset, deōrum in
numerō collocātus putārētur. Quam opīniōnem nēmō
umquam mortālis assequī potuit sine eximiā virtūtis
20 glōriā. Profectō tanta fuit in eō vīs ingenīi atque virtū-
tis, ut id dē Rōmulō Proculō Iūliō, hominī agresti,
335 crēderētur quod multis iam ante saeculīs nullō aliō dē
mortālī hominēs crēdidissent: quī impulsū patrum,

Tatiō vivō

optimus quisque = bonī
omnēs

fulcīre -sisse -tum = sus-
tinēre, firmāre

locuplētāre = locuplētē
facere

in auspiciis esse
= auspicārī
co-optāre = (collēgam
sibi) asciscere
ex singulis tribubus sin-
gulōs cooptāvit augurēs,
quī sibi essent in auspi-
ciis omnibus pūblicis
rēbus instituendis

obscurāre = obscurum
facere
com-pārēre = apparēre
opiniō : fāma

as-sequī = cōsequī,
adipīscī

ut Proculō Iūliō id dē Rō-
mulō *dīcentī* crēderētur
dē nullō aliō
impulsus -ūs *m* < impel-
lere; i. ū patrum: ā patri-
bus impulsus

quō (+ *conī*) = ut eō (ut eō
modō)
vīsum esse R. in eō colle
quī... vocātur

cūnābula -ōrum *n*
= cūnae

rationē ad disputandum
: r. (modō) disputandi
quō nēmō praestantior
fuit = quī praestantis-
simus fuit omnium
ārea = spatium ad do-
mum aedificandam
arbitrātus -ūs *m* = arbi-
trium, voluntās

exemplar -āris *n* = exem-
plum (ad imitandum)

tribuere aliīs : ab aliīs
reperta esse dicere

tantum *honōris* tribuisset

temptāret ut regeret =
temptāret regere
excessus -ūs *m* (< ex-
cēdere) = mors

quō illī ā sē invidiam interiūs Rōmulī pellerent, in cōn-
tione dīxisse fertur ‘ā sē vīsum esse in eō colle Rōmu-
lum quī nunc Quirīnālis vocātur; eum sibi mandāsse
ut populum rogāret ut sibi eō in colle dēlūbrum fieret: 340
sē deum esse et Quirīnum vocārī.’

“Vidētisne igitur ūnīus virī cōnsiliō nōn solum ortum 21
novum populum neque ut in cūnābulīs vāgientem relic-
tum, sed adultum iam et paene pūberem?”

Tum Laelius: “Nōs vērō vidēmus, et tē quidem in- 345
gressum rationē ad disputandum novā, quae nusquam
est in Graecōrum librīs. Nam prīnceps ille, quō nēmō in
scribendō praestantior fuit, āream sibi sūmpsit in quā
cīvitātem exstrueret arbitrātū suō, praeclāram ille qui-
dem fortasse, sed ā vitā hominum abhorrentem et mōri- 350
bus. Reliquī disseruērunt sine ūllō certō exemplārī fōr- 22
māque reī publicae dē generibus et dē ratiōnibus cīvitā-
tum. Tū mihi vidēris utrumque factūrus: es enim ita
ingressus ut quae ipse reperiās tribuere aliīs mālīs quam
(ut facit apud Platōnem Sōcratēs) ipse fingere, et dispu- 355
tēs nōn vagantī ōratiōne, sed dēfixā in ūnā rē publicā.
Quārē perge ut īstituistī; prōspicere enim iam videor,
tē reliquōs rēgēs persequente, quasi perfectam rem
publicam.”

“Ergō” inquit Scīpiō, “cum ille Rōmulī senātus (quī 23
cōnstābat ex optimātibus quibus ipse rēx tantum tri-
buisset ut eōs ‘patrēs’ vellet nōminārī ‘patriciōs’que eō-
rum liberōs) temptāret post Rōmulī excessum ut ipse

regeret sine rēge rem pūblicam, populus id nōn tulit
 365 dēsideriōque Rōmulī postea rēgem flāgitāre nōn dēsti-
 tit; cum prūdenter illī prīncipēs novam et inaudītam
 cēterīs gentibus ‘interrēgnī’ ineundī ratiōnem excōgitā-
 vērunt, ut, quoad certus rēx dēclārātus esset, nec sine
 rēge cīvītās nec diūturnō rēge esset ūnō.

24 “Quō quidem tempore novus ille populus vīdit tamen
 id quod fūgit Lacedaemonium Lycūrgum, quī rēgem
 nōn dēligendum dūxit (sī modo hoc in Lycūrgī potes-
 tāte potuit esse), sed habendum, quālis cumque is foret,
 quī modo esset Herculis stirpe generātus. Nostrī illi
 375 etiam tum agrestēs vīdērunt virtūtem et sapientiam rē-
 gālem, nōn prōgeniem quaerī oportēre.

25 “Quibus cum esse praestantem Numam Pompilium
 fāma ferret, praetermissīs suīs cīvibus rēgem alienige-
 nam patribus auctōribus sibi ipse populus ascīvit eum-
 380 que ad rēgnandum Sabīnum hominem Rōmam Curibus
 accīvit. Quī hūc ut vēnit, hominēs Rōmānōs institūtō
 Rōmulī bellicīs studiīs ut vīdit incēnsōs, exīstimāvit eōs
 paulum ab illā cōnsuetūdine esse revocandōs.

26 “Ac prīmum agrōs quōs bellō Rōmulus cēperat dīvī-
 385 sit virītum cīvibus docuitque sine dēpopulātiōne atque
 praedā posse eōs colendīs agrīs abundāre commodīs
 omnibus, amōremque iīs otīū et pācis iniēcit, quibus
 facillimē iūstitia et fidēs convalēscit et quōrum patrōci-
 niō māximē cultus agrōrum perceptiōque frūgum dē-
 390 fenditur. Idemque Pompilius et auspiciīs māiōribus in-

flāgitāre = vehementer
 poscere
 cum : tum

dūxit = putāvit
 sed *rēgem* habendum *eum*
 quī...
 quālis-cumque
 generāre = gignere

prōgeniēs = stirps
 (: gentis orīgō)
 quibus : virtūte et sapi-
 entīā rēgālī
 alieni-gena -ae m = in
 aliēnā patriā genitus,
 peregrīnus

institūtum = mōs

virītum = singulis virīs
 dēpopulātiō -ōnis f < dē-
 populārī
 abundāre (rē) = abundē
 habēre (rei)

perceptiō -ōnis f
 = collēctiō

invenīre = excōgitāre,
instituire

caerimōnia -aef = rītus

celebritās -ātis f (< cele-
ber) = conventus mul-
tōrum; fāma

immānis = ferōx, saevus

ex-quirere = quaerere,
explōrāre

quamvis (+ com)
= quamquam

rēx ille : Tarquinius
Superbus
optimi rēgis : Servii
maculāre (< macula)
= polluere
mēns integra : mēns sāna

sub-nīxus -a -um = fultus
(: frētus)
īnsolentia -aef < īsolēns

suōrum : filiōrum

ventīs ad prīstinum numerum duo augurēs addidit, et
sacrīs ē prīncipum numerō pontificēs quīnque praefē-
cit, et animōs ārdentēs cōnsuētūdine et cupiditāte bel-
landī religiōnum caerimōniīs mītigāvit, adiūnxitque
praetereā flāminēs, Saliōs virginēsque Vestālēs omnēs- 395
que partēs religiōnis statuit sānctissimē. Īdemque mer- 27
cātūs, lūdōs omnēsque conveniundī causās et celebritā-
tēs invēnit. Quibus rēbus institūtis, ad hūmānitātem
atque mānsuētūdinem revocāvit animōs hominum stu-
diīs bellandī iam immānēs ac ferōs. 400

“Sic ille, cum ūndēquadrāgintā annōs summā in pāce
concordiāque rēgnāvisset (sequāmur enim potissimum
Polybium nostrum, quō nēmō fuit in exquirēdis tem-
poribus diligentior), excessit ē vitā, duābus praeclārissi-
mīs ad diūturnitātem rei pūblīcae rēbus cōfirmātis: 405
religiōne atque clēmētiā.”

[Deinde Scīpiō rēgna Tullī et Ancī et Tarquiniū Prīscī et
Servii expōnit eōsque rēgēs haud iniūstōs fuisse ostendit in
quōrum rēgnīs fuerit senātus et aliquod etiam populī iūs,
quamvis dēfuerit libertās; sed vitiō Tarquiniū Superbī, rēgis 410
iniūstissimī, concidisse genus illud tōtum rei pūblīcae.]

[Scīpiō:] “Nam rēx ille dē quō loquor prīmum optimi 45
rēgis caede maculātus integrā mente nōn erat, et, cum
metueret ipse poenam sceleris suī summam, metuī sē
volēbat. Deinde, victōriīs divitiīsque subnīxus, exsultā- 415
bat īnsolentiā neque suōs mōrēs regere poterat neque
suōrum libidinēs.

46 “Itaque cum maior eius filius Lucretiae, Tricipitini
filiae, Collatini uxori, vim attulisset, mulierque pudens
420 et nobilis ob illam iniuriam sese ipsa morte multavisset,
tum vir ingenio et virtute praestans, L. Brutus, depulit
a civibus suis iniustum illud durae servitutis iugum.
(Qui cum privatus esset, totam rem publicam sustinuit
primusque in hac civitate docuit in conservanda civium
425 libertate esse privatum neminem.) Quo auctore et prin-
cipe concitata civitas et hac recenti querella Lucretiae
patris et propinquorum et recordatione superbiae Tar-
quinii multarumque iniuriarum et ipsius et filiorum,
exulem et regem ipsum et liberos eius et gentem Tar-
430 quiniorum esse iussit.

47 “Videtisne igitur ut de rege dominus exstiterit unus-
que vitio genus rei publicae ex bono in deterrimum
conversum sit? Hic est enim dominus populi quem
Graeci ‘tyrannum’ vocant; nam ‘regem’ illum volunt
435 esse qui consulit ut parens populo conservatque eos qui-
bus est praepositus quam optimam in conditione vivendi
— sane bonum (ut dixi) rei publicae genus, sed tamen
inclinatum et quasi primum ad perniciosissimum sta-
48 tum. Simulatque enim se inflexit hic rex in dominatum
440 iniustiores, fit continuo tyrannus, quo neque taetrius
neque foedius nec dis hominibusque invisius animal
illum cogitari potest — qui, quamquam figura est ho-
minis, morum tamen immunitate vastissimas vincit be-
luas! Quis enim hunc ‘hominem’ rite dixerit qui sibi

pudens -entis = modes-
tus, pudicus
multare = punire

privatus : non magis-
tratus
sustinere = conservare

civitas et hac querella...
et recordatione... concit-
ata... iussit (: cives...
concitati iusserunt)
recordatio -onis f
< recordari

ut = quomodo (ut domi-
nus exstiterit : domi-
num exstitisse)
deterior -ius comp = peior;
deterimus -a -um sup =
pessimus

volunt esse : vocant

quam optimus = tam
bonus quam fieri
potest

pronus -a -um = inclinā-
tus, qui facile praece-
dit
in-flectere = flectere,
vertere

dis (dat) invisus = quem
di oderunt

immunitas -atis f
< immānis
vastus = horrendus
rite = recte, iure

prōcūrātor -ōris *m* = quī
prō-cūrat (= cūrat)
 rēctor -ōris *m* = quī regit

postrī-diē = posterō diē
 (↔ prīdiē)

stabilis -e = quī firmē
 stat, cōstāns

sempiternus -a -um =
 aeternus

cum suīs cīvibus, quī dēnique cum omnī hominum ge- 445
 nere nūllam iūris commūniōnem, nūllam hūmānitātis
 societātem velit? ...

“Sit huic oppositus alter, bonus et sapiēns et perītus 51
 ūtilitātis dignitātisque cīvīlis, quasi tūtōr et prōcūrātor
 reī pūblicae: sīc enim appellētur quicumque erit rēctor 450
 et gubernātor cīvitatīs. Quem virum facite ut agnōs-
 cātis: iste est enim quī cōnsiliō et operā cīvitatē tuērī
 potest.”

[Cum Scīpiō veterem rem pūblicam Rōmānam ūsque ad
 decemvirōs exposuisset eamque optimē cōstitutā esse 455
 ostendisset, Tūberō eum interrogāvit ‘quā disciplinā, quibus
 mōribus aut lēgibus ea ipsa rēs pūblica quam laudāvisset
 cōservārī posset?’ Scīpiō respondit ‘sine summā iūstitiā
 rem pūblicam gerī nūllō modō posse.’ Dē hīs et alijs rēbus
 Scīpiō postrīdiē cum iisdem amīcīs disputāvit. 460

Tertiō diē dē bonō reī pūblicae rēctōre disputātiō fuit et dē
 praemijs quae virīs bene dē rē pūblicā meritis dēbentur.
 Tum Scīpiō dīxit ‘nec statuās nec triumphōs amplissima esse
 praemia virtūtis, sed stabiliōra quaedam alia praemiōrum
 genera esse.’ Ā Laeliō interrogātus ‘quaenam illa essent?’ 465
 Scīpiō somnium mirābile nārrāvit docēns ‘illa esse stabiliōra
 praemiōrum genera quae ipse vīdisset in caelō bonīs rērum
 pūblicāriam servāta rēctōribus; sibi enim ōlim per somnum
 appāruisse avum suum Scīpiōnem Āfricānum, quī multa
 cum dē tempore futurō et dē fātō locūtus esset, tum dē rēbus 470
 caelestibus atque dē vītā animōrum sempiternā.’]

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs(D) *Nōmina fēminīna ex adiectīvīs*

- 475 Ex adiectivīs fiunt nōmina fēminīna quālitātem significantia
hīs suffixīs: *-ia*, *-itia*, *-itās*, *-itūdō*.

Exempla:

- (1) *-ia*: *grātia* < grāt|us;
(2) *-itia*: *laetitia* < laet|us;
480 (3) *-(i)tās -ātis*: *nōbilitās* < nōbil|is;
(4) *-itūdō -inis*: *magnitūdō* < magn|us.

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina fēminīna facta ex adiectivīs:

- (1) miser > —; insānus > —; superbus > —; perfidus > —;
audāx > —; patiēns > —; potēns > —; cōstāns > —;
diligēns > —; concors > —; [plūrālia:] reliquus > —; dives
> —; angustus > —;
(2) tristis > —; amicus > —; stultus > —; maestus > —;
saevus > —; iustus > —; avārus > —; pudicus > —; malus
> —;
(3) foedus > —; dignus > —; hūmānus > —; fēlix > —;
novus > —; paucī > —; crūdēlis > —; gravis > —; celebrer
> —; utilis > —; [-tās] liber > —;
(4) longus > —; pulcher > —; multī > —; altus > —; fortis
> —; sōlus > —; clārus > —; amplus > —; firmus > — (= firmitās).

PENSVM B

Tiberō, cum — Latinīs Scīpiōnem ōtiōsum — esset, dē rē-
bus caelestibus cum eō — coepit. Laelius, quī tālēs — nihil
ad vitam hūmānam — putābat, 'māiōra — [= quaerenda]
esse' dixit.

In rēgnō, — iustō, populus — libertātis nōn est. Saepē —
[= exoritur] ex rēge tyrannus, quī — [= ferocitate] taeterri-
mās — [= ferās] superat, nec enim eī cum hominibus ūlla

Vocābula nova:

fēriac
interventus
prātulum
pariēs
cōsideratiō
sphaera
disputatiō
coetus
communiō
coniunctiō
cōstitutiō
iniquitās
dominatus
aequabilitās
firmitūdō
confusiō
descriptiō
bēlua
ferocitās
interitus
orātrix
impulsus
cūnābula
arbitratus
exemplar
excessus
aliēnigena
dēpopulatiō
perceptiō
caerimōnia
celebritās
insolentia
immānitās
prōcūrator
rēctor
quaestōrius
periucundus
pergrātus
apricus
fēriatus
ratus
permolestus
populāris
particeps
aequabilis
adultus
silvestris
subagrestis
inveterātus
subnixus
pudēs

deterior
dēterrīmus
prōnus
stabilis
sempiternus
ventitāre
nanciscī
relaxāre
abūī
attinēre
assidere
investigāre
conquirere
disputāre
dissentire
approbāre
sociāre
distinguere
dēvincire
impartire
existere
accomodāre
labefactāre
perhibēre
asciscere
commūnicāre
recidere
nūcupāre
fulcire
locupletāre
cooptāre
obscurāre
compārēre
assequī
flāgitāre
generāre
maculāre
multāre
atquī
paululum
vicissim
perpaucī
hercule
sērō
sērius
parumper
quamvis
perceleriter
qualiscumque
postridiē

iūris — [$\leq$ commūnis] est. Cīvitās — est in quā populus dominātur. Oppidum est — tēctōrum dēlūbrīs et forīs —.

Rōmulus Sabīnōs in civitātem — et sacra eōrum cum Rōmānīs —; cūriās nōminibus Sabīnārum — [= nōmināvit]. Sōle — Rōmulus nōn — [= apparuit]. Post eius — [= mortem] populus novum rēgem — nōn dēstitit. Rōmulus deō Mārte — [= genitus] erat.

Quī iam adolēvit — esse dicitur. Quī oppidum oppugnat mūrōs arietibus — cōnātur. Hieme sōl nōn tam — occidit quam aestāte: aestāte sōl — occidit quam hieme. Vitam — [= aeternam] nēmō mortālis — [= adipiscī] potest.

Synōnyma: globus et —; cūnae et —; ritus et —; firmus et —; pēior et —; pessimus et —; explōrāre et —; probāre et —; sustinēre et —; polluere et —; pūnīre et —; paulisper et —.

Contrāria: opācus et —; permultī et —; cōsentire et —; illūstrāre et —; mātūrē et —; prīdiē et —.

PENSVM C

Quandō amici ad Scīpiōnem convēnērunt?

Eratne Scīpiō occupātus eō diē?

Quod prōdigium in caelō vīsum erat?

Dē quibus rēbus fuit prīma disputātiō?

Quōmodo Archimēdēs mōtūs astrōrum dēclārāvit?

Cūr Laelius dē rēbus caelestibus disputāre nōluit?

Quid tum Laelius Scīpiōnem rogāvit?

Quae sunt tria rērum pūblicārum genera?

Quod genus Scīpiō optimū esse putābat?

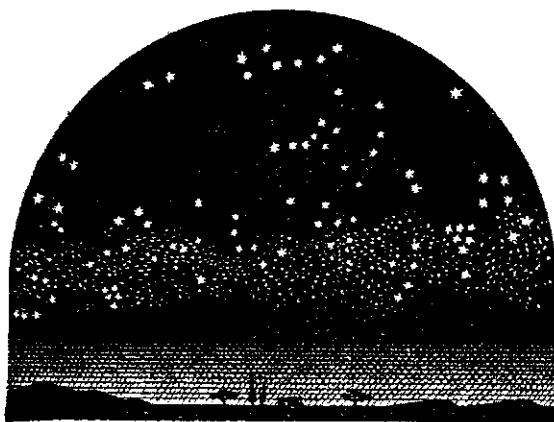
Unde incipit Scīpiō dē rē pūblicā Rōmānā disputāns?

Quibus rēbus Rōmulus rem pūblicā firmāvit?

Quōmodo Numa populum ferōcem mītigāvit?

Cuius rēgis vitio rēs pūblica Rōmāna ā bonā in dēterrīmā conversā est?

Quem Cicerō tyrannō immānī oppōnit?

orbis lacteus

SOMNIVM SCIPIONIS

[Ex M. Tullii Cicerōnis *Dē rē pūblicā librō VI*]

[Masinissa senex]

- 9 Cum in Āfricam vēnissem — M'. Māniliō cōsulī ad
quārtam legiōnem tribūnus (ut scītis) mīlitum — nihil
mihi fuit potius quam ut Masinissam convenīrem, rē-
- 5 gem familiae nostrae iūstis dē causīs amīcissimum. Ad
quem ut vēnī, complexus mē senex collacrimāvit ali-
quantōque post suspexit ad caelum et “Grātēs” inquit
“tibi agō, summe Sōl, vōbīsq̄, reliquī caelitēs, quod,
ante quam ex hāc vitā migrō, cōspiciō in meō rēgnō et
- 10 hīs tēctis P. Cornēlium Scīpiōnem, cuius ego nōmine
ipsō recreor; itaque numquam ex animō meō discēdit
illius optimī atque invictissimī virī memoria.”

- Deinde ego illum dē suō rēgnō, ille mē dē nostrā rē
pūblicā percontātus est, multisque verbīs ultrō citrōque
- 15 habitīs ille nobīs est cōsumptus diēs.

cum vēnissem: Scīpiō
Aemiliānus loquitur
[annō 149 a. C.]

nihil mihi fuit potius
= nihil māluī

col-lacrimāre = lacrimāre

caelitēs -um *m* =
caelestēs, diī

illius virī: Scīpiōnis
Āfricānī māioris

ultrō citrō(que) = hūc
et illūc: inter nōs, in-
vicem

in multam noctem = in
sēram noctem

dē *P. Cornēliō Scīpiōne*
Āfricānō

cubitus (*supīnum* < cu-
bāre) : dormitum
dē viā : itinere
artus somnus = gravis
somnus

fit ferē = fieri solet

Ennius in primō *Annālī*
scribit sē in somnīs vi-
disse Homērum poetam

co-horrēscere -ruisse
= horrōre afficī
animō adesse = animum
advertere

prīstina bella: bella
Pūnica I et II
excelsus -a -um = celsis-
simus

paene miles : tribūnus
militum (*tantum*)
hōc bienniō = intrā
biennium
cognōmen : 'Āfricānus'
hērēditārius -a -um
< hērēditās
ā nobis : ā mē

dēligēre = dēligēris
(2 pers sg pass fut)

Post autem, apparātū rēgiō acceptī, sermōnem in 10
multam noctem prōdūximus, cum senex nihil nisi dē
Āfricānō loquerētur omniaque eius nōn facta solum, sed
etiam dicta meminisset.

[*Fātōrum via*]

20

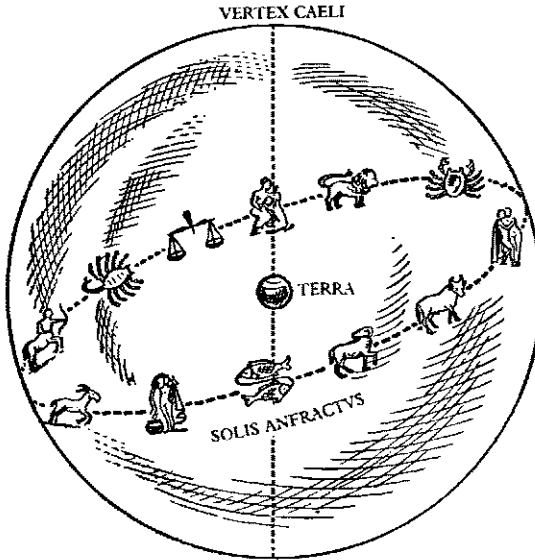
Deinde, ut cubitum discessimus, mē — et dē viā
fessum et quī ad multam noctem vigilāssem — artior
quam solēbat somnus complexus est. Hīc mihi (crēdō
equidem ex hōc quod erāmus locūtī; fit enim ferē ut
cōgitātiōnēs sermōnēsque nostrī pariant aliquid in 25
somnō tāle quāle dē Homērō scribit Ennius, dē quō
videlicet saepissimē vigilāns solēbat cōgitāre et loquī)
Āfricānus sē ostendit eā fōrmā quae mihi ex imāgine
eius quam ex ipsō erat nōtior. Quem ubi agnōvī, equi-
dem cohorruī, sed ille “Ades” inquit “animō, et omitte 30
timōrem, Scīpiō, et quae dīcam trāde memoriae!

“Vidēsne illam urbem quae, pārere populō Rōmānō 11
coācta per mē, renovat prīstina bella nec potest quiēs-
cere?” — ostendēbat autem Karthāginem dē excelsō et
plēnō stellārum illūstrī et clārō quōdam locō — “ad 35
quam tū oppugnandam nunc venīs paene miles. Hanc
hōc bienniō cōsul ēvertēs, eritque cognōmen id tibi
per tē partum quod habēs adhūc hērēditārium ā nobīs.

“Cum autem Karthāginem dēlēveris, triumphum
ēgeris cēnsorque fueris et obieris lēgātus Aegyptum, 40
Syriam, Asiam, Graeciam, dēligēre iterum cōsul ab-

sēns bellumque mǎximum cōficiēs: Numantiam ex-
scindēs. Sed cum eris currū in Capitōlium invectus,
offendēs rem pūblicam cōsiliīs perturbātam nepōtis

45 meī.

12 “Hīc tū, Āfricāne, ostendās oportēbit patriae lūmen
animī ingenīique tuī cōsiliūque. Sed eius temporis an-
cipitem videō quasi fātōrum viam. Nam cum aetās tua
septēnōs octiēs sōlis ānfrāctūs reditūsque converterit
50 duoque īī numerī (quōrum uterque ‘plēnus’ alter alterā
dē causā habētur) circuitū nātūrālī summam tibi fātalem
cōnfēcerint, in tē ūnum atque in tuum nōmen sē tōta
convertet civitās, tē senātus, tē omnēs bonī, tē sociī, tē
Latīnī intuēbuntur, tū eris ūnus in quō nītātur civitātis
55 salūs, ac — nē multa — dictātor rem pūblicam cōnsti-
tuās oportet, sī impiās propinquōrum manūs effūgeris.”

of-fendere = (inexpec-
tātum) invenīre
nepōtis meī: Tī. Gracchī

*Cursus Scipiōnis
Aemiliānī*

	annō a.C.
nātus	I85
tribūnus militum	I49
cōsul (annōrum 38)	I47
Karthāgine captā triumphāvit	I46
cēnsor	I42
lēgātus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam obiit	140
cōsul II	134
Numantiā captā triumphāvit	133
Gracchis restitit mortuus (ann. 56)	129

tū ostendās oportet
= tē ostendere o.

ānfractus -ūs *m* = sōlis
cursus annuus; sōlis
ā.ūs reditūsque: annōs
cum aetās... converterit :
cum 8×7 annōs vīxeris
numeri 7 et 8 ‘plēni’ (per-
fectī) habentur
summa = numerus com-
putandō factus (: 56)
fātālis -e (< fātum) = fātō
cōstitūtus, quī mortem
affert

(salūs) in tē nītatur = in tē
(in tuā potestate) sita est
nē multa dīcam

in-gemēscere -muisse
= gemere (incipere)
ar-ridēre < ad-rīdēre

quō alacrior sīs = ut (eō)
alacrior sīs
alacer -cris -cre = prōmp-
tus, cupidus
habētō : exīstimātō

locum dē-finīre = finēs
locī dēsignāre
aevum -īn = tempus
continuum, aetās
nihil (quod...) illī prīncipi
deō... acceptius est
quam...

cōservātor -ōrism = qui
cōservat

meīs : propinquīs meīs

extinctus : mortuus

vinculum = vinculum

vīs = magna cōpia

re-primere -pressisse
-pressum

— Hic cum exclāmāvisset Laelius ingemuissentque vehementius ceterī, lēniter arrīdēns Scīpiō “St! quaesō” inquit, “nē mē ē somnō excitētis, et parumper audite cētera!” —

60

[*Mors et vīta*]

[*Scīpiō Āfricānus māior*.] “Sed quō sīs, Āfricāne, alacrior ad tūtandam rem pūblicam, sīc habētō: omnibus quī patriam cōservāverint, adiūverint, auxerint, certum esse in caelō dēfinītum locum, ubi beātī aevō sempiternō fruuntur. Nihil est enim illī prīncipi deō quī omnem mundum regit (quod quidem in terrīs fiat) acceptius quam concilia coetūsque hominum iūre sociātī, quae ‘civitātēs’ appellantur; hārum rēctōrēs et cōservātōrēs hinc profectī hūc revertuntur.”

70

Hic ego, etsī cram perterritus nōn tam mortis metū quam insidiārū ā meīs, quaesivī tamen ‘vīveretne ipse et Paulus pater et aliī quōs nōs extinctōs arbitrārēmur?’

“Immō vērō” inquit “hī vīvunt quī ē corporum vīnculis tamquam ē carcere ēvolāvērunt. Vestra vērō quae dicitur ‘vīta’ mors est. Quīn tū aspicias ad tē venientem Paulum patrem?” Quem ut vidī, equidem vim lacrimārum profūdī, ille autem mē complexus atque ōsculātus flēre prohibēbat.

75

Atque ego, ut prīmum flētū repressō loquī posse coepī, “Quaesō” inquam, “pater sānctissime atque optime, quoniam haec est vīta, ut Āfricānum audiō dicere,

15

quid moror in terrīs? Quin hūc ad vōs venīre properō?”

“Nōn est ita” inquit ille, “nisi enim deus is, cuius hoc

85 templum est omne quod cōspicis, istīs tē corporis
cūstōdiīs liberāverit, hūc tibi aditus patēre nōn potest.

Hominēs enim sunt hāc lēge generātī, quī tuērentur
illum globum quem in hōc templō medium vidēs, quae
‘terra’ dīcitur, iisque animus datus est ex illis sempiter-

90 nīs ignibus quae ‘sīdera’ et ‘stēllās’ vocātis, quae globō-
sae et rotundae, dīvīnīs animātae mentibus, circōs suōs
orbēsque cōficiunt celeritāte mīrābili. Quārē et tibi,
Pūbli, et piīs omnibus retinendus animus est in cūstōdiā
corporis nec iniussū eius ā quō ille est vōbīs datus ex

95 hominum vītā migrandum est, nē mūnus hūmānum as-
signātum ā deō dēfūgissee videāminī.

16 “Sed sic, Scipiō, ut avus hic tuus, ut ego quī tē genuī,
iūstitiam cole et pietātem, quae cum magna in parenti-
bus et propinquis, tum in patriā māxima est. Ea vīta via

100 est in caelum et in hunc coetum eōrum quī iam vīxerunt
et corpore laxātī illum incolunt locum quem vidēs” (erat
autem is splendidissimō candōre inter flammās circus
ēlūcēns) “quem vōs, ut ā Grāiīs accēpistis, ‘orbem lac-
teum’ nūcupātis.”

105 Ex quō omnia mihi contemplantī praeclāra cētera et
mīrabilia vidēbantur. Erant autem eae stēllae quās
numquam ex hōc locō vīdimus, et eae magnitudinēs
omnium quās esse numquam suspicātī sumus — ex quī-
bus erat ea minima quae ultima ā caelō, citima ā terrīs,

templum = spatium
sacrum
cūstōdiāe : vincula

quī (+ com) = ut

globōsus -a -um = quī
globī fōrmam habet
animāre = animam/vitam
dare
circus = orbis
orbem cōficere = in
orbem sē movēre

dē-fugere = dēserere,
vītāre

pietās -ātis *f* < pius
(= amor deōrum/pa-
rentum/patriae)

laxāre = solvere

candor -ōris *m* = color
candidus
ē-lūcēre
lacteus -a -um < lac
(orbis l. dīcitur Graecē
galaxias < gála = lac)
ex quō : ex orbe lacteō
omnia cētera : omnia
praeter terram

suspiciārī = animō sentire
ea : lūna
citimus -a -um *sup*
(< citrā) ↔ ultimus

pūctum-īn = nota quā
minor fieri nōn potest [-]
mē paenitet rei (*gen*) =
mihi displicet rēs

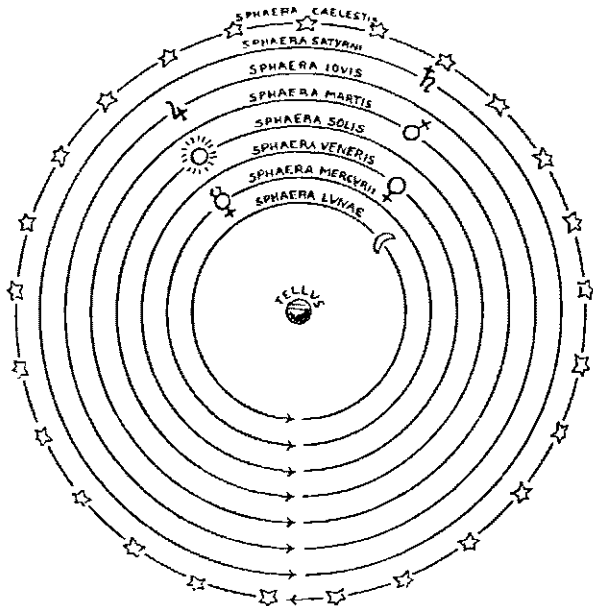
stēllārum cursūs s. orbēs s.
globī s. *sphaerae*

quo-ūsque = quamdiū

(tibi)
cō-nectere -xuisse-xum
= inter sēnectere, con-
iungere
extimus -a -um *sup*
= extrēmus
īn-figere
: illae stēllae quae cursū
sempiternō volvuntur
volvi = versārī = in orbem
movērī, verti
cui sub-iecti sunt = sub
quō positi sunt

lūce lūcēbat aliēnā. Stēllārum autem globī terrae magni- 110
tūdinem facile vincēbant. Iam ipsa terra ita mihi parva
vīsa est ut mē imperiī nostri, quō quasi pūctum eius
attingimus, paenitēret.

[*Cursūs stēllārum*]

Quam cum magis intuērer, “Quaesō” inquit Āfricā- 17
nus, “quoūsque humī dēfixa tua mēns erit? Nōnne aspi-
cis quae in templa vēneris? Novem tibi orbibus vel po-
tius globīs cōnexa sunt omnia, quōrum ūnus est cae-
lestis, extimus, quī reliquōs omnēs complectitur, sum-
mus ipse deus arcēns et continēns cēterōs; in quō sunt 120
īnfīxī illī quī volvuntur stēllārum cursūs sempiternī.

“Cui subiecti sunt septem, quī versantur retrō contrā-
riō mōtū atque caelum. Ex quibus ūnum globum possi-

det illa quam in terrīs 'Sāturniam' nōminant. Deinde est
 125 hominum generī prosperus et salūtāris ille fulgor quī
 dīcitur 'Iovis'; tum rutilus horribilisque terrīs quem
 'Mārtium' dicitis.

"Deinde subter mediam ferē regiōnem Sōl obtinet,
 dux et prīnceps et moderātor lūminum reliquōrum,
 130 mēns mundī et temperātiō, tantā magnitūdine ut cūncta
 suā lūce lūstret et compleat.

"Hunc ut comitēs cōnsequuntur Veneris alter, alter
 Mercuriū cursus, in infimōque orbe Lūna radiīs sōlis
 accēnsa convertitur. Inf̄rā autem iam nihil est nisi mor-
 135 tāle et cadūcum — praeter animōs mūnere deōrum ho-
 minum generī datōs; suprā Lūnam sunt aeterna omnia.
 Nam ea quae est mediā et nōna, Tellūs, neque movētur
 et infima est et in eam feruntur omnia nūtū suō pon-
 dera."

140 [*Cantus sphaerārum*]

18 Quae cum intuerer stupēns, ut mē recēpī, "Quid?
 Hic" inquam "quis est quī complet aurēs meās tantus et
 tam dulcis sonus?"

"Hic est" inquit [*Āfricānus*] "ille quī intervāllis con-
 145 iūctus imparibus, sed tamen prō ratā parte ratiōne di-
 stīnctīs, impulsū et mōtū ipsōrum orbium efficitur, et
 acūta cum gravibus temperāns variōs aequābiliter con-
 centūs efficit. Nec enim silentiō tantī mōtūs incitārī pos-
 sunt, et nātūra fert ut extrēma ex alterā parte graviter,

illa *stēlla*

fulgor -ōris *m* < fulgēre
 (: *stēlla* fulgēns)
 rutilus -a -um = ruber
 (ut ignis)
 Mārtius -a -um < Mārs

subter *adv* = inf̄rā

moderātor -ōris *m* = quī
 moderātur
 temperātiō -ōnis *f* = vis
 temperāns
 lūstrare = illūstrare

radius -ī *m* = lūminis
 līnea
 (con)verti = in orbem
 movēri, volvi
 cadūcus -a -um = quī
 facile cadit

tellūs -ūris *f* = terra

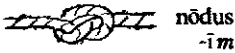
nūtus -ūs *m* = mōtus de-
 orsum, vis gravitātis

sē re-cipere = animum
 recipere, sē recreāre

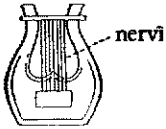
prō ratā parte = ratō
 modō (↔ fortuitō)

(sonus) acūtus = clārus,
 tenuis (ut vōx mulieris);
 ↔ gravis
 con-centus -ūs *m* =
 cantus multōrum
 fert : efficit

stelli-fer-er-a-erum
 = qui stellas fert
 conversiō-ōnis f<converſi
 concitātus = citus
 (sonus) excitātus = clārus
 lūnāris -e < lūna
 im-mōbilis -e = qui nōn
 movētur

duōrum: lūnae et caelī
 (octāvī), quī concordēs
 sonōs ēdunt VII inter-
 vāllīs interiectīs
 doctī hominēs: fidicinēs
 (fidēs VII nervōs habent)

ob-surdēscere -duisse
 = surdus fieri
 hebes-etis = obtūsus
 (↔ acūtus, ācer)
 Catadūpa-ōrum n
 praecipitāre = p. āri
 ac-colere < ad-: locum a.
 = ad locum incolere

incitātus = citus

aciēs = sēnsus ācer, vīs
 videndi

ex alterā autem acūtē sonent. Quam ob causam summus 150
 ille caelī stēllifer cursus, cuius conversiō est concitātor,
 acūtō et excitātō movētur sonō, gravissimō autem hic
 lūnāris atque īnfimus. Nam terra, nōna, immōbilis ma-
 nēns ūnā sēde semper haeret complexa medium mundi
 locum. 155

“Illī autem octō cursūs, in quibus eadem vīs est duō-
 rum, septem efficiunt distinctōs intervāllis sonōs, quī
 numerus rerum omnium ferē nōdus est. Quod doctī
 hominēs nervīs imitātī atque cantibus aperuērunt sibi
 reditum in hunc locum, sicut aliī quī praestantibus in- 160
 genīs in vitā hūmānā dīvīna studia coluērunt.

“Hōc sonitū opplētae aurēs hominum obsurduērunt. 19
 Nec est ūllus hebetior sēnsus in vōbīs; sicut, ubi Nīlus
 ad illa quae Catadūpa nōminantur praecipitat ex altissi-
 mīs montibus, ea gēns quae illum locum accolit propter 165
 magnitudinem sonitūs sēnsū audiendī caret. Hic vērō
 tantus est tōtius mundi incitātissimā conversiōne soni-
 tus ut eum aurēs hominum capere nōn possint, sicut
 intuērī sōlem adversum nequītis eiusque radiīs aciēs
 vestra sēnsusque vincitur.” 170

[*Angustiae terrarum*]

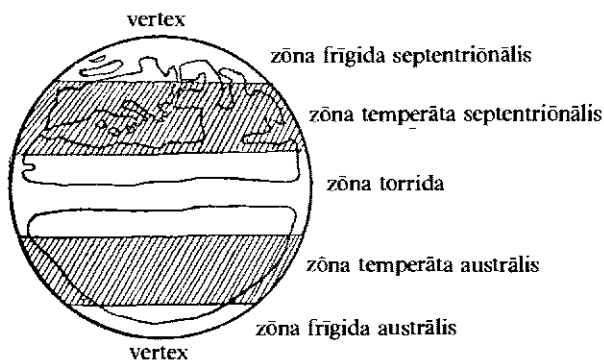
Haec ego admirāns referēbam tamen oculōs ad ter- 20
 ram identidem.

Tum Āfricānus “Sentiō” inquit “tē sēdem etiam nunc
 hominum ac domum contemplārī. Quae sī tibi parva, ut 175

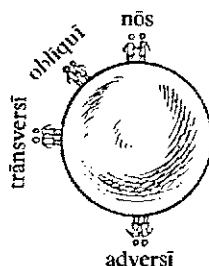
est, ita videtur, haec caelestia semper spectatō, illa hū-
māna contemnītō!

“Tū enim quam celebritatem sermōnis hominum aut
quam expetendam cōsequi glōriam potes? Vidēs habi-
180 tāri in terrā rārīs et angustīs in locīs et in ipsīs quasi
maculīs ubi habitātur vāstās sōlitudinēs interiectās, eōs-
que quī incolunt terram nōn modo interruptōs ita esse
ut nihil inter ipsōs ab aliīs ad aliōs mārāre possit, sed
partim obliquōs, partim trānsversōs, partim etiam ad-
185 versōs stāre vōbīs — ā quibus exspectāre glōriam certē
nūllam potestis!

21 “Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redi-
mītā et circumdatam cingulīs, ē quibus duōs mārīmē
inter sē dīversōs et caelī verticibus ipsīs ex utrāque parte

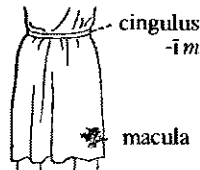
190 subnīxōs obriguīsse pruīnā vidēs, medium autem illum
et mārīmū sōlis ārdōre torrērī. Duo sunt habitābilēs,
quōrum austrālīs ille, in quō quī īnsistunt aduersa vōbīs
urgent vestīgia, nihil ad vestrum genus; hic autem alter
subiectus aquilōnī quem incolitis, cerne quam tenuī vōs

inter-rumpere = inter sē
abrumperē

obliquus = inclinātus:
linea obliqua [/]
trāns-versus -a -um: linea
trānsversa [-/-]

redimīre = circum ligāre,
vinculō cingere

zōna -ae f = cingulus
septentrīōnālīs -e
< septentrīōnēs
torridus -a -um = quī
torrētur
austrālīs -e (< auster)
↔ septentrīōnālīs

vertice subnīxus = in/sub
vertice situs
ob-rigēscere -guisse
= rigēns fieri
pruīna -ae f: hieme nocte
frigidā p. quasi nix ter-
ram operit
habitābilis -e = quī habi-
tārī potest
īn-sistere = stāre
vestigia : pedēs
nihil ad vestrum genus
(: Rōmānōs) pertinet

tantō nōmine : etsī tantō
nōmine appellātur
Caucasus -i m: mōns
Asiae longinquus
Gangēs -is m, acc -ēn:
flūmen Indiae
trā-/trāns-natāre = trāns-
īre natandō
sōl obiēns (-euntis) = sōl
occidēns
aquilō : septentrionēs
↔ auster : meridiēs
amputāre = recidēre,
adīmere (cultrō)
dī-lātāre = lātē extendere,
pandere
quam diū loquentur?

ēluviō -ōnis f = vīsa aquae
in terrās redundantis
exustiō -ōnis f < exūrere

quid (tuā) inter-est? =
quid (tuā) rēfert?
quid iuvat?

populāriter = vulgō
annum mētūrī : annī lon-
gitūdinem (numerus
diērum) statuere
idem : eundem locum

parte contingat! Omnis enim terra quae colitur ā vōbīs, 195
angusta verticibus, lateribus lātor, parva quaedam īn-
sula est circumfūsa illō marī quod 'Atlanticum', quod
'Magnum', quem 'Ōceanum' appellātis in terrīs — quī
tamen tantō nōmine quam sit parvus vidēs!

"Ex hīs ipsīs cultīs nōtisque terrīs num aut tuum aut 22
cuiusquam nostrum nōmen vel Caucasum hunc, quem
cernis, trāscendere potuit vel illum Gangēn trānatāre?
Quis in reliquīs orientis aut obeuntis sōlis ultimīs aut
aquilōnis austrīve partibus tuum nōmen audiet? Quibus
amputātis, cernis profectō quantīs in angustiīs vestra sē 205
glōria dīlātārī velit!

"Ipsī autem quī dē nōbīs loquuntur, quam loquuntur
diū? Quīn etiam sī cupiat prōlēs illa futūrōrum homi- 23
num deinceps laudēs ūnīus cuiusque nostrum ā patri-
bus acceptās posterīs prōdere, tamen propter ēluviōnēs 210
exustiōnēsque terrārum, quās accidere tempore certō
necesse est, nōn modo nōn aeternam, sed nē diūturnam
quidem glōriam assequī possumus.

"Quid autem interest ab iīs quī posteā nāscuntur ser-
mōnem fore dē tē, cum ab iīs nūllus fuerit quī ante nātī 215
sunt? — quī nec pauciōrēs et certē meliōrēs fuērunt virī
— praesertim cum apud eōs ipsōs ā quibus audīrī nō- 24
men nostrum potest nēmō ūnīus annī memoriam cōse-
quī possit! Hominēs enim populāriter annum tantum-
modo sōlis, id est ūnīus astrī, reditū mētiuntur; cum 220
autem ad idem unde semel profecta sunt cūcta astra

redierint eandemque tōtius caelī discriptiōnem longīs
intervāllis rettulerint, tum ille vērē vertēns ‘annus’ ap-
pellārī potest, in quō vix dīcere audeō quam multa ho-
minum saecula teneantur. Namque ut ōlim dēficere sōl
225 hominibus exstinguīque vīsus est cum Rōmulī animus
haec ipsa in templa penetrāvit, quandō ab eādem parte
sōl eōdemque tempore iterum dēfēcerit, tum signīs om-
nibus ad prīncipium stēllisque revocatīs explētum an-
230 num habētō! Cuius quidem annī nōndum vīcēsīmam
partem scītō esse conversam!

[*Dē glōriā aeternā et animō immortalī*]

25 “Quōcircā, sī reditum in hunc locum dēspērāveris in
quō omnia sunt magnīs et praestantibus virīs, quantū
235 tandem est ista hominum glōria quae pertinēre vix ad
ūnīus annī partem exiguam potest? Igitur altē spectāre
sī volēs atque hanc sēdem et aeternam domum contuērī,
neque tē sermōnibus vulgī dederis, nec in praemiīs hū-
mānīs spem posueris rērum tuārum! Suīs tē oportet ille-
240 cebrīs ipsa virtūs trahat ad vērū decus. Quid dē tē aliī
loquantur, ipsī videant, sed loquentur tamen. Sermō
autem omnis ille et angustīs cingitur iīs regiōnum quās
vidēs, nec umquam dē ūllō perennis fuit, et obruitur
hominum interitū et obliuīōne posteritātis exstingui-
245 tur.”

26 Quae cum dīxisset, “Ego vērō” inquam, “Āfricāne,
siquidem bene meritīs dē patriā quasi limes ad caelī

discriptiō : ratiō quā
discripta sunt astra
vertēns : qui vertitur

(hominis) saeculum =
aetās (xxx ferē annī)
tenērī = continērī
(sōl) dēficit = obscurātur

quandō = cum

signum : sidus
signīs stēllisque

vīcēsima pars = $\frac{1}{20}$
ille *magnus annus* 12 954
annōs complectitur

quō-circā = itaque

quantū = quantū pretiū
(: quam parvī p.)

con-tuērī = intuērī

sermōnibus sē dare =
sermōnēs cūrāre
illecebra -ae f (< illicere)
= praemium
oportet ipsa virtūs suīs
illecebris tē trahat
ipsī videant (: cūrēt)
: tū nē cūrāveris!

perennis = perpetuus

posteritās -ātis f = tempus
posterum/futūrum,
posterī

limes -itism = via angusta

vestīgiūs (*dat*) ingredi
= vestīgia sequī

mēns cuiusque is est quis-
que : quisque homō est
mēns sua (mēns, nōn
corpus, est vērū homō)
dē-mōnstrāre = mōns-
trāre

ex quādam parte mortā-
lem : cuius quādam
pars mortālis est
fragilis -e = quī facile
fragitur

hic Cicerō verba *Platōnis*
Latīnē vertit (*Phaedrus*
245)
ali-unde = ex aliō locō, ex
aliā rē
: necesse est id finem
vivendī habere

fōns : orīgō

movendī : mōtūs

quod sī = sī autem

re-nāscī

creāre = prōcreāre
ita fit ut... = ex hōc
intellegitur...

aditum patet, quamquam ā pueritiā vestīgiūs ingressus
patris et tuīs decorī vestrō nōn dēfuī, nunc tamen tantō
praemiō expositō ēnītar multō vigilantius!" 250

Et ille: "Tū vērō ēnītere et sīc habētō: nōn esse tē
mortālem, sed corpus hoc. Nec enim is es quem fōrma
ista dēclārat, sed mēns cuiusque is est quisque, nōn ea
figūra quae digitō dēmōnstrārī potest. Deum tē igitur
scītō esse, sīquidem est deus quī viget, quī sentit, quī 255
meminit, quī prōvidet, quī tam regit et moderātur et
movenet id corpus cui praepositus est quam hunc mun-
dum ille prīnceps deus. Et ut mundum ex quādam parte
mortālem ipse deus aeternus, sīc fragile corpus animus
sempiternus movet. 260

"Nam quod semper movētur aeternum est; quod 27
autem mōtum affert alicuī quodque ipsum agitātur ali-
unde, quandō finem habet mōtūs, vīvendī finem habeat
necesse est. Sōlum igitur quod sē ipsum movet, quia
numquam dēseritur ā sē, numquam nē movērī quidem 265
dēsinit; quīn etiam cēterīs quae moventur hic fōns, hoc
prīncipium est movendī. Prīncipiū autem nūlla est orī-
gō; nam ex prīncipiō oriuntur omnia, ipsum autem
nūlla ex rē aliā nāscī potest (nec enim esset id prīnci-
pium quod gignerētur aliunde). Quod sī numquam 270
oritur, nē occidit quidem umquam. Nam prīncipium
exstīnctum nec ipsum ab aliō renāscētur nec ex sē aliud
creābit, sīquidem necesse est ā prīncipiō orīrī omnia. Ita
fit ut mōtūs prīncipium ex eō sit quod ipsum ā sē movē-

275 tur. Id autem nec nāscī potest nec morī (vel concidat
omne caelum omnisque nātūra et cōsistat necesse est
nec vim ūllam nanciscātur quā ā primō impulsa move-
ātur).

28 “Cum pateat igitur aeternum id esse quod ā sē ipsō
280 moveātur, quis est quī hanc nātūrā animīs esse tribū-
tam neget? Inanimum est enim omne quod pulsū agitā-
tur externō; quod autem est animal, id mōtū ciētur inte-
riōre et suō, nam haec est propria nātūra animī atque
vīs. Quae sī est ūna ex omnibus quae sē ipsa moveat,
285 neque nāta certē est et aeterna est.

“Hanc tū exercē optimīs in rēbus! Sunt autem opti-
mae cūrae dē salūte patriae, quibus agitātus et exercitā-
tus animus vėlōcius in hanc sēdem et domum suam
pervolābit. Idque ōcius faciet sī iam tum cum erit inclū-
290 sus in corpore, ēminēbit forās et ea quae extrā erunt
contemplāns quam māximē sē ā corpore abstrahet.
Namque eōrum animī quī sē corporis voluptātibus dē-
didērunt eārumque sē quasi ministrōs praeuērunt im-
pulsūque libīdinum voluptātibus oboedientium deōrum
295 et hominum iūra violāvērunt, corporibus ēlāpsī circum
terram ipsam volūtantur nec hunc in locum, nisi multīs
exagitātī saeculīs, revertuntur.”

Ille discessit. Ego somnō solūtus sum.

vel : aliter
: necesse est omne caelum
omnemque nātūrā
concidere et cōsistere
ā primō = ab initio

patet = appāret

in-animus -a -um = sine
animā, mortuus
pulsus -ūs *m* = impulsus,
vīs movendī
ciēre = movēre

quae (nātūra animī atque
vīs) : animus

hanc (nātūrā animī) :
animum immortālem
quibus agitātus... animus
: quibus sī animus agitā-
tur exercitātur

per-volāre
ōcius *adv* = celerius
forās : ē corpore

quam māximē : ut māx-
imē potest

volūtāre = volvere

exagitāre = turbāre,
vexāre

integer vitae: qui vitam
integram (: innocentem)
agit

Fuscus -ī m: amicus
Horātii
pūrus: insōns

nec pharetrā gravidā
(: plēnā)... sagittīs

sive iter factūrus est per...
aestuōsus -a -um =
fervēns, turbidus
in-hospitālis -e
fābulōsus -a -um
= celebrātus
Syrtes -ium f: sinūs in ōrā
Africae
Hydaspēs -is m: flūmen
Indiae

lupus mē inermem fūgit
in silvā Sabinā
Lalagē -ēs f, acc -ēn

cūris expeditūs: sine cūris

quāle portentum = tāle p.
quāle
Dauniās -ae f = Āpulia
aesculētum -i n = silva
quercuum
Iuba -ae m: rēx Numidia
āridus -a -um = siccus,
torridus

in pigris (: sterilibus)
campis
aestivus -a -um < aestās
(↔ hibernus)
latus: zōna frīgida
malus Iuppiter = malum
caelum (: mala tempe-
stās)

INTEGER VITAE

[Ex Q. Horātii Flacci 'Carminum' librō I, carmen XXII 300
ad Fuscum]

Integer vitae scelerisque pūrus
nōn eget Mauris iaculis neque arcu
nec venenātis gravidā sagittis,

Fusce, pharetrā, 305

sive per Syrtēs iter aestuōsās,
sive factūrus per inhospitālem
Caucasum vel quae loca fābulōsus
lambit Hydaspēs.

Namque mē silvā lupus in Sabinā, 310
dum meam cantō Lalagēn et ultrā 10
terminum cūris vagor expeditūs,
fūgit inermem!

quāle portentum neque militāris
Dauniās lātis alit aesculētus 315
nec Iubae tellūs generat, leōnum
ārida nūtrix.

Pōne mē pigris ubi nūlla campis
arbor aestivali recreātur aurā,
quod latus mundi nebulae malusque 320
Iuppiter urget; 20

- pōne sub currū nimium propinquī
 sōlis, in terrā domibus negātā:
 dulce ridentem Lalagēn amābō,
 325 dulce loquentem!

pōne *mē*
 currū: quadrīgīs quibus
 Sōl vehitur
 terra domibus negāta
 (: nōn habitābilis): zōna
 torrida
 dulce = dulciter

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs(E) *Verba incohātīva*

- Litterīs *sc* (*ēsc*) ad verbī thema praesentis adiectīs fit verbum
 330 'incohātīvum' in *-(ē)scere* dēsīnēns quod initium agendī signi-
 ficat; plērumque praepōnitur praeverbium (interdum *-a-* mū-
 tātur in *-i-*).

Exempla: pallē|re > pallēscere
 rubē|re > ē-rubēscere

- 335 latē|re > dē-litēscere

Perfectum sine *-sc-*: pallēscere pallu|isse, cēt.

incohātīvus *-a -um*
 < incohāre

Dē versibus(1) *Versus Sapphicus*

Nam-que- mē- sil-vā-ly-ſu-ſ in- Sa-bi-nā

- 340 Hic versus cōstat ex XI syllabīs: longā, brevī, tribus lon-
 gīs, duābus brevibus, longā, brevī, duābus longīs. In duās
 partēs dīviditur inter syllabam V et VI, sive in V pedēs: tro-
 chaeum, spondēum, dactylum, trochaeum, spondēum:
 —υ|—|—υυ|—υ|—

- 345 Eius modī versus *Sapphicus* dicitur, nam eō saepe ūsa est
 Sapphō, poētria Lesbia.

(2) *Versus Adōnīus*

fū-gi-t i-ner-mem

- Adōnīus dicitur hic versus, quī cōstat ex V syllabīs: longā,
 350 duābus brevibus, duābus longīs — sive ex duōbus pedibus:
 dactylō et spondēō: —υυ|—

Sapphicus *-a -um*
 < Sapphō-ūs *f*
 Lesbīus *-a -um*
 < Lesbos
 poēta *-ae m*
 poētria *-ae f*

strophē -ae f

Vocābula nova:

caelitēs
 ānfractus
 acvum
 cōservātor
 pietās
 candor
 pūctum
 fulgor
 moderātor
 temperatiō
 radius
 tellūs
 nūtus
 concentus
 conversiō
 nōdus
 cingulus
 zōna
 pruīna
 ēluviō
 exustiō
 illecebra
 posteritās
 līmes
 pulsus
 pharetra
 aesculētum
 excelsus
 hērēditārius
 fātālis
 alacer
 globōsus
 lacteus
 citimus
 extimus
 subiectus
 rutilus
 cadūcus
 stēllifer
 concitātus
 excitātus
 lūnāris
 immōbilis

(3) *Strophē Sapphica*

Singula Horātii carmina dīviduntur in *strophās* quaternōrum versuum. *Strophē Sapphica* composita est ex tribus versibus Sapphicis quōs sequitur Adōnius:

355

*Integer vītae scelerisque pūrus
 nōn eget Mauris iaculis nequ(e) arcū
 nec venēnātis gravidā sagittis,
 Fusce, pharetrā*

PENSVM A

(1) Supplenda sunt verba incohātiva:

patēre > —; stupēre > ob—; lūcēre > il—; ardēre > ex—;
 valēre > con—; pavēre > ex—; timēre > per—; horrēre >
 co—; rigēre > ob—; tremere > con—; gemere > in—; fer-
 vere > dē—; [-a->-i-] tacēre > con—.

(2) Hī versūs dividendī sunt in syllabās brevēs et longās notīs appositīs:

sive per Syrtēs iter aestuōsās,
 sive factūrus per inhospitālem
 Caucasum vel quae loca fābulōsus
 lambit Hyaspēs.

PENSVM B

— [= terra], quae in mediō mundi locō — manet, VIII sphae-
 ris cingitur. In sphaerā summā stēllae — sunt; eī — sunt VII,
 quārum infima est lūnae. Infrā lūnam nihil est nisi mortāle et
 —. Sphaerārum incitātissimā — magnus sonitus efficitur, sed
 aurēs hūmānae tam — sunt ut eum audire nequeant. Item
 aurēs eōrum quī Catadūpa — propter magnitudinem sonitūs
 —.

Terra quīnque — redimīta esse vidētur, quōrum duo ex-
 trēmī nive et — obrigēscunt, medius sōlis — ārdentibus tor-
 rētur. Duo sunt —, alter septentrionālis, alter —, cuius inco-
 lae Rōmānis adversī aut — stant.

Quī rem horribilem videt —. — est amor deōrum, patriae, parentum. Annus aetātis LVI Scīpiōnī — fuit. Dī immortālēs — sempiternō fruuntur. Ponte ruptō Horātius Tiberim —. — [8×] septēna sunt LVI. — [·] est nota minima. Necesse est membrum aegrum cultrō —. Sagitta ē — prōmitur.

Synōnyma: splendor et —; celsissimus et —; ruber et —; siccus et — et —; solvere et —; movēre et —; celerius et —; quamdiū et —; infrā et —; ex aliō locō et —.

Contrāria: ultimus et —; austrālis et —; hibernus et —.

PENSVM C

Quōmodo Masinissa Scīpiōnem Aemiliānum accēpit?

Dē quibus rēbus Masinissa et Scīpiō collocūtī sunt?

Quem Scīpiō eā nocte in somnīs vidit?

Ubi Scīpiō Āfricānus māior appāruit?

Quid nepōtī suō praedixit?

Quid eī nārrāvit dē patriae cōservātōribus?

Quid Scīpiō ab avō suō quaesīvit?

Quem vidit Scīpiō praeter avum suum?

Quid Aemilius Paulus filiū suū monuit?

Ex orbe lacteō quanta vidēbātur terra?

Quot sphaerae terram cingunt?

Quōmodo efficitur cantus sphaerārum?

Cūr sphaera caelestis sonum acūtum efficit?

Cūr hominēs cantum sphaerārum nōn audiunt?

Quārē hominēs in terrīs glōriam aeternam assequī nōn possunt?

hebes
incitātus
trānsversus
habitābilis
austrālis
septentrionālis
torridus
fragilis
inanimus
aestuōsus
inhospitālis
fābulōsus
āridus
aestīvus
collacrimāre
cohorrēscere
offendere
ingemēscere
arridēre
dēfinire
animāre
dēfugere
laxāre
ēlūcēre
cōnectere
infigere
lūstrāre
obsurdēscere
accolere
interrumpere
redimire
obrigēscere
insistere
trānatāre
amputāre
dilatāre
contuērī
renāscī
ciēre
pervolāre
volūtāre
citrō
octies
quoūque
subter
aliunde
quōcircā
ōcius

INDEX GRAMMATICVS

	página
Cap. XXXVI. Dē cāsū genētīvō	26
XXXVII. Dē cāsū datīvō	41
XXXVIII. Dē cāsū ablātīvō	52
XXXIX. Dē cāsū accūsātīvō	67
XL. Dē cāsū vocātīvō	82
XLI. Dē generibus verbōrum	95
XLII. Dē modis verbōrum	113
XLIII. Dē adiectivis	130
XLIV. Dē adverbis	153
XLV. Dē prōnōminibus	173
XLVI. Dē numeris	196
XLVII. Dē modis verbōrum et participiis	207
XLVIII. Verbi themata	243
XLIX. Dē verbis contractis. Dē praepositionibus	259
L. Ōrātiō recta et obliqua	289
LI. Dē vocābulis faciendis. Praeverbia	305
LII. Suffixa. Verba ē nōminibus	336
LIII. Adiectiva ē nōminibus	355
LIV. Nōmina ē verbis	383
LV. Nōmina fēminina ex adiectivis	405
LVI. Verba incohātiva	421
Dē versibus	421

NOTAE

<i>abl</i>	ablātivus	<i>n</i>	neutrum
<i>a. C.</i>	ante Christum	<i>nōm</i>	nōminātivus
<i>acc</i>	accūsātivus	<i>part</i>	participium
<i>act</i>	actīvum	<i>pass</i>	passivum
<i>a. d.</i>	ante diem	<i>p. C.</i>	post Christum
<i>adi</i>	adiectivum	<i>perf</i>	perfectum
<i>adv</i>	adverbium	<i>pers</i>	persōna
<i>a. u. c.</i>	ab urbe conditā	<i>pl, plūr</i>	plūrālis
<i>c.</i>	circiter	<i>p. R.</i>	populus Rōmānus
<i>cap.</i>	capitulum	<i>praep</i>	praepositiō
<i>cēt.</i>	cēteri -ae -a	<i>praes</i>	praesēns
<i>comp</i>	comparātivus	<i>prōcōs.</i>	prōcōsul
<i>coni</i>	coniūctivus	<i>s.</i>	sive
<i>cōs.</i>	cōsul	<i>sg, sing</i>	singulāris
<i>dat</i>	dativus	<i>suf.</i>	suffectus
<i>dēcl</i>	dēclinātiō	<i>sup</i>	superlātivus, supīnum
<i>dēp</i>	dēpōnēns	<i>tr. pl.</i>	tribūnus plēbis
<i>f</i>	fēmininum	<i>u. c.</i>	urbis conditae
<i>f.</i>	filius	<i>v.</i>	vidē, versus
<i>fut</i>	futūrum	<i>voc</i>	vocātivus
<i>gen</i>	genetivus	<i>=</i>	idem atque
<i>imp</i>	imperātivus	<i>↔</i>	contrārium
<i>imperf</i>	imperfectum	<i>:</i>	id est
<i>indēcl</i>	indēclinābile	<i>/</i>	sive
<i>inf</i>	infinitivus	<i><</i>	factum/ortum ex
<i>k., kal.</i>	kalendae	<i>></i>	fit
<i>loc</i>	locātivus	<i> </i>	finis thematis
<i>m</i>	masculinum	<i>∞</i>	coniūnx